

+

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

**ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ**

ΑΝΑΠΑΡΙΣΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΑΠΟΧΩΡΗΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ
ΑΙΓΥΠΤΟ: ΜΙΑ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΑΙΓΥΠΤΙΩΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ
ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΟΥ ΤΥΠΟΥ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

SAMEH SAMIR ELLABOODY

Αθήνα, 2022

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Ματούλα Τομαρά-Σιδέρη, Καθηγήτρια Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου
(Επιβλέπουσα).

Νίκος Λεάνδρος, Καθηγητής Οικονομικών του Παντείου Πανεπιστημίου.

Νίκος Δεμερτζής, Καθηγητής του ΕΚΠΑ – Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ.

ΕΠΤΑΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ματούλα Τομαρά-Σιδέρη, Καθηγήτρια Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου
(Επιβλέπουσα).

Νίκος Λεάνδρος, Καθηγητής Οικονομικών του Παντείου Πανεπιστημίου.

Νίκος Δεμερτζής, Καθηγητής του ΕΚΠΑ – Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ.

Δέσποινα Παπαδημητρίου, καθηγήτρια, Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης &
Ιστορίας, Παντείου Πανεπιστημίου

Μακρής Γεράσιμος, καθηγητής, Τμήματος Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Παντείου
Πανεπιστημίου

Σκαρπέλος Ιωάννης, καθηγητής, Τμήματος Επικοινωνίας, Μέσων & Πολιτισμού.,
Παντείου Πανεπιστημίου

Ρούσσος Σωτήρης, αν. καθηγητής, Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης & Διεθνών
Σχέσεων, Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Στην ψυχή του πατέρα μου

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	7
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	9
ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΕΤΑΓΡΑΦΗΣ ΤΩΝ ΑΡΑΒΙΚΩΝ ΟΡΩΝ	10
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ	11
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	13
ABSTRACT	15
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	17

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η αλλαγή του νομικού καθεστώτος για την παραμονή των Ελλήνων

(Η εποχή της al Yā'qazā)

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΣΕΙΡΑ	41
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	43

1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η Συνθήκη «al Tāwṭen»	45
1. Πρώτος γύρος διαπραγματεύσεων	45
2. Χωρίς συμφωνία: Η αποτυχία της «al Tāwṭen»	60

2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η λύση της αιγυπτιακής υπηκοότητας	68
1. Οι πρώτες προσπάθειες για την απόκτηση της αιγυπτιακής υπηκοότητας	69
Η εμφάνιση της ανησυχίας της Παροικίας για το καθεστώς παραμονής	74
Η χορήγηση αιγυπτιακής υπηκοότητας ως εργαλείο προπαγάνδας	80
2. Ο πόλεμος του Σουέζ και ο αντίκτυπός του στην χορήγηση υπηκοότητας	87
Η Ιθαγένεια της Η.Α.Δ.	91

3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η εποχή της «al Tā'ṣriḥ» για την προσωρινή παραμονή της παροικίας.....	98
1. Άδεια παραμονής.....	98
Η ψύξη του άγχους	106

Νέα στρατηγική μετά το άγχος.....	115
2. Άδεια εργασίας.....	117
Νέα κυβερνητική προσέγγιση: Δελτίο Ταυτότητας.....	126
Η αιγυπτιοποίηση της εργασίας: Η εποχή της άδειας εργασίας	136
Το διάταγμα 263	145

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η πολιτική «Kefa' iā wā 'Adl» και ο αντίκτυπός της στην αποχώρηση (Η εποχή της συρρίκνωσης)

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΣΕΙΡΑ	171
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	173

1° ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η εποχή των οικονομικών μετασχηματισμών και των κοινωνικών ανακατατάξεων	175
1. Η πολιτική της «al Eṣlah»	176
2. Το πρώτο βήμα της παρέμβασης στην οικονομία.....	204
Οι Αιγύπτιοι φεουδάρχες	205
Η μεταπολεμική περίοδος του Σουέζ.....	211
3. Η επανάσταση «Kefa' iā wā 'Adl»	224
Η 1 ^η φάση των νομοθετικών μέτρων: Η εθνικοποίηση του βαμβακιού.....	229
Η επέκταση της εθνικοποίησης	235
Η μεσεγγύηση	245

2° ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η αραβοποίηση της ξένης εκπαίδευσης.....	254
1. Η αιγυπτιώτικη Εκπαίδευση από την ακμή μέχρι την παρακμή	254
Η εμφάνιση της έννοιας του αιγυπτιακού εθνικισμού και ο αντίκτυπός της στην αιγυπτιώτικη εκπαίδευση.....	260
Η εμφάνιση της ανησυχίας μέσα στα αιγυπτιώτικα σχολεία.....	267
2. Ο πόλεμος του Σουέζ και η εμφάνιση του φαινομένου της αραβοποίησης	275
Το Υπουργικό Διάταγμα 512/1956 και τα διαδοχικά μέτρα	283

Η αιγυπτιοποίηση της διαχείρισης της ξένης εκπαίδευσης και η αραβοποίηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων.....	292
--	-----

3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Αποχαιρετώντας τη δεύτερη πατρίδα	312
1. Η μεταφορά περιουσιών των Αιγυπτιωτών στο εξωτερικό.....	312
Η απόσυρση των αιγυπτιακών χαρτονομισμάτων	320
Αποχώρηση χωρίς αποσκευές.....	328
2. Ο Επαναπατρισμός.....	333
Η πρώτη προετοιμασία για τον επαναπατρισμό	335
Βίζα εξόδου	340
Το αποκορύφωμα της αποχώρησης από την Αίγυπτο	350
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	374
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	389
ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΤΑ ΑΡΑΒΙΚΑ.....	404

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θερμές ευχαριστίες οφείλω στο Ίδρυμα ΙΚΥ που μου έδωσε την ευκαιρία τον Νοέμβριο του 2017 να σπουδάσω την ελληνική γλώσσα για επτά μήνες στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Το προαναφερθέν χρονικό διάστημα αποτέλεσε ορόσημο για την μετέπειτα πορεία μου, καθώς ξεκίνησα ένα μοναδικό ταξίδι μάθησης της ελληνικής γλώσσας. Αυτή η γλωσσική επαφή με οδήγησε και με βοήθησε πολύ όσον αφορά τη μελέτη και την ολοκλήρωση της παρούσας έρευνας. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τη Διεύθυνση Μορφωτικών & Πολιτιστικών Υποθέσεων στο Υπουργείο Εξωτερικών για την οικονομική της υποστήριξη που με βοήθησε για να ολοκληρώσω τη διδακτορική μου διατριβή.

Είμαι ευγνώμων στην Καθηγήτρια κι επιβλέπουσα της μελέτης μου, Δρ. Ματούλα Τομαρά-Σιδέρη η οποία αγκάλιασε την ιδέα μου στα πρώτα της βήματα και με στήριξε με την εμπιστοσύνη της. Χωρίς τις συμβουλές, την άριστη συνεργασία και την καθοδήγησή της δεν θα ήταν δυνατή η ολοκλήρωση της διδακτορικής μου διατριβής. Πολλές ευχαριστίες απευθύνω στα δύο μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής, τον Καθηγητή Νικ. Λέανδρο και τον Καθηγητή Νικ. Δεμερτζή, για την υποστήριξη και τις κατευθυντήριες οδηγίες τους.

Ιδιαίτερη μνεία αξίζει το προσωπικό του Διπλωματικού και Ιστορικού Αρχείου του ελληνικού Υπουργείου των Εξωτερικών, στο Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ), στη Βιβλιοθήκη της Βουλής, στο Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, καθώς και τον συνάδελφό μου, Mohammed al Qazāz, αναπληρωτή αρχισυντάκτη της εφημερίδας *al Ahram*. Όλοι αυτοί με βοήθησαν σημαντικά κατά τη διάρκεια της έρευνάς μου.

Δεν θα ήθελα να παραλείψω από καρδιάς τον Άγγελο Νταλαχάνη για τις υποδείξεις και τις μελέτες του. Η διατριβή αυτή δεν θα είχε τροφοδοτηθεί επαρκώς χωρίς τις μελέτες των Αλέξανδρου Κιτροέφ, Αλέξανδρου Καζαμία, Σοφιανού Χρυσοστομίδα, Άννα Ι. Κωνσταντινίδου, Ηράκλειτου Σουγιουλτζόγλου, Ευτυχία Μυλωνά και των πρακτικών της Διεθνούς Επιστημονικής Ημερίδας: «Η Φυγή των Αιγυπτιακών Ελλήνων», που με βοήθησαν ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας της έρευνάς μου.

Θερμές ευχαριστίες και από καρδιάς οφείλω στην οικογένειά μου: Mai, Khadija και Shams al Din. Επίσης, θα ήθελα να εκφράσω ιδιαίτερες ευχαριστίες, στον καθηγητή μου Δρ. Tarek M. Radwan, στους φίλους και συνάδελφους μου: Moḥammed A. ‘Abdel ‘Azizi, Μαριέττα Σταμίρη, ‘Alī al Sotoḥy, Ναταλία Γκανούλη, Πάνος Κορομβόκης, Moḥammed Morsy Abdel Malek και Ιόλη Αποστόλου. Οι προαναφερθέντες με υποστήριξαν ανελλιπώς, ώστε να ολοκληρωθεί η εν λόγω μελέτη.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΕΕΕΑ	Αρχείο Ελληνικού Εμπορικού Επιμελητηρίου Αλεξάνδρειας
ΑΕΚΑ	Αρχείο Ελληνικής Κοινότητας Αλεξάνδρειας
ΑΕΚΚ	Αρχείο Ελληνικής Κοινότητας Καΐρου
ΑΥΠΕΞ	Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών
ΒΕΣΜΑ	Βασιλικός Ελληνικός Στρατός Μέσης Ανατολής
ΔΕΜΕ	Διακυβερνητική Επιτροπή Μεταναστεύσεως εξ Ευρώπης
ΕΕΕΚ	Ελληνικό Εμπορικό Επιμελητήριο Καΐρου
ΕΛΙΑ	Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο
ΗΑΔ	Ηνωμένη Αραβική Δημοκρατία
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΚΥ	Κεντρική Υπηρεσία του Υπουργείου Εξωτερικών
ΚΥΠΕ	Κρατική Υπηρεσία Πληροφοριών Ελλάδος
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΠΣΕ	Παγκόσμιο Συμβούλιο των Εκκλησιών

ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΕΤΑΓΡΑΦΗΣ ΤΩΝ ΑΡΑΒΙΚΩΝ ΟΡΩΝ *

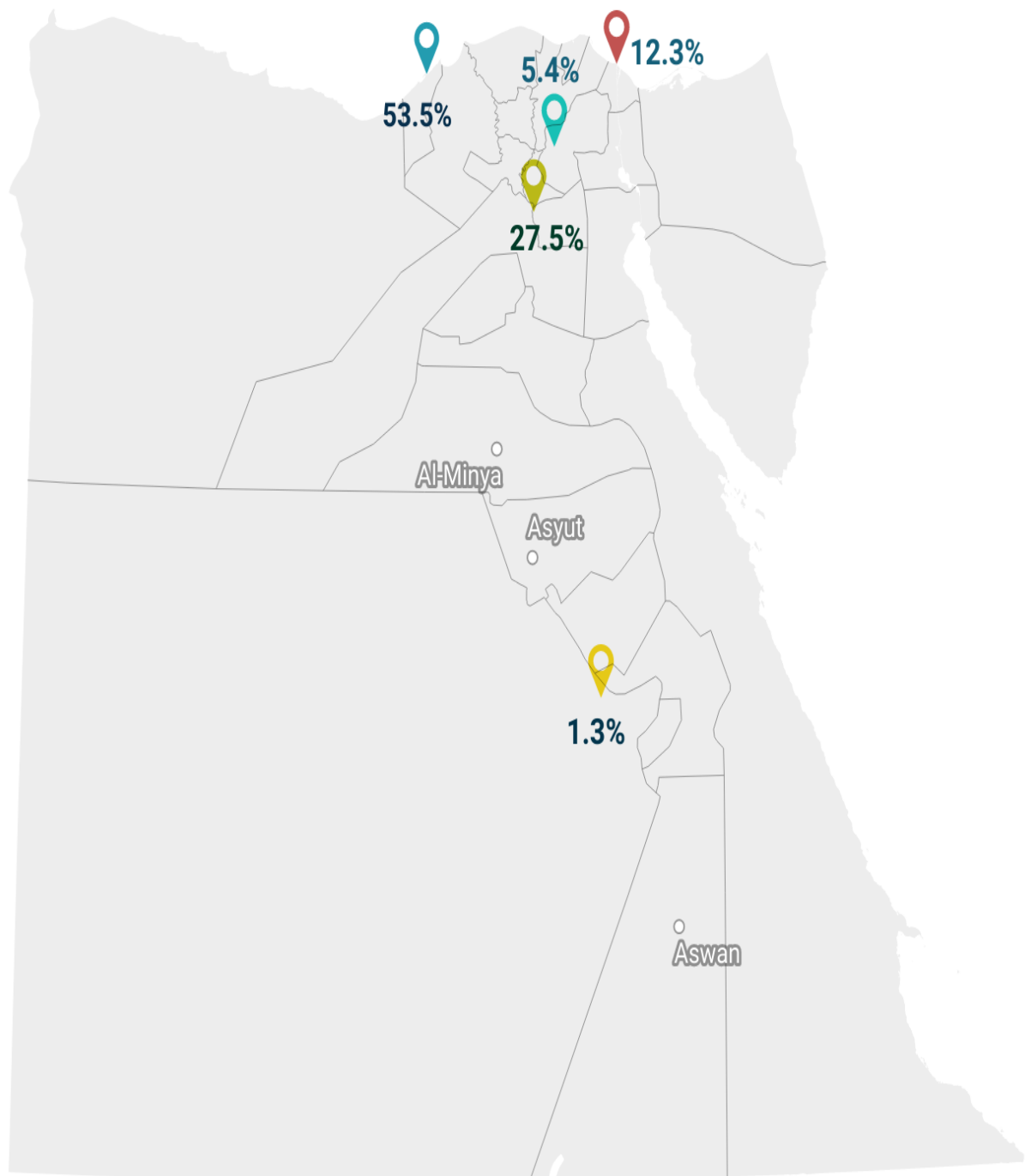
Αγγλική	Αραβική
’	أ – ء
Ā- ā	ا
B	ب
T	ت
Th	ث
G / J	ج
h	ح
Kh	خ
D	د
Dh	ذ
R	ر
Z	ز
S	س
Sh	ش
ṣ	ص
ḍ	ض
Ṭ	ط
ẓ	ظ
‘	ع
Gh	غ
F	ف
Q	ق
K	ك
L	ل
M	م
N	ن
H	هـ
W	و
Y	ي

* Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι οι αραβικοί όροι και η αραβική βιβλιογραφία θα γραφτούν με λατινικούς χαρακτήρες όταν χρησιμοποιούνται μόνο για πρώτη φορά καθώς θα γίνει μετάφραση για τους τίτλους στα ελληνικά. Η φωνητική μεταγραφή των αραβικών όρων και της βιβλιογραφίας έχει γραφτεί σύμφωνα με το σύστημα της *Encyclopaedia of Islam (EI)*. Σχετικά βλ.: M. Houtsma, A. J. Wensinck, E. Levi- Provençal, H. A. R. Gibb, W. Heffening, *Encyclopaedia of Islam*, Νέα Υόρκη, εκδόσεις E. J. Brill leiden, 1987. Επίσης και βλ., Γεράσιμος Μακρής (2012). *Ισλάμ: Πεποιθήσεις, Πρακτικές και Τάσεις*, εκδ. Πατάκης, Αθήνα, σ. 17-18.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

Πίνακας (1) Απογραφή εξέλιξης του πληθυσμού των δυο μεγαλύτερων ξένων παροικιών σε σύγκριση με τον αιγυπτιακό πληθυσμό (1907-1967).....	16
Γράφημα (1) Η εξέλιξη του πληθυσμού της ελληνικής παροικίας Αιγύπτου.....	17
Γράφημα (2) Αριθμός των ξένων στους οποίους χορηγήθηκε η αιγυπτιακή υπηκοότητα.....	91
Πίνακας (2) Αριθμός ξένων στους οποίους χορηγήθηκε άδεια διαμονής	112
Γράφημα (3) Αριθμός ξένων στους οποίους χορηγήθηκε άδεια διαμονής	112
Πίνακας (3) Αριθμός αλλοδαπών εργαζομένων στην Αίγυπτο	160
Γράφημα (4) Αριθμός αλλοδαπών εργαζομένων στην Αίγυπτο	161
Πίνακας (4) Απογραφή των αλλοδαπών που κατείχαν αγροτική γη ανά την Αίγυπτο.....	191
Γράφημα (5) Αριθμός Φεδδανίων που κατείχαν οι αλλοδαποί ανά την Αίγυπτο το 1962.....	192
Πίνακας (5) Αριθμός μαθητών κάθε βαθμίδας σε όλα τα ξένα σχολεία	257
Πίνακας (6) Το πρόγραμμα διδασκαλίας της Αραβικής γλώσσας στα αιγυπτιώτικα σχολεία	264
Πίνακας (7) Αριθμός μαθητών ανά εκπαιδευτική βαθμίδα στα σχολεία της ΕΚΑ.....	290
Γράφημα (6) Κίνηση έκδοσης διαβατηρίων στην προξενική περιφέρεια Αλεξάνδρειας.....	356

■ Άνω Αίγυπτος
 ■ Αλεξάνδρεια
 ■ Δέλτα του Νείλου
 ■ Κάιρο
 ■ Πόλεις της Διώρυγας

Δεδομένα χάρτη: © OSM • Δημιουργήθηκε με το Datawrapper

Το ποσοστό της διανομής των Ελλήνων στις αιγυπτιακές περιοχές σύμφωνα με την αιγυπτιακή απογραφή του 1947. Οι βασικές πόλεις κατοίκησης Ελλήνων στο Δέλτα του Νείλου είναι, κατά σειρά: Ίταττα, Kafr al Zayiat, al Mansoura, Met Ghamr, Zaqaziq, Damanhur και Kafr al Dawar. Οι βασικές πόλεις κατοίκησης Ελλήνων Στην Άνω Αίγυπτο είναι, κατά σειρά: Al Minya, Bani Souef, al Giza, Asiout, Qena, al Fayoum, Gerga και Aswan. Πηγή βλ., πίνακα (1).

Περίληψη

Η παρούσα διατριβή αφιερώνεται στη μελέτη του φαινομένου της αποχώρησης των Αιγυπτιωτών Ελλήνων από την Αίγυπτο μετά το 1949 μέχρι το 1967, χρησιμοποιώντας προς τούτο ως πρωτογενές υλικό τον αιγυπτιακό και αιγυπτιώτικο Τύπο της εποχής. Δευτερευόντως, αξιοποιούνται κι άλλες πρωτογενείς πηγές, όπως είναι το αρχειακό υλικό των αιγυπτιακών υπουργείων Εσωτερικών, Οικονομικών και Παιδείας, καθώς και τα πρακτικά των συνεδριάσεων της αιγυπτιακής βουλής, σε σύγκριση με το αρχειακό υλικό του ΥΠ.ΕΞ της Ελλάδας, των ελληνικών Κοινοτήτων Αλεξάνδρειας και Καΐρου.

Αυτή η συγκριτική ανάλυση μάς έδωσε τη δυνατότητα να αποκτήσουμε μια σφαιρικότερη άποψη και νέες αναπαραστάσεις, χρησιμοποιώντας ένα επιπλέον πρωτογενές υλικό, τοποθετώντας και τα δύο αρχεία στην δέουσα ιστορική τους θέση. Μάλιστα, λόγω της έλλειψης μελετών εξέτασης των αιγυπτιακών πηγών, αναδεικνύεται η σημασία της εισόδου αυτής της μελέτης στο ερευνητικό αυτό πεδίο.

Η σύγκριση μεταξύ των αιγυπτιακών και ελληνικών πηγών εμφανίζεται στη πορεία των κεφαλαίων της ανά χείρα μελέτης, η οποία χωρίζεται σε δυο μέρη βάσει χρονολογικής κατάταξης. Το πρώτο μέρος της έρευνας, που αφορά το χρονικό πλαίσιο 1949 - 1963, μελετά το δημοσιογραφικό περιεχόμενο που παρουσιάζει και αποτυπώνει τη νοητική εικόνα των γεγονότων στην Αίγυπτο πριν από την έκδοση των σοσιαλιστικών νόμων. Επιπλέον, μελετά και αναλύει τις διαδικασίες που έμμεσα οδήγησαν στην αποχώρηση των Ελλήνων πριν το 1961.

Το δεύτερο μέρος της έρευνας, που αφορά το χρονικό πλαίσιο 1952 - 1967, προσδιορίζει τους πολιτικούς μετασχηματισμούς και την τάση προς τον σοσιαλισμό στην οικονομία και την εκπαίδευση και τον άμεσο αντίκτυπο αυτών των μετασχηματισμών στην αποχώρηση των Ελλήνων από την Αίγυπτο. Τα νομοθετικά μέτρα που μελετήθηκαν στο πρώτο και το δεύτερο μέρος, οδήγησαν στην αύξηση του αισθήματος συλλογικής ανασφάλειας στην ελληνική παροικία της Αίγυπτου, οδηγούμαστε στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο της διατριβής.

Εξετάζοντας τα γεγονότα όλων των κεφαλαίων της παρούσας μελέτης, συμπεραίνουμε στο τέλος ότι το περιεχόμενο του αιγυπτιακού και αιγυπτιώτικου Τύπου μας έδωσε μια ευρύτερη εικόνα της αποχώρησης των Αιγυπτιωτών από την Αίγυπτο, αποδεσμευμένη από τη στερεότυπη εικόνα που θεωρεί ότι η μαζική έξοδος

των Ελλήνων από την Αίγυπτο οφειλόταν μόνο στον σοσιαλιστικό προσανατολισμό στην Αίγυπτο μετά το 1961.

Abstract

This Ph.D. thesis discusses the problem of the Greek departure from Egypt between 1949 and 1967 by examining and analyzing the Greek and Egyptian press in Egypt at the time as a primary source of the study. The study also investigates as a secondary source the relevant official documents of the Egyptian Ministries of Interior, Finance and Education as compared to those of the Greek Ministry of Foreign Affairs and the Greek community in Cairo and Alexandria. Comparative analysis of these texts provides an access to a new treatment and broader perspectives on the issue of Greek departure from Egypt in the wake of WWII. This study thus builds on Critical Discourse Analysis as a methodological tool that allows us to dissect journalistic and diplomatic discourses employed during that critical moment in Egyptian history.

Press texts are the focal point on which this study depends, as reporting and covering events have a direct relevance to historiography. Therefore, the press content of the time frame covered in this study has given us an ability to reach new conclusions of the role of press coverage of the events that addressed the legal and social situation of foreign communities in Egypt post World War II in reshaping the Greeks view about taking a decision to leave Egypt.

The comparison between the Egyptian and Greek sources is manifested in the context of the current chapters of the study, as they are divided into two parts based on the chronological order of events. The first part of the study, 1949 - 1963, examines the press texts and documents that analyze the Greek mental image of the events that took place in Egypt prior to the enactment of socialist laws. In addition, it analyzes the texts that addressed the measures and legislations that indirectly contributed to the Greek departure from Egypt post World War II up to 1961.

The second part of the study, which extends from 1952 to 1967, studies the internal transformations in Egypt and the tendency towards socialism in economy and education and the direct impact of this transformation on the Greek departure from Egypt. The investigation of this transformation leads us to the final chapter of study which examines the Greeks attempts to sell their property and transfer their value abroad and their attempts to find ways to return to their home, Greece, instead of emigrating to another country.

After studying all the events discussed in the chapters, we reach the conclusion in which the findings of the study are presented. We find at the conclusion

that analyzing and comparing the press content with what was contained in the official documents give us a broader picture of the problem of the Greeks departure from Egypt. The study has been liberated from the stereotypes that considers that the mass immigration of Greeks from Egypt is due solely to the socialist transformation in Egypt after 1961. However, it is grounded on other major reasons that led to the departure. Prominent among these reasons are the abolition of the privileges provided to foreigners, taking new legislative measures of residence and work permits and monitoring foreign schools in Egypt, which had the right to do their job without any form of supervision or control by the Egyptian Ministry of Education, formerly known as “Al Ma‘ aref ”.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στη διάρκεια της περιόδου ανάμεσα στην εποχή της άνθισης και την εποχή της παρακμής της ελληνικής παροικίας της Αιγύπτου, το πέρασμα των Αιγυπτιωτών Ελλήνων από τις αρχές του πρώτου μισού του 19^{ου} αιώνα, άφησε το ανθρώπινο αποτύπωμα του οποίου ο αντίκτυπος είναι εμφανής σε ορισμένες γειτονιές που διατηρούν μέχρι και σήμερα το αιγυπτιώτικο πνεύμα. Η γειτονιά *al Afrangy* στο Πορτ Σάιντ, η γειτονιά *Abden* και η οδός *Emad al Din* στο Κάιρο, και η γειτονιά *al Ebrahimiah* στην Αλεξάνδρεια, η οποία αποτέλεσε το κέντρο για την αιγυπτιώτικη μεσαία τάξη και ονομαζόταν «Κοκκινιά», όλες αυτές οι γειτονιές εξακολουθούν να στέκονται ως αυτόπτες μάρτυρες της τότε αιγυπτιώτικης επιρροής στην Αίγυπτο.¹

Η ακμή της ελληνικής παροικίας καταγράφεται από τον 19^ο αιώνα, με την έναρξη της διακυβέρνησης της Αιγύπτου από τον *Mohamed 'Alī* (1805-1849),* ο οποίος αξιολογούσε την εμπορική δραστηριότητα των Ελλήνων. Το 1815 ο αριθμός των Ελλήνων εμπόρων στην Αίγυπτο, ιδιαίτερα στην Αλεξάνδρεια, το Σουέζ, το Κάιρο και το Ασιούτ της Άνω Αιγύπτου, υπολογίστηκε σε 500 έμπορους, με τους οποίους ο *Mohamed 'Alī* διατηρούσε τέτοια ισχυρή σχέση που επέτρεψε σε χιλιάδες Έλληνες να μεταναστεύσουν προς την Αίγυπτο.² Την περίοδο της ακμής της παροικίας στα χρόνια του *Mohamed 'Alī* αυξήθηκε ο αριθμός των Ελλήνων στην Αίγυπτο κι ενθαρρύνθηκε η κατανομή τους σε ολόκληρη την αιγυπτιακή επικράτεια, ακόμη και στα χωριά του Ασουάν στα νότια σύνορα της Αιγύπτου (βλ. τον συνημμένο χάρτη). Αυτή η περίοδος ακμής αποτέλεσε ένα πλούσιο ερευνητικό υλικό, με πεδίο έρευνας την ανάπτυξη της παροικίας σε διάφορους τομείς, όπως τον κοινωνικό, τον οικονομικό και τον τομέα της παιδείας.³ Μια ακμή που είναι ακόμα χαραγμένη στη

¹ Ο όρος «Παροικία» θα περιγράψει στην παρούσα μελέτη το σύνολο της ελληνικής παρουσίας στην Αίγυπτο. Ενώ ο όρος «Κοινότητα» θα περιγράψει υποσύνολο του συνόλου της παροικίας. Πιο αναλυτικά, για τον οργανωμένο Ελληνισμό στην παροικία της Αιγύπτου, βλ., Matoula Tomara-Sideri (2017). *Benefaction in Modern Greece. Theory and History*, economia publishing, Αθήνα, p.p.29-83. Αξίζει επίσης να αναφερθεί ότι ο όρος «Αιγυπτιώτες» θα περιγράψει το σύνολο των Ελλήνων που ζούσαν ή γεννήθηκαν στην Αίγυπτο κατά την εξεταζόμενη περίοδο. Σχετικά με την ιστορική πορεία του εν λόγω όρου, βλ., Νικόλας Τσαραβόπουλος (Απρίλιος 1948). *Η Εγκατάσταση των Ελλήνων στην Αίγυπτο*, Διάλεξη στην ένωση ελλ. Αποφοίτων Αμπετείου, Τύποις Κ. Τσούμα και Σία, Κάιρο, σ. 5-40.

* Στη παρούσα μελέτη, όλα τα αραβικά ονόματα αποδίδονται με λατινικούς χαρακτήρες εκτός από το όνομα του Νάσσερ, το οποίο αποδίδεται με ελληνικούς χαρακτήρες.

² Αθανάσιος Πολίτης (1928). *Ο Ελληνισμός και η Νεωτέρα Αίγυπτος 1798-1927*, τόμος Α., εκδ. Γράμματα, Αλεξάνδρεια-Αθήνα, σ. 139 – 140 και 145, 151, 165 και εξής.

³ Για μια σύνοψη σχετικά με την ιστορία της ακμής της παροικίας στην Αίγυπτο, βλ., Αθανάσιος Πολίτης (1930). *Ο Ελληνισμός και η Νεωτέρα Αίγυπτος*, τόμος Β. εκδ. Γράμματα, Αλεξάνδρεια-Αθήνα· Μανώλης Γιαλουργάκης (2005). *Η Αίγυπτος των Ελλήνων. Συνοπτική ιστορία του Ελληνισμού της Αιγύπτου*, 2^η έκδοση, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα· Alexander Kitroeff (1989). *The Greeks in Egypt 1919-1937, Ethnicity and Class*, the Middle East Centre, St. Antony's College, Oxford for Ithaca Press.

μνήμη των Αιγυπτίων, αφού καταγράφηκε ακόμη και από τον αιγυπτιακό κινηματογράφο, ιδίως όταν ασχολείται με δραματικά θέματα που σχετίζονται με την ιστορία του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα.

Κατά την περίοδο της ακμής της ελληνικής παροικίας εμφανίστηκε σταδιακά μια κάμψη μετά το 1937, και στη συνέχεια αυτή η οπισθοδρόμηση παρατηρήθηκε περισσότερο μετά το 1949, έτος που αποτέλεσε άξονα και σημείο υποχώρησης στην εξέλιξη των γεγονότων για τη ζωή των Ελλήνων στην Αίγυπτο.⁴ Ως εκ τούτου, η χρονολογική πορεία της παρούσας μελέτης ξεκινά με ορόσημο το 1949, την Επανάσταση του Ιουλίου του 1952 και στη συνέχεια την άνοδο του Γκαμάλ Άμπντ ελ Νάσσερ στην εξουσία το 1956, και ολοκληρώνεται με το ξέσπασμα του Πολέμου των Έξι Ημερών με το Ισραήλ το 1967. (βλ., τον πίνακα 1)

Πίνακας (1)

Απογραφή εξέλιξης του πληθυσμού των δυο μεγαλύτερων ξένων παροικιών σε σύγκριση με τον αιγυπτιακό πληθυσμό (1907-1967)⁵

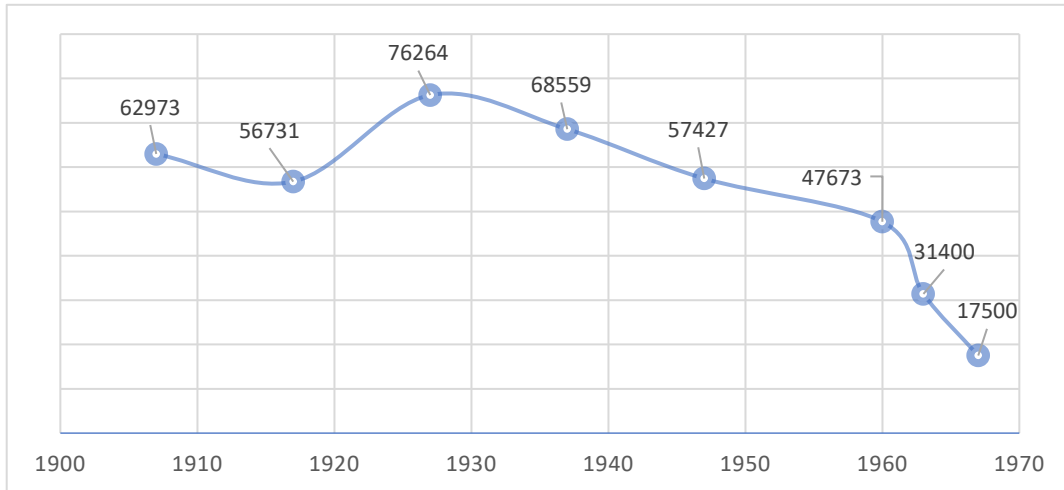
Έτος	Εθνικότητα		
	Αιγύπτιοι	Έλληνες	Ιταλοί
1907	11.287.359	62.973	34.926
1917	12.750.918	56.731	40.198
1927	14.217.864	76.264	52.462
1937	15.932.964	68.559	47.706
1947	19.021.840	57.427	27.958
1960	26.632.891	47.673	14.089
1963	28.871.383	31.400	-
1967	32.056.506	17.500	-

⁴ Περί αυτής της δημογραφικής διαδρομής της απογραφής της παροικίας, βλ., Matoula Tomara-Sideri (2009). The Demographic Aspect of the Greek Flight from Egypt, *The Journal of the Hellenic Diaspora*, Vol. 35.2 (2009), pp. 61-72.

⁵ Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Υπουργείο Οικονομικών, Τμήμα Απογραφής και Στατιστικής, η Γενική Ετήσια Απογραφή Πληθυσμού του 1949-1950 και 1950-1951, Εκδόσεις al-‘Ameryat, Κάιρο, 1953, σ. 22: (Dār al Wathā’iq al Qawmiya, Ma’hāfez, Wazārat al mālyat, Maṣlahat al te’dād wa al ehṣāā, al te’dād al ‘ām lel sokkān). Το αιγυπτιακό Υπουργείο Οικονομικών, Τμήμα Απογραφής και Στατιστικής, Γενική Απογραφή Πληθυσμού του 1960, Εκδόσεις al-‘Ameryat, Κάιρο, 1962, σ. 140. Γενική Απογραφή Πληθυσμού του 1967, εκδ. Maṣlahat al-ehṣāā, Κάιρο, 1970, σ. 33. Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1964/49/5/1/1, Αριθ. Πρωτ. 7825, Αριθμός Ελλήνων παραμεινάντων εν Η.Α.Δ. ο Πρέσβης Χ. Ζαμαρίας προς ΥΠ.ΕΞ, 14.11.1963· Ματούλα Τομαρά-Σιδέρη (2004). *Αλεξανδρινές Οικογένειες*, Χωρέμη, Μπενάκη, Σαλβάγου, εκδ. ΚΕΡΚΥΡΑ, Αθήνα, σ. 23· Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία, οι Έλληνες στην Αίγυπτο από την κατάργηση των προνομίων στην έξοδο 1937 -1962*, πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, σ. 21· Alexander Kitroeff (2019). *The Greeks and the Making of Modern Egypt*, The American University in Cairo Press, Cairo, p. 197. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο αριθμός των Αιγυπτιωτών το 1963, καταγράφηκε σύμφωνα με την υπογραφή του ελληνικού ΥΠ.ΕΞ μέχρι τον Νοέμβριο 1963.

Γράφημα (1)

Η εξέλιξη του πληθυσμού της ελληνικής παροικίας Αιγύπτου (1907-1967)

Η περίοδος της παρακμής της ελληνικής παροικίας στην Αίγυπτο αποτέλεσε, επίσης, ένα πλούσιο ερευνητικό υλικό για τους Έλληνες ερευνητές, με στόχο να εμβαθύνουν στην αναζήτηση των συνθηκών που οδήγησαν σε αυτή την παρακμή και την αποχώρηση των Ελλήνων από την Αίγυπτο. Στις 6 Ιουνίου 2008, η Εταιρεία Μελέτης Ελληνικής Διασποράς διοργάνωσε, στην Αθήνα, Διεθνή Επιστημονική Ημερίδα, με θέμα: «Η Φυγή των Αιγυπτιωτών Ελλήνων». Η Ημερίδα εστίασε στην έξοδο των Ελλήνων από την Αίγυπτο κατά την δεκαετία του 1950 και τις αρχές του 1960. Τα πρακτικά της Ημερίδας εκδόθηκαν σε ειδική έκδοση από το περιοδικό *Journal of the Hellenic Diaspora*, τον Δεκέμβριο του 2009.

Πριν από αυτή την Ημερίδα, αρκετές μελέτες αντιμετώπιζαν τους αιγυπτιακούς νόμους περί αιγυπτιοποίησης και εθνικοποίησης της οικονομίας μεταξύ των ετών 1957 και 1961 ως τον κύριο παράγοντα που ανάγκασε τους Έλληνες να φύγουν από την Αίγυπτο.⁶ Μετά την Ημερίδα, τα πρακτικά της άνοιξαν ξανά τη μελέτη για το θέμα παρουσιάζοντας διαφορετικά την ερμηνεία, μακριά από τη στερεότυπη άποψη του θέματος της *φυγής*, δημοσιεύοντας διάφορες μελέτες που επαναξιολογούσαν τα

⁶ Αξιοσημείωτα παραδείγματα εδώ περιλαμβάνουν: Michael Haag (2004). *Alexandria: City of Memory*, Yale University Press UK· Floresca Karanassou (1999). "The Greeks in Egypt: from Mohamed Ali to Nasser, 1805-1961" in R. Clogg (ed.) *The Greek Diaspora in the Twentieth Century*. Και βλ., Μανώλης Γιαλourάκης (1967). *Η Αίγυπτος των Ελλήνων*, Μητρόπολις, Αθήνα. Στο ίδιο πλαίσιο βλ., την αναφορά του Alexander Cazamis σε αυτό το θέμα στο άρθρο του στην αιγυπτιακή εφημερίδα *Al Ahram weekly*, Ptolemy's exodus, Fifty years on, Alexander Kazamias asks why the Greeks left Egypt, 19 - 25 January 2012, p.12.

αίτια της αποχώρησης και από πολλαπλές κατευθύνσεις.⁷ Ένα από τα δημοσιεύματα ήταν του Σοφιανού Χρυσστομίδη, ενός Αιγυπτιώτη δημοσιογράφου που ξεκίνησε την καριέρα του στο Κάιρο ως αρχισυντάκτης της αιγυπτιακής εφημερίδας «Φωνή» (1952-1953) και στη συνέχεια της καίρινης εφημερίδας «Πάροικος» από το 1953 έως το 1961. Στην έρευνά του, ο Χρυσστομίδης, ως μάρτυρας που βίωσε αυτά τα γεγονότα, υποστηρίζει ότι οι νόμοι του Νάσερ δεν ήταν αποκλειστικά υπεύθυνοι για την αποχώρηση των Αιγυπτιωτών, αλλά υπήρχαν κι άλλοι λόγοι, όπως ήταν το πρόβλημα της προσαρμογής της αιγυπτιακής κοινωνίας με τις νέες συνθήκες και ο μετασχηματισμός της δημογραφικής, κοινωνικής και πολιτιστικής κατάστασης στην Αίγυπτο.⁸

Ωστόσο, υπάρχει σαφής διαφοροποίηση μεταξύ του όγκου των μελετών που δημοσιεύονται στο ελληνικό ερευνητικό πεδίο σε σύγκριση με την αιγυπτιακή πλευρά. Μια διαφορά που δείχνει το μεγάλο κενό στο ερευνητικό πεδίο που μελετά την αποχώρηση των Ελλήνων από την Αίγυπτο. Με την αφθονία των μελετών που δημοσιεύθηκαν από την ελληνική πλευρά για το θέμα, επωφεληθήκαμε ιδιαίτερα στη μελέτη μας, η μη δυνατότητα, όμως, αυτών των μελετών να έχουν πρόσβαση στις αιγυπτιακές πηγές, καθιστά το ερευνητικό όραμα της παρακμής της ελληνικής παροικίας και της αποχώρησης των Ελλήνων ελλιπές. Εκτός από το γλωσσικό πρόβλημα, βέβαια, η έλλειψη αυτή μπορεί να οφείλεται στη δυσκολία εξέτασης αιγυπτιακών εγγράφων λόγω των απαιτούμενων αδειών που χορηγούνται από τις εκεί αρμόδιες αρχές. Οι δυσκολίες αυτές αποδείχτηκαν σημαντικές και τη διαχείρισή τους οφείλαμε να συντονίσουμε κατά τα πρώτα δυο χρόνια συγγραφής της παρούσας μελέτης.⁹

⁷ Αναλυτικά βλ., *The Journal of the Hellenic Diaspora*, Vol. 35.2 (2009). Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι το 2016 εκδόθηκε το βιβλίο: «Ακυβέρνητη Παροικία» του Άγγελου Νταλαχάνη, το οποίο μελέτησε με μεγάλη προσοχή, όπως θα δείξουμε στην πορεία της μελέτης μας εδώ, το ζήτημα της αποχώρησης των Ελλήνων με βάση τα έγγραφα των παροικιακών οργανισμών και του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών. Στη μελέτη του, ο Νταλαχάνης συμπεραίνει ότι η αποχώρηση των Ελλήνων από την Αίγυπτο «δεν ήταν νομοτελειακή». Τόσο τα χρόνια της εξόδου όσο και οι δεκαετίες που προηγήθηκαν αυτής υπήρξαν μια ιδιαίτερος περίπλοκη περίοδος, κατά την οποία τα δρώντα υποκείμενα- οι Αιγυπτιώτες – αλληλεπίδρασαν μ' ένα ευρύ πλέγμα δομικών στοιχείων και μεταβολών, καθώς και με παράγοντες απόθησης από την Αίγυπτο και έλξης προς άλλους προορισμούς. Βλ., Άγγελος Νταλαχάνης (2016), *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π. Βλ., επίσης στο ίδιο πλαίσιο: Άννα Κωνσταντινίδου (2017). *Ο Ρόλος της Ελληνικής Παροικίας στην Αίγυπτο: Η έξοδος και το Αιγυπτιακό Ζήτημα*, εκδ. Σταμούλη Αντ., Θεσσαλονίκη.

⁸ Πιο αναλυτικά βλ., Σοφιανός Χρυσστομίδης (2009). *the Left, Nasser, and the Exodus of the Greeks from Egypt*, *The Journal of the Hellenic Diaspora*, Vol. 35.2, p. 155-160.

⁹ Αξίζει να αναφέρουμε εδώ ότι προέκυψαν δυσκολίες στην απόκτηση των απαραίτητων αδειών, οι οποίες καθυστέρησαν ενάμιση χρόνο μέχρι την έκδοσή τους.

Ένας ακόμη προβληματισμός αφορά το γεγονός ότι, αν και η Αίγυπτος ήταν το σκηνικό δράσης των γεγονότων, το πεδίο μελέτης της αποχώρησης των Ελλήνων από την Αίγυπτο, σύμφωνα με τον αιγυπτιακό Τύπο και τα αιγυπτιακά έγγραφα, σημειώνεται ότι είναι ένα πεδίο το οποίο δεν έχει καν εισέλθει στην ακαδημαϊκή κοινότητα της Αιγύπτου. Μάλιστα, λόγω της απουσίας ερευνών που βασίζονται στις αιγυπτιακές πηγές, αναδεικνύεται η σημασία αυτής της έρευνας, καθώς στην παρούσα μελέτη επιδιώκουμε να εξετάσουμε τις αιγυπτιακές πηγές που αφορούν στην αποχώρηση των Ελλήνων από την Αίγυπτο και να τις συγκρίνουμε με τις ελληνικές πηγές. Αξιοποιώντας ως κύρια πηγή τον Τύπο και στη συνέχεια τα επίσημα έγγραφα καταλήγουμε σε νέες αναπαραστάσεις και σε μια ολοκληρωμένη κατανόηση μιας κρίσιμης ιστορικής στιγμής, όπως είναι η στιγμή της αποχώρησης των Αιγυπτιωτών Ελλήνων από την Αίγυπτο.

- **Μεθοδολογική προσέγγιση**

Η παρούσα διατριβή αφιερώνεται στη μελέτη του φαινομένου της αποχώρησης των Αιγυπτιωτών Ελλήνων από την Αίγυπτο μετά το 1949, χρησιμοποιώντας προς τούτο ως πρωτογενές υλικό τον αιγυπτιακό και αιγυπτιώτικο Τύπο της εποχής.¹⁰ Δευτερευόντως, αξιοποιούνται κι άλλες πρωτογενείς πηγές, όπως είναι το αρχειακό υλικό των αιγυπτιακών υπουργείων Εσωτερικών, Οικονομικών και Παιδείας, καθώς και τα πρακτικά των συνεδριάσεων της αιγυπτιακής βουλής, σε σύγκριση με το αρχειακό υλικό του ΥΠ.ΕΞ της Ελλάδος, των ελληνικών Κοινοτήτων Αλεξάνδρειας και Καΐρου.

Η συγκριτική αυτή ανάλυση θα μας δώσει τη δυνατότητα να αποκτήσουμε μια σφαιρικότερη άποψη και νέες αναπαραστάσεις, χρησιμοποιώντας ένα επιπλέον πρωτογενές υλικό, τοποθετώντας και τα δύο αρχεία στην δέουσα ιστορική τους θέση.¹¹

Το αντικείμενο της μελέτης αυτής, όπως και ο τίτλος της δηλώνει, είναι η αναπαράσταση της αποχώρησης των Ελλήνων από την Αίγυπτο και ο ρόλος του αιγυπτιακού και αιγυπτιώτικου Τύπου στην αφηγηματική αναδόμηση της ιστορίας

¹⁰ Ο όρος «αιγυπτιώτικος Τύπος» στην παρούσα διατριβή αναφέρεται στις ελληνικές εφημερίδες που κυκλοφορούσαν στην Αίγυπτο κατά την περίοδο της μελέτης.

¹¹ Η Αναπαράσταση που εννοούμε εδώ αποτελεί την καταγραφή και περιγραφή του τρόπου με τον οποίον ο Τύπος και τα επίσημα έγγραφα κατέγραψαν τα γεγονότα που οδήγησαν στην αποχώρηση των Ελλήνων από την Αίγυπτο. Παράλληλα καταγράφουν τα σημεία που συγκλίνουν ή αποκλίνουν τα αφηγήματα και οι αναπαραστάσεις της μιας και της άλλης πλευράς.

της αποχώρησης, μέσω της ιστοριογραφίας της δημοσιογραφικής κάλυψης για τα γεγονότα που οδήγησαν στην μαζική έξοδο των Ελλήνων από την Αίγυπτο.

Αναφορικά με τον Τύπο, σημείο εστίασης της έρευνάς μας αποτέλεσε το ιστορικό ενδιαφέρον που πηγάζει από το γεγονός ότι η διαδικασία μετάδοσης της ειδησεογραφίας, αναμετάδοσης και κάλυψης των γεγονότων έχει προνομιακή σχέση με την ιστοριογραφία: «Καταγράφοντας γεγονότα, στάσεις, απόψεις και νοοτροπίες, ο Τύπος γίνεται πηγή για την Ιστορία», σύμφωνα με την Λουκία Δρούλια.¹² Ο Τύπος «υπηρετεί τη διάρκεια, συντηρεί τη συλλογική μνήμη, υπερβαίνει τον χρόνο, άρα ποιεί ιστορίαν των ανθρωπίνων πραγμάτων», σύμφωνα με την Νάση Μπάλτα και την Δέσποινα Παπαδημητρίου.¹³ Ως εκ τούτου, το δημοσιογραφικό περιεχόμενο στην εξεταζόμενη περίοδο θα μας δώσει νέες αναπαραστάσεις σχετικά με το πώς διαμορφώθηκε η συνείδηση των Αιγυπτιωτών προς την αποχώρηση βάσει της κάλυψης του Τύπου για τα ζητήματα που αφορούν τους αλλοεθνείς στην Αίγυπτο. Διότι, σύμφωνα με την Ρόη Παναγιωτοπούλου, ο Τύπος δεν αντανακλά «απλώς την κοινωνική πραγματικότητα, αλλά αποτελεί έναν από τους παράγοντες που την ορίζουν και τη συγκροτούν».¹⁴

Η ανά χειράς διατριβή, επομένως, εντάσσεται και κινείται σ' ένα ποικιλόμορφο πεδίο, εφόσον ο κλάδος της συγκριτικής μελέτης, που συνδέεται με άλλους επιστημονικούς κλάδους, όπως είναι ο κλάδος της Ιστορίας, της Κοινωνιολογίας και της Δημοσιογραφίας, σε συνάρτηση με το εργαλείο ανάλυσης του Δημοσιογραφικού Λόγου, με βάση τη μεθοδολογία τεκμηρίωσης του αρχειακού υλικού στον αιγυπτιακό και αιγυπτιώτικο Τύπο και στα επίσημα έγγραφα. Επιλέχθηκε η μέθοδος αυτή, καθώς θεωρούμε ότι είναι κατάλληλη για την ανάλυση των δημοσιευμάτων του Τύπου, μέσα από τον οποίο επιτρέπεται η αναπαράσταση των γεγονότων. Μια τέτοια προσέγγιση μπορεί να λειτουργήσει ως αφετηρία ενός θεωρητικού πλαισίου το οποίο διασυνδέεται με τη μεθοδολογία της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου και η οποία μπορεί να μας δείξει τον κοινωνικό αντίκτυπο ενός δημοσιογραφικού περιεχόμενου, καθώς και μπορεί να μας δώσει τη δυνατότητα να αναπαραστήσουμε τους παράγοντες της

¹² Λουκία Δρούλια (2005). *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως Σήμερα. Ιστορικές και Θεωρητικές Προσεγγίσεις*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/ Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα, σ. 24.

¹³ Νάση Μπάλτα και Δέσποινα Παπαδημητρίου (1993). *Σημειώσεις για την Ιστορία του Τύπου. Η ελληνική και η Ευρωπαϊκή Διάσταση*, εκδ. Οδυσσέας, σ. 9. Επίσης και βλ., Δέσποινα Παπαδημητρίου (2006). *Από τον λαό των νομοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων, Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, σ. 43 και εξής.

¹⁴ Ρόη Παναγιωτοπούλου (1996). Κατασκευή εθνοκεντρικών στερεότυπων από τον τύπο στο παράδειγμα του Μακεδονικού ζητήματος, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχος 89-90, σ. 232-274.

συγκρότησής του. Με λίγα λόγια, η προσοχή μας στην παρούσα έρευνα συγκεντρώνεται στην αναπαράσταση του Δημοσιογραφικού Λόγου ως θεμελιακή μορφή αποτύπωσης της διαφοροποίησης της δημοσιογραφικής κάλυψης σε συνάρτηση με τα γεγονότα.

Η Κριτική Ανάλυση του Λόγου, ως μια διεπιστημονική προσέγγιση, κινείται προς δύο κατευθύνσεις: Η πρώτη είναι το κείμενο. Στη μελέτη μας, αυτή η κατεύθυνση σχετίζεται με τα δημοσιεύματα του Τύπου και τα επίσημα έγγραφα και τον ρόλο τους στη δημιουργία μιας ευρύτερης εικόνας που μας επιτρέπει να κατανοήσουμε τα γεγονότα που οδήγησαν στην αποχώρηση των Αιγυπτιωτών Ελλήνων από την Αίγυπτο. Η δεύτερη είναι ο κοινωνικός αντίκτυπος αυτού του περιεχόμενου. Αυτή η κατεύθυνση μας επιτρέπει να αναπαραστήσουμε τον ρόλο που διαδραμάτισε η δημοσίευση των δημοσιογραφικών κειμένων και την επιρροή τους στην οπτική των Αιγυπτιωτών Ελλήνων για τα γεγονότα πριν ληφθεί η απόφαση αποχώρησης από την Αίγυπτο.¹⁵

Η μεθοδολογική σχέση του δημοσιογραφικού λόγου με το πεδίο της Κριτικής Ανάλυσης του Λόγου,¹⁶ συνδέεται επίσης και με το πεδίο των ιστορικών μελετών. Μια τέτοια σχέση οφείλεται στην διεπιστημονικότητα που εμπίπτει στην μεθοδολογία της Κριτικής Ανάλυσης του Λόγου. Η ιστορικός *Régine Robin*, ήταν από τους πρώτους ερευνητές που εφάρμοσε τη μεθοδολογία της Κριτικής Ανάλυσης του Λόγου ως ιστορικής μεθόδου, στη μελέτη της «Γλωσσολογία και ιδεολογία: ο Λόγος ως υποκείμενο της ιστορίας - *Linguistics and ideology: discourse as a subject of history*». Στη μελέτη αυτή, η *Robin* έχει συσχετίσει τη μελέτη της ιστορίας με τους επιστημονικούς κλάδους που εξαρτώνται από τη μέθοδο της κριτικής ανάλυσης του Λόγου.¹⁷ Κατά τον ίδιο τρόπο, θεωρήσαμε ότι αυτή η προσέγγιση θα μας επιτρέψει να εξάγουμε συμπεράσματα που σχετίζονται με τους μηχανισμούς συγκρότησης του δημοσιογραφικού Λόγου σε συνθήκες κρίσης αλλά και με τους μηχανισμούς διαμόρφωσης, αναδόμησης και εξέλιξης των συλλογικών και ατομικών ταυτοτήτων

¹⁵ Η Κριτική Ανάλυση του Λόγου έχει χρησιμοποιηθεί ως μέθοδος πολυεπιστημονικής ανάλυσης στα πεδία των Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών επιστημών. Καθώς και οι μελέτες επί του θέματος της διεπιστημονικότητας της Κριτικής Ανάλυσης του Λόγου είναι εκτενείς. Για μια σύνοψη βλ., Carmen Caldas-Coulthard & Malcom Coulthard (1996). *Texts and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis*, εκδ. Routledge, London: 1996. Norman Fairclough (1993). Critical discourse analysis and the marketization of public discourse, *Discourse & Society*, Vol. 4, Apr. (2), 133-168.

¹⁶ Για μια σύνοψη επί του θέματος του Δημοσιογραφικού Λόγου βλ., Ελένη Γιαλαμπούκη (2008). Δημοσιογραφικός Λόγος και Διακειμενικότητα, *διδακτορική διατριβή*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

¹⁷ Abdelrahim Reyad (2019). *Discourse Analysis as Historical Method*, Democratic Center Strategic, Political & Economic studies, Berlin, σ. 231.

στην ιστορική διάρκεια, ή και σε συνθήκες κρίσης, που έχουν επηρεαστεί από αυτό τον δημοσιογραφικό Λόγο.

Στην παρούσα μελέτη, η σημασία που δίνεται στο δημοσιογραφικό υλικό, που εξετάζεται ως ιστοριογραφική πηγή,¹⁸ πηγάζει από το γεγονός ότι ο Τύπος, αιγυπτιακός και αιγυπτιώτικος, αποτελούσε σημαντική πηγή πληροφορίας για τους Αιγυπτιώτες. Γεγονός που καταγράφεται από το ίδιο το αιγυπτιώτικο κοινό που σχολίαζε συχνά στον ελληνόφωνο Τύπο τις συνθήκες της Αιγύπτου.¹⁹ Αυτό, λοιπόν, που εμπλουτίζει το ερευνητικό πεδίο της παρούσας έρευνας είναι το δημοσιογραφικό υλικό που μας προσφέρουν τα πολυάριθμα αιγυπτιώτικα έντυπα που κυκλοφορούσαν στην Αίγυπτο. Για τον λόγο αυτό, ο Μανώλης Γιαλουράκης, σχολιάζει ότι «το κεφάλαιο» του αιγυπτιώτικου Τύπου είναι ένα «από τα σπουδαιότερα [κεφάλαια] της Ιστορίας των Ελλήνων της Αιγύπτου».²⁰

Η ιστορική σημασία για τον αιγυπτιώτικο Τύπο, διαφαίνεται μέσα από μια ακμάζουσα εκδοτική δραστηριότητα που οργανώθηκε γύρω από έναν κύκλο πνευματικών ανθρώπων και εκφράστηκε μέσα από την κυκλοφορία ημερήσιου και περιοδικού Τύπου που δημοσίευε διάφορα θέματα και κατευθύνσεις.²¹ Μεταξύ των ετών 1862 και 1972 εκδόθηκαν στην Αίγυπτο 331 έντυπα στον ημερήσιο και περιοδικό Τύπο. Τα 225 από αυτά τα έντυπα τυπώθηκαν στην Αλεξάνδρεια, (περίπου 65% από το σύνολο).²² Στη δεύτερη θέση κατά σειρά ήρθε το Κάιρο, μετά οι πόλεις: Πορτ Σάιντ, Τάντα, Αλ Μανσούρα, Σουέζ, Ζαγκαζίκ και Δαμαγκούρ. Η δραστηριότητα των Αιγυπτιωτών στην έκδοση ξενόγλωσσων έντυπων είναι σαφέστατη. Μεταξύ 1874 και 1971 εκδόθηκαν στην Αίγυπτο 42 ξενόγλωσσα έντυπα υπό των Αιγυπτιωτών, συμπεριλαμβανομένων 11 αραβόφωνων εφημερίδων, η πιο εμφανής από τις οποίες ήταν η ελληνοαιγυπτιακή εφημερίδα «Αιγυπτιώτης Έλληνας –

¹⁸ Σχετικά με τον ρόλο του Τύπου της ελληνικής διασποράς ως πηγής στη διαδικασία της ιστοριογραφίας, βλ., Αλέξανδρος Κιτρορέφ (2005). Ο Τύπος ως Πηγή για την Ιστορία των Ελλήνων στις ΗΠΑ, *Ο ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, 23-25 Μαΐου 2005*, Αθήνα, Επιμέλεια, Λουκία Δρούλια, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/ Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, σ. 371-379.

¹⁹ Σχετικά με το ίδιο θέμα βλ., Μανώλης Μαραγκούλης (2011). *Καιρός να συγχρονισθούμε. Η Αίγυπτος και η αιγυπτιώτικη διανόηση 1919-1939*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, σ. 82.

²⁰ Μανώλης Γιαλουράκης (2005), *Η Αίγυπτος των Ελλήνων*, ο.π., σ. 554

²¹ Σχετικά με τον ρόλο του αιγυπτιώτικου Τύπου στην πνευματική κίνηση στην Αίγυπτο, βλ., Ελένη Ι. Κονταξή (2006). «Κώστας Τσαγκαράδας: ένας ηλιόθεης λόγιος στην Αίγυπτο των αρχών του 20^{ου} αι. Αρχαϊκή, γραμματολογική, λογοτεχνική και πολιτισμική εξέταση του έργου του», *διδακτορική διατριβή*, πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, σ. 37.

²² Σχετικά βλ., Μαρία Ρώτα (2005). Πρωτεύουσες και Περιφέρεια- Αλεξανδρινά Έντυπα, *Ο ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις*, ο.π., σ. 296-300. Επίσης και βλ., Μαρία Ρώτα (1994). Το Περιοδικό Γράμματα της Αλεξάνδρειας 1911-1919, *διδακτορική διατριβή*, Φιλοσοφική Σχολή, ΕΚΠΑ.

al Younani al Moutamaşer», που η έκδοσή της ξεκίνησε το 1932 στην Αλεξάνδρεια και «έζησε» μέχρι το 1940, ενώ είναι η μόνη αιγυπτιακή εφημερίδα που διατηρείται ακόμα στο Αιγυπτιακό Εθνικό Αρχείο. Στα ξενόγλωσσα έντυπα, οι Αιγυπτιώτες της Αλεξάνδρειας ήταν επίσης στην πρώτη θέση όπου τύπωσαν το 64% όλων των σχετικών εντύπων.²³ Ωστόσο, το μεγαλύτερο μέρος του αιγυπτιακού Τύπου της εποχής χαρακτηρίζεται από έλλειψη συνέχειας της κυκλοφορίας.²⁴

Φαίνεται από τα στατιστικά στοιχεία των εντύπων ότι οι Αιγυπτιώτες της Αλεξάνδρειας θεωρούνταν εξέχον δυναμικό εκτύπωσης των εφημερίδων, είτε αυτών που εκδόθηκαν στα ελληνικά είτε σε ξενόγλωσσες εκδόσεις. Ίσως από εδώ πηγάζει και εντείνεται σταδιακά η σημασία της αλεξανδρινής εφημερίδας «Ταχυδρόμος», η οποία κυκλοφορούσε ημερησίως από το 1880 και έχει διατηρηθεί το μεγαλύτερο μέρος του αρχείου της, κυρίως της περιόδου που καλύπτει το ερευνητικό πεδίο της παρούσας μελέτης (1949-1967).²⁵ Μάλιστα, η αρχειοποίηση μεγάλου μέρους της εφημερίδας και η διαθεσιμότητά της, σε αντίθεση με τις άλλες αιγυπτιακές εφημερίδες, την κατέστησε σημαντική πηγή της μελέτης μας στην ανάλυση όσων δημοσιευμάτων σχετίζονται με την αιγυπτιακή πλευρά. Τα διαθέσιμα έντυπα της εφημερίδας «Ταχυδρόμος» καλύπτουν ολόκληρη την εξεταζόμενη περίοδο της παρούσας μελέτης (1949-1967). Ενώ η συνεχής και αδιάκοπη κυκλοφορία της εφημερίδας μας επέτρεψε να μελετήσουμε όλα τα γεγονότα της περιόδου που μας αφορούν και να εκπληρώσουμε ένα από τα βασικά κριτήρια της μελέτης, που είναι η διαρκής, συνεχιζόμενη κυκλοφορία του εξεταζόμενου Τύπου, έτσι ώστε να σχηματίσουμε γνώμη για τα γεγονότα που μας αφορούν συγκεντρωτικά σε ολόκληρη εξεταζόμενη περίοδο.²⁶

²³ Αναλυτικά με την συλλογή και την καταγραφή του αιγυπτιακού Τύπου, βλ., Ευγένιος Μιχαηλίδης (1972). *Πανόραμα*, ήτοι Εικονογραφημένη ιστορία του δημοσιογραφικού περιοδικού Τύπου της Αιγύπτου υπό Αιγυπτιακών Ελλήνων (1862-1972), εκδ. κέντρο ελληνικών σπουδών, υπ' αριθ. 20, Αλεξάνδρεια 1972, σ. 300-319.

²⁴ Το πρώτο αιγυπτιακό έντυπο που κυκλοφόρησε με μορφή εφημερίδας ήταν με τίτλο «Αίγυπτος». Η εβδομαδιαία εφημερίδα αυτή ιδρύθηκε τον Ιούλιο του 1862 από τον Διον. Οικονομόπουλο και τον Σπ. Φερενδίνου, αλλά δεν «έζησε» παρά ένα χρόνο. Για περισσότερες πληροφορίες για τις άλλες εφημερίδες βλ., Μανώλης Γιαλουράκης (2005), *Η Αίγυπτος των Ελλήνων*, ο.π., σ. 554-562. Και βλ., Ευγένιος Μιχαηλίδης (1972). *Πανόραμα*, ο.π., σ. 300-319.

²⁵ Την ίδια χρονιά, 1880, οι Αιγυπτιώτες εξέδωσαν άλλα 3 έντυπα: *Μανέθων*, *Τηλέγραφος και Ομόνοια*. Όλα αυτά τα έντυπα τυπώθηκαν στην Αλεξάνδρεια, αλλά δεν γράφτηκαν για να συνεχίσουν στην κυκλοφορία. Μόνο η εφημερίδα *Ομόνοια* συγχωνεύτηκε με τον «Ταχυδρόμο» από την Κυριακή, 3ης Νοεμβρίου του 1929. Σχετικά βλ., Γ. Κωνσταντινίδης, *Ο εν Αίγυπτο και Σουδάν Σύγχρονος Ελληνικός Τύπος*, *Παναγύπτια*, Αλεξάνδρεια, 6. 06. 1936, σ. 12. Και βλ., Ευγένιος Μιχαηλίδης (1972). *Πανόραμα*, ο.π., σ. 301.

²⁶ Όταν αρχίσαμε να ψάχνουμε για το αρχείο των αιγυπτιακών εφημερίδων, η εφημερίδα «Ταχυδρόμος» ήταν το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα μπροστά μας για τη διαθεσιμότητα σε κάθε αρχείο που επισκεφθήκαμε στην Αίγυπτο και την Ελλάδα. Παρά τον μεγάλο αριθμό αιγυπτιακών

Ο «Ταχυδρόμος», σύμφωνα με τον Αιγυπτιώτη δημοσιογράφο, Μανώλη Γιαλουράκη, ήταν η μεγαλύτερη εφημερίδα του αιγυπτιακού Ελληνισμού, είχε τη μεγαλύτερη κυκλοφορία μεταξύ των ελληνικών εφημερίδων της Αιγύπτου και καθιστούσε για χρόνια το «φυτώριο πολλών δημοσιογράφων που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην καθοδήγηση της παροικιακής γνώμης, ενώ το όνομά της συνδέθηκε με την περίοδο της ακμής της ελληνικής παροικίας. [...] Στην ιστορία της Δημοσιογραφίας των Αποδήμων, είχε εξασφαλίσει μια πρώτη θέση».²⁷ Την ίδια άποψη είχε και ο αιγυπτιακός Τύπος, ο οποίος τόνισε ότι ο «Ταχυδρόμος» είναι η μεγαλύτερη μη αραβόφωνη εφημερίδα μεταξύ όλων των άλλων ξένων εφημερίδων που εκδίδονται στην Αίγυπτο, σημειώνοντας ότι το 1960 η μέση κυκλοφορία της εφημερίδας ξεπέρασε τα 10 χιλιάδες αντίτυπα την ημέρα.²⁸

Έτσι, η αλεξανδρινή «Ταχυδρόμος», με τα ποικίλα του θέματα - ειδησεογραφικά, κοινωνικά, πολιτικά και πολιτιστικά - γίνεται πρωτογενές υλικό για εμάς, καθώς μας δίνει τη δυνατότητα να καταγράψουμε και, στη συνέχεια, να συγκρίνουμε όλα όσα δημοσιεύει με όσα δημοσιεύονται στον αιγυπτιακό Τύπο. Παράλληλα, εξετάζουμε και άλλες πρωτογενείς πηγές στον αιγυπτιακό Τύπο. Και επειδή το ερευνητικό κριτήριο στη παρούσα μελέτη είναι η εξέταση των γεγονότων που οδήγησαν στην αποχώρηση των Αιγυπτιωτών, αναζητήσαμε σε αυτές τις εφημερίδες τις ημερομηνίες των γεγονότων και τη φύση της κάλυψής τους από τον Τύπο, αν και συχνά τα φύλλα τα οποία χρειάστηκε να μελετηθούν στην εξεταζόμενη περίοδο δεν ήταν διαθέσιμα ή σε κάποιο βαθμό ήταν διάσπαρτα και χωρίς χρονολογική/ιστορική σειρά. Έτσι, από τα διαθέσιμα φύλλα, εξετάσαμε: το εβδομαδιαίο περιοδικό «Παναιγύπτια, Αλεξάνδρειας», την ημερήσια εφημερίδα «Εφημερίς, Αλεξάνδρειας», την ημερήσια

έντυπων που εκδόθηκαν στην Αίγυπτο μετά το 1862, το μεγαλύτερο μέρος τους σταμάτησε να εκδίδεται με την έναρξη της περιόδου της παρακμής της παροικίας μετά το 1949. Αυτό ήταν το κύριο χαρακτηριστικό αυτών των έντυπων, καθώς και οι περισσότερες εξ αυτών, ακόμη και αν κυκλοφορούσαν, δεν καλύπτουν την εξεταζόμενη περίοδο. Σημειώνεται επίσης ότι τα διαθέσιμα φύλλα των εφημερίδων που εκδόθηκαν κατά την εξεταζόμενη περίοδο είναι διάσπαρτοι και δεν είναι ταξινομημένοι σε ιστορική σειρά. Για παράδειγμα, οι δύο ημερήσιες εφημερίδες, «Φως» και «Πάροικος», που κυκλοφορούσαν στο Κάιρο κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, δεν μπορούσαμε να εξετάσουμε επαρκή φύλλα από αυτά. Τα μικρά διαθέσιμα φύλλα, είτε στο αρχείο της κοινότητας στο Κάιρο είτε στη βιβλιοθήκη του Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου (ΕΛΙΑ), ή στη Βιβλιοθήκη της ελληνικής Βουλής, δεν κάλυπταν το βασικό κριτήριο της μελέτης: η *διαρκής, συνεχιζόμενη κυκλοφορία* του εξεταζόμενου Τύπου.

²⁷ Μανώλης Γιαλουράκης (2005), *η Αίγυπτος των Ελλήνων*, ο.π., σ. 556

²⁸ Al Ahram, 3. 06. 1960, σ. 4.

εφημερίδα «Πάροικος, Καΐρου» και την ημερήσια εφημερίδα «Έλλην, Καΐρου και Αλεξάνδρειας».²⁹

Η συχνότητα, λοιπόν, διάδοσης του δημοσιογραφικού περιεχομένου και η συνεχής μετάδοση των γεγονότων αποτέλεσαν ουσιαστικό κριτήριο για τη μεθοδολογία της παρούσας μελέτης, προκειμένου να σχηματιστεί μια ολοκληρωμένη εικόνα και γνώμη για τα γεγονότα που καλύπτονται από τον αιγυπτιακό Τύπο· ένα κριτήριο, δηλαδή, το οποίο πληρείται στην περίπτωση της εφημερίδας «Ταχυδρόμος». Άλλο ένα κριτήριο επιλογής της εφημερίδας αυτής είναι το ευρύ φάσμα δημοσιευμάτων της υπό εξέταση περιόδου, αφού καλύπτει συνολικά 18 έτη, καθώς τα δημοσιεύματα αυτά, στον ημερήσιο αιγυπτιακό Τύπο, υπήρξαν πλούσια και ποικίλα. Συνεπώς, κρίναμε ότι η προσέγγιση του «Ταχυδρόμου» ως κύρια πηγή μελέτης, θα μας έδινε τη δυνατότητα να συγκρίνουμε ακριβέστερα τα δημοσιεύματα του «Ταχυδρόμου» με τον αιγυπτιακό Τύπο.

Από την άλλη πλευρά, ο αιγυπτιακός Τύπος θεωρούνταν μία από τις κύριες πηγές του αιγυπτιακού Τύπου και κατ' επέκταση του Αιγυπτιακού αναγνώστη. Όχι μόνο σε ό,τι αφορά το ειδησεογραφικό περιεχόμενο, αλλά σε όλα τα δημοσιογραφικά περιεχόμενα. Ο αιγυπτιακός Τύπος συνέδεε, μερικές φορές, την επιρροή και τον έλεγχο των ξένων κοινοτήτων στην αιγυπτιακή οικονομία με τη βρετανική κατοχή στην Αίγυπτο. Αυτή η σύνδεση μας παρείχε πλούσιο δημοσιογραφικό υλικό σχετικά με την κάλυψη του αιγυπτιακού Τύπου για οτιδήποτε είχε σχέση με τους Έλληνες που ζούσαν στην Αίγυπτο.

Η σταδιοδρομία του αιγυπτιακού Τύπου συνδέθηκε κυρίως με τον ευρωπαϊκό αποικισμό στην Αίγυπτο. Κι αυτό ίσως γιατί η πρώτη εφημερίδα που ιδρύθηκε στην Αίγυπτο ήταν το 1798, με την έναρξη της γαλλικής κατοχής (1798-1801). Η εφημερίδα είχε το όνομα *Courrier de l'Égypte* και κυκλοφορούσε στα γαλλικά. Η πρώτη αιγυπτιακή εφημερίδα που κυκλοφόρησε στα αραβικά ήταν η εφημερίδα *al Khedive*, το 1827. Αυτή η εφημερίδα ήταν κυβερνητική, ωστόσο, στις 5 Ιουλίου του 1867 ιδρύθηκε η εβδομαδιαία εφημερίδα *Wadi al Nile* από τον 'Abdo Allah Abou al

²⁹ Η πρώτη έκδοση της εφημερίδας «Εφημερίς» ήταν το 1910. Ενώ η πρώτη έκδοση του περιοδικού Παναγύπτια ήταν το 1926. Η πρώτη έκδοση της εφημερίδας «Έλλην» ήταν το 1942, ενώ η πρώτη έκδοση της εφημερίδας «Πάροικος» ήταν το 1953 και διάκοψε την έκδοσή του το 1961. Βλ., Ευγένιος Μιχαηλίδης (1972), *Πανόραμα*, ο.π., σ. 303, 309. Και βλ., Μανώλης Γιαλουράκης (2005), *η Αίγυπτος των Ελλήνων*, ο.π., σ. 562.

Sou 'od,³⁰ που θεωρήθηκε η πρώτη αιγυπτιακή εφημερίδα που εκδόθηκε από Αιγύπτιο πολίτη, σε ιδιωτικό τυπογραφείο και με δικά του έξοδα.³¹

Από εκείνη την περίοδο κι έπειτα, ο αριθμός των αιγυπτιακών εφημερίδων άρχισε να αυξάνεται. Στις 5 Αυγούστου 1876, τα δύο αδέρφια, *Bishara* και *Salim Taqla*, Λιβανέζικης καταγωγής, ίδρυσαν την εφημερίδα *al Ahram*, της οποίας το πρώτο τεύχος κυκλοφόρησε από την Αλεξάνδρεια, στη συνέχεια μεταφέρθηκε στο Κάιρο, διατηρώντας έκτοτε την καθημερινή της κυκλοφορία και έγινε η μεγαλύτερη αραβική εφημερίδα στην κυκλοφορία μέχρι σήμερα. Για παράδειγμα, το 1961, δηλαδή την ίδια χρονιά που εκδόθηκαν οι σοσιαλιστικοί νόμοι, ανακοινώθηκε ότι η μέση κυκλοφορία της *al Ahram* έφτασε τα 180.000 περίπου αντίτυπα την ημέρα, με αύξηση 25.000 αντιτύπων σε σχέση με το προηγούμενο έτος (1960), σημειώνοντας έτσι το υψηλότερο ποσοστό στους όρους διανομής και πώλησης μεταξύ των εφημερίδων στις αραβικές χώρες.^{32*}

Εκτός από τη ευρεία κυκλοφορία της, η *al Ahram*, ως καθημερινή εφημερίδα που ξεκίνησε ως ιδιωτική έως ότου εθνικοποιήθηκε το 1960, είχε αποκτήσει μεγάλη σημασία λόγω της εγγύτητάς της κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου με τους κύκλους λήψης αποφάσεων των διαδοχικών αιγυπτιακών κυβερνήσεων. Ο Αιγύπτιος δημοσιογράφος, *Mohamed Hasanein Heikal* (1923-2016), ήταν σε κάποιο βαθμό υπεύθυνος της σύνταξης των ομιλιών του Νάσσερ και διορισμένος αρχισυντάκτης της εφημερίδας *al Ahram* από το 1957 έως το 1974, γεγονός που προσέφερε στην εφημερίδα μια πρόσθετη σημασία λόγω της διασύνδεσης του *Heikal* με τον Νάσσερ κι επομένως αποτέλεσε μια αξιόλογη πηγή για την ιστοριογραφία αυτής της εποχής. Ο δημοσιογράφος *Salah Montaser*, αναπληρωτής αρχισυντάκτης της *al Ahram*, ο οποίος δούλεψε για 21 χρόνια με τον *Heikal*, ανέφερε πως οι

³⁰ Αξίζει να επισημανθεί εδώ ότι τα ονόματα των αιγυπτιακών εφημερίδων τα προσθέτουμε σε εισαγωγικά, ενώ τα ονόματα των αιγυπτιακών εφημερίδων τα γράφουμε σε πλάγια γραφή.

³¹ Αναλυτικά για την σταδιοδρομία του αιγυπτιακού Τύπου, βλ., Hamza 'Abd al Latif, *Qeṣat al Ṣaḥafa al 'Arabiah fe Maṣr: (H Ιστορία του αραβικού Τύπου στην Αίγυπτο)*, εκδ. Dār al Ketāb, Κάιρο, 2002, σ. 44-49. * Μια τεχνική παρατήρηση, η αραβική βιβλιογραφία θα αναφέρεται με λατινικούς χαρακτήρες την πρώτη φορά που θα εμφανίζεται ενώ στη βιβλιογραφία οι αραβικοί τίτλοι θα συνοδεύονται από ελληνική μετάφραση.

³² Τα παραπάνω στοιχεία καταγράψαμε από ένα υπόμνημα που εξέδωσε το Γραφείο του Αντιπροέδρου της Αιγύπτου (Η.Α.Δ) προς τον Νάσσερ σχετικά με την κατάσταση των αραβικών εφημερίδων και περιοδικών μετά την έκδοση των σοσιαλιστικών μέτρων το 1961. Βλ., Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Φάκελος 214, Αρχείο του Γραφείου Τύπου της προεδρίας, το Γραφείο του Αντιπροέδρου, περί κατάστασης των αραβικών εφημερίδων και περιοδικών, αριθμ. υπόμνημα 597, στις 18 Ιανουαρίου 1962: (Dār al Wath'iq al Qawmiyya, al Maktab al ṣaḥafy le Re'asat al Gomhoriah, Ḥalat al ṣaḥafa al 'Arabiah).

αναγνώστες περίμεναν το άρθρο του *Heikal* στην *al Ahram* «για να μάθουν πώς σκαφτόταν ο Νάσσερ».³³

Η συνεχής κυκλοφορία της *al Ahram*, χωρίς καμιά διακοπή, ο ρυθμός διανομής της, η εγγύτητά της με τους κύκλους λήψης αποφάσεων των αιγυπτιακών κυβερνήσεων είτε πριν είτε κατά τη διάρκεια της εποχής του Νάσσερ, επίσης και το πλούσιο αφηγηματικό ύφος της εφημερίδας, που περιλαμβάνει ειδήσεις, ρεπορτάζ και αρθρογραφίες, ήταν κριτήρια επιλογής της ως μιας από τις βασικές αιγυπτιακές δημοσιογραφικές πηγές για εμάς στη 18χρονη εξεταζόμενη περίοδο μεταξύ των ετών 1949 και 1967. Αυτή η προσέγγιση κινείται παράλληλα με την αποδελτίωση και, στη συνέχεια, ανάλυση άλλων εβδομαδιαίων και ημερήσιων αιγυπτιακών εφημερίδων που εκδόθηκαν κατά την εξεταζόμενη περίοδο.³⁴ Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, το υλικό στο οποίο βασίζεται η καταγραφή, η ανάλυση και η αναπαράσταση των δεδομένων σχετικά με την αποχώρηση των Ελλήνων από την Αίγυπτο, προκύπτει από την αποδελτίωση του δημοσιογραφικού περιεχομένου που δημοσιεύθηκε, κυρίως, στον «Ταχυδρόμο» και στην *al Ahram*, και σε δεύτερο στάδιο από πρόσθετο υλικό του αιγυπτιακού και αιγυπτιώτικου Τύπου.

Το πρώτο κριτήριο που ακολουθείται στην επιλογή των εφημερίδων είναι η ταξινόμηση των δημοσιευμάτων ανάλογα με τον τύπο δημοσιεύματος. Το δεύτερο κριτήριο είναι η ταξινόμηση των δημοσιευμάτων ανάλογα με το δημοσιογραφικό περιεχόμενο.³⁵ Το πρώτο κριτήριο σχετίζεται με τον τύπο των δημοσιευμάτων, ο οποίος θα είναι:

1. Η παρουσίαση και ερμηνεία των ειδήσεων. Η καταγραφή και ανάλυση της ροής των ειδήσεων μας δίνει νέες αναπαραστάσεις σχετικά με το αποτέλεσμα αυτής της ροής των γεγονότων στην καθοδήγηση των αναγνωστών να υιοθετήσουν ή να λάβουν συγκεκριμένες αποφάσεις.

2. Το ρεπορτάζ, το οποίο χαρακτηρίζεται από την κάλυψη διαρκώς της επικαιρότητας των θεμάτων και από σύντομους σχολιασμούς για τα γεγονότα.

³³ *Al Ahram*, 28. 08. 2017, σ. 14.

³⁴ Αξίζει να αναφέρουμε εδώ ότι έχουμε αποδελτιώσει περίπου 1.190 δημοσιεύσεις Τύπου που δημοσιεύτηκαν σε 17 αιγυπτιακές εφημερίδες. Συγκεκριμένα οι εφημερίδες είναι οι ακόλουθες: *Al Ahram*, *Al Akhbar*, *Al Gomhoria*, *Al Massa*, *Al Masry*, *Al Musawer*, *Al Helal*, *Akhbar Al Youm*, *Akher Sa 'a*, *Al Tali 'a*, *Wadi Al Nil*, *Rosa Al Youssef*, *Al Watan*, *Al Lewá Al Gadid*, *Al Mo 'ed*, *Al Moqataf* και *Al Fajr al Gadid*.

³⁵ Για τον καθορισμό κριτηρίου επιλογής τα εξεταζόμενα δημοσιεύματα στον Τύπο, έχουμε επωφεληθεί από την ακόλουθη μελέτη: Αντώνης Αρμενάκης, Θεόδωρος Γκοτσόπουλος, Νίκος Δεμερτζής, Ρόη Παναγιωτοπούλου, Δημήτρης Χαραλάμπης, Ο εθνικισμός στον ελληνικό τύπο: το Μακεδονικό ζήτημα κατά την περίοδο Δεκεμβρίου 1991-Απριλίου 1993, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχος 89-90, 1996, σ. 188–231.

3. Τα κύρια άρθρα και, σε μικρότερο βαθμό, τα άρθρα γνώμης. Τα κύρια άρθρα αποτελούν πλούσιο δείγμα στην παρούσα μελέτη, γιατί αντικατοπτρίζουν και προβάλλουν την άποψη κάθε εφημερίδας, κάτι που σημαίνει ότι αυτά τα άρθρα αντικατοπτρίζουν στην ουσία είτε τη γνώμη της παροικίας ή των Αιγυπτιωτών, στην περίπτωση του αιγυπτιακού Τύπου, είτε τη γνώμη των Αιγυπτίων, στην περίπτωση του αιγυπτιακού Τύπου.

Το δεύτερο κριτήριο είναι η ταξινόμηση των δημοσιευμάτων ανάλογα με το δημοσιογραφικό περιεχόμενο το οποίο χωρίζεται σε τρεις κατηγορίες:

1) τη γενική κατηγορία, η οποία αναφέρεται γενικά στο ζήτημα των περιοριστικών μέτρων που έλαβε η Αίγυπτος έναντι των αλλοεθνών στην Αίγυπτο.

2) Το συγκεκριμένο περιεχόμενο που αναφέρεται στα προβλήματα που αντιμετώπισαν, ιδιαίτερα οι Αιγυπτιώτες, και που οδήγησαν στην αποχώρησή τους από την Αίγυπτο.

3) Το δημοσιογραφικό περιεχόμενο που σχετίζεται με τις ανθρώπινες ιστορίες και μαρτυρίες που μεταδίδουν ή γράφουν οι Αιγυπτιώτες είτε στον αιγυπτιακό είτε στον αιγυπτιακό Τύπο.

Αν και η πολιτική τοποθέτηση οποιασδήποτε εφημερίδας αποτελεί βασικό κριτήριο για την επιλογή του δημοσιογραφικού περιεχομένου που θα αναλυθεί και θα βασιστεί, η φύση του θέματος που μελετάμε και των εσωτερικών πολιτικών συνθηκών του τόπου, μειώνει σε ορισμένες περιπτώσεις την σημασία της ταξινόμησης αυτής για τον ακόλουθο λόγο: οι εσωτερικές συνθήκες στην Αίγυπτο μετά την επανάσταση του 1952 οδήγησαν όλες τις εφημερίδες που εκδίδονταν στην χώρα να υιοθετήσουν μία μόνο πολιτική γραμμή και κοινό δημοσιογραφικό προσανατολισμό. Αυτό έγινε μετά το κλείσιμο και την απαγόρευση της έκδοσης των κομματικών εφημερίδων, μετά τη διάλυση των κομμάτων στην Αίγυπτο, στις 16 Ιανουαρίου 1953. Αυτή η εξέλιξη επέβαλε σε κάποιο βαθμό μια κυβερνητική παρακολούθηση στην πολιτική τοποθέτηση των εφημερίδων, η οποία επεκτάθηκε σε όλα τα ξένα έντυπα που εκδίδονταν στην Αίγυπτο, όχι μόνο στα αιγυπτιακά. Από την πλευρά της ελληνικής παροικίας, η μόνη εφημερίδα με ξεκάθαρη πολιτική τοποθέτηση ήταν η εφημερίδα «Πάροικος» (1953-1961), η οποία εξέφραζε την αιγυπτιακή αριστερά.³⁶

³⁶ Όπως εξηγήσαμε προηγουμένως, η παρούσα μελέτη δεν βασίστηκε κυρίως στην ανάλυση των δημοσιευμάτων του «Πάροικου» λόγω της μη διαθεσιμότητας τμημάτων των φύλλων της. Αλλά για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την δημοσιογραφική γραμμή του «Πάροικου», βλ., την

Όμως το αξιοσημείωτο είναι ότι ο εξεταζόμενος Τύπος, παρά το γεγονός ότι υπόκειται σε κάποιο βαθμό σε κυβερνητική παρακολούθηση μετά το 1952, το αποδελτιωμένο και εξεταζόμενο δημοσιογραφικό περιεχόμενο των αιγυπτιακών, κυρίως, εφημερίδων έχει πλούσιο υλικό ως προς τις πληροφορίες που παρέχει, την εικόνα που σκιαγραφεί για τα γεγονότα και την έκταση της απήχησής του στον Αιγυπτιώτη αναγνώστη που παρακολουθούσε στενά τον αιγυπτιακό και αιγυπτιώτικο Τύπο. Από την άλλη μεριά, η μορφή και η φύση της δημοσιογραφικής κάλυψης των γεγονότων του αιγυπτιώτικου Τύπου μας δίνει νέες αναπαραστάσεις μέσω των οποίων συγκρίνουμε τα γεγονότα που καλύφθηκαν εκτενώς και κατά καιρούς χρησιμοποιήθηκαν ως εργαλείο καθοδήγησης του αναγνώστη, με τα γεγονότα που ο αιγυπτιώτικος Τύπος απέφυγε να τα καλύψει εκτενώς, όπως θα φανεί στη διαδρομή της μελέτης μας.

- **Το ιστορικό πλαίσιο και η χρονολογική σειρά της μελέτης**

Η μεθοδολογία της παρούσας μελέτης τοποθετεί τα γεγονότα που οδήγησαν στην αποχώρηση των Ελλήνων από την Αίγυπτο σε συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο και μια χρονολογική σειρά. Η εν λόγω χρονολογική πορεία ξεκινά από το 1949, με την πλήρη κατάργηση των Διομολογήσεων,³⁷ που ορίστηκε στη Συνθήκη του Μοντρέ. Η Συνθήκη του Μοντρέ ξεκινάει από τον Οκτώβριο του 1937, με μια επακόλουθη δωδεκαετή περίοδο προσαρμογής, γνωστής ως «μεταβατικής περιόδου», η οποία θα λήξει τον Οκτώβριο του 1949.³⁸ Η αφηγηματική πορεία της μελέτης θα κορυφωθεί

ακόλουθη έρευνα για τον αρχισυντάκτη του Πάροικου. Σοφιανός Χρυσοστομίδης, Ελληνική παροικία Αιγύπτου: η έξοδος, *ΑΣΚΙ Αρχαιοτάξιο*, 4 (Μάιος 2002) σ. 117-131.

³⁷ Η Συνθήκη των Διομολογήσεων ρύθμιζε τη θέση και τη παραμονή των ξένων στις χώρες υπό Οθωμανική κατοχή, συμπεριλαμβανομένης της Αιγύπτου. Τα προνόμια των Διομολογήσεων προέβλεπαν βασικά τα εξής: Ελευθερία πρόσβασης σε όλα τα λιμάνια της αυτοκρατορίας και ελευθερία παραμονής και εργασίας. Το καθεστώς των Διομολογήσεων προσέφερε στους ξένους τη δυνατότητα να εμπορεύονται χωρίς περιορισμούς, απολαμβάνοντας ταυτόχρονα φορολογική και δικαστική ασυλία, προνόμια που δεν παραχωρήθηκαν στην ουσία στους ίδιους τους Αιγυπτίους. Η πρώτη χώρα που σύναψε σχετικές συμφωνίες ήταν η Γαλλία το 1536, ενώ η Ελλάδα ήταν η τελευταία χώρα η οποία απέκτησε σχετικά προνόμια για τους υπηκόους της το 1855. Σχετικά βλ., Angel B. James, "The Turkish Capitulations", *The American Historical Review*, Vol. 6., No. 2, 1901, σ. 254-259. Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 31.

³⁸ Στις 8 Μαΐου 1937, στην ελβετική πόλη Μοντρέ, ο πρωθυπουργός της Αιγύπτου, *Mostafa Al Nahas Basha* (1879–1965), υπέγραψε τη Συνθήκη του Μοντρέ με τους αντιπροσώπους των 12 «διομολογητικών» χωρών που κατήγγησαν τα προνόμια, τα οποία απολάμβαναν οι υπήκοοί τους στην Αίγυπτο. Οι μελέτες επί του θέματος της Συνθήκης του Μοντρέ είναι εκτενείς. Για μια σύνοψη: Bakr Abd Al- Wahab (2009). *The Greek Exodus: An Egyptian Perspective*, *The Journal of the Hellenic Diaspora*, Pella Publishing Company, New York, Vol. 35.2 (2009), σ. 93-100. Αλέξανδρος Κιτρορόφ (1983). «Η ελληνική παροικία στην Αίγυπτο και ο Δεύτερος Παγκόσμιος πόλεμος», *Μνήμων* 9 (1983) 1-32. Άγγελος Νταλαχάνης (2010). «Μεταξύ Παροικίας, Μητρόπολης και Διασποράς Στρατηγικής Μετανάστευσης για τους Έλληνες της Αιγύπτου 1945-1956», *Μνήμων* 31 (2010), σ. 187-214.

δραματικά το 1952, με το ξέσπασμα της Επανάστασης της 23^{ης} Ιουλίου και την προεδρία του Νάσερ στην Αίγυπτο το 1956 και στη συνέχεια θα εξελιχθεί με την επιβολή του εθνικού οράματος του Νάσερ στον πολιτικό και οικονομικό προσανατολισμό της χώρας. Με το έτος 1967, η χρονολογική σειρά της μελέτης θα φτάσει στο τελευταίο της στάδιο το οποίο συμπίπτει με την ξέσπασμα του πολέμου των Έξι Ημερών και την έκρηξη της Αραβοϊσραηλινής σύγκρουσης.

Στο ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο, θα συναντήσουμε άνοδο του εθνικιστικού λόγου και έξαρση της εθνικιστικής ιδεολογίας στην Αίγυπτο, φαινόμενο το οποίο συνδέεται στενά με την εξέλιξη των πολιτικών και κοινωνικών γεγονότων κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα και κορυφώνεται στα τέλη του πενήντα και τις αρχές του εξήντα. Και επειδή «σε περιόδους εθνικιστικής *έξαρσης*, ο ρόλος του Τύπου αποδεικνύεται καθοριστικός στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης»,³⁹ το δημοσιογραφικό περιεχόμενο που θα μελετηθεί, μας επιτρέπει να κατανοήσουμε βαθύτερα τα γεγονότα που συνέπεσαν με την αποχώρηση των Ελλήνων από την Αίγυπτο. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι το θεωρητικό πλαίσιο της παρούσας μελέτης ωφελήθηκε από το θεωρητικό πλαίσιο των *Postcolonial Studies / Μετααποικιακές Σπουδές* και τους συσχέτισε με τις θεωρίες περί κοσμοπολιτισμού και εθνικισμού.⁴⁰

Στην προσπάθεια ερμηνείας της γέννησης του φαινομένου του εθνικισμού, υπάρχουν διάφορες θεωρήσεις,⁴¹ και μπορούν «να ενταχθούν σε δύο βασικές

Αθανασίου Αρτεμισία, οι Μεταρρυθμίσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία του 19ου αιώνα. Επιτάχυναν ή Επιβράδυναν την Πτώση της; Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, *Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών 2013-2014*, Τίτλος σεμιναρίου: Πολιτική, Οικονομία και Κοινωνία στις Αραβόφωνες περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1650-1920), σ. 4-7.

³⁹ Αντώνης Αρμενάκης, Θεόδωρος Γκοτσόπουλος, Νίκος Δεμερτζής, Ρόη Παναγιωτοπούλου, Δημήτρης Χαραλάμπης, *Ο Εθνικισμός στον Ελληνικό Τύπο*, ο.π., σ. 188-231.

⁴⁰ Η διατριβή αυτή ωφελήθηκε ιδιαίτερα από τη μελέτη των έργων του *Timothy Mitchell* για τη «Βρετανική αποικιακή δύναμη στην Αίγυπτο». Αναλυτικά, βλ., *Timothy Mitchell* (2002), *Rule of Experts: Egypt, Techno-Politics, Modernity*, University of California Press, Ltd. London, England· *Timothy Mitchell* (1991), *Colonising Egypt*, University of California Press, Ltd. London, England· *Timothy Mitchell*, *The World as Exhibition*, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 31, No. 2 (Apr., 1989), Published by: Cambridge University Press, pp. 217-236.

⁴¹ Στο πλαίσιο μιας κοινωνιολογικής προσέγγισης, ο Πέτρος Θεοδωρίδης αναφέρει ότι ο εθνικισμός ορίζεται ως «η ενεργητική αλληλεγγύη μιας κοινωνίας του τύπου της εθνικής κουλτούρας». Κατά τον Νίκο Δεμερτζή, «ο εθνικισμός κατανοείται ως μια νεωτερική πολιτική ιδεολογία που σημασιοδοτείται από τρεις βασικές παραδοχές: **α)** η ανθρωπότητα διαιρείται σε επιμέρους έθνη, κάθε ένα από τα οποία έχει προσίδια χαρακτηριστικά, **β)** το έθνος οφείλει να είναι οργανωμένο σε κυρίαρχο κράτος, **γ)** τα συμφέροντα του έθνους καταλαμβάνουν πρωτεύουσα θέση και αξιώνουν ύπατη αφοσίωση έναντι οιασδήποτε άλλης αξίας». Όμως, γράφει ο Δεμερτζής, ότι το έθνος δεν υπάρχει αφ' εαυτού: «Είναι για ιστορική κατηγορία της νεωτερικότητας που υποδηλώνει ένας από τους πολλούς τρόπους πολιτικής οργάνωσης της ανθρώπινης αλληλεγγύης και της εμπέδωσης συλλογικών ταυτοτήτων μέσα στο ζεύγμα *έσω – έξω* ομάδα». Πιο συγκεκριμένα, ως προς τον ορισμό του εθνικισμού ως μιας ιδεολογίας νεωτερικότητας, είναι μια ιδεολογία μέσω της οποίας «ομάδες διανοούμενων, κοινωνικά κινήματα ή και πολιτικές ενώσεις επιδιώκουν τη διαμόρφωση συλλογικών και ατομικών ταυτοτήτων, εντός μιας

ερμηνευτικές εκδοχές: την εκδοχή της αφύπνισης και την εκδοχή του κατάλοιπου». ⁴² Με την εκδοχή της *αφύπνισης*, στην παρούσα μελέτη, ερμηνεύεται πώς το εθνικό φαινόμενο στην Αίγυπτο έπαιξε ρόλο στην αποχώρηση των Ελλήνων από την Αίγυπτο. Η εθνικιστική ιδεολογία υποχώρησε μετά την εισβολή των Γάλλων το 1798 και αναδύθηκε ξανά το 1882, μετά την εθνικιστική *εξέγερση* του υπουργού Πολέμου (το υπουργείο άμυνας τώρα), *Ahmed 'Urabi* εναντίον της αιγυπτιακής κυβέρνησης. Αποτέλεσμα των ταραχών ήταν ο βομβαρδισμός της Αλεξάνδρειας από τις βρετανικές δυνάμεις, στις 11 Ιουλίου του 1882, η έναρξη της βρετανικής κατοχής για την Αίγυπτο και, τέλος, η ήττα του Αιγύπτιου εθνικιστή ηγέτη, *Ahmed 'Urabi*.

Η επανάσταση του 1882 που αποδίδεται ως *al Thawra al 'Urabyiah*, προκάλεσε μεγάλη ανησυχία στην ελληνική παροικία της Αιγύπτου, θεωρώντας πως μια τέτοια *εξέγερση* απειλούσε το σύνολο των Ευρωπαίων στην Αίγυπτο. ⁴³ Κατά τη διάρκεια των γεγονότων της επανάστασης του 1882, μεταξύ Ιουλίου και Σεπτεμβρίου, πολλοί Έλληνες τοκογλύφοι δέχθηκαν επίθεση από Αιγυπτίους διαδηλωτές, όταν Αιγύπτιοι φελάχοι και εργάτες έσπασαν το κτήριο του Μικτού Δικαστηρίου στην Αλεξάνδρεια. ⁴⁴ Ο Αιγύπτιος Ιστορικός, *Bakr 'Abd al Wahab*, γράφει σχετικά ότι οι Αιγύπτιοι διαδηλωτές ήθελαν με αυτή την επίθεση να στείλουν ένα ξεκάθαρο μήνυμα για το μίσος τους για την ξένη *καπιταλιστική* ύπαρξη στην Αίγυπτο, τα Μικτά Δικαστήρια της οποίας ήταν σύμβολο, αφού ιδρύθηκαν χάρη στην Συνθήκη των Διομολογήσεων και θεωρούνταν το χέρι των ξένων *καπιταλιστών* στον έλεγχο των γαιών των Αιγυπτίων φελάχων. ⁴⁵ Ο Αιγυπτίωτης συγγραφέας, Χάρης Τζάλας, αναδεικνύει και αυτός αυτή την κατάσταση, με τη συμμετοχή του σε ένα ντοκιμαντέρ

ορισμένης κάθε φορά επικράτειας». Πιο αναλυτικά, βλ., Νίκος Δεμερτζής (1996). *Ο Λόγος του Εθνικισμού: Αμφίσημο Σημασιολογικό Πεδίο και Σύγχρονες Τάσεις*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, σ. 15, 56· Πέτρος Θεοδωρίδης (2004). *Οι Μεταμορφώσεις της Ταυτότητας. Έθνος, Νεωτερικότητα και Εθνικιστικός Λόγος*, εκδ. Αντιγόνη, Θεσσαλονίκη, σ. 26, 27.

⁴² Ο εθνικισμός, που στη δεύτερη ερμηνευτική εκδοχή αντιμετωπίζεται ως κατάλοιπο, σημαίνει ότι αυτή η κίνηση «δεν μπορεί να προσαρμοσθεί στις ορθολογικές απαιτήσεις της νεωτερικότητας». Βλ., Πέτρος Θεοδωρίδης (2004). *Οι μεταμορφώσεις της ταυτότητας*, ο.π., σ. 28.

⁴³ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την επανάσταση του 1882, βλ., Michael Haag (2005). *Αλεξάνδρεια, Η πόλη της μνήμης*, μτφ. Δημήτρης Γ. Στεφανάκης, εκδ. Ωκεανίδα, Αθήνα, σ. 23.

⁴⁴ Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι τα Μικτά Δικαστήρια (*Al Mahākim al Mukhḥalīḥah*) στην Αίγυπτο ιδρύθηκαν κατά τη διάρκεια της βασιλείας του *Khedive Ismail* στις 28 Ιουνίου 1875, για τους ξένους υπηκόους των διομολογητικών χωρών, διοικούσαν από ξένους δικαστές και διορίστηκαν από τα ξένα προξενεία στην Αίγυπτο. Ενώ οι πρώτες συνεδριάσεις τους πραγματοποιήθηκαν την 1η Φεβρουαρίου 1876. Οι μελέτες περί των μικτών δικαστηρίων στην Αίγυπτο είναι εκτενείς. Για μια σύνοψη βλ., Jasper Y. Brinton (1950). *The Closing of the Mixed Courts of Egypt*, *The American Journal of International Law*, Apr. 1950, vol. 44, No. 2 (Apr., 1950), Published by: Cambridge University Press, pp. 303-312· John Sakkas (2009). *Greece and the Mass Exodus of the Egyptian Greeks, 1956-66*, *The Journal of the Hellenic Diaspora*, Pella Publishing Company, New York, vol. 35.2 (2009), σ. 101-115.

⁴⁵ Bakr Abd Al Wahab (2009). *The Greek Exodus: An Egyptian Perspective*, *The Journal of the Hellenic Diaspora*, Pella Publishing Company, New York, Vol. 35.2 (2009), σ. 93-100

του σκηνοθέτη Γιώργιου Αυγερόπουλου το 2011, λέγοντας: «Τέτοια προνόμια δόθηκαν στους ξένους που δεν τα έχει καμία αποικιοκρατική περιοχή. Αν σκότωνες έναν Αιγύπτιο από πρόθεση ή κατά λάθος δεν μπορούσε να σε συλλάβει ο Αιγύπτιος αστυνόμος. Θα περίμενες το δικαστήριο με την σύνθεση που εσύ ήθελες και στο οποίο δεν συμμετείχε ούτε ένας Αιγύπτιος. [...] Δεν μπορούσε πια αυτή η ευκαιριακή κατάσταση να συνεχιστεί».⁴⁶

Στο βιβλίο του «*Οριενταλισμός*», ο *Edward Sa'ed* υποστηρίζει ότι η άνοδος του αισθήματος του εθνικισμού στην Αίγυπτο θεωρήθηκε από τη βρετανική κατοχή ως παραχοποιό στοιχείο για την κοινωνία, ενώ «ο καλός ιθαγενής» είναι αυτός που παραβλέπει τις δυσκολίες της ξένης παρουσίας.⁴⁷ Μάλιστα, η αιγυπτιακή εθνικιστική τάση του *καλού ιθαγενή* υποχώρησε μετά το 1882. Ίσως αυτή η υποχώρηση και λίγο η ηρεμία τάσης του αιγυπτιακού εθνικισμού να έκαναν Αιγυπτιώτες Έλληνες να πουν το 1913 στον Α. Σακτούρη, Πρόξενο στην Αλεξάνδρεια, ότι: *μόνο όταν στερέψει ο Νείλος θα φύγουμε κι εμείς από την Αίγυπτο*. «Πώς η πεποίθησή τους αυτή θόλωσε τόσο το βλέμμα και την κρίση τους, ώστε η τελική δοκιμασία δεν τους βρήκε σαν έτοιμους από καιρό»;⁴⁸

Υπήρχαν, όμως, εσωτερικές αναταραχές που υποδηλώνουν ότι η χώρα βάδιζε στην ανάπτυξη ενός μεγάλου εθνικιστικού κινήματος, ή ότι κάτι γινόταν «κάτω από τις στάχτες». Το 1919 ξέσπασε η επανάσταση του *Sā'ad Zaghloul* εναντίον της βρετανικής αποικιοκρατίας και του ξένου ελέγχου της οικονομίας στην Αίγυπτο. Το 1923 συντάχθηκε το πρώτο αιγυπτιακό σύνταγμα. Τα δύο αυτά τελευταία γεγονότα έστρωσαν το έδαφος για την υπογραφή της Αγγλοαιγυπτιακής Συνθήκης το 1936,⁴⁹ η οποία οδήγησε την επόμενη χρονιά στην κατάργηση της Συνθήκης των Διομολογήσεων, μέσω υπογραφής της Συνθήκης του Μοντρέ μεταξύ Αιγύπτου και 12 *διομολογητικών χωρών*. Η Συνθήκη του Μοντρέ, άφησε την ελληνική παροικία το 1949 χωρίς κανένα προνόμιο, για πρώτη φορά από την αρχή της εμφάνισής της στην Αίγυπτο, το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα.

Οι ιστορικές εξελίξεις που σημειώθηκαν στην Αίγυπτο τη χρονική περίοδο 1881 - 1949, κατέδειξαν ότι η έννοια του έθνους συγκροτείται. Αυτή η έννοια, σύμφωνα με τον Νίκο Δεμερτζή, συγκροτείται μέσα από «την ιεράρχηση, την ενσωμάτωση, την

⁴⁶ Βλ., το ντοκιμαντέρ: Egypt: The Other Homeland, 5. 09. 2011, από το 38^ο έως το 41^ο λεπτό: https://www.youtube.com/watch?v=Cjw4Vlgl_r0&t=2507s

⁴⁷ Edward Said (1996). *Οριενταλισμός* μτφρ. Φώτης Τερζάκης, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα, σ. 48, 49.

⁴⁸ Ματούλα Τομαρά-Σιδέρη (2004). *Αλεξανδρινές οικογένειες, ο.π.*, σ. 234-235.

⁴⁹ Η Αγγλοαιγυπτιακή Συνθήκη του 1936 προέβλεπε την παρουσία βρετανικών δυνάμεων στην Αίγυπτο για την προστασία της Διώρυγας του Σουέζ καθώς και των συμφερόντων των ξένων.

κινητοποίηση, την νομιμοποίηση και την ανασύνθεση που ενεργούνται από την ιδεολογία του εθνικισμού». ⁵⁰ Η ρεαλιστική πρακτική *αφύπνιση*, όμως, του αιγυπτιακού έθνους και του εθνικού φρονήματος ήταν σαφής το 1951, με τις διαδηλώσεις που αντιμετώπισε η Αίγυπτος κατά της βρετανικής κατοχής και του ξένου ελέγχου στην οικονομία. Τα πράγματα κορυφώθηκαν με το κάψιμο καταστημάτων ξένης ιδιοκτησίας στο κέντρο του Καΐρου, την ημέρα που έμεινε γνωστή ως «ο Εμπρησμός του Καΐρου», δηλαδή την 26^η Ιανουαρίου 1952, ενώ ακολούθησε το ξέσπασμα της επανάστασης της 23^{ης} Ιουλίου 1952. ⁵¹

Πράγματι, κατά το διάστημα 1881 - 1952, η Αίγυπτος αντιμετώπισε περιόδους εθνικιστικής *έξαρσης*, αλλά κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '50 έλαβε εξέχουσα μορφή οπότε και αναπτύχθηκε και, σε κάποιο βαθμό, σταθεροποιήθηκε ο εθνικός λόγος στην Αίγυπτο λόγω και μιας επίσημης τάσης που υιοθέτησε ο Νάσσερ, την τάση της «ίδρυσης» του *αραβικού έθνους*.

Σημειώνεται εδώ ότι η καλλιέργεια του εθνικιστικού συναισθήματος στην Αίγυπτο πέρασε από τρεις χρονικές φάσεις, με εμφάνιση από τον 19^ο κιάλας αιώνα. Η πρώτη ήταν μεταξύ των ετών 1882 – 1918, καθώς υπήρξε περίοδος που ακολούθησε την αποτυχία της επανάστασης του *Urabi*, όταν ιδρύθηκε το 1907 το *Εθνικό Κόμμα* «al Hezb al Watany» και στη συνέχεια το *Κόμμα του Έθνους* «Hezb al 'Omah» στα τέλη του ίδιου έτους. Η δεύτερη χρονική περίοδος ήταν μεταξύ 1919 και 1952, κατά την οποία ιδρύθηκε το Κόμμα *al Wafd* το 1919 κι έχουμε μια σειρά γεγονότων, όπως είναι η επανάσταση του 1919, η ίδρυση του *Σοσιαλιστικού Κόμματος* «al Hezb al Eshtraky» και στη συνέχεια η ακύρωση της Αγγλοαιγυπτιακής Συνθήκης το 1951. Η τρίτη χρονική περίοδος, μεταξύ 1952 και 1970, σχετίζεται με την άνοδο του Γκαμάλ Άμπντ ελ Νάσσερ στην εξουσία, ενώ αυτό το χρονικό στάδιο έληξε με το θάνατο του Νάσσερ το 1970. Σύμφωνα με την *Marlene Nasr*, τα γεγονότα στη δεύτερη χρονική περίοδο, δηλαδή από τη δεκαετία του 1920 και μετά, διαμόρφωσαν αυτό που έγινε γνωστό ως «η εθνική συνείδηση» του Νάσσερ. Μετά κι από αυτήν την περίοδο, ο «Εθνικός Λόγος του Νάσσερ» έγινε ο κυρίαρχος λόγος στο αραβικό πολιτικό πεδίο

⁵⁰ Νίκος Δεμερτζής (1996). *Ο Λόγος του Εθνικισμού*, ο.π., σ. 86.

⁵¹ Σχετικά με τα γεγονότα του 1952 βλ., Yasser Elsheshtawy, *The Great Cairo Fire and the Founding of a Modern Capital, 1952-1970, Built Environment (1978-)*, Vol. 40, No. 3, Urban Violence (2014), Alexandrine Press, Oxon, Oxford, pp. 408-425.

και χάρη σε αυτόν τον εθνικό λόγο, ο Νάσσερ έγινε «ο ήρωας του κινήματος της αραβικής εθνικής απελευθέρωσης».⁵²

Στην αναλυτική της μελέτη για το περιεχόμενο όλων των ομιλιών του Νάσσερ, κατά το διάστημα 1952-1970,⁵³ η *Marlene Nasr* εξήγαγε ενδεικτικά στοιχεία για την ανάπτυξη της εθνικής αντίληψης του Νάσσερ και τον αντίκτυπο αυτής της τάσης στις αποφάσεις του κατά τη διάρκεια της κυριαρχίας του. Η *Marlene Nasr* αρχικά σημειώνει ότι η έννοια του *αραβικού εθνικισμού* δεν εμφανίστηκε στις ομιλίες του Νάσσερ παρά μετά το 1954. Στη συνέχεια, το 1958, άρχισε να εμφανίζεται στις ομιλίες του μια νέα έννοια, η έννοια του «αραβικού λαού» που αντικαθιστά αυτή του «αιγυπτιακού λαού». Επίσης, ο Νάσσερ δεν είχε χρησιμοποιήσει τον όρο «αιγυπτιακός εθνικισμός» στις ομιλίες του, αλλά χρησιμοποίησε την έννοια του «αραβικού εθνικισμού» σε όλες τις ομιλίες του. Ο αντίκτυπος αυτού του «εθνικιστικού προσανατολισμού» στα οικονομικά σχέδια του Νάσσερ εμφανίστηκε το 1958, όταν στις ομιλίες του άρχισε να συνδέει «τον εθνικισμό» με τις αποφάσεις του για την οικονομία, αλλά η χρήση του όρου περιορίστηκε σημαντικά στις ομιλίες του μετά το 1963. Συνολικά, το 58% του περιεχομένου όλων των ομιλιών του Νάσσερ, μεταξύ 1953 – 1970, περιλάμβανε θέματα γύρω από τις έννοιες: έθνος και εθνικισμός.⁵⁴

Στη βάση αυτής της εθνικής αφύπνισης, το δημοσιογραφικό περιεχόμενο θα μας δώσει νέες αναπαραστάσεις και αντιλήψεις για το ζήτημα της αποχώρησης των Ελλήνων από την Αίγυπτο. Επίσης, το δημοσιογραφικό μας δείγμα, ιδιαίτερα το αιγυπτιώτικο, θα καταγράψει και θα φέρει στο φως μια ψυχική σύγκρουση των Αιγυπτιωτών ως προς το αίσθημα της διπλής τους ταυτότητας, της αιγυπτιακής και της ελληνικής, και τη αμφιταλάντευση της επιλογής της μίας από τις δυο ή της συγχώνευσης και αναπροσαρμογής των δύο ταυτοτήτων σε μία.⁵⁵ Η σύγκρουση αυτή

⁵² Marlene Nasr (1982). *Al Tasaww al Qawmi al 'Arabi fi Fiqr Nasr: (η Αραβική Εθνικιστική Αντίληψη στη Σκέψη του Νάσσερ 1952-1970)*, Ίδρυμα Αραβικών Ερευνών, Beirut, σ. 16, 84.

⁵³ Σχετικά με την αποδελτίωση και ταξινόμηση των ομιλιών του Νάσσερ από το 1954 μέχρι το 1970, βλ., Fawzi Abdulrazak (1976). «Nasir, Documents and Sources in Arabic», *Middle East Journal*, Vol. 30, no. 4 (Autumn 1976), pp. 545-550.

⁵⁴ Marlene Nasr, *Al Tasaww al Qawmi al 'Arabi fi Fiqr Nasr: (η Αραβική Εθνικιστική Αντίληψη στη Σκέψη του Νάσσερ 1952-1970)*, ο.π., σ. 107-125. Και σχετικά με την ίδια ανάλυση βλ., James Jankowski, *Nassers Egypt, Arab Nationalism, and the United Arab Republic*, εκδ. Lynne Rienner Publishers, London 2002, pp. 16, 149, 172.

⁵⁵ Σχετικά με την διαδικασία «αναπροσαρμογής» των Αιγυπτιωτών Ελλήνων στις νέες κοινωνικές συνθήκες στην Αίγυπτο, βλ., Ηράκλειτος Σουγιουλτζόγλου (2017). «Η ελληνική Αίγυπτος ως Τόπος Ιστορίας και Μνήμης», *διδακτορική διατριβή*, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πανεπιστήμιο Παντείου, 2017, Αθήνα, σ. 79-93.

εμφανίζεται στη πορεία των κεφαλαίων της ανά χείρα μελέτης, η οποία χωρίζεται σε δυο μέρη βάσει χρονολογικής κατάταξης.

Το πρώτο μέρος της έρευνας, που αφορά το χρονικό πλαίσιο 1949 - 1961, μελετά το δημοσιογραφικό περιεχόμενο που παρουσιάζει και αποτυπώνει τη νοητική εικόνα των γεγονότων στην Αίγυπτο πριν από την έκδοση των σοσιαλιστικών νόμων. Επιπλέον, μελετά και αναλύει τις διαδικασίες που έμμεσα οδήγησαν στην αποχώρηση των Ελλήνων πριν το 1961. Συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο στο 1^ο μέρος παρουσιάζεται διεξοδικά η αναζήτηση τρόπων προσαρμογής της Ελληνικής Παροικίας στο νέο *status quo* μετά την κατάργηση των προνομίων του 1949. Αυτό το κεφάλαιο αφιερώνεται στη μελέτη της *Συνθήκης Εγκαταστάσεως* (al Tāwṭen) ως μια εναλλακτική διμερής Συνθήκη για τη διασφάλιση της διατήρησης των προνομίων που είχαν παραχωρηθεί στους Αιγυπτιώτες Έλληνες χάρη στην Συνθήκη των *Διομολογήσεων*.

Το δεύτερο κεφάλαιο του πρώτου μέρους της έρευνας μελετά τη διαφυγή των Αιγυπτιωτών στην υιοθέτηση της αιγυπτιακής υπηκοότητας ως στρατηγική και εγγυημένη λύση, με σκοπό την γρήγορη προσαρμογή τους στις νέες συνθήκες και την αποφυγή ενδεχόμενων μελλοντικών περιορισμών των δικαιωμάτων της ιδιοκτησίας, της διαμονής και της εργασίας, όπως προβλεπόταν για τους αλλοδαπούς από την αιγυπτιακή νομοθεσία, με το τέλος των *Διομολογήσεων* και ιδίως μετά την αποτυχία της υπογραφής της *Συνθήκης Εγκαταστάσεως*. Στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο του πρώτου μέρους, διερευνώνται οι συνθήκες της μη υπογραφής της *Συνθήκης Εγκαταστάσεως* και της αυστηροποίησης των διαδικασιών για την απόκτηση της αιγυπτιακής υπηκοότητας, συνθήκες που οδήγησαν στην υπαγωγή των Αιγυπτιωτών στους τοπικούς νόμους ως προς την αναγκαιότητα απόκτησης άδειας διαμονής και εργασίας. Στο κεφάλαιο αυτό μελετάται η ιστορική αναδρομή του ζητήματος της αναγκαιότητας απόκτησης αυτής της άδειας και στη συνέχεια ιχνηλατείται η εμφάνιση νόμων που περιόρισαν το δικαίωμα διαμονής και εργασίας των Ελλήνων στην Αίγυπτο, καθώς και πώς κάλυπτε το θέμα ο Τύπος.

Το δεύτερο μέρος της έρευνας, που αφορά το χρονικό πλαίσιο 1952 - 1967, προσδιορίζει τους πολιτικούς μετασχηματισμούς και την τάση προς τον *σοσιαλισμό* στην οικονομία και την εκπαίδευση και τον άμεσο αντίκτυπο αυτών των μετασχηματισμών στην αποχώρηση των Ελλήνων από την Αίγυπτο. Το χρονικό πλαίσιο του πρώτου κεφαλαίου ξεκινά με την επανάσταση της 23^{ης} Ιουλίου του 1952, προχωρά στην εξέταση των προβλημάτων των αιγυπτιώτικων επιχειρήσεων και της

πολλαπλής κρίσης της αιγυπτιακής ελληνικής κεφαλαιουχικής τάξης. Στο δεύτερο κεφάλαιο, προχωράμε στη μελέτη μιας κρίσης που σχετίζεται με όλες τις κοινωνικές τάξεις / κατηγορίες της Παροικίας, και την εργατική, τη μεσαία και την ανώτερη αστική τάξη. Πρόκειται για την κρίση που αντιμετώπισε η αιγυπτιακή ελληνική εκπαίδευση την εποχή της συρρίκνωσης της παροικίας και τη σχέση της με την άνοδο του αραβικού εθνικισμού. Εδώ θα μελετήσουμε τα προβλήματα της αραβοποίησης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων στην ξένη εκπαίδευση και τον ρόλο αυτής την κίνησης στην αύξηση του κύματος αποχώρησης των Αιγυπτιακών από την Αίγυπτο κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

Τα παραπάνω κεφάλαια αποσκοπούν στην ανασκόπηση της ιστοριογραφίας του αιγυπτιακού και αιγυπτιακού Τύπου σε σχέση με τους παράγοντες που επιτάχυναν τον ρυθμό αποχώρησης των Αιγυπτιακών Ελλήνων από την Αίγυπτο και αναδεικνύουν τον ρόλο αυτού του δημοσιογραφικού περιεχομένου στην αναδόμηση και διαμόρφωση της αιγυπτιακής κοινής γνώμης. Δεδομένου ότι τα νομοθετικά μέτρα που θα μελετηθούν στο πρώτο και το δεύτερο μέρος, οδήγησαν στην αύξηση του αισθήματος συλλογικής ανασφάλειας στην ελληνική παροικία της Αίγυπτου, οδηγούμαστε στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο αυτού του μέρους. Σε αυτό το κεφάλαιο, μελετάται η αναζήτηση τρόπων μεταφοράς της περιουσίας των Αιγυπτιακών από την Αίγυπτο προς το εξωτερικό. Παράλληλα, αυτό το κεφάλαιο εξετάζει τα προβλήματα που αντιμετώπισαν οι Αιγυπτιακές, οι οποίοι προτίμησαν τον επαναπατρισμό από την μετανάστευση σε άλλους προορισμούς.

Εν κατακλείδι, η προσέγγιση του υπό μελέτη αντικείμενου είναι δομημένη σε τέσσερις χρονολογικούς και θεματικούς άξονες ως εξής: ο πρώτος άξονας αντιπροσωπεύει τις προσπάθειες προσαρμογής των Αιγυπτιακών στη νέες συνθήκες, με την έναρξη των διαπραγματεύσεων για τη *Συνθήκη Εγκαταστάσεως* και τη διευκόλυνση της απόκτησης της αιγυπτιακής υπηκοότητας. Αυτός ο άξονας καλύπτει την περίοδο μεταξύ 1940 και 1951 και μελετάται στο πρώτο και δεύτερο κεφάλαιο του πρώτου μέρους. Ο δεύτερος άξονας αφορά την αναγκαιότητα συμμόρφωσης με τους τοπικούς νόμους μετά την κατάργηση των *Διομολογήσεων*. Αυτός ο άξονας ξεκινά με τη νομοθεσία σχετικά με το δικαίωμα διαμονής και εργασίας και μελετάται στο τρίτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους. Ο τρίτος άξονας καλύπτει τα περιοριστικά μέτρα που σχετίζονται με το έργο των μη αιγυπτιακών θεσμών και επιχειρήσεων στην Αίγυπτο και τις εξελίξεις που ρέουν με το ξέσπασμα της επανάστασης της 23^{ης} Ιουλίου 1952. Αυτός ο άξονας καλύπτεται στο πρώτο και δεύτερο κεφάλαιο του

δεύτερου μέρους. Ο τέταρτος άξονας σχετίζεται με την αποχώρηση των Αιγυπτιωτών από την Αίγυπτο το 1957, αποχώρηση η οποία, όπως θα φανεί εδώ, κορυφώνεται από 1960 μέχρι το 1967.

Μέρος Πρώτο

Η αλλαγή του νομικού καθεστώτος για την παραμονή των Ελλήνων στην Αίγυπτο

(Η εποχή της *al Yā'qazā*)*

«Τους βλέπουμε ως δικούς μας, ως Αιγυπτίους. Πιστεύω ότι σκέφτονται ως Αιγύπτιοι και αγαπούν τον τόπο αυτό στον οποίο διαβιούν και ο λαός μας ανταποδίδει τα αισθήματα αυτά».

Ο Πρωθυπουργός Γκαμάλ Άμπντ ελ Νάσσερ.⁵⁶

* Η «*al Yā'qazā*» είναι μια αραβική έκφραση που σημαίνει «η αφύπνιση» και στον αιγυπτιώτικο Τύπο αποδόθηκε ως: «Η αφύπνιση των ιθαγενών». Η εν λόγω έκφραση άρχισε να εμφανίζεται στην Αίγυπτο μετά την επανάσταση του 1882 ή *al Thawrat al 'Urabyiah*, και μετά τη σύνταξη του πρώτου αιγυπτιακού συντάγματος το 1923. Η χρήση της έφτασε στο αποκορύφωμά της, με την κατάργηση των Διομολογήσεων (1937) και της Συνθήκης του Μοντρέ (1949), που είχαν ως αποτέλεσμα την έναρξη μιας σειράς νομοθετικών μέτρων που ρύθμιζαν την κοινωνική αλλά και οικονομική παρουσία των ξένων στην Αίγυπτο. Ύστερα από την θέσπιση των σοσιαλιστικών νόμων του 1961, ο Νάσσερ αναφέρθηκε στην πορεία της έκφρασης αυτής στην αιγυπτιακή ιστορία, στην ομιλία του που πραγματοποιήθηκε στο Πανεπιστήμιο του Καΐρου στις 26 Μαΐου 1962. Βλ. Η Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, Αρχείο Νάσσερ, Συλλογή ομιλιών του Προέδρου, ο λόγος του στο Πανεπιστήμιο του Καΐρου, 26 Μαΐου 1962.

⁵⁶ Πρωθυπουργός Γκαμάλ Άμπντ ελ Νάσσερ (1954 – 1956) για τους Αιγυπτιώτες Έλληνες. Βλ., *Al Ahram*, 5. 09. 1956, σ. 1· Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 5. 09. 1956, σ. 1.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΣΕΙΡΑ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ Α' ΜΕΡΟΥΣ

- **Οκτώβριος 1937:** Κατάργηση της Συνθήκης των Διομολογήσεων και υπογραφή της Συνθήκης του Μοντρέ.
- **Αύγουστος 1944:** Η Έναρξη των συζητήσεων στην Παροικία για τη Συνθήκη Εγκαταστάσεως.
- **Ιούλιος 1947:** Η πρώτη νομοθεσία περί των ανωνύμων εταιρειών και έναρξη διαδικασιών για την αιγυπτιοποίηση της οικονομίας.
- **Σεπτέμβριος 1949:** Η Έναρξη των διαπραγματεύσεων για την υπογραφή της Συνθήκης Εγκαταστάσεως.
- **Οκτώβριος 1949:** Λήξη της μεταβατικής περιόδου της Συνθήκης του Μοντρέ.
- **Αύγουστος 1950:** Το αιγυπτιακό Υπουργείο Εσωτερικών αρχίζει να λαμβάνει αιτήματα Αιγυπτιωτών για τη χορήγηση άδειας διαμονής σύμφωνα με το νέο νομικό καθεστώς μετά τη λήξη της Συνθήκης του Μοντρέ.
- **Σεπτέμβριος 1950:** Έκδοση του πρώτου Νόμου περί Αιγυπτιακής Ιθαγένειας.
- **Ιούλιος 1952:** Η Έκρηξη της αιγυπτιακής Επανάστασης της 23^{ης} Ιουλίου.
- **Αύγουστος 1952:** Έκδοση του πρώτου Νόμου περί της ρύθμισης διαμονής των αλλοδαπών στην Αίγυπτο.
- **Ιούνιος 1953:** Τροποποίηση του Νόμου περί άδειας διαμονής.
- **Ιανουάριος 1954:** Τροποποίηση του Νόμου περί Ανωνύμων Εταιρειών.
- **Φεβρουάριος 1954:** Ο Νάσσερ διορίζεται πρωθυπουργός.
- **Δεκέμβριος 1955:** Οι διαπραγματεύσεις για την έκδοση νομοσχεδίου περί του ζητήματος του καθεστώτος εργασίας των αλλοδαπών στην Αίγυπτο.
- **Ιούλιος 1956:** Ο Νάσσερ εκλέγεται πρόεδρος της Αιγύπτου και ανακοινώνει την εθνικοποίηση της Διώρυγας του Σουέζ.
- **Οκτώβριος 1956:** Ο πόλεμος του Σουέζ.
- **Νοέμβριος 1956:** Έκδοση του δεύτερου νόμου περί αιγυπτιακής ιθαγένειας.
- **Φεβρουάριος 1958:** Η ίδρυση της Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας (Η.Α.Δ) μεταξύ της Αιγύπτου και της Συρίας.

- **Ιούνιος 1958:** Έκδοση του τρίτου νόμου περί χορήγησης ιθαγένειας υπό τον τίτλο «Αραβική ιθαγένεια».
- **Απρίλιος 1959:** Έκδοση του πρώτου εργατικού νόμου στην Αίγυπτο.
- **Οκτώβριος 1960:** Έκδοση του διατάγματος 263/1960 περί της άδειας εργασίας των αλλοδαπών.
- **Νοέμβριος 1960:** Το παγκοινοτικό συνέδριο για την εξαίρεση της αιγυπτιώτικης ελληνικής εργατικής τάξης από το διάταγμα 263/1960.
- **Φεβρουάριος 1963:** Έκδοση υπουργικής απόφασης για επιβολή ετήσιας ανανέωσης της άδειας διαμονής.

Εισαγωγή του πρώτου μέρους

Το παρόν μέρος αφιερώνεται στη μελέτη του ζητήματος της διαβίωσης και της παραμονής των Ελλήνων στην Αίγυπτο από την περίοδο των Διομολογήσεων (1855-1937), μία εποχή που χαρακτηριζόταν από πλήρη ελευθερία εισόδου, διαμονής και εργασίας άνευ άδειας στην χώρα, μέχρι και την εποχή απόλυτου περιορισμού και αυστηροποίησης της διαδικασίας χορήγησης αδειών διαμονής και εργασίας στον εν λόγω πληθυσμό, γεγονός το οποίο συνέβαλε στην επιτάχυνση της αποχώρησης του από την Αίγυπτο. Ειδικότερα, στο μέρος αυτό αναλύεται η αναζήτηση τρόπων προσαρμογής της Ελληνικής Παροικίας στο νέο *status quo* μετά την κατάργηση των προβλεπόμενων έως τότε προνομίων που την αφορούσαν: η αρχική λύση μίας εναλλακτικής διμερούς Συνθήκης: η Συνθήκη της Εγκαταστάσεως (al Tāwṭen). Η απόκτηση Αιγυπτιακής υπηκοότητας ως περαιτέρω επιλογή προς αποφυγή υπαγωγής σε οποιαδήποτε νέα νομοθεσία, ρυθμίζοντας τη διαμονή και την εργασία αλλοδαπών στην Αίγυπτο, μετά τη Συνθήκη του Μοντρέ (1937-1949). Μέσω συγκριτικής αποδελτίωσης του αιγυπτιακού και αιγυπτιώτικου Τύπου, διαπιστώνεται ότι το περιεχόμενο των δημοσιογραφικών άρθρων, που σχετίζονται με το ζήτημα της παραμονής των Αιγυπτιωτών στην χώρα, χωρίζεται σε δυο κατηγορίες, ήτοι:

I. Δημοσιεύματα περί αναζήτησης μίας νέας εναλλακτικής Συνθήκης δυναμένης να υποκαταστήσει τις Διομολογήσεις: Η Συνθήκη της Εγκαταστάσεως.

II. Δημοσιεύματα περί αναβολής της αποχώρησης των Αιγυπτιωτών μέσω προσωρινών λύσεων, όπως η απόκτηση Αιγυπτιακής υπηκοότητας ή η άδεια παραμονής και εργασίας.

Ο ανωτέρω διαχωρισμός βασίζεται σε ένα χρονολογικό κριτήριο, το οποίο σημαίνει ταυτόχρονα τη διαφοροποίηση της πρώτης περιόδου, αυτής που ακολουθεί τη λήξη του μεταβατικού διαστήματος που ορίστηκε για την πλήρη κατάργηση των Διομολογήσεων (1937-1949), από τη δεύτερη περίοδο, που ξεκινάει με την έκδοση νομοθετικών διατάξεων περί Αιγυπτιακής ιθαγένειας και χορήγησης αδειών παραμονής ή εργασίας (1950 κι έπειτα). Οι νέες αυτές νομοθετικές ρυθμίσεις οδήγησαν στην αύξηση του αισθήματος συλλογικής ανασφάλειας της Ελληνικής Παροικίας στην Αίγυπτο, η οποία αναζητούσε, ήδη από τέλος της μεταβατικής περιόδου της Συνθήκης του Μοντρέ (1949), μια νομική φόρμουλα για ομαλή και

ανεμπόδιστη πρόσβαση στην άδεια παραμονής και εργασίας υπέρ του πληθυσμού της παροικίας.

Τα κάτωθι κεφάλαια, επομένως, αποσκοπούν στην ανασκόπηση της αιγυπτιακής και αιγυπτιώτικης κάλυψης Τύπου όσον αφορά τους παράγοντες που οδήγησαν στον περιορισμό της απόκτησης άδειας παραμονής και εργασίας, αλλά και στον τρόπο με τον οποίο οι εξελίξεις αυτές επηρέασαν το μέλλον της Ελληνικής Παροικίας. Παράλληλα, ιδιαίτερη μνεία πρόκειται να γίνει στην εθνικοποίηση, στην αιγυπτιοποίηση και στην απαλλοτρίωση ως τακτικές οι οποίες είχαν άμεσο αντίκτυπο στην φυγή των Ελλήνων ιδιοκτητών γαιών και εταιρειών, καθώς και στον τρόπο με τον οποίο οι νέοι περιορισμοί επηρέασαν εμμέσως την τάξη Ελλήνων εργαζομένων και υπαλλήλων, οι οποίοι κατέφυγαν στην αναζήτηση επειγουσών διαδικασιών. Είτε υπογράφοντας μια νέα Συνθήκη, είτε διευκολύνοντας την απόκτηση της αιγυπτιακής υπηκοότητας ή άδειας παραμονής και εργασίας, προκειμένου να συνεχίσουν τη ζωή τους στην Αίγυπτο και να αποφύγουν την έξοδό τους από τη χώρα. Όλα αυτά αποτελούσαν στην ουσία προσπάθειες προσαρμογής στις νέες κοινωνικές και πολιτικές μεταβολές στην Αίγυπτο προς αποφυγή της αποχώρησής τους και φανέρωναν την επιθυμία παραμονής με κάθε τρόπο.

1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η Συνθήκη «al Tāwṭen»* και οι προσπάθειες της Παροικίας για την εξεύρεση συμβιβαστικής λύσης για την παραμονή της στην Αίγυπτο

Τον Μάιο του 1949 δημοσιεύματα της αλεξανδρινής αιγυπτιακής εφημερίδας «Ταχυδρόμος» έφεραν στο φως την αγωνία της ελληνικής Παροικίας στην Αίγυπτο για την επικείμενη λήξη της Συνθήκης του Μοντρέ μετά από μόλις 6 μήνες.⁵⁷ Ως εκ τούτου, η αλεξανδρινή εφημερίδα, σε συνεχή κάλυψη, προώθησε τη σύναψη της «Συνθήκης Εγκαταστάσεως - al Tāwṭen» ως λύσης για τη διασφάλιση της διατήρησης των προνομίων που είχαν παραχωρηθεί στους Αιγυπτίους Έλληνες χάρη στην Συνθήκη των Διομολογήσεων.⁵⁸ Διαφορετική αιγυπτιακή εφημερίδα πρότεινε, παράλληλα, την αναγκαιότητα ρύθμισης της εξόδου των Ελλήνων από την Αίγυπτο ή του επαναπατρισμού τους σε περίπτωση αποτυχίας απόκτησης προνομίων, πληρώντας τις νέες προϋποθέσεις. Από την άλλη πλευρά, όπως θα καταστεί εμφανές στις επόμενες σελίδες, ποικίλα δημοσιεύματα του αιγυπτιακού Τύπου τοποθετήθηκαν τότε ξεκάθαρα εναντίον της παραχώρησης καινούριων προνομίων στους Αιγυπτίους Έλληνες και της υπογραφής εναλλακτικής Συνθήκης.

Πρώτο υποκεφάλαιο

Πρώτος γύρος διαπραγματεύσεων

Στις 30 Αυγούστου του 1944 πραγματοποιήθηκε η πρώτη συζήτηση της επιτροπής νομικών υποθέσεων της ελληνικής κοινότητας Αλεξάνδρειας (Ε.Κ.Α.) υπό τον πρόεδρο Δημήτριο Παππά σχετικά με το ζήτημα της σύναψης «Συνθήκης Εγκαταστάσεως», καθώς πλησίαζε η εφαρμογή της πλήρους κατάργησης του Μοντρέ. Η κατάργηση της Συνθήκης του Μοντρέ προέβλεπε πως το μελλοντικό καθεστώς διαμονής των αλλοδαπών στην Αίγυπτο θα ρυθμιζόταν πριν το τέλος της

* Η έκφραση «al Tāwṭen» είναι η αραβική ονοματοθεσία για την «Συνθήκη Εγκαταστάσεως» που υποτίθεται ότι θα υπογραφόταν μεταξύ Αιγύπτου και Ελλάδος.

⁵⁷ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, Μάιος 1949 και εξής.

⁵⁸ Τον Οκτώβριο του 1893 η αιγυπτιακή κυβέρνηση προσπάθησε να ακυρώσει τη Συνθήκη των Διομολογήσεων. Σύμφωνα με την αιγυπτιακή εφημερίδα *al Mo' āyed*, η οποία στις 25 Οκτωβρίου 1893 δημοσίευσε μια επίσημη δήλωση ενός αρμόδιου, η αιγυπτιακή κυβέρνηση φιλοδοξούσε να παρακινήσει τη βρετανική κυβέρνηση να ακυρώσει τις Διομολογήσεις. Η Κυβερνητική αυτή προσπάθεια δεν εφαρμόστηκε μέχρι το 1937. Σχετικά βλ., *Al Mo' āyed*, Κάιρο, αρ. Φ. 115, 25. 10. 1893, σ. 1.

μεταβατικής περιόδου, με διμερείς Συνθήκες Εγκαταστάσεως ανάμεσα στην Αίγυπτο και καθεμία χωριστά από τις πρώην διομολογητικές χώρες. Για αυτόν τον λόγο, η ελληνική Παροικία ξεκίνησε την διαπραγμάτευση με την αιγυπτιακή κυβέρνηση, για να υπογράψει νέα Συνθήκη, η οποία θα θεωρηθεί ως μια ασφαλής εναλλακτική λύση στις καταργούμενες Διομολογήσεις και για να εξασφαλιστεί η εφαρμογή των ίδιων προνομίων που είχαν παραχωρηθεί από το καθεστώς των Διομολογήσεων στους Έλληνες σχετικά με την ελευθερία διαμονής και εργασίας.⁵⁹ Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με τα επίσημα έγγραφα και συγκεκριμένα στα Πρακτικά του αιγυπτιακού Υπουργικού Συμβουλίου τον Μάρτιο του 1940, παρατηρείται ότι η ανταλλαγή επίσημων επιστολών μεταξύ Ελλάδος και Αιγύπτου άρχισε από τότε ώστε να υπογραφεί μια εναλλακτική των διομολογήσεων Συνθήκη.⁶⁰

Κατά το ανωτέρω έγγραφο, η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε από την Αίγυπτο να συνεχίσει να εφαρμόζει στους πολίτες της στην Αίγυπτο ορισμένες διατάξεις της Συνθήκης περί Διομολογήσεων σχετικά με την ελευθερία διαμονής και εργασίας χωρίς περιορισμούς.⁶¹ Έξι χρόνια μετά από την συνεδρίαση του αιγυπτιακού Υπουργικού Συμβουλίου, το αιγυπτιακό υπουργείο Εξωτερικών, σε επιστολή στο Υπουργικό Συμβούλιο, πρότεινε να μην προχωρήσει η υπογραφή της Συνθήκης Εγκαταστάσεως. Στην εν λόγω επιστολή της 12^{ης} Μαΐου 1946 προτάθηκε να προχωρήσει μόνο «η παροχή νομικών διευκολύνσεων σχετικά με τη διαμονή και την εργασία, προκειμένου να τηρηθεί η καλή σχέση μεταξύ των δύο χωρών».⁶²

Επί της ουσίας, η Συνθήκη Εγκαταστάσεως αποτελούσε μια εναλλακτική των Διομολογήσεων λύση, γεγονός που επιβεβαιώνεται από τα αρκετά δημοσιεύματα που εμφανίστηκαν στον αιγυπτιακό Τύπο, στα οποία έχει προβληθεί η ανάγκη υπογραφής αυτής της νέας Συνθήκης με την Αίγυπτο, προκειμένου να προστατευθεί η Παροικία από τυχόν αρνητικές συνέπειες που θα προκύψουν από την πλήρη κατάργηση των Διομολογήσεων. Η αιγυπτιακή εφημερίδα «Ταχυδρόμος» επιδίωκε, μέσα από καθημερινά δημοσιεύματα, να υπογράψει η αιγυπτιακή κυβέρνηση τέτοια

⁵⁹ Αναλυτικά, βλ. ΕΛΙΑ/ΑΕΚΑ (Αρχείο Ελληνικής Κοινότητας Αλεξάνδρειας), Κ 547, 373, Κωνσταντίνος Βαλτής προς Μικέ Σαλβάγο, Αλεξάνδρεια, 30 Αυγούστου 1944· ΕΛΙΑ/ΑΕΚΑ/Κ 547, Πόρισμα συσκέψεως των νομικών μελών της ελληνικής κοινότητας, Αλεξάνδρεια, 8 Σεπτεμβρίου 1944.

⁶⁰ Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, τα πρακτικά συνεδριάσεων του αιγυπτιακού Υπουργικού Συμβουλίου, Ημερήσια Διάταξη αριθ.15, Συνεδρία στις 17, 20 Φεβρουαρίου 1940: (Dār al Wathā'iq al Qawmiyya, Ma'hāfez Magāles al Wazārāt, Gadwal A'māl raqam 15, Galsat 17). Και βλ., Ημερήσια Διάταξη αριθ. 17, συνεδρία στις 4 και 7 Μαρτίου 1940: (Gadwāl A'māl rakām 17, Galsat 4).

⁶¹ Στο ίδιο.

⁶² Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του Υπουργείου Εσωτερικών, Φάκελος 7801, αρ. έγγραφο 354, 12. 05. 1946: (Dār al Wathā'iq al Qawmiyya, Ma'hāfez Wazārāt al Dākhelyat).

Συνθήκη μέσω της οποίας θα εξασφαλιζόταν η παραμονή και εργασία των Αιγυπτιωτών χωρίς νομικά εμπόδια. Ένα πρωτοσέλιδο δημοσίευμα της εφημερίδας τονίζει ότι «είναι πολύ λεπτόν το ζήτημα και απαιτεί μεγίστην προσοχήν [...] η φυσική του λύσις είναι το απλούστατον των πραγμάτων», προσθέτοντας ότι «θα ήτο ευχής έργον» να υπογράψει η αιγυπτιακή κυβέρνηση την Συνθήκη Εγκαταστάσεως. Όσον αφορά τα απαιτούμενα άρθρα στην Συνθήκη, η αιγυπτιώτικη εφημερίδα προσθέτει τα ακόλουθα: «Μερικά βασικά άρθρα θα ήσαν αρκετά. Να ορισθή ότι όσοι ευρίσκοντο εις την Αίγυπτο το 1937 [...] δικαιούνται μετά των απογόνων των ισοβίας διαμονής, χωρίς ανάγκη ετησίας ανανεώσεως [...]».⁶³

Σε αντίθεση με την προσέγγιση του αιγυπτιώτικου Τύπου που ενστερνιζόταν την υπογραφή της Συνθήκης Εγκαταστάσεως, διαπιστώνουμε ότι ο αιγυπτιακός Τύπος, που μελετήθηκε, έχει υιοθετήσει προπαγάνδα εναντίον της εν λόγω νέας Συνθήκης και πραγματικά κατά της προσέγγισης του αιγυπτιώτικου Τύπου. Ο αιγυπτιακός Τύπος, λοιπόν, έχει καλέσει άμεσα την κυβέρνηση να μην υποταχθεί σε ξένες κοινότητες και να υπογράψει,⁶⁴ όπως θα εμφανιστεί στις επόμενες σελίδες. Αλλά αξιοσημείωτο εδώ είναι ότι το άρθρο που ακολουθεί και δημοσιεύτηκε στην *al Ahram* καλεί την αιγυπτιακή κυβέρνηση να μην υπογράψει νέα Συνθήκη με τους αλλοδαπούς, προσθέτοντας ότι το άγχος κυριαρχεί στις ξένες κοινότητες λόγω της πλήρους κατάργησης των προνομίων μετά τον Μοντρέ, έτσι οι αλλοδαποί άρχισαν να προβάλλουν τη σημασία και την ανάγκη αναζήτησης εναλλακτικών λύσεων έναντι των προνομίων που θα τους έδιναν προστασία στην εργασία και την ελευθερία διαμονής.⁶⁵

Ωστόσο, σημειώνεται ότι παρά την στάση της *al Ahram* κατά της Συνθήκης, είχαν προηγηθεί δημοσιεύματα άλλων εφημερίδων που καθησύχαζαν τους αλλοδαπούς λέγοντας ότι η Αίγυπτος είναι έτοιμη να υπογράψει οποιαδήποτε Συνθήκη με τις ξένες χώρες σχετικά με την οργάνωση και τη διευκόλυνση διαδικασιών για την απόκτηση διαμονής και την ελευθερία στην εργασία. Χαρακτηριστικά είναι τα άρθρα της *al Akhbar* η οποία τόνισε ότι η κυβέρνηση και ο λαός δεσμεύονται να μην κάνουν διακρίσεις εναντίον αλλοδαπών ή να αντισταθούν κατά των οικονομικών τους συμφερόντων. Η αιγυπτιακή εφημερίδα επιβεβαιώνει ότι

⁶³ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 12. 05. 1949, σ. 1.

⁶⁴ Σε αυτό το σημείο, αξίζει να σημειωθεί ότι θα ξεκινήσουμε καλύπτοντας όλα όσα δημοσιεύθηκαν στο αιγυπτιώτικο Τύπο και στη συνέχεια θα το ακολουθήσουμε με τα δημοσιεύματα στο αιγυπτιακό, καθώς αρκετά δημοσιεύματα στον αιγυπτιακό Τύπο ήταν ως μια αντίδραση στην αιγυπτιώτικη δημοσιογραφική κάλυψη για το θέμα της υπογραφής της Συνθήκης.

⁶⁵ *Al Ahram*, 2. 12. 1949· *Al Ahram*, 3. 12. 1949.

η Αίγυπτος δεν σκοπεύει, ακόμη και μετά το τέλος της μεταβατικής περιόδου του Μοντρέ, να ακολουθήσει οποιαδήποτε άλλη πολιτική κατά των αλλοδαπών και η κυβέρνηση είναι πλήρως έτοιμη να συνάψει Συνθήκες εγκαταστάσεων και φιλίας με όλες τις ξένες χώρες.⁶⁶ Αλλά, τον ίδιο μήνα, οι εφημερίδες *al Ahram*, και *al Masry* δημοσίευσαν μια επίθεση σε ξένες παροικίες οι οποίες πραγματοποιούν *μυστικές συναντήσεις* με τη βρετανική πρεσβεία,⁶⁷ προκειμένου να πιάσουν την αιγυπτιακή κυβέρνηση να υπογράψει τη Συνθήκη. Άμεσο και χαρακτηριστικό ήταν το άρθρο της εφημερίδας *al Masry*, η οποία έγραψε: «επικίνδυνη συνάντηση στη βρετανική πρεσβεία».⁶⁸

Αυτή η τάση από την πλευρά του αιγυπτιακού Τύπου βλέπουμε ότι ήταν ένας από τους λόγους που ώθησαν τον τότε Έλληνα πρέσβη, Γεώργιο Τριανταφυλλίδη, να ζητήσει από τους ηγέτες της Παροικίας και τον αιγυπτιώτικο Τύπο να μην καλυφθεί δημοσιογραφικά η πρόσκληση της Βρετανικής Πρεσβείας προς την Ελληνική Πρεσβεία που σχετίζεται με διπλωματικές συζητήσεις στο πλαίσιο της επιδίωξης υπογραφής της Συνθήκης Εγκαταστάσεως. Ο πρέσβης ακολουθώντας τα προαναφερθέντα άρθρα στον αιγυπτιακό Τύπο, προσέθεσε: «Εις τους Ελληνικούς κοινοτικούς παράγοντας ως και εις τον ενταύθα Ελληνικόν τύπον, συνέστησα αποχήν από πάσης σχετικής συζητήσεως».⁶⁹ Στις 19 Απριλίου 1948, ο Τριανταφυλλίδης εξήγησε στον Υφυπουργό Εξωτερικών Π. Πιπινέλη ότι ο λόγος της εμπιστευτικής αυτής προσέγγισης ήταν για να μην «εκτραχυνθούν» οι σχέσεις με τους Αιγυπτίους. Ο πρέσβης σχολίασε επίσης τα άρθρα του αιγυπτιακού Τύπου κατά των ξένων παροικιών επιβεβαιώνοντας ότι «το πνεύμα της αρθρογραφίας ταύτης είναι ότι η Αίγυπτος δεν είναι διατεθειμένη να δεχθή πίεσιν εν προκειμένω, ότι η μέχρι τούδε μεταχείρισις των ξένων υπήρξεν άμεμπτος και ότι τέλος η Αίγυπτος δεν ηρνήθη εις καμμίαν Δύναμιν την μετ' αυτής σύναψιν συμβάσεως φιλίας και εγκαταστάσεως».⁷⁰

Από την πλευρά του, ο αιγυπτιώτικος Τύπος, σύμφωνα με όσα έχουμε παρατηρήσει, δεν αναφέρθηκε σε τέτοιες συναντήσεις ή συνεργασίες. Στην πραγματικότητα, αυτής της διπλωματικής εμπιστευτικότητας είχε προηγηθεί η εργασία της νομικής επιτροπής της Παροικίας που συγκροτήθηκε για τη σύνταξη των όρων της Συνθήκης. Το έργο όμως και αυτής της επιτροπής δεν καλύφθηκε επαρκώς

⁶⁶ Akhbar al Youm, Κάιρο ,24. 04. 1948, σ. 6· Al Akhbar, Κάιρο, 25. 04. 1948, σ. 1.

⁶⁷ Al Masry, Κάιρο, 9. 04. 1948.

⁶⁸ Al Ahram, 9. 04. 1948· Al Masry, Κάιρο, 9. 04. 1948.

⁶⁹ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1948/103/1/6/1, Αριθ. Πρωτ.1397, Προσωπική, ο Πρέσβης Τριανταφυλλίδη προς τον Υφυπουργό Εξωτερικών Π. Πιπινέλη, Κάιρο, 19. 04. 1948.

⁷⁰ Στο ίδιο.

από την αλεξανδρινή εφημερίδα «Ταχυδρόμος», ιδιαίτερα στις πρώτες της συνεδριάσεις, που ξεκίνησαν το 1944. Αλλά τα πρακτικά αυτής της νομικής επιτροπής μας ενημερώνουν για τα γεγονότα εκείνων των συνεδριάσεων. Σύμφωνα με το Αρχείο της ελληνικής Κοινότητας Αλεξάνδρειας (ΑΕΚΑ), η πρώτη συνεδρίαση για συζήτηση της Συνθήκης έγινε στις 8 Σεπτεμβρίου του 1944 και μετά από αυτή, ο πρόεδρος της ΕΚΑ, Μικές Σαλβάγος, έστειλε στον Έλληνα πρέσβη στο Κάιρο, Δημήτριο Παππά, υπόμνημα στο οποίο συνέδεε ευθέως το μέλλον των Ελλήνων στην Αίγυπτο με την προστασία που θα τους προσέφερε η Συνθήκη.⁷¹ Στο σχόλιό του στο υπόμνημα της επιτροπής, ο τότε Έλληνας Γενικός Πρόξενος στην Αλεξάνδρεια, Κωνσταντίνος Βαλτής, απαίτησε σε επιστολή προς τον πρέσβη την ανάγκη αναζήτησης λύσεων σχετικά με την Παραμονή των Ελλήνων στην Αίγυπτο, αναφέροντας ότι ο Ελληνισμός της Αιγύπτου αποτελεί τον φυσικό πυρήνα της εξάπλωσης του Ελληνισμού στην Μέση Ανατολή: «Θα πρέπει να καταρτισθή το ταχύτερον η σχετική προεργασία και να αποκρυσταλλώσωμεν τι ακριβώς ζητούμεν».⁷²

Δύο χρόνια μετά την έναρξη των εργασιών της επιτροπής, η αλεξανδρινή εφημερίδα «Ελλην» σε πρωτοσέλιδο επιτίθεται στον τρόπο με τον οποίο η παροικία αντιμετωπίζει την εξέλιξη της κατάστασης, καθώς πλησιάζει το τέλος της μεταβατικής περιόδου της Συνθήκης του Μοντρέ. Ο αρχισυντάκτης της εφημερίδας, Θεοδόσης Πιερίδης, αρθρώνει, υπό τον τίτλο «Ο ελληνισμός της Αιγύπτου στο σταυροδρόμι», ότι η ριζική λύση για τα προβλήματα της παροικίας είναι να σταθεί στο πλευρό του αγώνα της Αιγύπτου για την ανεξαρτησία από την ξένη κατοχή και να σταματήσει η παροικία να συμπεριφέρεται «σαν μία κλειστή μειονότητα», εξηγώντας: «Ας υποθέσουμε ότι κάποια δυνατή ελληνική φωνή, εκείνη μίας κοινότητας ας πούμε, για νάμαστε θετικοί, υψώνεται καθαρή και κατηγορηματική

⁷¹ Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι δυο χρόνια μετά από αυτή τη συνεδρίαση, ανατέθηκε μελέτη του θέματος σε μια ομάδα Αιγυπτιωτών νομικών και δικαστών, όπως ο Ν. Βατιμπέλας, ο Π. Μοδινός, ο Κλ. Νικολάου και ο Θ. Φλασκάκης, από τους οποίους είχε ζητηθεί να υποβάλουν σχετική εισήγηση προς έγκριση. Τον Ιούνιο 1946, λοιπόν, συστάθηκε διπλωματική-νομική επιτροπή στην Αλεξάνδρεια με κύριο καθήκον να συντάξει το προσχέδιο της επικείμενης Συνθήκης Εγκαταστάσεως. Η επιτροπή αυτή αποτελούνταν από τους πρόεδρους των βασικών παροικιακών οργανώσεων της Αλεξάνδρειας, νομικούς, αλλά και από διπλωμάτες (ο Γενικός Πρόξενος της Αλεξάνδρειας, Χαρίλαος Ζαμαρίας, ο σύμβουλος του Σ. Βλάχος, οι δικαστές Δ. Σαρσέντης, Π. Μοδινός, Δ. Κοκκινόπουλος, Ε. Γιαννόπουλος, Σ. Λογαράς, οι πρόεδροι της ΕΚΑ και της Ελληνικής Κοινότητας της Ιμπραημιάς, ο Πρόεδρος του ΕΕΕΑ Δ. Ζερμπίνη και οι δικηγόροι Ν. Βατιμπέλας, Μ. Ταταράκη και Α. Σαράτση). Σχετικά βλ., Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία, ο.π.*, σ. 53, 58· ΕΛΙΑ/ΑΕΚΑ/Κ 547, σημείωμα, ο Έλληνας πρέσβης στο Κάιρο Δημήτριος Παππάς, 20 Σεπτεμβρίου 1944, η παράγραφος 6 και 7, σ. 10, 11, 12.

⁷² Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1944/13/4, Αριθ. Πρωτ. Εμπ. 443, ο Γενικός πρόξενος Κωνσταντίνος Βαλτής προς πρεσβεία Καΐρου, Αλεξάνδρεια, 24.10.1944

υπέρ της Αιγύπτου. Αυτό το πράγμα δεν θα ξεχνιούνταν ποτέ. Αυτό ακριβώς το πράγμα- και όχι τα κομπογιαννίτικα γιατροσόφια- θα σήμαινε την πραγματική εξασφάλιση, για σήμερα και για αύριο, της θέσης του αιγυπτιώτη Ελληνισμού, αυτό θα σήμαινε την πραγματική λύση των βιωτικών του προβλημάτων».⁷³

Αναλύοντας αυτό το άρθρο, βλέπουμε ότι η αλεξανδρινή εφημερίδα «Έλλην» διαπίστωσε ότι ο κατάλληλος τρόπος εκείνη τη στιγμή προς όφελος της Παροικίας ήταν να αναζητήσει έναν τρόπο να στηριχθεί η αιγυπτιακή κοινωνία στις προσπάθειές της για ανεξαρτησία από τη βρετανική κατοχή.

Ούτως ή άλλως, οι διαπραγματεύσεις μεταξύ της ελληνικής και αιγυπτιακής πλευράς ξεκίνησαν επίσημα για την σύναψη της Συνθήκης Εγκαταστάσεως μετά τον Σεπτέμβριο του 1949, δηλαδή ένα μήνα πριν το τέλος της μεταβατικής περιόδου. Πριν την επίσημη διαπραγμάτευση μεταξύ των δύο πλευρών, η *al Ahram* είχε υιοθετήσει μια προπαγάνδα κατά της Συνθήκης Εγκαταστάσεως ζητώντας από την αιγυπτιακή κυβέρνηση να μην την υπογράψει. Τον Μάιο του 1949 η *al Ahram* δημοσίευσε αυτό που υπερασπιζόταν, δηλαδή ότι υπήρχαν «διαρροές από έγκυρη πηγή» στην αιγυπτιακή Βουλή, μέσα από τις οποίες προκύπτει ότι η Επιτροπή Συνταγματικών και Νομοθετικών Θεμάτων του Συμβουλίου απέρριψε την πρόταση για υπογραφή νέα διακρατική Συνθήκη με την αιγυπτιακή κυβέρνηση.⁷⁴ Επίσης, η αιγυπτιακή εφημερίδα φρόντισε να μεταφέρει άλλη επίσημη δήλωση του Υπουργού άνευ χαρτοφυλακίου, *Alī Basha*, στην οποία αναφέρει ότι καμία Συνθήκη δεν θα τεθεί εν ισχύ πριν εγκριθεί από την αιγυπτιακή Βουλή.⁷⁵ Η αιγυπτιακή Βουλή, λοιπόν, ήταν κατά της Συνθήκης- όπως θα αποδειχθεί στη συνέχεια.

Αντίθετα, ο «Ταχυδρόμος», παρακολουθούσε με καθημερινά δημοσιεύματα το θέμα της υπογραφής της Συνθήκης Εγκαταστάσεως προσδοκώντας ένα καλό αποτέλεσμα προς όφελος της παροικίας. Με άλλα λόγια, η αισιοδοξία, που φαινόταν με σαφήνεια στην δημοσιογραφική κάλυψη, και παρά την προπαγάνδα στον αιγυπτιακό Τύπο κατά της Συνθήκης, υποδήλωνε ότι η υπογραφή της Συνθήκης ήταν μόνο θέμα χρόνου. Παραθέτουμε εδώ ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα από τον «Ταχυδρόμο», το οποίο επιβεβαιώνει ότι η Συνθήκη Εγκαταστάσεως πρόκειται να υπογραφεί από την κυβέρνηση.⁷⁶

⁷³ Έλλην, Αλεξάνδρεια, 2. 03. 1946, σ. 1.

⁷⁴ Al Ahram, 11, 29, 30. 05. 1949, σ. 1.

⁷⁵ Al Ahram, 12. 05. 1949, σ. 1, 2.

⁷⁶ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 12. 05. 1949, σ. 2.

Εν τω μεταξύ, ο «Ταχυδρόμος» άρχισε να αντιδρά στην προπαγάνδα του αιγυπτιακού Τύπου κατά της Συνθήκης Εγκαταστάσεως. Για παράδειγμα, η αιγυπτιώτικη εφημερίδα δημοσίευσε κύριο πρωτοσέλιδο άρθρο υπό τον τίτλο «ΝΟΜΟΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ»,⁷⁷ το οποίο αναφέρεται στην «μισοξενία» που έχει εξαπλωθεί στον αιγυπτιακό Τύπο. Ωστόσο, την ίδια στιγμή ο «Ταχυδρόμος» αναφέρει ότι υπάρχουν Αιγύπτιοι δημοσιογράφοι που κάνουν «εκκλήσεις απευθυνόμενες προς τους ξένους, καλουμένους να μη δίδουν πίστιν εις τους ισχυρισμούς των κατηγορούντων την Αίγυπτον επί μισοξενία».⁷⁸ Ούτως ή άλλως, ο Ταχυδρόμος δεν ανέφερε τα ονόματα των εφημερίδων στις οποίες εκείνοι οι δημοσιογράφοι κατέγραψαν αυτήν την προαναφερθείσα γνώμη. Επίσης, παρατηρείται ότι η αιγυπτιώτικη εφημερίδα σχολίασε την υποστήριξη από τους Αιγύπτιους δημοσιογράφους γράφοντας τα ακόλουθα: «Δεν έχομεν γνώσιν του ποιοι είναι οι κατήγοροι και ποιας μετέρχονται διαβολάς. Εκ μέρους ημών των Ελλήνων ουδεμία σημασία αποδίδεται εις τους οποιουσδήποτε συκοφαντικούς ισχυρισμούς».⁷⁹

Ενώ οι αιγυπτιακές εφημερίδες ηγήθησαν μιας προπαγάνδας κατά της Συνθήκης Εγκαταστάσεως που αναμενόταν να υπογραφεί μεταξύ της Αιγύπτου και της Ελλάδος, διαπιστώνουμε επίσης πως η αιγυπτιώτικη εφημερίδα «Ταχυδρόμος» αναφέρεται έμμεσα στις συνέπειες και στους κίνδυνους που θα αντιμετωπίσει η Αίγυπτος, εάν δεν υπογραφεί η Συνθήκη. Η αλεξανδρινή εφημερίδα γράφει:

«Η νέα Αίγυπτος, [...] η ίδια απολύτως υπεύθυνος δι' εαυτήν, δεν ημπορεί να τηρήσει έναντι των μονίμων ξένων της κατοίκων στάσιν αρνήσεως των δικαιωμάτων των διαμονής και εργασίας, τα οποία δικαιώματα έχει καθιερώσει η νόμιμος χρήσις επί σειράν γενεών. Έχει δε γίνει τούτο διά την Αίγυπτον ένας τίτλος αίγλης μεγίστης ηθικής βαρύτητος και θα ήτο πράξις αντεθνική, εάν η ίδια η Αίγυπτος, με μέτρα περιττά και άστοχα, κατέστρεφεν αυτήν της την περγαμηνήν διά στάσεως, η οποία θα παρείχε την εντύπωσιν εις τον κόσμον ότι ο ειρημένος τίτλος δεν ήτο απότοκος της ιδικής της θελήσεως, αλλ' ήτο συνεπεία της παλαιάς δεσμεύσεως από την ύπαρξιν Κατοχής και Διομολογήσεων».⁸⁰

Την ίδια ημέρα που το προαναφερθέν άρθρο δημοσιεύθηκε στον «Ταχυδρόμο», η αιγυπτιακή εφημερίδα *al Masry* δημοσιεύει επίσης άλλα άρθρα που αναφέρονται

⁷⁷ Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι το εν λόγω άρθρο δεν δημοσιεύθηκε υπό κάποιο όνομα.

⁷⁸ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 12. 05. 1949, σ. 1.

⁷⁹ Η εφημερίδα συνεχίζει: «Πιστεύομεν εις την αγαθή Αιγυπτιακή πρόθεση, βαρόμετρο δε είναι σχετικώς, όχι το τι λέγει ή θα είπε ο οιοσδήποτε, αλλά μόνο το ποιας υφής και τίνων συνεπειών είναι και θα είναι τα διά τους ξένους θεσπιζόμενα μέτρα υπό των αιγυπτιακών Αρχών. Επειδή δε γνωρίζομεν κάλλιον παντός άλλου τι προσέφερε εις την χώρα ανεκτίμητο καλόν ή δραστηριότης μας και επειδή το πράγμα είναι αδιάφυστον ψηλαφητόν γεγονός είμεθα βέβαιοι ότι δεν ημπορεί να διαγραφή με άρνηση ή να μειωθή διά παραγνωρίσεως». Πιο αναλυτικά βλ., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 12. 05. 1949, σ. 1.

⁸⁰ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 12. 05. 1949, σ. 1.

στον φόβο του αιγυπτιακού Τύπου σχετικά με τη Συνθήκη Εγκαταστάσεως που αναμένεται να συναφθεί μεταξύ των δύο χωρών, αναφέροντας: «Φοβόμαστε μήπως η Συνθήκη αυτή καταστεί πλάγιο μέσο προς επάνοδο στο πνεύμα των Διομολογήσεων. [...] Οι Διομολογήσεις αυτές, χωρίς αμφιβολία, αποτελούν ένα από τα σοβαρότερα λάθη της ιστορίας μας, διότι αποτελούν προνόμια που δημιούργησαν ένα ιστορικό δεδομένο που με τη σειρά του δημιούργησε μια ιστορική αδικία στις συνειδήσεις των Αιγυπτίων, με οικονομικές και πολιτικές συνέπειες. [...] Έχουμε τη γνώση ότι πρέπει, χάρη των επιδιώξεών μας, να εγκαταλειφθεί η ιδέα συνάψεως των Συνθήκων αυτών, για να έχουμε τη δύναμη να δράσουμε ελεύθερα».⁸¹

Βλέπουμε εδώ ότι η *al Masry* αναφέρθηκε στη Συνθήκη Εγκαταστάσεως θεωρώντας ότι θα είναι μια άλλη μορφή των Διομολογήσεων, οπότε η αιγυπτιώτικη εφημερίδα «Ταχυδρόμος» σχολίασε δημοσιεύοντας στο κύριο άρθρο του πρωτοσέλιδου ένα κείμενο υπό τον τίτλο «η Δικαία Λύσις του Ζητήματος των Ξένων». Μέσω του εν λόγω άρθρου, η αιγυπτιώτικη εφημερίδα αναφέρει ότι είχε προταθεί ένας νόμος ο οποίος μπορεί να τακτοποιήσει το ζήτημα της διαμονής των Αιγυπτιωτών στην Αίγυπτο, ενώ κατά τον «Ταχυδρόμο» είναι περίεργη η σύμπτωση ότι ταυτοχρόνως την ίδια πρόταση διατύπωσε και η *al Masry*. Προσθέτοντας ότι «υπάρχει μια σημαντική διαφορά μεταξύ των απόψεων, [...] η Μίσρι ζητεί να εγκαταλειφθούν οι Συνθήκες Εγκαταστάσεως και να ψηφιστεί ο νόμος δι' ό, τι αφορά εις την διαμονήν των ξένων».⁸² Όσον αφορά το γεγονός ότι αυτή η Συνθήκη μπορεί να είναι μια άλλη μορφή Διομολογήσεων, ο «Ταχυδρόμος» σχολιάζει:

«Ουδεμία σύναψις Συνθήκης θα επανέφερεν εις ό, τιδήποτε παρεμφερές προς τας Διομολογήσεις. Τώρα όλοι είναι ίσοι ενώπιον της Εθνικής Δικαιοσύνης και τα πάντα διέπονται από τους νόμους της χώρας. Η δική μας άποψις είναι ότι τα δικαιώματα των ξένων προς διαμονήν και εργασίαν είναι ένα καθαρόν γεγονός, μια κατάστασις, καθιερωθείσα από μακράς χρήσεως. Δεν είναι δυνατόν να αγνοηθή, ούτε να περικοπή, όχι διά να μη βλαβούν η Αίγυπτος, να μη χάση αφ' εαυτής τον [...]. Θα ήτο μία μεγαλειώδης χειρονομία απροσμετρήτου ηθικού κέρδους διά την Αίγυπτον να προβή εις την διά νόμον καταχώρησιν του δικαιώματος των εγκαταστημένων ξένων όπως συνεχίσουν απροσκόπτως την κεκτημένην συμμετοχήν των εις την κοινωνικήν ζωήν της χώρας [...].»⁸³

Παρά το άρθρο της αιγυπτιακής εφημερίδας *al Masry*, το οποίο ζητούσε απευθείας από την αιγυπτιακή κυβέρνηση να μην υπογράψει τη Συνθήκη, διαπιστώνουμε ότι η εφημερίδα «Ταχυδρόμος» εν τω μεταξύ επιβεβαίωνε συνεχώς ότι δεν υπάρχει ανάγκη φόβου ή αίσθηση ότι η αιγυπτιακή κυβέρνηση θα

⁸¹ Al Masry, Κάιρο, 12, 13, 14. 05. 1949, σ. 1.

⁸² Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 14. 05. 1949, σ. 1.

⁸³ Στο ίδιο.

υπαναχωρήσει από την υπογραφή της Συνθήκης.⁸⁴ Η επισήμανση του «Ταχυδρόμου» ότι η Συνθήκη Εγκαταστάσεως θα εφαρμοστεί κατά κάποιο τρόπο, επιβεβαιώνεται επίσης από τα καθημερινά δημοσιεύματα της εφημερίδας σχετικά με διαρροές Τύπου για τις εργασίες της ελληνικής Επιτροπής Μελέτης της Συνθήκης, μεταξύ των οποίων ένα δημοσιογραφικό περιεχόμενο αναφέρεται στον αριθμό των άρθρων της Συνθήκης Εγκαταστάσεως και των λεπτομερειών τους. Αυτές οι αναφορές γίνονται παρά το γεγονός ότι οι συζητήσεις για το σχέδιο Συνθήκης Εγκαταστάσεως δεν έχουν φτάσει ακόμη στο Υπουργικό Συμβούλιο της Αιγύπτου· συζητήσεις που περιορίστηκαν ακόμη και μετά την έναρξη των διαπραγματεύσεων, σε κάποιες επιτροπές που συγκροτήθηκαν από τα αιγυπτιακά Υπουργεία Εξωτερικών και Δικαιοσύνης, γεγονός που επιβεβαιώνεται από την επίσημη αλληλογραφία μεταξύ του Υπουργείου Εξωτερικών και του Υπουργικού Συμβουλίου της Αιγύπτου. Οι δημόσιες διαπραγματεύσεις που συζητήθηκαν στο αιγυπτιακό Υπουργικό Συμβούλιο για την υπογραφή Συνθηκών Εγκαταστάσεως με τους ξένες χώρες ξεκίνησαν επίσημα το 1938 και ολοκληρώθηκαν το 1950 μόνο με την Ιταλία, την Αυστρία, την ανατολική Ουρουγουάη και το Αφγανιστάν, και σε καμία φάση των διαπραγματεύσεων δεν έγινε αναφορά στην Ελλάδα στα πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου.⁸⁵

Παρόλα αυτά σημειώνουμε ότι ο «Ταχυδρόμος» ανέφερε ότι η διπλωματική-νομική επιτροπή της ελληνικής Παροικίας έστειλε το προσχέδιό της στην αιγυπτιακή κυβέρνηση μέσα στο οποίο περιλαμβάνονται 18 άρθρα της Συνθήκης Εγκαταστάσεως, προσθέτοντας ότι η αιγυπτιακή πλευρά ενέκρινε τα 12 και τροποποίησε το 2^ο και το 3^ο. Τα δυο τελευταία άρθρα αφορούν τη διαμονή και τις απελάσεις των ξένων και ορίστηκαν σχετικώς δυο κατηγορίες αλλοδαπών, των εγκατεστημένων προ του 1937 και των εγκατεστημένων μετά από εκείνη τη χρονιά, δηλαδή των εγκατεστημένων μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Μοντρέ. Για τη δεύτερη κατηγορία των αλλοδαπών λοιπόν, η αιγυπτιακή Κυβέρνηση θα αποφασίσει εάν θα τους δώσει ή όχι την Ρεζιντάνς (άδεια παραμονής): η άρνηση θα σήμαινε απέλαση. Όσον αφορά τους εγκατεστημένους προ του 1937, θα απελαύνονταν μόνον,

⁸⁴ Σχετικά βλ., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 13. 05. 1949, σ. 5.

⁸⁵ Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του Αιγυπτιακού Υπουργικού Συμβουλίου, Φάκελος υπό όνομα: Διαπραγματεύσεις και Συνθήκες από το 1938 έως το 1951, αρ. φάκελοι 47, 48, 49, 50, 51, 53: (Dār al Wath'iq al-Qawmiyya, Ma' hāfez Mağāles al- Wazārāt, Malaf Mofawadāt wā Mo' ahadāt 1938 – 1951).

εάν διαπράξουν πολύ σοβαρές παρανομίες ή αν δεν θα έχουν νόμιμα μέσα βιοπορισμού.⁸⁶

Είναι ενδιαφέρον να αναφερθεί εδώ ότι οι εν λόγω διαρροές στον Τύπο που δημοσιεύθηκαν στο προαναφερθέν άρθρο του «Ταχυδρόμου» εμφανίστηκαν περίπου ένα χρόνο μετά την υποβολή του προσχεδίου της ελληνικής επιτροπής στην αιγυπτιακή κυβέρνηση.⁸⁷ Το κείμενο του προσχεδίου περιλαμβάνει 18 άρθρα μέσα από τα οποία ορίζεται το δικαίωμα διαρκούς εγκατάστασης για τους Έλληνες κατοίκους που διαμένουν στην Αίγυπτο **πέντε έτη** προ της ημερομηνίας της Συνθήκης του Μοντρέ, δηλαδή το έτος 1932. Το τελευταίο κείμενο που κατέθεσε η ελληνική επιτροπή περιλάμβανε 6 σημεία μεταξύ των οποίων τα ακόλουθα: ⁸⁸

1) Διακανονισμό του τρόπου εισόδου των Ελλήνων στην Αίγυπτο και των εργασιών τις οποίες θα εξασκούν.

2) Καθορισμό της διάρκειας παραμονής των Ελλήνων στην Αίγυπτο και κανονισμό της εισόδου τους στη χώρα διά των αιγυπτιακών Λιμένων.

Το προηγούμενο κείμενο αποκαλύπτει, αφενός, το προτεινόμενο σχέδιο για τη σύναψη της Συνθήκης Εγκαταστάσεως και, αφετέρου, αποκαλύπτει τη νέα προσέγγιση του αιγυπτιακού Τύπου, η οποία, σε αντίθεση με την προηγούμενη μυστικότητα στη δημοσίευση και στην οποία δεν παρουσιάζονταν οι παραμικρές πληροφορίες σχετικά με τα πρακτικά της Διπλωματικής Νομικής Επιτροπής που συστήθηκε το 1946, διαπιστώνουμε πλέον ότι άρχισε να δημοσιεύει εκτενώς άρθρα και δημοσιογραφικά θέματα σχετικά με τη Συνθήκη Εγκαταστάσεως και τις διατάξεις της.

Ένα άλλο παράδειγμα που επιβεβαιώνεται από αυτό το άρθρο που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Ταχυδρόμος», αποκάλυψε την επίσκεψη της Νομικής Επιτροπής της Παροικίας στην ελληνική πρεσβεία για να συζητηθεί η Συνθήκη: η αιγυπτιακή εφημερίδα γράφει ότι στις 13 Μαΐου 1949 η Επιτροπή με επικεφαλής τον Πρόεδρό της, Δ. Ζερμπίνη, έχει επισκεφθεί τον Πρόσβη της Ελλάδας στο Κάιρο, Γ.

⁸⁶ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 13. 05. 1949, σ. 4.

⁸⁷ Πιο συγκεκριμένα, η διπλωματική-νομική επιτροπή στην Αλεξάνδρεια κατέθεσε στις 12 Απριλίου 1948 το τελικό προσχέδιο Συνθήκης στην αιγυπτιακή κυβέρνηση, αλλά η αιγυπτιακή πλευρά έστειλε την απάντηση και τις παρατηρήσεις της σχετικά με το προσχέδιο της ελληνικής επιτροπής, την 1η Αυγούστου 1949. Σχετικά βλ., ΕΛΙΑ/ΑΕΚΑ, Συνδέσμου Αποστρατευθέντων Ελλήνων Αλεξάνδρειας, Υπόμνημα επί της Ελληνοαιγυπτιακής Συνθήκης Εγκαταστάσεως, Αλεξάνδρεια 1950, σ. 12- 23. Και βλ., Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1949/42/1/5/2, Αριθ. Πρωτ. 2976, Σημείωμα του Νικόλαου Βατιμπέλλα, Προέδρου της ΕΚΑ προς τον πρώην Πρωθυπουργό και Υπουργό Εξωτερικών Κωνσταντίνο Τσαλδάρη, Αλεξάνδρεια, 21. 05. 1949. Πάνω στο ίδιο θέμα βλ., Άγγελος Νταλαχάνης (2016), *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 47 - 64.

⁸⁸ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 18. 05. 1949, σ. 3

Τριανταφυλλίδη. Σύμφωνα με τον «Ταχυδρόμο», η συζήτηση στράφηκε γύρω από τα «ζωτικά ζητήματα» που αφορούν την Συνθήκη Εγκαταστάσεως.⁸⁹ Ένα έγγραφο που εξέδωσε το Ελληνικό Προξενείο στην Αλεξάνδρεια μάς δίνει μια σαφέστερη εικόνα αυτών των συζητήσεων που αναφέρθηκαν στον αιγυπτιώτικο Τύπο. Το διπλωματικό σώμα υπογράμμισε ότι αυτό που χρειάζεται την «ιδιαιτέραν προσοχήν της Ελληνικής Κυβερνήσεως» στο νομοσχέδιο της Συνθήκης της Εγκαταστάσεως είναι η εγγύηση δικαιώματος των Αιγυπτιωτών Ελλήνων στη διαμονή, την εργασία *άνευ εμποδίου και άνευ φόβου* και την ελευθερία για τους Παλινοστούντες να μεταφέρουν την περιουσία τους στην Ελλάδα.⁹⁰

Όσον αφορά τη δημοσιογραφική κάλυψη στον αιγυπτιακό Τύπο σχετικά με την απάντηση της αιγυπτιακής πλευράς στο ελληνικό προσχέδιο, παρατηρείται ότι η εφημερίδα *al Masry* φρόντισε να δημοσιεύσει ένα άρθρο το οποίο αναφέρεται στον τερματισμό της αιγυπτιακής εξέτασης του προσχέδιου της Συνθήκης Εγκαταστάσεως. Σύμφωνα με την *al Masry*, το αιγυπτιακό προσχέδιο περιλάμβανε 5 βασικούς άξονες. Ο πρώτος άξονας αφορά την ελευθερία διαμονής για αλλοδαπούς σε οποιαδήποτε πόλη της Αιγύπτου εκτός από τις παραμεθόριες περιοχές, ενώ ο δεύτερος άξονας περιλαμβάνει την αποτροπή εισόδου των υπηκόων των συμβαλλομένων χωρών να εισέλθουν στην Αίγυπτο ή να διαμείνουν άνευ κανονικών εθνικών διαβατηρίων. Η διάρκεια της Συνθήκης Εγκαταστάσεως, όπως αποκάλυψε η αιγυπτιακή εφημερίδα, θα είναι πενταετής και μπορεί να ανανεωθεί αυτομάτως πριν έναν μήνα από την λήξη της.⁹¹ Η εν λόγω διάρκεια αποτελούσε σημείο διαφωνίας της ελληνικής πλευράς, η οποία ζητούσε 20ετή διάρκεια της Συνθήκης, όπως θα εμφανιστεί στις επόμενες σελίδες.

Είναι ενδιαφέρον να σημειώσουμε εδώ ότι η κάλυψη του αιγυπτιώτικου Τύπου σε καθημερινή βάση στο θέμα της Συνθήκης Εγκαταστάσεως κατέστη όλο και πιο εκτεταμένη τον Μάιο του 1949, καθώς διαπιστώνουμε ότι ο «Ταχυδρόμος» δημοσίευε καθημερινά μια ποικιλία δημοσιογραφικών θεμάτων, μέσω άρθρων, ειδήσεων και σχολίων. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρούμε ότι μεταξύ 12 και 18 Μαΐου του 1949, δημοσιεύθηκαν 11 διαφορετικά άρθρα στην αλεξανδρινή εφημερίδα σχετικά με την αναγκαιότητα για τη σύναψη αυτής της Συνθήκης με την αιγυπτιακή

⁸⁹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 14. 05. 1949, σ. 4.

⁹⁰ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1949/42/1/5/2, Αριθ. Πρωτ. 2976, Σημείωμα του Νικόλαου Βατιμπέλλα, Προέδρου της ΕΚΑ, προς τον πρώην Πρωθυπουργό και Υπουργό Εξωτερικών Κωνσταντίνο Τσαλδάρη, Αλεξάνδρεια, 21. 05. 1949. Επίσης και βλ., Άγγελος Νταλαχάνης (2016), *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 60 και εξής.

⁹¹ Al Masry, Κάιρο, 28. 05. 1949, σ. 3.

κυβέρνηση για να σώσει την Παροικία από μια μοίρα που μπορεί να οδηγήσει στην οριστική αποχώρηση των Ελλήνων από την Αίγυπτο μετά το τέλος της μεταβατικής περιόδου και πλήρη κατάργηση των Διομολογήσεων στις 15 Οκτωβρίου του ίδιου έτους.

Σε αυτό το πλαίσιο, είναι ωφέλιμο να αναφερθούμε στο κύριο άρθρο του πρωτοσέλιδου του «Ταχυδρόμου», το οποίο δημοσιεύθηκε στις 18 Μαΐου του 1949 υπό το όνομα «ΠΑΡΟΙΚΟΣ». Το εν λόγω άρθρο, υπό τον τίτλο «η Ηθική Καμπή», υποδεικνύει πως το γεγονός, με βάση τις σημειούμενες εξελίξεις, ότι η Αίγυπτος έχει φθάσει σε μια καμπή, απαιτούσε συστηματοποιήσεις και αναδιοργανώσεις: «Άρθρα εφημερίδων υποδεικνύουν καθημερινώς την ανάγκη ότι επιβάλλεται να γίνουν πολλά εις τελειοποίησιν μεθόδων, διά να αντιμετωπισθούν τα επί παντός πεδίου διευρυνόμενα προβλήματα. [...] Είναι μια ηθική καμπή εις την ιστορίαν της νεωτέρας Αιγύπτου το να ρυθμίση το ζήτημα των ξένων με την φυσιολογικήν του λύσιν. Δι' αυτό είπομεν ότι θα ηρκεί ένας νόμος ορίζων την ισόβιαν διαμονήν εις τους δικαιούμενους, χωρίς διάφορα περίπλοκα δυσκολεύματα». ⁹²

Αρκετά σημεία στο προαναφερθέν άρθρο αφορούν τη διαμονή των Ελλήνων στην Αίγυπτο και τη Συνθήκη που αναμένεται να υπογραφεί. Αρκεί εδώ να αναδειχθεί ένα από αυτά τα σημεία, όπου ο αρθρογράφος αναφέρεται στην *ηθική ευθύνη* της Αιγύπτου, η οποία πρέπει να την ωθήσει να υπογράψει τη Συνθήκη Εγκαταστάσεως, προσθέτοντας ότι η Αίγυπτος τώρα έχει την ιστορική ευθύνη «διά να δείξη ότι, και άνευ πλέον των Διομολογήσεων, κυρίαρχος και αυτεξούσια, εννοεί να σεβαστεί αφ' εαυτής τα δικαιώματα διαμονής και εργασίας των ξένων πλήρη, εφ' όσον, άλλως τε, ταύτα θα ήταν πανομοιότυπα και απαράγραπτα από το γεγονός της ελευθέρας των». ⁹³ Το αξιοσημείωτο επίσης εδώ πως ο αρθρογράφος έχει αναφερθεί στο ζήτημα της ανεξαρτησίας της Αιγύπτου και τη σχέση της με την κατάργηση των προνομίων της Συνθήκης των Διομολογήσεων:

«Προ της καταργήσεως των Διομολογήσεων, ανείχον ιστορικήν και ηθικήν ευθύνην, αι Διομολογιούχοι δυνάμεις, εάν θα είχαν την οπισθοδρομικότητα να διαπράξουν την φοβεράν αδικία όπως μη συμμορφωθούν προς την υποχρέωσιν να σεβασθούν την αιγυπτιακήν ανεξαρτησίαν και αναγνωρίσουν την δικαίαν αιγυπτιακήν αξίωσιν». ⁹⁴

Από την άλλη πλευρά, ο αιγυπτιακός Τύπος συνέχισε εν τω μεταξύ την δημοσιογραφική κάλυψη των συζητήσεων για τη Συνθήκη Εγκαταστάσεως, αλλά

⁹² Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 18. 05. 1949, σ. 1.

⁹³ Στο ίδιο.

⁹⁴ Στο ίδιο.

είναι αξιοσημείωτο - από την αποδελτίωση που πραγματοποιήσαμε στις τέσσερις πιο ευρέως διαδεδομένες αιγυπτιακές εφημερίδες της εποχής, *al Ahram*, *al Akhbar*, *al Lewa* και *al Masry*, - ότι η δημοσιογραφική κάλυψη της τελευταίας (*al Masry*) ήταν επικεντρωμένη μεταξύ της προπαγάνδας κατά της Συνθήκης, του φόβου της υπογραφής της και της μετάδοσης επίσημων δηλώσεων από την κυβέρνηση σχετικά με διαπραγματεύσεις ανάμεσα στις δυο χώρες. Γενικά, η *al Masry* αποκάλυψε ότι, αν η αιγυπτιακή κυβέρνηση θα υπογράψει μια τέτοια Συνθήκη, θα ξεχωρίσει τους αλλοδαπούς που διαμένουν στην Αίγυπτο σε τρεις κατηγορίες: Η 1^η κατηγορία περιλαμβάνει τους ξένους διαμένοντες πριν το 1932, η 2^η περιλαμβάνει τους αλλοδαπούς διαμένοντες που έφτασαν την Αίγυπτο μετά από το 1932, ενώ η 3^η κατηγορία αφορά τους αλλοδαπούς διαμένοντες που θα πρόκειται να έλθουν μελλοντικώς.⁹⁵

Δυο μέρες μετά το προαναφερθέν άρθρο της *al Masry*, ο «Ταχυδρόμος» το σχολίασε αναφέροντας ότι η κατανομή των ξένων στις τρεις κατηγορίες είναι αναγκαία, ωστόσο οι ξένοι διαμένοντες πριν το 1932 έχουν απαράγραπτο το δικαίωμα της μονίμου / *ισοβίου* διαμονής, επιπλέον είναι γνωστό ότι οι Αιγυπτιώτες μένουν στην Αίγυπτο όχι μόνο από το 1932, αλλά από την εποχή του *Mohamed 'Alī* (1805 - 1848), προσθέτοντας ότι η Συνθήκη Εγκαταστάσεως πρέπει να αφορά μόνο σε όσους εγκαταστάθηκαν μετά το 1932 και σε όσους θα πρόκειται να έλθουν μελλοντικώς.⁹⁶

Στο ίδιο πλαίσιο της δημοσιογραφικής κάλυψης του αιγυπτιακού Τύπου, παρατηρούμε ότι η αιγυπτιακή εφημερίδα *al Lewa* ' ασχολήθηκε επίσης με το θέμα της υπογραφής της Συνθήκη Εγκαταστάσεως, καθώς ο Αιγύπιος δικηγόρος και αρθρογράφος *Mohamed Mandour* δημοσίευσε ένα άρθρο για «τον κίνδυνο» των Διομολογήσεων και οι Συνθήκες Εγκαταστάσεως. Ο *Mandour* τόνισε ότι η αιγυπτιακή κυβέρνηση έχει την επιθυμία, από την υπογραφή της Συνθήκης Μοντρέ, να εξαλείψει και να διαλύσει τους φόβους των αλλοδαπών, καθώς δεν έχει κανένα σκοπό να θίξει τα ξένα φιλανθρωπικά, εκπαιδευτικά και ιατρικά ιδρύματα, ενόσω σέβονται τους νόμους και υπακούν στους κανονισμούς του τόπου.⁹⁷ Ο εν λόγω Αιγύπιος δικηγόρος ήταν διάσημος αρθρογράφος όπου δημοσίευε άρθρα συνεχώς σε διαφορετικές εφημερίδες, όπως είναι η *al Ahram* και η *al Zaman* και ως εκ τούτου

⁹⁵ Al Masry, Κάιρο, 22. 05. 1949, σ. 3.

⁹⁶ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 24. 05. 1949, σ. 1.

⁹⁷ Al Lewa', Κάιρο, 17. 04. 1949, σ. 24-25 .

βρίσκουμε ότι σε άλλο άρθρο του έχει αναφερθεί στον φόβο των αλλοδαπών για το μέλλον τους στην Αίγυπτο μετά από την κατάργηση των Διομολογήσεων, τονίζοντας πως είναι φανερό ότι η ανησυχία κυριαρχεί στους αλλοδαπούς και στις χώρες καταγωγής τους ως προς την μελλοντική ζωή τόσο των παροικιών αυτών όσο και των ιδρυμάτων τους στην Αίγυπτο. Αναλυτικά, ο Αιγύπτιος δικηγόρος σημειώνει επίσης τα ακόλουθα:

«Δυστυχώς, δεν έχει ακόμη τελειώσει η μεταβατική περίοδος και οι ξένοι επιδιώκουν να συνάψουν άλλη Συνθήκη με την Αίγυπτο. [...] Ο λαός μας κήκε από το πυρ των Διομολογήσεων μέσω του τρόπου μάλιστα με τον οποίο νομίζουμε ότι δεν υπάρχει όμοιος στην ιστορία της ανθρωπότητας, αφού υπέφεραν εξευτελισμούς και εθίγετο η αξιοπρέπεια μας σε σημείο ώστε να αισθανόμαστε ότι γίναμε δούλοι των ξένων στην χώρα μας».⁹⁸

Παρά την προπαγάνδα που παρατηρείται στις αιγυπτιακές εφημερίδες, οι οποίες θεωρούσαν ότι η Συνθήκη της Εγκαταστάσεως θα είναι κάπως πιο επικίνδυνη από τις Διομολογήσεις, παρατηρούμε μια αλλιώςτική προπαγάνδα στον «Ταχυδρόμο», ο οποίος πήρε άλλη κατεύθυνση, για να προωθήσει τη σημασία και την αναγκαιότητα της Συνθήκης και τον κίνδυνο που θα περιμένει την Αίγυπτο σε περίπτωση αποτυχίας της υπογραφής, καθώς θα παραβίαζε έτσι τη διεθνή νομοθεσία. Δύο ημέρες μετά τη δημοσίευση του προηγούμενου άρθρου στην αιγυπτιακή εφημερίδα al Lewa', παρατηρούμε ότι ο «Ταχυδρόμος» δημοσίευσε ένα άρθρο που απαντάει στο άρθρο της αιγυπτιακής εφημερίδας. Η αιγυπτιακή εφημερίδα δημοσίευσε το εν λόγω κείμενο στο κύριο άρθρο του πρωτοσέλιδου υπό τον τίτλο «πώς ελύθη το ζήτημα υπό άλλων κρατών.. Ξένον και Διεθνές Δίκαιον».⁹⁹ Αυτή τη φορά η εφημερίδα πρόσθεσε το όνομα του αρθρογράφου, ο οποίος ήταν ο Π. Β. Πεκλάρης. Ο αρθρογράφος τόνισε ότι το ζήτημα των ξένων που πρόκειται πλέον να διευθετήσει η Αίγυπτος «διά της θεσπίσεως ειδικής νομοθεσίας και της συνάψεως των λεγομένων συνθήκων εγκαταστάσεως με τις άλλοτε διομολογιούχους Δυνάμεις», δεν είναι κάτι που για πρώτη φορά απασχολεί νομομαθείς. Ο Πεκλάρης πρόσθεσε στο άρθρο του τόσες πληροφορίες σχετικά με την κατοχύρωση των δικαιωμάτων αστικής φύσεως, των οποίων πρέπει «ν' απολαύουν οι ξένοι σε πάσα πολιτισμένη χώρα», καθώς και με τον καθορισμό της θέσης των ξένων σε διαφορετικά κράτη, όπως Γαλλία, Σουηδία, Γερμανία, Νορβηγία και Βέλγιο, τονίζοντας τα ακόλουθα:

«Οι ξένοι εις όλας τας πολιτισμένας χώρας χαίρουν των δικαιωμάτων που χορηγούνται εις αυτούς υπό των οικείων κυβερνήσεων, χωρίς να λαμβάνεται υπ' όψιν η εναρμόνησις των θεσπιζομένων μέτρων προς τους κανόνας του Διεθνούς Δικαίου. Πάντοτε όμως και όλαι

⁹⁸ Al Lewa', Κάιρο, 23. 05. 1949, σ. 36-38 .

⁹⁹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 26. 05. 1949, σ. 1.

αι Κυβερνήσεις, λαμβάνουν υπ' όψιν των όχι μόνον τους γραπτούς, αλλά και τους αγράφους νόμους, που ισχύουν εις ολόκληρον τον κόσμον από εκατονταετηρίδων».¹⁰⁰

Αν και το προηγούμενο άρθρο ανταποκρίθηκε στους φόβους του αιγυπτιακού Τύπου για τη Συνθήκη Εγκαταστάσεως που θεωρείται ως μια νέα μορφή προνομίων, εξηγώντας ότι οι διεθνείς νόμοι σε όλες τις χώρες εγγυώνται στον αλλοδαπό το δικαίωμα στην ελευθερία διαμονής και εργασίας,¹⁰¹ βλέπουμε ότι ο αρθρογράφος του «Ταχυδρόμου» δεν ασχολήθηκε με τις εσωτερικές συνθήκες της Αιγύπτου που ήταν εντελώς διαφορετικές από τις εσωτερικές συνθήκες στις χώρες που αναφέρει στο κείμενό του. Οι εσωτερικές συνθήκες που αντιμετώπιζε τότε η Αίγυπτος, ήταν το λαϊκό κίνημα κατά της βρετανικής κατοχής, η διάλυση της αιγυπτιακής κυβέρνησης τέσσερες φορές μεταξύ του 1949 και 1950, όπως επίσης και οι πιέσεις των αιγυπτιακών εφημερίδων για να απαλλαχθεί η Αίγυπτος από τα προνόμια που δόθηκαν στους αλλοδαπούς, συνθήκες οι οποίες συνέβαλαν, αφενός, στην εμμονή του αιγυπτιακού Τύπου κατά της Συνθήκης και, αφετέρου, στην εμφάνιση αντιπολιτευτικού ρεύματος εντός της κυβέρνησης που ήταν κατά της υπογραφής της Συνθήκης Εγκαταστάσεως, όπως θα εμφανιστεί στις επόμενες σελίδες.

Η αλεξανδρινή εφημερίδα «Ταχυδρόμος» αιτιολόγησε την καθυστερημένη έναρξη των διαπραγματεύσεων για την υπογραφή της Συνθήκης, με το επιχείρημα ότι αυτή οφείλεται, αφ' ενός μεν, στην επιθυμία ορισμένων αιγυπτιακών κύκλων για νέα τροποποίηση διαφόρων σημείων του εν λόγω προσχεδίου, αφ' ετέρου δε, στην αναμονή της εκλογής του νέου αιγυπτιακού κοινοβουλίου, το οποίο επρόκειτο να αναδειχθεί από τις εθνικές εκλογές τον Νοέμβριο του 1949, έτσι ώστε η νέα αιγυπτιακή Βουλή να συνέλθει μετά τον Ιανουάριο του 1950.¹⁰²

Αν και το ελληνικό προσχέδιο για τη σύναψη της Συνθήκης Εγκαταστάσεως κατατίθεται μέσα σε δύσκολες εσωτερικές συνθήκες για την Αίγυπτο - κυρίως λόγω της διάλυσης της αιγυπτιακής κυβέρνησης, τον σχηματισμό νέας κυβέρνησης, αποτελούμενης από εκπροσώπους όλων σχεδόν των κομμάτων, καθώς και την προπαγάνδα του αιγυπτιακού Τύπου κατά των διομολογιούχων Δυνάμεων ¹⁰³ -

¹⁰⁰ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 26. 05. 1949, σ. 1, 8.

¹⁰¹ Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι ο «Ταχυδρόμος» συνέχισε να δημοσιεύει δημοσιογραφικά θέματα που σχετίζονται με τη Συνθήκη προωθώντας την ανάγκη υπογραφής της. Μεταξύ αυτών ήταν το κύριο πρωτοσέλιδο άρθρο που δημοσιεύθηκε την 1η Ιουνίου 1949 υπό τον τίτλο: «Διά να διαφυλαχθή η Παροικία μας.. Το Απαραίτητος Ενδεδειγμένο». Βλ. Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 1. 06. 1949, σ. 1.

¹⁰² Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 30. 07. 1949, σ. 6.

¹⁰³ Αρκετά άρθρα δημοσιεύτηκαν στον «Ταχυδρόμο» που αναφέρονται στις εσωτερικές κρίσεις στην Αίγυπτο οι οποίες έφτασαν στο αποκορύφωμά τους το 1951 στο πλαίσιο του λαϊκού κινήματος

ωστόσο η αιγυπτιακή κυβέρνηση ξεκίνησε επίσημα διαπραγματεύσεις με την ελληνική πλευρά στις 13 Σεπτεμβρίου του 1949, με τίτλο «Etefaq al Tāwṭen – Traité d'établissement». Την αιγυπτιακή πλευρά εκπροσώπησε ο νομικός του Συμβουλίου του Κράτους Δρ. *Wahid Raḥat Beh*, και γραμματέυς-πρακτικογράφος, *Fouad Karam*, ενώ την ελληνική πλευρά εκπροσώπησε ο Πέτρος Βάλληνδας, καθηγητής Διεθνούς Δικαίου και Κοσμήτωρ της Νομικής Σχολής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, εμπειρογνώμων και νομικός σύμβουλος του υπουργείου Εξωτερικών. Διαπιστώνουμε ότι ο αιγυπτιακός Τύπος φρόντισε να δημοσιεύσει τις βιογραφίες των μελών της ελληνικής επιτροπής, αλλά το αξιοσημείωτό του σχόλιο το συναντάμε στο άρθρο της *al Maṣry*:

«Ο Πέτρος Βάλληνδας έχει σταλεί από την χώρα του για να πείσει την αιγυπτιακή κυβέρνηση να συνάψει Συνθήκη Εγκαταστάσεως μεταξύ των δυο χωρών. [...] Εάν καταφέρει στην αποστολή του, θα θεσπίσει αυτή η Συνθήκη έναν περιεκτικό νόμο που θα περιλαμβάνει όλους τους αλλοδαπούς και με ότι σχετίζεται με τη διαμονή τους στην Αίγυπτο».¹⁰⁴

Δεύτερο υποκεφάλαιο

Χωρίς συμφωνία: Η αποτυχία της «al Tāwṭen» και το πάγωμα του ζητήματος

Οι διαπραγματεύσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και την Αίγυπτο διήρκεσαν 15 μέρες, από τις 13 έως τις 28 Σεπτεμβρίου του 1949. Τρία κύρια επίμαχα σημεία απασχολούσαν τις διαπραγματευτικές ομάδες, τα οποία είναι: **α).** το δικαίωμα παραμονής *residence*, **β).** το δικαίωμα εργασίας και **γ).** το δικαίωμα ιδιοκτησίας, αστικής και αγροτικής. Η βασική διαφωνία μεταξύ των διαπραγματευτικών ομάδων επικεντρώθηκε στη διάρκεια της Συνθήκης, καθώς η αιγυπτιακή πλευρά πρότεινε να είναι πενταετής, ενώ η ελληνική πλευρά διαφώνησε.¹⁰⁵

Αν και η πρώτη φάση της διαπραγματεύσεως έληξε χωρίς συμφωνία, παρατηρούμε ότι την επόμενη μέρα της λήξης της διαπραγματεύσεως, ο «Ταχυδρόμος» δημοσίευσε ένα άρθρο υπό τον τίτλο «η Συνθήκη Εγκαταστάσεως Υπογράφεται εντός 10 Ημερών», εξηγώντας ότι η Ελλάδα θα είναι «η πρώτη

κατά της βρετανικής κατοχής. Αναλυτικά βλ. το άρθρο του «Ταχυδρόμου» υπό τον τίτλο «η Αίγυπτος αποφασισμένη να εκδιώξει τους Αγγλους»: Ταχυδρόμος, 2. 05. 1951, σ. 1.

¹⁰⁴ *Al Maṣry*, Κάιρο, 3. 09. 1949, και εξής.

¹⁰⁵ Αναλυτικά βλ., Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1950/16/1/1/ Υπηρεσιακόν Σημείωμα, Πρεσβεια Καΐρου, 3. 04. 1950. Και βλ., ΕΛΙΑ/ΑΕΚΑ, υπό τίτλο: «περί Συνθήκης Εγκαταστάσεως». Επίσης και βλ., Ευθύμιος Σουλογιάννης (1999), *Η Θέση των Ελλήνων στην Αίγυπτο*, εκδ. Πολιτισμικός Οργανισμός Δήμου Αθηναίων, Αθήνα, σ. 214.

Δύναμις, μεθ' ης θα υπογραφή Συνθήκη Εγκαταστάσεως,¹⁰⁶ καταδεικνυομένων ούτω εμπράκτως των αισθημάτων αμοιβαίας φιλίας που χαρακτηρίζουν τας σχέσεις των δύο Κρατών». ¹⁰⁷

Βλέπουμε ότι ο αιγυπτιώτικος Τύπος ήταν ιδιαίτερα αισιόδοξος για την αναμενόμενη επιτυχία της υπογραφής της Συνθήκης. Αυτό ίσως οφείλεται στις προσπάθειες του Τύπου να διαδραματίσει ψυχολογικό ρόλο στη διάδοση της σιγουριάς στις ψυχές των Αιγυπτιωτών Ελλήνων, που θεωρούν ότι χωρίς την υπογραφή αυτής της Συνθήκης, η παροικία θα αντιμετωπίσει κρίσεις μετά την κατάργηση των Διομολγήσεων. Ο Έλληνας πρέσβης στο Κάιρο, Γ. Τριανταφυλλίδης, αναφέρθηκε στον ψυχολογικό παράγοντα μετά τον πρώτο γύρο διαπραγματεύσεων γύρω από την υπογραφή της Συνθήκης, επιβεβαιώνοντας ότι «ο ψυχολογικός παράγων όστις επιδρά επί των ενταύθα Ελλήνων είναι η μη εισέτι υπογραφή της [Συνθήκης] Εγκαταστάσεως».¹⁰⁸ Ως εκ τούτου, διαπιστώνουμε ότι το ίδιο διπλωματικό σώμα στο Κάιρο υπογράμμιζε σε αλληλογραφία πριν από εκείνες τις διαπραγματεύσεις την ανάγκη υπογραφής της το συντομότερο δυνατό: ««δέον να επιδιωχθή η ταχεία, εν τω πλαίσιω της Συμβάσεως Εγκαταστάσεως, ρύθμισις των ζητημάτων»». ¹⁰⁹ Διότι σύμφωνα με άλλη επιστολή του Πρέσβη, Δ. Παππά, η αποτυχία υπογραφής της Συνθήκης θα οδηγήσει σε μαζικό επαναπατρισμό Αιγυπτιωτών Ελλήνων.¹¹⁰

Το έτος 1949, λοιπόν, έληξε χωρίς την υπογραφή της συμφωνίας και ο δεύτερος γύρος διαπραγματεύσεων πραγματοποιήθηκε από τις 14 έως τις 17 Απριλίου 1950, επίσης χωρίς επιτυχία, παρά την έναρξη των Συνόδων στο νέο κοινοβούλιο στις 20 Ιανουαρίου 1950. Αλλά το αξιοσημείωτο εδώ είναι ότι η αισιοδοξία που κυριάρχησε στην προσέγγιση της εφημερίδας «Ταχυδρόμος» ενδεχομένως να έχει αντισταθμιστεί από την άλλη με την απαισιοδοξία και την απογοήτευση στην παροικιακή ηγεσία μεταξύ των ηγετών της Παροικίας, απογοήτευση η οποία είχε αποκαλυφθεί από τον

¹⁰⁶ Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι η Ελλάδα δεν θα ήταν η πρώτη χώρα που επρόκειτο να υπογράψει μια τέτοια Συνθήκη με την Αίγυπτο, διότι η Αίγυπτος υπόγραψε Συνθήκη Εγκαταστάσεως με τον Ιράν την 28ην Νοεμβρίου 1928 και με την Τουρκία την 7^{ην} Απριλίου 1937. Βλ. Al Ahram, 30. 05. 1951, σ. 4. Και βλ., Fouad Karam, *al Agāneb fe Maṣr wa Ektasab al ġensya al Maṣrya: (Οι Αλλοδαποί στην Αίγυπτο και η Κτήση της Ιθαγένειας)*, εκδ. Abd Allah Wahba, Κάιρο, χωρίς ημερομηνία, σ. 15.

¹⁰⁷ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 29. 09. 1949, σ. 7.

¹⁰⁸ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1950/16/1/1, Αριθ. Πρωτ. 434, Οι εκθέσεις των Προξενικών Αρχών στην Αίγυπτο, ο πρέσβης Τριανταφυλλίδης προς ΥΠΕΞ, 2. 02. 1950.

¹⁰⁹ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1948/103/1/6/1, Ακρωσ απόρρητον, Συμβούλιον πολιτικών υποθέσεων, 79^η Συνεδρίασις της Παρασκευής, 23^{ης} Απριλίου 1948, Συζητήσεις, σ. 13.

¹¹⁰ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1946/36/5, αριθ. Πρωτ. 1195, Ο Πρεσβευτής Δ. Ι. Παππάς προς τον Πρόεδρο της κυβέρνησης Θεμιστοκλή Σοφούλης, Κάιρο, 4. 02. 1946, σημείωμα, σ. 1-16.

Έλληνα πρέσβη στο Κάιρο, Γ. Τριανταφυλλίδη, ο οποίος εξήγησε ότι η απογοήτευση οφείλεται στο ότι οι πάροικοι ακόμα ζούνε στην Αίγυπτο κάνοντας συγκρίσεις με την εποχή των Διομολογήσεων.¹¹¹

Καθώς και το έτος 1950 πέρασε χωρίς να επιτευχθεί συμφωνία μεταξύ της αιγυπτιακής και της ελληνικής πλευράς, άλλη μια κρίση άρχισε να συγκαλύπτεται από τον αιγυπτιακό και αιγυπτιακό Τύπο, σχετικά με την αντίρρηση του Υπουργείου Εσωτερικών να συνάψει τη Συνθήκη Εγκαταστάσεως με την Ελλάδα. Από την πλευρά του αιγυπτιακού Τύπου παρατηρείται ότι η *al Ahram* υιοθέτησε την άποψη του Υπουργείου Εσωτερικών, καθώς έχει δημοσιεύσει διάφορα άρθρα που μεταφέρουν το όραμα του Υπουργείου Εσωτερικών σχετικά με τη Συνθήκη και άλλα άρθρα που αναφέρουν ότι η σύναψη της Συνθήκης σημαίνει μεγάλη απώλεια για την Αίγυπτο όσον αφορά τη διατήρηση της ανεξαρτησίας της από τον έλεγχο της βρετανικής κατοχής.¹¹²

Αν ξεκινήσουμε πρώτα από τις αντιρρήσεις του Υπουργείου Εσωτερικών, θα διαπιστώσουμε ότι η *al Ahram* πρόσθεσε μια επίσημη δήλωση ενός αξιωματούχου στο Τμήμα Μετανάστευσης του Υπουργείου Εσωτερικών, που αναφέρθηκε στους λόγους της αντίρρησης του υπουργείου, σημειώνοντας ότι η αιγυπτιακή νομοθεσία σχετικά με την διαμονή αλλοδαπών, την εργασία και τη χορήγηση υπηκοότητας εξακολουθεί να είναι ελλιπής λόγω του συστήματος της Συνθήκης του Μοντρέ που είχε παραχωρήσει προνόμια σε αλλοδαπούς έως τις 15 Οκτωβρίου 1949. Λόγω αυτής της έλλειψης στη νομοθεσία, συνεχίζει η *al Ahram*, η Αίγυπτος δεν είναι έτοιμη να υπογράψει τέτοιες Συνθήκες πριν από την πλήρωση των νομικών κενών στην αιγυπτιακή νομοθεσία πρώτα και μετά την ολοκλήρωση της απογραφής των αλλοδαπών στην Αίγυπτο· προσθέτοντας ότι η σύναψη αυτής της *Σύμβασης* συνιστά περιορισμό της ελευθερίας του αιγύπτιου νομοθέτη, ο οποίος μόλις έχει αποκτήσει τις εξουσίες του, καθώς η Συνθήκη των Διομολογήσεων αποτέλεσε εμπόδιο για την

¹¹¹ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1950/16/1/1, Αριθ. Πρωτ. 434, Οι εκθέσεις των Προξενικών Αρχών στην Αίγυπτο, ο πρέσβης Γ. Τριανταφυλλίδης προς ΥΠΕΞ, 2. 02. 1950.

¹¹² Αξίζει να σημειωθεί εδώ στα άρθρα που δημοσιεύτηκαν στην *al Ahram* σχετικά με την αντίρρηση του Υπουργείου Εσωτερικών. Το πρώτο άρθρο δημοσιεύτηκε στις 25 Απριλίου του 1951 αναφέροντας ότι το Υπουργείο Εσωτερικών αντιτίθεται στην υπογραφή Συνθήκης Εγκαταστάσεως με την Ελλάδα, διότι οι Διομολογήσεις ξεκίνησαν με την υπογραφή Συνθηκών Εγκαταστάσεως, και αυτό το λάθος δεν θα επαναληφθεί. Το δεύτερο άρθρο δημοσιεύτηκε στις 27 Απριλίου και τονίζει ότι η Αίγυπτος δεν έχει κανένα συμφέρον να υπογράψει αυτήν τη Συνθήκη. Δημοσιεύτηκε επίσης την ίδια μέρα μια είδηση που αναφέρει ότι ο Αιγύπτιος Υπουργός Εξωτερικών συναντά τον Έλληνα πρέσβη για την εξέταση των αντιρρήσεων του υπουργείου εσωτερικών. Ενώ το τέταρτο άρθρο δημοσιεύτηκε στις 28 Απριλίου γράφοντας ότι είναι απαραίτητο να μην υπογράψει η αιγυπτιακή κυβέρνηση αυτήν τη Συνθήκη, διότι η Αίγυπτος δεν θα κερδίσει τίποτα. Βλ., *Al Ahram*, 25, 27, 28. 04. 1951.

κυβέρνηση στην έκδοση οποιασδήποτε νομοθεσίας αφορά τις ξένες παροικίες στην χώρα μας, σύμφωνα με την *al Ahram*.¹¹³

Σε αντίθεση με προηγούμενες δηλώσεις, σημειώνεται ότι η αιγυπτιακή εφημερίδα *al Zaman* ανέφερε διαφορετικές δηλώσεις του Υπουργού Εσωτερικών *Fouad Serag al Din*, ο οποίος αρνήθηκε ότι υπάρχουν αντιρρήσεις για την υπογραφή της Συνθήκης, λέγοντας, κατά την εφημερίδα, ότι «δεν είναι αλήθεια ότι το Υπουργείο απέρριψε τη Συνθήκη. Έχουμε μερικές παρατηρήσεις που καταθέσαμε στην ελληνική πλευρά». ¹¹⁴ Αλλά μετά από δύο ημέρες, παρατηρούμε ότι η *al Ahram* δημοσιεύει και πάλι άλλες πληροφορίες από έναν υπεύθυνο στην κυβέρνηση - τον αποκάλεσαν «μεγάλη επίσημος πηγή» - αποκαλύπτοντας νέα διαφωνία απόψεων μεταξύ των διαπραγματευτών, όπου το αιγυπτιακό υπουργείο Εσωτερικών πρότεινε ότι σε περίπτωση υπογραφής της Συνθήκης, η προκειμένη σύμβαση πρέπει να συναφθεί υπό τύπο δοκιμαστικό για μια πενταετία και δεν υπόκειται σε αυτόματη ανανέωση, ενώ η ελληνική πλευρά αντιτάχθηκε ζητώντας η περίοδος της Συνθήκης να είναι 10 χρόνια.¹¹⁵ Εν τω μεταξύ, η *al Ahram* δημοσίευσε άλλο άρθρο του 'Ezz Alden 'Abd Allah, καθηγητή Διεθνούς Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Fouad * στο οποίο επισημαίνονται τα ακόλουθα:

«Υπάρχουν ξένες χώρες που επιδιώκουν να συνάψουν Σύμβαση Εγκαταστάσεως σύμφωνα προς τους όρους του Μοντρέ, το οποίο απάλλασσε τους ξένους επιχειρήσεις όλων των δασμών και των φόρων. [...] Αυτή η Σύμβαση αντίκειται στα συμφέροντα των Αιγυπτίων που τίθενται σε μοίρα κατωτέρα των ξένων. Και οι συνέπειες αυτού του μέτρου θα γίνουν αισθητές όχι κατά την σύναψή της Σύμβασης, αλλά αργότερο, κατά την εφαρμογή της. [...] Η Αίγυπτος πρέπει να παρακολουθεί την δραστηριότητα των αλλοδαπών, η οποία δεν πρέπει να αποβαίνει σε βάρος των υπηκόων μας. Οι αλλοδαποί επιζητούν να εξασφαλίσουν την ισότητα προς τους Αιγυπτίους. Αλλά εφόσον υπάρχει η ισότητα αυτή, ποιος ο λόγος σύναψης παρομοίων Συνθηκών. [...] Υπάρχουν κράτη που επιδιώκουν να επιτύχουν για τους υπηκόους τους περισσότερα δικαιώματα από τους υπολοίπους ξένους υπηκόους».¹¹⁶

Εν τω μεταξύ, η *al Ahram* συνέχισε στην προπαγάνδα της κατά της Συνθήκης, δημοσιεύοντας ένα άρθρο που επιτίθεται σε μέλος της διαπραγματεύσεως Επιτροπής

¹¹³ *Al Ahram*, 25. 04. 1951, σ. 2.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι οι ίδιες δηλώσεις δημοσιεύθηκαν αργότερα στο αιγυπτιακό περιοδικό «*al Teğarah – το Εμπόριο*», όπου ο Αιγύπτιος αξιωματούχος στο Τμήμα Μετανάστευσης του Υπουργείου Εσωτερικών *Yahia Abdel Qader* επιβεβαίωσε ότι η απόφαση του Υπουργείου Εσωτερικών να μην υπογράψει τη διμερή Συνθήκη ήταν πολύ κατάλληλη σε αυτό το στάδιο. Βλ., *Al Teğarah, Τα Διαβατήρια και η Διαμονή των Ξένων στην Αίγυπτο (Gawazat wa Eqamat al Aganeb fe Masr)*, Κάιρο, τεύχος Φεβρουαρίου 1953.

¹¹⁴ *Al Zaman*, Κάιρο, 25. 04. 1951 σ. 1.

¹¹⁵ *Al Ahram*, 27. 04. 1951 σ. 3.

* Το Πανεπιστήμιο Καΐρου.

¹¹⁶ *Al Ahram*, 28. 04. 1951. Και βλ., *Al Ahram*, 29. 04. 1951.

στο Υπουργείο Εξωτερικών της Αιγύπτου *Wahid Ra'afat Beh*, σύμφωνα με το οποίο ο *Wahid Beh* προωθεί «χωρίς αιτιολόγηση» την ανάγκη υπογραφής της Συνθήκης. Το ίδιο άρθρο τόνισε επίσης ότι η Αίγυπτος δεν θα κερδίσει τίποτα από την υπογραφή τέτοιας Συνθήκης.¹¹⁷

Η τελευταία δημοσίευση ώθησε τον *Wahid Beh*, ο οποίος ήταν τότε ο νομικός του Συμβουλίου του Κράτους στο Υπουργείο Εξωτερικών της Αιγύπτου, να απευθυνθεί στην ίδια εφημερίδα, δημοσιεύοντας ένα άρθρο για τις «Συνθήκες Εγκαταστάσεως». Στην ανταπόκρισή του, παρουσίασε 6 σημεία που εξηγούν την αντίληψη της αιγυπτιακής κυβέρνησης από αυτή τη Συνθήκη με την Ελλάδα, τονίζοντας στο πρώτο σημείο ότι η Αίγυπτος σύναψε αμοιβαίες Συνθήκες με το Ιράν και με την Τουρκία.¹¹⁸ Ο *Wahid Beh* πρόσθεσε επίσης τα ακόλουθα:

«Δεν είναι ορθό να γίνεται σύγκριση μεταξύ των προνομίων, των οποίων έχαιρε μέγα μέρος των ξένων στην χώρα μας, άνευ αντιστοίχου ωφελείας υπέρ των Αιγυπτίων, και των Συνθηκών Εγκαταστάσεως, οι οποίες έχουν τον χαρακτήρα της αμοιβαιότητας και της μεταχείρισης αυτής. Οι εν λόγω Συνθήκες δεν παραχωρούν στους υπηκόους της Ελλάδας, της Ιταλίας και της Γαλλίας στην Αίγυπτο κάτι το περισσότερο των όσων θα απολαμβάνουν οι Αιγύπτιοι σε αυτές τις χώρες. [...] Φοβάμαι ότι το γεγονός ότι παραμείναμε επί δεκαετηρίδες ολοκλήρους υπό το κράτος των διομολογήσεων, μάς έκανε να βλέπουμε σε κάθε Σύμβαση Εγκαταστάσεως το φάσμα των Διομολογήσεων».¹¹⁹

Σημειώνουμε μάλιστα εδώ ότι το ζήτημα του χαρακτήρα της αμοιβαιότητας που θα υιοθετούνταν από την υπογραφή της Συνθήκης και από τις δύο χώρες, απασχόλησε το ελληνικό διπλωματικό σώμα στην Αίγυπτο. Μέσω ενός «απόρρητου σημειώματος», που εκδόθηκε από την πρεσβεία στο Κάιρο, έχει επιβεβαιωθεί ότι «η Ελλάς δεν είναι εις θέσιν να δώσει εις την Αίγυπτον αντιπαροχάς – εν Ελλάδι, ως γνωστόν, δεν υπάρχουν Αιγύπτιοι, τα δε αιγυπτιακά συμφέροντα είναι ελάχιστα – πρέπει να τονισθούν τα νομικά επιχειρήματά μας».¹²⁰ Το ίδιο σχόλιο υπέδειξε και ο αιγυπτιακός Τύπος στο πλαίσιο της αντίρρησής του για την υπογραφή της Συνθήκης. Χαρακτηριστικό είναι το άρθρο της *al Ahram* που σημείωνε ότι ο αριθμός των

¹¹⁷ *Al Ahram*, 30. 04. 1951. Επίσης και βλ., Και βλ., *Al Ahram*, 1. 05. 1951.

¹¹⁸ Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι οι διατάξεις της Συνθήκη Εγκαταστάσεως Αιγύπτου/Τουρκίας – Αιγύπτου/Ιράν, περιλάμβαναν τη δυνατότητα στους Τούρκους και στους Ιρανούς που κατοικούσαν στην Αίγυπτο πριν από τις 5 Νοεμβρίου 1914 να αποκτήσουν αιγυπτιακή ιθαγένεια και επίσης έδωσε σε όσους κατοικούσαν στην Τουρκία αιγυπτιακής καταγωγής να αποκτήσουν τουρκική υπηκοότητα. Επίσης και να παραχωρήσουν στους μετανάστες και στις δύο χώρες το δικαίωμα επανεγκατάστασης στην Αίγυπτο με αμοιβαιότητα με τους Αιγύπτιους που υπάρχουν στις δύο χώρες, αλλά φυσικά τα πράγματα ήταν διαφορετικά με την Ελλάδα, η οποία δεν είχε το ίδιο ποσοστό Αιγυπτιακών μεταναστών στην Τουρκία και το Ιράν και συνεπώς η Αίγυπτος διαπίστωσε ότι δεν θα επωφεληθεί από την αρχή της αμοιβαιότητας. Αναλυτικά με το ίδιο θέμα βλ., Fouad Karam, *al Agāneb fe Masr wa Ektesab al gensya al Masrya: (Οι Αλλοδαποί στην Αίγυπτο και η Κτήση της Ιθαγένειας)*, ο.π., σ. 15.

¹¹⁹ *Al Ahram*, 30. 05. 1951, σ. 5

¹²⁰ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1948/103/1/6/1, Άκρως απόρρητον, Συμβούλιον πολιτικών υποθέσεων, 79^η Συνεδρίασις της Παρασκευής, 23. 04. 1948, Συζητήσεις, Κάιρο.

Αιγυπτίων που διαμένουν στις χώρες που επιδιώκουν να υπογράψουν τη Συνθήκη είναι πολύ μικρός, ενώ η Αίγυπτος δεν θα επωφεληθεί από αυτήν όπως εκείνες οι χώρες θα επωφεληθούν, οι οποίες έχουν πολλούς πολίτες στη Αίγυπτο που κατέχουν μεγάλους οικονομικούς θεσμούς.¹²¹

Επί της ουσίας, βλέπουμε ότι ο δημοσιογραφικός Λόγος στον αιγυπτιακό Τύπο, ειδικά στην *al Ahram*, έστρωναν το έδαφος για τις αντιρρήσεις της αιγυπτιακής κυβέρνησης και Βουλής. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από άλλο ένα άρθρο που δημοσιεύθηκε στην αιγυπτιακή εφημερίδα *al Masry* που θεώρησε ότι τα προτεινόμενα άρθρα της Συνθήκης Εγκαταστάσεως είναι σκληρότερα για την Αίγυπτο από τους περιορισμούς που υπήρχαν στην Συνθήκη του Μοντρέ. Εξηγώντας ότι τα εν λόγω άρθρα σχετίζονται με την παροχή μεγάλης περιόδου διαμονής που θα χορηγείται στους Έλληνες και την περίοδο της Συνθήκης. Επίσης, η βάση της αντίρρησης των εκπροσώπων του Υπουργείου Εσωτερικών,¹²² σύμφωνα με την εφημερίδα, είναι ότι το Υπουργείο δεν συμπλήρωσε την εγγραφή των αλλοδαπών των ευρισκομένων στην Αίγυπτο και την εξέτασή του κατά πόσο η εισοδός τους και η παραμονή τους είναι σύμφωνη προς τα νέα προτεινόμενα άρθρα της Συνθήκης ή όχι. Η *al Masry* πρόσθεσε στο τέλος ότι το Υπουργείο Εσωτερικών πρότεινε να χρησιμοποιηθεί ο όρος «Σύμβασης» αντί «Συνθήκης», καθώς και επιμένει επί των αντιρρήσεών του και της ανάγκης να αναβληθεί η σύναψη της «Σύμβασης».¹²³

Η συζήτηση για την αλλαγή του όρου ενδέχεται να ώθησε τον αιγυπτιακό τύπο να σχολιάσει: μέσα από τη μόνιμη στήλη του «Ταχυδρόμου», με τίτλο «της Ημέρας», σχολιάζεται ότι στα αιγυπτιακά άρθρα περί του ζητήματος των Συνθηκών Εγκαταστάσεως, γίνεται χρήση του όρου «Σύμβασης» αντί «Συνθήκης», επιβεβαιώνοντας ότι υπάρχει θεωρία ότι «αι μεν *Συνθήκαι* αφορούν εις γενικότερα της πρώτης σπουδαιότητας ζητήματα, αι δε *Συμβάσεις* εις ζητήματα ολιγώτερον σημαντικά. Η διάκρισις αυτή είναι αυθαίρειας και, κατά γενικήν πρακτικήν, τα Κράτη χρησιμοποιούν και τους δυο όρους ως ισοτίμου εννοίας».¹²⁴

¹²¹ *Al Ahram*, 28. 04. 1951, σ. 3.

¹²² Σύμφωνα με την εφημερίδα *al Masry*, οι εκπρόσωποι του Υπουργείου Εσωτερικών ήταν ο *Badaoui Khalifa Basha*, Υφυπουργός των Εσωτερικών και *Salah Elden Mortaga Beh*, ο διευθυντής του τμήματος Εθνικότητας και Διαβατηρίων στο Υπουργείο Εσωτερικών. Ενώ οι εκπρόσωποι του Υπουργείου Εξωτερικών ήταν ο *Hussein Rady Beh*, Υφυπουργός των Εξωτερικών και ο *Wahid Raafat Beh*, νομικός του Συμβουλίου του Κράτους στα Υπουργεία Εξωτερικών και Δικαιοσύνης. Βλ. *Al Masry*, Κάιρο 3. 05. 1951, σ. 1.

¹²³ *Al Masry*, Κάιρο, 3. 05. 1951, σ. 1.

¹²⁴ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 4. 05. 1951, σ. 2.

Είτε πρόκειται για Σύμβαση είτε για Συνθήκη, και στις δύο περιπτώσεις δεν υπογράφηκε ποτέ μεταξύ των δύο χωρών.¹²⁵ Τον κύριο λόγο μπορούμε να τον βρούμε σε ένα επίσημο έγγραφο που απέστειλε το Υπουργείο Εσωτερικών στο Υπουργείο Κοινωνικών Υποθέσεων της Αιγύπτου, στο οποίο αναφέρεται ότι τα Υπουργεία θα εξετάσουν σε επόμενο στάδιο τη χορήγηση αδειών διαμονής και εργασίας σε αλλοδαπούς οι οποίοι θα υπόκεινται στην τοπική νομοθεσία και όχι σε νέες Συνθήκες.¹²⁶

Η αποτυχία υπογραφής της Συνθήκης Εγκαταστάσεως συνέβη και σε συνδυασμό με την κλιμάκωση των εσωτερικών υποθέσεων στην Αίγυπτο· της ανόδου του εθνικιστικού λόγου στην Αίγυπτο και του αντιαποικιακού αγώνα εναντίον της βρετανικής κατοχής μετά την κατάργηση της Συνθήκης του 1936 μεταξύ Αιγύπτου και Βρετανίας στις 18 Οκτωβρίου 1951,¹²⁷ στη διάρκεια της οποίας είχαν οργανωθεί επιθέσεις εναντίον των βρετανικών βάσεων στην Αίγυπτο στις πόλεις Πορτ Σάιντ και Ισμαηλία, πράγμα το οποίο στο τέλος οδήγησε στο κάψιμο ξένων και ελληνικών καταστημάτων στο Κάιρο, τον Ιανουάριο του 1952.¹²⁸ Ένας άλλος λόγος σχετικά με την μη υπογραφή της Συνθήκης μπορεί να αποδοθεί στην προπαγάνδα του αιγυπτιακού τύπου κατά της Συνθήκης· μια προπαγάνδα που δεν ξεκίνησε με την έναρξη των ελληνικών - αιγυπτιακών διαπραγματεύσεων, αλλά προϋπήρχε από την εποχή των Διομολογήσεων.

¹²⁵ Στις αρχές του 1953, ο *Yahya Abdel Qader*, Διευθυντής του Τμήματος Διαβατηρίων στο αιγυπτιακό υπουργείο Εσωτερικών, δημοσίευσε μια μελέτη στην οποία εξήγησε λεπτομερώς τους λόγους για τη μη υπογραφή της συνθήκης διαμονής. βλ., *Yahia Abdel Qader* (1953). *Gawazāt al Safar wā Eqāmat al Aḡāneḥ fi Maṣr*: (Τα Διαβατήρια και η Διαμονή των Αλλοδαπών στην Αίγυπτο), η εφημερίδα του Εμπορίου al Tegara, Alexandria, p. 9.

¹²⁶ Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του αιγυπτιακού Υπουργείου Εσωτερικών, Φάκελος 7801, Υπόμνημα του Υπουργείου Εσωτερικών για την κατάσταση των αλλοδαπών στην Αίγυπτο 1952-1953, αρ. εγγράφου 801: (Dār al Wath'iq al-Qawmiyya, Ma'ḥāfez Wazārāt al-Dākhelyat Ḥawla Wada' al Aganeḥ fe meṣr 1952-1953).

¹²⁷ Η Αγγλοαιγυπτιακή Συνθήκη του 1936 προέβλεπε την παρουσία βρετανικών δυνάμεων στην Αίγυπτο για την προστασία της Διώρυγας του Σουέζ καθώς και των συμφερόντων των αλλοδαπών στην Αίγυπτο. Αλλά στις 18 Οκτωβρίου του 1951 ο πρωθυπουργός της κυβέρνησης του κόμματος «*al Wafd*», Mostafa al Nahas, ανακοίνωσε την κατάργηση της Αγγλοαιγυπτιακής Συνθήκης του 1936 και απαίτησε την άμεση απόσυρση των βρετανικών στρατευμάτων από την Αίγυπτο. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την κίνηση των Αιγυπτίων εναντίον της Αγγλοαιγυπτιακής Συνθήκης, βλ. Anthony Gorman (2009). *The Failures of Readjustment (Anaprosarmoge): The Post-war Egyptian Greek Experience*, *The Journal of the Hellenic Diaspora*, Pella Publishing Company, New York, Vol. 35.2 (2009), σ. 45-60. Και βλ., Robert Collins (2008). *A History of Modern Sudan*, Cambridge University Press, 1st Edition, New York, p. 33-46. Επίσης και βλ., Abdel Rahman al Rafa'e (1952). *Moqademāt Thawrāt Jul. 1952*: (Τα πρώτα βήματα της Επανάστασης του Ιουλίου 1952), εκδ. Dar al Mā'rif, Cairo, 1987, p. 92.

¹²⁸ Οι πληροφορίες πάνω στα γεγονότα της πυρπόλησης ξένων και ελληνικών καταστημάτων στο Κάιρο τον Ιανουάριο του 1952 είναι εκτενείς, Για μια σύνοψη βλ., Abdel Rahman al Rafa'e, *Moqademāt Thawrāt Jul. 1952*, ο.π., p. 33-46, 92-94. Και βλ., Robert Collins (2008). *A History of Modern Sudan*, ο.π., p. 33-46.

Αφού σταμάτησε οριστικά τη διαπραγματεύση μεταξύ των αιγυπτιακών και ελληνικών κυβερνήσεων, μετά την έκρηξη της Επανάστασης του Ιουλίου 1952, ο αιγυπτιακός Τύπος φρόντισε να μεταδίδει τις δηλώσεις του καινούριου Έλληνα πρέσβη στο Κάιρο, Μιχαήλ Μελά, ο οποίος δικαιολόγησε το πάγωμα των διαπραγματεύσεων λέγοντας: «η αιγυπτιακή κυβέρνηση είναι ήδη πολύ απασχολημένη με άλλα ζητήματα, επομένως δεν σχεδιάζουμε να ανακινήσουμε, προς το παρόν τουλάχιστον, το ζήτημα αυτό».¹²⁹ Στην πραγματικότητα, ο λόγος για το πάγωμα των διαπραγματεύσεων δεν ήταν η απασχόληση της κυβέρνησης, όπως διατείνεται ο Έλληνας πρέσβης, αλλά η έκδοση μιας νέας νομοθεσίας που ρυθμίζει τη διαμονή των αλλοδαπών στην Αίγυπτο, βάσει της οποίας όλοι οι αλλοδαποί θα υπόκεινται στον νόμο αυτό ανεξαιρέτως.¹³⁰

Με αυτή την εξέλιξη, η ελληνική Παροικία αντιμετώπισε μια άλλη κρίση που θα αυξήσει το άγχος μέσα στους Αιγυπτιώτες Έλληνες, ενώ η Αίγυπτος αποφάσισε να ρυθμίσει το θέμα της εισόδου και διαμονής των αλλοδαπών στη χώρα χωρίς διμερείς Συνθήκες, οι οποίες, σύμφωνα με τους επικριτές τους, θα αποτελούσαν αναβίωση των Διομολογήσεων, αλλά η ρύθμιση του θέματος αυτού θα γινόταν μέσω κοινού νόμου για όλους τους αλλοδαπούς υπηκόους που διέμεναν στη Αίγυπτο – όπως θα μελετηθεί στα επόμενα κεφάλαια.

¹²⁹ Αναλυτικά βλ., Al Masry, Κάιρο, 11, 12. 09. 1952. Al Ahram, 12. 09. 1952.

¹³⁰ Al Zaman, Κάιρο, 6, 7. 09. 1952.

2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η λύση της αιγυπτιακής υπηκοότητας

Μετά τη λήξη της Συνθήκης του Μοντρέ (1949) και την έκρηξη της Επανάστασης του Ιουλίου (1952) το αίτημα για χορήγηση αιγυπτιακής υπηκοότητας στους Αιγυπτίους Έλληνες θεωρήθηκε ως *δόκιμη λύση*,¹³¹ προς αποφυγή ενδεχόμενων μελλοντικών περιορισμών των δικαιωμάτων της ιδιοκτησίας, της διαμονής και της εργασίας των αλλοδαπών από την αιγυπτιακή νομοθεσία με το τέλος των «Διομολογήσεων» και ιδίως μετά την αποτυχία της υπογραφής της Συνθήκης Εγκαταστάσεως.

Η ελληνική Πρεσβεία στο Κάιρο συνειδητοποίησε, ταυτόχρονα με την υπογραφή της Συνθήκης του Μοντρέ, τη σημασία της καταφυγής στην αιγυπτιακή υπηκοότητα ως στρατηγική και εγγυημένη λύση τη δεδομένη στιγμή. Από την ανάγνωση του εγγράφου της Πρεσβείας, προκύπτει ένας αξιοσημείωτος καθορισμός ορισμένων κατηγοριών επαγγελματιών οι οποίοι θα λάμβαναν την υπηκοότητα κατά προτεραιότητα το συντομότερο δυνατό, με την αιτιολογία ότι σε λίγα χρόνια αυτά τα επαγγέλματα θα απευθύνονταν αποκλειστικά στους Αιγύπτιους πολίτες, καθώς και υπό το πρίσμα της ύπαρξης υψηλού ποσοστού μορφωμένων ανθρώπων στην αιγυπτιακή κοινωνία. Όπως αναφέρει ο Πρέσβης, Α. Δελμούζος, σε εκείνο το έγγραφο: «Σκόπιμον θα ήτο να ενθαρρύνωμεν καταλλήλως την απόκτησιν της αιγυπτιακής ιθαγενείας μόνον υπό των νέων οίτινες προορίζονται δια τα επαγγέλματα δικηγόρων, ιατρού, φαρμακοποιού και υπαλλήλου».¹³²

Με τη λήξη της Συνθήκης του Μοντρέ, αυτές οι κατηγορίες επαγγελματιών πράγματι συναποτελούσαν το μεγαλύτερο ποσοστό όσων εντέλει απέκτησαν την αιγυπτιακή υπηκοότητα μεταξύ 1949, 1950 και 1951. Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία του Υπουργείου Οικονομικών της Αιγύπτου, το 75,4% του συνόλου της ξένης εργατικής τάξης στην οποία χορηγήθηκε η αιγυπτιακή υπηκοότητα αφορούσε

¹³¹ Ο Αιγυπτίους φαρμακοποιός Θεμιστοκλής Ματσάκης, έγραψε το 1961 από το Κάιρο σχετικά με την αιγυπτιακή υπηκοότητα ως λύση, αναλυτικά βλ. Θεμιστοκλής Ματσάκης (1961). *Το Δίλημμα του Αιγυπτιώτου Ελληνισμού: μελέτη*, Κάιρο, (χ.τ), σ. 20, 21.

¹³² Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1937/31/9/1, Αριθ. Πρωτ. 1654, Ο Πρέσβης, Α. Δελμούζος, προς το επί Εξωτερικών Β. Υπουργείο. Β. Πολιτική Διεύθυνση, Αλεξάνδρεια, 27. 07. 1937.

στις προαναφερόμενες κατηγορίες. Αναλυτικότερα, οι υπάλληλοι κατείχαν το 31,8%, οι έμποροι το 26,9% και τα ελεύθερα επαγγέλματα το 16.7%.¹³³

Στο παρόν κεφάλαιο, λοιπόν, εξετάζεται η κάλυψη του αιγυπτιακού και αιγυπτιώτικου Τύπου σχετικά με την επιδίωξη των Ελλήνων περί απόκτησης της αιγυπτιακής υπηκοότητας, με σκοπό την γρήγορη προσαρμογή τους στις νέες συνθήκες.

Πρώτο υποκεφάλαιο

Οι πρώτες προσπάθειες για την απόκτηση της αιγυπτιακής υπηκοότητας

Στην Αίγυπτο, μέχρι το 1926, απουσίαζε η έννοια μιας ανεξάρτητης αιγυπτιακής υπηκοότητας, δεν υπήρχε κανένας νόμος που να ορίζει ποιος ήταν Αιγύπτιος και ποιος ήταν αλλοδαπός, ενώ οι Αιγύπτιοι θεωρούνταν υπήκοοι του Οθωμανικού Κράτους. Στις 21 Μαΐου 1926 εκδόθηκε ο νόμος υπ' αριθμ. 2, ο οποίος όριζε για πρώτη φορά τους κανόνες για την απόκτηση ιθαγένειας, ρυθμίζοντας τη μετάβαση από την οθωμανική ιθαγένεια στην αιγυπτιακή.¹³⁴ Ο εν λόγω νόμος παρέμεινε, όμως, ανενεργός. Στις 29 πλέον Φεβρουαρίου 1929 εκδόθηκε ο νόμος υπ' αριθμ. 19 για να θεμελιώσει τους κανόνες για την απόκτηση της αιγυπτιακής υπηκοότητας, θεωρούμενος ο πρώτος εν ισχύ αιγυπτιακός νόμος που παρείχε έναν συγκεκριμένο ορισμό για το ποιος είναι Αιγύπτιος και ποιος είναι αλλοδαπός.¹³⁵

Παρόλα αυτά, μέχρι τότε η αιγυπτιακή υπηκοότητα δεν συνεπαγόταν κάποιο πλεονέκτημα το οποίο θα παρείχε κίνητρο στους Αιγυπτιώτες Έλληνες για να αιτηθούν να την αποκτήσουν. Αντιθέτως, τότε η επιλογή της αιγυπτιακής υπηκοότητας σήμαινε απευθείας υποταγή στους τοπικούς νόμους και συνεπώς απώλεια κάθε προνομίου που αποκόμιζαν από τη Συνθήκη των Διομολογήσεων.¹³⁶ Ίσως αυτό το επιχείρημα να αποτέλεσε έναν από τους λόγους που ώθησαν τον

¹³³ Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του Υπουργείου Οικονομικών, Τμήμα Απογραφής και Στατιστικής, Γενική Απογραφή Πληθυσμού του 1947, εκδ. al Ameryat, Κάιρο, 1953, σ. 90. Και βλ., Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Φάκελος 54, Αιγυπτιακό Τμήμα των Εταιρειών, αριθμ. υποφάκελος 182 – 3, μέρος 1, αριθμ. εγγράφου 30 και 102, στις 30 Οκτωβρίου 1949: (Dār al Waṭā'iq al Qawmiyya, Wathā'ek wezarat al Maliah, Ma'hāfez Maslahet al Sharekata).

¹³⁴ Wadi Al Nil, Αλεξάνδρεια, 10. 01. 1928, σ. 1.

¹³⁵ Σχετικά βλ., Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, *Al-Waqa'i' al Miṣriyya*, στις 10 Μαρτίου 1929, αριθμ. Φ. 23, σ. 1-3. Πάνω στο ίδιο θέμα βλ., Yahia Abdel Qader (1953). *Ġawazāt al Safar wā Eqāmat al Aḡāneb fe Maṣr: (Ta Διαβατήρια και η Διαμονή των Αλλοδαπών στην Αίγυπτο)*, ο.π., p. 19-30. Επίσης και βλ., Farghaly 'Alī Haridy (2003). *Al Ra'ṣemalia Al Agnabiah fe Maṣr* (Ξένος καπιταλισμός στην Αίγυπτο), part 1, εκδ. Al Hā'ea al mesriah al'amah le al ketab, 2003, Κάιρο, σ. 95.

¹³⁶ Αναλυτικότερα πάνω σε αυτό το θέμα, βλ. Alexander Kitroeff (2019). *The Greeks and the Making of Modern Egypt*, The American University in Cairo Press, Cairo, pp. 61, 62, 63.

αρχισυντάκτη της αιγυπτιακής εφημερίδας στο Κάιρο, «Πάρουκος», να αναρωτηθεί: «Ήταν ώριμη η ελληνική παροικία να δεχθεί τη λύση της αιγυπτιακής ιθαγένειας;», επισημαίνοντας, ταυτόχρονα, ότι αυτή η δίοδος της υπηκοότητας αποτελούσε εγγύηση ταχείας προσαρμογής στις συνθήκες που θα δημιουργούνταν με την κατάργηση των προνομίων.¹³⁷ Ο αιγυπτιακός Τύπος, από την άλλη πλευρά, δημοσίευσε κατηγορίες εναντίον των Ελλήνων περί επιδίωξης συνδυασμού της αιγυπτιακής υπηκοότητας με τη λήψη πιστοποιητικών από ελληνικά προξενία που αποδείκνυαν και την ελληνική τους ιθαγένεια, προκειμένου να εξασφαλίσουν την συνέχεια πρόσβασής τους στα προνόμια των Διομολογήσεων.¹³⁸

Μετά την υπογραφή του Μοντρέ το 1937, οι εσωτερικές συνθήκες στην Αίγυπτο άλλαξαν,¹³⁹ και οι ελληνικές διπλωματικές αρχές στο Κάιρο ξεκίνησαν να υπογραμμίζουν την αναγκαιότητα απόκτησης της αιγυπτιακής πλέον υπηκοότητας ως μέτρου πρόληψης των Αιγυπτιακών από πιθανά μελλοντικά εμπόδια.¹⁴⁰ Από τα επίσημα αιγυπτιακά στοιχεία προκύπτει ότι μετά το 1937 η ελληνική Παροικία πράγματι πείστηκε ότι η απόκτηση της αιγυπτιακής υπηκοότητας είναι η καταλληλότερη επιλογή, προκειμένου να συνεχίσει να απολαμβάνει την ελευθερία διαμονής και εργασίας χωρίς διακρίσεις σε βάρος της. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από τον μεγάλο αριθμό Ελλήνων στους οποίους χορηγήθηκε η αιγυπτιακή υπηκοότητα, αριθμός ο οποίος αυξήθηκε από τους 10.849 στους 25.198 Έλληνες μεταξύ του 1927 και του 1947.¹⁴¹

¹³⁷ Σοφινός Χρυσοστομίδης (2002). Ελληνικής παροικία Αιγύπτου: η έξοδος, *ο.π.*, σ. 117-131.

¹³⁸ Al Watan, Κάιρο, 18. 10. 1927, σ. 1· Στο ίδιο θέμα βλ., Al Watan, Κάιρο, 14. 01. 1928, σ. 1. Επίσης και βλ., Wadi Al Nil, Αλεξάνδρεια, 13. 07. 1926, σ. 4· Wadi Al Nil, 16. 05. 1928, σ. 2.

¹³⁹ Εκτός από τα εξωτερικά γεγονότα που ακολούθησαν τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο, πολλά γεγονότα ξέσπασαν στην Αίγυπτο από το 1937 έως το έτος της Επανάστασης του Ιουλίου του 1952. Η κύρια σκηνή ήταν η διαδήλωση κατά του ξένου ελέγχου στην Αίγυπτο στην οικονομία της. Επίσης και κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου 9 εκλεγμένες κυβερνήσεις απολύθηκαν, μέχρι που τα πράγματα κορυφώθηκαν με το κάψιμο καταστημάτων ξένης ιδιοκτησίας στο κέντρο του Καΐρου, την ημέρα που έμεινε γνωστή ως «ο Εμπρησμός του Καΐρου», δηλαδή την 26^η Ιανουαρίου 1952. Αναλυτικά βλ., Abdelrahmān Alrāf ‘y, *Fe a’qāb al- Thūrat al Maşryat 1921-1951: (στον Απόηχο της Αιγυπτιακής Επανάστασης)*, εκδ., Maktabat al-Nahdat al-Maşryat, Κάιρο, 1951. Και βλ., Yasser Elsheshtawy, *The Great Cairo Fire and the Founding of a Modern Capital: 1952-1970, Built Environment (1978-)*, Vol. 40, No. 3, Urban Violence (2014), Alexandrine Press, Oxon, Oxford, pp. 408-425.

¹⁴⁰ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1937/31/9/1, Αριθ. Πρωτ. 1654, Ο Πρεσβευτής Α. Δελμούζος προς το επί Εξωτερικών Β. Υπουργείο. Β. Πολιτική Διεύθυνση, Αλεξάνδρεια, 27. 07. 1937

¹⁴¹ Φαίνεται ότι ένα σημαντικό ποσοστό των Ελλήνων που έλαβαν την αιγυπτιακή υπηκοότητα την περίοδο αυτή (1927 - 1947), άνηκε στους Έλληνες που ήταν Οθωμανοί Υπήκοοι και δεν είχαν ελληνική ιθαγένεια. Ένα έγγραφο που εκδόθηκε από το Αιγυπτιακό Υπουργικό Συμβούλιο τον Οκτώβριο του 1948 ανέφερε ότι υπάρχουν εκατοντάδες Έλληνες με οθωμανική υπηκοότητα που έχουν ήδη αποκτήσει την αιγυπτιακή υπηκοότητα αφού τους δόθηκε η επιλογή μεταξύ του να διατηρήσουν την οθωμανική και να θεωρηθούν Τούρκοι πολίτες στην Αίγυπτο ή να λάβουν την αιγυπτιακή υπηκοότητα. Βάσιμα, λοιπόν, συμπεραίνουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό όσων Ελλήνων απέκτησαν την αιγυπτιακή υπηκοότητα μεταξύ 1927 και 1947 δεν είχαν εξαρχής ελληνική ιθαγένεια.

Η παρατηρούμενη αυτή αύξηση οφείλεται στην έκδοση του πρώτου αποτελεσματικού νόμου που καθόριζε τους κανόνες για την απόκτηση αιγυπτιακής ιθαγένειας, οι διατάξεις του οποίου προέβλεπαν απλές διαδικασίες και ενθάρρυναν τους ξένους να υποβάλουν αιτήσεις στο αιγυπτιακό Υπουργείο Εσωτερικών, προκειμένου να αποκτήσουν ιθαγένεια.¹⁴² Χαρακτηριστικό παράδειγμα της απλότητας και της ευχέρειας που αυτή συνεπαγόταν αποτελεί το γεγονός ότι κάθε ενδιαφερόμενο άτομο μπορούσε να επιλέξει την αιγυπτιακή ιθαγένεια με την ενηλικίωσή του, χωρίς να προϋποτίθεται καν η γνώση της αραβικής γλώσσας ως κριτήριο. Η ανωτέρω αύξηση οφείλεται, περαιτέρω, στην ύπαρξη πολλαπλών αιγυπτιακών θεσμών προς χορήγησή και εν γένει ρύθμιση ζητημάτων υπηκοότητας. Κατά τον νόμο υπ' αριθμ. 19/1929, νομιμοποίηση προς χορήγηση της ιθαγένειας σε μη Αιγύπτιους δεν ανήκε τότε αποκλειστικά στο Υπουργείο Εσωτερικών, όπως επρόκειτο να γίνει στο μέλλον, αλλά την αρμοδιότητα αυτή είχαν και οι αρχηγοί πόλεων και χωριών, οι Περιφερειάρχες, η Πατριαρχική Εκκλησία στην Αλεξάνδρεια και το Αρμενικό Καθολικό Πατριαρχείο στο Κάιρο.¹⁴³

Παρά τις διευκολύνσεις της εποχής, υπήρχαν φωνές μέσα στην Παροικία που θεωρούσαν ότι η απόκτηση της αιγυπτιακής υπηκοότητας είναι κάτι σαν «στίγμα».¹⁴⁴ Επιπλέον, η τάση του εθνικισμού μεταξύ των Αιγυπτιωτών Ελλήνων μπορεί να

Αναλυτικά, βλ. Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου, Φάκελος 2001, αιτήματα για απόκτηση της αιγυπτιακής υπηκοότητας, Οκτώβριος 1948, αριθμ. εγγράφου: 243: (Dār al- al-Wath'iq al-Qawmiyya, Ma' hāfez Mağles al-Ūzarā'. Masā'el wa talabāt al-tağanos be-lğensyat al-Maşryat). Επίσης και βλ., Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, το Υπουργείο Οικονομικών, η Αιγυπτιακή Στατιστική Αρχή, *η απογραφή του αιγυπτιακού πληθυσμού το 1927*, εκδ. Al Amiriah, Κάιρο 1931. σ. 206-221: (Maşlahat al-ehŞaa', Wazārāt al Malyat, te'dād al- 'ām lel-sokkān 1927). Και βλ., Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, το Υπουργείο Οικονομικών, η Αιγυπτιακή Στατιστική Αρχή, *η απογραφή του αιγυπτιακού πληθυσμού το 1937*, εκδόσεις al-Matba'at al-Amyryat, Κάιρο 1942. σ. 8, 230, 370. (Maşlahat al-ehŞaa', Wazārāt al Malyat, te'dād al- 'ām lel-sokkān 1937). Επίσης και βλ., Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, το Υπουργείο Οικονομικών, η Αιγυπτιακή Στατιστική Αρχή, *η απογραφή του αιγυπτιακού πληθυσμού το 1947*, εκδ. al-Amyryat, Κάιρο 1953, σ. 374. 385. (Maşlahat al-ehŞaa', Wazārāt al Malyat, te'dād al- 'ām lel-sokkān 1947). Και σχετικά με τους Αιγυπτιώτες Έλληνες και την ελληνική ιθαγένεια, βλ., Alexander Kitroeff (2019). *The Greeks and the Making of Modern Egypt*, The American University in Cairo Press, Cairo, pp. 61, 62, 63.

¹⁴² Farghaly 'Alī Haridy (2003). *Al Ra 'semalia Al Agnabiah fe Maşr (o Ξένος καπιταλισμός στην Αίγυπτο)*, ο.π., σ. 59.

¹⁴³ Για παράδειγμα, το Αρμενικό Καθολικό Πατριαρχείο στο Κάιρο είχε χορηγήσει τότε πιστοποιητικά ιθαγένειας. Μεταξύ αυτών, ένα πιστοποιητικό αιγυπτιακής ιθαγένειας που είχε χορηγηθεί σε Τούρκο πολίτη με την ονομασία Nasrallah Ohan Michael Ohan στις 29 Οκτωβρίου 1948. Αναλυτικά, βλ. Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου, Φάκελος 2001, Αιτήματα για απόκτηση της αιγυπτιακής υπηκοότητας, αριθμ. εγγράφων: 465, 466, 043, 243: (Dār al- al-Wath'iq al-Qawmiyya, Ma' hāfez Mağles al-Ūzarā'. Masā'el wa talabāt al-tağanos be-lğensyat al-Maşryat).

¹⁴⁴ Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π, σ. 155. Επίσης και βλ., Κώστας Τσαγκαράδας (1946). *Τα προβλήματα της ξενιτειάς. Χρονικό των μεταφτευμένων βλαστών του ελληνισμού στην Νειλόρρητη κοιλάδα*, Αλεξάνδρεια, εκδοτικά καταστήματα Σπ. Γρίβα, σ. 97, 99,100.

παρακίνησε κάποιους από αυτούς να μην προχωρήσουν στην απόκτηση αιγυπτιακής υπηκοότητας. Ο Κώστας Τσαγκαράδας, Πρόεδρος της ελληνικής Κοινότητας Ασιούτ στην Άνω Αίγυπτο και γνωστός Αιγυπτιώτης Έλληνας λογοτέχνης της εποχής,¹⁴⁵ έγραψε το 1946 ότι η εθελούσια υιοθέτηση της αιγυπτιακής υπηκοότητας εκ μέρους κάποιων Αιγυπτιωτών Ελλήνων συνεπαγόταν σημαντικούς κινδύνους προς την συλλογική και εθνική τους ταυτότητα, αφού δημιουργούσε μία απομάκρυνση από τα εθνικά τους χαρακτηριστικά. Συγκεκριμένα, ως προς τους Έλληνες που προέβησαν σε μία τέτοια αλλαγή, αναφέρει: «Έχουν φροντίσει ν' απομακρύνουν κάθε τι που θυμίζει τη φυλετική τους καταγωγή. Ως και το αρχικό όνομα πολλές φορές, όταν τους στεναχωρεί, σπεύδουν να το μεταποιήσουν».¹⁴⁶

Αυτό το βλέμμα κατωτερότητας προς ορισμένους Αιγυπτιώτες Έλληνες, οι οποίοι είχαν επιλέξει να λάβουν την αιγυπτιακή υπηκοότητα ατομικά, σχολίασε αργότερα και η αιγυπτιώτικη εφημερίδα, «Πάροικος», σημειώνοντας ότι είναι σημαντικό για τους Αιγυπτιώτες Έλληνες να καταφύγουν συλλογικά στην αιγυπτιακή υπηκοότητα προς ένδειξη ότι αυτό το βήμα δεν συνεπάγεται καμία «θυσίαν της εθνικής συνειδήσεως».¹⁴⁷

Από την άλλη πλευρά, διαπιστώνεται ότι ο αιγυπτιακός Τύπος προέβη σε μια επιθετική προπαγάνδα προς τον αιγυπτιακό νόμο περί ιθαγένειας, ο οποίος επέτρεπε την εισροή αλλοδαπών στην «αιγυπτιακή κοινότητα» και την συνεπαγόμενη απόκτηση ιδίων, εργασιακών και μη, δικαιωμάτων με τους γηγενείς Αιγύπτιους και μετά το τέλος της εποχής των Διομολογήσεων. Η *al Ahram*, που ήταν μια ευρείας κυκλοφορίας καθημερινή εφημερίδα εκείνη την εποχή, ηγήθηκε της προπαγάνδας αυτής, καλώντας την αιγυπτιακή κυβέρνηση να προβεί σε άμεσες μεταρρυθμίσεις, προκειμένου οι διατάξεις του νόμου περί εθνικότητας να καταστούν πιο αυστηρές. Σύμφωνα με την εφημερίδα, ο περίφημος νόμος του 1929 «δώριζε» εύκολα την υπηκοότητα σε χιλιάδες αλλοδαπούς.¹⁴⁸

Στην πραγματικότητα σημειώνουμε ότι η *al Ahram* προετοίμαζε, κατά αυτό τον τρόπο, το έδαφος για ένα νέο νομοσχέδιο που προτάθηκε στην αιγυπτιακή Βουλή προς αντικατάσταση του νόμου του 1929. Το νέο νομοσχέδιο, μάλιστα, καταργούσε

¹⁴⁵ Σχετικά με την πνευματική και κοινωνική δράση του Κώστα Τσαγκαράδα βλ., Ελένη Ι. Κονταξή (2006). «Κώστας Τσαγκαράδας: ένας ηθιορείτης λόγιος στην Αίγυπτο των αρχών του 20ού αι. Αρχειακή, γραμματολογική, λογοτεχνική και πολιτισμική εξέταση του έργου του», ο.π., σ. 54 και εξής.

¹⁴⁶ Κώστας Τσαγκαράδας (1946). *Τα προβλήματα της ξενιτιάς*, ο.π., σ. 97, 99, 100.

¹⁴⁷ Σοφιανός Χρυσοστομίδης (2002). *Ελληνική παροικία Αιγύπτου: η έξοδος*, ο.π., σ. 117-131.

¹⁴⁸ *Al Ahram*, 13. 05. 1949, σ. 3.

μέχρι και το άρθρο που όριζε ότι η γέννηση στην Αίγυπτο συνεπάγεται το δικαίωμα απόκτησης υπηκοότητας, αλλά και απαγόρευε σε κάθε αλλοδαπό που λάμβανε την ιθαγένεια να χαίρει πολιτικών ή οικονομικών δικαιωμάτων έως και 5 χρόνια μετά την απόκτησή της. Αυτή η νέα τροποποίηση του νόμου, κατά την αντίληψη της *al Ahram* ήταν «σημαντική», καθώς θέτει τον αλλοδαπό που έχει αποκτήσει ιθαγένεια υπό έλεγχο και επίβλεψη για μια περίοδο 5 ετών.¹⁴⁹

Η *al Ahram* συνέχισε στην κάλυψή της δημοσιεύοντας ένα άρθρο του 'Ezz El Din 'Abd Allah, καθηγητή Διεθνούς Δικαίου στην Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Fouad I (Πανεπιστήμιο Καΐρου), ο οποίος υποστήριζε ότι ο Νόμος υπ' αριθμ. 19/1929 περί ιθαγένειας δεν είναι πλέον κατάλληλος για τη σύγχρονη Αίγυπτο, εποχή κατά την οποία η αιγυπτιακή ιθαγένεια είναι απαιτητή και εξασφαλίζει πλεονεκτήματά που οι αλλοδαποί επιδιώκουν να αποκτήσουν ως εναλλακτική λύση προς τις Διομολογήσεις. Ο 'Abdo Allah πρόσθεσε ότι τα δικαιώματα του αιγυπτιακού νομοθέτη είναι πλήρη, και η Αίγυπτος δεν βρίσκεται πλέον στην εποχή των Διομολογήσεων, όπου ο αλλοδαπός ήταν ο ανώτερος και ο ισχυρότερος, ενώ ο Αιγύπτιος ήταν ο πιο αδύναμος, αυτός που δεν μπορούσε να θεσπίσει έναν νόμο που να εγγυάται την ανεξαρτησία των Αιγυπτίων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων χωρίς ουδένα ξένο έλεγχο. Καθώς και ο 'Abdo Allah υποστηρίζει ότι δεν πρέπει να δοθεί στον Αιγύπτιο Υπουργό Εσωτερικών αποκλειστικά το δικαίωμα να εξετάζει τις αιτήσεις υπηκοότητας, αλλά η εξουσία αυτή πρέπει να παρέχεται σε επιτροπές που συγκροτούνται από τα αιγυπτιακά Υπουργεία Δικαιοσύνης, Εσωτερικών και Εξωτερικών Υποθέσεων, για την καλή εξέταση των αιτήσεων.¹⁵⁰ Πιθανόν ως απάντηση στο προηγούμενο άρθρο της αιγυπτιακής εφημερίδας, ο «Ταχυδρόμος» σχολίασε το αίτημα της *al Ahram* περί δημιουργίας της προαναφερθείσας Επιτροπής, περιγράφοντας την απόφαση που πρόκειται να εκδοθεί από αυτή την Επιτροπή ως *αμετάκλητη*.¹⁵¹

Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι ένα χρόνο πριν από το προαναφερθέν άρθρο της *al Ahram*, η ελληνική πρεσβεία στο Κάιρο είχε ήδη ενημερώσει το Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδος για μια προπαγάνδα κατά του νόμου υπ' αριθμ. 19/1929 περί χορήγησης της ιθαγένειας με επικεφαλής τον αιγυπτιακό Τύπο, η οποία απαιτούσε οι διαδικασίες για την απόκτηση υπηκοότητας

¹⁴⁹ Στο ίδιο.

¹⁵⁰ *Al Ahram*, 15. 05. 1949, σ. 3.

¹⁵¹ *Ταχυδρόμος*, Αλεξάνδρεια, 31. 05. 1949, σ. 4.

αλλοδαπών να είναι πιο αυστηρές. Ο Έλληνας πρέσβης, Γεώργιος Τριανταφυλλίδης, επιβεβαίωσε με επιστολή του στο Υπουργείο ότι ο αιγυπτιακός Τύπος αντιμετώπιζε αρνητικά το ενδεχόμενο χορήγησης υπηκοότητας σε αλλοεθνείς που δεν είχαν επιδείξει θέληση να ενταχθούν στην αιγυπτιακή κοινωνία: «[...] αι μὲν περισσότερον αδιάλλακτοι εκ των εφημερίδων απέκλειον τελείως το ενδεχόμενον της πολιτογραφήσεως ξένων, αι δε μετριοπαθείς υπεδείκνυον ότι θα ητο σκόπιμον να αποκτήσωσι την αιγυπτιακή ιθαγένειαν όσοι εκ των ξένων ήθελον παράσχει δείγματα της ικανότητος αυτών όπως αφομοιωθώσιν εξ ολοκλήρου μετά των Αιγυπτίων».¹⁵²

Εν τω μεταξύ, η επιρροή της προπαγάνδας του αιγυπτιακού Τύπου υπήρξε εμφανής. Ο αιγυπτιακός Τύπος επικεντρώθηκε στην ανάδειξη των καταγγελιών αλλοδαπών για καθυστέρηση απάντησης ως προς την αίτησή τους περί λήψης αιγυπτιακής υπηκοότητας,¹⁵³ ενώ, από την άλλη πλευρά, η αιγυπτιακή εφημερίδα *al Zaman* περιορίστηκε στον σχολιασμό αυτών των καταγγελιών ως εξής:

«Η Αίγυπτος έχει το δικαίωμα να χορηγεί ή να μην παρέχει υπηκοότητα. Είναι νόμιμο δικαίωμα, απορρέον από τα δικαιώματα του κυριάρχου Κράτους. [...] Σε πολλές περιπτώσεις η συμπλήρωση των προβλεπόμενων νόμιμων όρων προς απόκτηση της αιγυπτιακής υπηκοότητας δεν αρκεί. Υπάρχουν και εθνικοί λόγοι, που πρέπει να ληφθούν υπόψιν».¹⁵⁴

- **Η εμφάνιση της ανησυχίας της Παροικίας για το καθεστώς παραμονής**

Οι κοινοβουλευτικές συζητήσεις για το νέο νομοσχέδιο συνεχίστηκαν για περίπου ένα χρόνο στην αιγυπτιακή Βουλή και στις 17 Σεπτεμβρίου 1950 εκδόθηκε, πλέον, ο νόμος υπ' αριθμ. 160/1950 περί ιθαγένειας, για να αντικαταστήσει τον νόμο υπ' αριθμ. 19/1929. Οι διατάξεις του νόμου υπ' αριθμ. 160/1950 αφορούσαν χωρικά στην Αίγυπτο και στο Σουδάν, ενώ το πρώτο άρθρο όριζε ότι Αιγύπτιος ήταν αυτός που είχε γεννηθεί από γονείς που κατοικούσαν στην Αίγυπτο πριν από τον Μάρτιο του 1929 και δεν είχε αποκτήσει οποιαδήποτε άλλη ξένη ιθαγένεια. Ο νέος νόμος παραχωρούσε, ακόμη, στον Υπουργό Εσωτερικών το αποκλειστικό δικαίωμα χορήγησης υπηκοότητας, σε αντίθεση με τον προηγούμενο νόμο που έδινε αυτό το δικαίωμα σε ποικίλους θεσμούς και Πατριαρχεία.¹⁵⁵ Περαιτέρω, παρατηρούνται δύο σημαντικές τροποποιήσεις του νέου Νόμου: ο καθορισμός της γνώσης αραβικής

¹⁵² Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1948/59/3/3/2, Αριθ. Πρωτ. 2859, ο Πρεσβευτής Γ. Τριανταφυλλίδης προς το επί Εξωτερικών Β. Υπουργείο. Β. Πολιτική Διεύθυνση, Κάιρο, 13. 08. 1948. Στο ίδιο πλαίσιο βλ., Άγγελος Νταλαχάνης (2016), *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 150.

¹⁵³ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 8. 09. 1949, σ. 1.

¹⁵⁴ Al Zaman, Κάιρο, 7. 09. 1949, σ. 4.

¹⁵⁵ Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, Al Waqā' al- Maṣryat, στις 18 Σεπτεμβρίου 1950, αριθμ. Φ. 91, ο νόμος αριθμός 160 του 1950.

γλώσσας ως βασική προϋπόθεση για χορήγηση της υπηκοότητας, καθώς και καθορισμός των κριτηρίων ανάκλησής της και απέλασης από την Αίγυπτο.

Ενδιαφέρουσα παρατήρηση αποτελεί ότι αυτός ο νόμος στρεφόταν ενάντια ακόμα και σε μία από τις σημαντικότερες ελληνικές εταιρείες στην Αίγυπτο, της «αιγυπτιακής εταιρείας για σταφύλια και αλκοόλ. (Gianaclis) *Sharekat al Kroum wa al Kohoul al Masria*». Σύμφωνα με ένα έγγραφο του αιγυπτιακού Τμήματος Εταιρειών, ο υποδιευθυντής της εταιρείας, η σύζυγος και η κόρη του απέκτησαν την αιγυπτιακή υπηκοότητα μετά την έκδοση του Νόμου υπ' αριθμ. 160/1950. Εν τω μεταξύ, οι Αιγύπτιοι εργαζόμενοι στην εταιρεία διαδήλωσαν εναντίον του υποδιευθυντή, κατηγορώντας τον ότι εκμεταλλεύτηκε τους εργαζόμενους μέσω μείωσης των μισθών τους. Το αξιοσημείωτο στην διαδήλωση των εργαζομένων είναι ότι ζήτησαν την ανάκληση της ιθαγένειας του υποδιευθυντή για την παραβίαση του νέου Νόμου. Μετά την καταγγελία των εργαζομένων, οι επιθεωρητές στο αιγυπτιακό Ιδρύματος Εταιρειών στο Υπουργείο Οικονομικών διαπίστωσαν, πράγματι, ότι ο διευθυντής της εταιρείας και η σύζυγός του κράτησαν την ελληνική ιθαγένεια, ενώ η κόρη τους διατήρησε την βρετανική ιθαγένεια, όχι μόνο παραβιάζοντας το νέο νόμο αλλά και δηλώνοντας παραπλανητικά στις αιγυπτιακές αρχές ότι είχαν παραιτηθεί από την ελληνική και αγγλική υπηκοότητα.¹⁵⁶

Σε αντίθεση με την κυβερνητική απογραφή που δημοσιεύτηκε το 1947, μετά την έκδοση του νέου νόμου παρατηρείται έλλειψη συγκεκριμένων στατιστικών στοιχείων σχετικά με τον αριθμό των Ελλήνων που απέκτησαν την αιγυπτιακή υπηκοότητα.¹⁵⁷ Ωστόσο, σημειώνεται ότι η επίσημη εφημερίδα του κράτους «*Al Waqā' al Masryat*» αναφέρεται κατά καιρούς σε Έλληνες που έλαβαν την υπηκοότητα κατά τα πρώτα χρόνια της έκδοσης του Νόμου.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, το Αρχείο του Υπουργείου Οικονομικών, Φάκελος 115, Υποφάκελος 182, Πρακτικά του Τμήματος των Εταιρειών, μέρος 1, αριθμ. εγγράφου 13 στις 2 Φεβρουαρίου 1953. Επίσης και βλ., αριθμ. εγγράφων 160 και 163 του ίδιου φακέλου.

¹⁵⁷ Ο λόγος της έλλειψης, σύμφωνα με τον αιγυπτιακό Τύπο, ήταν ότι η επίσημη καταμέτρηση του κράτους, η οποία εκδιδόταν κάθε δέκα χρόνια, είχε προγραμματιστεί να ξεκινήσει στις αρχές του 1956, αλλά οι εσωτερικές πολιτικές συνθήκες την εμπόδισαν. Στις 11 Ιανουαρίου του 1957, η κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι περίπου 40.000 κυβερνητικοί υπάλληλοι θα συμμετείχαν τον Μάρτιο του ίδιου έτους στην καταμέτρηση του αριθμού και των εθνικοτήτων των κατοίκων στην Αίγυπτο. Σύμφωνα με τον αιγυπτιακό Τύπο, η απογραφή έχει προγραμματιστεί να λήξει τον Μάρτιο του 1958. Βλ. *Al Ahram*, 12. 01. 1957, σ. 5.

¹⁵⁸ Για παράδειγμα, ένα μήνα μετά την έκδοση του νόμου, στα τεύχη της επίσημης εφημερίδας, στις 19, 23 και 26 Οκτωβρίου 1950, περιλαμβάνονταν ονόματα 12 Ελλήνων που είχαν λάβει έγκριση περί απόκτησης αιγυπτιακής υπηκοότητας. Βλ. Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, *Al Waqā' al Masryat*, αριθμ. Φ. 100, στις 19 Οκτωβρίου 1950. Και βλ., Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, *Al Waqā' al Masryat*, αριθμ. Φ. 101, στις 26 Οκτωβρίου 1950.

Τα έγγραφα του Υπουργικού Συμβουλίου δείχνουν, επιπροσθέτως, ότι παρά τον μικρό αριθμό αλλοδαπών στους οποίους χορηγήθηκε αιγυπτιακή υπηκοότητα μεταξύ 1949 και 1952, το ποσοστό των Ελλήνων ανάμεσά τους ήταν και το μεγαλύτερο. Για παράδειγμα, τρία έγγραφα που εξέδωσε το Αιγυπτιακό Υπουργείο Εσωτερικών στις 19 Αυγούστου, 22 Αυγούστου και 23 Σεπτεμβρίου 1951, καταγράφουν την χορήγηση αιγυπτιακής υπηκοότητας σε 151 αλλοδαπούς, εκ των οποίων οι 39 ήταν Έλληνες (25,8%) και το υπόλοιπο ποσοστό κατανεμήθηκε μεταξύ εννέα άλλων εθνικοτήτων.¹⁵⁹

Σε κάθε περίπτωση, από τα στοιχεία αυτά συμπεραίνεται ότι ο ρυθμός χορήγησης υπηκοότητας σε Έλληνες και γενικά αλλοδαπούς την περίοδο εκείνη ήταν μικρός συγκριτικά με τους αριθμούς που καταγράφηκαν επίσημα πριν το 1949. Η αλλαγή αυτή οφείλεται αφενός στην αυστηροποίηση του ελέγχου για τη χορήγηση της υπηκοότητας μέσω ενός συγκεκριμένου φορέα, που ήταν το Υπουργείο Εσωτερικών, αφετέρου στην προπαγάνδα των εφημερίδων κατά της επιείκειας στο χορήγησή της σε αλλοδαπούς. Αυτό, όμως, ίσχυε μόνο μεταξύ του 1949 και του πρώτου μισού του 1952.

Σε αυτή τη χρονική περίοδο, δηλαδή από το 1949 έως το 1952, η σύγκριση αιγυπτιακών εγγράφων και ελληνικών εγγράφων αναδεικνύει τις προσπάθειες Αιγυπτιακών εργαζομένων προς απόκτηση της αιγυπτιακής υπηκοότητας και προς διατήρηση της θέσης εργασίας τους. Αυτές οι προσπάθειες οφείλονταν όχι μόνο στη λήξη της Συνθήκης του Μοντρέ, αλλά και στην θέση σε ισχύ του Νόμου περί Ανωνύμων Εταιρειών.

Αναλυτικότερα, στις 29 Ιουλίου 1947, η αιγυπτιακή κυβέρνηση θέσπισε το Νόμο υπ' αριθμ. 138/1947 περί Ανωνύμων Εταιρειών, με τριετή μεταβατική περίοδο εφαρμογής, για την ενίσχυση της θέσης των Αιγυπτίων υπηκόων στην αγορά εργασίας. Προκειμένου, δε, να προωθηθεί η μεταβίβαση της διαχείρισης των ανώνυμων εταιρειών σε Αιγυπτίους υπηκόους, το άρθρο 4 του ίδιου Νόμου όριζε ότι το 40% των στελεχών της διοίκησης πρέπει να είναι Αιγύπτιοι υπήκοοι. Το άρθρο 6 όριζε ότι το 51% του κεφαλαίου πρέπει να ανήκει σε Αιγυπτίους. Το πιο σημαντικό και αυστηρότερο άρθρο αυτού του νόμου ήταν, αναμφισβήτητα, το άρθρο 5, το οποίο καθόριζε αυστηρώς το ποσοστό των Αιγυπτίων ανάμεσα στους εργαζόμενους

¹⁵⁹ Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου, Φάκελος 226, αιτήματα για απόκτηση της αιγυπτιακής υπηκοότητας, αριθμός εγγράφων: 226, 227, στις 19 και 23 Αυγούστου 1951: (Dār al- al-Wath'iq al-Qawmiyya, Ma'hāfez Magles al-Ūzarā'. Masā'el wa talabāt al-taganos be-lgensyat al-Maṣryat).

ανωνύμων εταιρειών: τουλάχιστον 90% των εργατών, και 75% των εργαζομένων των ανώνυμων εταιρειών έπρεπε να είναι Αιγύπτιοι υπήκοοι.¹⁶⁰

Οι εκθέσεις των Αιγυπτίων Επιθεωρητών ως προς την εφαρμογή του νόμου 138/1947 ήταν πιο αυστηρές στις μεγάλες πόλεις, όπως το Κάιρο, την Αλεξάνδρεια και το Πορτ Σάιτ. Στις μικρές πόλεις, όμως, το μελλοντικό πρόβλημα της Παροικίας ήταν «η αφύπνισις [του εθνικιστικού αισθήματος] των Ιθαγενών», όπως εκφράζεται κατά γράμμα από το Δελτίο Πληροφοριών του υποπροξενείου της Αλ Μίνιας στην άνω Αίγυπτο.¹⁶¹ Την περίοδο εκείνη εντοπίζονται αρκετές αναφορές σε έγγραφα Επιθεωρητών του Αιγυπτιακού Υπουργείου Οικονομικών, στις οποίες αναγράφονται ελληνικές εταιρείες της Αλεξάνδρειας και του Καΐρου που παραβίαζαν τη συμμόρφωση προς την, δια νόμου ορισμένη, αναλογία Αιγυπτίων εργατών και εργαζομένων.¹⁶² Οι παραβιάσεις αφορούσαν τον υπολειπόμενο αριθμό Αιγυπτίων σε αυτές τις εταιρείες, ή, με άλλα λόγια, στον μικρό αριθμό Ελλήνων εργαζομένων με αιγυπτιακή υπηκοότητα.

Θα γίνει αναφορά εδώ στα αιγυπτιακά έγγραφα σχετικά με μια από τις ελληνικές εταιρείες που έχουν πληγεί από την έλλειψη εργαζομένων με αιγυπτιακή υπηκοότητα. Σύμφωνα με τις εκθέσεις των Αιγυπτίων Επιθεωρητών, η εταιρεία «Spats για τα οινόπνευματώδη και το μεταλλικό νερό» στο Κάιρο παραβίαζε το νόμο των ανωνύμων εταιρειών μεταξύ 1948 και 1951, εμφανίζοντας πλασματικά δεδομένα ως προς τον αριθμό των Ελλήνων υπαλλήλων με αιγυπτιακή υπηκοότητα. Σύμφωνα με την έκθεση Επιθεωρητών που εκδόθηκε στις 30 Νοεμβρίου 1950, η εταιρεία είχε δηλώσει ότι το ποσοστό των Αιγυπτίων εργαζομένων ήταν το 80% του συνολικού αριθμού των εργαζομένων. Κατόπιν εξέτασης διαπιστώθηκε ότι το πραγματικό

¹⁶⁰ Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, *Al Waqā' al Masryat*, στις 4 Αυγούστου 1947, αριθμός Φ. 72. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον νόμο περί των ανώνυμων εταιρειών και τις επιπτώσεις του στις ξένες κοινότητες στην Αίγυπτο βλ., Floresca Karanasou (1992). «Egyptianisation: The 1947 Company Law and the Foreign Communities in Egypt», *διδακτορική διατριβή*, Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης.

¹⁶¹ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1948/94/4/4/2, Αριθ. Πρωτ. 3533, Δελτίο Πληροφοριών, σημείωμα υποπροξενείου της Μίνιας, η Αλ Μίνια, 1.10. 1947. Στο ίδιο πλαίσιο βλ., Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1948/94/4/4/2, Αριθ. Πρωτ. 350, Εμπιστευτικόν, Παροικιακά ζητήματα Προξενικής περιφέρειας Ζαγαζίκ, Α. Φραγκούλης προς πρεσβεία Καΐρου, 3.09.1947. Επίσης και βλ., Άγγελος Νταλαχάνης, *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 152.

¹⁶² Αναλυτικά σχετικά με το ίδιο θέμα, βλ., Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Τα πρακτικά του Αιγυπτιακού Τμήματος των Εταιρειών, το Αρχείο των εκθέσεων των επιθεωρητών του αιγυπτιακού υπουργείου Οικονομικών για τις παρακάτω ελληνικές εταιρείες στην Αίγυπτο: Η εταιρία Τσιγάρων Νέστορ Τσανακλής, Φάκελος 313· Οι εκθέσεις της εταιρίας Rivoli Bet al Hadayah, Φάκελος 607· Οι εκθέσεις της εταιρίας οινόπνευματώδων ποτών και μεταλλικού νερού Σπάτς, Φάκελος 209: (Dār al Wath'iq al Qawmiya, Wazārāt al Malyat, Ma'hāfez Mašlahat al Sharekāt, Sharekāt Saga'er Nestor Gianaclis. Sharekāt Bet al Hadayah Rivoli. Sharekāt al-Mashrūbāt al-Rūhyat wa al-Ma'danyat Spats).

ποσοστό ήταν 66,6%, ενώ, δια νόμου, θα έπρεπε να ήταν τουλάχιστον 75%.¹⁶³ Προηγούμενο έγγραφο, όμως, εκδοθέν στις 11 Απριλίου 1950, αναφέρεται σε μια στατιστική δήλωση που επιβεβαιώνει τις προσπάθειες της εταιρείας να συμμορφωθεί με το Νόμο, αυξάνοντας το ποσοστό των Αιγυπτίων, ή Ελλήνων υπαλλήλων με αιγυπτιακή υπηκοότητα. Το 1947 το ποσοστό των Αιγυπτίων εργαζομένων της εταιρείας ήταν 14,2%, το 1948 αυξήθηκε και έφτασε στο 37,5%, το 1949 έγινε 44,4% και μέχρι τον Απρίλιο του 1950 έφτασε το 66,6%.¹⁶⁴

Στην περίπτωση αυτή, καθίσταται σαφές ότι η ραγδαία αύξηση του ποσοστού των Αιγυπτίων εργαζομένων γινόταν σε βάρος των Αιγυπτιωτών Ελλήνων που απασχολούνταν στην εταιρεία, οι οποίοι δεν είχαν την αιγυπτιακή υπηκοότητα και, επομένως, δεν μπορούσαν να συμπεριληφθούν νομίμως στο ποσοστό των Αιγυπτίων που απάρτιζαν την εταιρεία. Σύμφωνα με έγγραφο που εκδόθηκε από το Υπουργείο Οικονομικών της Αιγύπτου την 4η Νοεμβρίου 1950, η εταιρεία απέλυσε το 33% των Ελλήνων υπαλλήλων στις 25 Οκτωβρίου 1950, προκειμένου να συμμορφωθεί με το νομοθετικά προσδιορισμένο ποσοστό Αιγυπτίων υπαλλήλων ανά το προσωπικό της.¹⁶⁵

Αυτή η τάση για απόλυση Ελλήνων εργαζομένων λόγω μη απόκτησης αιγυπτιακής υπηκοότητας προβλέφθηκε από το Ελληνικό Εμπορικό Επιμελητήριο στην Αλεξάνδρεια (E.E.E.A), ήδη ένα χρόνο μετά την έκδοση του Νόμου 138/1947 περί Αωνόμων Εταιρειών, ως επακόλουθό του. Σύμφωνα με την έκθεση του E.E.E.A περί «των δυσμενών συνθηκών», το 40% των Ελλήνων εργαζομένων που εργάζονταν σε ανώνυμες εταιρείες θα έχαναν τις θέσεις τους λόγω της νομοθετικής επιβολής συγκεκριμένου ποσοστού αιγυπτιακής ιθαγένειας: «Επί συνόλου 3.000 Ελλήνων υπαλλήλων εργαζομένων εις Αωνόμους Εταιρείας εν Αιγύπτω προβλέπεται ότι

¹⁶³ Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, το Αρχείο του Υπουργείου Οικονομικών, Φάκελος 212, τα πρακτικά του Αιγυπτιακού Τμήματος των Εταιρειών, οι εκθέσεις της εταιρίας οινοπνευματωδών ποτών και μεταλλικού νερού Σπάτς, στις 30 Νοεμβρίου 1950: (Dār al Wath'iq al Qawmiya, Wazārāt al Malyat, Ma'hāfez MaṢlahat al-Sharekāt, Sharekāt al-Mashrūbāt al-Rūhyat wa al-Ma'danyat Spats).

¹⁶⁴ Πιο αναλυτικά βλ., τα πρακτικά του Αιγυπτιακού Τμήματος των Εταιρειών, Φάκελος 211, οι εκθέσεις της εταιρίας οινοπνευματωδών ποτών και μεταλλικού νερού Σπάτς, στις 11 Απριλίου 1950: (Dār al-Wath'iq al-Qawmiya, Wazārāt al Malyat, Ma'hāfez MaṢlahat al-Sharekāt, Sharekāt al-Mashrūbāt al-Rūhyat wa al-Ma'danyat Spats).

¹⁶⁵ Σχετικά βλ., τα πρακτικά του Τμήματος των Εταιρειών, Φάκελος 212, οι εκθέσεις της εταιρίας οινοπνευματωδών ποτών και μεταλλικού νερού Σπάτς, στις 4 Νοεμβρίου 1950: (Dār al-Wath'iq al-Qawmiya, Wazārāt al Malyat, Ma'hāfez MaṢlahat al-Sharekāt, Sharekāt al-Mashrūbāt al-Rūhyat wa al-Ma'danyat Spats).

εντός τριετίας θα πρέπει να απολυθούν 1.200, εάν ο Νόμος εφαρμοσθή ως έχει σήμερα».¹⁶⁶

Η διάκριση, λοιπόν, ανάμεσα σε αλλοδαπούς και Αιγυπτίους στην αγορά εργασίας, που αναδείχθηκε εμφαιτικά από τον νόμο Ανώνυμων Εταιρειών, οδήγησε στο συμπέρασμα, ακόμα και από το Ε.Ε.Ε.Α., ότι η απόκτηση αιγυπτιακής υπηκοότητας αποτελούσε λύση προς εξασφάλιση νόμιμης εργασίας για τους Αιγυπτιώτες Έλληνες.

Ως αποτέλεσμα της κατάστασης αυτής, πολλοί Αιγυπτιώτες εργαζόμενοι υπέβαλλαν αιτήσεις στο Υπουργείο Εξωτερικών, με τις οποίες ζητούσαν να παραιτηθούν από την ελληνική ιθαγένεια για να υποβάλουν τα απαιτούμενα δικαιολογητικά έγγραφα και να αποκτήσουν την αιγυπτιακή υπηκοότητα. Ο Γεώργιος Μαλέας, 48 ετών, γεννημένος το 1902 στο *Kafr al Zaiat* στο Δέλτα του Νείλου και υπάλληλος ανώνυμης εταιρείας εκεί, ανέφερε τον κίνδυνο απόλυσης από την εργασία του στην περίπτωση που δεν κατόρθωνε να αποκτήσει την αιγυπτιακή υπηκοότητα. Συγκεκριμένα, στην αίτηση του δήλωσε ότι: «Συμφώνως τω νόμω περί Ανωνύμων Εταιριών, μερικάί Εταιρείαι προέβησαν ήδη εις την απόλυσιν πλείστων υπηκόων ξένων, κινδυνεύω και εγώ να υποστώ τας συνεπειάς του νόμου τούτου εάν δεν αποκτήσω την αιγυπτιακή ιθαγένεια».¹⁶⁷ Έτερος Έλληνας εργαζόμενος, που ονομαζόταν Χριστόφορος Μαντίκας, είχε ήδη απολυθεί από την δουλειά του, στη *Radio Pictures Near East Inc* στο Κάιρο, λόγω της ζητήματος της ιθαγένειας. Στην αίτησή του δήλωσε: «Μετά μεγάλης μου λύπης υποβάλλω Υμίν την παρούσαν αίτησιν προς αποβολήν της ελληνική Υπηκοότητας λόγω απωλείας της εργασίας μου ως Έλλην υπήκοος μετά δεκαετή υπηρεσίαν εργαζόμενος ως αποθηκάριος. [...] Έχων την αιγυπτιακή Υπηκοότητα ευκόλως θα δυνηθώ να εύρω εργασίαν οποιαδήποτε φύσεως».¹⁶⁸

Από την άλλη πλευρά, ποικίλες συζητήσεις, είτε στο αιγυπτιακό κοινοβούλιο είτε στον Τύπο της Αιγύπτου, κατηγορούσαν ξένες εταιρείες για «παραποίηση» ποσοστών

¹⁶⁶ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1948/94/1/1/1, Αριθ. Πρωτ. 917, Έκθεση του Εμπορικού Επιμελητηρίου Αλεξάνδρειας περί Ελλήνων Υπαλλήλων Ανωνύμων Εταιρειών, ο Πρέσβης Γ. Τριανταφυλλίδης προς ΥΠΕΞ, Κάιρο, 11. 03. 1948.

¹⁶⁷ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1951/6/1/6/2, Αριθ. Πρωτ. 520, αίτηση Γεώργιος Μαλέας, Τάντα, 9. 03. 1950.

¹⁶⁸ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1951/6/1/6/2, Αριθ. Πρωτ. 289, αίτηση Χριστόφορου Μαντίκα, Κάιρο, 4.01.1951. Για περισσότερες αιτήσεις σχετικά με αυτό θέμα, βλ. Άγγελος Νταλαχάνης, *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 151. Επίσης και βλ., Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1951/6/1/6/2, 708, αίτηση Κωνσταντίνο Κουλαμπίδη, Αλεξάνδρεια, 16. 01. 1951. Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1951/6/1/6/2, αίτηση Περικλή Γλυμενόπουλου, Τάντα, 14. 12. 1950. Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1951/6/1/6/2, αίτηση Αντόνιου Καούστου, Αλεξάνδρεια, 8 .08. 1950.

των αλλοδαπών που απέκτησαν την αιγυπτιακή υπηκοότητα. Κατά τη διάρκεια μιας συνεδρίασης της Βουλής τον Μάρτιο 1948, η Κοινοβουλευτική Επιτροπή Εμπορίου και Βιομηχανίας τόνισε ότι περίπου 95% των ξένων εταιρειών στην Αίγυπτο παραβίασαν τον νόμο περί ανώνυμων εταιρειών.¹⁶⁹ Το περιοδικό *al Helal*, επιπλέον, δημοσίευσε την εποχή εκείνη ένα άρθρο, με έκταση τριών σελίδων, ζητώντας από την κυβέρνηση να θέσει αυστηρούς όρους για την χορήγηση ιθαγένειας. Στο εν λόγω άρθρο, το αιγυπτιακό περιοδικό υποστήριζε ρητώς τη σκέψη ότι βασικός όρος για τη δυνατότητα ενός αλλοδαπού να παραμείνει να εργάζεται στην Αίγυπτο και να αποκτήσει την αιγυπτιακή υπηκοότητα θα έπρεπε η παρουσία του να χαρακτηρίζεται από τις αρχές επωφελής για την Αίγυπτο.¹⁷⁰

- **Η χορήγηση αιγυπτιακής υπηκοότητας ως εργαλείο προπαγάνδας**

Μετά την έκρηξη της Επανάστασης της 23^{ης} Ιουλίου του 1952,¹⁷¹ ο αιγυπτιακός Τύπος απέδωσε μεγάλη σημασία στην κάλυψη του ζητήματος απόκτησης αιγυπτιακής υπηκοότητας. Σημειώνεται δε η μετατόπιση της στάσης του αιγυπτιακού Τύπου από δημοσιεύσεις άρθρων στα οποία καλούσε για επιβολή και αυστηροποίηση των διαδικασιών χορήγησης υπηκοότητας πριν το 1952, όπως αναδείχθηκε ήδη στις προηγούμενες σελίδες, σε δημοσιεύσεις υπέρ του νέου συστήματος με έμφαση στην ανάγκη διευκόλυνσης των διαδικασιών χορήγησης της υπηκοότητας. Λόγω έλλειψης επίσημων στατιστικών στοιχείων για τον αριθμό των αλλοδαπών που έλαβαν την υπηκοότητα μετά το 1952, η σημασία των στοιχείων που έστειλε τότε το αιγυπτιακό Υπουργείο Εσωτερικών στον αιγυπτιακό Τύπο, μέσα από μηνιαίες καταστάσεις

¹⁶⁹ Σχετικά βλ., Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Πρακτικά των συνόδων της Αιγυπτιακής Βουλής, σύνοδος 2 Μαρτίου 1948, σ. 1096: (Dār al-Wath'iq al-Qawmiya, Ma'hāfez al barlaman). Και βλ., Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, το Αρχείο του Υπουργείου Οικονομικών, Φάκελος 61, τα πρακτικά του Τμήματος των Εταιρειών, μέρος 1, αριθμός εγγράφων 224, 225 και 226, ο νόμος 138 του 1947, στις 29 Ιουλίου 1947: (Dār al-Wath'iq al-Qawmiyya, Wazārāt al Malyat, Ma'hāfez Maṣlahat al-Sharekāt). Επίσης και βλ., Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, το Αρχείο του Υπουργείου Οικονομικών, Φάκελος 99, υποφάκελος 182/3, τα πρακτικά του Τμήματος των Εταιρειών, μέρος 1, αριθμ. εγγράφων 36, 37 και 115, τα πρακτικά της εταιρείας «Al Behera Land -'Aradi al Behera»: (Dār al-Wath'iq al-Qawmiyya, Wazārāt al Malyat, Ma'hāfez Maṣlahat al-Sharekāt). Και βλ., Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Απογραφή ανώνυμων εταιρειών, Ιούνιος 1949/1950, σ. 61. (Dār al-Wath'iq al-Qawmiyya, Wazārāt al Malyat, Ehsa'a al-Sharekāt al Mosahemah).

¹⁷⁰ Al Helal, Κάιρο, τον Δεκέμβριο 1951, μέρος 12, Φ. 59, σ. 8–12. Επίσης πάνω στο ίδιο θέμα βλ., Al Ahram, 20. 05. 1952, σ. 4.

¹⁷¹ Το κίνημα «Ελεύθεροι αξιωματούχοι» ξεκίνησε τις δραστηριότητές του κρυφά το 1951. Το βράδυ της 22^{ης} Ιουλίου 1952, το κίνημα πραγματοποίησε πραξικόπημα εναντίον του Βασιλιά Φαρούκ. Οι βιβλιογραφικές έρευνες πάνω σε αυτό το αντικείμενο είναι εκτείνεις, βλ., για παράδειγμα: Emin Poljarevic (2009). *Egypt, Revolution of 1952, International Encyclopedia of ReVolution and Protest*, ed. Immanuel Ness, Blackwell Publishing, pp. 1076–1079. Assem Al-Desoky (2007). *Major Landowners in Egypt: 1914-1952*, Dar Al-Shorouk, Cairo, 2007, σ. 4.

αλλοδαπών στους οποίους χορηγήθηκε η αιγυπτιακή υπηκοότητα, αυξάνεται. Ο αιγυπτιακός Τύπος καθίσταται κατ' αυτό τον τρόπο μια ενδιαφέρουσα πηγή, καθώς κατέγραφε, επί της ουσίας, τον ρυθμό χορήγησης της υπηκοότητας στους Αιγυπτιώτες Έλληνες.

Κατά τα δύο πρώτα χρόνια της επανάστασης, δημοσιοποιήθηκαν αρκετά άρθρα που υποστήριζαν τους αλλοδαπούς και το δικαίωμά τους στην απόκτηση της αιγυπτιακής υπηκοότητας. Τα άρθρα αυτά βρίσκονται στην εφημερίδα *al Ahram* με τους ακόλουθους τίτλους: «Οι αλλοδαποί προσαρμόζονται στην επανάστασή μας»¹⁷², «Η Αίγυπτος είναι η πρώτη τους πατρίδα»¹⁷³, «Οι αλλοδαποί είναι οι φίλοι μας»¹⁷⁴, «Οι αλλοδαποί είναι οι συμπατριώτες μας».¹⁷⁵ Άξιο αναφοράς είναι, σε αυτό το σημείο, ένα άρθρο της εφημερίδας *al Ahram* που τοποθετήθηκε υπέρ της παρουσίας των Ελλήνων στην Αίγυπτο, αναφερόμενη στην υποστήριξη και ανάπτυξη που έδωσαν οι Αιγυπτιώτες Έλληνες στην Αίγυπτο, στην οικονομία της χώρας, στο γεγονός ότι ζούσαν στα αιγυπτιακά χωριά και μιλούσαν την αιγυπτιακή διάλεκτο.¹⁷⁶

Όσον αφορά την αιγυπτιακή υπηκοότητα, η *al Ahram* προσέθετε τα ακόλουθα:

«Πολλοί Έλληνες απέκτησαν αιγυπτιακή υπηκοότητα τα τελευταία χρόνια, αφού είχαν προσαρμοστεί στη χώρα του Νείλου. [...] Η ελληνική Παροικία δεν καθυστερεί να δείξει την υποστήριξή της προς την Αίγυπτο, όπου πολλοί Έλληνες έχουν πλέον υποβάλει αίτηση για εθελοντική εκπαίδευση στο στρατό, για να γίνουν αδέρφια μας στην μάχη κατά της βρετανικής Κατοχής. [...] Με την υποστήριξη της προς την Αίγυπτο, η ελληνική Παροικία απαντά στον κ. Churchill, τον Βρετανό πρωθυπουργό, ο οποίος λέει ότι οι αλλοδαποί αισθάνονται πανικό στην Αίγυπτο λόγω της Επανάστασης 23^{ης} Ιουλίου».¹⁷⁷

Στα προαναφερθέντα άρθρα παρατηρείται η νέα πολιτική γραμμή του αιγυπτιακού Τύπου, σύμφωνα με την οποία ξεκίνησε η αποστολή καθησυχαστικών μηνυμάτων ειδικά προς τους Αιγυπτιώτες Έλληνες. Από μεριάς του αιγυπτιακού Τύπου διαπιστώνεται έντονη κάλυψη των επισκέψεων του Στρατηγού *Mohamed*

¹⁷² *Al Ahram*, 18. 12. 1952, σ. 9.

¹⁷³ *Al Ahram*, 24. 04. 1953, σ. 7.

¹⁷⁴ *Al Ahram*, 25. 05. 1953, σ. 7.

¹⁷⁵ *Al Ahram*, 4. 08. 1953, σ. 7. Χρήσιμο είναι εδώ να προστεθεί ένα απόσπασμα από ένα άλλο άρθρο που δημοσιεύθηκε 4 μήνες μετά από την έκρηξη της Επανάστασης 23ης Ιουλίου, το οποίο αναφέρει ότι «το Επικρατείο Δικαστικό Συμβούλιο βρίσκεται δίπλα στους αλλοδαπούς και τους χορηγεί το απόλυτο δικαίωμα να αποκτήσουν αιγυπτιακή υπηκοότητα, προκειμένου να προσαρμοστούν ελεύθερα στην Αίγυπτο μετά την επανάσταση». Βλ. *Al Ahram*, 18. 12. 1952, σ. 9· *Al Ahram*, 4. 08. 1953, σ. 7. Σε άλλο άρθρο, η *Al Ahram* έγραψε ότι η επανάσταση 23^{ης} Ιουλίου 1952 εξάλειψε τις διακρίσεις μεταξύ αλλοδαπών και Αιγυπτίων, ενώ η βρετανική κατοχή προσπάθησε να διαφοροποιήσει και να διακρίνει μεταξύ του Αιγυπτίου και του αλλοδαπού. Η επανάστασή τώρα, σύμφωνα με την *al Ahram*, δίνει την αιγυπτιακή υπηκοότητα στους αλλοδαπούς, «ώστε να μπορούν να συνεισφέρουν μαζί μας στην ανάπτυξη της Αιγύπτου σε όλους τους οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς τομείς». *Al Ahram*, 24. 04. 1953, σ. 7.

¹⁷⁶ *Al Ahram*, 25. 05. 1953, σ. 7.

¹⁷⁷ Στο ίδιο.

Nageb, προέδρου του Επαναστατικού Συμβουλίου (Σεπτέμβριος 1952 – Νοέμβριος 1954), στην ελληνική παροικία Αλεξάνδρειας και Καΐρου. Η πιο εξέχουσα σημασία αποδίδεται στην επίσκεψη του Στρατηγού *Nageb* στην Ελληνική Λέσχη Καΐρου. Ανάμεσα στις 23 και στις 26 Μαΐου 1953 οι εφημερίδες «Φως του Καΐρου» και «Ταχυδρόμος της Αλεξάνδρειας» αφιέρωσαν το πρωτοσέλιδό τους στην επίσκεψη του *Nageb* στην Ελληνική Λέσχη και στις θετικές αντιδράσεις προς εκείνη την επίσκεψη. Πιο συγκεκριμένα, αξιοσημείωτο είναι το παράδειγμα της εφημερίδας «Ταχυδρόμος», η οποία αναφέρεται στα αποτελέσματα αυτής της επίσκεψης, στο κύριο άρθρο της, ως εξής:

«Από την ημέραν του κινήματος της 23^{ης} Ιουλίου 1952, η αιγυπτιακή κυβέρνηση έδειξε διαθέσεις φιλίας προς τους ξένους και διαλύοντας τους φόβους που είχε δημιουργήσει το παρελθόν, [...] σήμερα οι Ευρωπαίοι της Αιγύπτου νιώθουν τις ζωές τους και τις περιουσίες τους ασφαλισμένες από την ίδια την αιγυπτιακή κυβέρνηση».¹⁷⁸

Εν τω μεταξύ, ο αιγυπτιακός Τύπος επιβεβαίωσε ότι η ελληνική Παροικία εξέφρασε την υποστήριξή της σε όλες τις αποφάσεις του Επαναστατικού Συμβουλίου, επισημαίνοντας ότι η Παροικία αποφάσισε τότε να συλλέξει δωρεές υπέρ της Επανάστασης.¹⁷⁹ Ο αιγυπτιακός Τύπος φρόντισε, επίσης, να μεταφέρει μια ειδική δήλωση από τον Νικόλα Σακελάριο, πρόεδρο του Ελληνικού Εμπορικού Επιμελητηρίου στην Αλεξάνδρεια, ο οποίος επιβεβαίωνε ότι «το νέο καθεστώς της Αιγύπτου καταπολεμά γενναία τη μάχη της πραγματικής οικονομικής μεταρρύθμισης στην Αίγυπτο. [...] Εμείς θα παλέψουμε με τους Αιγυπτίους για να αποκτήσουν τις Δίκαιες απαιτήσεις τους».¹⁸⁰

Η γραμμή του αιγυπτιακού Τύπου αποτελεί, συνάμα, επιδίωξη αποστολής εμμέσων μηνυμάτων σε ξένες κοινότητες της Αιγύπτου· μηνύματα που στόχευαν στην ανάδειξη του γεγονότος ότι η μεγαλύτερη ξένη παροικία που ζούσε στην Αίγυπτο, δηλαδή η ελληνική, παρείχε απεριόριστη υποστήριξη αλλά και δωρεές προς την αιγυπτιακή Επανάσταση, πράγμα που σήμαινε ότι οι αλλοδαποί δεν χρειάζονται να ανησυχούν για το μέλλον τους στην εποχή της Επανάστασης του Ιουλίου. Ο

¹⁷⁸ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 25. 05. 1953, σ. 1

¹⁷⁹ Αναλυτικά, η *al Ahram* δημοσίευσε ότι πραγματοποιήθηκε «επείγουσα συνεδρίαση» στην ελληνική κοινότητα Αλεξάνδρειας στην οποία ανακοινώθηκε η πλήρης υποστήριξη όλων των αποφάσεων του Επαναστατικού Συμβουλίου. Επίσης, η εφημερίδα φρόντισε να καλύψει άλλη συνεδρίαση που πραγματοποιήθηκε στις 23 Μαΐου του 1953 στην κοινότητα Καΐρου, στην οποία ανακοινώθηκε ότι θα πραγματοποιηθεί τελετή μέσα στον Κήπο της ελληνικής λέσχης «Helmeia Palace» στην Ηλιούπολη του Καΐρου και τα έσοδα αυτής της τελετής θα δωριστούν υπέρ του Επαναστατικού Συμβουλίου. Σύμφωνα με τον αιγυπτιακό Τύπο, ο κύριος αιγυπτιακός ραδιοφωνικός σταθμός «Al Qahera» φρόντισε να μεταδώσει τον εορτασμό της ελληνικής Παροικίας για την Επανάσταση της 23ης Ιουλίου. Βλ., *Al Ahram*, 23, 24. 05. 1953, σ. 4.

¹⁸⁰ *Al Ahram*, 23. 05. 1953, σ. 4.

αιγυπτιώτικος Τύπος φρόντισε, κι εκείνος από την πλευρά του, να προβάλλει το ίδιο μήνυμα μέσω δημοσιευμάτων για μέλη του Επαναστατικού Συμβουλίου που εξέφρασαν την υποστήριξή τους στην ελληνική Παροικία. Η πιο εξέχουσα δήλωση που κοινοποιήθηκε τότε ήταν αυτή του πρωθυπουργού της Αιγύπτου και προέδρου του Επαναστατικού Συμβουλίου, *Mohamed Nageb*, ο οποίος επιβεβαίωσε στους Αιγυπτιώτες Έλληνες: «ΣΑΣ ΘΕΩΡΩ ΟΛΟΥΣ ΑΙΓΥΠΤΙΟΥΣ».¹⁸¹ Η εφημερίδα «Ταχυδρόμος» από την πλευρά της σχολίασε την ομιλία του Στρατηγού *Nageb*, αναφερόμενη στην εμπιστοσύνη των ξένων και, προ παντός, των Ελλήνων προς το νέο Καθεστώς.¹⁸² Δημοσίευσε, επίσης, το σχόλιο του Προέδρου της ελληνικής κοινότητας Καΐρου, Γ. Ροϊλού, ο οποίος δήλωνε:

«Θέλω να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μας, ειδικά προς εκείνους οι οποίοι σήμερα ευρίσκονται επί κεφαλής του Αιγυπτιακού Έθνους, διά το έργον των, επ' ωφελεία των ξένων, που διαμένουν ενταύθα. [...] Ζήτω η Αίγυπτος. Ζήτω ο Στρατηγός Ναγκίμπ και οι Συνεργάται του».¹⁸³

Ως αποτέλεσμα, μάλλον, αυτής της αμοιβαίας υποστήριξης μεταξύ των δύο πλευρών κατά το έτος εκείνο, ήτοι το 1953, ο αιγυπτιακός Τύπος μερίμνησε να δημοσιεύσει αρκετές δηλώσεις του Τμήματος Διαβατηρίων στο Υπουργείο Εσωτερικών, οι οποίες στο σύνολό τους καλλιεργούσαν ένα αίσθημα καθυσύχασης προς τους Έλληνες. Οι δυο βασικές αιγυπτιακές ημερήσιες εφημερίδες εκείνης της εποχής, η *al Ahram* και η *al Akhbar*, ενδιαφέρθηκαν να κοινοποιήσουν παρόμοιες δηλώσεις, που αφορούσαν στον αριθμό των ξένων στους οποίους χορηγούνταν η αιγυπτιακή υπηκοότητα. Για παράδειγμα, αναφέρθηκαν στις δηλώσεις του *Ibrahim Gad al Hak*, Διευθυντή του Τμήματος Διαβατηρίων, που αποκάλυψε ότι 91 αλλοδαποί απέκτησαν την αιγυπτιακή υπηκοότητα κατά τους τρεις πρώτους μήνες του 1953, μεταξύ αυτών 78 Έλληνες. Ο *al Hak* επιβεβαίωσε ότι αυτό το ποσοστό ήταν μεγαλύτερο από το ποσοστό εκείνων που έλαβαν αιγυπτιακή υπηκοότητα κατά την ίδια περίοδο του προηγούμενου έτους, προσθέτοντας ότι «ο σκοπός χορήγησης αιγυπτιακής υπηκοότητας είναι να καθυσοχαστούν οι αλλοδαποί, για να χτίσουν τη χώρα μαζί μας μετά την Επανάσταση».¹⁸⁴

Ακόμη ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα εντοπίζεται μια εβδομάδα μετά τον εορτασμό και τον έρανο που πραγματοποιήθηκε τον Μάιο του 1953 στην ελληνική Παροικία υπέρ της αιγυπτιακής Επανάστασης. Συγκεκριμένα, οι *al Ahram* και *al*

¹⁸¹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 25. 05. 1953, σ. 1

¹⁸² Στο ίδιο.

¹⁸³ Στο ίδιο.

¹⁸⁴ *Al Ahram*, 8. 04. 1953, σ.7. Και βλ. *Al Akhbar*, Κάιρο, 8. 04. 1953, σ.4.

Akhbar ανέφεραν ότι το Υπουργείο Εσωτερικών εξέταζε τις εκατοντάδες αιτήσεις που υπέβαλαν Έλληνες στην Αίγυπτο για την απόκτηση αιγυπτιακής υπηκοότητας. Ο *Hussein Ra'eft*, ο Αντιπρόσωπος Τελωνειακής Υπηρεσίας στο Υπουργείο Εσωτερικών, τόνισε τότε ότι όλες οι διατάξεις του νόμου ισχύουν για τους Έλληνες αιτούντες και σύντομα θα τους δοθεί αιγυπτιακή υπηκοότητα, προσθέτοντας ότι η υπηκοότητα θα χορηγηθεί στον μεγαλύτερο αριθμό αλλοδαπών κατά την επόμενη περίοδο.¹⁸⁵ Παρά τη δήλωση ότι υποβλήθηκαν εκατοντάδες αιτήματα από τους Έλληνες για την αιγυπτιακή υπηκοότητα, σημειώνεται, από την άλλη, ότι ο αρχισυντάκτης της εφημερίδας «Πάροικος» του Καΐρου κοινοποίησε ότι η ηγεσία της Παροικίας δεν ενδιαφερόταν να υποβάλει επίσημο συλλογικό αίτημα στις αιγυπτιακές αρχές να υποστηρίξουν τη χορήγηση υπηκοότητας στους Έλληνες.¹⁸⁶

Από την προαναφερθείσα δημοσιογραφική κάλυψη συνάγεται ότι η συνεχής δημοσίευση τέτοιων άρθρων στον αιγυπτιακό Τύπο, σε αντίθεση με τις δημοσιεύσεις πριν την Επανάσταση, αποτελούσε μέρος της καθυστερημένης τοποθέτησης και της υποστήριξης των ξένων εκ μέρους του αιγυπτιακού Τύπου από το 1952 έως τον πόλεμο του Σουέζ, τον Οκτώβριο του 1956. Την εποχή εκείνη δεν παρατηρείται, δηλαδή, προπαγάνδα κατά της παρουσίας αλλοδαπών στην Αίγυπτο, αλλά αντιθέτως, είναι εμφανής η αύξηση του αριθμού των δημοσιογραφικών άρθρων που χαρακτηρίζουν ως αναγκαιότητα την χορήγηση υπηκοότητας. Το ίδιο αποδεικνύεται, ακόμη, από την πολλαπλότητα των άρθρων του αιγυπτιακού Τύπου που δημοσίευαν αδιάκοπα τον αριθμό των αλλοδαπών στους οποίους χορηγούταν η υπηκοότητα κάθε μήνα, για να αναδειχθεί η υποστήριξη του νέου Καθεστώτος προς τις ξένες κοινότητες. Σκόπιμο είναι να επαναληφθεί, στο σημείο αυτό, ότι λόγω της απουσίας Γενικής Επίσημης Απογραφής του Κράτους, η οποία επρόκειτο να δημοσιευτεί το 1957, κάτι που δεν πραγματοποιήθηκε λόγω του πολέμου του Σουέζ, οι δημοσιεύσεις αυτές κατέχουν εξέχουσα αποδεικτική θέση ως προς το αναλυόμενο ζήτημα της χορήγησης υπηκοότητας σε μη Αιγυπτίους πολίτες.

Ο αιγυπτιακός Τύπος, μάλιστα, παρείχε μια ενδεικτική εικόνα αποσπασματικών στοιχείων για το ποσοστό της χορήγησης αιγυπτιακής υπηκοότητας εντός της Παροικίας εκείνα τα χρόνια σε μηνιαία βάση, ήδη από τις αρχές του 1954. Σύμφωνα με την *al Ahram*, κατά τη διάρκεια του πρώτου μισού του 1954, 792 αλλοδαποί είχαν

¹⁸⁵ *Al Ahram*, 24. 05. 1953, σ.7.

¹⁸⁶ Chrysostomidis Sofianos (2009). *The Left, Nasser, and the Exodus of the Greeks from Egypt*, *The Journal of the Hellenic Diaspora*, Pella Publishing Company, New York, Vol. 35.2, σ. 155- 160.

καταθέσει αιτήσεις στο Υπουργείο Εσωτερικών για απόκτηση της αιγυπτιακής Υπηκοότητας.¹⁸⁷ Το Υπουργείο έκανε αποδεκτές 365 αιτήσεις, δηλαδή περίπου το 50% του συνόλου, καθώς και αποφάσισε τη συνέχιση της εξέτασης των υπολοίπων αιτήσεων.¹⁸⁸ Κατά το δεύτερο εξάμηνο του 1954, 96 αλλοδαποί είχαν καταθέσει αιτήσεις στο Υπουργείο Εσωτερικών για απόκτηση υπηκοότητας, πράγμα που σημαίνει ότι το σύνολο των αιτήσεων κατά το 1954 ανερχόταν στις 886. Σύμφωνα με τις στατιστικές που δημοσιεύτηκαν στην *al Ahram*, 314 αλλοδαποί απέκτησαν αιγυπτιακή υπηκοότητα κατά το δεύτερο εξάμηνο του 1954.¹⁸⁹ Συνολικά, δηλαδή, το 1954 από τους 886 αιτούντες, 679 απέκτησαν την πολυπόθητη αιγυπτιακή ιθαγένεια, πράγμα που σημαίνει ότι το 76.6% των αιτήσεων έγιναν τότε δεκτές. Το εν λόγω ποσοστό αντικατοπτρίζει, όπως το περιέγραψε η *al Ahram*, την τάση της κυβέρνησης στα πρώτα χρόνια της Επανάστασης να καθησυχάσει τους αλλοδαπούς, καθιστώντας ευκολότερη τη απόκτηση της ιθαγένειας και ανοίγοντας την πόρτα για πολιτογράφηση.¹⁹⁰

Ένας από τους Έλληνες που απέκτησαν την υπηκοότητα κατά το προαναφερθέν χρονικό διάστημα χαρακτηρίστηκε από τον αιγυπτιακό Τύπο ως απόδειξη της ισχυρής σχέσης μεταξύ του νέου καθεστώτος και των Αιγυπτιακών Ελλήνων, καθώς και της χορήγησης δικαιωμάτων στους Έλληνες που δεν μπορούσαν να τα αποκτήσουν πριν από την επανάσταση του 1952. Ειδικότερα, η *al Ahram* αναφέρθηκε σε έναν Έλληνα εργαζόμενο σε κατάστημα κοσμημάτων στο Κάιρο, ο οποίος απέκτησε υπηκοότητα με δικαστική απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας. Η εφημερίδα ανάδειξε ότι ο Έλληνας εργαζόμενος ζήτησε το 1951 από το αιγυπτιακό Υπουργείο Εσωτερικών να αποκτήσει υπηκοότητα, δηλαδή ένα χρόνο πριν από την έκρηξη της επανάστασης, αλλά το Υπουργείο είχε τότε αρνηθεί την αίτησή του. Μετά την επανάσταση, όμως, ο εργαζόμενος υπέβαλε αίτηση ακύρωσης αγωγή ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, το οποίο αποφάνθηκε υπέρ του δικαιώματός του περί απόκτησης της υπηκοότητας, με την αιτιολογία ότι ο αιτούμενος γεννήθηκε στην Αίγυπτο από γονείς που ζούσαν στην χώρα από το 1914.¹⁹¹

¹⁸⁷ *Al Ahram*, 27. 06. 1954, σ. 7.

¹⁸⁸ Σχετικά βλ., *Al Ahram*, 18. 05. 1954, σ. 7· *Al Ahram*, 11.06. 1954, σ. 7· *Al Ahram*, 18. 06. 1954, σ. 7· *Al Ahram*, 27. 06. 1954, σ. 7.

¹⁸⁹ Βλ. *Al Ahram* 7. 07. 1954, σ. 7· *Al Ahram*, 14 .07. 1954, σ. 9· *Al Ahram*, 7. 11. 1954, σ. 9· *Al Ahram*, 22. 11. 1954, σ. 9· *Al Ahram*, 27. 11. 1954, σ. 6· *Al Ahram*, 25.12. 1954, σ. 6.

¹⁹⁰ *Al Ahram*, 27. 06. 1954, σ. 7.

¹⁹¹ *Al Ahram*, 22. 11. 1954, σ. 9.

Η εν λόγω τάση, η οποία σχετίζεται με την επέκταση της χορήγησης αιγυπτιακής υπηκοότητας σε αλλοδαπούς μετά την αιγυπτιακή επανάσταση, εξηγήθηκε από τον αιγυπτιώτικο Τύπο ως έκφραση του κάλου οράματος του νέου καθεστώτος για το μέλλον των ξένων κοινοτήτων.¹⁹²

Πολυσήμαντη υπήρξε και η συνεχής κάλυψη των μηνιαίων υπουργικών στατιστικών σχετικά με τον αριθμό των αλλοδαπών, που αποκτούσαν δικαιωματικά την αιγυπτιακή υπηκοότητα, από τον αιγυπτιακό Τύπο. Σε άλλο άρθρο της, η *al Ahram* πανηγύρισε τη χορήγηση υπηκοότητας σε 88 αλλοδαπούς την πρώτη ημέρα του 1955.¹⁹³ Εντυπωσιακό είναι ότι το έτος εκείνο 480 αλλοδαποί απέκτησαν αιγυπτιακή υπηκοότητα, με ποσοστό μείωσης περίπου 30% από το προηγούμενο έτος, ήτοι το 1954.¹⁹⁴ Όσον αφορά την υπουργική απογραφή του 1956, παρατηρείται ευμεγέθης μείωση στον αριθμό των ξένων στους οποίους χορηγήθηκε η υπηκοότητα σε 203, με αποτέλεσμα το ποσοστό μείωσης να ανέρχεται περίπου στο 57% του προηγούμενου έτους του 1955.¹⁹⁵ Η μείωση αυτή αποτελούσε άμεσο επακόλουθο του νέου Νόμου περί της αιγυπτιακής ιθαγένειας, ο οποίος εκδόθηκε πριν το τέλος του 1956, όπως θα αναλυθεί κατωτέρω.

Στην πραγματικότητα, ο νόμος 160/1950, που εκδόθηκε πριν από την Επανάσταση, εξακολουθούσε να ισχύει. Μετά την επανάσταση, ο αιγυπτιακός Τύπος ζήτησε την τροποποίησή του. Σε ένα άρθρο που δημοσιεύτηκε στην *al Ahram*, συγκεκριμένα, η εφημερίδα προετοιμάζε ήδη το έδαφος για την θέσπιση νέου Νόμου περί αιγυπτιακής ιθαγένειας προκειμένου να δημιουργηθεί ένα νέο σύστημα σύμφωνο με «το πνεύμα και τις αρχές της Επανάστασης».¹⁹⁶

¹⁹² Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 16. 01. 1955, σ. 8. Αξίζει εδώ να αναφερθεί σε ένα άλλο παράδειγμα στο ίδιο πλαίσιο. Η Αίγυπτος έχει εγκαινιάσει νέα γραφεία Διαβατηρίων με κύριο καθήκον τους, κατά τον αιγυπτιακό Τύπο, να είναι «η διευκόλυνση αλλοδαπών κατά την υποβολή αιτήσεων για απόκτηση άδειας διαμονής και υπηκοότητας». Κατά τα εγκαίνια των νέων γραφείων, το Υπουργείο Εσωτερικών επέλεξε τον Πρόεδρο της ελληνικής κοινότητας Καΐρου ως εκπρόσωπο των ξένων Παροικιών στην Αίγυπτο και για να δώσει ομιλία εκ μέρους τους. Βλ., *Al Ahram*, 16. 01. 1955, σ. 4.

¹⁹³ Σχετικά βλ., *Al Ahram*, 1. 01. 1955, σ. 1, 4- *Al Ahram*, 22. 01. 1955, σ. 7- *Al Ahram*, 7. 02. 1955, σ. 6- *Al Ahram*, 8. 02. 1955, σ. 4- *Al Ahram*, 12. 02. 1955, σ. 6- *Al Ahram*, 26. 03. 1955, σ. 6- *Al Ahram*, 5. 06. 1955, σ. 6- *Al Ahram*, 24. 12. 1955, σ. 7.

¹⁹⁴ *Al Ahram*, 22. 01. 1955, σ. 7- *Al Ahram*, 7. 12. 02. 1955, σ. 6- *Al Ahram*, 8. 02. 1955, σ. 4- *Al Ahram*, 26. 03. 1955, σ. 6- *Al Ahram*, 5. 06. 1955, σ. 6- *Al Ahram*, 24. 12. 1955, σ. 7.

¹⁹⁵ Πιο συγκεκριμένα, ο αριθμός που καταγράφηκε στον αιγυπτιακό Τύπο και έφερε σημαντικές ενδείξεις, έχει εμφανιστεί τον Φεβρουάριο του 1956, όπου 20 αλλοδαποί απέκτησαν την υπηκοότητα, μεταξύ των οποίων 11 Έλληνες. Γενικότερα, κατά το πρώτο εξάμηνο του 1956, 47 αλλοδαποί απέκτησαν υπηκοότητα, σε σύγκριση με 156 κατά το δεύτερο εξάμηνο του έτους. Βλ. *Al Ahram*, 11. 02. 1956, σ. 8- *Al Ahram*, 17. 08. 1956, σ. 11- *Al Ahram*, 13. 10. 1956, σ. 5- *Al Ahram*, 3. 12. 1956, σ. 5- *Al Ahram*, 27. 12. 1956, σ. 5.

¹⁹⁶ *Al Ahram*, 22. 01. 1954 σ. 4- *Al Ahram*, 14.07. 1954, σ. 9.

Δεύτερο υποκεφάλαιο

Ο πόλεμος του Σουέζ και ο αντίκτυπος του στην χορήγηση υπηκοότητας

Μετά την εθνικοποίηση της Διώρυγας του Σουέζ τον Ιούνιο του 1956, την απεργία ξένων εργαζόμενων στην Διώρυγα και την έκρηξη του πολέμου του Σουέζ τον Οκτώβριο του ίδιου έτους, παρατηρείται μία αλλαγή αντίληψης της νέας κυβέρνησης απέναντι στους αλλοδαπούς που διέμεναν στην Αίγυπτο.¹⁹⁷ Δυο εβδομάδες μετά το ξέσπασμα του πολέμου του Σουέζ, η αιγυπτιακή κυβέρνηση κατήγγειλε τον Νόμο υπ' αριθμ. 160/1950 περί ιθαγένειας και εξέδωσε νέο νόμο για την αντικατάστασή του. Στις 20 Νοεμβρίου του 1956, ο νέος πρόεδρος της Αιγύπτου, Γκαμάλ Άμπντ ελ Νάσσερ, υπέγραψε τον νέο νόμο υπ' αριθμ. 391 περί ιθαγένειας. Σύμφωνα με το επεξηγηματικό υπόμνημα του Νόμου αυτού, η έννοια και τα θεμέλια της αιγυπτιακής ιθαγένειας «αιγυπτιοποιούνται», διότι καθορίστηκε για πρώτη φορά η έννοια τού Αιγύπτιου που περιλαμβάνει οποιονδήποτε είχε εγκατασταθεί στην Αίγυπτο πριν από τον Ιανουάριο 1900 και συνέχιζε να παραμένει στη χώρα μέχρι την ημερομηνία που τέθηκε σε ισχύ αυτός ο νόμος.¹⁹⁸

Δύο μήνες μετά την έκδοση του προαναφερθέντος νόμου, ο αιγυπτιώτικος Τύπος είχε αυξήσει έντονα τις δημόσιες παροτρύνσεις του προς τους Έλληνες, καλώντας τους να προχωρήσουν στις διαδικασίες περί απόκτησης αιγυπτιακής ιθαγένειας, λαμβάνοντας υπόψη το πνεύμα της υποστήριξης που έδειξε η Παροικία προς όφελος της αιγυπτιακής κυβέρνησης κατά τη διάρκεια της κρίσης της Διώρυγας, δηλαδή το γεγονός ότι οι Αιγυπτιώτες εργάτες αρνήθηκαν τότε να απεργήσουν, σε αντίθεση προς τους αλλοδαπούς συναδέλφους τους. Η περίπτωση της αιγυπτιώτικης εφημερίδας, «Πάροικος», ήταν χαρακτηριστική, καθώς εκείνη ηγήθηκε της δημοσιογραφικής προπαγάνδας ενθάρρυνσης των Αιγυπτιωτών Ελλήνων προς

¹⁹⁷ Η εθνικοποίηση της Διώρυγας του Σουέζ οδήγησε στον πόλεμο του Σουέζ (Η Τριμερής Εισβολή), αφού οι κυβερνήσεις της Βρετανίας και της Γαλλίας αντέδρασαν έντονα και έλαβαν καθαρή στάση απέναντι στην πράξη της εθνικοποίησης. Στις 29 Οκτωβρίου 1956, η Βρετανία, η Γαλλία και το Ισραήλ συμφώνησαν να κινηθούν στρατιωτικά εναντίον της Αιγύπτου. Όσον αφορά την απεργία στην Διώρυγα, το μεγαλύτερο ποσοστό των Ελλήνων εργαζόμενων αποφάσισαν να μην συμμετάσχουν σε αυτή και υποστήριξαν τους Αιγύπτιους εργάτες και την πολιτική απόφαση σχετικά με την εθνικοποίηση. Σχετικά βλ., Mohamed H. Heikal (1986). *Cutting the Lion's Tail: Suez Through Egyptian Eyes*, André Deutsch Limited. Και βλ., Francis Fukuyama (1980). *Soviet threats to intervene in the Middle East 1956-1973*, εκδ. Rand, σ. 6.

¹⁹⁸ Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι η αιγυπτιακή κυβέρνηση πήρε αυτή την απόφαση πέντε μήνες πριν την έκδοση του Νόμου υπ' αριθμ. 391/1956. Σύμφωνα με την «Al Ahrām», ο Υπουργός Εσωτερικών έλαβε εντολή από την κυβέρνηση να μην παραχωρήσει αιγυπτιακή υπηκοότητα σε οποιονδήποτε αλλοδαπό που αποδεικνύεται ότι ανήκει στον Σιωνισμό ή ότι τον υποστηρίζει. Σχετικά βλ., Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, Al-Waqa'i' al Miṣriya, στις 20 Νοεμβρίου 1956, αριθμός Φ. 93.

υποβολή, επειγόντως, μαζικής αίτησης για την απόκτηση αιγυπτιακής υπηκοότητας.¹⁹⁹

Η ίδια εφημερίδα προέβη, επίσης, στην κάλυψη των δραστηριοτήτων 21 μελών του Συνδέσμου Ελληνοαιγυπτιακής Φιλίας και Συνεργασίας που υπέβαλαν αίτημα στον Νάσσερ, ζητώντας του να διευκολυνθεί η απόκτηση της αιγυπτιακής ιθαγένειας από Έλληνες, προκειμένου να προσαρμοστούν *ψυχολογικά* στις νέες συνθήκες της χώρας. Αυτή η γραμμή της εφημερίδας έφερε τους Έλληνες αξιωματούχους στην Πρεσβεία του Κάιρο σε δίλημμα και αμηχανία, ωθώντας τους στην αποστολή επιστολής προς το ΥΠ.ΕΞ ότι αυτή η πρωτοβουλία υιοθετείται από τους Έλληνες κομμουνιστές στην Αίγυπτο.²⁰⁰

Από την άλλη, φαίνεται ότι ο αιγυπτιακός Τύπος αποδέχτηκε αλλά και υποστήριξε την πρόταση για διευκόλυνση της μαζικής χορήγησης αιγυπτιακής υπηκοότητας στους Έλληνες. Το γεγονός αυτό φαίνεται και από το άρθρο του *Moustafa Amin*, αρχισυντάκτη της εφημερίδας *al Akhbar*. Ο *Amin*, στο άρθρο του, επιβεβαίωσε ότι οι Έλληνες της Αιγύπτου αποτελούσαν μέρος της αιγυπτιακής κοινωνίας που θα διασφαλιζόταν με την παροχή των απαραίτητων διευκολύνσεων για την απόκτηση αιγυπτιακής υπηκοότητας ή μόνιμης διαμονής στην Αίγυπτο.²⁰¹

Επιστρέφοντας στα στατιστικά στοιχεία σχετικά με όσους έλαβαν αιγυπτιακή ιθαγένεια, διαπιστώνεται ότι ο αιγυπτιακός Τύπος συνέχισε να τα δημοσιεύει εξαμηνιαία. Αξιοσημείωτο είναι, όμως, ότι ο Τύπος είχε σταματήσει να δημοσιεύει αυτά τα στατιστικά από το 1961 έως το τέλος της υπό μελέτη περιόδου, δηλαδή το 1967, γεγονός που ενδεχομένως να υποδηλώνει τον μικρό αριθμό ξένων που είχαν λάβει τότε υπηκοότητα και την συνακόλουθη επιλογή των εφημερίδων να μην δημοσιεύουν τον περιορισμένο αριθμό των στοιχείων που εξέδιδε το Υπουργείο Εσωτερικών. Ούτως ή άλλως, το πρώτο έτος μετά την έκδοση του Νόμου υπ' αριθμ. 391/1956, χορηγήθηκε η ιθαγένεια σε 492 ξένους.²⁰² Εκείνη την χρονιά, ο μήνας Απρίλιος παρουσίασε την μεγαλύτερη συχνότητα στην χορήγηση ιθαγενείας

¹⁹⁹ Πάροικος, Κάιρο, 23. 01. 1957, σ. 1· Και βλ., Πάροικος, Κάιρο, 2, 8. 02. 1957.

²⁰⁰ Πιο αναλυτικά βλ., την μαρτυρία του τότε αρχισυντάκτη της εφημερίδας «Πάροικος», Σοφιανού Χρυσοστομίδη, για το ίδιο ζήτημα: Σοφιανός Χρυσοστομίδης, Ελληνικής παροικία Αιγύπτου: η έξοδος, *ο.π.*, σ. 117-131· John Sakkas (2009). Greece and the Mass Exodus of the Egyptian Greeks, *ο.π.*, σ. 101- 115.

²⁰¹ *Akhbar Al Youm*, Κάιρο, 22. 02. 1957. σ. 1.

²⁰² Πιο αναλυτικά, το πρώτο μισό του 1957, η Αίγυπτος παραχώρησε υπηκοότητα σε 361, σε σύγκριση με 131 κατά το δεύτερο μισό του 1957.

δεδομένου ότι 177 αλλοδαποί έλαβαν την αιγυπτιακή υπηκοότητα.²⁰³ Σημειώνεται εδώ ότι ο αριθμός των ξένων που απέκτησαν υπηκοότητα αυξήθηκε και πάλι, δεδομένου ότι είχε μειωθεί τα τελευταία δύο χρόνια.

Εκείνη τη χρονιά, τον Αύγουστο του 1957, ο Έλληνας πρωθυπουργός, Κωνσταντίνος Καραμανλής, επισκέφτηκε την Αίγυπτο. Λόγω της επίσκεψης του, παρατηρείται ότι ο αιγυπτιακός Τύπος επέμεινε να δημοσιεύσει αρκετά άρθρα που περιλάμβαναν αξιοσημείωτη υποστήριξη για την ελληνική Παροικία. Αυτό που είναι ενδιαφέρον, σε αυτό το σημείο, είναι ότι ο αιγυπτιακός Τύπος για την επιλεξιμότητα των Αιγυπτιωτών Ελλήνων ως προς την απόκτηση αιγυπτιακής υπηκοότητας, ανέδειξε το στοιχείο της ισχυρής φιλίας μεταξύ των δύο χωρών και την υποστήριξη των Ελλήνων κατά τη διάρκεια της αιγυπτιακής Επανάστασης της 23^{ης} Ιουλίου. Όπως μετέδωσε η *al Ahram*, η κυβέρνηση «εξετάζει το ενδεχόμενο να χορηγήσει σε 70.000 Έλληνες αιγυπτιακή υπηκοότητα».²⁰⁴ Η *al Ahram* υποστήριξε τότε ότι, από την έναρξη της Επανάστασης του Ιουλίου, η ελληνική Παροικία έχει συμβάλει στην ανάπτυξη και στην, καθ' όλα, βελτίωση της Αιγύπτου.²⁰⁵

Ο αιγυπτιώτικος Τύπος κάλυπτε καθημερινά την επίσκεψη του Κ. Καραμανλή. Ο «Πάροικος» του Καΐρου υπογράμμισε την ανάγκη να τεθεί θέμα χορήγησης αιγυπτιακής υπηκοότητας στους Έλληνες, για να διευκολυνθεί η προσαρμογή τους στις νέες συνθήκες.²⁰⁶ Ο «Ταχυδρόμος» της Αλεξάνδρειας δημοσίευσε στο πρωτοσέλιδό του «ανοικτή επιστολή προς τους ηγέτες των δύο χωρών», επιβεβαιώνοντας ότι η χορήγηση υπηκοότητας στους Αιγυπτιώτες Έλληνες είναι μια από τις ριζικές λύσεις για τη διασφάλιση της συνέχισης της διαβίωσης τους στην Αίγυπτο.²⁰⁷ Ο αιγυπτιακός Τύπος από την πλευρά του παραθέτει ότι ο Κ. Καραμανλή ζήτησε τη διευκόλυνση χορήγησης της αιγυπτιακής υπηκοότητας από τη Κυβέρνηση της Αιγύπτου σε όσους από τους Αιγυπτιώτες Έλληνες πληρούσαν τα κριτήρια για την λήψη της, ειδικότερα δίνοντας έμφαση στους Αιγυπτιώτες της νέας γενιάς.²⁰⁸ Αλλά αυτό που διεκδικούσε τότε η Καϊρινή εφημερίδα «Πάροικος», ήταν να υποβάλει ο Καραμανλής επίσημο αίτημα εκ μέρους της Παροικίας για μαζική

²⁰³ *Al Ahram*, 24. 04. 1957, σ. 5· *Al Ahram*, 20. 05. 1957, σ. 4· *Al Ahram*, 23. 06. 1957, σ. 5· *Al Ahram*, 25. 07. 1957, σ. 5· *Al Ahram*, 14. 08. 1957, σ. 2· *Al Ahram*, 30. 09. 1957, σ. 4· *Al Ahram*, 23. 11. 1957, σ. 5.

²⁰⁴ *Al Akhbar*, Κάιρο, 14. 08. 1957, σ. 4· *Al Ahram*, 14. 08. 1957, σ. 2.

²⁰⁵ *Al Ahram*, 14. 08. 1957, σ. 2.

²⁰⁶ Πάροικος, Κάιρο, 16. 08. 1957.

²⁰⁷ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 17. 08. 1957, σ. 1, 3, 4.

²⁰⁸ *Al Ahram*, 18. 08. 1957, σ. 2

χορήγηση αιγυπτιακής υπηκοότητας στους Έλληνες της Αιγύπτου και όχι απλώς να τεθεί αυτό το θέμα ευκαιριακά κατά τη διάρκεια των συνομιλιών. Ο αρχισυντάκτης της αιγυπτιακής εφημερίδας, Χρυσοστομίδης, Σοφιανός, αναφέρει: «Ρώτησα τον Καραμανλή: Είστε έτοιμοι να ζητήσετε την αιγυπτιακή υπηκοότητα για τους πολίτες μας που το θέλουν; Ο Καραμανλής απάντησε: «Ως Πρωθυπουργός της Ελλάδας, δεν σκοπεύω να υποβάλω αίτηση για την αιγυπτιακή υπηκοότητα εκ μέρους των ελληνικών κοινοτήτων, εκτός εάν οι ίδιες υποβάλουν αίτηση». ²⁰⁹ Στη συνέχεια ο αρχισυντάκτης του «Πάροικου» επισημαίνει ότι τέτοιο αίτημα δεν έγινε ποτέ από την παροικιακή ηγεσία. Παρόλα αυτά, την τελευταία μέρα της επίσκεψης του Καραμανλή ο «Ταχυδρόμος» δημοσίευσε κύριο άρθρο, υπό τον τίτλο «Αισιοδοξία εις τας συνομιλίας κ. Καραμανλή – Νάσσερ», αναφέροντας ότι ο Καραμανλής τοποθετήθηκε σχετικά με τους Αιγυπτίους, λέγοντας: «εσκεφθήσαν κατ' αρχήν διαφόρους λύσεις, μεταξύ των οποίων και την απόκτησιν της Αιγυπτιακής υπηκοότητος άνευ όμως της πενταετίας διά την απόκτησιν του δικαιώματος της εργασίας». ²¹⁰

Το προαναφερθέν αίτημα για μαζική χορήγηση αιγυπτιακής υπηκοότητας στους Αιγυπτίους αποδεικνύεται, από τα στατιστικά στοιχεία που δημοσιεύθηκαν στον αιγυπτιακό Τύπο για το ποσοστό αλλοδαπών στους όποιους χορηγήθηκε υπηκοότητα τα χρόνια που ακολούθησαν την προαναφερθείσα επίσκεψη, επιβεβαιώνει ότι δεν καρποφόρησε. Διαπιστώνουμε ότι το 1958 ήταν το έτος κατά το οποίο το καταγεγραμμένο ποσοστό αλλοδαπών που απέκτησαν αιγυπτιακή υπηκοότητα ήταν το χαμηλότερο μετά την Επανάσταση. Τον Αύγουστο δημοσιεύθηκε νέο άρθρο που ανέφερε ότι ο αριθμός των αλλοδαπών στους οποίους χορηγήθηκε υπηκοότητα μέχρι αυτό τον μήνα ήταν μόλις **93**. ²¹¹ Εν πάση περιπτώσει, ο αιγυπτιακός Τύπος δημοσίευσε

²⁰⁹ Chrysostomidis Sofianos (2009). *The Left Nasser and the Exodus of the Greeks from Egypt*, ο.π., σ. 155- 160. Και βλ.. *Al Ahrām weekly English, Alexander Kazamias, Ptolemy's exodus*, 19. 01. 2012. σ. 12. Επίσης και βλ., τα δημοσιεύματα του «Πάροικου» κατά την διάρκεια της επίσκεψης: Πάροικος, 16. 08. 1957, και εξής.

²¹⁰ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 19. 08. 1957, σ. 1. Αξίζει να σημειωθεί ότι η εν λόγω πενταετία, έχει αναφερθεί στο άρθρο 11 του Νόμου 160/1956, στο οποίο ορίζεται ότι «ο αλλοδαπός που απέκτησε αιγυπτιακή ιθαγένεια δεν θα έχει το δικαίωμα να απολαμβάνει τα δικαιώματα των Αιγυπτίων ή να ασκεί τα πολιτικά του δικαιώματα πριν από τη λήξη πέντε ετών από την ημερομηνία κατά την οποία απέκτησε την ιθαγένεια. Βλ. Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, *Al-Waqa'i' al Miṣriya*, στις 20 Νοεμβρίου 1956, αριθμ. Φ. 93.

²¹¹ *Al Ahrām*, 14. 08. 1958, σ. 5. Μετά από αυτή την ημερομηνία και μέχρι το τέλος του έτους δεν δημοσιεύθηκαν στατιστικά στοιχεία σχετικά με τον αριθμό των ξένων που απόκτησαν υπηκοότητα. Καθίσταται εδώ εμφανές ότι ο αιγυπτιακός Τύπος, ειδικά η *Al Ahrām*, είχε συνηθίσει να δημοσιεύει τη μηνιαία και την εξαμηνιαία απογραφή που εκδίδεται από το Υπουργείο Εσωτερικών σχετικά με αποφάσεις για τη χορήγηση ιθαγένειας. Η απουσία δημοσιογραφικών άρθρων από τον Αύγουστο έως τον Δεκέμβριο του 1958, ενδέχεται να υποδηλώνει ότι δεν εκδόθηκαν αποφάσεις από το Υπουργείο Εσωτερικών σχετικά με τη χορήγηση ιθαγένειας κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου.

τέτοια στατιστικά στοιχεία του Υπουργείου Εσωτερικών, συμμετέχοντας, στην κυβερνητική προπαγάνδα που επιδίωκε να περάσει το μήνυμα ότι το νέο καθεστώς στην Αίγυπτο υποστηρίζει την παρουσία ξένων κοινοτήτων στην Αίγυπτο και τους προσφέρει την ευκαιρία να αποκτήσουν την αιγυπτιακή υπηκοότητα. Ωστόσο, μετά τον πόλεμο του Σουέζ και την έκδοση του νέου Νόμου περί ιθαγένειας, αυξήθηκαν οι περιπτώσεις ανάκλησης της ιθαγένειας των αλλοδαπών. Αυτό δείχνει ότι παρά την επέκταση χορήγησης υπηκοότητας, υπήρξε επέκταση και στην ανάκληση της.²¹²

Σε αμφοτέρως των περιπτώσεων, λογίζεται ότι ο αιγυπτιακός τύπος χρησιμοποιήθηκε για την μετάδοση έμμεσων μηνυμάτων σε ξένες κοινότητες, που σχετίζονταν με τη σημασία συνέχισης της παραμονής των αλλοδαπών στην Αίγυπτο με νέους, όμως, όρους, η παράβαση των οποίων θα οδηγούσε στην ανάκληση της αιγυπτιακής τους υπηκοότητας.

• Η Ιθαγένεια της Η.Α.Δ

Το 1961, ταυτόχρονα με την αύξηση των σοσιαλιστικών μέτρων, ο Αιγυπτιώτης φαρμακοποιός, Θεμιστοκλής Ματσάκης, έγραψε από το Κάιρο ότι η απόκτηση της «αραβικής» υπηκοότητας θα ήταν η κίνηση που θα μπορούσε να επιλύσει τα ζητήματα των Παροίκων.²¹³ Ωστόσο, παρέμεινε μια εκπρόθεσμη λύση, καθώς οι διαδικασίες για τη χορήγηση υπηκοότητας έγιναν πιο περίπλοκες από ό,τι πριν το 1949.²¹⁴ Ο Νόμος υπ' αριθμ. 160/1956 περί ιθαγένειας λειτούργησε μόνο για δύο χρόνια, ενώ ακυρώθηκε μετά την δημιουργία της Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας (Η.Α.Δ) μεταξύ Αιγύπτου και Συρίας το 1958.²¹⁵ Ως αποτέλεσμα της ίδρυσης Η.Α.Δ.,

²¹² Γενικότερα, κατά τα πρώτα οκτώ χρόνια της Επανάστασης ο αιγυπτιακός Τύπος αναφέρθηκε στην ανάκληση αιγυπτιακής ιθαγένειας από 1010 ξένους «λόγω της απειλής τους για την Εθνική Ασφάλεια». Τα εν λόγω στατιστικά στοιχεία συγκεντρώθηκαν από επίσημες δηλώσεις του αιγυπτιακού Υπουργείου Εσωτερικών και δημοσιεύθηκαν στην εφημερίδα *Al Ahrām* μεταξύ του 1953 και του 1961. Βλ., *Al Ahrām*, 6. 06. 1953 σ. 9· *Al Ahrām*, 25. 06. 1953, σ. 9· *Al Ahrām*, 31. 10. 1953 σ. 7· *Al Ahrām*, 6. 11. 1953, σ. 9· *Al Ahrām*, 26. 11. 1953, σ. 9· *Al Ahrām*, 11. 01. 1954, σ. 6· *Al Ahrām*, 28. 04. 1954, σ. 9· *Al Ahrām*, 22. 01. 1955, σ. 7· *Al Ahrām*, 8. 03. 1955, σ. 9· *Al Ahrām*, 19. 03. 1955, σ. 7· *Al Ahrām*, 20. 01. 1958, σ.5· *Al Ahrām*, 25. 03. 1959, σ. 4· *Al Ahrām*, 6. 10. 1959, σ. 4· *Al Ahrām*, 22. 12. 1959, σ. 1· *Al Ahrām*, 28. 12. 1959, σ. 4· *Al Ahrām*, 15. 01. 1961, σ.7.

²¹³ Θεμιστοκλής Ματσάκης (1961). *το Δίλημμα του Αιγυπτιώτου Ελληνισμού*, ο.π., σ. 20, 21

²¹⁴ Σχετικά με αυτό το θέμα, βλ., Eftychia Mylona (2018). «A Presence without a Narrative: The Greeks in Egypt, 1961-1976 », *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée* [Online], 144 | November 2018, Publications de l'Université de Provence, σ. 175-190.

²¹⁵ Στις 22 Φεβρουαρίου 1958 δημιουργήθηκε η *al Gumhūriyah al 'Arabiyah al Mutahidah* (η Η.Α.Δ), η οποία διήρκεσε έως το 1961. Η Αίγυπτος εξακολούθησε να είναι γνωστή με την ονομασία «Ηνωμένη Αραβική Δημοκρατία» έως το 1971. Ο Πρόεδρος της ένωσης ήταν ο Νάσσερ, αλλά στις 28 Σεπτεμβρίου 1961 μια ομάδα αξιωματικών, οργάνωσε πραξικόπημα και ανακήρυξε την ανεξαρτησία της Συρίας από την Η.Α.Δ. Αναλυτικά, βλ., Stephens Robert (1971). *Nasser: A Political Biography*,

ο συριακός Νόμος υπ' αριθμ. 492/1957 περί ιθαγένειας και ο αιγυπτιακός Νόμος 160 καταργήθηκαν.²¹⁶ Στις 22 Ιουνίου 1958, 5 μήνες μετά από την ίδρυση ΗΑΔ, ο *Νάσσερ* υπέγραψε τον Νόμο υπ' αριθμ. 82/1958 περί της Αραβικής Ιθαγένειας, ο οποίος περιλάμβανε 38 άρθρα.²¹⁷ Το αξιοσημείωτο εδώ είναι ότι ο «Ταχυδρόμος» φρόντισε να δημοσιεύσει το προσχέδιο του νόμου ήδη δύο μήνες από την έκδοσή του. Η εφημερίδα έγραψε ότι ο νέος νόμος θα δώσει στους Έλληνες την δυνατότητα να αποκτήσουν την αραβική ιθαγένεια, αρκεί να γνωρίζουν την αραβική γλώσσα.²¹⁸

Ο αιγυπτιακός Τύπος επέστρεψε για να καλύψει τα στατιστικά στοιχεία σχετικά με τον αριθμό των ξένων οι οποίοι ξεκίνησαν να χαίρουν «αραβικής ιθαγένειας» μετά από τον νέο Νόμο.²¹⁹ Αξιοσημείωτο είναι ότι το πρώτο έτος μετά την έκδοση του νόμου, είχε αυξηθεί ο αριθμός των ξένων άλλα και των Ελλήνων στους οποίους χορηγήθηκε αραβική ιθαγένεια. Σύμφωνα με την *al Ahram*, το Υπουργείο Εσωτερικών εξέδωσε στατιστικά στοιχεία κατά τους μήνες Ιανουάριο, Αύγουστο, Σεπτέμβριο, Οκτώβριο και Δεκέμβριο του 1959 σχετικά με την έκδοση αποφάσεων για τη χορήγηση **153** αλλοδαπών αραβικής υπηκοότητας.²²⁰ Αυτός ο αριθμός επιβεβαιώνει μεγάλη αύξηση σε σύγκριση με την προηγούμενα χρονιά, κατά την οποία χορηγήθηκε υπηκοότητα μόλις σε **93** ξένους.²²¹ Το 1960 η κάλυψη του Τύπου σχετικά με αυτά τα στατιστικά στοιχεία επιβεβαιώνει μεγάλη μείωση στον αριθμό της χορήγησης αραβικής ιθαγένειας, καθώς αυτή αποδόθηκε σε 79 αλλοδαπούς μέχρι τον Νοέμβριο του 1960.²²² Εν κατακλείδι, ενδιαφέρουσα απεικόνιση της κατάστασης αποτελεί το παρακάτω γράφημα, το οποίο συγκεντρώνει τα στατιστικά στοιχεία του

New York: Simon and Schuster, σ. 329, 330, 338· Said Aburish (2004). *Nasser, the Last Arab*, New York: St. Martin's Press, σ. 162, 163, 189, 191· Palmer Monte (1966). *The United Arab Republic: An Assessment of Its Failure*, *Middle East Journal*, Vol 20, σ. 50–67· Podeh Elie (1999). *The Decline of Arab Unity: The Rise and Fall of the United Arab Republic*, Sussex Academic Press, the University of Michigan, σ. 44, 45, 49.

²¹⁶ Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι ο Νόμος 82/1958 εφαρμόστηκε μέχρι το 1975, ενώ στις 29 Μαΐου 1975 καταργήθηκε και αντικαταστάθηκε με τον Νόμο 26/1975.

²¹⁷ Εντυπωσιακή είναι η νέα παράγραφος που προστέθηκε στο άρθρο 22 σχετικά με την ανάκληση ιθαγένειας, λόγω συμμετοχής σε προσπάθεια ανατροπής του πολιτικού καθεστώτος, υποστήριξης του σιωνισμού, κατασκοπείας, εγκατάλειψης του αραβικού εδάφους πέραν των 6 μηνών. Στο νόμο επίσης προστέθηκε νέα παράγραφος σχετικά με την έννοια της ενηλικίωσης. Η νέα παράγραφος προστέθηκε στο άρθρο 31 και όρισε ότι η ηλικία του αλλοδαπού που υποβάλλει αίτηση για αραβική υπηκοότητα δεν πρέπει να είναι μικρότερη των 21 ετών. Βλ., Η Επίσημη Εφημερίδα, *Al Garidah Al Rāsmiah*, ο νόμο αριθμός 82/1958, υπογράφηκε στις 22 Ιουνίου 1958.

²¹⁸ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 14. 05. 1958, σ. 5.

²¹⁹ *Al Ahram*, 14. 08. 1958, σ. 5

²²⁰ *Al Ahram*, 15. 01. 1959, σ. 7· *Al Ahram*, 20. 08. 1959, σ. 6· *Al Ahram*, 23. 09. 1959, σ. 5· *Al Ahram*, 8. 10. 1959, σ. 4· *Al Ahram*, 2. 12. 1959, σ. 4.

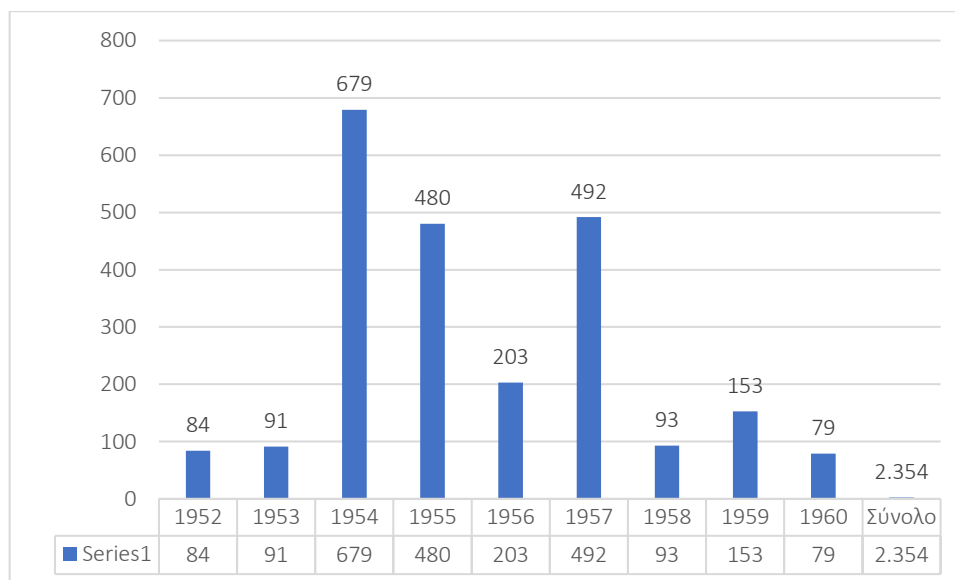
²²¹ *Al Ahram*, 14. 08. 1958, σ. 5.

²²² *Al Ahram*, 29. 02. 1960, σ. 4. *Al Ahram*, 3. 11. 1960, σ. 4.

Υπουργείου Εσωτερικών σχετικά με τη χορήγηση υπηκοότητας από το 1953 έως το 1960.

(Γράφημα 2)

Αριθμός των αλλοδαπών στους οποίους χορηγήθηκε η αιγυπτιακή υπηκοότητα μεταξύ 1952 και 1960 ²²³

Σημειώνεται από το παραπάνω γράφημα ότι και στις δύο φορές που εκδόθηκαν οι νόμοι περί αιγυπτιακής Ιθαγένειας του 1956 και του 1958, το έτος που ακολούθησε την έκδοσή τους υπήρχε μια αισθητή αύξηση του αριθμού των κατόχων υπηκοότητας σε σύγκριση με το έτος πριν από την έκδοσή των εν λόγω Νόμων. Αν και ο αιγυπτιακός Τύπος δεν ανέφερε τον αριθμό των Ελλήνων που απέκτησαν την αιγυπτιακή υπηκοότητα μετά το νέο νόμο, μπορεί όμως να υπολογισθεί λαβαίνοντας υπόψη τα δεδομένα από υπουργικές αποφάσεις για τη χορήγηση ιθαγένειας που βρίσκονται στο Αρχείο του Αιγυπτιακού Υπουργικού Συμβουλίου και όπου

²²³ Ο αριθμός των ξένων χορηγηθέντων της αιγυπτιακής υπηκοότητας έχει συγκεντρωθεί από τα ακόλουθα τεύχη στην εφημερίδα Al Ahram: Al Ahram, 20. 05. 1952, σ. 4· Al Ahram 8. 04. 1953, σ.7· Al Ahram, 18. 05. 1954, σ. 7· Al Ahram, 27. 06. 1954, σ. 7· Al Ahram, 11. 06. 1954, σ. 7· Al Ahram, 18. 06. 1954, σ. 7· Al Ahram, 27. 06. 1954, σ. 7· Al Ahram 7. 07. 1954, σ. 7· Al Ahram, 14. 07. 1954, σ. 9· Al Ahram, 7. 11. 1954, σ. 9· Al Ahram, 22. 11. 1954, σ.9· Al Ahram, 27. 11. 1954, σ.6· Al Ahram, 25. 12. 1954, σ. 6· Al Ahram, 1. 01. 1955, σ. 1, 4· Al Ahram, 22. 01. 1955, σ. 7· Al Ahram, 7, 12.02. 1955, σ 6· Al Ahram, 8. 02. 1955, σ 4· Al Ahram, 26 03. 1955, σ 6· Al Ahram, 5.06. 1955, σ. 6· Al Ahram, 24. 12. 1955, σ. 7· Al Ahram, 11. 02. 1956, σ. 8· Al Ahram, 17. 08. 1956, σ. 11· Al Ahram, 13. 10. 1956, σ. 5· Al Ahram, 3. 12. 1956, σ. 5· Al Ahram, 27. 12. 1956, σ. 5· Al Ahram, 22. 01. 1957, σ. 4· Al Ahram, 24. 04. 1957, σ. 5· 20. 05. 1957, σ. 4· Al Ahram, 23. 06. 1957, σ. 5· Al Ahram, 25. 07. 1957, σ. 5· Al Ahram, 14. 08. 1957, σ. 2· Al Ahram, 30. 09. 1957, σ. 4· 23. 11. 1957, σ. 5· Al Ahram, 14. 08. 1958, σ. 5· Al Ahram, 15. 1. 1959, σ. 7· Al Ahram, 20. 08. 1959, σ. 6· Al Ahram, 23. 09. 1959, σ. 5· Al Ahram, 8 10. 1959, σ. 4· Al Ahram, 2. 12. 1959, σ. 4· Al Ahram, 28. 12. 1959, σ. 4· Al Ahram, 29. 02. 1960, σ. 4· Al Ahram, 3. 11. 1960, σ. 4·

καταγράφεται μία σαφής ένδειξη ότι οι Αιγυπτιώτες Έλληνες αντιπροσωπεύουν το μεγαλύτερο ποσοστό των ξένων που έλαβαν αιγυπτιακή υπηκοότητα μετά το 1958. Για παράδειγμα, στις 5 Ιουνίου 1960, σύμφωνα με τις αποφάσεις, η αιγυπτιακή υπηκοότητα χορηγήθηκε σε 11 αλλοδαπούς, ανάμεσα στους οποίους 8 ήταν Έλληνες, δηλαδή το 72% του συνόλου. Παρουσιάζει ενδιαφέρον το γεγονός ότι οι ηλικίες όσων έλαβαν υπηκοότητα δεν ξεπερνούσαν γενικά τα 40 έτη, καθώς όλοι γεννήθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του '30.²²⁴ Επιπροσθέτως, το ενδιαφέρον του αιγυπτιακού Τύπου για τη συνήθη δημοσίευση στατιστικών στοιχείων σχετικά με τη χορήγηση αιγυπτιακής ιθαγένειας συνέπεσε με τη δημοσίευση άρθρων που υποστήριζαν την παρουσία των ελληνικών και, εν γένει, των ξένων κοινοτήτων στην Αίγυπτο, καθώς και με άρθρα που ενθάρρυναν την κυβέρνηση να παράσχει την υπηκοότητα σε αλλοδαπούς, προκειμένου το καθεστώς της Επανάστασης του Ιουλίου να επωφεληθεί από τις εμπειρίες τους. Χαρακτηριστικό είναι το άρθρο του *Boutros Ghali*, Αιγύπτιου καθηγητή διεθνούς δικαίου στο Πανεπιστήμιο Καΐρου, Υπουργού Εξωτερικών της Αιγύπτου 1978-1979 και ο πολιτικός, ο οποίος την περίοδο 1992 με 1996 διετέλεσε Γενικός Γραμματέας του Ο.Η.Ε.

Ο *B. Ghali* συνέταξε ένα άρθρο στην εφημερίδα *al Ahram* δυο μήνες μετά την έκδοση του νόμου υπ' αριθμ. 82/1958 περί Αραβικής ιθαγένειας. Στο αποκορύφωμα, δηλαδή, της ανησυχίας των Ελλήνων για το μέλλον τους μετά τους νόμους περί εθνοποίησης τραπεζών, αραβοποίησης ξένων σχολείων και αυστηρότερων προϋποθέσεων για την απόκτηση αιγυπτιακής ιθαγένειας, ο *B. Ghali* έθεσε μια κρίσιμη ερώτηση στην τότε κυβέρνηση, ως εξής: «Γιατί δεν ευρίσκονται στον δημόσιο βίο μας υπουργοί ελληνικής, ιταλικής ή άλλης καταγωγής;». Περαιτέρω, ο Αιγύπτιος Διπλωμάτης ζήτησε από την κυβέρνηση να χορηγήσει συλλογικά αραβική υπηκοότητα στους αλλοδαπούς προς όφελος όλων. Αναφέρθηκε, επίσης, στη Συνθήκη Διομολογήσεων, συσχετίζοντάς την με την καθυστέρηση της Αιγύπτου να προβεί σε μαζική χορήγηση της αιγυπτιακής υπηκοότητας προς τους αλλοδαπούς και γράφοντας, συγκεκριμένα, ότι «ειπώθηκε ότι οι ξένες κοινότητες στην Αίγυπτο απολάμβαναν μέχρι προσφάτως ειδικών προνομίων, τα οποία τους ενθάρρυναν να αρνηθούν να ενταχθούν με εμάς, υπερηφανευόμενοι για την εθνικότητά τους. Υπάρχει μεγάλη δόση αληθείας σε τούτο». Προσέθεσε και τα κάτωθι:

²²⁴ Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Φάκελος 230, Αρχείο του Υπουργείου Εσωτερικών, Αποφάσεις σχετικά με την άδεια πολιτογράφησης ξένης ιθαγένειας μεταξύ του 1953 και του 1961, Επίσημες Αποφάσεις στις 5 Ιουνίου 1960 και στις 10 Οκτωβρίου 1960: (Dār al Wath'iq al Qawmiyya, Ma'hāfez Mağles a Ūzarā, Archive Ūzarāt al Dakhiklia, Qarārat taht ism masā'el al Ezn be-ltağanos).

«Πρέπει να αναθεωρήσουμε τους περιορισμούς για την παροχή της αραβικής υπηκοότητας και να διευκολύνουμε την παροχή της στους ξένους, τους διαβιούντες μεταξύ μας, οι οποίοι έμαθαν την γλώσσα μας, έχουν τις συνήθειες μας και τις παραδόσεις μας και υπήρξαν νομιμόφρονες έναντι μας. Η εισδοχή τέτοιων στοιχείων στην κοινωνία μας, θα της προσδώσει νέα ζωτικότητα».²²⁵

Στην ίδια κατεύθυνση, η εφημερίδα *al Akhbar* δημοσίευσε μια πρόσκληση για την διευκόλυνση χορήγησης υπηκοότητας στους Αιγυπτιώτες Έλληνες. Έγραψε ότι οι παλαιές σχέσεις μεταξύ του αιγυπτιακού λαού και της ελληνικής Παροικίας Αιγύπτου δίνουν δικαίωμα στους Έλληνες να αποκτήσουν αραβική υπηκοότητα, προσθέτοντας ότι πολλοί Έλληνες είχαν μεταναστεύσει στη χώρα ήδη προ πολλού, ότι είχαν αναπτύξει δραστηριότητα στο εμπόριο, την γεωργία και την βιομηχανία και ότι, κατοικώντας στις πόλεις και τα χωριά, είχαν αναμιχθεί με τον πληθυσμό με τέτοιο τρόπο που, σε ορισμένες περιπτώσεις, ήταν δύσκολο να τους διακρίνει κανείς από τους γηγενείς, τόσο από απόψεως εμφανίσεως, όσο και ειλικρινείας αισθημάτων.²²⁶ Από την πλευρά της, η αιγυπτιακή εφημερίδα «Πάροικος» προσκαλούσε τους Έλληνες «επανειλημμένα» να καταθέσουν μαζική αίτηση για να αποκτήσουν την αιγυπτιακή υπηκοότητα.²²⁷ Η τάση αυτή, όμως, δεν ήταν αισθητά εμφανής στη δημοσιογραφική γραμμή του «Ταχυδρόμου».

Στην πραγματικότητα, δεν ήταν εύκολο σε αυτή την περίοδο για τους Έλληνες να πάρουν την απόφαση να παραιτηθούν μαζικά από την ελληνική ιθαγένεια με αντάλλαγμα την απόκτηση της αιγυπτιακής. Ειδικά υπό το πρίσμα των νέων συνθηκών στην Αίγυπτο μετά τον πόλεμο του Σουέζ, την εθνικοποίηση της Διώρυγας, την νομοθεσία για την εθνικοποίηση των τραπεζών, την αραβοποίηση της ξένης εκπαίδευσης και την αυστηροποίηση των αποφάσεων περί διαμονής. Υπό το νέο αυτό καθεστώς, πιθανολογείται ότι η Παροικία πίστευε ότι το μέλλον της ξένης παρουσίας στην Αίγυπτο δεν ήταν εγγυημένο και ως εκ τούτου, η απόφαση να παραιτηθεί από την ελληνική της ιθαγένεια σε αντάλλαγμα προς την απόκτηση αιγυπτιακής δεν θα είχε κανένα όφελος, εάν ο Έλληνας αποφάσιζε να μεταναστεύσει από την Αίγυπτο μόνιμα λόγω της εσωτερικής ταραχής. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει η αντίληψη του Έλληνα πρωθυπουργού, Κωνσταντίνου Καραμανλή, που παραδέχτηκε ότι δεν πίστευε ότι υπήρχε μέλλον για την Παροικία στην Αίγυπτο. Υπήρχαν, σαφώς, και ψυχολογικοί λόγοι που απέτρεψαν τους Έλληνες να δεχτούν

²²⁵ Al Ahram, 30. 09. 1959, σ. 4.

²²⁶ Al Akhbar, Κάιρο, 1. 06. 1960, σ. 1.

²²⁷ Πάροικος, Κάιρο, 23. 01. 1957, σ. 1. Και βλ., Πάροικος, 2, 8. 02. 1957· Πάροικος, 16. 08. 1957. Επίσης και βλ., Σοφιανός Χρυσοστομίδης (2002). Ελληνικής παροικία Αιγύπτου: η έξοδος, ο.π, σ. 120.

την αλλαγή της υπηκοότητας. Σύμφωνα με τον πρόεδρο του Ε.Ε.Ε.Α, Νικόλα Σακελλάριου, η αλλαγή της υπηκοότητας «πολλάκις συνεπάγεται και την αισθηματική απομάκρυνση από την Ελλάδα».²²⁸ Από την απέναντι όχθη, όμως, ο αρχισυντάκτης της εφημερίδας «Πάροικος» επιβεβαίωνε με κάθε ευκαιρία ότι η απόκτηση αιγυπτιακής υπηκοότητας αποτελούσε «ένα τεράστιον, εις έκτασιν και βάθος, έργον προσαρμογής τεχνικής και, προπαντός, ψυχολογικής».²²⁹

Με τη θέσπιση του νόμου υπ' αριθμ. 82/1958 περί της αραβικής ιθαγένειας, τα άρθρα για την ανάκληση της έγιναν πιο αυστηρά, καθώς έκτοτε η άνευ άδειας απουσία αλλοδαπού από την Αίγυπτο για περισσότερο από 6 μήνες, καθώς και η απόκτηση άλλης υπηκοότητας, παραχωρούσαν άμεσα στο αιγυπτιακό Υπουργείο Εσωτερικών το δικαίωμα να ανακαλέσει την αιγυπτιακή υπηκοότητα επειδή παρέβη τις σχετικές διατάξεις. Ωστόσο, με την έναρξη της εξόδου των Ελλήνων από την Αίγυπτο, όσοι είχαν αποκτήσει την υπηκοότητα επιδίωκαν να την διατηρήσουν, ενημερώνοντας τις αρχές για την απόκτηση άδειας απουσίας για περισσότερο από 6 μήνες, σε αντίθεση με άλλες ξένες κοινότητες. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από τα αιτήματα που υπέβαλαν οι Έλληνες στο Υπουργείο Εσωτερικών της Αιγύπτου το 1960 και μετά, όπως φαίνεται μέσα από ποικίλα αιγυπτιακά έγγραφα για αιτήσεις από Έλληνες να ταξιδέψουν εκτός Αιγύπτου και να πολιτογραφηθούν με την ελληνική ιθαγένεια, διατηρώντας παράλληλα την Αιγυπτιακή. Για παράδειγμα, ανάμεσα στις 8 Απριλίου 1960 έως τις 26 Ιουλίου 1963, το Υπουργικό Συμβούλιο της Αιγύπτου συμφώνησε να επιτρέψει στους Έλληνες να επιστρέψουν στην ελληνική ιθαγένεια, διατηρώντας την αιγυπτιακή.²³⁰

Ακολουθεί μία σύντομη αναφορά ορισμένων εξ αυτών των αιτημάτων. Ο Νικόλαος Δημήτρης, ο οποίος κατοικούσε στην Αλεξάνδρεια και εργαζόταν σε μαγαζί ρούχων, έλαβε την αιγυπτιακή υπηκοότητα στις 18 Ιανουαρίου 1958, ενώ στις 12 Ιουνίου 1960 υπέβαλε στο αιγυπτιακό Υπουργείο Εσωτερικών αίτημα να επιστρέψει στην ελληνική υπηκοότητα, αφού αποφάσισε να φύγει στην Ελλάδα για να διαμείνει εκεί. Για να εξασφαλίσει την έγκριση του αιτήματός του, ο Δημήτριος

²²⁸ Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη παροικία*, ο.π., σ. 105, 154 : ΑΕΕΕΑ/40/Διάφοροι ενέργειαι εις κέντρον και διπλωματικός αρχάς, 777/52, Αλεξάνδρεια, 10.9.1952, Σακελλάριος προς Σμυρνιάδη.

²²⁹ Σοφιανός Χρυσοστομίδης (2002). *Ελληνικής παροικία Αιγύπτου: η έξοδος*, ο.π., σ. 117-131

²³⁰ Σχετικά βλ., Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του αιγυπτιακού Υπουργείου Εσωτερικών, Φάκελοι 212, 237, 238, Αποφάσεις σχετικά με την άδεια πολιτογράφησης ξένης ιθαγένειας μεταξύ 1961 και 1963: (Dār al- al-Wath'iq al-Qawmiyya, Ma'hāfez Magles al-Ūzarā, Archive Ūzarāt al Dakhiklia, Qarārat taht ism masā'el al-Ezn be-ltaġanos be-gensyat).

υπέδειξε ότι η αναχώρησή του από την Αίγυπτο δεν είναι οριστική.²³¹ Άλλη περίπτωση αποτελεί ο Αντώνης Γωγάδης, υπάλληλος από το Πορτ Σάιντ που έλαβε την αιγυπτιακή υπηκοότητα στις 16 Φεβρουαρίου 1954, ενώ έκανε αίτηση για να λάβει ξανά την ελληνική ιθαγένεια, διατηρώντας την αιγυπτιακή. Η αίτησή του εγκρίθηκε στις 10 Ιουνίου 1960. Ο Γωγάδης δήλωσε, στην αίτησή του, ότι στόχος του για την εκ νέου απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας είναι να επανενωθεί με την οικογένειά του στην Ελλάδα, τονίζοντας ότι η έξοδός του από την Αίγυπτο δεν είναι οριστική.²³² Στις 26 Ιουνίου 1963 εκδόθηκε, επίσης, απόφαση να επιτραπεί σε 38 άτομα να αποκτήσουν άλλη υπηκοότητα παράλληλα με την αιγυπτιακή. Οι Έλληνες αντιπροσώπευαν το μεγαλύτερο ποσοστό του αριθμού, όντες 21, ακολουθούμενοι από 17 Λιβανέζους.²³³

Το ανωτέρω κεφάλαιο επιχειρήσει να αποδείξει ότι η απόκτηση αιγυπτιακής υπηκοότητας μετά την επανάσταση της 23^{ης} Ιουλίου αποτελούσε μια ενδεχόμενη λύση αναπροσαρμογής προς τις νέες συνθήκες, ως πιθανή ή κύρια εγγύηση για τη συνέχιση επιβίωσης των Ελλήνων στην Αίγυπτο χωρίς εμπόδια. Από το 1952 κι έπειτα, καθώς περνούσαν τα χρόνια, η νομοθεσία που έκανε διακρίσεις ως προς το δικαίωμα στην εργασία και στην ιδιοκτησία μεταξύ αλλοδαπών και Αιγυπτίων είχε αλλάξει αισθητά με αποτέλεσμα η μόνη εγγύηση μη συμμόρφωσης σε αυτήν να θεωρείται η απόκτηση αιγυπτιακής υπηκοότητας. Μέρος των νόμων που επρόκειτο να περιορίσουν το μέλλον των Αιγυπτιωτών Ελλήνων και, εν γένει, των αλλοδαπών στην Αίγυπτο, ήταν οι νόμοι περί παραμονής και άδειας εργασίας, οι οποίοι θα εξεταστούν λεπτομερώς στο επόμενο κεφάλαιο.

²³¹ Αρχείο του αιγυπτιακού Υπουργείου Εσωτερικών, Φάκελος 338, Αποφάσεις σχετικά με την άδεια πολιτογράφησης ξένης ιθαγένειας μεταξύ 1960 και 1961, στις 12 Ιουνίου 1960.

²³² Αρχείο του αιγυπτιακού Υπουργείου Εσωτερικών, Φάκελος 337, Αποφάσεις σχετικά με την άδεια πολιτογράφησης ξένης ιθαγένειας μεταξύ 1960 και 1961, στις 10 Ιουνίου 1960.

²³³ Αρχείο του αιγυπτιακού Υπουργείου Εσωτερικών, Φάκελος 538, Αποφάσεις σχετικά με την άδεια πολιτογράφησης ξένης ιθαγένειας μεταξύ 1960 και 1963, στις 26 Ιουνίου 1963

3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η εποχή της «*al Tā'srih*»* για την προσωρινή παραμονή της παροικίας

Η μη υπογραφή της Συνθήκης Εγκαταστάσεως σε συνδυασμό με την αυστηροποίηση των διαδικασιών για την απόκτηση της αιγυπτιακής υπηκοότητας, έκανε τους Αιγυπτιώτες Έλληνες να υπαχθούν στους τοπικούς νόμους σχετικά με την αναγκαιότητα απόκτησης άδειας διαμονής και εργασίας. Τέτοια εξέλιξη σημαίνει ότι, μετά το τέλος της Συνθήκης του Μοντρέ το 1949, οι Αιγυπτιώτες έχασαν το προνόμιο παραμονής και εργασίας χωρίς περίπλοκες διατυπώσεις: προνόμιο που αποτελούσε «πόλο έλξης για όσους επιθυμούσαν να μεταναστεύσουν στην Αίγυπτο».²³⁴

Στην πραγματικότητα, κατά την εποχή των διομολογήσεων, το ζήτημα της απόκτησης άδειας διαμονής ή εργασίας δεν απασχολούσε τους Αιγυπτιώτες, διότι η μη απόκτησή της δεν προκαλούσε κρίση και αναστάτωση μέσα στην ελληνική Παροικία. Αλλά μετά το 1937, εμφανίστηκαν στον αιγυπτιακό και αιγυπτιώτικο Τύπο δημοσιεύματα που δείχνουν ότι η δυσχέρεια απόκτησης άδειας διαμονής ή εργασίας έχει προκαλέσει μία από τις σημαντικότερες κρίσεις που αντιμετώπιζε η ελληνική Παροικία, μέχρι να φτάσουμε σε σημείο που η αποτυχία επίλυσης του ζητήματος αυτού οδήγησε στην αποχώρηση των Ελλήνων από την Αίγυπτο. Το παρόν κεφάλαιο αφιερώνεται, λοιπόν, στη μελέτη της ιστορικής αναδρομής της εμφάνισης αυτής της κρίσης και των νέων διαδικασιών που θεσπίστηκαν για την απόκτηση τέτοιας άδειας, σύμφωνα με την αποδελτίωσή μας για τον αιγυπτιακό και αιγυπτιώτικο Τύπο. Στη συνέχεια, θα ιχνηλατήσουμε την εμφάνιση νόμων που περιόρισαν την διαμονή και εργασία των Ελλήνων στην Αίγυπτο και πώς κάλυπτε το θέμα ο Τύπος.

Πρώτο υποκεφάλαιο

Άδεια παραμονής

Στις 17 Απριλίου 1940, η αιγυπτιακή Γερουσία συνεδρίασε για να συζητήσει τρόπους υποστήριξης των αιγυπτιακών επιχειρήσεων και μείωσης του ελέγχου επιχειρηματικής δραστηριότητας των αλλοδαπών στην αιγυπτιακή αγορά εργασίας.

* Η *al Tā'srih* πρόκειται για έκφραση της αιγυπτιακής διαλέκτου και σημαίνει «η άδεια».

²³⁴ Angelos Ntalachanis (2009). The Emigration of Greeks from Egypt during the Early Post-War Years, *The Journal of the Hellenic Diaspora*, Pella Publishing Company, New York, Vol. 35.2, σ. 34-44. Άγγελος Νταλαχάνης, *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 223, 224.

Σύμφωνα με τα Πρακτικά Συνεδριάσεων, ένας από τους λόγους ελέγχου της αιγυπτιακής αγοράς εργασίας για τις ξένες επιχειρήσεις εντοπίζεται στην ελευθερία να εισέρχονται και να διαμένουν στην Αίγυπτο χωρίς περιορισμούς ή άδεια από τις Αρχές.²³⁵ Αυτή η συνεδρίαση άνοιξε νωρίς την πόρτα για την προετοιμασία μέτρων που θα περιόριζαν την ελευθερία εισόδου και διαμονής αλλοδαπών στην Αίγυπτο, περίπου 8 χρόνια πριν από το τέλος της μεταβατικής περιόδου της Συνθήκης του Μοντρέ. Έως τη δεκαετία του 1940 η Αίγυπτος ήταν ανοιχτή χώρα σε όποιον από τους Έλληνες επιθυμούσε να εγκατασταθεί σε αυτήν χωρίς να αποκτήσει άδεια παραμονής.²³⁶

Η εν λόγω ελευθερία στην διαμονή που χορηγήθηκε σε αλλοδαπούς πυροδότησε τον αιγυπτιακό Τύπο κατά τη δεκαετία του '20 και του '30, κάτι το οποίο δημοσιεύθηκε σε διάφορα άρθρα που επιτέθηκαν όχι μόνο στις ξένες κοινότητες αλλά και στην ελληνική παροικία. Εν συντομία, αναφέρονται εδώ δυο δημοσιεύματα, με την μορφή παραδειγμάτων, που ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με την παρουσία των Ελλήνων στην Αίγυπτο. Το πρώτο παράδειγμα το συναντάμε στη εφημερίδα *Wadi al Nile*,²³⁷ η οποία έγραψε ότι τα μέλη της ελληνικής παροικίας απολαμβάνουν την παραμονή τους χωρίς να παραχωρηθεί στο Υπουργείο Εσωτερικών το δικαίωμα να απελάσει από την Αίγυπτο τους παραβάτες των αιγυπτιακών νόμων.²³⁸ Στην ίδια εφημερίδα, δημοσιεύεται ένα ακόμη άρθρο υπό τον τίτλο «η κατοχή των Αιγυπτιωτών Ελλήνων για την Αίγυπτο». Σε αυτό, ο αρθρογράφος, 'Abd Elhamed

²³⁵ Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου. Πρακτικά της Αιγυπτιακή Γερουσία. Συνεδρίαση 15, στις 17 Απριλίου 1940, σ. 669: (Dār al-Wath'iq al-Qawmiya, Ma'hāfez Magles al-Shūkh, Magmū'at dūr al-en'eqād al-'ady al-Khames 'ashar, madbat al-galsat).

²³⁶ Σχετικά με τις ρυθμίσεις της διαμονής των αλλοδαπών στην Αίγυπτο βλ., Hāmed Soltān, *Fe Tanzyim Eqāmat al Aganeb fe al Mamlakat al Masryat*: (Σχετικά με τις Ρυθμίσεις της Διαμονής των Αλλοδαπών στο Βασίλειο της Αιγύπτου), το περιοδικό *Magalat al-Qanūn wa al-Eqtesād*, τ.χ 3, έτος 16ο, (Σεπτέμβριος 1946), σ. 376. Επίσης βλ., Yahia Abdel Qader (1953), *Gawazāt al Safar wā Eqāmat al Aḡāneb fi Masr*: (Τα Διαβατήρια και η Διαμονή των Αλλοδαπών στην Αίγυπτο), ο.π., σ. 5.

²³⁷ Η εφημερίδα *Wadi al Nile* ήταν η πρώτη αιγυπτιακή εφημερίδα που ιδρύθηκε το 1866 κατά τη διάρκεια της βασιλείας του *Khedive Ismail* και ιδρύθηκε από τον Αιγύπτιο δημοσιογράφο και μεταφραστή *Abdullah Abu Masoud*. Η εφημερίδα όμως σταμάτησε να κυκλοφορεί το 1940. Σχετικά βλ., Ibrahim Abdu (1945). *Tafaūr al-Shahafat al-Masryat wa Atharoha fe al Nahdatayn al Fekreat wa al Egtama'eat*, (Η Ανάπτυξη του Αιγυπτιακού Τύπου και η Επίδρασή του στην Πνευματική και Κοινωνική Αναγέννηση), Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιο Fu'ad Al-Awal. Κάιρο, 1945, σ. 63-65. Επίσης και βλ., Anwar Al-Jundi, (1967). *Tafaūr al-Shahafat al-Arabiah fe Masr*: (Η Ανάπτυξη του Αραβικού Τύπου στην Αίγυπτο), Al-Risala Press, Κάιρο, σ. 335.

²³⁸ *Wadi al Nile*, 16. 09. 1926, σ. 3. Παρόλο που το προαναφερθέν άρθρο υποστηρίζει ότι η αιγυπτιακή κυβέρνηση δεν μπορεί να έχει το δικαίωμα να ακυρώσει την διαμονή Ελλήνων ή να τους απελάσει από την Αίγυπτο, σημειώνεται ότι μεταξύ 1929 και 1937, απελάθηκαν 1.415 αλλοδαποί από την Αίγυπτο, συμπεριλαμβανομένων 345 Ελλήνων, δηλαδή το 24,38% του συνόλου. Η κύρια κατηγορία των απελατών ήταν η διακίνηση ναρκωτικών. Βλ., Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, η ετήσια αναφορά της αιγυπτιακής υπηρεσίας πληροφοριών για το έτος 1932, εκδ. al-Matba'at al-Amygyat, Κάιρο, 1933, σ. 160-162. Επίσης και βλ., η ετήσια αναφορά για το έτος 1936, εκδ. al-Matba'at al-Amygyat, Κάιρο, 1937, σ. 15-19, 148, 149.

Salem, υποστηρίζει ότι «η ελληνική παροικία κατέλαβε την Αίγυπτο λόγω ποικίλων προνομίων που λαμβάνουν, όταν εισέρχονται στη χώρα χωρίς εμπόδια και διαμένουν χωρίς άδεια», προσθέτοντας επίσης ότι η μετανάστευση και η διαμονή των Ελλήνων στην Αίγυπτο πρέπει να περιοριστεί, διότι η Παροικία «κερδίζει και καταλαμβάνει το ψωμί του αιγυπτιακού λαού».²³⁹

Το δεύτερο παράδειγμα το αντλούμε από το αιγυπτιακό περιοδικό *al Moqataf*,²⁴⁰ όπου ο δημοσιογράφος *Amin al Ghareb*, σε άρθρο του με τον τίτλο: «Προνόμια των Βασιλέων», υποστηρίζει ότι οι Έλληνες στη Αίγυπτο απολαμβάνουν περισσότερα δικαιώματα από τους ίδιους τους ιθαγενείς / Αιγύπτιους, καθώς έχουν απόλυτη ελευθερία να διαμένουν στην Αίγυπτο χωρίς να λάβουν άδεια, ενώ η αιγυπτιακή κυβέρνηση δεν έχει κανένα δικαίωμα να μπει μέσα στα σπίτια των Ελλήνων ή στο χώρο εργασίας τους.²⁴¹ Σε αυτό το πλαίσιο, τρία χρόνια αργότερα εκδόθηκε ο πρώτος νόμος για τη ρύθμιση της διαμονής των αλλοδαπών στην Αίγυπτο, ο οποίος έδωσε στην αιγυπτιακή κυβέρνηση το δικαίωμα να απελάσει όσους θεωρούσε ότι απειλούσαν τη δημόσια ασφάλεια της Αιγύπτου. Στις 10 Ιουνίου 1940, η αιγυπτιακή Γερουσία ενέκρινε τον πρώτο νόμο που διακανονίζει σε 18 άρθρα την διαμονή των ξένων στην Αίγυπτο. Στην ουσία, ο νέος νόμος αριθμ. 49/1940, δεν περιλάμβανε άρθρα που αφορούν τον περιορισμό διαμονής των αλλοδαπών στην Αίγυπτο, εκτός από τα άρθρα 12 και 13. Σε αυτά, παρατηρείται ότι, για πρώτη φορά, ο Αιγύπτιος νομοθέτης αναγκάζει τους αλλοδαπούς στην Αίγυπτο να καταθέσουν τα στοιχεία ταυτότητάς τους στο Υπουργείο Εσωτερικών και να ενημερώσουν το Υπουργείο σχετικά με την περίοδο παραμονής τους στη χώρα.²⁴²

Το αξιοσημείωτο εδώ είναι ότι ο εν λόγω νόμος περιορίστηκε σε απλή διαδικασία ρύθμισης της εισόδου και εξόδου αλλοδαπών από και προς την Αίγυπτο, χωρίς να αναφέρει λεπτομερώς τον τρόπο που θα διαμένουν στην χώρα. Ο νόμος δεν ίσχυε για τους Έλληνες που διαμένουν ήδη στην Αίγυπτο πριν από την έκδοσή του,

²³⁹ Wadi al Nile, 16. 09. 1926, σ.5

²⁴⁰ Το μηνιαίο περιοδικό «Al Moqataf» ήταν ένα βιομηχανικό επιστημονικό περιοδικό που ξεκίνησε τη δημοσίευσή του το 1888, ενώ η εφημερίδα σταμάτησε να κυκλοφορεί το 1941. Βλ. Ibrahim Abdu (1945). *Tataūr al-Ṣahafat al-Maṣryyat: (H Ανάπτυξη του Αιγυπτιακού Τύπου)*, ο.π., σ. 133.

²⁴¹ Al Moqataf, τομ. 90, στις 1 Μαΐου, 1937, σ. 616. Στο ίδιο πλαίσιο, παρατηρείται ότι η αιγυπτιακή κυβέρνηση ανέστειλε τη δημοσίευση της αιγυπτιακής εφημερίδας «al Mahrosas» για 15 ημέρες, επειδή επιτέθηκε σε αλλοδαπούς που κατοικούσαν στην Αίγυπτο, γράφοντας ότι η αιγυπτιακή κυβέρνηση εξυπηρετεί τα συμφέροντα των ξένων και όχι των Αιγυπτίων. Al Mahrosas, Κάιρο, 11. 09. 1880.

²⁴² Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Πρακτικά της Αιγυπτιακής Γερουσίας, στις 18 Νοεμβρίου 1939, σ. 669. Και στις 5 Νοεμβρίου 1940, σ. 675 (Dār al-Wath'iq al-Qawmiya, Ma'hāfez Maḡles al-Shūkh.).

αλλά υποτίθεται ότι θα εφαρμοζόταν μόνο σε όσους θα έμπαιναν στη χώρα μετά την ψήφισή του.²⁴³

Σημειώνεται εδώ ότι το Τμήμα Διαβατηρίων του αιγυπτιακού Υπουργείου Εσωτερικών υπέβαλε Υπόμνημα στον Υπουργό και Πρωθυπουργό, *Isma'el Sedki Πασά*, στις 24 Απριλίου 1946 αναφέροντας ότι ο νόμος αυτός «δεν έχει εφαρμοστεί σοβαρά» στους αλλοδαπούς χάρη στη Συνθήκη του Μοντρέ. Συνεχίζοντας, ο *Sedki* προσθέτει ότι οι αλλοδαποί εξακολουθούν να εισέρχονται και να διαμένουν στην Αίγυπτο χωρίς περιορισμούς, όπως συνέβαινε πριν από το τέλος της Συνθήκης Διομολογήσεων (το 1937). Σύμφωνα με το Υπόμνημα, το Τμήμα Διαβατηρίων επισήμανε με αρνητικό πρόσημο την είσοδο χιλιάδων αλλοδαπών στην Αίγυπτο οι οποίοι απέκτησαν δικαίωμα διαμονής χάρη στη Συνθήκη του Μοντρέ (1937-1949), «αν και πολλοί από αυτούς δεν παρέχουν καμία οικονομική υπηρεσία στην Αίγυπτο, αλλά μάλλον αυξάνουν το ποσοστό ανεργίας μεταξύ των Αιγυπτίων».²⁴⁴

Παρόλο που οι διατάξεις του δεν ήταν αυστηρές, τον αντίκτυπο του νόμου της διαμονής μέσα στην ελληνική Παροικία κατέγραψε ο αιγυπτιακός Τύπος αναφέροντας ότι στην περίοδο που ακολούθησε την θέσπιση νέων κανόνων για την είσοδο και τη διαμονή στη χώρα, μετανάστευσαν από την Αίγυπτο, τον Δεκέμβριο του 1945, σχεδόν 500 ελληνικές οικογένειες, οι οποίες είχαν φύγει από την Αλεξάνδρεια.²⁴⁵ Από την άλλη πλευρά, είναι αξιοσημείωτη η προσοχή και η σημασία που έδωσε ο αιγυπτιακός Τύπος σε αυτόν τον νόμο. Ένα εντυπωσιακό παράδειγμα βρίσκεται στην αποκάλυψη προσχεδίου του νόμου από τον «Ταχυδρόμο» πριν την έκδοσή του, καθώς η εφημερίδα δημοσίευσε ένα άρθρο υπό τον τίτλο «Πάντες οι ξένοι οφείλουν να εφοδιασθούν δελτία ταυτότητας».²⁴⁶ Ωστόσο, μετά την έκδοση του νόμου, στην ίδια εφημερίδα σημειώνεται μία έλλειψη στην δημοσιογραφική κάλυψη των συνεπειών του, ειδικά κατά τον πρώτο μήνα της έκδοσης του νόμου.²⁴⁷

²⁴³ Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Το φάκελο των Αιγυπτιακών Νόμων και Κανονισμών, Νόμος ιθαγένειας και διαμονής αλλοδαπών: (Magmo'at al-Qawanyn wa al law'eh al-maṣryat. Qānun al-Gensyat wa eqāmat al-Agāneb), εκδ. al-Matba'at al-Amyryat, Κάιρο, 1952, σ. 6-8.

²⁴⁴ Εθνικό Αρχείο, Πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου, Φάκελος 801, Υπόμνημα του Τμήματος Διαβατηρίων προς τον Υπουργό Εσωτερικών σχετικά με την διαμονή και την απέλαση των αλλοδαπών από την Αίγυπτο: (Dār al-Wath'iq al-Qawmiyya. Ma'hāfez Magles al-Ūzarā' Wazārāt al-Dākhelyat beshā'n al- eqāmat wa al-Esteb'ād men Maṣr).

²⁴⁵ Al Siyasaḥ, Κάιρο, 5. 12. 1945, σ. 3.

²⁴⁶ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 2. 06. 1940, σ. 2. Και βλ., Ταχυδρόμος, 6. 06. 1940, σ. 3.

²⁴⁷ Παρατηρούμε μόνο κατά την προαναφερθείσα περίοδο ότι ο «Ταχυδρόμος» δημοσίευσε ένα άρθρο σχετικά με μια επίσημη δήλωση του υπουργείου Οικονομικών. Όπου το υπουργείο ζήτησε από την αιγυπτιακή κυβέρνηση να δώσει το δικαίωμα στο υπουργείο Εσωτερικών να εφαρμοστεί νέο σύστημα των δελτίων ταυτότητας, επί πάντων των διαμενόντων ξένων στην Αίγυπτο. Βλ. Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 6. 06. 1940, σ. 3.

Η περιορισμένη κάλυψη αυτού του νόμου από την εφημερίδα «Ταχυδρόμος» αλλά και την αιγυπτιακή εφημερίδα *al Ahram*, ενδέχεται να οφείλεται στο γεγονός ότι οι διατάξεις του δεν αναφέρονταν σε κανένα περιορισμό στη διαμονή αλλοδαπών που κατοικούσαν στην Αίγυπτο πριν από την έκδοση του εν λόγω νόμου. Αυτό φαίνεται σαφώς στα πρακτικά των Συνόδων της αιγυπτιακής Βουλής στα οποία βουλευτές έχουν υποβάλει ερωτήσεις στην κυβέρνηση σχετικά με τον νέο νόμο περί της διαμονής. Στις 28 Ιουλίου 1941, ο βουλευτής *Mohamed Shawkat* απευθύνθηκε στον Αιγύπτιο Υπουργό Εσωτερικών, ζητώντας εξήγηση για τον λόγο που οι διατάξεις του νόμου περί διαμονής δεν εφαρμόστηκαν στους αλλοδαπούς παρά το πέρασμα ενός έτους από τη θέσπισή του. Ο Βουλευτής υποστήριξε ότι τα τέλη για την εγγραφή των στοιχείων των διαμενόντων αλλοδαπών στην Αίγυπτο δεν είχαν συλλεχθεί πλήρως, καθώς 34 χιλιάδες αιγυπτιακές λίρες υποτίθεται ότι θα καταθέτονταν στο κρατικό ταμείο, αλλά αυτό που συλλέχθηκε είναι μόνο 14 χιλιάδες, και ως εκ τούτου η έλλειψη εφαρμογής του νόμου σημαίνει ότι το Υπουργείο Εσωτερικών προκάλεσε την απώλεια 20.000 αιγυπτιακών λιρών του δημοσίου.²⁴⁸

Ούτως ή άλλως, προς το τέλος της μεταβατικής περιόδου του Μοντρέ, σύμφωνα με την οποία όλοι οι αλλοδαποί θα έπρεπε να υπόκεινται σε αιγυπτιακούς νόμους, σημειώνεται ότι η Παροικία άρχισε τον Ιούνιο 1946 να αναζητά λύσεις για να αποκτήσει μόνιμη διαμονή η οποία θα εγγυόταν την παραμονή των Ελλήνων στην Αίγυπτο χωρίς εμπόδια. Για το λόγο αυτό, συστάθηκε διπλωματική-νομική Επιτροπή στην Αλεξάνδρεια.²⁴⁹ Εν τω μεταξύ, η αλεξανδρινή εφημερίδα «Έλληνα», σε κυρία άρθρα της υπό τους τίτλους: «ο Ελληνισμός της Αιγύπτου στο Σταυροδρόμι»,²⁵⁰ «οι Ανησυχίες της Παροικίας»,²⁵¹ «το Ζήτημα της Ρεζιντάνς».²⁵² Αξιοσημείωτο είναι το

²⁴⁸ Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Πρακτικά της Αιγυπτιακής Βουλής, Συνεδρίαση 68, στις 28 Ιουλίου 1941, σ. 1811, 1812: (Dār al-Wath'iq al-Qawmiyya, Ma'hāfez Magles al-Nuab)

²⁴⁹ Η επιτροπή αυτή ήταν αποτελούμενη από πρόεδρους των βασικών παροικιακών οργανώσεων της Αλεξάνδρειας, νομικούς, αλλά και διπλωμάτες (ο Γενικός Πρόξενος της Αλεξάνδρειας, Χαρίλαος Ζαμαρίας, ο σύμβουλος του Σ. Βλάχος, οι δικαστές Δ. Σαρσέντης, Π. Μοδινός, Δ. Κοκκινόπουλος, Ε. Γιαννόπουλος, Σ. Λογαράς, οι πρόεδροι της ΕΚΑ και της Ελληνικής Κοινότητας της Ιμπραημιάς, ο Πρόεδρος του ΕΕΕΑ Δ. Ζερμπίνη και οι δικηγόροι Ν. Βατιμπέλας, Μ. Ταταράκη και Α. Σαράτση). Βλ. το πρώτο κεφάλαιο της διατριβής (η Συνθήκη Εγκαταστάσεως), και Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1946/36/5, Ο πρέσβης Δ. Παππάς προς τον πρωθυπουργό Θεμιστοκλή Σοφούλης, Κάιρο, 4.02.1946. Και βλ., Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1948/108/1/6/1, άκρωσ απόρρητο, Πρακτικά συνεδριάσεων του Συμβουλίου Πολιτικών Υποθέσεων του ΥΠΕΞ, 23.04.1948. Επίσης και βλ., Ευθύμιος Σουλογιάννης (1999). *Η Θέση των Ελλήνων στην Αίγυπτο*, ο.π., σ. 215.

²⁵⁰ Έλληνα, Αλεξάνδρεια, 2. 03. 1946, σ. 1. Πάνω στο ίδιο θέμα βλ. επίσης, Άγγελος Νταλαχάνης, *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 48.

²⁵¹ Έλληνα, Αλεξάνδρεια, 8. 06. 1946, σ. 1.

²⁵² Έλληνα, Αλεξάνδρεια, 6. 07. 1946, σ. 1.

ακόλουθο απόσπασμα ενός κυρίου άρθρου της «Έλλην», διότι πολύ νωρίς έκρουσε τον κώδωνα του κινδύνου σχετικά με την αναμενόμενη κρίση της άδειας διαμονής:

«Κάτω από τις σημερινές συνθήκες των διατυπώσεων που χρειάζονται για την απόκτηση του *Ρεζιντάνς* οι ανησυχίες της Παροικίας είναι δικαιολογημένες. Το ζήτημα είναι σοβαρό, σοβαρώτατο, και για να λυθεί θα χρειασθεί να πάρει η Παροικία μέτρα δραστήρια και επείγοντα. Το βάρος πέφτει βαρύτατο πάνω στους ώμους των Ελληνικών διπλωματικών Αρχών, των υπευθύνων Παροικιακών ηγετών και του Ελληνικού Τύπου».²⁵³

Ο Αιγυπτιώτης Αρχισυντάκτης της «Έλλην», Θεοδόσης Πιερίδης,²⁵⁴ μετέφερε επίσης τις απόψεις του στον αιγυπτιακό Τύπο. Με τον τίτλο: «Πού βρίσκονται οι ξένες κοινότητες στην Αίγυπτο στον εθνικό μας αγώνα;», ο Πιερίδης έγραψε ένα άρθρο στα αραβικά στο κομμουνιστικό αιγυπτιακό περιοδικό *al Fajr al Jaded*, μέσα από το οποίο επιτέθηκε στην ηγεσία της Παροικίας επιβεβαιώνοντας ότι τα συμφέροντα των Αιγυπτιωτών είναι συνδεδεμένα με την Αίγυπτο, ενώ η Παροικία δεν χρειάζεται να ψάξει για άλλα νέα προνόμια.²⁵⁵

Από την άλλη πλευρά, σημειώνεται από την αποδελτίωσή μας για την αιγυπτιακή εφημερίδα «Ταχυδρόμος» ότι αυτή δεν επιτέθηκε στους ηγέτες της παροικίας, αλλά ασχολήθηκε με το νέο ζήτημα περί απόκτησης άδειας διαμονής για τους Έλληνες στην Αίγυπτο, μόνο μέσω της κάλυψης ειδήσεων που σχετίζονται με το νέο νόμο περί διαμονής και τα νέα μέτρα που έλαβε η Αίγυπτος για ρύθμιση της διαμονής των αλλοδαπών στην χώρα. Από αυτήν την κάλυψη, αναφερόμαστε εδώ στη θεώρηση της εφημερίδας ότι ο πρώτος νόμος υπ' αριθμ. 49/1940 περί διαμονής είναι ο πλέον κατάλληλος για τη ρύθμιση της παραμονής των Ελλήνων στην Αίγυπτο, σημειώνοντας ότι η θέσπιση οποιουδήποτε νέου νόμου θα είναι περιττή, διότι ο εν λόγω νόμος αρκεί και καθορίζει, μια για πάντα, όλα τα σχετικά με την θέση των ξένων παροικίων στην Αίγυπτο.²⁵⁶ Από την άλλη μεριά, η αιγυπτιακή εφημερίδα *al*

²⁵³ Έλλην, Αλεξάνδρεια, 8. 06. 1946, σ. 1.

²⁵⁴ Ο Θεοδόσης Πιερίδης ήταν Αιγυπτιώτης Κομμουνιστής που εκλέγεται από τα τέλη της δεκαετίας του 1920 ως πρώτος γραμματέας «Αντιφασιστική πρωτοπορία» στην Αίγυπτο. Αναλυτικά, βλ. Anthony P. Gorman (2002). «Egypt's Forgotten Communists: The Postwar Greek Left», *Journal of Modern Greek Studies*, Vol. 20, Number 1, May 2002, pp. 1-27,

²⁵⁵ *Al Fajr al Jaded*, Θεοδόσης Πιερίδης, “al ġaliyat al-aġnabiya fi maṣr, ayna taqifu mn nidalina al waṭani”, 20. 03. 1946: Anthony P. Gorman (2002). «Egypt's Forgotten Communists: The Postwar Greek Left», *ο.π.*, σ. 1-27. Αξίζει να σημειωθεί ότι το αιγυπτιακό Υπουργείο Εσωτερικών αποφάσισε τον Ιούνιο του 1946, δύο μήνες δηλαδή μετά το προαναφερθέν δημοσίευμα, να κλείσει την εφημερίδα με την αιτιολογία ότι ασκούσε αντικυβερνητική και αντιβασίλική δράση. Σχετικά βλ., Tareq al-Beshry (2002), *Al Haraka al-Syaseat fe Maṣr 1945-1953 (To πολιτικό κίνημα στην Αίγυπτο)*, εκδ. Dār al-Shorūq, Κάιρο, σ. 229.

²⁵⁶ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 12. 05. 1949, σ. 1.

Masry τόνισε, την ίδια μέρα της δημοσίευσης του προαναφερθέντος άρθρου, ότι ο νόμος υπ' αριθμ. 49/1940 χρειάζεται νέες σοβαρές διατάξεις.²⁵⁷

Δώδεκα ημέρες μετά από το παραπάνω δημοσίευμα στην αιγυπτιακή εφημερίδα, παρατηρείται ότι ο «Ταχυδρόμος» σχολίασε ότι το θέμα της ανανέωσης της διαμονής, πριν από το τέλος της μεταβατικής περιόδου του Μοντρέ, έγινε «ζήτημα φλέγοντος ενδιαφέροντος», μετά την αναφορά σε αναμενόμενες τροποποιήσεις των διατάξεων του νόμου περί διαμονής.²⁵⁸ Μετά από μια εβδομάδα, ανακοινώθηκαν μέσω του αιγυπτιακού Τύπου, 5 νέοι κανόνες σχετικά με την απόκτηση νέων αδειών παραμονής.²⁵⁹ Το πιο εντυπωσιακό σημείωμα σε αυτούς τους νέους κανόνες είναι ότι, για πρώτη φορά, η αιγυπτιακή κυβέρνηση έχει ορίσει 3 κατηγορίες για τύπους άδειας διαμονής, ξεκινώντας από την παραμονή ενός έτους έως την παραμονή τριών ετών μόνο. Επίσης, μεταξύ των νέων όρων είναι ότι η προσωρινή διαμονή ανανεώνεται κατ' έτος,²⁶⁰ ενώ ο αιγυπτιακός Τύπος ζήτησε να ανανεώνεται τουλάχιστον κάθε πέντε ή τρία έτη.²⁶¹

Αφού πέρασε ένας μήνας από τη θέσπιση νέων όρων για την απόκτηση άδειας διαμονής, οι ξένες παροικίες ξεκίνησαν να καταθέτουν αιτήσεις, προκειμένου να αποκτήσουν την «Ρεζιντάνς».²⁶² Εν τω μεταξύ, ο Αιγυπτιακός δημοσιογράφος, Ντίνος Κουτσούμης, σε κύριο άρθρο του «Ταχυδρόμου» υπό τον τίτλο: «Η Ρεζιντάνς», επιβεβαίωσε ότι οι νέες διαδικασίες για την απόκτηση άδειας διαμονής είναι ο «καημός της εποχής». Ο Κουτσούμης εξηγεί ότι η απόκτηση της *Ρεζιντάνς* έγινε «απασχόλησις και φροντίδα του μεσαίου ανθρώπου. [...] Ο πολύ εύπορος δεν φοβείται τον νόμον. Ο μεσαίος τύπος είναι ο ζυγίζων με μαθηματικόν βήμα την θέσιν του μέσα στο πλαίσιον του νόμου. Έτσι εξηγείται και η αδυναμία του τώρα για την *Ρεζιντάνς*. Είναι και βαρύ το ζήτημα. Θίγεται η θέσις του, απειλείται η συνέχισις της εργασίας του. [...] Θα πρέπει λοιπόν κάποιος να ενδιαφερθεί γι' αυτήν την μάζα των ανθρώπων, που μέσα στους έξι ερχομένους μήνες θα βιαστούν να βγάλουν την

²⁵⁷ Al Masry, Κάιρο, 12. 05. 1949, σ. 3.

²⁵⁸ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 24. 05. 1949, σ. 3.

²⁵⁹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 29. 05. 1949, σ. 7.

²⁶⁰ Yahia Abdel Qader (1953), *Gawazāt al Safar wā Eqāmat al -Aḡāneb fī Maṣr: (Ta Διαβατήρια και η Διαμονή των Αλλοδαπών στην Αίγυπτο)*, ο.π., σ. 10. Και βλ., Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, Al-Waqa'i' al Miṣriya, στις 25. 05. 1952.

²⁶¹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 1. 07. 1949, σ. 4.

²⁶² Αξίζει να αναφέρουμε εδώ τον ακόλουθο φάκελο στο Α.ΥΠ.ΕΞ, διότι περιελάμβανε πλήθος αιτημάτων που υποβλήθηκαν στην Ελληνική Πρεσβεία από Αιγυπτιακούς εργαζόμενους και υπαλλήλους που εργάζονται στις πόλεις Κάφρ Αλ Ζαγιατ, Πορτ Σάιντ, Κάιρο, Αλεξάνδρεια και Τάντα, προκειμένου να ανανεώσουν τα διαβατήριά τους να υποβληθούν στο αιγυπτιακό υπουργείο Εσωτερικών για να λάβουν δελτίο διαμονής μετά τη λήξη της συνθήκης του Μοντρέ το 1949. Σχετικά βλ., το ακόλουθο φάκελο: Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1951/6/1/6/2.

Ρεζιντάνς τους. [...] Είνε αίτημα για μια ζωντανότερη ανάμιξη στα ζητήματα που απασχολούν την παροικία. Και ανάμιξι όχι με λόγια και με υποσχέσεις και με τελετές, αλλά με εργασία δημιουργική».²⁶³

Βλέπουμε εδώ ότι το ενδιαφέρον του αιγυπτιώτικου Τύπου να δημοσιεύσει άρθρα σχετικά με τις νέες τροποποιήσεις στο σύστημα απόκτησης διαμονής, σε αντίθεση με την έλλειψη δημοσιογραφικής κάλυψης του νόμου όταν εκδόθηκε το 1940, δείχνει κατά την άποψή μας ότι αυτοί οι νέοι κανόνες ενδέχεται να έχουν επηρεάσει αρνητικά την διαμονή των Ελλήνων στην Αίγυπτο. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο παρατηρούμε ότι ο «Ταχυδρόμος», για παράδειγμα, χαρακτήρισε τις συζητήσεις για το θέμα της *Ρεζιντάνς* ως «ζήτημα φλέγοντος ενδιαφέροντος».²⁶⁴ Από την άλλη πλευρά, δεν παρατηρείται επαρκής κάλυψη στις αιγυπτιακές εφημερίδες σχετικά με το θέμα των νέων τροποποιήσεων στις νέες διατάξεις του νόμου 49/1940, εκτός από το άρθρο της εφημερίδας *al Masry* που υποστήριξε ότι οι τροποποιήσεις του νόμου περί διαμονής είναι απαραίτητες, διότι οι διατάξεις του δεν επαρκούν και δεν είναι σύμφωνες με τις νέες συνθήκες της χώρας.²⁶⁵ Ως αποτέλεσμα αυτού, ο *Ahmed al Helaly*, Πρωθυπουργός της Αιγύπτου, αποφάσισε στις 26 Μάιου του 1952 να χωρίζονται οι αλλοδαποί διαμένοντες σε τρεις κατηγορίες. Αυτή η υπουργική απόφαση καλύφθηκε πανηγυρικά από τον αιγυπτιακό Τύπο, επειδή στην πρώτη κατηγορία περιορίστηκε η διάρκεια άδειας διαμονής οποιουδήποτε αλλοδαπού στην Αίγυπτο, ώστε να μην υπερβαίνει τα 3 έτη. Η δεύτερη κατηγορία είναι η κανονική διαμονή, κατά την οποία όποιος είναι αλλοδαπός έχει δικαίωμα να αποκτήσει άδεια διαμονής για διάρκεια 2 ετών. Η τρίτη είναι η προσωρινή διαμονή και η διάρκειά της δεν πρόκειται να υπερβαίνει το 1 έτος.²⁶⁶

Στην πραγματικότητα, μεταξύ Οκτωβρίου 1949 και Ιουλίου 1952 φάνηκε ότι ο κυβερνητικός προσανατολισμός είναι να ληφθούν μέτρα τα οποία θα περιορίζουν την παρουσία των αλλοδαπών στην Αίγυπτο. Αυτό προέκυψε από τη μείωση της διάρκειας της διαμονής από 10 έτη σε 3. Αν και οι Έλληνες συνέχισαν να υποβάλουν αιτήσεις, για να αποκτήσουν άδεια διαμονής με τον νέο του τύπο,²⁶⁷ με την έκρηξη της επανάστασης του Ιουλίου 1952 έχει αλλάξει αυτή η πολιτική, όμως για περιορισμένο χρονικό διάστημα, όπως θα αποκαλυφθεί παρακάτω.

²⁶³ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 1. 07. 1949, σ. 1.

²⁶⁴ Αναλυτικά βλ. Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 24. 05. 1949, σ. 3.

²⁶⁵ Al Masry, Κάιρο, 12. 05. 1949, σ. 3.

²⁶⁶ Al Akhbar, Κάιρο, 6. 06. 1952, σ. 1. Και Βλ., Al Zaman, Κάιρο, 2, 30. 05. 1952, σ. 1

²⁶⁷ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1950/16/1/1, περί δελτίων ταυτότητας εις τους Έλληνας Υπηκόους, Πρεσβεία προς υφυπουργείον Τύπου, Κοινοποιήσις ΥΠΕΞ, 24. 02. 1950.

- **Η ψύξη του άγχους**

Τη δεύτερη ημέρα της έκρηξης της Επανάστασης της 23^{ης} Ιουλίου 1952, ο αρχηγός του «Κινήματος Ελεύθερων Αξιωματούχων», αρχιστράτηγος *Mohamed Nageb*, ταξίδεψε στην Αλεξάνδρεια, ανακοινώνοντας μέσα στην κοσμοπολίτικη πόλη ότι είχε έρθει σε αυτήν την πόλη ειδικότερα για να καθησυχάσει τις ξένες παροικίες. Η εφημερίδα *al Ahram*, από την πλευρά της, ενδιαφερόταν να καλύψει την επίσκεψη του *Nageb* στην Αλεξάνδρεια, δημοσιεύοντας ένα άρθρο υπό τον τίτλο: «Η παραμονή των αλλοδαπών είναι απαραβίαστη στη δεύτερή τους πατρίδα» επιβεβαιώνοντας ότι η Αίγυπτος έχει σκοπό να χορηγήσει στους αλλοδαπούς ελευθερία διαμονής χωρίς εμπόδια.²⁶⁸

Μια εβδομάδα μετά από την επίσκεψη του *Nageb*, ο «Ταχυδρόμος» έχει αφιερώσει το κύριο άρθρο της εφημερίδας για την επίσημη δήλωση του αιγυπτιακού Υπουργικού Συμβουλίου, υπό τον τίτλο «Απεφασίσθη να δίδεται και δεκαετής *Ρεζιντάνς* εις τους ξένους».²⁶⁹ Σύμφωνα με την εφημερίδα, η τελευταία κυβέρνηση πριν την Επανάσταση της 23^{ης} Ιουλίου, είχε αποφασίσει ότι η άδεια διαμονής δεν πρέπει να υπερβαίνει τα τρία έτη, ενώ το νέο καθεστώς, συνεχίζει ο «Ταχυδρόμος», αποφάσισε ότι οι άδειες παραμονής για αλλοδαπούς θα είναι 10 χρόνια. Η αλεξανδρινή εφημερίδα σχολίασε αυτή την απόφαση γράφοντας ότι το Υπουργικό Συμβούλιο έλαβε «σπουδαιότατες αποφάσεις σχετιζόμενες κυρίως με την *Ρεζιντάνς* των ξένων εν Αίγυπτο. [...] Είναι επίσης γνωστόν ότι η κυριωτέρα εκ των στενοχωριών αυτών ήτο αναμφισβητήτως το ζήτημα της *Ρεζιντάνς* των εις την χώραν».²⁷⁰

Όπως βλέπουμε, η μαζική χορήγηση άδειας παραμονής χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο καθησύχησης των ξένων για το νέο καθεστώς μετά την Επανάσταση, γεγονός που μεταφράστηκε επίσης την επόμενη μέρα από το νέο νόμο υπ' αριθμ.74/1952. Αυτός ο νόμος ήταν το δεύτερο νομικό σύστημα που ρύθμιζε την διαμονή των ξένων μετά τον νόμο υπ' αριθμ. 49 του 1940, αλλά και το πρώτο νομικό σύστημα της διαμονής που εκδόθηκε δυο μόνο εβδομάδες μετά από την έκρηξη της Επανάστασης. Κατά ένα έγγραφο, που εξέδωσε το αιγυπτιακό υπουργείο Εσωτερικών, ο λόγος για την ταχεία θέσπιση του νόμου αυτού, αμέσως μετά την

²⁶⁸ Al Ahram, 26. 07. 1952, σ. 1.

²⁶⁹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 5. 08. 1952, σ. 1.

²⁷⁰ Στο ίδιο.

επανάσταση, οφείλεται στις προσπάθειες της νέας κυβέρνησης «να καθησυχάσει τους ξένους».²⁷¹

Ίσως ένα από τα αποτελέσματα αυτής της πολιτικής ήταν εμφανές στον αιγυπτιακό Τύπο, ο οποίος υιοθέτησε προπαγάνδα υπέρ του νέου καθεστώτος, ως προς τη πολιτική της κυβέρνησης για χορήγηση μεγάλου αριθμού αλλοδαπών σε ειδική διαμονή για περίοδο έως και 10 ετών. Επιβεβαιώνεται έτσι ότι το νέο καθεστώς επιδιώκει να καθησυχάσει τους αλλοδαπούς δίνοντάς τους την ελευθερία να εργάζονται χωρίς να φοβούνται τον κίνδυνο ετήσιας ανανέωσης διαμονής, σε αντίθεση με το καθεστώς πριν από την επανάσταση, το οποίο έθετε ως ανώτατο όριο στην άδεια παραμονής τα 3 χρόνια.²⁷²

Στην πραγματικότητα, ο τύπος διαμονής του νόμου υπ' αριθμ. 74/1952 χωρίστηκε κατά το άρθρο 10 σε 3 κατηγορίες: ειδική διαμονή, κανονική διαμονή και προσωρινή διαμονή. Σε αντίθεση με την απόφαση που είχε εκδώσει η τελευταία κυβέρνηση, πριν από την επανάσταση, ότι οι αλλοδαποί με ειδική διαμονή έχουν δικαίωμα ανανέωσης κάθε 3 έτη μόνο, διαπιστώνουμε ότι η απόφαση της κυβέρνησης μετά την επανάσταση ήταν να δώσει στον Υπουργό Εσωτερικών την εξουσία να χορηγήσει στους αλλοδαπούς ειδική διαμονή 10 ετών.²⁷³ Ο αιγυπτιακός Τύπος θεώρησε, από την πλευρά του, ότι η έκδοση του εν λόγω νόμου είναι ένα σαφές μήνυμα από το νέο καθεστώς να καθησυχάσει τους αλλοδαπούς υπό τις παρούσες περιστάσεις.²⁷⁴

Από την αιγυπτιακή πλευρά, στο καθημερινό άρθρο του «Ταχυδρόμου» που δημοσιευόταν υπό τον τίτλο «ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ», σχολιάζεται ότι ο νέος νόμος έχει εκπονηθεί υπό το πνεύμα που ίσχυε πριν ως προς την μεταχείριση των ξένων, προσθέτοντας ότι «η Αίγυπτος εκτιμά πράγματι εις όλην της την αξίαν την

²⁷¹ Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου, Φάκελος 801, Υπόμνημα του Υπουργού Εσωτερικών προς το Υπουργικό Συμβούλιο, Υπόμνημα υπό αριθμός 1514.

²⁷² Αναλυτικά βλ., Al Ahram, 4, 5. 08. 1952, σ. 1. Al Ahram, 6. 08. 1952, σ. 4. Al Ahram, 5, 7. 01. 1953, σ. 7. Al Ahram, 3. 02. 1953, σ. 1.

²⁷³ Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, Al-Waqa'i' al Miṣriya, αρ. Φ. 102, στις 7. 08. 1952. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι αυτός ο τύπος διαμονής θα χορηγηθεί σε οποιοδήποτε ξένο εάν πληρούνται μια από 4 προϋποθέσεις: (1) Οι αλλοδαποί που γεννήθηκαν στην Αίγυπτο και η διαμονή τους εκεί δεν διακόπηκε μέχρι την ημερομηνία έκδοσης του νόμου αριθμ. 74/1952. (2) Οι αλλοδαποί που κατοικούσαν στην Αίγυπτο για περισσότερο από είκοσι χρόνια. (3) Οι αλλοδαποί που κατοικούσαν στην Αίγυπτο πριν από 5 χρόνια, υπό την προϋπόθεση ότι είναι χρήσιμοι για την εθνική οικονομία. (4) Οι αλλοδαποί που είναι Μελετητές, Φιλολόγοι, Καλλιτέχνες, Οικονομολόγοι ή Βιομήχανοι

²⁷⁴ Al Akhbar, Κάιρο, 6. 08. 1952, σ. 1. Και βλ., Al Ahram, 4, 5. 08. 1952, σ. 1. Επίσης και βλ., Al Ahram, 6. 08. 1952, σ. 4.

συνεργασίαν των ξένων».²⁷⁵ Ένα μήνα μετά τη δημοσίευση αυτού του άρθρου, η αλεξανδρινή αιγυπτιώτικη εφημερίδα έγραψε επίσης στο πρωτοσέλιδο: «Η κατανόηση τούτου εξεδηλώθη με νέας αποφάσεις. Τελευταίως ωρίσθη η χορήγησις δεκαετούς *ρεζιντάνς*. Και το ποίον νέον πνεύμα επεκράτησε μαρτυρεί – υπέρ όλα – η άρνησις του πρωθυπουργού να εγκρίνη την αύξησιν των τελών [...]».²⁷⁶

Εν τω μεταξύ, σημειώνεται ότι ο αιγυπτιακός Τύπος έχει φροντίσει να δημοσιευτούν τα στατιστικά στοιχεία που εξέδωσε το Υπουργείο Εσωτερικών ως προς τον αριθμό των αλλοδαπών στους οποίους χορηγήθηκε άδεια διαμονής, ως το πρώτο αποτέλεσμα της έκδοσης αυτού του νόμου. Στο διάστημα μεταξύ Δεκεμβρίου του 1952 και Ιανουαρίου του 1953, σε περίπου 20 χιλιάδες αλλοδαπούς χορηγήθηκε άδεια διαμονής για περίοδο που κυμαίνεται μεταξύ 5 έως 10 ετών.²⁷⁷ Αυτό που αξίζει να σημειωθεί εδώ είναι ότι η πρώτη παρτίδα ξένων που έλαβε άδεια διαμονής μετά την έκδοση του νόμου υπ' αριθμ. 74/1952 προήλθε από μόνο 4 αιγυπτιακές πόλεις: το Κάιρο, την Αλεξάνδρεια, το Πορτ Σαΐντ και το Σουέζ, που είναι αιγυπτιακές βιομηχανικές πόλεις. Το βλέπουμε αυτό διότι η Αίγυπτος ήθελε να επωφεληθεί από τους βιομηχάνους και τους εργαζόμενους σε αυτές τις πόλεις περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη πόλη στην Άνω Αίγυπτο ή στο Δέλτα του Νείλου. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από την υπουργική απόφαση που εκδόθηκε την ίδια χρονιά, το 1953, σχετικά με τη διευκόλυνση της απόκτησης άδειας παραμονής για όσους ξένους επενδύουν περισσότερες από 20.000 αιγυπτιακές λίρες στη βιομηχανία.²⁷⁸

Παράλληλα με αυτή την προπαγάνδα υπέρ της επέκτασης στη χορήγηση διαμονής σε αλλοδαπούς, το αιγυπτιακό Υπουργείο Εσωτερικών πραγματοποίησε τελετή εγκαινίων των νέων κεντρικών Γραφείων, με πανηγυρικό τόνο, από τον ίδιο τον *Mohamed Nageb*, ο οποίος παρέδωσε 26 δελτία άδειας διαμονής σε αλλοδαπούς, ανάμεσα στους οποίους υπήρχαν και 5 Έλληνες.²⁷⁹ Η εφημερίδα *al Ahram* μετέφερε επίσης επίσημα στατιστικά στοιχεία σχετικά με τον αριθμό των Ελλήνων στους

²⁷⁵ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 6. 08. 1952, σ. 4 .

²⁷⁶ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 3. 09. 1952, σ.1.

²⁷⁷ Al Ahram, 28. 01. 1953, σ. 7

²⁷⁸ Πιο αναλυτικά βλ., Robert Tignor (1995). “Foreign capital, foreign communities, and the Egyptian Revolution”, Shimon Shamir (επιμ.), *Egypt from Monarchy to Republic: A Reassessment of Revolution an Change*, Boulder, Westview Press, σ. 108, 109· Robert Tignor (1980). The Economic Activities of Foreigners in Egypt, 1920-1950: From Millet to Haute, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 22, No. 3 (Jul. 1980), Cambridge University Press, σ. 416- 449. Και βλ., Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροιμία*, ο.π., σ. 165. Επίσης και βλ., Nazem Abdalla (1982). The Role of Foreign Capital in Egypt's Economic Development: 1960-1972, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 14, No. 1 (Feb. 1982), Cambridge University Press, σ. 87-97.

²⁷⁹ Al Ahram, 4. 03. 1953, σ. 1, 9.

οποίους χορηγήθηκε άδεια παραμονής για περίοδο 10 ετών κατά το διάστημα μεταξύ των μηνών Δεκεμβρίου 1952 και Φεβρουαρίου 1953. Τότε παραδόθηκαν δυο χιλιάδες Δελτία παραμονής σε αλλοδαπούς, ανάμεσα στους οποίους οι 1100 ήταν Έλληνες.²⁸⁰ Τρεις μέρες μετά την προαναφερθείσα δήλωση, η *al Ahram* έγραψε ότι ο Πρόεδρος της ελληνικής κοινότητας Αλεξάνδρειας παρέστη με τον κυβερνήτη της Αλεξάνδρειας, *Mohamed Mostafa al Deb*, στην τελετή παράδοσης νέων Δελτίων διαμονής σε αλλοδαπούς. Η παρουσία της ελληνικής πλευράς εξηγείται απ' το γεγονός ότι οι Έλληνες αποτελούσαν το μεγαλύτερο ποσοστό όσων έλαβαν δελτία παραμονής σε αυτήν την τελετή.²⁸¹ Γενικά, σύμφωνα με τον αιγυπτιακό Τύπο, χορηγήθηκαν 27.366 νέα δελτία διαμονής από την έκρηξη της επανάστασης της 23^{ης} Ιουλίου 1952 έως τον Μάρτιο του 1953, με διάρκεια που κυμαίνεται ανάμεσα στα 5 έως 10 χρόνια.²⁸²

Αυτός ο κυβερνητικός προσανατολισμός, μετά την επανάσταση, προκάλεσε ορισμένους Έλληνες που είχαν απελαθεί από την Αίγυπτο πριν από το 1952, να υποβάλουν αίτημα επιστροφής στην Αίγυπτο και να τους δοθεί η ευκαιρία να αποκτήσουν άδεια διαμονής 10 ετών. Για παράδειγμα, κατά την προαναφερθείσα χρονιά, το 1953, σημειώνεται στα έγγραφα του αιγυπτιακού Υπουργικού Συμβουλίου ότι 7 Έλληνες υπέβαλαν αιτήματα στο Υπουργείο Εσωτερικών, για να υπογραφεί η ακύρωση της απόφασης απέλασής τους από τη χώρα. Όλα αυτά τα αιτήματα έχουν εγκριθεί. Ανάμεσά τους και ένας Αιγυπτιώτης Έλληνας δημοσιογράφος, που ονομαζόταν *Παναγιώτης Πακλήρης*,* και δούλευε ως ανταποκριτής του Γαλλικού Πρακτορείου. Στο έγγραφο αναφέρεται ότι ο δημοσιογράφος είχε γράψει από τον Μάρτιο έως τον Ιούνιο του 1951 αρκετά άρθρα σε ελβετικές εφημερίδες που επέκριναν την οικονομική κατάσταση στην Αίγυπτο και περιλάμβαναν φράσεις επίθεσης στην αιγυπτιακή κοινωνία και *τις παραδόσεις της*. Ως εκ τούτου, εκδόθηκε απόφαση από το Υπουργείο Εξωτερικών για απέλαση του ίδιου και της συζύγου του από την Αίγυπτο στις 19 Ιουλίου 1951.²⁸³ Τον Νοέμβριο του 1952, όμως, ο

²⁸⁰ Στο ίδιο, σ. 9.

²⁸¹ *Al Ahram*, 8. 03. 1953, σ. 9· Αξίζει να αναφερθεί εδώ και σε ένα υπόμνημα που εξέδωσε η Ελληνική Κοινότητα Καΐρου (ΕΚΚ) σχετικά με την ανάγκη επιτάχυνσης της απόκτησης άδειας διαμονής 10 ή 5ετών. ΑΕΚΚ, 13^Α, αριθ. Πρωτ. 51, Υπόμνημα, Κάιρο, 21. 01. 1953

²⁸² *Al Ahram*, 4, 7, 9. 03. 1953.

* Το προαναφερθέν όνομα ήταν γραμμένο στα αραβικά, όχι στα λατινικά και το μεταφέραμε στα ελληνικά.

²⁸³ Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου, Φάκελος 801, Υπόμνημα του Υπουργείου Εσωτερικών σχετικά με την διαμονή και η απέλαση των αλλοδαπών από την Αίγυπτο,

Αιγυπτιώτης δημοσιογράφος υπέβαλε αίτηση να επιστρέψει στην Αίγυπτο για να λάβει άδεια διαμονής. Στις 25 Αυγούστου 1953 το Υπουργείο Εσωτερικών ενέκρινε το αίτημά του και του χορηγήθηκαν άδειες εισόδου και παραμονής.²⁸⁴

Από την πλευρά του Τύπου, βρίσκουμε παρόμοια κάλυψη τέτοιων αποφάσεων. Σε πανηγυρικό τόνο, η *al Ahram* έγραψε ότι το Συμβούλιο Επικρατείας προστατεύει την παραμονή των Ελλήνων στην Αίγυπτο, αφού έχει ακυρώσει μια απόφαση του Υπουργείου Εσωτερικών να απελάσει 3 Αιγυπτιώτες Έλληνες από την Αίγυπτο. Στην απόφαση του Συμβουλίου Επικρατείας που εκδόθηκε τον Απρίλιο του 1954, αναφέρεται ότι οι 3 Έλληνες γεννήθηκαν στην Αίγυπτο και έχουν απόλυτο δικαίωμα στη μόνιμη διαμονή για 10 έτη, ενώ το Υπουργείο Εσωτερικών αποφάσισε τον Δεκέμβριο του 1951, δηλαδή ένα χρόνο πριν από την επανάσταση της 23ης Ιουλίου, να ακυρώσει το Δελτίο παραμονής τους, λόγω της εισόδου τους στη χώρα παράνομα πριν από 21 χρόνια».²⁸⁵

Αυτή η νέα κυβερνητική τάση προς την ψύξη του άγχους ήταν εμφανώς ορατή στον αιγυπτιακό Τύπο που επιδίωκε να αναδείξει πως οι αλλοδαποί βρίσκονται πλέον υπό την προστασία του νέου καθεστώτος, το οποίο τους διευκόλυνε να αποκτήσουν δελτία διαμονής για περίοδο μεγαλύτερη από αυτή που είχε χορηγηθεί από την τελευταία κυβέρνηση, πριν την Επανάσταση, που δεν υπερέβαινε τα 3 έτη. Επίσης, η διοργάνωση τελετής για την παράδοση δελτίων διαμονής σε ξένους της Αλεξάνδρειας υπογραμμίζει την εξέχουσα σημασία που είχε η πόλη αυτή, καθώς ήταν το κέντρο της παρουσίας αλλοδαπών στην Αίγυπτο.²⁸⁶

Σε συνδυασμό με αυτήν την προπαγάνδα στον αιγυπτιακό Τύπο, σημειώνεται ότι ο «Ταχυδρόμος» έγραψε ότι πολλές φήμες κυκλοφορούν μεταξύ των ελληνικών

αριθ. έγγραφο 225: (Dār al-Wath'iq al-Qawmiyya. Ma'hāfez Mağles al-Ūzarā' Wazārāt al-Dākhelyat beshā'n al- eqāmat wa al-Esteb'ād mn Maşr).

²⁸⁴ Στο ίδιο.

²⁸⁵ *Al Ahram*, 5. 04. 1954, σ. 11.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι το 1955 ο αιγυπτιακός Τύπος αναφέρθηκε στην ακύρωση μίας απόφασης του Υπουργείου Εσωτερικών που εκδόθηκε το 1948 για απέλαση ενός Έλληνα κατοίκου στην Αλεξάνδρεια που ονομάζεται, σύμφωνα με τον αιγυπτιακό Τύπο, Δημοσθένης Αμπιεντέλης (Demostates Abiendeles) που γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια το 1912. Το Συμβούλιο Επικρατείας ακύρωσε την απόφαση του υπουργείου και αποφάσισε να αποκτήσει ειδική διαμονή για περίοδο 10 ετών. Βλ. *Al Ahram*, 16. 01. 1955, σ. 9

²⁸⁶ Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι το αιγυπτιακό υπουργείο εσωτερικών εξέδωσε αρκετές δηλώσεις υπό τον τίτλο «σοβαρή προειδοποίηση προς τους ξένους». Όπου ο αιγυπτιακός και αιγυπτιακός Τύπος αφιέρωσε ορισμένα άρθρα που απαιτούν τους Έλληνες και ξένους να πάνε στα Γραφεία Διαβατηρίων και Εθνικότητας του υπουργείου Εσωτερικών να παραλάβουν Δελτία τους διαμονής αφού καθυστέρησαν στην παραλαβή. Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. *Ταχυδρόμος*, Αλεξάνδρεια, 8. 04. 1953, σ. 1. Και βλ., *Al Ahram*, 7. 04. 1953, σ. 9· *Al Ahram*, 8. 04. 1953, σ. 9· *Al Ahram*, 17. 04. 1953, σ. 9.

κοινοτήτων στην Αίγυπτο ότι η αιγυπτιακή κυβέρνηση θα καταργήσει τη δεκαετή άδεια παραμονής που χορηγήθηκε στους Αιγυπτιώτες Έλληνες. Αλλά η εφημερίδα δημοσίευσε στο κύριο άρθρο της ως απάντηση για αυτές τις «φήμες» υπό τον τίτλο: «Θα συνεχισθή η διανομή 10έτους ρεζιντάνς». Σύμφωνα με τον «Ταχυδρόμο», υπάρχουν εκατοντάδες εγκεκριμένων 10 ετών ρεζιντάνς οι οποίες εκδόθηκαν για Έλληνες και «δεν πρέπει να υπάρξει ανησυχία και ανυπομονησία».²⁸⁷ Βλέπουμε εδώ ότι αυτή η ανησυχία και αυτές οι φήμες μπορεί στην πραγματικότητα να οφείλονται στο γεγονός ότι υπάρχει ακόμα ένα αίσθημα ανασφάλειας ανάμεσα τους Αιγυπτιώτες Έλληνες μετά το 1949..

Από την πλευρά του αιγυπτιακού Τύπου, διαπιστώνουμε ότι συνέχισε στην προπαγάνδα του υπέρ του νέου καθεστώτος «που διευκολύνει τους αλλοδαπούς να αποκτήσουν διαμονή»,²⁸⁸ δημοσιεύοντας μονίμως τον αριθμό των αιτούντων για άδεια διαμονής ή τον αριθμό εκείνων που την έχουν αποκτήσει. Για παράδειγμα, η εφημερίδα *al Ahram* έφερε στο φως ότι τα Γραφεία Διαβατηρίων παρέλαβαν περίπου 10.000 αιτήσεις παραμονής από αλλοδαπούς που κατέθεσαν τα δικαιολογητικά τους έγγραφα από τον Ιανουάριο έως τον Απρίλιο του ίδιου έτους (1953).²⁸⁹ Η *al Ahram* είχε ζητήσει από την αιγυπτιακή κυβέρνηση, σε ένα από τα κύρια άρθρα της εφημερίδας, να επεκτείνει τη χορήγηση μόνιμης διαμονής σε αλλοδαπούς που υπηρετούσαν οικονομικά την Αίγυπτο και το νέο καθεστώς.²⁹⁰ Το 1954, η *al Ahram* δημοσίευσε αρκετά άρθρα στα οποία συνέχισε την προπαγάνδα της υπέρ της κυβερνητικής προσέγγισης για την χορήγηση άδειας παραμονής στους αλλοδαπούς στην Αίγυπτο. Σε ένα άρθρο μάλιστα, γραμμένο και με πανηγυρικό τόνο, η εφημερίδα ενημέρωνε για τα εγκαίνια των νέων Γραφείων για την κατάθεση των αιτήσεων διαμονής: το αιγυπτιακό Υπουργείο Εσωτερικών καθόρισε τρία Γραφεία από τα οποία τα δύο προορίζονταν για τους Έλληνες πολίτες «για τη διευκόλυνσή τους».²⁹¹ Ο Υπουργός Εσωτερικών, *Zakaria Mohy al Din*, εξέφρασε ευθέως την άποψη ότι η επέκταση των επιχορηγήσεων *Δελτίων διαμονής* είναι «μια ξεκάθαρη

²⁸⁷ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 24. 05. 1953, σ. 1.

²⁸⁸ Αρκετά άρθρα που δημοσιεύθηκαν κατά αυτό το έτος στον αιγυπτιακό Τύπο και στο σύνολό τους προώθησαν την εκτίμηση της νέας αιγυπτιακής κυβέρνησης για τις ξένες κοινότητες στην Αίγυπτο. αναλυτικά, βλ. al Helal, Κάιρο, τον Ιούλιο 1953, σ.79, μέρος, 7 Φ. 62. Και βλ., al Akhbar, Κάιρο, 22. 05. 1953, σ 9. Επίσης και βλ., al Ahram, 25. 05. 1953, σ 7· al Ahram, 4. 08. 1953, σ. 7.

²⁸⁹ Al Ahram, 22. 05. 1953, σ. 8, 9· Al Ahram, 28. 10. 1953, σ. 6.

²⁹⁰ Al Ahram, 28. 10. 1953, σ. 6· Al Ahram, 22. 05. 1953, σ. 9.

²⁹¹ Al Ahram, 2. 01. 1954, σ. 8· Al Ahram, 19. 02. 1954, σ. 12· Al Ahram, 14. 05. 1954, σ. 9.

απόδειξη που επιβεβαιώνει ότι το νέο καθεστώς καλωσορίζει τους αλλοδαπούς στην Νέα Αίγυπτο».²⁹²

Το αξιοσημείωτο από την αποδελτίωσή μας στον αιγυπτιακό Τύπο είναι ότι το 1955 ήταν το έτος αιχμής για την χορήγηση *Δελτίων διαμονής* σε Έλληνες και αλλοδαπούς εντός της Ειδικής κατηγορίας που αφορούσε τη διάρκεια των 10 ετών. Σύμφωνα με το Υπουργείο Εσωτερικών την Αιγύπτου, μεταξύ του Οκτωβρίου το 1954 και Ιανουαρίου το 1955, 43 χιλιάδες *Δελτία διαμονής* χορηγήθηκαν στους Έλληνες και Κυπρίους με διάρκεια 10 ετών, 9.840 στους Ιταλούς και 7.867 στους Βρετανούς.²⁹³

Ο αιγυπτιακός Τύπος συνέχισε να δημοσιεύει αυτές τις στατιστικές με πανηγυρικό τόνο, θεωρώντας ότι η ταχεία χορήγηση άδειας παραμονής σε αυτόν τον αριθμό αλλοδαπών επιβεβαιώνει ότι η Αίγυπτος έχει γίνει «η δεύτερη πατρίδα των ξένων υπό το νέο καθεστώς. [...] Σε μία μόνο ημέρα, χορηγήθηκαν 186 *Δελτία διαμονής* στην Αλεξάνδρεια διάρκειας 5 ετών και 108 διάρκειας 10 ετών».²⁹⁴ Από τις αρχές του 1956 άρχισαν να εμφανίζονται οι άδειες για προσωρινή διαμονή διάρκειας ενός έτους, αντικαθιστώντας την ειδική άδεια διαμονής δέκα ετών. Συγκεκριμένα, το 1956 εκδόθηκαν 15.092 *Δελτία διαμονής*, μεταξύ των οποίων 11.836 προσωρινής διαμονής, με διάρκεια ενός έτους, 3.140 άδειες ειδικής διαμονής για περίοδο 10 ετών και 116 κανονικές άδειες διαμονής διάρκειας 5 ετών.²⁹⁵

Κατά το έτος 1957 εκδόθηκαν 16.722 άδεια διαμονής, με αύξηση δηλαδή 1.630 άδεια σε σχέση με το προηγούμενο έτος. Μεταξύ των 16.722 αδειών χορηγήθηκε σε 14.218 ξένους προσωρινή διαμονή (1 έτος), σε 2.439 ειδική διαμονή (10 έτη) και σε 65 κανονική διαμονή (5 έτη).²⁹⁶ Αυτή η νέα κυβερνητική τάση στην χορήγηση προσωρινής διαμονής για 1 έτος αντί των 10 ετών υποδηλώνει ότι η κυβέρνηση ξεκίνησε από εκείνη την ημερομηνία να αλλάζει την προσέγγιση που είχε

²⁹² Al Ahram, 5. 10. 1954, σ. 1, 12. Και βλ., Al Ahram, 27. 06. 1954, σ. 7· Al Ahram, 14. 07. 1954, σ. 9· Al Ahram, 25. 09. 1954, σ. 6.

²⁹³ Τα παραπάνω στατιστικά στοιχεία συντάχθηκαν από τις ακόλουθες πηγές: Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο Υπουργείου Εσωτερικών, Φάκελος 120 υπό τίτλο «Υπομνήματα του Υπουργείου Εσωτερικών προς τον Υπουργείου Εξωτερικών» (Mozakerat Wazārāt al-Dākhelyat ela Wazārāt al-Kharǧyah). Επίσης και βλ., Al Ahram, 16. 01. 1955, σ. 4· Al Ahram, 22. 01. 1955, σ. 7· Al Ahram, 29. 01. 1955, σ. 9· Al Ahram, 15. 02. 1955, σ. 6· Al Ahram, 10. 03. 1955, σ. 9· Al Ahram, 1. 04. 1955, σ. 7.

²⁹⁴ Al Ahram, 10. 03. 1955, σ. 4· Al Ahram, 30. 03. 1955, σ. 9· Al Ahram, 10. 06. 1955, σ. 7· Al Ahram, 29. 06. 1955, σ. 13· Al Ahram, 19. 09. 1955, σ. 4· Al Ahram, 26. 09. 1955, σ. 5· Al Ahram, 26. 11. 1955, σ. 6.

²⁹⁵ Al Ahram, 17. 08. 1956, σ. 11· Al Ahram, 3. 12. 1956, σ. 5· Al Ahram, 27. 12. 1956, σ. 5

²⁹⁶ Al Ahram, 23. 06. 1957, σ. 5· Al Ahram, 25. 07. 1957, σ. 5· Al Ahram, 26. 08. 1957, σ. 4· Al Ahram, 30. 09. 1957, σ. 4· Al Ahram, 23. 11. 1957, σ. 5.

ακολουθηθεί μετά το ξέσπασμα της Επανάστασης, η οποία σχετιζόταν με τον καθισχυασμό των ξένων για τη χορήγηση Ειδικής άδειας διαμονής. Λαμβάνοντας υπόψη ότι, με αυτήν τη νέα προσέγγιση, οι αλλοδαποί αναγκάζονται να ανανεώνουν τα Δελτία διαμονής τους σε ετήσια βάση, γεγονός που τους θέτει υπό μόνιμο έλεγχο του Υπουργείου Εσωτερικών, καταλαβαίνουμε ότι, εάν χάσουν την ευκαιρία να αποκτήσουν άδεια εργασίας, χάνουν, στην πραγματικότητα, το δικαίωμα στην άδεια διαμονής στην Αίγυπτο.

Στην πραγματικότητα, την ίδια χρονιά που παρατηρήθηκε μείωση της χορήγησης αυτού του τύπου διαμονής, ο αιγυπτιώτικος Τύπος μας πληροφορεί για την σημασία απόκτησης Ειδικής άδειας διαμονής για διάρκεια 10 ετών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα σημειώνεται στα άρθρα της εφημερίδας «Πάροικος» η οποία ζήτησε από τους ηγέτες της παροικίας να συνεχίσουν να επικοινωνούν με την αιγυπτιακή κυβέρνηση, ώστε να προωθούν το αίτημα να χορηγηθεί η αιγυπτιακή υπηκοότητα στους Έλληνες που έχουν «10ετή» άδεια παραμονής.²⁹⁷ Εν τω μεταξύ, η αλεξανδρινή εφημερίδα «Ταχυδρόμος» δημοσίευε στην καθημερινή της στήλη «ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ», αρκετά άρθρα που αναφέρονται στο ιστορικό δικαίωμα των Ελλήνων στην Αίγυπτο να αποκτήσουν μόνιμη άδεια διαμονής χωρίς εμπόδια. Σε χαρακτηριστικό απόσπασμα από αυτά τα άρθρα υποστηρίζεται ότι: «[...] Εκ φυσικού δικαίου, εις καθαρόν γεγονός συντελεσμένο από χρονικής διάρκειας πλέον του αιώνας, η διαμονή μας περιβάλλεται με δικαίωμα μονιμότητας. Εφ' όσον δε, καθ' όλην την μέχρι τούδε διάρκειαν της, υπήρξεν εύορκος εις τα του Τόπου και ωμολογήθη ως πολυτίμου ωφελείας αποβάσα δι' αυτόν, η ιστορική πραγματικότης δεν δύναται ν' αγνοηθή».²⁹⁸

Από την πλευρά του αιγυπτιακού Τύπου, παρατηρείται ότι συνέχισε την κάλυψη του ζητήματος για τον αριθμό αλλοδαπών στους οποίους χορηγήθηκαν Δελτία διαμονής, αλλά από το έτος 1959, ο αιγυπτιακός Τύπος είχε πάψει να καλύπτει, σε συνεχόμενη βάση, αυτές τις στατιστικές.²⁹⁹ Μετά από το εν λόγω έτος, παρατηρείται ότι υπήρχε στον αιγυπτιακό Τύπο σημαντική έλλειψη στην κάλυψη των στατιστικών

²⁹⁷ Σχετικά βλ., Πάροικος, Κάιρο, 23. 01. 1957, σ. 1· Πάροικος, 2, 8, 11. 2. 1957· Πάροικος, 16. 08. 1957· Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 108. Και βλ., ΕΛΙΑ/ΑΕΚΑ/Απόρρητα, Εμπιστευτική αλληλογραφία, Υπόμνημα, τα κυριότερα θέματα άτινα απασχολούν την ημετέραν Κοινότητα, 2. 10. 1957

²⁹⁸ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 17. 08. 1957, σ. 3

²⁹⁹ Σημειώνεται εδώ ότι το ίδιο έτος, το 1959, ο «Ταχυδρόμος» φρόντισε να αναφερθεί σε νέα απόφαση της αιγυπτιακής κυβέρνησης στην οποία επέβαλε από τις 2.05.1959, σε όλους τους Έλληνες και αλλοδαπούς στην Αίγυπτο να διαθέτουν ένα «Δελτίο Ταυτότητας» στο οποίο συμπεριλαμβάνει όλα τα στοιχεία τους και τον λόγο της διαμονής τους στην χώρα. Βλ. Ταχυδρόμος, 30. 04. 1959, σ. 1.

που αφορούν τον αριθμό των αλλοδαπών που έχουν λάβει άδεια διαμονής. Η έλλειψη αυτής της δημοσιογραφικής κάλυψης σχετικά με τον μικρό αριθμό των χορηγηθέντων αδειών διαμονής, σε σύγκριση με την αύξηση των αδειών που εκδόθηκαν κατά τα πρώτα χρόνια της επανάστασης, ενδεχομένως να οφείλεται στην προσέγγιση του νέου καθεστώτος για την υποστήριξη των αλλοδαπών μέσω της παράτασης των αδειών διαμονής. Αλλά, μετά από τα 7 χρόνια της επανάστασης, αυτή η προσέγγιση άρχισε να περιορίζεται και να υποχωρεί. Ένα τέτοιο φαινόμενο φαίνεται καθαρά στον ακόλουθο πίνακα (2) στο σύνολο του αριθμού των χορηγηθέντων αδειών διαμονής από την έκρηξη Επανάστασης του 1952 μέχρι το 1959.

(Πίνακας 2)

Αριθμός αλλοδαπών * στους οποίους χορηγήθηκε άδεια διαμονής από το 1952 μέχρι το 1959, ανάλογα με τον τύπο διαμονής ³⁰⁰

Διάρκεια διαμονής	Έτος						
	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1959
10ετών	5.300	21.066	48.000	78.285	3.140	2.439	910
5ετών	-	1.000	1.150	6.693	116	65	110
1έτους	-	-	-	-	11.836	14.218	4.36
Σύνολο	5.300	22.066	49.150	84.978	15.092	16.722	5.376

(Γράφημα 3)

* Από τον όρο «αλλοδαποί» στη προκειμένη περίπτωση, εννοούμε όλες τις εθνικότητες που κατοικούσαν αυτήν την περίοδο στην Αίγυπτο, συμπεριλαμβανομένων των Αράβων, εκτός από τους Σουδανούς.

³⁰⁰ Αυτά τα στατιστικά στοιχεία στον πίνακα συντάχθηκαν από τα χρόνια που αναφέρονται στις προηγούμενες σελίδες, τα οποία δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα *al-Ahram* καθώς και στην ακόλουθη πηγή: Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο Υπουργείου Εσωτερικών, Φάκελος 120 υπό τίτλο «Υπομνήματα του Υπουργείου Εσωτερικών προς τον Υπουργείου Εξωτερικών» (Mozakerat Wazārāt al-Dākhelyat ela Wazārāt al-Khargīah).

Παρατηρείται στο παραπάνω γράφημα,³⁰¹ ότι έχει σημειωθεί μια αισθητή και εντυπωσιακή αλλαγή στην πολιτική χορήγησης δεκαετών αδειών διαμονής, ενώ έχει προκύψει και μια εναλλακτική σε αυτήν, που είναι η χορήγηση ετήσιας άδειας διαμονής. Αυτή η αλλαγή της κυβερνητικής προσέγγισης, στο προηγούμενο διάστημα βασίστηκε στην αναστολή του άγχους των ξένων και συγκεκριμένα το 1957, δηλαδή το έτος μετά την εθνικοποίηση της Διώρυγας και το ξέσπασμα του πολέμου του Σουέζ. Σημειώνεται ότι το ποσοστό χορήγησης αδειών διαμονής δεκαετούς διάρκειας μειώθηκε το 1957 κατά 14,5%, αφού το 1955 αντιπροσώπευε το 92,1% των τύπων αδειών διαμονής που εκδόθηκαν. Από την άλλη, σημειώνεται ότι το ποσοστό χορήγησης διαμονής για 1 έτος κατά το 1957 αποτελούσε το 85,02% του συνόλου των τύπων διαμονής που χορηγήθηκαν σε αλλοδαπούς.

- **Νέα στρατηγική μετά το άγχος**

Το 1960 σημειώνεται ότι η εφημερίδα *al Ahram* έφερε στο φως κάποια άρθρα που αναδεικνύουν την ανάγκη αλλαγής του νόμου περί διαμονής που εκδόθηκε το 1952, με πρόσχημα ότι αυτός δεν ήταν σύμφωνος με την τρέχουσα κατάσταση, ειδικά μετά την έκδοση νόμων σχετικά με την αιγυπτιοποίηση ορισμένων ξένων εταιρειών, τραπεζών και σχολείων.³⁰² Ένα μήνα μετά το άρθρο της *al Ahram*, εκδόθηκε ένα προεδρικό Διάταγμα υπ' αριθμ. 89 του 1960 σχετικά με την παραμονή, την είσοδο και την έξοδο αλλοδαπών από την Αίγυπτο. Οι διατάξεις του νόμου υπ' αριθμ. 74 του 1952, το οποίο σημειώνουμε ότι ήταν η αρχή της αιγυπτιοποίησης των θεμελίων για τη χορήγηση άδειας διαμονής σε αλλοδαπούς, έχουν αντικατασταθεί από το νέο δημοκρατικό Διάταγμα. Μετά την έκδοση του νέου διατάγματος, η άδεια παραμονής δεν έχει συνδεθεί πλέον μόνο με τη γέννηση ή τη διάρκεια της διαμονής του αλλοδαπού στην χώρα, αλλά έχει στενή σχέση με τον λόγο και τον σκοπό της διαμονής. Με άλλα λόγια, το νέο διάταγμα όρισε δύο λόγους διαμονής στην Αίγυπτο: την εργασία ή τις σπουδές.³⁰³ Επίσης και η χορήγηση άδειας διαμονής έχει συνδεθεί με «τα εθνικά συμφέροντα» της Αιγύπτου, σύμφωνα με τον «Ταχυδρόμο».³⁰⁴

³⁰¹ Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι κατά την αποδελτίωσή μας στην εφημερίδα *al Ahram* δεν παρατηρήθηκαν δημοσιευμένα στατιστικά στοιχεία στον αιγυπτιακό Τύπο σχετικά με τον αριθμό αυτών που έλαβαν άδεια διαμονής κατά το 1958.

³⁰² Αναλυτικά βλ., *Al Ahram*, 4. 02. 1960, σ. 5.

³⁰³ Σχετικά βλ., Η Επίσημη Εφημερίδα της Αιγύπτου «*al Garidah al Rasmiah*», το προεδρικό διάταγμα 89/1960, το τρίτο κεφάλαιο του διατάγματος, αριθμός Φ. 71, στις 24 Μαρτίου 1960.

³⁰⁴ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 4. 04. 1960, σ. 4.

Η νέα παράμετρος, που βλέπουμε ότι είχε άμεσο αντίκτυπο στο μέλλον των Ελλήνων εργατών και υπαλλήλων στην Αίγυπτο, βρίσκεται στο άρθρο 14 του νέου διατάγματος. Με την εφαρμογή του, οι εργοδότες υποχρεούνται να ειδοποιούν το Γραφείο Καταγραφής Αλλοδαπών του Υπουργείου Εσωτερικών για την ημερομηνία έναρξης της σύμβασης του εργαζόμενου αλλοδαπού και την ημερομηνία λήξης της, εντός 48 ωρών από τη στιγμή που ο αλλοδαπός συμμετέχει στην υπηρεσία τους.³⁰⁵ Αργότερα, παρατηρείται ότι η λήξη αυτής της σύμβασης θα σημάνει στην πραγματικότητα τη λήξη της άδειας διαμονής του Έλληνα. Το καθεστώς αυτό επικυρώνεται και από άλλη νέα υπουργική απόφαση που συνέδεσε την ανάγκη απόκτησης άδειας διαμονής ως προϋπόθεση για την απόκτηση άδειας εργασίας.

Το νέο νομικό πλαίσιο καλύφθηκε εκτενώς από τον αιγυπτιώτικο τύπο, σε δραματικό ύφος, διότι θα επηρέαζε άμεσα το μέλλον των Ελλήνων εργατών στην Αίγυπτο. Μέχρι να τεθεί σε εφαρμογή το νέο νομικό σύστημα η νέα πολιτική, τα μέλη της παροικίας των κατόχων της δεκαετούς ρεζιντάνς (ειδική διαμονή) συνέχιζαν να απολαμβάνουν τα πλεονεκτήματα της απόκτησης άδειας εργασίας χωρίς όρους. Ωστόσο, η κρίση των Αιγυπτιωτών Ελλήνων εργατών άρχισε να εμφανίζεται στον αιγυπτιώτικο τύπο κατά την ανανέωση αυτών των ειδικών δελτίων παραμονής, διότι η ελευθερία στην εργασία χωρίς εμπόδια έγινε «συνυφασμένη με την Ρεζιντάνς».³⁰⁶

Πρέπει να σημειωθεί ότι δεν έγιναν τροποποιήσεις στον νόμο περί διαμονής μέχρι το 1983,³⁰⁷ αλλά σημειώνεται ότι μετά το 1960 οι διαδικασίες για τη χορήγηση άδειας διαμονής σε αλλοδαπούς δεν ήταν πλέον εύκολες, σε αντίθεση με τα πρώτα χρόνια της επανάστασης, όπου χορηγήθηκαν σε Έλληνες εκατοντάδες ειδικές άδειες παραμονής (10 έτη). Ενώ στη νέα κυβερνητική τάση έχει καθιερωθεί η επέκταση της χορήγησης άδειας διαμονής για 1 μόνο έτος αντί 5 ή 10 έτη. Η τάση αυτή σχολιάστηκε από τον αιγυπτιώτικο Τύπο ότι «ανησύχησε την παροικίαν [διότι] τα δεδομένα νέα δελτία μονοετούς ρεζιντάνς αναφέρουν, ότι ο κάτοχος πρέπει τρεις μήνες προ της λήξεως αυτής να φροντίσει να ανανεώσει το δελτίο του εργασίας. [...] Ήδη το γεγονός ότι κατ' έτος θα έχη κανείς την φροντίδα ανανέωσης σε τακτήν ημέραν, αποτελεί μεγάλην διαφορά από την πριν κατάστασιν».³⁰⁸ Και αυτή ήταν μια

³⁰⁵ Σχετικά βλ., Η Επίσημη Εφημερίδα της Αιγύπτου, το προεδρικό διάταγμα 89/1960, το άρθρο 14 του διατάγματος, αριθμός Φ. 71, στις 24. 03. 1960.

³⁰⁶ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 3. 06. 11. 1960, σ. 1. Και βλ., Ταχυδρόμος, 2. 09. 1964, σ. 1

³⁰⁷ Κατά τη διάρκεια αυτού του έτους, υπό την Προεδρία του *Mohamed Hosny Moubark*, τροποποιήθηκε ο νόμος περί διαμονής και δημοσιεύθηκε στην Επίσημη Εφημερίδα της Αιγύπτου στις 4 Αυγούστου του 1983, αριθμός Φ. 31.

³⁰⁸ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 2. 09. 1964, σ. 1.

ακόμη κρίση που επίσης κλιμακώθηκε, αφού η συνέχιση της εργασίας του αλλοδαπού συνδέθηκε με την αναγκαιότητα απόκτησης άδειας διαμονής, που συμπίπτει με τη λήξη της δεκαετούς διαμονής που είχαν αποκτήσει οι Έλληνες μετά την επανάσταση.³⁰⁹

Εν κατακλείδι, στο υποκεφάλαιο αυτό μπορούμε να συμπεράνουμε ότι, όπως οι εσωτερικές εξελίξεις μετά το 1952 συνέβαλαν στον καθυστερημένο των Αιγυπτιακών Ελλήνων μετά την αιγυπτιακή επανάσταση του 1952 και στην αναβολή της αναχώρησής τους αφού έλαβαν άδεια παραμονής για 10 έτη χωρίς επιπλοκές, οι ίδιες εξελίξεις μετά το 1960 συνέβαλαν και στην επιτάχυνση του ρυθμού της εξόδου τους από την Αίγυπτο. Με άλλα λόγια, η αποχώρηση των Ελλήνων από την Αίγυπτο γίνεται λύση, όταν οι διαδικασίες απόκτησης διαμονής γίνονται πιο περίπλοκες, εντελώς διαφορετικές με ό,τι βίωσαν τόσο στην εποχή της Συνθήκης του Μοντρέ όσο και της Συνθήκης των Διομολογήσεων. Οι εξελίξεις μετά το 1960 συμπίπτουν με άλλα μέτρα που σχετίζονται με την εθνικοποίηση, την απαλλοτρίωση, την αραβοποίηση αλλά και με την επιβολή απόκτησης νέων τύπων αδειών ως προϋπόθεση για την συνέχιση εργασίας των αλλοδαπών στην Αίγυπτο- όπως θα εξεταστεί στο ακόλουθο υποκεφάλαιο.

Δεύτερο υποκεφάλαιο

Άδεια εργασίας

Μετά τη θέσπιση νόμων που είχαν περιορίσει την απόκτηση αδειών διαμονής και τη χορήγηση αιγυπτιακής υπηκοότητας, η επιβίωση της Παροικίας αντιμετώπισε περαιτέρω κρίση, δεδομένου ότι η Αίγυπτος αποφάσισε να εκδώσει διαδοχική νομοθεσία σχετικά με τη ρύθμιση της εργασίας των αλλοδαπών, θέτοντας αυστηρούς κανόνες για τη χορήγηση αδειών εργασίας και περιορίζοντας την άσκηση ορισμένων επαγγελμάτων αυστηρά στους Αιγυπτίους· επαγγέλματα που ασκούσαν νόμιμα κατά την εποχή των Διομολογήσεων, πριν το 1949, αξιοποιώντας το δικαίωμα στην εργασία όλων των αλλοδαπών χωρίς να υπόκεινται σε κανόνες και χωρίς να λαβαίνουν άδεια από οποιαδήποτε Αρχή στην Αίγυπτο. Εξαιτίας της νέας κυβερνητικής προσέγγισης, ο αιγυπτιακός και αιγυπτιώτικος Τύπος έφεραν στο φως

³⁰⁹ Η εφημερίδα *al Ahram* ενδιαφέρθηκε να καλύψει και να συζητήσει σύνδεση απόκτησης άδειας διαμονής πρώτα ως προϋπόθεση για τη συνέχιση της εργασίας. Βλ., *Al Ahram*, 12. 03. 1963, σ. 8

την αγωνία της ελληνικής Παροικίας για το ζήτημα της εργασίας των Αιγυπτιωτών Ελλήνων στην χώρα.

Ποικιλία άρθρων δημοσιεύθηκαν μεταξύ του 1949 και του 1963,³¹⁰ είτε για την υποστήριξη κυβερνητικών μέτρων, όπως αναφέρθηκαν από αιγυπτιακές εφημερίδες, είτε προβλέποντας μελλοντική κρίση στην Παροικία που θα οδηγούσε στην έξοδο από την Αίγυπτο, λόγω της αυστηρότερης απόκτησης αδειών εργασίας και του νέου περιορισμού για την άσκηση συγκεκριμένων επαγγελμάτων. Τα άρθρα αυτά ανέδειξαν ότι το ζήτημα της εργασίας των Αιγυπτιωτών Ελλήνων ήταν δομικό στοιχείο της διαμονής τους στην Αίγυπτο και ως εκ τούτου, η μη επίλυση αυτής της κρίσης θα συνέβαλε αργά ή γρήγορα στην αποχώρησή τους από την Αίγυπτο, ακόμη και πριν από την έκδοση σοσιαλιστικών νόμων ή προεδρικών διαταγμάτων περί απαλλοτρίωσης της περιουσίας ξένων καπιταλιστών. Στο υποκεφάλαιο αυτό, θα ασχοληθούμε λοιπόν στο ζήτημα της εργασίας των Αιγυπτιωτών Ελλήνων και τι ανέφεραν οι αιγυπτιακές και αιγυπτιώτικες εφημερίδες σχετικά με την αιγυπτιακή νομοθεσία, που ξεκίνησε να περιορίζει την εργασία των αλλοδαπών και η οποία άρχισε από το 1923 μέχρι να φτάσει στο αποκορύφωμά της, το 1960.³¹¹

Η ελληνική εργατική τάξη στην Αίγυπτο αποτελούσε περίπου το 95% του πληθυσμού της Παροικίας: περίπου 60% ήταν εργαζόμενοι και 35% ήταν μικροαστοί (ελεύθεροι επαγγελματίες), σύμφωνα με τον Γιώργο Αθανασιάδη, εκπαιδευτικό και Διευθυντή της Ξενακείου Σχολής στην κοινότητα Καΐρου από το 1929 έως το 1944.³¹² Το ποσοστό αυτό σημαίνει στην ουσία ότι οποιαδήποτε μέτρα επρόκειτο να

³¹⁰ Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι καταχωρίσαμε στην αποδελτίωση 739 δημοσιεύματα που δημοσιεύτηκαν στον αιγυπτιακό Τύπο μεταξύ 1949 και 1967 σχετικά με άδειες εργασίας που εκδόθηκαν σε αλλοδαπούς, συμπεριλαμβανομένων άρθρων που επιτίθενται στη συνεχιζόμενη εργασία αλλοδαπών στην Αίγυπτο χωρίς περιορισμούς, όπως θα μελετηθεί τις επόμενες σελίδες.

³¹¹ Στις 18 Ιουλίου 1923, ο Αιγύπτιος πρωθυπουργός, *Yahia Ibrahim*, υπέγραψε τον πρώτο αιγυπτιακό νόμο περί των ξένων δημοσίων υπαλλήλων που εργάζονται σε δημόσιες και κρατικούς θεσμούς στην Αίγυπτο. Αν και αυτός ο νόμος δεν ήταν αποτελεσματικός σε σημαντικό βαθμό, ταυτόχρονα ήταν το πρώτο βήμα για την αιγυπτιακή κυβέρνηση να αποκτήσει τον έλεγχο της αγοράς εργασίας. Ο εν λόγω νόμος εκδόθηκε μόλις 3 μήνες μετά την έκδοση του πρώτου αιγυπτιακού συντάγματος: το Σύνταγμα της Ανεξαρτησίας- *Dostour al Esteqlal*. Για τον νόμο και για τους ξένους δημόσιες υπάλληλους στους κρατικούς θεσμούς στην Αίγυπτο, βλ., Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Report on the work of the foreign official bureau, 1923 -1927, In Relation to law No. 28/1923, H. W. Beckett, Director foreign official Bureau, to Mr. Patters on 22. May 1927, p. 2. Και βλ. Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, το Αρχείο 'Abdeen, Φάκελος 50: (Dār al- al-Wath'iq al-Qawmiyya, Malaf-Wath'iq Abdyn, -Wath'iqat raqm 50). Επίσης και βλ., Sa 'ed Ismail 'Alī (1972). *Al Mogtama 'al- Masry fe 'Ahd al Ehlāl al Breitānāy: (H αιγυπτιακή κοινωνία την εποχή της βρετανικής κατοχής)*, εκδ. al Anglo al Māsryah, Κάιρο, p. 91.

³¹² Πιο αναλυτικά πάνω στο θέμα της διαστρωμάτωση της ελληνικής παροικίας στην Αίγυπτο, βλ., Γιώργος Αθανασιάδης (1948). *Ο παροικιακός ελληνισμός και η παιδεία του*, Κάιρο (χ.τ), σ. 19 – 24· Νικόλας Τσαραβόπουλος (Απρίλιος 1948). *Η Εγκατάσταση των Ελλήνων στην Αίγυπτο, Διάλεξη στην ένωση ελλ. Αποφοίτων Αμπετείου*, Κάιρο, Τύποις Κ. Τσουμά και Σία, σ. 17 – 29· Παναγιώπτια, 30. 05.

πλήξουν αυτή την εργατική τάξη, θα έπλητταν επί της ουσίας το βασικό σώμα της παρουσίας του Αιγυπτιώτη Ελληνισμού. Στην πραγματικότητα, η συνειδητοποίηση της κρίσης στο δικαίωμα εργασίας των Αιγυπτιωτών Ελλήνων βγήκε στο προσκήνιο την ίδια χρονιά της κατάργησης των Διομολογήσεων, το 1937. Ενώ ο αιγυπτιώτικος Τύπος συνειδητοποίησε νωρίς ότι η επιβολή οποιωνδήποτε περιοριστικών μέτρων στην εργασία των αλλοδαπών στην Αίγυπτο θα προκαλούσε την φυγή των Ελλήνων από τη χώρα, αλλά και θα προκαλούσε την Ελλάδα να αντιμετωπίσει «τεράστιον κύμα προσφύγων εξ Αιγύπτου».³¹³

Στις 30 Μαΐου 1936, ο Αιγυπτιώτης αρθρογράφος Κώστας Μάγης δημοσίευσε μια σειρά άρθρων σε 8 μέρη στο αιγυπτιώτικο περιοδικό «Παναιγύπτια» υπό τον τίτλο: «Φλέγοντα ζητήματα.. Η δαιδαλώδης θέσις μας εν Αιγύπτω».³¹⁴ Λόγω της αιγυπτιακής *αφύπνισης* στο δρόμο της ανεξαρτησίας από τον ξένο έλεγχο στην αιγυπτιακή αγορά, ο Μάγης θεώρησε ότι η αιγυπτιώτικη εργατική τάξη θα αναγκαστεί να αναχωρήσει από την Αίγυπτο. Η εργατική τάξη, που θα αναγκαστεί να εγκαταλείψει την χώρα, είναι εκείνη που εργάζεται σε θέσεις εργασίας που καλύπτονται και από τους Αιγυπτίους και υπάρχει ανταγωνισμός, όπως είναι οι οδηγοί οχημάτων, οι ανειδίκευτοι εργάτες, οι μικρέμποροι και οι μικροπωλητές: «Διότι εις καμμίαν ανεξάρτητον χώρα του κόσμου, ξένοι ανήκοντες εις εργατικές και επαγγελματικές τάξεις, είνε δυνατόν να είνε ανεκτοί, το δε πρώτον μέλημα των ελευθέρων Αιγυπτίων θα είνε η εκπόνησις προστατευτικών νόμων των ιδικών των εργατικών και επαγγελματικών τάξεων».³¹⁵

Αυτή η δημοσιογραφική συσχέτιση μεταξύ των αναμενόμενων αιγυπτιακών μέτρων για τον περιορισμό της εργασίας των αλλοδαπών και του φόβου μαζικής αποχώρησης Ελλήνων εργαζομένων από την Αίγυπτο, άφησε το αντίκτυπό της και στον τόνο των επιστολών που εξέδωσαν οι διπλωματικές αρχές στην ελληνική πρεσβεία στο Κάιρο, οι οποίες επίσης αντιλήφθηκαν τους αναμενόμενους κινδύνους. Ο Έλληνας Πρέσβης Α. Δελμούζος στην επιστολή του προς το ΥΠ.ΕΞ τον Ιούλιο

1936, σ. 10, 11· Άγγελος Νταλαχάνης (2016), *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 139. Matoula Tomara-Sideri (2009). The Demographic Aspect of the Greek Flight from Egypt, *The Journal of the Hellenic Diaspora*, Pella Publishing Company, New York, vol. 35.2 (2009), σ. 61-71· Floresca Karanasou (1992). «Egyptianisation: The 1947 Company Law and the Foreign Communities in Egypt», ο.π., σ. 327.

³¹³ Παναιγύπτια, Αλεξάνδρεια, 30. 05. 1936, σ. 10,11.

³¹⁴ Τα εν λόγω άρθρα δημοσιεύθηκαν στα ακόλουθα τεύχη του περιοδικού: Παναιγύπτια, Αλεξάνδρεια, 30. 05. 1936, σ. 10,11· Παναιγύπτια, 13. 06. 1936, σ. 8, 9· Παναιγύπτια, 20. 06. 1936, σ. 6, 7· Παναιγύπτια, 27. 06. 1936, σ. 14, 15· Παναιγύπτια, 4. 07. 1936, σ. 8· Παναιγύπτια, 11. 07. 1936, σ. 15, 16· Παναιγύπτια, 18. 07. 1936, σ. 14, 15· Παναιγύπτια, 1. 08. 1936, σ. 18.

³¹⁵ Παναιγύπτια, Αλεξάνδρεια, 30. 05. 1936, σ. 10,11.

1937 επιβεβαίωσε ότι οι Αιγύπτιοι μικροεπαγγελματίες και εργαζόμενοι βελτιώνονται «οσημέραι» και «αναδεικνύονται συχνάκις ικανότεροι των ξένων».³¹⁶ Η κρίση, σύμφωνα με τον Πρέσβη, δημιουργείται επειδή αυτή η εξέλιξη κάνει τους Αιγυπτίους εργαζόμενους να προτιμώνται όχι μόνο από αιγυπτιακές επιχειρήσεις αλλά και από ξένες,³¹⁷ κάτι που συνεπάγεται την απαλλαγή από ξένους εργαζόμενους, με αντάλλαγμα τη στήριξη των Αιγύπτων εργαζομένων. Ένα χρόνο μετά την προαναφερθείσα επιστολή, εκδόθηκε μια έκθεση από το ελληνικό Προξενείο Αλεξάνδρειας, μέσα από την οποία επιβεβαιώθηκε ότι η Παροικία πρέπει, εξαιτίας της ανάπτυξης της αιγυπτιακής κοινωνίας και κατάργησης της Συνθήκης των Διομολογήσεων (το 1937), να εξασφαλίσει θέσεις εργασίας για την αιγυπτιώτικη εργατική τάξη, διαφορετικά αυτή η τάξη θα αναχωρήσει μαζικά προς την Ελλάδα.³¹⁸

Από την άλλη πλευρά, σημειώνεται ότι οι συζητήσεις που πραγματοποιήθηκαν στην αιγυπτιακή Βουλή και στην Γερουσία μετά από τις προαναφερθείσες αναφορές επιβεβαίωσαν τον φόβο μέσα στην εργατική τάξη της Παροικίας. Πιο συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια των Συνόδων του Αιγυπτιακού Κοινοβουλίου, μεταξύ του 1940 και του 1941, μερικοί Βουλευτές υπερασπίστηκαν την απόφαση της κυβέρνησης να επεκτείνει τον έλεγχο και την πίεσή της στην αγορά εργασίας. Μία από τις συζητήσεις που καταγράφηκαν στο Κοινοβούλιο ανέφερε ότι η προστασία της Αιγύπτου από «την κυριαρχία του ξένου στοιχείου στην αγορά εργασίας» απαιτεί αυστηρές διαδικασίες κατά τη χορήγηση θέσεων εργασίας στην Αίγυπτο για να δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας για τους Αιγύπτιους ανέργους».³¹⁹

³¹⁶ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1937/31/9/1, Αριθ. Πρωτ. 1654, Αλεξάνδρεια, Ο Πρεσβευτής Α. Δελμούζος προς το επί Εξωτερικών Β. Υπουργείο. Β. Πολιτική Διεύθυνση, 27. 07. 1937.

³¹⁷ Στο ίδιο.

³¹⁸ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1938/6/Β/ΑΓ, Αριθ. Πρωτ. 4865, Αλεξάνδρεια, ο Γενικός Πρόξενος Βαλτής προς την πρεσβεία Κάιρου και το ΥΠ.ΕΞ, 28.07.1938.

³¹⁹ Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Πρακτικά της Αιγυπτιακής Γερουσίας, Συνεδρίαση 24, στις 17 Απριλίου 1940, εκδόσεις al-‘Ameryat, Κάιρο, σ. 669: (Dār al Wath`iq al Maşryat, Ma`hāfez Mağles al-Shūkh. Mağmū`at dūr al-en`eqād al-`ady al-Khames `ashar, madbat al-ğalsat). Επίσης και βλ. Εθνικό Αρχείο. Πρακτικά της Αιγυπτιακής Βουλής. Συνεδρίαση 68, στις 28 Ιουλίου 1941, εκδόσεις al-Ameryat, Κάιρο, σ. 1811, 1812: (Dār al- al-Wath`iq al-MaŞryat, Ma`hāfez Mağles al-Nūāb).

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι την επόμενη χρονιά των προαναφερθεισών συζητήσεων της αιγυπτιακής Βουλής, οι ηγέτες της Παροικίας αισθάνθηκαν τον κίνδυνο των νέων συνθηκών στην Αίγυπτο, ειδικά με την αύξηση απαιτήσεων για την ανάγκη απαλλαγής από τον ξένο έλεγχο της αγοράς εργασίας στην Αίγυπτο. Η αίσθηση του κινδύνου συνέβη ακριβώς όταν κατατάχθηκαν εθελοντικά ή επιστρατεύτηκαν 7.063 Αιγυπτιώτες για να υπηρετήσουν στον Βασιλικό Ελληνικό Στρατό της Μέσης Ανατολής (ΒΕΣΜΑ). Για αυτόν τον λόγο, τον Φεβρουάριο του 1942, ο πρόεδρος της ΕΚΑ, Μικές Σαλβάγος μαζί με τον πρόεδρο της ΕΚΚ, Παρίση Μπελένη, απηύθυναν επιστολή στον Γενικό Πρόξενο της Αλεξάνδρειας Κωνσταντίνο Βαλή προκειμένου να ζητήσουν της εξαίρεσης των ανδρών Αιγυπτιωτών άνω των 25 ετών από στρατιωτικές υποχρεώσεις. Σύμφωνα με τους ηγέτες των Κοινοτήτων, οι επιστρατευμένοι «θα υπονομευόταν το μέλλον της παροικίας, αφού όσοι θα κατατάσσονταν στις ένοπλες δυνάμεις θα άφηναν τη θέση εργασίας τους και υπήρχε κίνδυνος αυτή θα καλυφθεί από

Παρόλο που οι προαναφερθείσες κοινοβουλευτικές συζητήσεις πραγματοποιήθηκαν μετά την κατάργηση της Συνθήκης των Διομολογήσεων το 1937 - χάρη στην προγραμματισμένη μεταβατική περίοδο του Μοντρέ (1937-1949) - ήταν ανεπιτυχείς οι προσπάθειες των διαδοχικών αιγυπτιακών κυβερνήσεων, για να αναγκάσουν τις ιδιωτικές εταιρείες να κατανεύμουν ένα συγκεκριμένο ποσοστό θέσεων εργασίας στους Αιγύπτιους.³²⁰ Ωστόσο, το 1947 η κυβέρνηση του *Mahmoud El Noqrashy Πάσα*, δοκίμασε την τελευταία της προσπάθεια πριν από το τέλος της μεταβατικής περιόδου, προκειμένου να περιορίσει τον ξένο έλεγχο στην αγορά εργασίας. Στις 29 Ιουλίου 1947 εκδόθηκε ο νόμος υπ' αριθμό 139 για τις Ανώνυμες Εταιρείες, βάσει του οποίου το Καθεστώς της Επανάστασης του Ιουλίου 1952 καθόρισε αργότερα τη βάση του νομικού καθεστώτος για την εργασία των ξένων ανωνύμων εταιρειών στην Αίγυπτο.³²¹

Επί της ουσίας, ο νόμος του 1947 ήταν μια αναβίωση της αποτυχημένης προσπάθειας του Υπουργού Οικονομικών το 1936 να καθορίσει ένα ικανοποιητικό ποσοστό για τους Αιγύπτιους εργαζόμενους στις ιδιωτικές εταιρείες. Σύμφωνα με το άρθρο 5 του νέου νόμου, τουλάχιστον 90% των εργατών, 40% των στελεχών της διοίκησης και 75% των εργαζομένων των ανωνύμων εταιρειών πρέπει να είναι Αιγύπτιοι υπήκοοι.³²² Ωστόσο, οι αιγυπτιακές αρχές δεν είχαν το δικαίωμα να εφαρμόσουν πλήρως τις διατάξεις αυτού του νόμου σε όλες τις περιπτώσεις, παρά μόνο μετά το τέλος της μεταβατικής περιόδου του Μοντρέ (τον Οκτώβριο 1949).³²³ Έτσι, η Παροικία έχει παραμείνει μόνο δύο χρόνια πριν από το τέλος της μεταβατικής περιόδου του Μοντρέ, προκειμένου να αναπροσαρμοστεί στις νέες συνθήκες στην αιγυπτιακή αγορά εργασίας. Τέτοια αναπροσαρμογή στο νέο περιβάλλον εργασίας, ενδεχομένως να μπορούσε να εγγυηθεί τουλάχιστον στους Αιγυπτιώτες Έλληνες είτε να συνεχίσουν τη δουλειά τους, είτε να διασφαλίσουν το πλεονέκτημα να μην υπόκεινται στον νέο νόμο περί των ανωνύμων εταιρειών, ο οποίος, όταν εφαρμοστεί,

άλλους ξένους ή Αιγύπτιους [...] Καθώς υπήρχε έντονη ανησυχία ότι όσοι θα αδυνατούσαν να βρουν δουλειά θα εγκατέλειπαν οριστικά την Αίγυπτο». Βλ. Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 136. Αλέξανδρος Κιτρορέφ (1984). «Η ελληνική παροικία στην Αίγυπτο και ο δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος. Η περίπτωση του Εθνικού Απελευθερωτικού Συνδέσμου», *Μνήμων* 9 (1984), σ. 1-32.

³²⁰ Σχετικά βλ., Jamil Khanki (1950). *Al- Ahūāl al- Shakhsya le al-aḡaneb fe Maṣr: (η Προσωπική Κατάσταση των Αλλοδαπών στην Αίγυπτο)*, εκδ. al Matba'a al Asria, Κάιρο, σ. 12.

³²¹ Η Κυβερνητική Εφημερίδα al-Waqā'i' al-Miṣriyyah, στις 4 Αυγούστου 1947, αριθμ. Φ. 72.

³²² Στο ίδιο.

³²³ Σχετικά βλ., Jamil Khanki (1950). *Al- Ahūāl al- Shakhsya le al-aḡaneb fe Maṣr, (η Προσωπική Κατάσταση των Αλλοδαπών στην Αίγυπτο)*, εκδ., al Matba'a al Asria, Κάιρο, σ. 12. Για περισσότερα σχετικά με τις αρνητικές επιπτώσεις αυτού του νόμου στους Αιγυπτιώτες Έλληνες, βλ. το δεύτερο κεφάλαιο του πρώτου μέρους.

θα ωθήσει πολλούς Αιγυπτιώτες Έλληνες εργαζόμενους να χάσουν τις θέσεις εργασίας τους και στη συνέχεια θα αυξήσει την πιθανότητα μετακίνησής τους από την Αίγυπτο. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από την Έκθεση του ΕΕΕΑ, το επόμενο έτος της έκδοσης του νόμου. Η έκθεση επιβεβαίωσε ότι «σημαντικός αριθμός παροίκων εγκατέλειψαν οριστικώς την Αίγυπτον». Οι κατηγορίες παροίκων που έφυγαν, σύμφωνα με την ανασκόπηση έτους 1948, ήταν: «οι άνεργοι [...] οι μικροκεφαλαιούχοι και μικροεπιχειρηματία».³²⁴

Την ίδια χρονιά που συντάχθηκε η έκθεση του ΕΕΕΑ, ο αιγυπτιακός Τύπος κάλεσε την κυβέρνηση του *al Noqrashy Πασά* να αναλάβει «την εθνική της ευθύνη» για τον έλεγχο της αγοράς εργασίας, αυξάνοντας την αυστηροποίηση των διαδικασιών σχετικά με την απασχόληση αλλοδαπών εργαζομένων σε εργοστάσια και ιδιωτικές εταιρείες. Χαρακτηριστική εδώ είναι η σημείωση ενός κύριου άρθρου στην εφημερίδα *al Akhbar* ότι με την προσέγγιση της λήξης της μεταβατικής περιόδου της Συνθήκης του Μοντρέ, θα είναι «ο καιρός ώριμος για τον έλεγχο της αγοράς εργασίας».³²⁵ Σύμφωνα με την εφημερίδα, ο έλεγχος της αγοράς εργασίας «από τους Αιγυπτίους» θα εξασφαλίσει νέες θέσεις εργασίας στους «*Ιθαγενείς*», οι οποίες προηγουμένως περιορίζονταν μόνο στο ξένο στοιχείο.³²⁶ Από την άλλη, διαπιστώνουμε ότι η αιγυπτιώτικη εφημερίδα «Έλλην» ζήτησε από την παροικιακή ηγεσία και την διπλωματική παρουσία μία γρήγορη παρέμβαση, για να διασφαλιστεί η διατήρηση της προοπτικής στην αιγυπτιώτικη εργατική τάξη. Η εφημερίδα ωστόσο είχε δικαιολογήσει το δικαίωμα της Αιγύπτου να εκδώσει νομοθεσίες στις οποίες ρυθμίζονται η επιβίωση και η παραμονή των ξένων στην Αίγυπτο. Ο Ιδιοκτήτης της «Έλλην», *Άγγελος Κασιγόνης*, έγραψε αναλυτικότερα:

«Η Αίγυπτος αντιμετωπίζει σήμερα ένα σοβαρώτατο πρόβλημα ανεργίας και είναι φυσικό να προσπαθεί να διαφυλάξει τις υπάρχουσες θέσεις στους μόνιμα εγκατεστημένους. [...] Ανάλογα μέτρα έχουν κατά καιρούς ληφθεί σ όλες τις χώρες που είχαν πρόβλημα ανεργίας, σαν τη Γαλλία, την Ιταλία, τη Μ. Βρετανία κλπ.».³²⁷

Σημειώνεται ότι οι εκκλήσεις από τον αιγυπτιακό Τύπο για την αιγυπτιοποίηση της αγοράς εργασίας συνέπεσαν με την ανάπτυξη της εκπαίδευσης των Αιγυπτίων και την ανάδειξη της μεσαίας τάξης στην Αίγυπτο. Τέτοιες εξελίξεις συνέβαλαν, με

³²⁴ Σχετικά βλ., Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π, σ. 234: ΑΕΕΕΑ/57, Γενικών Βασιλικών Προξενείων Ελλάδος, Αλεξανδρείας, 1947-1955, σημείωμα εμπιστευτικών επί της θέσεως ωρισμένων ζητημάτων ενδιαφερόντων το Γενικών Προξενείον της Ελλάδος διά την ετοιμαζομένην υπ' αυτού σύντομον ανασκόπησην έτους.

³²⁵ *Al Akhbar*, Κάιρο, 10. 04. 1948, σ. 1.

³²⁶ Στο ίδιο.

³²⁷ *Έλλην*, Αλεξάνδρεια, 8. 06. 1946, σ. 1.

κάποιο τρόπο, στην καθιέρωση της ανάγκης να εργάζονται οι Αιγύπτιοι μορφωμένοι, ειδικά στις θέσεις εργασίας που προηγουμένως περιορίζονταν αποκλειστικά στα πιο μορφωμένα στρώματα των ξένων κοινοτήτων.³²⁸ Η άνοδος αυτής της μεσαίας τάξης στην Αίγυπτο ήταν άμεσο αποτέλεσμα της αύξησης του ποσοστού των μαθητών στα δημόσια σχολεία, η οποία συνέβαλε στη μείωση του ποσοστού αναλφαβητισμού μεταξύ των Αιγυπτίων, ειδικά από την έναρξη της εποχής της Συνταγματικής μοναρχίας από το 1923 και μετά. Είναι σκόπιμο, λοιπόν, να αναφερθούμε στις αλλαγές που οδήγησαν στην ανάδειξη της αιγυπτιακής μεσαίας τάξης και οι οποίες της έδωσαν την ευκαιρία διεκδίκησης θέσεων εργασίας στις οποίες απασχολούνταν ήδη ξένοι εργαζόμενοι.

Ο αριθμός των μαθητών στα δημόσια σχολεία αυξήθηκε από 634.618 μαθητές και μαθήτριες το 1925 σε 1.563.560 το 1940.³²⁹ Όσον αφορά τη μείωση του ποσοστού αναλφαβητισμού στην Αίγυπτο, σημειώνεται ότι το ποσοστό αναλφάβητων στις μεγάλες πόλεις* το 1927 ήταν 63.3% του πληθυσμού,³³⁰ ενώ το ποσοστό μειώθηκε το 1947 σε 48.7%.³³¹ Παρά την σαφή αυτή αλλαγή στην αναδιάρθρωση της εγγράμματης κοινωνικής τάξης στην Αίγυπτο, το ποσοστό ανεργίας έχει αυξηθεί μεταξύ των μορφωμένων Αιγυπτίων, φτάνοντας το 28% του συνόλου των μορφωμένων το 1938, στο 38% το 1945 και στη συνέχεια στο 77,8% το 1952.³³²

Ως εκ τούτου, βλέπουμε ότι αυτή η αύξηση στο ποσοστό ανεργίας των μορφωμένων Αιγυπτίων οφείλεται κατά κάποιο τρόπο στην ικανότητα των αλλοδαπών εργαζομένων να καταλαμβάνουν τις θέσεις εργασίας που διατίθεντο σε μορφωμένους ανθρώπους, κάτι που συμπίπτει με την απουσία νομοθεσίας που να

³²⁸ Αναλυτικά με το ίδιο θέμα, βλ., Relli Shechter (2009), From effendi to infitāhī? Consumerism and Its Malcontents in the Emergence of Egyptian Market Society, *British Journal of Middle Eastern Studies*, April 2009, Vol. 36, No. 1, σ. 21-35.

³²⁹ Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Υπουργείο Οικονομικών, Τμήμα Απογραφής και Στατιστικής, η Γενική Ετήσια Απογραφή Πληθυσμού του 1942, Εκδόσεις al-'Ameryat, Κάιρο, 1943, σ. 142, 143: (Wazārat al-mālyat. Maṣlahat al-te'dād wa al-ehṣaa'. al-te'dād al-'ām lel-sokkān 1942).

* Οι πόλεις που αναφέρονται σε αυτή την απογραφή ήταν το Κάιρο, η Αλεξάνδρεια, το Σουέζ, το Πορτ Σάιντ, η Ισμαηλία, η Δαμιέτη.

³³⁰ Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Υπουργείο Οικονομικών, Τμήμα Απογραφής και Στατιστικής, η Γενική Απογραφή Πληθυσμού του 1927, εκδ. al-'Ameryat, Κάιρο 1931, σ. 170 – 193.

³³¹ Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Υπουργείο Οικονομικών, Τμήμα Απογραφής και Στατιστικής, η Γενική Απογραφή Πληθυσμού του 1947, Β' τομ. εκδόσεις al-'Ameryat, Κάιρο, 1953, σ. 346 – 358.

³³² Samah Ibrahim Gharib (2016). «Al Batalat wa al Mogtama' al Maṣry fe al- Nesf al- Awal men al qarn al 'Eshreen 1918-1952»: (Η ανεργία και η αιγυπτιακή κοινωνία στο πρώτο μισό του εικοστού αιώνα, 1952-1918), *Διδακτορική Διατριβή*, Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιου του Καΐρου, σ. 65. Επίσης και βλ., και Aya Samir Gharib (2019). *Al Omiat fe Maṣr 1923 – 1952, Selselat Tarykh al-Maṣryyn: (Ο αναλφαβητισμός στην Αίγυπτο 1923-1952, Τόμο ιστορίας των Αιγυπτίων)*, εκδ. αιγυπτιακή Γενική Αρχή Βιβλίου, Κάιρο, σ. 98.

ρυθμίζει την εργασία των αλλοδαπών στην Αίγυπτο και να καθορίζει το ποσοστό τους στις επιχειρήσεις.

Ασφαλώς, αυτή η αξιοσημείωτη αλλαγή στην αναδιάρθρωση της αιγυπτιακής εγγράμματης τάξης θα μπορούσε να αποτελέσει πιθανό κίνδυνο για το μέλλον των ξένων κοινοτήτων γενικότερα στην Αίγυπτο. Ωστόσο, παρά την εξέλιξη αυτή, ο Αιγυπτιώτης έμπορος και αρθρογράφος στην Άνω Αίγυπτο, Δημήτριος Κ. Κατσώνης, ανέλυε την κατάσταση με διαφορετική προσέγγιση. Από την μικρή πόλη *Abu Qurqas* στο Κυβερνείο *al Minya*, όπου ζούσε, ο Κατσώνης δημοσίευε τα άρθρα του στην εφημερίδα «Ταχυδρόμος» και στο περιοδικό «Παναιγύπτια», ταυτόχρονα με τις διαπραγματεύσεις για την κατάργηση της Συνθήκης των Διομολογήσεων. Σε ένα από αυτά τα άρθρα έγραψε:

«Βεβαίως απέχει πολύ η Αίγυπτος ως κράτος και προ παντός ως λαός, να θεωρηθή ισότιμος με έθνη του συγχρόνου Ευρωπαϊκού πολιτισμού, διότι, παρ' όλας τας εκπολιτιστικές τάσεις και την εξωτερικήν εμφάνισιν, ο Θρησκευτικός φανατισμός τούς κρατεί δεσμίους των παραδόσεων και τους απομακρύνει από τον πραγματικό πολιτισμό. [...] Εκείνο όμως το οποίο φέρει εις δύσκολον θέσιν τον Έλληνα έμπορον και καθιστά ασυναγώνιστον τον ιθαγενή είναι η διαφορά του μέσου όρου διαβιώσεως, *standard of life*, διότι ο ιθαγενής [ο Αιγύπτιος] δεν έχει ανάγκην των ανέσεων και απολαύσεων, τας ποίας ζητεί ο Έλλην. εργάζεται μόνος και ζητεί πολύ ολίγα από την ζώην».³³³

Κρίνοντας από το προαναφερθέν άρθρο, ίσως δεν ήταν αναμενόμενη η δραματική αλλαγή στην αιγυπτιακή αγορά εργασίας τη δεκαετία του '40. Μάλιστα, ο νόμος περί ανώνυμων εταιρειών, μαζί με τις απαιτήσεις του αιγυπτιακού Τύπου και της Βουλής για τον έλεγχο της αγοράς εργασίας, είχαν άμεσο αντίκτυπο στη μείωση του ποσοστού των αλλοδαπών εργαζομένων τη δεκαετία του 1940. Ένας αντίκτυπος που, κατά κάποιο τρόπο, οδήγησε στην αφομοίωση ενός μέρους των νέων μορφωμένων Αιγυπτίων στην αγορά εργασίας. Τα ακόλουθα στατιστικά στοιχεία στην αιγυπτιακή αγορά εργασίας είναι αξιοσημείωτα.

Το 1937 υπήρχαν στην Αίγυπτο 92.021 βιομηχανικά εργαστήρια και εργοστάσια που απασχολούσαν 239.881 Αιγύπτιους και 36.948 αλλοδαπούς. Πιο συγκεκριμένα, από τον συνολικό αριθμό των βιομηχανικών εργαστηρίων και εργοστασίων υπήρχαν 1.135 που ανήκαν σε Αιγυπτιώτες Έλληνες.³³⁴ Το 1948, ο αριθμός των βιομηχανικών

³³³ Παναιγύπτια, Αλεξάνδρεια, 13. 06. 1936, σ. 6, 7. Και βλ., το άρθρο υπό τον τίτλο «Η σημερινή θέσις του Έλληνος εμπόρου της Αιγύπτου. Ο Αιγυπτιακός εθνικισμός και η έλλειψις οργανώσεως του εμπορικού μας κόσμου» στο: Ταχυδρόμος - Ομόνοια, Αλεξάνδρεια, 27. 02. 1935, σ. 1.

³³⁴ Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Υπουργείο Οικονομικών, Τμήμα Απογραφής και Στατιστικής, η Γενική Απογραφή Πληθυσμού του 1937, εκδ. al-'Ameryat, Κάιρο, 1940, σ. 210 - 215. Και βλ., Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Υπουργείο Οικονομικών, Τμήμα Απογραφής και Στατιστικής, η Γενική Απογραφή Πληθυσμού των ετών 1949, 1950, 1951 και 1952, εκδόσεις al-'Ameryat, Κάιρο, 1953, σ. 448, 465, 468.

εργαστηρίων και εργοστασίων έχει αυξηθεί σε 123.619 και ο αριθμός των Αιγυπτίων εργαζομένων σε αυτά έφτασε τους 393.033 (αύξηση 64%), ενώ ο αριθμός των ξένων εργαζομένων το 1948 έχει μειωθεί σε 30.544 (μείωση 17.3%).³³⁵ Ωστόσο, η κυριαρχία του ξένου κεφαλαίου στον κλάδο της βιομηχανίας ήταν σαφέστατη. Για παράδειγμα, το 78% των μεγάλων εργοστασίων με τεράστιο κεφάλαιο (πάνω από 10 χιλιάδες αιγυπτιακές λίρες)* ανήκε σε αλλοδαπούς.³³⁶

Τα έγγραφα που εκδόθηκαν από την Αρχή των Εταιρειών στο αιγυπτιακό Υπουργείο Οικονομικών μας δίνουν στοιχεία που αναδεικνύουν, επίσης, ότι οι Αιγυπτιώτες Έλληνες εργαζόμενοι συνέχιζαν να κατέχουν σημαντικές θέσεις σε εταιρείες και τράπεζες. Για παράδειγμα, οι Αιγύπτιοι επιθεωρητές στην εταιρεία «Βαμβακιού Κάφρ αλ Ζαγιάτ» και στην εταιρεία «Εκκοκκισμός Βάμβακος Αλεξάνδρειας» ανέφεραν σε έκθεσή τους ότι οι Έλληνες καταλαμβάνουν όλες τις μεγάλες διοικητικές θέσεις στις δύο εταιρείες, ενώ στους Αιγύπτιους εργάτες δόθηκαν, σύμφωνα με το έγγραφο, «δευτεροβάθμιες και περιθωριακές δουλειές».³³⁷ Επίσης, στην «Land Bank», το ελληνικό επιτελείο κατείχε τις κύριες θέσεις στη διαχείριση των λογαριασμών, ενώ στους Αιγύπτιους δόθηκαν περιθωριακές διοικητικές θέσεις.³³⁸

Αν και υπήρξαν μικρές αλλαγές στο ποσοστό των ξένων εργαζομένων, μέχρι το 1949 η αιγυπτιακή κυβέρνηση του *Mosṭafa al Naḥas Πασά* είχε δεσμευτεί να μη θεσπίσει περιοριστικά μέτρα που ενδέχεται να έκαναν διακρίσεις ανάμεσα σε αλλοδαπούς και Αιγύπτιους στον τομέα της εργασίας, μέχρι το τέλος της μεταβατικής

³³⁵ Στο ίδιο, σ. 448 και 699.

* Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι το 1949 η ισοτιμία μιας αιγυπτιακής λίρας σε σχέση με το δολάριο ισούται 2,871 δολάρια ΗΠΑ. Σχετικά βλ., Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου, Φάκελος 219, Εμπιστευτικό, Υπόμνημα του Υπουργείου Οικονομικών προς το Υπουργικό Συμβούλιο, 18 Σεπτεμβρίου 1949.

³³⁶ Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Υπουργείο Οικονομικών, Τμήμα Απογραφής και Στατιστικής, η Γενική Βιομηχανική και εμπορική Απογραφή του 1937, εκδόσεις al-‘Ameryat, Κάιρο, 1940, σ. LI. Επίσης και βλ., Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Υπουργείο Οικονομικών, Τμήμα Απογραφής και Στατιστικής, η Γενική Απογραφή Πληθυσμού των ετών 1949, 1950, 1951 και 1952, ο.π., σ. 448 και 699.

³³⁷ Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του Υπουργείου Οικονομικών, Φάκελος 3019, τα πρακτικά του Τμήματος των Εταιρειών, το Αρχείο των εκθέσεων των επιθεωρητών του αιγυπτιακού υπουργείου Οικονομικών για την εταιρεία Βαμβακιού – al- Aqtan» μεταξύ του 1947 έως του 1955, αριθ. έγγραφα 014, 016, 1003 και 1008, : (Dār al-Wath’iq al-Qawmiyya, Wazārāt al Malyat, Ma’ hāfez Maṣlahat al-Sharekāt, Sharekāt al- Aqtan).

³³⁸ Αναλυτικά βλ., Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του Υπουργείου Οικονομικών, Φάκελος 1014, Τα πρακτικά του Τμήματος των Εταιρειών, το Αρχείο των εκθέσεων των επιθεωρητών του αιγυπτιακού υπουργείου Οικονομικών για την τράπεζα «al- Agādy al- Masry» στα έτη 1948, 1950 και 1951, έγγραφα 107, 108. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τους Αιγυπτιώτες Έλληνες ιδιοκτήτες εταιρειών και τραπεζών, βλ., Ματούλα Τομαρά – Σιδέρη (2007). *Οι Έλληνες του Καΐρου*, εκδόσεις Κέρκυρα, Αθήνα· Ματούλα Τομαρά – Σιδέρη (2011). *Ο Αιγυπτιώτης Ελληνισμός στους δρόμους του βαμβακιού*, εκδ. Κέρκυρα, Αθήνα.

περιόδου της Συνθήκης του Μοντρέ (τον Οκτώβριο 1949). Ωστόσο μετά το πέρας αυτής της ημερομηνίας, εμφανίστηκε ο όρος της χορήγησης *αδειών* (*al Taṣriḥ*) για τους αλλοδαπούς, ως προϋπόθεση για την εργασία τους στην Αίγυπτο, κάτι το οποίο θα μελετηθεί στα επόμενα σημεία.

- **Νέα κυβερνητική προσέγγιση: Δελτίο Ταυτότητας**

Οι προσπάθειες διαδοχικών κυβερνήσεων από το 1923 έως τον Οκτώβριο 1949, με στόχο να ρυθμίσουν την εργασία των αλλοδαπών στον ιδιωτικό τομέα στην Αίγυπτο δεν απέδωσαν ικανοποιητικά καρπούς, παρά το γεγονός ότι ώθησαν μερικούς Αιγυπτιώτες Έλληνες που έχασαν τη δουλειά τους να φύγουν οριστικά από την χώρα, όπως αποκάλυψε προηγουμένως η έκθεση του ελληνικού Προξενείου στην Αλεξάνδρεια. Ωστόσο, με το τέλος της μεταβατικής περιόδου της Συνθήκης του Μοντρέ, το 1949, άρχισαν να εμφανίζονται σειρά μέτρων τα οποία η Αίγυπτος επιδίωκε να λάβει προκειμένου να αντικατασταθούν οι ξένοι από τους Αιγύπτιους εργαζόμενους. Σύμφωνα με τα πρακτικά της συνεδρίασης του αιγυπτιακού Υπουργικού Συμβουλίου στις 20 Νοεμβρίου 1949, δηλαδή 20 μέρες μετά από τη λήξη της Συνθήκης του Μοντρέ, το Υπουργικό Συμβούλιο σχημάτισε μια υπουργική επιτροπή, με κύριο το καθήκον «καθορισμού διαδικασιών και μέτρων που υποστηρίζουν τους Αιγυπτίους εργάτες και την ισότητά τους με τους αλλοδαπούς».³³⁹

Στην επόμενη συνεδρίαση, της 27^{ης} Νοεμβρίου 1949, ο Υπουργός Κοινωνικών Υποθέσεων και Εργασίας, *Mohamed Abdel al Khaleq Πασά*, υπέβαλε υπόμνημα στο Υπουργικό Συμβούλιο, προτείνοντας την ακύρωση της απόφασης ορισμού 4 αλλοδαπών δικαστών ως εκπροσώπων των ξένων κοινοτήτων στην επιτροπή που μόλις είχε συγκροτηθεί. Ο Αιγύπτιος υπουργός υποστήριξε στο υπόμνημά του ότι η απόφαση να συμπεριληφθούν αλλοδαποί δικαστές στην υπουργική επιτροπή θα οδηγήσει τον αιγυπτιακό Τύπο να επιτεθεί στην αιγυπτιακή κυβέρνηση και να πείσει την αιγυπτιακή κοινή γνώμη ότι τα νέα μέτρα που πρόκειται να εκδοθούν θα είναι υπό τον έλεγχο των Μικτών Δικαστηρίων και των διατάξεων της Συνθήκης του Μοντρέ.³⁴⁰

Αυτά τα μέτρα, που αναμενόταν να εκδοθούν για τη ρύθμιση της εργασίας των αλλοδαπών στην Αίγυπτο, θεωρήθηκε αρχικά ότι υπόκειντο στην επιρροή της

³³⁹ Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου, Φάκελος 602, έγγραφο 6/1949, στις 20 Νοεμβρίου 1949: (Dār al-Wath'iq al-Qawmiyya, Ma' hāfez Maḡles al-Ūzarā')

³⁴⁰ Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου, Φάκελος 647, στις 27 Νοεμβρίου 1949.

προπαγάνδας που υιοθετήθηκε από τις αιγυπτιακές εφημερίδες και ότι η αιγυπτιακή κυβέρνηση όφειλε να επεκτείνει την εξουσία της σε νέο κλάδο της αγοράς εργασίας· τον κλάδο της χορήγηση αδειών εργασίας. Χαρακτηριστικό εδώ είναι το παράδειγμα του αιγυπτιακού περιοδικού *al Lwa` al Gaded*, το οποίο ηγήθηκε αυτής της προπαγάνδας ενάντια στη συνεχιζόμενη ελευθερία των αλλοδαπών να εργάζονται χωρίς άδεια εργασίας. Ο *Mohamed Mandour*, ο Αιγύπτιος δικηγόρος έγραψε στις 24 Μαΐου 1949, λίγους μήνες δηλαδή πριν το τέλος της μεταβατικής περιόδου, για «τον κίνδυνο των νέων προνομίων», ζητώντας από την κυβέρνηση να ξεκινήσει την εφαρμογή ενός καθεστώτος σχετικά με την χορήγηση άδειας εργασίας για τους αλλοδαπούς που διαμένουν στην Αίγυπτο. Ο *Mandour* εξήγησε την άποψή του λέγοντας τα ακόλουθα:

«Στα περισσότερα μέρη του κόσμου, δεν δίδεται το δικαίωμα εργασίας σε οποιοδήποτε ξένο, αλλά απαιτείται ειδική άδεια προς αυτό, ανάλογα με τις συνθήκες και ανάγκες του τόπου. Πρέπει να προστατεύουμε τα κυριαρχικά μας δικαιώματα. Δεν γνωρίζουμε ποια είναι τα μέτρα που θα υιοθετηθούν, μετά το τέλος της μεταβατικής περιόδου, προς την απόκτηση των αλλοδαπών της μονίμου διαμονής και εργασίας. Πώς θα συνεχιστεί να χορηγείται στους ξένους το δικαίωμα εργασίας χωρίς άδεια όπως ήταν πριν η κατάσταση; [...] Δεν πρέπει να διαφύγει το γεγονός ότι ευρισκόμαστε σε χώρα η οποία ευρίσκεται ακόμη στο πρώτο στάδιο της βιομηχανοποίησης ότι θα είναι δίκαιο όπως τα σχέδιά μας και οι γνήσιες αιγυπτιακές εταιρείες απολαμβάνουν ειδικής προστασίας εναντίον των ξένων εταιρειών στην Αίγυπτο.³⁴¹

Ο αιγυπτιακός Τύπος συνέχισε την γραμμή του για την αναγκαιότητα της δημιουργίας ενός νέου συστήματος, που θα καθιέρωνε την οργάνωση της εργασίας για τους αλλοδαπούς στην Αίγυπτο μέσω της απόκτησης αδειών εργασίας. Σημειώνουμε, για παράδειγμα, ότι οι εφημερίδες *al Masry* και *al Zaman* θεώρησαν ότι οι προσπάθειες των ξένων κοινοτήτων να αποδοθούν νέα προνόμια στους αλλοδαπούς, όπως κατά την εποχή των Διομολογήσεων, συνιστούσαν ένα νέο δικαίωμα να εργάζονται ελεύθερα και χωρίς περιορισμούς.³⁴² Πιο συγκεκριμένα, η *al Zaman*, τόνισε ότι ο κλάδος της εργασίας στην Αίγυπτο πρέπει να ρυθμιστεί και να κατοχυρωθεί κατά την νέα εποχή αυτή, μετά τον Μοντρέ, από «έναν ανεξάρτητο νόμο», προσθέτοντας ότι ο νέος νόμος επιβάλλεται να θεσπιστεί «εντός των ορίων του εθνικού συμφέροντας της Αιγύπτου».³⁴³

Ούτως ή άλλως, οποιοσδήποτε νόμος περί της εργασίας δεν είχε θεσπιστεί παρά μόνο 10 χρόνια μετά το τέλος της μεταβατικής περιόδου της Συνθήκης του Μοντρέ. Ωστόσο, μεταξύ του 1949 και του 1959, οι διαδοχικές αιγυπτιακές κυβερνήσεις

³⁴¹ *Al Lwa` Al Gaded*, Κάιρο, 24. 05. 1949, σ. 1, 2.

³⁴² *Al Masry*, Κάιρο, 30. 05. 1949, σ. 3· *Al Zaman*, Κάιρο, 8. 09. 1949, σ. 2.

³⁴³ *Al Zaman*, Κάιρο, 8. 09. 1949, σ. 1, 2.

προσπαθούσαν σταδιακά να ελέγξουν την αιγυπτιακή αγορά εργασίας, αναδιαρθρώνοντάς την, ώστε να είναι είτε δημόσια είτε ιδιωτική υπό την διαχείριση και την ιδιοκτησία των Αιγυπτίων, όπως θα εμφανιστεί στις επόμενες σελίδες.

Παρά τον αιγυπτιακό Τύπο, που απαιτούσε από την κυβέρνηση να νομοθετήσει έναν νόμο περί εργασίας για να ρυθμίζει τη διαδικασία επιβολής αδειών εργασίας σε μη Αιγύπτιους εργαζόμενους, οι αλλοδαποί που εισήλθαν στην Αίγυπτο μετά το 1944, με σκοπό την προσωρινή διαμονή, στην πραγματικότητα, χρειάστηκε να αποκτήσουν αυτό που ήταν τότε γνωστό ως «Δελτίο Ταυτότητας». Πιο συγκεκριμένα, στις 20 Αυγούστου 1944 ο Βασιλιάς *Farouq A'* συνέταξε τον νόμο υπ' αριθμός 123 περί των Δελτίων Ταυτότητας. Ο εν λόγω νόμος υποχρέωνε τους εργαζόμενους να εκδίδουν αυτά τα δελτία προκειμένου να έχουν ένα είδος *κυβερνητικής άδειας* μέσα από την οποία θα είχαν το δικαίωμα να συνεχίσουν την εργασία τους.³⁴⁴ Ωστόσο, οι αιγυπτιακές αρχές δεν είχαν το δικαίωμα να αποτρέψουν τους μη κατόχους δελτίων από το δικαίωμα εργασίας.³⁴⁵

Δεν παρατηρείται κάλυψη του εν λόγω νόμου από τον αιγυπτιακό Τύπο ή τις συνέπειές του, αλλά σύμφωνα με την δική μας αποδελτίωση του αιγυπτιακού Τύπου μεταξύ 1949 και 1954, διαπιστώνουμε ότι η κάλυψη του αιγυπτιακού Τύπου για το ζήτημα της εργασίας περιορίστηκε στο αίτημα για τη θέσπιση ενός εργατικού νόμου που θα εγγυάται ότι το ξένο στοιχείο δεν πρόκειται να ανταγωνιστεί με τους Αιγυπτίους στην αγορά εργασίας. Το αποκορύφωμα αυτών των άρθρων, το διαπιστώνουμε στο περιοδικό *al Helal*, υπό τον τίτλο «Εμείς οι Αιγύπτιοι». Ο *Abbas Mahmoud al 'Aqad*, ο Αιγύπτιος φιλόλογος και αναπληρωτής του αιγυπτιακού κοινοβουλίου, έγραψε ότι οι ξένοι εργαζόνταν στην Αίγυπτο «για να υπονομεύσουν» την αποφασιστικότητα και τη δύναμη των εργαζομένων Αιγυπτίων, προσθέτοντας ότι το καθήκον των Αιγυπτίων μετά το τέλος της Συνθήκης του Μοντρέ δεν είναι απλώς να ξεφύγουν από την ξένη κηδεμονία και εξουσία, αλλά είναι η *πλήρης ανεξαρτησία* προκειμένου να επιτύχουν τους εθνικούς στόχους της Αιγύπτου. Ο *al 'Aqad* υποστηρίζει ότι ο στόχος της Αιγύπτου είναι να δημιουργηθεί μια κοινότητα που λειτουργεί και παράγει από μόνη της και δεν είναι υποδεέστερη σε κανέναν.³⁴⁶

³⁴⁴ Antawan Sofir (1953). *Moheit al- Tashri 'at* (η *Εγκυκλοπαίδεια Νομοθεσίας 1856 – 1952*), τομ. 1, ο νόμος 123/1944, εκδ. al 'Ameryat, Κάιρο, 1953, σ. 580. Επίσης και βλ., το άρθρο που δημοσιεύτηκε στην Αλεξανδρινή εφημερίδα *Έλλην*, σχολιάζοντας τις επιπτώσεις αυτού του νόμου στην παροικία. Βλ. Έλλην, Αλεξάνδρεια, 8. 06. 1946, σ. 1.

³⁴⁵ Σχετικά με τις συνέπειες του εν λόγω νόμου για την αιγυπτιακή εργατική τάξη, βλ., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 24. 05. 1949, σ. 3.

³⁴⁶ Al Helal, Κάιρο, Νοέμβριος 1953, μέρος, 11 Φ. 62, σ. 5-8.

Η προαναφερθείσα έκφραση για την πλήρη ανεξαρτησία, όπως την εννοούσε ο *al 'Aqad*, εκπροσωπήθηκε στα περιοριστικά μέτρα που ελήφθησαν από τις διαδοχικές κυβερνήσεις. Τα μέτρα αυτά περιόριζαν την ανεξαρτησία ορισμένων επαγγελματιών από αλλοδαπούς, στερώντας τους τη δυνατότητα να τα ασκήσουν, αφού προορίζονταν μόνο για τους Αιγυπτίους. Έτσι, το 1950 το αιγυπτιακό υπουργείο Κοινωνικών Υποθέσεων εκπόνησε κατάλογο 65 επαγγελματιών απαγορευτικών για τους αλλοδαπούς στην Αίγυπτο. Ο φόβος των επιπτώσεων του καταλόγου αυτού εμφανίστηκε στο ύφος των επιστολών που εξέδωσαν οι ελληνικές διπλωματικές αρχές στην Αίγυπτο σχετικά με το μέλλον των Ελλήνων εργαζομένων στη χώρα υπό το φως αυτών των εσωτερικών αλλαγών. Αξιοσημείωτο είναι ένα ελληνικό διπλωματικό σημείωμα που φρόντισε να αιτιολογήσει μια τέτοια απόφαση από την πλευρά της Αιγύπτου. Σύμφωνα με το σημείωμα, η αιγυπτιακή Κυβέρνηση έχει την επιθυμία να επιφυλάξει «αριθμόν τίνος επαγγελματιών υπέρ μόνων των Αιγυπτίων υπηκόων».³⁴⁷ Στο ίδιο σημείωμα προστέθηκε ότι χιλιάδες Αιγύπτιοι «εκ των αγροτικών περιφερειών» έχουν αποφοιτήσει τα τελευταία χρόνια από γυμνάσια και πανεπιστήμια, και αυτό απαιτεί αναζήτηση εργασίας για αυτούς.³⁴⁸

Τα εν λόγω περιοριστικά μέτρα σε ορισμένα επαγγέλματα καθιερώθηκαν στην πραγματικότητα από τον αιγυπτιακό νομοθέτη μετά τη θέσπιση μιας σειράς νόμων που περιόριζαν το απόλυτο δικαίωμα των αλλοδαπών να ασκούν ορισμένα επαγγέλματα και ήταν νόμοι που ξεκίνησαν σταδιακά να θίγουν στο μέλλον τον Αιγυπτιώτη εργαζόμενο.³⁴⁹ Το πιο αξιοσημείωτο από αυτά τα περιοριστικά μέτρα ήταν ο Νόμος υπ' αριθμ. 142 του 1948 και ο νόμος υπ' αριθμ. 67 του 1949, σχετικά με την άσκηση του επαγγέλματος της Ιατρικής. Και αυτό συνέβη επειδή αυτοί οι δυο νόμοι περιόρισαν, για πρώτη φορά, το επάγγελμα της Ιατρικής σε Αιγυπτίους ή σε

³⁴⁷ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1950/16/1/1, Υπηρεσιακόν Σημείωμα, Πρεσβεία Καΐρου, 3. 04. 1950

³⁴⁸ Στο ίδιο.

³⁴⁹ Το ξεκίνημα ήταν από το επάγγελμα του Φαρμακοποιού. Όπου στις 10 Φεβρουαρίου 1941, η αιγυπτιακή Γερουσία εξέδωσε ο νόμος αριθμ. 5/1941 περί άσκησης του επαγγέλματος του Φαρμακοποιού, μέσα από τον οποίο έχει οριστεί συγκεκριμένες προϋποθέσεις που πρέπει να τηρούν οι αλλοδαποί και οι Αιγύπτιοι όταν ασκούν το επάγγελμα του Φαρμακοποιού. Το πρώτο άρθρο ήταν το πιο αξιοσημείωτο του νόμου, μέσα από το οποίο έκανε την αποφοίτηση από ένα αιγυπτιακό πανεπιστήμιο μια βασική προϋπόθεση για την απόκτηση άδειας άσκησης του επαγγέλματος των φαρμακοποιών από το αιγυπτιακό υπουργείο Υγείας. Σύμφωνα με την εφημερίδα «Ταχυδρόμος» υπήρχαν κατά το 1952 στην Αλεξάνδρεια 32 φαρμακεία και 44 Αιγυπτιώτες Έλληνες φαρμακοποιοί. Ο δεύτερος νόμος στην σειρά ως προς του περιορισμού άσκησης συγκεκριμένων επαγγελμάτων, εκδόθηκε στις 4 Αυγούστου 1946 υπό αριθμ. 89 περί της δημιουργίας Συνδικάτου Επαγγέλματος Μηχανικών. Ο εν λόγω νόμος επίσης περιόρισε την άσκηση αυτού του επαγγέλματος μόνο σε αποφοίτους πανεπιστημίων της Αιγύπτου. βλ., Antawan Sofir (1953). Mohet al Tashriat (η Εγκυκλοπαίδεια Νομοθεσίας 1856 – 1952), ο.π., σ. 4586. Επίσης και βλ., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 28. 09. 1962, σ. 1.

όσους απέκτησαν την αιγυπτιακή υπηκοότητα.³⁵⁰ Ένα χρόνο μετά την έκδοση αυτού του νόμου, η ελληνική πρεσβεία επιβεβαίωσε στο ΥΠ.ΕΞ ότι, αν και η αιγυπτιακή κυβέρνηση έλαβε αυτά τα νομοθετικά μέτρα για την προστασία «των ιθαγενών εργατών, επαγγελματιών και επιστημόνων», ωστόσο η τακτική αυτή πλήττει ιδιαίτερος «τα ελληνικά συμφέροντα».³⁵¹

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι η κυβέρνηση της Επανάσταση του Ιουλίου (το 1952) τροποποίησε τις διατάξεις του νόμου 67/1949 περί της άσκησης του επαγγέλματος της Ιατρικής. Αξιοσημείωτη ήταν η νέα παράγραφος που προστέθηκε στο πρώτο άρθρο του νέου νόμου, στην οποία ορίζεται ότι «οι Ιατροί αλλοδαποί που εγγράφηκαν σε ένα αιγυπτιακό πανεπιστήμιο πριν από το 1948 εξαιρούνται από την απαίτηση της αιγυπτιακής υπηκοότητας».³⁵² Ο εν λόγω νόμος, που εκδόθηκε δύο χρόνια μετά την επανάσταση του Ιουλίου, έδωσε στους αλλοδαπούς γιατρούς την ευκαιρία να εργάζονται ξανά στην Αίγυπτο, αφού ο προηγούμενος νόμος περιόριζε την άσκηση του επαγγέλματος στους Αιγύπτιους.

Η αποκατάσταση της ευκαιρίας εργασίας για αλλοδαπούς γιατρούς, μετά το ξέσπασμα της Επανάστασης του Ιουλίου 1952, ήταν σύμφωνη με τη νέα τάση του αιγυπτιακού Τύπου ο οποίος είχε υιοθετήσει νέα ενιαία πολιτική γραμμή Τύπου που προωθούσε την προσπάθεια του νέου καθεστώτος να απορροφήσει αλλοδαπούς και να τους ενσωματώσει στην αιγυπτιακή κοινωνία,³⁵³ όπως αναγράφεται στην κύρια στήλη της *al Ahram* στην οποία καταγράφεται η θέση της εφημερίδας ότι η Αίγυπτος καλωσορίζει κάθε αλλοδαπό εργαζόμενο που είναι πιστός και αγαπά τη χώρα στην οποία ζει. Η αιγυπτιακή εφημερίδα υποστηρίζει ότι τα νομοθετικά μέτρα που ψηφίζονται μετά την επανάσταση αποτελούν απόδειξη της ισότητας μεταξύ Αιγυπτίων και αλλοδαπών και της μη διάκρισης μεταξύ τους.³⁵⁴ Σε άλλο άρθρο της, στο ίδιο πλαίσιο, η εφημερίδα *al Ahram* αναδεικνύει ότι η ελληνική εργατική τάξη εργάζεται στην Αίγυπτο με δύναμη και ενέργεια στους κλάδους του εμπορίου, της

³⁵⁰ Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, *Al-Waqa'i' al Misriya*, αριθμός Φ. 75, στις 2 Ιουνίου 1949. Σύμφωνα με τον «Ταχυδρόμο», ο αριθμός των Αιγυπτιωτών Ελλήνων Ιατρών και Νοσοκόμων την Αλεξάνδρεια το 1952, δυο χρόνια μετά την έκδοση αυτού του νόμου, ήταν 118. Βλ., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 28. 09. 1962, σ. 1.

³⁵¹ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1950/1/1, Υπηρεσιακό Σημείωμα, Πρεσβεία Καΐρου, 3. 04. 1950.

³⁵² Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, *Al-Waqa'i' al Misriya*, οι τροποποιήσεις του νόμου 67/1949, αριθμός Φ. 58, στις 22 Ιουλίου 1954.

³⁵³ *Al Ahram*, 24. 04. 1953, σ.7.

³⁵⁴ Στο ίδιο.

γεωργίας και της βιομηχανίας, προσθέτοντας ότι η Αίγυπτος για τους Αιγυπτιώτες Έλληνες δεν είναι η δεύτερη τους πατρίδα, αλλά είναι η πρώτη.³⁵⁵

Τα επόμενα δυο έτη, 1954 και 1955, η εφημερίδα *al Ahram* δημοσίευσε μια σειρά ρεπορτάζ, με σκοπό να αναδείξει συγκεκριμένα τα μέτρα του νέου καθεστώτος της Επανάστασης τα οποία διευκολύνουν την εργασία των ξένων στην Αίγυπτο.³⁵⁶ Ένα άλλο ρεπορτάζ δημοσιεύτηκε στις 25 Σεπτεμβρίου 1954 υπό τον τίτλο «σημαντικές διευκολύνσεις για τις ξένες παροικίες στην Αίγυπτο». Μέσα από αυτό το ρεπορτάζ, η *al Ahram* τονίζει ότι η Αίγυπτος αντιμετωπίζει τους αλλοδαπούς που εργάζονται σε αυτήν, όπως τους Αιγυπτίους και σε ισότιμη βάση.³⁵⁷

Ως εκ τούτου, βλέπουμε ότι τα προαναφερθέντα άρθρα έρχονται προς την κατεύθυνση να καθυψάσουν αλλοδαπούς εργαζόμενους για το μέλλον τους στην Αίγυπτο, κατεύθυνση που ήταν εμφανής από την περιγραφή του αιγυπτιακού Τύπου για την προ-επαναστατική εποχή ως εποχή του σκότους όσον αφορά την αγορά εργασίας. Αλλά αυτή η γραμμή στον αιγυπτιακό Τύπο, σχετικά με την υποστήριξη της ξένης παρουσίας γενικά και της ελληνικής παρουσίας ειδικότερα, είχε συμπέσει με άλλες εκκλήσεις για την έναρξη εφαρμογής του σοσιαλιστικού συστήματος στην αγορά εργασίας, ως μία από τις λύσεις για την εξάλειψη του καπιταλισμού εις βάρος του ξένου στοιχείου στην Αίγυπτο. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και από σειρά νόμων που εφαρμόστηκαν ύστερα από την κατάργηση του νόμου υπ' αριθμ. 138 περί των ανωνύμων εταιρειών, ο οποίος εκδόθηκε το 1947. Ακριβέστερα, το νέο καθεστώς εξέδωσε στις 12 Ιανουαρίου 1954 τον νόμο υπ' αριθμ. 26 περί των Ανωνύμων εταιρειών και της λειτουργίας του Χρηματιστηρίου.³⁵⁸

Ο εν λόγω νόμος έφερε πολλές τροποποιήσεις που ρύθμιζαν την αιγυπτιακή αγορά εργασίας και το εμπόριο. Αρκεί να πούμε ότι ο νόμος του 1947 που καταργήθηκε περιείχε 12 άρθρα, ενώ ο νέος νόμος περιείχε 116 άρθρα, τα οποία δεν ρύθμιζαν μόνο την εργασία των ανωνύμων εταιρειών, αλλά επίσης και την εργασία των εμπορικών οίκων, καθώς και τις εταιρείες που ασχολούνται με τράπεζες. Επιπλέον, ο νέος νόμος τίθεται σε εφαρμογή εντός 3 μηνών από τη θέσπισή του, σε αντίθεση με τον καταργημένο νόμο που είχε ορίσει 3 χρόνια ως μεταβατική περίοδο για την εφαρμογή του. Επί της ουσίας, ο νέος νόμος δεν άλλαξε το ποσοστό των

³⁵⁵ *Al Ahram*, 25. 05. 1953, σ. 7.

³⁵⁶ *Al Ahram*, 28. 03. 1955, σ 9

³⁵⁷ *Al Ahram*, 25. 09. 1954, σ 6.

³⁵⁸ Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, *Al-Waqa'i' al Miṣriya*, στις 16 Ιανουαρίου 1954, αριθμ. Φ. 4 (Α).

Αιγυπτίων εργαζομένων και εργατών στις εταιρείες.³⁵⁹ Ωστόσο, σε αντίθεση με τον καταργημένο νόμο, διαπιστώνουμε ότι ο νέος νόμος του 1954 έχει θετική πλευρά για το ξένο κεφάλαιο στην Αίγυπτο, καθώς το ποσοστό ξένου κεφαλαίου σε ανώνυμες εταιρείες αυξήθηκε από 49% σε 51%, αφού ο προηγούμενος νόμος του 1947 όριζε ότι το 51% του κεφαλαίου πρέπει να ανήκει σε Αιγυπτίους.³⁶⁰

Η αρνητική πλευρά του νέου νόμου είναι ότι στις ξένες εταιρείες, που δεν ήταν υποχρεωμένες να συμμορφωθούν με το νόμο του 1947, καθώς το πρόστιμο ήταν η μόνη τιμωρία στην περίπτωση της παραβίασης,³⁶¹ τώρα, το πρόστιμο, η φυλάκιση έως τρία χρόνια και το κλείσιμο της εταιρείας είναι ποινές παραβίασης των διατάξεων του νόμου το 1954. Επίσης, στον νέο νόμο, δημιουργήθηκε ένα ειδικό κεφάλαιο για το διορισμό επιθεωρητών για τους οικονομικούς λογαριασμούς των εταιρειών. Σύμφωνα με το Κεφάλαιο 4 του νόμου, κάθε ανώνυμη εταιρεία οφείλει να διορίζει έναν ή περισσότερους *Επόπτες και ελεγκτές λογαριασμών*, καθώς έπρεπε να υπάρχει τουλάχιστον ένας Αιγύπτιος Επόπτης σε κάθε εταιρία.³⁶²

Βλέπουμε ότι ο εν λόγω νόμος έφερε ένα μείγμα θετικών και αρνητικών πτυχών του ξένου κεφαλαίου στην Αίγυπτο. Ενώ το μερίδιο του ξένου κεφαλαίου στις εταιρείες αυξήθηκε, σε αντίθεση με το νόμο του 1947, διαπιστώνουμε ότι εισήχθησαν άρθρα που επρόκειτο να αυξήσουν την ξένη εργασιακή κρίση στην αιγυπτιακή αγορά εργασίας. Το νέο νόμο, όλες οι εταιρείες έπρεπε να εφαρμόσουν εντός 3 μηνών, σε αντίθεση με τον προηγούμενο νόμο, κατά τον οποίο η μεταβατική περίοδος επεκτεινόταν σε 3 έτη. Επίσης, δημιουργήθηκε η θέση του «Επόπτη – al Moraqeb» σε όλες τις εταιρίες.

Οι νέες διατάξεις στον εν λόγω νόμο παρατηρείται ότι προκάλεσαν την ανησυχία των ελληνικών διπλωματικών αρχών στην Αίγυπτο, γεγονός που επιβεβαιώνεται από μια επιστολή του Γενικού Πρόξενου στην Αλεξάνδρεια προς την πρεσβεία του Καΐρου. Ο Πρόξενος, Α.Κ. Αργυρόπουλος, τόνισε το 1954 ότι η ελληνική Παροικία βρίσκεται σε παρακμή, η οποία πηγάζει από την νέα αιγυπτιακή Νομοθεσία που θέτει

³⁵⁹ Σύμφωνα με τα άρθρα 28 και 93 του νόμου, τουλάχιστον 90% των εργατών, 40% των στελεχών της διοίκησης, καθώς και 75% των εργαζομένων / υπαλλήλων των ανώνυμων εταιρειών πρέπει να είναι Αιγύπτιοι υπήκοοι. Βλ., Στο ίδιο.

³⁶⁰ Στο ίδιο.

³⁶¹ Σύμφωνα με το άρθρο 1 και 4 του νόμου αριθ. 138 του 1947, η ποινή παραβίασής του είναι πρόστιμο τουλάχιστον διακόσια λιρών και όχι περισσότερο από δύο χιλιάδες αιγυπτιακές λίρες. Βλ., Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, Al-Waqa'i' al Miṣriya, ο νόμος 138/1947 στις 4 Αυγούστου 1947, αριθμ. Φ. 72. Και βλ., Antawan Sofir (1953). Mohēit al- Tashriāt: (η *Εγκυκλοπαίδεια Νομοθεσίας 1856 – 1952*), ο.π., σ. 2286.

³⁶² Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, Al-Waqa'i' al Miṣriya, στις 16 Ιανουαρίου 1954, αριθμ. Φ. 4 (Α).

περιορισμούς στην εργασία των ξένων.³⁶³ Ο Γενικός Πρόξενος επιβεβαίωσε επίσης τα ακόλουθα:

«Διαπιστούται δυστυχώς ότι ο Αιγυπτίωτης Έλληνας όστις κατά το πρόσφατον παρελθόν από την προστασίαν των Διομολογήσεων απέκτα ευκόλως τα προς το ζην αναγκαία, συνέβη δε πολλάκις να συγκεντρώνη άπειρα πλούτη και ισχύν δεν αντελήφθη ακόμη ότι η κατάσταση μετεβλήθη ριζικώς και δεν αφυπνίσθη εισέτι διά να εξεύρη λύσεις εις τα σημερινά προβλήματα».³⁶⁴

Η άποψη του προξένου Αλεξάνδρειας αναδεικνύει, κατά τη γνώμη μας, ότι ακόμα και μετά το πέρασμα 5 ετών από την πλήρη κατάργηση του Μοντρέ (1949), οι Αιγυπτίωτες Έλληνες δεν έχουν ακόμη απαλλαγεί από τη νοσταλγία της εποχής των Διομολογήσεων, Συνθήκη που στην ουσία εντείνεται από τα προβλήματα της παροικίας.

Από την αιγυπτιακή πλευρά, σημειώνουμε ότι η επίσημη εφημερίδα *Al Waqa i' Al Masryah* δημοσίευσε ένα υπόμνημα του Αιγύπτιου Υπουργού Εμπορίου και Βιομηχανίας, *Helmy Bahgat Badawi*, που σχολίασε τους λόγους της θέσπισης του νέου νόμου περί των εταιρειών, επισημαίνοντας επίσης την αίσθηση «νοσταλγίας των αλλοδαπών» για την εποχή των προνομίων και της Συνθήκης των Διομολογήσεων. Ο Υπουργός Εμπορίου και Βιομηχανίας επιβεβαίωσε λεπτομερώς ότι οι περιορισμοί που επιβάλλονται από το σύστημα των ξένων Διομολογήσεων στο δικαίωμα νομοθεσίας του κράτους, ήταν ο λόγος για την αποτυχία έκδοσης νομοθεσίας που έπρεπε να διατηρούσε την κυριαρχία του κράτους επί της οικονομίας, του εμπορίου και της αγοράς εργασίας. Ακόμη και ο νόμος που εκδόθηκε το 1947 για τη ρύθμιση των εργασιών των εταιρειών στην Αίγυπτο επηρεάστηκε, σύμφωνα με τον *Badawi*, από την προστασία του συστήματος των Διομολογήσεων, προσθέτοντας ότι αυτή η προστασία είχε ως αποτέλεσμα την εξάπλωση των αιτίων της διαφθοράς και τη διείσδυσή της στο πεδίο της οικονομικής ζωής, με αποτέλεσμα οι Αιγύπτιοι αναγκάστηκαν να προσκολληθούν μόνο στη γεωργία και να περιορίσουν την τάση για εκβιομηχάνιση και επέκταση σε αυτήν. Ο Υπουργός Εμπορίου και Βιομηχανίας τονίζει επίσης ότι η Αίγυπτος επιδιώκει να σταθεροποιήσει και να διατηρεί το ξένο κεφάλαιο και να επωφεληθεί από αυτό σε εθνικές εργασίες, ως εκ τούτου, οι νέοι

³⁶³ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1954/62/1/1/1, Εμπιστευτικών, ο Γενικός Πρόξενος Αλεξάνδρειας Α.Κ. Αργυρόπουλος προς την πρεσβεία Καΐρου, 25. 02.1954

³⁶⁴ Στο ίδιο.

νόμοι που εκδίδονται, εγγυώνται ισορροπία και ισότητα στις ευκαιρίες απασχόλησης μεταξύ Αιγυπτίων και αλλοδαπών.³⁶⁵

Ωστόσο, η εν λόγω ισορροπία και ισότητα στην οποία αναφέρθηκε παραπάνω ο Υπουργός Εμπορίου και Βιομηχανίας έρχεται σε αντίθεση με μια άλλη δήλωση που δημοσιεύθηκε στην αιγυπτιακή εφημερίδα *al Ahram*, τον ίδιο χρόνο. Η εφημερίδα δημοσίευσε ότι το Αιγυπτιακό Υπουργικό Συμβούλιο επί προεδρίας του *Mohamed Nageb* θα τροποποιήσει τους νόμους που σχετίζονται με την εργασία των αλλοδαπών και την επένδυση ξένου κεφαλαίου στην Αίγυπτο, εξηγώντας ότι μεταξύ των τροπολογιών που προτείνονται είναι η απαγόρευση διορισμού νέων ξένων λογιστών και ελεγκτών στις ιδιωτικές εταιρείες.³⁶⁶ Η *al Ahram* σχολίασε αυτή την εξέλιξη ζητώντας προτεραιότητα διορισμού στις ιδιωτικές εταιρείες στους συμπατριώτες.³⁶⁷ Συνεχίζοντας αυτήν την προσέγγιση, που συνέπιπτε με τον σχηματισμό της πρώτης κυβέρνησης υπό τον Νάσσερ τον Νοέμβριο του 1954,³⁶⁸ άρχισαν να αναδύονται νέες νομοθεσίες για την αιγυπτιοποίηση της αγοράς εργασίας που θα αναδιοργάνωνε το ζήτημα της εργασίας των αλλοδαπών στον κλάδο των ελεύθερων επαγγελματιών και επιστημόνων.

Επί Νάσσερ, η αιγυπτιοποίηση ξεκίνησε από το επάγγελμα του Φαρμακοποιού, όπου στις 23 Οκτωβρίου 1955 θεσπίστηκε ο νόμος υπ' αριθμός 127 για την άσκηση του επαγγέλματος του Φαρμακοποιού. Στο πρώτο του άρθρο του νόμου ορίζει ότι κανείς δεν μπορεί να ασκήσει το επάγγελμα του Φαρμακοποιού σε καμία περιοχή εκτός αν είναι Αιγύπτιος, και αν είναι ξένος φαρμακοποιός πρέπει να προέρχεται από μια χώρα της οποίας οι νόμοι επιτρέπουν στους Αιγύπτιους να ασκούν το επάγγελμα του Φαρμακοποιού σε αυτή.³⁶⁹ Επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 17 του ίδιου νόμου, όλες οι πινακίδες των φαρμακείων όφειλαν να φέρουν στην αραβική γλώσσα την επωνυμία του καταστήματος και το όνομα του ιδιοκτήτη ή του υπεύθυνου καταστήματος.³⁷⁰

³⁶⁵ Το υπόμνημα του Υπουργού Εμπορίου και Βιομηχανίας, *Helmy Bahgat Badawi*, στην αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, *Al-Waqa'i' al Misriya*, στις 4 Ιανουαρίου 1954, αριθμ. Φ. 4 (Α).

³⁶⁶ *Al Ahram*, 2. 08. 1954, σ. 7.

³⁶⁷ Στο ίδιο.

³⁶⁸ Ο *Mohamed Nageb*, Πρόεδρος της Αιγύπτου απολύθηκε στις 14 Νοεμβρίου 1954 και οι εξουσίες του μεταβιβάστηκαν στον τότε Πρόεδρο του Επαναστατικού Συμβουλίου Διοίκησης, Γκαμάλ Άμπντ ελ Νάσσερ. Η θέση του Προέδρου του Κράτους παρέμεινε κενή για περίπου 19 μήνες, μέχρι διεξήχθη δημοψήφισμα για την επιλογή του νέου Προέδρου της Δημοκρατίας στις 23 Ιουνίου 1956. Μεταξύ του Φεβρουαρίου 1954 και του Ιουνίου 1956 ο Νάσσερ κατείχε τη θέση του πρωθυπουργού.

³⁶⁹ Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, *Al-Waqa'i' al Misriya*, στις 23 Οκτωβρίου 1955, αριθμ. Φ. 79 (Α)

³⁷⁰ Στο ίδιο.

Ο εν λόγω νόμος επηρέασε αρνητικά τους Αιγυπτιώτες φαρμακοποιούς που δεν είχαν αιγυπτιακή υπηκοότητα. Σύμφωνα με την στατιστική και απογραφή του ΕΕΕΑ το 1950, υπήρχαν στην Αίγυπτο 40 ελληνικά φαρμακεία, ενώ υπήρχαν περίπου 100 Αιγυπτιώτες Έλληνες Φαρμακοποιοί στην Αίγυπτο.³⁷¹ Ταυτόχρονα με αυτές τις νέες αλλαγές στην αγορά εργασίας, οι οποίες επήλθαν με το σχηματισμό της πρώτης κυβέρνησης του *Νάσσερ*, ο αιγυπτιακός Τύπος υιοθέτησε μια νέα πολιτική γραμμή προβάλλοντας την ανάγκη διατήρησης και ενίσχυσης της αιγυπτιακής εργασίας, περιορίζοντας τον ξένο ανταγωνισμό για τους Αιγύπτιους στην αγορά εργασίας. Η πιο παραδειγματική περίπτωση που βρίσκουμε στην γραμμή της *al Ahram* για αυτό το ζήτημα, είναι ότι «οι ιδιωτικές εταιρείες οφείλουν να διορίζουν Αιγυπτίους εργαζόμενους και να συνεταιριστούν ταυτόχρονα με τους ξένους συναδέλφους τους για να εκπαιδεύονται οι Αιγύπτιοι» και «πρέπει να επωφεληθούν από την εμπειρία των αλλοδαπών εργαζομένων που βρίσκονται στη χώρα χωρίς να ανταγωνίζονται με τους Αιγυπτίους στο χώρο εργασίας».³⁷²

Εν τω μεταξύ, η κυβέρνηση του Νάσσερ συνέχισε την πολιτική της αιγυπτιοποίησης της εργασίας των αλλοδαπών στον κλάδο των *ελεύθερων επαγγελματιών και επιστημόνων*. Συγκεκριμένα, στις 4 Απριλίου 1957 εκδόθηκε ο νόμος υπ' αριθμ. 96 για την άσκηση του επαγγέλματος του Δικηγόρου, μέσω του οποίου αιγυπτιοποιήθηκαν τα θεμέλια της εργασίας στο νομικό επάγγελμα. Σύμφωνα με τα άρθρα 1 και 2 στον εν λόγω νόμο, όποιος εργάζεται ως δικηγόρος ενώπιον των δικαστηρίων υποχρεούται να έχει το όνομά του καταχωρισμένο στους καταλόγους του Δικηγορικού Συλλόγου και πρέπει να είναι Αιγύπτιος.³⁷³ Οι αλλοδαποί δικηγόροι θα εξαιρούνταν από το προαναφερθέν άρθρο εάν ασκούσαν ήδη το επάγγελμα πριν την ημέρα έκδοσης του νόμου, αλλά με απαραίτητη προϋπόθεση να έχουν πολύ καλή γνώση της αραβικής γλώσσας. Ωστόσο, οι νέοι δικηγόροι, για να λάβουν άδεια άσκησης επαγγέλματος, θα έπρεπε να αποφοιτήσουν από αιγυπτιακά πανεπιστήμια.³⁷⁴ Η επίδραση αυτού του νόμου στους Αιγυπτιώτες Έλληνες δικηγόρους ήταν πολύ σαφής. Αρκεί να αναφερθεί εδώ ότι ο αριθμός των Ελλήνων

³⁷¹ Αναλυτικά βλ., Άγγελος Νταλαχάνης, (2016). *Ακυβέρνητη Παροιμία*, ο.π., σ. 128: ΑΕΕΕΑ/ Στατιστική και απογραφή ελληνικής παροικίας 1949-1950, λίστα επαγγέλματα των ανά προξενική περιφέρεια Αλεξάνδρειας, 28 Δεκεμβρίου 1950. Και βλ., Βασίλης Παναγιωτόπουλος (2002). Οι Έλληνες της Αιγύπτου στην Αθήνα, *Αρχειοτάξιο, Μάιος 2002*, ΑΣΚΙ, σ. 133-144. Επίσης και βλ., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 28. 09. 1962, σ. 1.

³⁷² *Al Ahram*, 5. 12. 1955, σ. 3.

³⁷³ Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, *Al-Waqa'i' al Miṣriya*, ο Νόμος 96/1957, στις 4. 4. 1957, αριθμ. Φ. 28 (B).

³⁷⁴ Στο ίδιο.

δικηγόρων στην Αλεξάνδρεια μειώθηκε το 1958, ένα χρόνο μετά από την έκδοση του προαναφερθέντος νόμου, σε 28 ενώ ήταν 85 κατά το 1936.³⁷⁵

Ούτως ή άλλως, ο περιορισμός στην εργασία των Αιγυπτιακών Ελλήνων στον κλάδο των ελεύθερων επαγγελματιών και επιστημόνων, έχει επεκταθεί και σε άλλα πιο σημαντικά επαγγέλματα. Διαπιστώνουμε, δηλαδή, ότι η ελληνική εργασιακή κρίση έχει αρχίσει να επιδεινώνεται με τις εκκλήσεις του αιγυπτιακού Τύπου για την αναγκαιότητα επιβολής νέου συστήματος, μέσα από το οποίο θα εκδίδεται άδεια εργασίας σε όλους τους αλλοδαπούς εργαζόμενους στην Αίγυπτο- όπως θα εξετάσουμε στο επόμενο σημείο.

• Η αιγυπτιοποίηση της εργασίας: Η εποχή της άδειας εργασίας

Μέχρι το 1959, η νομοθεσία που ρύθμιζε την εργασία των αλλοδαπών στην Αίγυπτο, μετά την κατάργηση των Διομολογήσεων, περιοριζόταν στον καθορισμό του ποσοστού των μη Αιγύπτια εργαζομένων στις εταιρείες. Στην πραγματικότητα δεν υπήρξε νόμος που περιελάμβανε άλλους όρους ή ελέγχους επιβάλλοντας στον αλλοδαπό εργαζόμενο να αποκτήσει άδεια εργασίας, πράγμα που συνέβαινε παρά τις προηγούμενες προσπάθειες επιβολής ενός τέτοιου νόμου. Η πιο αντιπροσωπευτική προσπάθεια ήταν η προσπάθεια της κυβέρνησης *al Nahas Πάσα*, μετά την κατάργηση των Διομολογήσεων, το 1937. Ο *al Nahas* προσπάθησε να συντάξει νόμο για τη ρύθμιση της εργασίας των αλλοδαπών στην Αίγυπτο, επιβάλλοντας ένα σύστημα «αδειών εργασίας», αλλά το σχέδιο του νόμου αυτού δεν ολοκληρώθηκε. Σύμφωνα με τον *Ibrahim Al Ghadrefy*, αξιωματούχο τότε του Υπουργείου Κοινωνικών Υποθέσεων, ο λόγος για τον οποίο δεν ψηφίστηκε ο νόμος, ήταν η παρέμβαση της Βρετανικής Πρεσβείας στο Κάιρο, η οποία το 1942 ζήτησε αναβολή της συζήτησης αυτής της νομοθεσίας στο αιγυπτιακό κοινοβούλιο.³⁷⁶

Επί της ουσίας, η εργασία των αλλοδαπών απολαύουν το διομολογητικό καθεστώς επιτράπηκε στην Αίγυπτο χωρίς όρους, ακόμη και αν το κράτος από το οποίο προερχόταν ο αλλοδαπός που εργαζόταν στην Αίγυπτο, στερούσε από τον Αιγύπτιο τη δυνατότητα να εργασθεί εκεί χωρίς άδεια εργασίας, πράγμα που σημαίνει ότι η εργασία των αλλοδαπών δεν περιοριζόταν από τον όρο αμοιβαιότητας. Η μόνη

³⁷⁵Αναλυτικά βλ. Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 28.09.1962, σ.1. Και βλ., Άγγελος Νταλαχάνης (2016), *Ακυβέρνητη Παροιμία*, ο.π., σ. 171: ΑΕΕΕΑ/30β/ Νόμοι σχετικοί με εργασία ξένων εν Αιγύπτω.

³⁷⁶ Ibrahim Al Ghadrefy (1967). *Tatawr Tashri' al 'Amal: (η Ανάπτυξη Εργατικής Νομοθεσίας)*, Γενική Αρχή Βιβλίου, Κάιρο, σ. 125.

νομοθεσία που ασχολήθηκε με την εργασία αλλοδαπού στην Αίγυπτο ήταν ο Νόμος με αριθμ. 49 του 1940, ο οποίος τροποποιήθηκε με το νομοθετικό διάταγμα υπ' αριθμ. 74 του 1952, στο άρθρο 14 του οποίου οριζόταν ότι όποιος απασχολεί αλλοδαπό υποχρεούται να ενημερώνει τις αρμόδιες Αρχές.³⁷⁷ Από αυτή την νομοθεσία προέκυψε αυτό που ήταν γνωστό ως *Δελτίο Ταυτότητας*. Ο αιγυπτιακός Τύπος, από την πλευρά του, αντιμετώπισε το ζήτημα του Δελτίου Ταυτότητας, σημειώνοντας ότι το εν λόγω Δελτίο δεν αρκεί για να ρυθμίσει την εργασία των αλλοδαπών στην Αίγυπτο, απαιτώντας την αντικατάσταση του Δελτίου Ταυτότητας με Άδεια εργασίας.³⁷⁸ Η κάλυψη του αιγυπτιακού Τύπου για αυτό το ζήτημα παρατηρείται ότι ξεκίνησε με το 1955, όπως θα φανεί παρακάτω.

Η εφημερίδα *al Ahram* έγραψε ότι οι αλλοδαποί εργαζόμενοι χαιρετίζουν την έκδοση νέας νομοθεσίας που πρόκειται να ρυθμίσει την εργασία τους στην Αίγυπτο μέσω αδειών εργασίας,³⁷⁹ πράγμα που καταλαβαίνουμε ότι ήταν μέρος της προπαγάνδας του Τύπου για την εφαρμογή τέτοιας νομοθεσίας. Η *al Ahram* προσέθεσε σε αυτό το πλαίσιο ότι η απόδειξη της υποστήριξης των αλλοδαπών για την έκδοση νέας νομοθεσίας είναι ότι υπάρχουν 1.597 ξένοι εργαζόμενοι οι οποίοι έχουν υποβάλει τα έγγραφά τους, για να αντικαταστήσουν το Δελτίο εργασίας τους με νέες άδειες, οι οποίες επρόκειτο να διανεμηθούν με την έκδοση της νέας νομοθεσίας.³⁸⁰ Μια εβδομάδα μετά από την δημοσίευση του προαναφερθέντος άρθρου, η *al Ahram* έγραψε ότι τα Υπουργεία Κοινωνικών Υποθέσεων, Εσωτερικών, Εμπορίου και Βιομηχανίας συζητούν ένα νέο νομοσχέδιο σχετικά με την απασχόληση αλλοδαπών στην Αίγυπτο. Το άρθρο της εφημερίδας δημοσιεύθηκε υπό τον τίτλο «οι στόχοι του νέου νομοσχεδίου: δίνει στους μορφωμένους Αιγύπτιους νέες ευκαιρίες εργασίας».³⁸¹

Ο αιγυπτιακός Τύπος, λοιπόν, προώθησε το εν λόγω νέο νομοσχέδιο, σημειώνοντας ότι, εάν επιβαλλόταν ένα σύστημα για την έκδοση αδειών εργασίας για τους αλλοδαπούς, θα έδινε ευκαιρίες απασχόλησης σε άνεργους Αιγύπτιους. Σε αξιοσημείωτο δημοσίευμα της *al Ahram* φαίνεται ξεκάθαρα το πλαίσιο της προετοιμασίας για την έκδοση αυτού του νόμου. Μέσα στο ακόλουθο δημοσίευμα

³⁷⁷ Σχετικά βλ., Το διάταγμα 74/1952 περί εργασίας αλλοδαπών στην Αίγυπτο: Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, *Al-Waqa'i' al Misriya*, στις 10 Αυγούστου 1952, αριθμ. Φ. 9^α.

³⁷⁸ Αναλυτικά βλ. δυο άρθρα στην *Al Ahram* σχετικά με αυτό το θέμα στις 24. 10. 1955, σ. 5. Και στις 4. 12. 1955, σ. 6.

³⁷⁹ *Al Ahram*, 5. 12. 1955, σ. 3

³⁸⁰ Στο ίδιο.

³⁸¹ *Al Ahram*, 13. 12. 1955, σ. 3

επίσης περιέχεται πιθανά και η νέα προσέγγιση της κυβέρνησης στο μέλλον σχετικά με το ζήτημα της εργασίας των ξένων στην Αίγυπτο:

«Ο στόχος του νέου νομοσχεδίου που αναμένεται να εκδοθεί είναι να δημιουργήσει ένα πεδίο εργασίας για τους εκθετικά αυξανόμενους Αιγυπτίους εργαζόμενους. [...] Το νομοσχέδιο έχει ένα σημαντικό συμφέρον για τον έλεγχο της εργασίας των ξένων στην Αίγυπτο. [...] Η αύξηση των μορφωμένων Αιγυπτίων μας κάνει να σκεφτόμαστε πολλά για να τους προσφέρουμε ευκαιρίες εργασίας. [...] Το νέο νομοσχέδιο θα επιβάλει επίσης στις βιομηχανικές και εμπορικές επιχειρήσεις ένα συγκεκριμένο ποσοστό της αιγυπτιακής εργασίας, σε αντίθεση με την προηγούμενη νομοθεσία που περιοριζόταν μόνο στο ζήτημα του ποσοστού της αιγυπτιακής εργασίας στις ανώνυμες εταιρείες. Το Υπουργείο Κοινωνικών Υποθέσεων θα παρακολουθεί αυτό το ποσοστό για να διασφαλίσει την εφαρμογή του».³⁸²

Ο αιγυπτιακός Τύπος συνέχισε να δημοσιεύει άρθρα μεταξύ 20 Ιανουαρίου 1956 και 31 Μαρτίου 1957, τα οποία προωθούσαν την έκδοση του προαναφερθέντος νομοσχεδίου λόγω «της ανάγκης της Αιγύπτου» για έναν νόμο που ρυθμίζει την εργασία των αλλοδαπών.³⁸³ Μια αξιοσημείωτη παραδειγματική περίπτωση παρατηρείται στην κάλυψη της *al Ahram* για αυτό το θέμα, γράφοντας ότι οι ισχύουσες νομοθεσίες περί εργασίας των αλλοδαπών δεν εκπληρώνουν το σκοπό για τον οποίο εκδόθηκαν, επειδή εκδόθηκαν κατά την *αποικιακή εποχή* και έχουν πολλά κενά.³⁸⁴

Από την προαναφερθείσα κάλυψη, βλέπουμε ότι ο αιγυπτιακός Τύπος, στο πλαίσιο της προώθησης ανάγκης νομοθεσίας για την εργασία των αλλοδαπών, χρησιμοποίησε μια νέα προσέγγιση την οποία παρατηρούμε για πρώτη φορά στον αιγυπτιακό Τύπο μετά την έκρηξη της αιγυπτιακής επανάστασης το 1952. Πρόκειται για μια πολιτική που μεταφέρει το μήνυμα στον Αιγύπτιο αναγνώστη ότι η θέσπιση ενός νόμου που πρόκειται να ρυθμίσει την εργασία των αλλοδαπών στην Αίγυπτο

³⁸² Είναι σημαντικό εδώ να αναφερθούμε εν συντομία στα άρθρα του εν λόγω νομοσχεδίου. Η πρόταση του νομοσχεδίου, συμπεριλαμβανομένων 7 άρθρων, μεταξύ αυτών: Το 1^ο άρθρο αναφέρει ότι οι ξένοι ως ήδη εργαζόμενοι δέον είναι να ζητήσουν άδεια εργασίας για να συνεχίσουν τη δουλειά τους στην Αίγυπτο. Το 3^ο άρθρο επιβάλλει στους εργοδότες να κοινοποιούν στο υπουργείο εντός 48 ωρών την πρόσληψη ή απόλυση ξένου. Το 4^ο άρθρο του νομοσχεδίου επεκτείνει τα ποσοστά των Αιγυπτίων στις ανώνυμες εταιρείες. (Μέχρι το 1957 το ποσοστό Αιγυπτίων υπαλλήλων στις ανώνυμες εταιρείες πρέπει να είναι 75%, και 90% των εργατών). Ενώ προβλέπει το 7^ο άρθρο ότι οι εταιρείες δέον απαιτήτως να έχουν συμπληρώσει την προβλεπόμενη αναλογία μέχρι την πρώτη Φεβρουαρίου του 1957. Βλ., *Al Ahram*, 13. 12. 1955, σ. 3. Επίσης και το πλήρες κείμενο του νομοσχεδίου έχει εμφανιστεί στο αρχείο της κοινότητας της Αλεξάνδρειας. Βλ. ΕΛΙΑ, ΑΕΚΑ, Φ. απόρρητα, ο πρόεδρος της ελληνικής κοινότητας Αλεξάνδρειας προς τον Γενικό Διευθυντή Διεθνούς Γραφείου Εργασίας, Αλεξάνδρεια, 23. 01. 1956.

³⁸³ Αναλυτικά βλ. *Al Ahram*, 20. 01. 1956, σ. 2· *Al Ahram*, 7. 02. 1956, σ. 5· *Al Ahram*, 11. 02. 1956, σ.12· *Ahram*, 16. 02. 1956, σ. 1· *Ahram*, 22. 02. 1956, σ. 1· *Al Ahram*, 27. 11. 1955, σ. 1· *Ahram*, 31. 03. 1957, σ. 4.

³⁸⁴ *Al Ahram*, 27. 11. 1955, σ. 1.

είναι προς το συμφέρον του Αιγύπτιου εργαζομένου, διότι θα του προσφέρει νέες ευκαιρίες να αποκτήσει δουλειά.

Εν τω μεταξύ, σημειώνεται ότι ο αιγυπτιακός Τύπος ενδιαφερόταν να καλύψει την επίσημη επίσκεψη των ηγετών της ελληνικής Παροικίας στον *Ibrahim Al Ghadrefy*, Υφυπουργό του Υπουργείου Κοινωνικών Υποθέσεων. Οι ηγέτες της Παροικίας κατέθεσαν ένα υπόμνημα σχετικά με τη νομοθεσία που υποτίθεται ότι θα εκδιδόταν σχετικά με τη εργασία των αλλοδαπών στην Αίγυπτο. Η *al Ahram* σχολίασε αυτή την επίσκεψη γράφοντας ότι η ελληνική παροικία επιδιώκει *πολύ νωρίς* να εξαιρεθούν οι Έλληνες εργαζόμενοι από τη νομοθεσία που θα εκδοθεί σχετικά με την εργασία των αλλοδαπών στην Αίγυπτο.³⁸⁵ Ο αιγυπτιακός Τύπος δεν φάνηκε ότι ενδιαφερόταν να δημοσιεύσει λεπτομέρειες του υπομνήματος που κατέθεσαν οι ηγέτες της ελληνικής παροικίας στο υπουργείο, αλλά οι ελληνικές αιγυπτιώτικες πηγές αναφέρθηκαν σε αυτό. Σύμφωνα με το Αρχείο της ΕΚΑ, δυο εβδομάδες μετά από την προαναφερθείσα επίσκεψη, ο πρόεδρος της κοινότητας Αλεξάνδρειας, *Αναστάσιος Θεοδωράκης*, έστειλε λεπτομέρειες του υπομνήματος σε μια απόρρητη επιστολή στον Νικόλαο Βαλτικό, Γενικό Διευθυντή Διεθνούς Γραφείου Εργασίας στην Γενεύη.³⁸⁶ Αυτό, καταρχάς, που αξίζει να σημειωθεί σε αυτήν την *απόρρητη* επιστολή είναι ότι ο πρόεδρος της κοινότητας Αλεξάνδρειας ζήτησε από τον Βαλτικό να ενημερωθεί εάν το αιγυπτιακό νομοσχέδιο είναι σύμφωνο με τις διατάξεις της Συνθήκης του Μοντρέ, αλλά και με τις Αρχές του Διεθνούς Δικαίου και των Διεθνών Συμβάσεων Εργασίας, προσθέτοντας στην πρώτη παράγραφο της επιστολής του τα εξής:

Την παρούσαν μετά των συνημμένων ως άνω εγγράφων, διαβιβάζομεν ύμιν διά του Διπλωματικού φακέλου λόγω της υφισταμένης Λογοκρισίας, θα σας είμεθα δε υπόχρεοι, εάν και η υμετέρα σχετική απάντησις περιέλθη ημίν διά της αυτής οδού.³⁸⁷

Η αντίρρηση της ελληνικής παροικίας για το νομοσχέδιο περιλάμβανε την απόρριψη πέντε άρθρων του, τα οποία στην πραγματικότητα είναι τα βασικά άρθρα

³⁸⁵ *Al Ahram*, 9. 01. 1956, σ. 7

³⁸⁶ Ο Νικόλαος Βαλτικός γεννήθηκε στο Κάιρο το 1918 και πέθανε στις 24. 11. 2003 και ενταφιάστηκε στη Γενεύη. Ο πατέρας του, Μιχαήλ Βαλτικός, από τη Χίο, ήταν δικηγόρος στα Μικτά Δικαστήρια της Αιγύπτου και διετέλεσε επί πολλά χρόνια αντιπρόεδρος της ελληνικής κοινότητας Καΐρου. Ο Ν. Βαλτικός είχε διατελέσει Δικαστής στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, και Γενικός Γραμματέας του *Institut de Droit International*, Γενικός διευθυντής στο Διεθνές Γραφείο Εργασίας, επίτιμο μέλος της Ελληνικής Εταιρείας Δικαίου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης. Βλ., Νικόλαος Βαλτικός, *Τα δράματα και τα θαύματα του 1822 και του 1881 στη Χίο: οικογενειακές αναμνήσεις*, (χ.τ), 1994. Και βλ., το «Ψηφιακό αποθετήριο της Ακαδημίας Αθηνών» στο ακόλουθο: <https://digitallibrary.academyofathens.gr/archive/item/7955>

³⁸⁷ Βλ. ΕΛΙΑ, ΑΕΚΑ, Φ. απόρρητα, ο πρόεδρος της ελληνικής κοινότητας Αλεξάνδρειας προς τον Γενικό Διευθυντή Διεθνούς Γραφείου Εργασίας στην Γενεύη, Αλεξάνδρεια, 23. 01. 1956.

για τα οποία η αιγυπτιακή κυβέρνηση επιδιώκει να νομοθετήσει έναν τέτοιο νόμο. Για παράδειγμα, η παροικία θεωρούσε ότι η τελευταία παράγραφος του 1^{ου} άρθρου,³⁸⁸ «αρκεί να καταδείξει ποια θα είναι η τύχη χιλιάδων ομογενών, ασχολουμένων με το εμπόριο, υπαλλήλων Εταιριών, Καταστημάτων, Εργοστασίων κλπ., εξασκούντων κατώτερα επαγγέλματα (παντοπώλαι – κουρείς – οδηγοί – υπάλληλοι Δημοσίων Κέντρων – πωληταί, κλπ.)». ³⁸⁹ Η παροικία ζήτησε επίσης από το αιγυπτιακό υπουργείο μεγαλύτερη προθεσμία 5 – 6 ετών λόγω δυσκολίας επιτεύξεως των δυο άρθρων, 4 και 7, σχετικά με το ποσοστό των Αιγυπτίων εργαζομένων στις εταιρίες.³⁹⁰ Για το 4^ο άρθρο ο πρόεδρος της ΕΚΑ τονίζει ότι έκαστος εργοδότης «θα υποχρεούται να αντικαθιστά τον απερχόμενον ξένον υπάλληλον ή εργάτην του δι' ενός Αιγυπτίου διά να δυνηθή βαθμιαίως να συμπληρώση τα υπό τον Νόμον οριζόμενα ποσοστά. Το άρθρον τούτο θα έπρεπε ν' απαλειφθή».³⁹¹

Το αξιοσημείωτο σχόλιο του προέδρου της ΕΚΑ στην επιστολή του προς τον Νικόλαο Βαλτικό, είναι η σύνδεση που έκανε μεταξύ της αποχώρησης των Ελλήνων από την Αίγυπτο και αυτού του νομοσχεδίου, στην περίπτωση της εφαρμογής του. Αυτή η σύνδεση μεταξύ της αποχώρησης και της ψήφισης νομοθεσίας, όπως αυτή σημειώνεται να εμφανίστηκε πολύ νωρίς, αν και βρισκόμαστε ακόμα στις αρχές του 1956, δηλαδή πριν ληφθούν οι αποφάσεις για την εθνικοποίηση της Διώρυγας του Σουέζ (τον Ιούλιο 1956) και την αιγυπτιοποίηση ξένων τραπεζών (τον Ιανουάριο 1957). Βλέπουμε ότι η Παροικία αντιλαμβανόταν ότι η έκδοση οποιασδήποτε νομοθεσίας που θα περιόριζε την ελληνική εργατική τάξη, είτε με την έκδοση άδειας εργασίας είτε με την απαγόρευση ορισμένων επαγγελμάτων σε αλλοδαπούς, θα σήμαινε στην ουσία την προετοιμασία αυτής της τάξης να εγκαταλείψει την Αίγυπτο. Στην αρχή, ο πρόεδρος της ΕΚΑ ανέφερε ότι ο σκοπός του νομοσχεδίου αυτού είναι αφ' ενός μεν να ρυθμίσει το ζήτημα της εργασίας των ξένων στην Αίγυπτο, αφετέρου δε να προστατεύσει τους Αιγυπτίους κατοίκους της χώρας από τον συναγωνισμό των

³⁸⁸ Η εν λόγω παράγραφος, όπως αναφέραμε πριν, ορίζει ότι «το υπουργείο Κοινωνικών θα απαγορεύσει την εξάσκηση οποιουδήποτε επαγγέλματος, εάν οι γηγενείς δύνανται να εκτελέσουν την εργασία αυτή».

³⁸⁹ ΕΛΙΑ, ΑΕΚΑ, Φ. απόρρητα, ο πρόεδρος της ελληνικής κοινότητας Αλεξάνδρειας προς τον Γενικό Διευθυντή Διεθνούς Γραφείου Εργασίας, Αλεξάνδρεια, 23 . 01. 1956.

³⁹⁰ Το 4^ο άρθρο του νομοσχεδίου επεκτείνει τα ποσοστά των Αιγυπτίων στις ανώνυμες εταιρίες. Ενώ προβλέπει το άρθρο 7 ότι οι εταιρίες δέον απαιτήτως να έχουν συμπληρώσει την προβλεπόμενη αναλογία μέχρι την πρώτη Φεβρουαρίου του 1957.

³⁹¹ ΕΛΙΑ, ΑΕΚΑ, Φ. απόρρητα, ο πρόεδρος της ελληνικής κοινότητας Αλεξάνδρειας προς τον Γενικό Διευθυντή Διεθνούς Γραφείου Εργασίας, Αλεξάνδρεια, 23. 01. 1956.

αλλοεθνείς, με σκοπό κατ' αρχήν «να εμποδίση την είσοδον νέων ξένων προς εργασίαν».³⁹² Ενώ εν κατακλείδι στην επιστολή του, ο πρόεδρος της ΕΚΑ τονίζει ότι:

«Ο κίνδυνος δι' αυτήν την υπάρξιν της Παροικίας μας είναι προφανής. Χιλιάδες ομογενών θα ίδουν εαυτούς στερουμένους της αδείας εργασίας, όλοι οι νέοι μας θ' αποκλεισθούν πάσης πιθανότητας εξευρέσεως εργασίας. [...] Θα ευρίσκονται διαρκώς επί ξυρού ακμής. Αφ' ενός μεν θα ευρίσκονται εις το έλεος των Αρχών (μη ανανέωσις της αδείας) και των εργοδοτών (ηθική πίεσις – χαμηλοί μισθοί – δαμόκλειος σπάθη της αποπομπής) αφ' ετέρου δε θα κατέχονται διαρκώς από τον φόβον απωλείας της αναντικαταστάτου εργασίας των και θα κατατρέχονται από τον φόβον του αγνώστου της αύριον και του μέλλοντος των τέκνων των. [...] Θεωρούμεν ότι εις την πραγματικότητα πρόκειται περί *Απηνούς Διωγμού* του Ξένου Στοιχείου και έχοντες συναίσθησιν των ευθυνών μας κρούομεν τον κώδωνα του κινδύνου επικαλούμενοι την συναντίληψιν των Διπλωματικών μας Αρχών και την συμπαράστασιν του Κέντρου».³⁹³

Ο αιγυπτιακός Τύπος έχει σπρώξει το αναπόφευκτο της θέσπισής του εν λόγω νομοσχεδίου για την εργασία των αλλοδαπών, ενώ φάνηκε σαφές ότι ο αιγυπτιώτικος Τύπος έχει έντονη την εντύπωση ότι οι Αιγυπτιώτες εργαζόμενοι θα υποφέρουν από μια σειρά νομοθετικών διατάξεων που πρόκειται να εκδοθούν στο μέλλον και οι οποίες θα στοχεύουν στον περιορισμό της εργασίας των ξένων στην Αίγυπτο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της εντύπωσης αποτελεί ένα άρθρο που δημοσιεύθηκε από τον αρχισυντάκτη της αιγυπτιώτικης εφημερίδας «Ταχυδρόμος», Γεώργιο Τήνιο, σε ολοσέλιδο, πρωτοσέλιδο, στο οποίο ασχολείται με τις κρίσεις της ελληνικής παροικίας, ειδικά μετά το ξέσπασμα του πολέμου του Σουέζ (Οκτώβριος 1956). Η εργασία των Ελλήνων στην Αίγυπτο ήταν ένα από τα πιο σημαντικά ζητήματα στα οποία αναφέρθηκε ο αρχισυντάκτης του «Ταχυδρόμου» επισημαίνοντας το ιστορικό πλαίσιο του ζητήματος:

«Αν εξετάσωμεν το παρελθόν θα ιδώμεν ποια τα δημιουργήσαντα τον ΠΑΝΙΚΟΝ μέτρα. Ο φόβος ήρχισε να εισχωρή εις τον Αιγυπτιώτην Έλληνισμόν από την εκδόσεως του περιφήμου νόμου περί Ανωτύμων Εταιρειών [το 1947], οπότε εθεσπίσθη ότι το 75% των υπαλλήλων και το 90% των εργατών έπρεπε να είναι Αιγύπτιοι Υπήκοοι. Επήλθε τότε εκείνος ο τρομερός σάλος με την απώλειαν εργασίας πολλών ομογενών [...] Τι είναι εκείνο το οποίον επηρεάζει βασικώς τον Αιγυπτιώτη Έλληνα είναι πασιφανές. Είναι η δυνατότης να εξακολουθήση εργαζόμενος εις τα πεδία τα οποία αισθάνεται τον εαυτό του ικανόν, εκείνο δε το οποίον δημιουργεί με τον κόπον, τον ιδρώτα και τας ικανότητάς του, να είναι εις θέσιν να το απολαύσουν τα παιδιά του. [...] Αποκλείεται η συνέχισις υπό των παιδιών της εργασίας του πατρός. *Πίκρα* λοιπόν, *απογοήτευσις* και *τα συναφή*, φάρμακον δε *ο πανικόβλητος εγκέφαλος* θεωρεί την *φυγήν*».³⁹⁴

Είναι σαφές από το άρθρο του αρχισυντάκτη της εφημερίδας «Ταχυδρόμου» ότι η έκδοση νομοθεσίας σχετικά με τον περιορισμό της εργασίας των αλλοδαπών στην

³⁹² ΕΛΙΑ, ΑΕΚΑ, Φ. απόρρητα, ο πρόεδρος της ελληνικής κοινότητας Αλεξάνδρειας προς τον Γενικό Διευθυντή Διεθνούς Γραφείου Εργασίας, Αλεξάνδρεια, 23 Ιανουαρίου 1956.

³⁹³ Στο ίδιο.

³⁹⁴ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 17. 08. 1957, σ. 1.

Αίγυπτο θα ωθήσει στην αναπόφευκτη πρόωρη αποχώρηση Αιγυπτιωτών Ελλήνων εργαζομένων στην Αίγυπτο. Αυτό συμβαίνει ήδη και παρά το γεγονός ότι οι εκφράσεις: *ο Πανικός, ο Φόβος, η Πίκρα και η Απογοήτευση*, που περιέχονται στο προαναφερθέν άρθρο, είναι συναισθήματα που εμφανίστηκαν νωρίς μεταξύ των Αιγυπτιωτών, ακόμη και πριν από τη θέσπιση μιας σειράς νομοθεσιών περί εθνικοποίησης, απαλλοτρίωσης και αιγυπτιοποίησης, που ξεκίνησε το 1960.

Συμπεραίνουμε από τα παραπάνω ότι τέτοια συναισθήματα δείχνουν ότι η συνέχιση του Αιγύπτιου νομοθέτη στην προσπάθειά του να επιβάλει σύστημα άδειας εργασίας για τους αλλοδαπούς, θα ανοίξει την πόρτα για τους Αιγυπτιώτες Έλληνες να εγκαταλείψουν την Αίγυπτο. Επί της ουσίας, αυτό θα συμβεί λόγω της νομοθετικής σύνδεσης μεταξύ του νέου συστήματος απόκτησης άδειας εργασίας ως προϋπόθεσης για έναν αλλοδαπό να αποκτήσει άδεια διαμονής, πράγμα που σημαίνει, με άλλα λόγια, ότι οι Αιγυπτιώτες Έλληνες άνεργοι από την ημερομηνία θέσπισης αυτής της αναμενόμενης νομοθεσίας δεν θα έχουν θέση στην Αίγυπτο. Η υπόθεση αυτή επιβεβαιώθηκε από τον Ιωάννη Ματθαίου, Πρόεδρο της Ενώσεως Ελλήνων Αποφοίτων Αμπετείου Σχολής, στην έκθεσή του για το ζήτημα της καταστάσεως των Αιγυπτιωτών Ελλήνων και της εργασίας τους, γράφοντας: «Η Αίγυπτος ήρchiσε να εφαρμόζη περιοριστικούς νόμους [...] εξ ου νέοι φόβοι, νέοι απαγοιτεύσεις κατέβαλον τον Ελληνισμό και νέον κύμα εξόδου όχι μόνο επαναπατρισμού, αλλά και μεταναστεύσεως εις απομεμακρυσμένης χώρας».³⁹⁵

Ούτως ή άλλως, φαίνεται ότι η κυβέρνηση του Νάσσερ ένιωσε την ανησυχία των ξένων εργαζομένων και υποχώρησε για 3 χρόνια με νομοσχέδιο αποκλειστικά για την εργασία των αλλοδαπών στην Αίγυπτο, αντικαθιστώντας το με έκδοση γενικού νόμου περί της εργασίας των Αράβων και αλλοδαπών στην Ηνωμένη Αραβική Δημοκρατία (Η.Α.Δ). Στις 7 Απριλίου 1959, ο Νάσσερ υπέγραψε τον νόμο με αριθμ. 91/1959, χωρίς να συμπεριληφθεί αυτό που φοβόταν η ελληνική παροικία σχετικά με τον καθορισμό ποσοστού ξένων εργαζομένων σε εταιρείες ή την απαγόρευση νέων επαγγελμάτων για τους ξένους, αλλά ταυτόχρονα στο νέο νόμο συμπεριλαμβάνονταν άλλα άρθρα που εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στην αιγυπτιακή νομοθεσία. Στην πραγματικότητα, αυτός ο νόμος ήταν ο πρώτος εργατικός νόμος που εκδόθηκε στην

³⁹⁵ ΑΥΠΕΞ/ΚΥ/1957/78/11/1/1, ο Ιωάννης Κ. Ματθαίου Πρόεδρος της Ενώσεως Ελλήνων Αποφοίτων Αμπετείου Σχολής προς τον Πρέσβη Δημήτριο Λάμπρο, έκθεση επί της καταστάσεως του Ελληνισμού της Αιγύπτου και σχέδιο ιδρύσεως Άστεως εις Αθήνας διά τους επαναπατρισησομένους Αιγυπτιώτες Έλληνες, 14. 05. 1957.

Αίγυπτο και για αυτό τον λόγο αποτελούνταν από 246 άρθρα μέσα σε οκτώ κεφάλαια.³⁹⁶

Το πιο εξέχον άρθρο του εν λόγω νόμου, που αναμενόταν να πλήξει την παρουσία ξένων εργαζομένων στην Αίγυπτο, είναι το άρθρο 35 του 5^{ου} Κεφαλαίου, που όριζε ότι οι αλλοδαποί δεν έχουν δικαίωμα να εργαστούν στην Η.Α.Δ χωρίς να λάβουν άδεια εργασίας από το Υπουργείο Κοινωνικών Υποθέσεων και Εργασίας, με βασική προϋπόθεση να έχουν άδεια διαμονής στην Η.Α.Δ.³⁹⁷ Η προαναφερθείσα διάταξη κατά την εφαρμογή της θα ήταν αρκετή για να προκαλέσει αναταραχή μέσα στην ελληνική εργατική τάξη στην Αίγυπτο. Παρ' όλα αυτά, ο τότε Υπουργός Κοινωνικών Υποθέσεων και Εργασίας, *Hussein al Shafi'i*, από την πλευρά του, σχολίασε ότι ο εν λόγω νόμος περιείχε διάφορα άρθρα που θα διαφύλασσαν τα δικαιώματα των εργαζομένων, τόσο των Αράβων όσο και των Αλλοδαπών. Στην επεξηγηματική σημείωση του νόμου, ο *al Shafi'i* επιβεβαίωσε ότι υπάρχουν για πρώτη φορά άρθρα που σχετίζονται με τη θέσπιση ειδικού συστήματος μισθών, συμβάσεων και ωρών εργασίας, αναγκάζοντας τον εργοδότη να παραχωρήσει ειδική άδεια για τους αρρώστους εργαζόμενους με πλήρη αμοιβή.³⁹⁸

Μετά την θέσπιση του νόμου περί της εργασίας, η αιγυπτιακή εφημερίδα «Ταχυδρόμος» δημοσίευσε στο πρωτοσέλιδο, ένα άρθρο υπό τον τίτλο: «Θέματα φλεγούσης επικαιρότητας.. Η νέα εργατική νομοθεσία και τα εξ αυτής συμπεράσματα».³⁹⁹ Μέσω του άρθρου της, η εφημερίδα ανέδειξε την κρίση του νέου νόμου, συνδέοντάς τον με την αναμενόμενη έξοδο ξένων εργαζομένων από την Αίγυπτο, στηριζόμενη στο άρθρο που σχετιζόταν με την υποχρέωση του αλλοδαπού εργαζομένου να λάβει άδεια εργασίας από το Υπουργείο Κοινωνικών Υποθέσεων και Εργασίας. Πιο συγκεκριμένα ο «Ταχυδρόμος» δημοσίευσε ότι μετά την εφαρμογή του άρθρου 36 περί της άδειας εργασίας «είνε βέβαιόν ότι η αύξησης των περιορισμών θα καταλήξει εις την αναχώρησιν των υπολειπομένων ξένων της Αιγύπτου, εις την αποστέρησιν της Αιγύπτου από την πείραν των και την παύσιν των

³⁹⁶ Αναλυτικά βλ., η Επεξηγηματική Υπόμνημα του Νόμου, η αιγυπτιακή επίσημη εφημερίδα, τεύχος 71β, Νόμος 91/1959, 7 Απριλίου 1959.

³⁹⁷ Στο ίδιο.

³⁹⁸ Πιο συγκεκριμένα, ο εργάτης με το νέο νόμο θα έχει το δικαίωμα να λάβει άδεια ασθένειας το ισότιμο 135 ημερησίων μισθών, ενώ κατά τα παλιά διατάγματα ο μισθός αυτός δεν υπερέβαινε τις 15 ημέρες. Βλ., η Επεξηγηματική Υπόμνημα του Νόμου, η αιγυπτιακή επίσημη εφημερίδα, τεύχος 71β, Νόμος 91/1959, 7 Απριλίου 1959.

³⁹⁹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 30. 05. 1959, σ. 1.

επενδύσεων ξένων κεφαλαίων εις Αίγυπτον, πράγμα που δεν είναι καθόλου προς το συμφέρον της χώρας».⁴⁰⁰

Εκείνη τη χρονιά, το 1959, δεν παρατηρήσαμε κανένα ενδιαφέρον από την αιγυπτιακή εφημερίδα *al Ahram* να καλύψει τον εργατικό νόμο και τις επιπτώσεις του στις ξένες κοινότητες της Αιγύπτου. Ενώ από την άλλη πλευρά, παρατηρείται ότι η αιγυπτιώτικη εφημερίδα «Ταχυδρόμος» ενδιαφερόταν να δημοσιεύσει διάφορα άρθρα που αναδείκνυαν τον αντίκτυπο του νέου νόμου και των διαδοχικών υπουργικών αποφάσεων στους Αιγυπτιώτες Έλληνες.⁴⁰¹ Στην ουσία, η κρίση της ελληνικής εργατικής τάξης στην παροικία κλιμακώθηκε με την επέκταση της αιγυπτιοποίησης ορισμένων επαγγελμάτων και τον περιορισμό τους σε επαγγέλματα για Αιγυπτίους υπηκόους, καθώς και τη θέσπιση του εργατικού νόμου που περιόρισε την εργασία των αλλοδαπών, και φυσικά των Ελλήνων, χωρίς να αποκτήσουν άδεια εργασίας από την αιγυπτιακή κυβέρνηση. Ως εκ τούτου, η επίσκεψη του Ανδρέα Στράτου, Έλληνα Υπουργού Κοινωνικής Προνοίας, στην Αίγυπτο αυτή τη περίοδο ήταν αναπόφευκτη. Στις 21 Φεβρουαρίου 1960, συγκεκριμένα, ο Στράτος, επισκέφθηκε τον Αιγύπτιο Υπουργό Εργασίας *Hussein al Shafi'i*, ενώ παρατηρείται από την κάλυψη του αιγυπτιακού Τύπου για την επίσκεψη ότι δεν ασχολήθηκε με τις κρίσεις που αντιμετώπιζε η Παροικία. Η επίσκεψη καλύφθηκε εκτενώς από τον αιγυπτιακό Τύπο, ο οποίος ανέδειξε «το βάθος των σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών»,⁴⁰² χωρίς να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που αντιμετώπιζε η εργατική τάξη στην ελληνική παροικία μετά τα διαδοχικά μέτρα που σχετίζονται με την εργασία των αλλοδαπών.

Από την άλλη πλευρά, η αιγυπτιώτικη εφημερίδα «Ταχυδρόμος» κάλυψε μόνο την επίσκεψη του Έλληνα Υπουργού στο γραφείο του Αιγύπτιου Υπουργού Εργασίας και στα ιδρύματα της κοινότητας Αλεξάνδρειας, τονίζοντας τον θαυμασμό του για τους θεσμούς της Παροικίας εκεί.⁴⁰³ Η εφημερίδα φρόντισε να ρίξει φως στην αποκλειστική δήλωση που πήρε από τον Έλληνα Υπουργό ο οποίος έστειλε ένα μήνυμα στους Αιγυπτιώτες Έλληνες λέγοντας: «Θα ήθελα να συστήσω εις πάντας να συνεχίσουν με πίστη την εδώ δράσιν των, να έχουν πίστην προ παντός εις την επιβίωσιν και ασφαλώς όλα θα πάνε καλά. [...] [είμαι] βέβαιος επίσης διά το ότι θα πρέπει οι Έλληνες εδώ να μάθουν την γλώσσα του τόπου».⁴⁰⁴

⁴⁰⁰ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 30. 05. 1959, σ. 1.

⁴⁰¹ Στο ίδιο.

⁴⁰² Σχετικά βλ., *Al Ahram*, 22. 02. 1960, σ. 1, 2.

⁴⁰³ Σχετικά βλ., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 22. 02. 1960, σ. 1· Ταχυδρόμος, 25. 02. 1960, σ. 1, 4.

⁴⁰⁴ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 25. 02. 1960, σ. 1, 4.

Θεωρούμε ότι το έμμεσο μήνυμα που ο Έλληνας Υπουργός ήθελε να στείλει στους Αιγυπτιώτες Έλληνες, μέσω της προαναφερθείσας δήλωσης, φέρει ένδειξη ότι η ελληνική κυβέρνηση, τουλάχιστον μέχρι το 1960, ήταν ενάντια στην τάση να εγκαταλείψουν οι Έλληνες την Αίγυπτο, πιστεύοντας ότι η αυστηροποίηση των διαδικασιών που σχετίζονται με την οργάνωση της εργασίας των ξένων εργαζομένων στην Αίγυπτο δεν θα διαρκέσει περισσότερο. Παράλληλα, η λύση στο θέμα της διαμονής των Αιγυπτιακών Ελλήνων συνδέθηκε με την ανάγκη να μάθουν την Αραβική Γλώσσα. Ασφαλώς, όσο περισσότερο περνά ο χρόνος τόσο επιδεινώνεται η κρίση της εργατικής τάξης στην ελληνική παροικία, με την αύξηση των περιοριστικών μέτρων, όπως θα μελετηθεί παρακάτω.

- **Το διάταγμα 263**

Στις 5 Μάρτιου του 1960 το αιγυπτιακό Υπουργείο Εργασίας έστειλε υπόμνημα στο αιγυπτιακό Υπουργικό Συμβούλιο με το οποίο σχολίαζε το νέο εργατικό νόμο του 1959. Σύμφωνα με το Αρχείο του αιγυπτιακού Υπουργικού Συμβούλιο, το υπόμνημα πρότεινε την αναγκαιότητα να γίνουν κάποιες τροποποιήσεις στο νέο νόμο ή να εκδοθούν άλλα διατάγματα που θα αφορούν αποκλειστικά τις προϋποθέσεις χορήγησης αδειών εργασίας σε αλλοδαπούς. Στο ίδιο υπόμνημα, το υπουργείο Εργασίας πρότεινε τη χορήγηση εξαιρέσεων και διευκολύνσεων για την απόκτηση αδειών εργασίας για ορισμένους αλλοδαπούς εργαζόμενους που είναι οικονομικά «επωφελείς» για την Αίγυπτο.⁴⁰⁵ Φαίνεται ότι η κρίση της ελληνικής εργατικής τάξης στην Αίγυπτο δεν τερματίστηκε μόνο με την έκδοση του εργατικού νόμου 91/1959, αλλά επεκτάθηκε σε ένα από τα πιο εξέχοντα αιγυπτιακά διατάγματα που εκδόθηκαν τη δεκαετία του '60 που αφορούσε την οργάνωση της εργασίας των αλλοεθνών εργαζομένων στην Αίγυπτο.

Στις 3 Οκτωβρίου 1960, τρεις μήνες μετά την επίσκεψη του Νάσσερ στην Ελλάδα,⁴⁰⁶ ο Υπουργός Κοινωνικών Υποθέσεων και Εργασίας *Hussein al Shafi'i*, εξέδωσε το υπουργικό διάταγμα υπ' αριθμ. 263/1960 που καθόριζε τους όρους για τις άδειες εργασίας για αλλοδαπούς. Το στοιχείο που αποδεικνύει ότι αυτό το διάταγμα ήταν ένα από τα πιο καθοριστικά διατάγματα που είχαν περιορίσει την παρουσία

⁴⁰⁵ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου, Φάκελος 6025, συζητήσεις σχετικά με τον εργατικό νόμο, αριθμ. εγγράφου 388, στις 5 Μαρτίου 1960: (Dār al-Wath'iq al-Qawmiyya, Ma'hāfez Maḡles al-Ūzarā'. Bekhoṣoṣ Qānon al 'Amāl Masā'el wa ṭalabāt al-taḡanos be-lḡensyat al-Maṣryat).

⁴⁰⁶ Αξίζει να σημειωθεί ότι η επίσκεψη του Νάσσερ στην Αθήνα πραγματοποιήθηκε στις 7 Ιουνίου 1960. Σχετικά με την κάλυψη της επίσκεψης, βλ., Φως, Κάιρο, 6. 06. 1960, και εξής.

αλλοδαπών στην Αίγυπτο είναι η εκτεταμένη κάλυψη του αιγυπτιακού και αιγυπτιώτικου τύπου, που αποφάνθηκαν ότι η υπουργική απόφαση επηρεάζει αρνητικά την παρουσία ξένων κοινοτήτων στην Αίγυπτο. Αξίζει εδώ να αναφερθεί ότι η εφημερίδα *Al Ahram* κάλυψε τον αντίκτυπο του διατάγματος στις ξένες κοινότητες στην Αίγυπτο, δημοσιεύοντας μια σειρά ρεπορτάζ για 8 συνεχόμενες ημέρες που ασχολούνται με το υπουργικό διάταγμα και τα αίτια της έκδοσής του.⁴⁰⁷

Καταρχάς, το υπουργικό διάταγμα υπ' αριθμό 263/1960, περιλάμβανε 19 άρθρα, τα οποία αφιερώθηκαν όλα για να καθορίσουν τους όρους χορήγησης αδειών εργασίας σε αλλοδαπούς. Τα πιο σημαντικά άρθρα σε αυτό το διάταγμα ήταν τα ακόλουθα: 1, 5, 10, 11, 13 και 18. Είναι σκόπιμο εδώ να γίνει αναφορά σε τέσσερα από αυτά: Το 1^ο άρθρο όριζε ότι έκαστος αλλοδαπός που επιθυμεί να επιδοθεί σε «οποιαδήποτε εργασία» πρέπει να αποκτήσει την άδεια εργασίας. Η πιο περίπλοκη διάταξη εδώ ήταν η υποχρέωση των αλλοδαπών εργαζομένων να ανανεώνουν την άδεια εργασίας τους ετησίως, ακόμη κι αν είχαν ήδη αποκτήσει ειδική (10ετή) ή κανονική (5ετή) άδεια διαμονής.⁴⁰⁸ Ενώ στο άρθρο 5 οριζόταν ότι το σύνολο των αλλοδαπών εντός μιας επιχειρήσεως να μη υπερβαίνει το 15% του συνόλου των εργαζομένων και το σύνολο των μισθών τους να μη υπερβαίνει το 25% του συνόλου των μισθών της επιχειρήσεως.⁴⁰⁹ Το άρθρο 10 του διατάγματος προσθέτει έναν νέο περιορισμό πάνω στον ξένο εργαζόμενο στην Αίγυπτο, ορίζοντας ότι η Διεύθυνση της Εργατικής Δυνάμεως θα παραδίδει, παρατείνει, αντικαθιστά, αποσύρει την άδεια εργασίας ή θα αρνείται την παράτασή της και τούτο υπό το φως της μελέτης η οποία θα εξετάζει τον συναγωνισμό ή μη συναγωνισμό του αλλοδαπού στην εργασία που ασκεί εν σχέση με τις αιγυπτιακές εργατικές χείρες, ή με την ύπαρξη οικονομικού συμφέροντος για την Αίγυπτο από την παρουσία του εν λόγω αλλοδαπού.⁴¹⁰

Σημειώνεται εδώ ότι το άρθρο 10 επιβάλλει μια νέα προϋπόθεση που επιδεινώνει την ελληνική εργατική κρίση στην Αίγυπτο. Το άρθρο αναφέρει ότι έκαστος αλλοδαπός θα αποκτήσει άδεια εργασίας μόνο υπό την προϋπόθεση ότι ο Αιγύπτιος εργαζόμενος δεν ανταγωνίζεται στην αγορά εργασίας. Ως εκ τούτου, σε περίπτωση

⁴⁰⁷ Αναλυτικά βλ., *Al Ahram*, 6. 11. 1960, σ. 8· *Al Ahram*, 7, 8, 10. 11. 1960, σ. 6· *Al Ahram*, 14. 11. 1960, σ. 4, 6· *Al Ahram*, 16. 11. 1960, σ. 4· *Al Ahram*, 17. 11. 1960, σ. 8· *Al Ahram*, 20, 21. 01. 1961, σ. 6.

⁴⁰⁸ *Al Ahram*, 6. 11. 1960, σ. 8.

⁴⁰⁹ Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, *Al-Waqa'i' al Misriya*, στις 17 Οκτωβρίου 1960, αριθμ. Φ. 81. Στην ελληνική γλώσσα βρίσκονται τα άρθρα του διατάγματος στον Ταχυδρόμο, Αλεξάνδρεια, 22. 11. 1960, σ. 1.

⁴¹⁰ Στο ίδιο.

που ο αλλοδαπός εκτελέσει μια εργασία που η Διεύθυνση της Εργατικής Δυνάμεως θεωρεί ότι μπορεί να την εκτελέσει Αιγύπτιος εργαζόμενος, το υπουργείο σε αυτή την περίπτωση θα έχει το δικαίωμα να μην παραχωρήσει την άδεια εργασίας στον αλλοδαπό και, κατά συνέπεια, θα εμποδίζει την ισχύ της άδειας διαμονής που έχει συνδεθεί με την άδεια εργασίας του.

Το διάταγμα του 1960 προκάλεσε έντονη ανησυχία μέσα στην παροιμία· ανησυχία που εμφανίστηκε με σαφήνεια από την κάλυψη της αλεξανδρινής αιγυπτιώτικης εφημερίδας «Ταχυδρόμος» και της Καϊρινής εφημερίδας «Πάροικος» για το διάταγμα και τις συνέπειές του. Στο πρωτοσέλιδο του «Πάροικου» και στην καθημερινή της στήλη υπό τον τίτλο «Ζωή και Αντίλαλοι», δημοσίευσε για το πρώτο κύμα αποχώρησης, λίγες μόνο μέρες μετά την έκδοση του διατάγματος περί εργασίας, ως εξής: «Ένας Αιγυπτιώτης που μετανάστευσε λίγες μέρες μετά την έκδοση του νόμου 263, στην Νότιο Αφρική, έστειλε το πρώτο γράμμα στην οικογένειά του. Το περιεχόμενο της επιστολής την οποία διαβάσαμε και εμείς, είναι μια έντονη διαμαρτυρία δια τον εμπαιγμό που του έκαναν οι λάτρεις του αφρικανικού αποικισμού στέλλοντάς τον στην Νότιο Αφρική. Καμμιά φροντίδα, ούτε ίχνος αλληλεγγύης υπάρχει. Ακόμα και εκείνον τον οποίο τον σύστησαν από δω για μεγάλο Έλληνα επιχειρηματία και πατριώτη, απεδείχθη κοινός κερδοσκόπος που φρόντισε να του αδειάσει στα γρήγορα το πορτοφόλι. Έτσι, ο συμπατριώτης μας ευρίσκεται σήμερα άνεργος. [...] Η θέση του είναι ένα μικρό σημάδι της τραγωδίας που εξυφαίνεται σε βάρος όλων εκείνων που θα θελήσουν να τραβήξουν για τα βάθη της Αφρικής».⁴¹¹

Σημειώνουμε εδώ ότι η κάλυψη του «Ταχυδρόμου» ήταν πιο ενημερωτική και ειδησεογραφική, καθώς δημοσίευσε το πλήρες κείμενο του διατάγματος στο πρωτοσέλιδό της, πριν ακόμη δημοσιευτεί στην επίσημη εφημερίδα της κυβέρνησης.⁴¹² Επιπρόσθετα, η εφημερίδα φρόντιζε να αφιερώνει μια εβδομαδιαία στήλη κάθε Παρασκευή υπό τον τίτλο: «Εργατικά Ζητήματα.. Ο Ταχυδρόμος απαντά εις τας απορίας των εργαζομένων». Η στήλη έφερε στο φως τα προβλήματα της αιγυπτιώτικης ελληνικής εργατικής τάξης από το 1960. Ήταν αφιερωμένη σε επιστολές Ελλήνων εργατών και τους προσέφερε νομικές συμβουλές για την διαχείριση των νέων νομοθετικών μέτρων που σχετίζονται με την εργασία των αλλοδαπών στην Αίγυπτο. Σημειώνεται από τις επιστολές των αναγνωστών της

⁴¹¹ Πάροικος, Κάιρο, 1. 12. 1960, σ. 1, 2.

⁴¹² Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 22.10.1960, σ. 1.

εφημερίδας ότι μεγάλο μέρος των αναγνωστών ζητούσε νομική συμβουλή για αποζημίωση μετά την παραίτηση από την εργασία τους, με σκοπό την οριστική αποχώρηση από την Αίγυπτο.⁴¹³

Αν ρίξουμε φως σε μια από τις εντυπωσιακές επιστολές που δημοσιεύτηκαν στη στήλη της εφημερίδας, θα παρατηρήσουμε ότι ένας αναγνώστης εκ Καΐρου, υπογραφόμενος ως Γ.Β, έγραψε ότι εργάζεται ως εργάτης σε ελληνική επιχείρηση από την 1.08.1955. Ο Αιγυπτιώτης εργάτης, αν και είχε την ευκαιρία να συνεχίσει την εργασία του, για να συμπληρώσει τη δεκαετή περίοδο, ωστόσο έγραψε ότι «τον προσεχή Ιανουάριο σκοπεύω να παραιτηθώ λόγω του ότι πρόκειται να επαναπατρισθώ. [...] Θα λάβω πλήρη αποζημίωσιν αφού αναχωρώ οριστικώς, η πρέπει να έχω κλείσει τα 10 χρόνια;». Ο «Ταχυδρόμος» απάντησε: «Θα εισπράξητε τα δυο τρίτα της αποζημιώσεως».⁴¹⁴

Αξιοσημείωτη είναι η αναφορά του «Ταχυδρόμου» ότι παρακολουθούσε στενά την κάλυψη των αθηναϊκών εφημερίδων για το νέο διάταγμα, έχει ιδιαίτερη σημασία, αφού σε ένα από τα κύρια άρθρα της εφημερίδας έγραψε ένα άρθρο με τον τίτλο «ΣΙΩΠΗ»,⁴¹⁵ στο οποίο ανέφερε ότι ο *Ραδιοσταθμός Αθηνών* δεν έχει καταδεχθεί να σχολιάσει το ζήτημα του διατάγματος, παρά το πέρασμα δύο εβδομάδων από την έκδοσή του. Σχολιάζοντας αυτό το ζήτημα, ο «Ταχυδρόμος» έγραψε τα ακόλουθα:

«Ακόμη δεν έχει καταδέχθη ο Ραδιοσταθμός Αθηνών να σχολιάση την πρόσφατον κρίσιν των εν Αιγύπτω Ελλήνων. Ημπορεί να ασχοληθῆ με εμβρύθειαν διά τα εσωτερικά του Λαού και να πληροφόρησε τους ακροατάς τους διά το τι σκέπτεται η Α ή η Β καλλιτέχνις τρίτης κατηγορίας διά την θεατρικὴν μας κίνησιν, ουδεμία όμως μνεΐα εγένετο διά τα προβλήματα των αποδήμων, εφ' ὅσον αυτά δεν σχετίζονται με ταξιδάκια τύπου *αποστολών* ή *αποστολῆν* αθλητῶν εδώ, δια τους οποίους διαθέτομεν και στρατιωτικά αεροπλάνα. Φαίνεται ότι διά της τακτικῆς αὐτῆς, οἱ εν Αθήναις θέλουν να ἔχουν την ψευδαΐσθησιν ὅτι το ζήτημα δεν ὑπάρχει: **Τι θα τους κάνωμε εδώ;** Δυστυχώς

⁴¹³ Αναλυτικά βλ., Ταχυδρόμος, 28.10.1960, σ.2· Ταχυδρόμος, 4,11,18. 11.1960, σ. 2· Ταχυδρόμος, 2.12.1960, σ. 2.

⁴¹⁴ Ταχυδρόμος, 2.12.1960, σ. 2.

⁴¹⁵ Σύμφωνα με τον «Ταχυδρόμο», οι ελληνικές εφημερίδες: «Καθημερινή, Βήμα και Έθνος», σχολίασαν έντονα αυτό το νέο διάταγμα. Η Καθημερινή έγραψε ότι «οι στενοί δεσμοί μεταξύ Ελλάδος και της Η.Α.Δ. είναι δι' αμφοτέρας τας πλευράς χρήσιμοι, πρέπει να εννοήση ότι ο Ελληνικός Λαός θεωρεί ως προϋπόθεσιν των σχέσεων αυτών την ευμενή μεταχείρισιν των εν Αίγυπτω ομογενών». Ενώ το Έθνος υιοστήριξε στο άρθρο της ότι «Ολοένα δυσχερεστέρα γίνεται η θέση του Ελληνισμού της Αιγύπτου. Οι νέοι περιορισμοί καθιστούν προβληματικήν την περαιτέρω παραμονήν των ομογενών εις την χώραν.[...]. Το καθιερούμενο ετήσιον δελτίον εργασίας διά τους μη Αιγυπτίους, το οποίο θα εκδίδεται ή θα ανανεούται, εφ' ὅσον δεν συνεπάγεται ανταγωνισμό προς το ιθαγενές εργατικόν δυναμικόν, η ανάγκη ειδικών αδειών διά την άσκησιν ορισμένων επαγγελμάτων και ο καθορισμός ποσοστού 15% διά την χρησιμοποίησιν ξένων εις εκάστην επιχείρησιν, αποτελούν δραστικά μέσα ξενηλασίας». Βλ., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 29. 10. 1960, σ. 1.

όμως υπάρχει και υπάρχει, πολύ περισσότερο, όταν διά της αδιαφορίας των και της σιωπής των, ουδόλως πρόκειται να λυθή αφ' εαυτού»⁴¹⁶

Αυτή η Σιωπή δεν ήταν μόνο στην Αθήνα, αλλά και στο Κάιρο. Στις πρώτες μέρες, οι αιγυπτιακές εφημερίδες δεν ενδιαφέρονταν να καλύψουν τις προεκτάσεις αυτού του διατάγματος, ενώ η κάλυψη ξεκίνησε δυο εβδομάδες μετά την έκδοσή του. Στις 6 Νοεμβρίου 1960, παρατηρείται ότι η αιγυπτιακή εφημερίδα *al Ahram* δημοσίευσε το πρώτο δημοσιογραφικό κείμενο σχετικά με το νέο διάταγμα υπό τον τίτλο: «Η εφημερίδα ανοίγει την πόρτα της μπροστά στους αλλοδαπούς, στο πλαίσιο της συζήτησης σχετικά με το διάταγμα υπ' αριθμό 263/1960».⁴¹⁷ Ενώ άλλες αιγυπτιακές εφημερίδες αναφέρθηκαν στις προετοιμασίες του Υπουργείου Εργασίας για τα Γραφεία στα οποία θα εργάζονταν για την υποβολή των αιτήσεων εργασίας των ξένων σε ολόκληρη την Αίγυπτο. Σύμφωνα με την *al Akhbar*, 300 Αιγύπτιοι υπάλληλοι έχουν ήδη εκπαιδευτεί για την ανάληψη εργασίας στην Υπηρεσία των Αδειών Εργασίας.⁴¹⁸

Η αιγυπτιώτικη εφημερίδα «Ταχυδρόμος», από την πλευρά της, δημοσίευσε σχεδόν καθημερινά άρθρα, ακριβώς από τις 21 Οκτωβρίου 1960 μέχρι τις 3 Μαρτίου 1961, σχετικά με το διάταγμα 263/1960 και τις αρνητικές συνέπειές του στην εργατική τάξη στην ελληνική παροικία. Κατά τις πρώτες ημέρες της έκδοσης του διατάγματος, ο «Ταχυδρόμος» έγραψε ότι οι διατάξεις του είναι ιδιαίτερα περιοριστικές στις ήδη περιορισμένες δυνατότητες των ξένων εργαζομένων στην Αίγυπτο, μεταξύ των οποίων την συντριπτική πλειοψηφία έχουν οι Έλληνες.⁴¹⁹ Εν τω μεταξύ, η αιγυπτιώτικη εφημερίδα διόρισε τον Αιγύπτιο Καθηγητή Νομικής *Ahmed Zaki Badawi*, με δυο συγκεκριμένα καθήκοντα: το πρώτο να προσφέρει τις νομικές συμβουλές του στην ελληνική εργατική τάξη μέσω άρθρων του στην εφημερίδα και το δεύτερο καθήκον, να βρίσκεται σε επικοινωνία με τους αρμόδιους στο αιγυπτιακό Υπουργείο Εργασίας, μιας και ο *Badawi* εργαζόταν από τα τέλη της δεκαετίας του '40 ως Επιθεωρητής της εργασίας των ξένων επιχειρήσεων στην Τμήμα Εταιρειών στο αιγυπτιακό Υπουργείο Οικονομικών.⁴²⁰

⁴¹⁶ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 31. 10. 1960, σ. 1. Στην ίδια γραμμή βλ., και το άρθρο του Ντίνου Κουτσούμη, Αιγυπτιώτη δημοσιογράφου στην ίδια εφημερίδα υπό τον τίτλο «ΜΟΚΟ ΠΕΡΙ ΑΠΓΥΠΤΙΩΤΩΝ»: Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 9. 11. 1960, σ. 1.

⁴¹⁷ *Al Ahram*, 6. 11. 1960, σ. 8.

⁴¹⁸ *Al Akhbar*, Κάιρο, 14. 11. 1960, σ. 3

⁴¹⁹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 21. 10. 1960, σ. 1.

⁴²⁰ Ο *Ahmed Zaki Badawi* δημοσίευσε αρκετές ερευνητικές εργασίες στα Αραβικά και Γαλλικά που άρχισε να δημοσιεύεται το 1933 με μια μελέτη υπό τίτλο «Η κοινωνική ιστορία της Αιγύπτου», ενώ δημοσίευσε το 1953, μετά το ξέσπασμα της Επανάστασης του 1952, τη μελέτη του υπό τίτλο

Έκτοτε, ο *Zaki Badawi* έγραφε τη στήλη της εφημερίδας υπό τον τίτλο «Εργατικά Ζητήματα.. Ο Ταχυδρόμος απαντά εις τας απορίας των εργαζομένων». Στο ίδιο πλαίσιο, ο «Ταχυδρόμος» δημοσίευσε, μια εβδομάδα μετά από την έκδοση του διατάγματος, ότι ο *Zaki Badawi* επικοινωνήσε με τους αρμόδιους στο αιγυπτιακό υπουργείο κοινωνικών Υποθέσεων και Εργασίας, οι οποίοι τον διαβεβαίωσαν ότι «δεν πρέπει να υπάρξει ανησυχία [...] το διάταγμα θα εφαρμοσθή με πάσαν δυνατήν ελαστικότητα». ⁴²¹ Ωστόσο, σε ένα άλλο άρθρο που παρουσίασε η εφημερίδα στους αναγνώστες της, υποστήριξε ότι όλες οι επίσημες δηλώσεις που επιδιώκουν να ηρεμούν την Παροικία δεν θα λειτουργούν, εφόσον ορισμένα από τα εδάφια αυτού του διατάγματος εξακολουθούν να ισχύουν και δεν έχουν καταργηθεί. ⁴²²

Στο ανωτέρω άρθρο που δημοσιεύθηκε με τον τίτλο «ΚΑΙ Ο ΑΓΩΝ ΣΥΝΕΧΙΖΕΤΑΙ», σχολιάστηκε ότι το διάταγμα περί της εργασίας των ξένων στην Αίγυπτο μοιάζει σαν «επί των κεφαλών μας να έσκασε η βόμβα», διότι η πρώτη διάταξή του αφορούσε την υποχρέωση η άδεια εργασίας να ανανεώνεται κάθε χρόνο, ενώ η δεύτερη αφορούσε την απαγόρευση στους αλλοδαπούς εργαζόμενους να υπερβαίνουν το 15% σε οποιεσδήποτε επιχειρήσεις. Το άρθρο σχολίασε τις εν λόγω διατάξεις γράφοντας: «Ημέρας τώρα αγωνιζόμεθα όλοι οι Έλληνες της χώρας αυτής, να πείσωμεν τους αρμοδίους ότι αυτάι αι δύο διατάξεις και η κάθε μια των χωριστά, είναι ικαναί με μονοκονδυλιάν να σβύσουν την ελληνική Παροικία εδώ, χωρίς πολλάς – πολλάς διατυπώσεις». ⁴²³ Εν τω μεταξύ, η Καϊρινή εφημερίδα «Πάροικος» ζήτησε να πραγματοποιήσει μια παροικιακή απογραφή για την εργατική τάξη, εφόσον: «χωρίς τους στατιστικούς αριθμούς είναι αδύνατον να γίνη μια ολοκληρωμένη και αναλυτική εκτίμηση της σημερινής πραγματικότητος της Παροικίας». ⁴²⁴

Κατά τη διάρκεια αυτής της *φλεγμονώδους κρίσης*, ο Έλληνας πρέσβης, Δημ. Λάμπρος, ανακοίνωσε την επίσκεψή του στον Αιγύπτιο Υπουργό Εργασίας, για να συζητήσει την εξαίρεση της εργατικής τάξης στην Παροικία από ορισμένες διατάξεις

«Επεξήγηση της εργατικής νομοθεσίας στην Αίγυπτο». Ενδεικτικά Βλ., *Zaki Badawi* (1953). *Sharh Tashri 'at al 'Amal fe Masr: (η Επεξήγηση της Εργατικής Νομοθεσίας στην Αίγυπτο)*, εκδ. Dar al Fekr al Arabi, Κάιρο. Επίσης και βλ. την αναφορά στον *Zaki Badawi* στον φάκελο των Αιγυπτίων εποπτών για ξένες εταιρείες: Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, το Αρχείο του Υπουργείου Οικονομικών, Φάκελος 607, Υποφάκελος 58, Πρακτικά του Τμήματος των Εταιρειών, μέρος 1. (Dār al-Wath'iq al-Qawmīyya, Wazārāt al Malyat, Ma'hāfez Maslahat al-Sharekāt).

⁴²¹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 26. 10. 1960, σ. 1.

⁴²² Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 16. 11. 1960, σ. 1.

⁴²³ Στο ίδιο.

⁴²⁴ Πάροικος, Κάιρο, 25. 11. 1960, σ. 1, 3.

του διατάγματος, ιδίως εκείνων που σχετίζονταν με την ετήσια ανανέωση της άδειας εργασίας. Τα επαναλαμβανόμενα άρθρα στον αιγυπτιώτικο Τύπο που ανυπομονούσαν να ξέρουν τα αποτελέσματα της επίσκεψης, έφερναν στο φως το μέγεθος του άγχους στην Παροικία. Ο «Ταχυδρόμος» δημοσίευσε ότι ο πρέσβης θα επισκεφθεί τον Αιγύπτιο Υπουργό Εργασίας στις 26 Οκτωβρίου 1960. Την προηγούμενη μέρα, ο πρέσβης έλαβε ένα υπόμνημα από τους εκπροσώπους των ελληνικών κοινοτήτων στην Αίγυπτο που περιείχε μια βασική απαίτηση από τον Υπουργό Εργασίας, για να εξαιρεθούν «οι γεννηθέντες ή από του 1937 διαμένοντες εις της Η.Α.Δ» από τις διατάξεις του εργατικού νόμου 91/1959 και του διατάγματος 263/1960.⁴²⁵

Εν τω μεταξύ, ο αιγυπτιώτικος Τύπος κάλυψε εκτενώς το «ΠΑΓΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ» αντιπροσώπων όλων των ελληνικών Κοινοτήτων στην Αίγυπτο.⁴²⁶ Μέσα από αυτό το συνέδριο θα αποκρυσταλλώσει τα αιτήματα του Ελληνισμού της Αιγύπτου και θα τα προβάλλει στην αιγυπτιακή κυβέρνηση παραλλήλως προς την προβολή την οποία θα κάνει η ελληνική Πρεσβεία.⁴²⁷ Στις 6 Νοεμβρίου, λοιπόν, σε ολοσέλιδο και στο κύριο άρθρο του «Ταχυδρόμου», ανακοινώθηκαν τα αποτελέσματα του Συνεδρίου που αποφάσισε την υποβολή υπομνήματος προς τον Νάσσερ.⁴²⁸ Το υπόμνημα έχει διαιρεθεί σε δυο μέρη. Το πρώτο αφορούσε την εξαίρεση από ορισμένες διατάξεις του διατάγματος υπ' αριθμ. 263 και του εργατικού νόμου του 1959. Το δεύτερο μέρος ήταν να δοθεί στους Αιγυπτιώτες Έλληνες εργαζόμενους διάστημα 5 χρόνων μέχρι να εφαρμοστούν τα νέα μέτρα.⁴²⁹

⁴²⁵ Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι μέχρι τις 11 Νοεμβρίου του 1960 αυτή η συνάντηση του Έλληνα Πρέσβη με τον Αιγύπτιο Υπουργό Εργασίας δεν έχει πραγματοποιηθεί. Μερικοί τίτλοι του «Ταχυδρόμου» είναι χαρακτηριστικοί και δείχνουν, κατά πάσα πιθανότητα, ότι η εφημερίδα δίνει στους αναγνώστες της, μεγάλη ελπίδα για αυτή την επίσκεψη, η οποία ακυρώθηκε 4 φορές. Τελικά στις 13 Νοεμβρίου η συνάντηση πραγματοποιήθηκε, αλλά μόνο με τον Αναπληρωτή Υπουργό, με παρουσία του Ιταλού πρέσβη. Και ο Έλληνας πρέσβης παρουσίασε το υπόμνημα της Παροικίας ζητώντας εξαίρεση της από τις διατάξεις του διατάγματος αριθμ. 263/1960. Αναλυτικά βλ., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 26, 30, 31. 10. 1960, σ. 1· Ταχυδρόμος, 13. 11. 1960, σ. 1.

⁴²⁶ Ο «Ταχυδρόμος» δημοσίευσε σχεδόν καθημερινά άρθρα σχετικά με αυτό το συνέδριο από 1 Νοεμβρίου έως 10 Νοεμβρίου 1960. Αναλυτικά., βλ. Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 1, 2, 4. 11. 1960, σ. 1· Ταχυδρόμος, 6, 7, 8, 9, 10. 11. 1960, σ. 1, 2

⁴²⁷ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 1. 11. 1960, σ. 1· Ταχυδρόμος, 4. 11. 1960, σ. 1

⁴²⁸ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 6. 11. 1960, σ. 1, 2.

⁴²⁹ Πιο συγκεκριμένα, το Υπόμνημα του Παγκοινοτικού Συνεδρίου ζήτησε να απαλλαγούν οι έχοντες 5 έτη ή 1 έτη ρεζιντάνς από τα περιοριστικά ποσοστά του άρθρου 5 του Διατάγματος 263 τόσο οι ατομικές επιχειρήσεις όσο και οι ανώνυμες εταιρείες. Εάν δεν εξαιρεθούν οι έχοντες 5 έτη ή 1 έτη ρεζιντάνς από τα περιοριστικά ποσοστά, τουλάχιστον να μη εφαρμόζονται τα ποσοστά αυτά στις επιχειρήσεις που απασχολούν μέχρι 50 εργατοϋπαλλήλους. Εν κατακλείδι του υπομνήματος ανέφερε ότι οπωσδήποτε να χορηγηθεί 5έτης προθεσμία ή να δυνηθούν οι επιχειρήσεις να προσαρμοσθεί με τα ποσοστά του άρθρου 5. Να καταργηθεί η τουλάχιστον μειωθεί στο ελάχιστον το τέλος των 5 λιρών όσον αφορά τους εργατοϋπαλλήλους. Β., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 9. 11. 1960, σ. 1.

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου δεν παρατηρήσαμε καμία αναφορά στις εφημερίδες του Καΐρου, *al Ahram - al Akhbar - al Gomhoria*, σε αυτό το Υπόμνημα. Αντίθετα, ο «Ταχυδρόμος» δημοσίευσε διάφορα άρθρα σχολιάζοντας αυτό το Υπόμνημα. Μερικοί τίτλοι στην αιγυπτιώτικη εφημερίδα ήταν χαρακτηριστικοί: «Γνωρίζομεν πού Πηγαίνομεν;»,⁴³⁰ «Τα Δικαία Αιτήματά μας»,⁴³¹ «Όχι Διάσπασις»,⁴³² «Το Δικαίωμα Εργασίας»,⁴³³ «Η αρχή ήτο Καλή»,⁴³⁴ «Και ο Αγών Συνεχίζεται».⁴³⁵ Σε αυτά τα άρθρα, η *πίκρα* της Παροικίας εμφανίστηκε καθαρά, καθώς είναι εμφανής η σύνδεση μεταξύ της μεγάλης πιθανότητας για τη μαζική αποχώρηση της εργατικής τάξης και αυτού του νέου διατάγματος. Αν επιλέξουμε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, θα είναι σε δυο κυρία άρθρα που δημοσιεύθηκαν σε πρωτοσέλιδο του «Ταχυδρόμου» χωρίς όνομα. Το πρώτο άρθρο υποστήριξε ότι «η περιβόητος υπουργική απόφασις 263» χτύπησε τον απλό Αιγυπτιώτη εργαζόμενο.⁴³⁶

Ένα άλλο άρθρο αναφέρεται σε βασικές ενδείξεις ότι η αποχώρηση από την Αίγυπτο θα είναι η πλησιέστερη λύση για την εργατική τάξη στην Παροικία, εάν εξακολουθεί η αιγυπτιακή κυβέρνηση να θεσπίζει περιοριστικά μέτρα στην εργασία των Αιγυπτιωτών, παρόλο που θεωρούν τον εαυτόν τους ως «γηγενείς» και όχι αλλοδαπούς, όπως ακριβώς περιγράφει ο «Ταχυδρόμος»,⁴³⁷ τονίζοντας ότι το διάταγμα της εργασίας άφησε «άφατος πικρία» μέσα στην ψυχή των Ελλήνων της Αιγύπτου. Μέσω αυτού του άρθρου, ο «Ταχυδρόμος» έστειλε μηνύματα στον αναγνώστη του δημοσιεύοντας κατά γράμμα:

«[...] Οι εδώ Έλληνες θα εκτιμήσουν βαθύτατα μίαν ωμήν ξεκάθαρην απάντησιν [από τους Αιγυπτίους Αρμόδιους] εις το ερώτημα: **Μας θέλουν να μείνωμεν εδώ ναι ή όχι;** Εάν δεν μας θέλουν να μας το πουν ωμά και ημείς θα τους ευγνωμονούμε. Διότι απλουστάτα θα δυνηθώμεν αξιοπρεπώς και με την κεφαλήν ψηλά, να φροντίσωμεν να φύγωμεν και να εύρωμεν τρόπον να ζήσωμεν αλλού. Δεν τον τρομάζει τον Αιγυπτιώτη η εργασία».⁴³⁸

Βλέπουμε ότι το άμεσο μήνυμα από το προαναφερθέν άρθρο είναι ότι η αιγυπτιώτικη εφημερίδα επιδίωκε να παρακινήσει τους ηγέτες της Παροικίας να ενημερώσουν την αιγυπτιακή κυβέρνηση ότι για τους Αιγυπτιώτες Έλληνες ενδέχεται

⁴³⁰ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 1. 11. 1960, σ. 1.

⁴³¹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 8. 11. 1960, σ. 1.

⁴³² Στο ίδιο.

⁴³³ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 9. 11. 1960, σ. 1.

⁴³⁴ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 6. 11. 1960, σ. 1.

⁴³⁵ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 16. 11. 1960, σ. 1. Και βλ., Πάροικος, Κάιρο, 1. 12. 1960, σ. 1· Πάροικος, 2. 12. 1960, σ. 1, 2· Πάροικος, 17. 01. 1961, σ. 1· Πάροικος, 10. 03. 1961, σ. 1, 6.

⁴³⁶ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 6. 11. 1960, σ. 1.

⁴³⁷ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 8. 11. 1960, σ. 1.

⁴³⁸ Στο ίδιο.

να πλησιάζει η μαζική αποχώρησή τους από την Χώρα. Αυτό το μήνυμα ίσως διαισθάνθηκε ο αιγυπτιακός Τύπος, ο οποίος αρχικά δεν ενδιαφερόταν να καλύψει τις αρνητικές επιπτώσεις του νέου διατάγματος στους αλλοδαπούς εργαζόμενους στην Αίγυπτο.

Είναι η πρώτη φορά που παρατηρούμε ότι ο αιγυπτιακός Τύπος δεν έχει προηγηθεί του αιγυπτιώτικου Τύπου με κάλυψη και σχολιασμό ενός γεγονότος ή νομοθεσίας που σχετίζεται με αλλοδαπούς· αυτή τη φορά αντιπροσώπευε την αντίδραση και όχι τη δράση, πράγμα που εμφανίστηκε στην εφημερίδα *al Ahram*, η οποία υιοθέτησε άλλη πολιτική γραμμή για την κάλυψη του νέου διατάγματος, 20 ημέρες μετά την έκδοσή του.⁴³⁹ Η *al Ahram* υιοθέτησε νέα προσέγγιση και άρχισε να δημοσιεύει μια σειρά συνεντεύξεων Τύπου με εκπροσώπους ξένων εργαζομένων στην Αίγυπτο. Η εν λόγω σειρά συνεντεύξεων Τύπου δημοσιεύθηκε για μια περίοδο 9 ημερών, ξεκινώντας από τις 6 και λήγοντας στις 14 Νοεμβρίου 1960. Η αξιοσημείωτη σε αυτές τις συνεντεύξεις παρατήρηση είναι μια ολόκληρη σειρά που αφιερώθηκε μόνο σε Έλληνες εργαζόμενους και δημοσιεύθηκε για δύο ημέρες, καθώς η εφημερίδα ενδιαφερόταν να δείξει τις φωτογραφίες τους στις πρώτες σελίδες της εφημερίδας, ενώ παράλληλα αναφέρθηκε και στη σημασία της συνεχούς παρουσίας Ελλήνων εργαζομένων στην αιγυπτιακή κοινωνία.⁴⁴⁰ Σκοπός των συνεντεύξεων, όπως ήταν σαφές από τα κείμενα αυτά, ήταν να απορροφήσει την «πίκρα» της ελληνικής εργατικής τάξης στην Αίγυπτο, πίκρα η οποία εκφραζόταν στα υπομνήματα της Παροικίας που είχαν υποβληθεί στον Νάσσερ αναφέροντας στους κινδύνους του νέου διατάγματος 263/1960 για την επιβίωση ξένων κοινοτήτων στην Αίγυπτο.

Η σειρά συνεντεύξεων της εφημερίδας *al Ahram* πραγματοποιήθηκε μεταξύ αλλοδαπών εργαζομένων, από τη μία πλευρά, και αξιωματούχων του αιγυπτιακού Υπουργείου Εργασίας, από την άλλη. Στην εισαγωγή αυτής της σειράς, η εφημερίδα αναγνώριζε ότι το υπουργικό διάταγμα 263/1960, προκάλεσε «ανησυχίες και φόβους» μεταξύ των ξένων στη Αίγυπτο: «Το διάταγμα δεν θα περάσει εύκολα μεταξύ τους», σύμφωνα με περιγραφή της *al Ahram*.⁴⁴¹ Σε άλλο άρθρο, η *al Ahram* θεώρησε ότι το διάταγμα 263/1960 ήταν «σοκαριστικό» για την ξένη εργατική τάξη

⁴³⁹ Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι υπήρχε κάλυψη του ίδιου διατάγματος σε ορισμένες άλλες αιγυπτιακές εφημερίδες, αλλά η κάλυψη του *al Ahram* για τις αρνητικές συνέπειες του ήταν πιο εμφανής. Βλ., *Al Mass'a*, Κάιρο, 12, 13. 11. 1960· *Al Akhbar*, Κάιρο, 14. 11. 1960, σ. 3.

⁴⁴⁰ Αυτή η σειρά συνεντεύξεων δημοσιεύθηκε στην *al Ahram* στις 8 και 14 Νοεμβρίου 1960, σ. 6.

⁴⁴¹ *Al Ahram*, 6. 11. 1960, σ. 8

στην Αίγυπτο,⁴⁴² οπότε έκρινε απαραίτητο να συζητήσει την αναγκαιότητα θέσπισης μεταβατικής περιόδου για την εφαρμογή του εν λόγω διατάγματος. Η μεταβατική περίοδος για την εφαρμογή του διατάγματος ορίστηκε για ένα μόνο μήνα από το Υπουργείο Εργασίας. Η εφημερίδα, λοιπόν, θεώρησε ότι ο καθορισμός μόνο ενός μήνα για την εφαρμογή του διατάγματος είναι αδύνατος και αποτελεί κίνδυνο για την αιγυπτιακή αγορά εργασίας.⁴⁴³

Φαίνεται, επίσης, ότι η αιγυπτιακή εφημερίδα αντιτάχθηκε στη διάταξη σχετικά με την ετήσια ανανέωση της άδειας εργασίας, αναφέροντας ότι η ετήσια ανανέωση αναγκάζει τον αλλοδαπό εργαζόμενο να μην είναι σίγουρος για τη συνέχιση της εργασίας του στην Αίγυπτο, καθώς σύμφωνα με το νέο διάταγμα, έκαστος αλλοδαπός εργάτης πρέπει κάθε χρόνο να ζητά τη γνώμη του Αιγυπτιακού Υπουργείου Εργασίας εάν δικαιούται να εργάζεται στη χώρα ή όχι: «Αυτό πρέπει να τροποποιηθεί», όπως υποστήριξε η *al Ahram*.⁴⁴⁴ Παρά το αίτημά της για τροποποίηση του νέου διατάγματος, η *al Ahram* τόνισε ταυτόχρονα τη σημασία μιας τέτοιας νομοθεσίας: «Η σκοπιμότητα αυτού του διατάγματος είναι σαφής και πολύ σημαντική, καθώς θα προσφέρει νέες ευκαιρίες για τους Αιγύπτιους εργαζόμενους. Τα εθνικά χέρια έχουν περισσότερο δικαίωμα στις θέσεις εργασίας».⁴⁴⁵

Από το προαναφερθέν ρεπορτάζ, σημειώνουμε ότι η αιγυπτιακή εφημερίδα αποκάλυψε άμεσα την τάση της αιγυπτιακής κυβέρνησης να προωθήσει τη νέα εργατική νομοθεσία, μέσα από την οποία θα προσφέρει στους Αιγύπτιους εργαζόμενους νέες ευκαιρίες εργασίας, ειδικά με την έξοδο ξένων από την Αίγυπτο, σύμφωνα με την προαναφερθείσα περιγραφή της *al Ahram*. Με άλλα λόγια, είναι μία σειρά μέτρων περιοριστικής νομοθεσίας που μειώνει τις πιθανότητες παρουσίας ξένων στην Αίγυπτο και αυξάνει τις πιθανότητες των Αιγυπτίων να αποκτήσουν τις θέσεις εργασίας εκείνων. Οι Αιγύπτιοι εργοδότες ενδέχεται να έχουν παρατηρήσει την εν λόγω επίσημη τάση, οπότε παρατηρούμε στο δεύτερο επεισόδιο της σειράς συνεντεύξεων της *al Ahram* ότι οι Αιγύπτιοι εργοδότες αντιτάχθηκαν στο υπουργικό διάταγμα, θεωρώντας ότι θα οδηγούσε στην αποχώρηση των καλύτερων αλλοδαπών εργαζομένων από την Αίγυπτο.⁴⁴⁶

⁴⁴² *Al Ahram*, 7. 11. 1960, σ. 6

⁴⁴³ *Al Ahram*, 6. 11. 1960, σ. 8

⁴⁴⁴ Στο ίδιο.

⁴⁴⁵ Στο ίδιο.

⁴⁴⁶ *Al Ahram*, 7. 11. 1960, σ. 6.

Η ομιλία των Αιγυπτίων εργοδοτών στην *al Ahram* έδειξε ότι το υπουργικό διάταγμα 263, αν και είχε στην ουσία εκδοθεί για τη ρύθμιση της εργασίας των αλλοδαπών στην Αίγυπτο, ωστόσο, επηρεάζει άμεσα τους Αιγυπτίους ιδιοκτήτες επιχειρήσεων που εξαρτώνται από την ξένη εργασία για τη λειτουργία των επιχειρήσεών τους. Σύμφωνα με μια ανακοίνωση της αιγυπτιακής κυβέρνησης κατά το 1960, το ποσοστό των Ελλήνων εργαζομένων σε επιχειρήσεις που ανήκουν σε Αιγυπτίους έφτασε το 45%. Και γενικά ο αριθμός των Ελλήνων εργαζομένων στη Αίγυπτο το 1960 έφτασε περίπου σε 15.000, δηλαδή ο υψηλότερος μεταξύ όλων των ξένων κοινοτήτων, ακολουθούμενος από τον αριθμό των Ιταλών εργαζομένων με περίπου 6.000.⁴⁴⁷ Αυτό σημαίνει, με κάποιο τρόπο, ότι αυτές οι αιγυπτιακές επιχειρήσεις έχουν τεθεί σε δίλημμα λόγω αυτού του διατάγματος, καθώς ίσως αναγκάστηκαν να απολύσουν το μεγαλύτερο ποσοστό ξένων εργαζομένων σε αυτούς, για να προσλάβουν Αιγυπτίους.

Ένα από τα χαρακτηριστικά παραδείγματα που ανέδειξαν το μεγάλο ποσοστό των Ελλήνων εργαζομένων σε αιγυπτιακές επιχειρήσεις είναι ότι, όταν η *al Ahram* αφιέρωσε άρθρα από την σειρά συναντήσεών της με 4 Έλληνες εργαζόμενους, για να συζητήσουν τις επιπτώσεις του διατάγματος, 3 από αυτούς εργάζονταν σε αιγυπτιακές επιχειρήσεις. Ο Γιώργος Βακάκης, υπάλληλος σε αιγυπτιακή ασφαλιστική εταιρία, ο Νίκολας Πετροφέτης, * εργάτης σε ένα εργοστάσιο ψύξης και ο Φώτης Μιχαηλίδης, Μηχανικός αυτοκινήτων, μίλησαν όλοι για την ανάγκη εξαίρεσης Ελλήνων εργαζομένων που διαμένουν στη χώρα 10 χρόνια πριν από τις διατάξεις του νέου διατάγματος.⁴⁴⁸ Συγκινητικά ήταν τα λόγια του Γιώργου Βακάκη στην *al Ahram*, ο οποίος εξέφρασε την ανησυχία του ότι η αναχώρησή τους από την Αίγυπτο είναι επικείμενη, εάν τα περιοριστικά μέτρα συνεχίσουν, προσθέτοντας κατά γράμμα: «Οι περισσότεροι Έλληνες που εργάζονται στην Αίγυπτο ζούσαν εδώ και δεκαετίες, έως ότου έγινε η χώρα μας. Αν επιστρέψουμε στην Ελλάδα θα είμαστε σαν ξένοι. Γεννηθήκαμε εδώ και μεγαλώσαμε εδώ».⁴⁴⁹

Άξια αναφοράς στην κάλυψη της *al Ahram* για τις συνέπειες του διατάγματος της εργασίας ήταν η συνειδητοποίηση της σημασίας της ελληνικής εργατικής τάξης στην

⁴⁴⁷ *Al Ahram*, 8, 14. 11. 1960, σ. 6.

* Μερικές φορές, λόγω της δυσκολίας μεταγραφής ορισμένων ελληνικών γραμμάτων στα αραβικά, βρίσκουμε κάποια ελληνικά ονόματα γραμμένα σε άρθρα αιγυπτιακών εφημερίδων με τέτοιο τρόπο που είναι δύσκολο να γνωρίζουμε το πραγματικό όνομα. Επομένως, έχουμε μεταφέρει τα ονόματα εδώ με τα ίδια γράμματα γραμμένα στα αραβικά.

⁴⁴⁸ *Al Ahram*, 8. 11. 1960, σ. 6.

⁴⁴⁹ Στο ίδιο.

Αίγυπτο. Η συνειδητοποίηση αυτή εμφανίστηκε αφενός στη κάλυψή της για την σειρά συνεντεύξεων, μέσα στην οποία αφιερώθηκαν τρία ρεπορτάζ από έξι για τους Έλληνες εργαζόμενους στην Αίγυπτο,⁴⁵⁰ και αφετέρου στη δημοσίευση ενός ρεπορτάζ μέσα από το οποίο παρουσιάζεται η γνώμη δύο νομικών, ένας εκ των οποίων ήταν ο Αιγυπτίωτης δικηγόρος Κωνσταντίνος Ζαρρής, σχετικά με τον αντίκτυπο της εργατικής νομοθεσίας στο μέλλον των ξένων κοινοτήτων στην Αίγυπτο. Ο Έλληνας δικηγόρος, κατά την αιγυπτιακή εφημερίδα, επιβεβαίωσε ότι οι Αιγυπτιώτες Έλληνες που έχουν άδεια διαμονής μακράς διάρκειας (10 έτη), πρέπει να έχουν το δικαίωμα να εργάζονται χωρίς άδεια εργασίας.⁴⁵¹

Από την άλλη πλευρά, ο Αιγύπτιος καθηγητής νομικής και δικηγόρος, *Gamal al Otify*, ο οποίος έχει τεθεί από την *al Ahram* σε δημοσιογραφική αντιμετώπιση με τον Αιγυπτίωτη Έλληνα δικηγόρο Κωνσταντίνο Ζαρρή, δήλωσε ότι η θέσπιση νόμου που ρυθμίζει την εργασία των αλλοδαπών στην Αίγυπτο και την έκδοση των αδειών εργασίας, είναι επιτακτική ανάγκη για το εθνικό συμφέρον της χώρας και δεν παραβιάζει τους διεθνείς νόμους. Ο Αιγύπτιος δικηγόρος πρόσθεσε, επίσης, ότι η αγορά εργασίας πρέπει να δώσει προτεραιότητα στον Αιγύπτιο εργάτη που μπορεί να κάνει την ίδια εργασία που κάνει ο αλλοδαπός.⁴⁵²

Στον τελευταίο γύρο της σειράς συνεντεύξεων, παρατηρείται ότι η *al Ahram* δημοσίευσε σε ολοσέλιδο ένα ρεπορτάζ υπό τον τίτλο «οι Έλληνες επιθυμούν να εφαρμοστεί το άρθρο 18 του διατάγματος υπ' αριθμ. 263 σε αυτούς».⁴⁵³ Αυτό το ρεπορτάζ αφιερώθηκε στην ελληνική Παροικία, γράφοντας ότι οι γονείς μαθητών που σπουδάζουν σε ελληνικά σχολεία πιστεύουν ότι αυτό το διάταγμα θα καταστήσει αδύνατο το μέλλον των παιδιών τους στην Αίγυπτο. Ο κύριος λόγος γι' αυτό, σύμφωνα με την αιγυπτιακή εφημερίδα, είναι η αρνητική επίδραση στο πνεύμα των Ελλήνων, προσθέτοντας ότι «αυτό το διάταγμα απογοητεύει τους Αιγυπτιώτες μαθητές και τους γονείς τους, που πιστεύουν ότι είναι μέρος του λαού αυτής της χώρας, αφού γεννήθηκαν και έζησαν σε αυτήν για δεκαετίες. [...] Εκτός από την απαίτηση ετήσιας άδειας εργασίας, αυτό το νέο διάταγμα περιλαμβάνει, επίσης, πολύπλοκες νομικές διαδικασίες. Για παράδειγμα, σε μια ελληνική εταιρεία που τα μέλη της αποτελούνται από μια οικογένεια, πώς μπορεί να εφαρμοστεί το ποσοστό

⁴⁵⁰ Αναλυτικά βλ. *Al Ahram*, 8, 10, 14. 11. 1960, σ. 6.

⁴⁵¹ *Al Ahram*, 10. 11. 1960, σ. 6.

⁴⁵² Στο ίδιο.

⁴⁵³ Το άρθρο 18 του παραπάνω διατάγματος αναφέρει ότι θα διευκολυνθεί η έκδοση αδειών εργασίας για αλλοδαπούς που έχουν γεννηθεί ή διαμένουν επί μακρόν στην Αίγυπτο. βλ., *Al Ahram*, 14. 11. 1960, σ. 6.

15% σε αυτούς, καθώς το διάταγμα απαιτεί το 85% των εργαζομένων οποιασδήποτε εταιρείας ή ιδρύματος να είναι Αιγύπτιοι πολίτες;»⁴⁵⁴

Η *al Ahram* ολοκλήρωσε την 9ήμερη σειρά συνεντεύξεων, ζητώντας από το Υπουργείο Εργασίας να επανεξετάσει τη μεταβατική περίοδο για την εφαρμογή του νέου διατάγματος, το οποίο είχε οριστεί για ένα μήνα μόνο. Επιπροσθέτως, αιτήθηκε να επανεξετάσει το ζήτημα της ανανέωσης της άδειας εργασίας, με διάρκεια τουλάχιστον τρία χρόνια και όχι ετησίως, προκειμένου να καθησυχάσει την ξένη εργατική τάξη για τη συνέχιση της εργασίας τους στην Αίγυπτο.⁴⁵⁵ Από την άλλη πλευρά, η αιγυπτιώτικη εφημερίδα «Ταχυδρόμος» ανέδειξε την κάλυψη της *al Ahram*. Στο πρωτοσέλιδό της, ο Αιγυπτιώτης δημοσιογράφος Ντίνος Κουτσούμης έγραψε το κύριο άρθρο της εφημερίδας υπό τον τίτλο «το μάθημα της Αχράμ», επισημαίνοντας:

«[...] ένα μήνα σχεδόν μετά την δημοσίευση του διατάγματος, η *Αχράμ* η μεγαλύτερη εφημερίς της Η.Α.Δ., μόνη της, άρχισε να συζητά τα αποτελέσματα που θα έχει το διάταγμα σε μας [...] Από την ολόκληρη σιωπή καλή είναι και η αυθόρμητη επέμβαση της *Αχράμ*. [...] Πάντοτε το ελέγαμε: το μεγάλο σφάλμα των Υπηρεσιών μας εδώ που πληρώνονται από το Κράτος για να μας εξυπηρετούν είναι ότι ποτέ δεν εφρόντισαν να κάνουν επαφές, να δημιουργήσουν κλίμα. [...] Καμιά επαφή με τον Αιγυπτιακό Τύπο δεν είχαν ποτέ οι δικοί μας. [...] αλλά ο καημένος ο κοσμάκης που έχει την απαίτηση να φροντίξει γι' αυτόν η κυβέρνηση του, να τον προστατεύει, να του δείχνει στοργή, αυτός ο κοσμάκης δυσφορεί με το δίκιό του. Τώρα έρχεται η Αχράμ, ένας τεράστιος οργανισμός στην Ανατολή ολόκληρη, να μας δώσει ένα μάθημα. Αφού εμείς δεν φροντίσαμε να πλησιάσουμε τους Αιγυπτίους δημοσιογράφους και να τους κατατοπίσουμε έρχονται μόνοι τους. Αφού εμείς δεν τους ζητήσαμε την βοήθεια τους έρχονται μόνοι τους να μας την δώσουν, [...] αφού εμείς δεν κυττάζαμε τα του σπιτιού μας».⁴⁵⁶

Ορμώμενος από αυτήν τη σειρά συνεντεύξεων της *al Ahram*, παρατηρείται ότι ο Πρόεδρος της ΕΚΚ, Νικ. Πιερράκος, δήλωσε στον αιγυπτιώτικο Τύπο ότι δεν υπάρχει «λόγος πανικού» κατόπιν της εκδόσεως του υπουργικού διατάγματος 263/1960.⁴⁵⁷ Σε αντίθεση με την γνώμη του προέδρου της κοινότητας Καΐρου, όμως, ο πρόεδρος της κοινότητας Αλεξάνδρειας, Αν. Θεοδωράκης, είχε αξιολογήσει τον κίνδυνο του διατάγματος ακόμη και μερικά χρόνια πριν από την έκδοσή του. Αρκεί εδώ να επιστρέψουμε σε ένα υπόμνημα που έστειλε το 1956 ο Θεοδωράκης στον Νικ. Βαλτικό, Γενικό Διευθυντή Διεθνούς Γραφείου Εργασίας στην Γενεύη, μετά από διαρροές Τύπου που μιλούσαν για το Νομοσχέδιο που θα απαιτούσε από τους αλλοδαπούς εργαζόμενους να εκδίδουν άδειες εργασίας. Το αξιοσημείωτο στο

⁴⁵⁴ *Al Ahram*, 14. 11. 1960, σ. 6.

⁴⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 4, 6. Και βλ., *Al Ahram*, 16. 11. 1960, σ. 4.

⁴⁵⁶ *Ταχυδρόμος*, Αλεξάνδρεια, 8. 11. 1960, σ. 1.

⁴⁵⁷ *Ταχυδρόμος*, Αλεξάνδρεια, 14. 11. 1960, σ. 1, 4.

υπόμνημα είναι αυτές οι καθαρές εκφράσεις του προέδρου της ΕΚΑ για τα σοβαρά προβλήματα που θα αντιμετώπιζε η ελληνική εργατική τάξη εάν εφαρμοζόταν ένα τέτοιο διάταγμα. Κατά γράμμα επιβεβαίωνε ότι «η τυχόν ψήφισις του Νόμου (ως έχει Νομοσχέδιον) θα είχε τραγικάς συνεπειάς δια την τύχη του εν τη Νειλορρύτω Ελληνισμού. Η εφαρμογή των διατάξεων αυτού θ' αποτελέσει εις πραγματικότητα την απαρχήν ομαδικής εξόδου και συγκεκρικαλυμμένης απελάσεως εφ' όσον το δικαίωμα ανανεώσεως της διαμονής εξαρτάται από την εργασίαν».⁴⁵⁸

Ούτως ή άλλως, η απόκριση του Υπουργείου Εργασίας στις απαιτήσεις της *al Ahram* δεν πήρε πολύ καιρό, καθώς ανακοινώθηκε δυο ημέρες μετά την λήξη της σειράς συνεντεύξεών της για την τροποποίηση ορισμένων διατάξεων του διατάγματος 263/1960. Σύμφωνα με τον εκτελεστικό κανονισμό, από τον Υπουργό εργασίας, *Tawfiq Abel Fatah*, έχουν ληφθεί τέσσερες αποφάσεις: **1)** η μεταβατική περίοδος για την εφαρμογή του υπουργικού διατάγματος παρατείνεται από έναν μήνα σε έξι μήνες, **2)** κανένας εργοδότης δεν έχει το δικαίωμα να απολύσει όποιο αλλοδαπό εργαζόμενο δεν διαθέτει άδεια εργασίας, εφόσον διαθέτει άδεια διαμονής, **3)** το αιγυπτιακό ποσοστό εργασίας δεν θα εφαρμοστεί σε κανέναν εργοδότη που απασχολεί πέντε εργαζόμενους ή λιγότερους, καθώς και αυτό το ποσοστό δεν θα εφαρμόζεται επίσης σε εργαζόμενους που εκπαιδεύονται, **4)** προβλέπεται απαλλαγή από τέλη για την απόκτηση αδειών εργασίας.⁴⁵⁹

Ήταν σκόπιμο εδώ να εξετάσουμε λεπτομερώς την προαναφερθείσα σειρά συνεντεύξεων της *al Ahram*, επειδή θεωρείται ότι ήταν περισσότερο σαν προπαγάνδα του Τύπου που είχε προετοιμαστεί εκ των προτέρων, δεδομένου ότι δεν ήταν τυχαίο ότι ήταν η μόνη εφημερίδα που δημοσίευσε αυτή τη σειρά συνεντεύξεων, παρά την συνεχή υποστήριξή της σε όλες τις κυβερνητικές αποφάσεις που σχετίζονται με αλλοδαπούς, ειδικά στις αποφάσεις αιγυπτιοποίησης, εθνικοποίησης και απαλλοτριώσεως, όπως θα μελετήσουμε στο επόμενο κεφάλαιο. Αλλά το αξιοσημείωτο στο σημείο αυτό είναι ότι η κυβέρνηση φαίνεται να έχει αισθανθεί τον θυμό της ξένης εργατικής τάξης στην Αίγυπτο, η οποία λόγω του μεγάλου ποσοστού μπορούσε να προκαλέσει αναταραχή στην αγορά εργασίας, εάν επηρεαζόταν ξαφνικά από τέτοιες κυβερνητικές αποφάσεις. Ως εκ τούτου, φαίνεται ότι η κυβέρνηση επιδίωκε να τροποποιήσει το διάταγμα, ενώ η *al Ahram* έστρωνε το έδαφος για αυτό,

⁴⁵⁸ ΕΛΙΑ, ΑΕΚΑ, Φ. απόρρητα, ο πρόεδρος της ελληνικής κοινότητας Αλεξάνδρειας προς τον Γενικό Διευθυντή Διεθνούς Γραφείου Εργασίας, Αλεξάνδρεια, 23. 01. 1956.

⁴⁵⁹ *Al Ahram*, 17. 11. 1960, σ. 8.

θέτοντας το διάταγμα για συζήτηση με εκπροσώπους αλλοδαπών εργαζομένων και παρουσιάζοντας τα αιτήματά τους.

Τα πρακτικά των συνεδριάσεων του Υπουργικού Συμβουλίου της Αιγύπτου μας δείχνουν την ευρύτερη εικόνα σχετικά με αυτό το θέμα. Σε υπόμνημα που περιλαμβάνεται στον φάκελο των πρακτικών του Υπουργικού Συμβουλίου, βρίσκουμε καταγραφή της ένστασης του υπουργού Άμυνας *Abdel Hakim Amer*, που επισημαίνει ότι υπάρχει βιασύνη και έλλειψη συντονισμού μεταξύ των υπουργείων στην έκδοση νόμων ή υπουργικών αποφάσεων. Πρόσθεσε δε ότι οι εργατικές νομοθεσίες, για παράδειγμα, εκδόθηκαν χωρίς επαρκή μελέτη και εν αγνοία της Οικονομικής Επιτροπής που συγκροτήθηκε από την κυβέρνηση για τη διαχείριση της οικονομίας της χώρας. Στο ίδιο υπόμνημα προστέθηκε σχόλιο του Αντιπροέδρου της Αιγύπτου *Hussein Al-Shafi'i* για την ομιλία του Υπουργού Άμυνας, λέγοντας ότι ο εργατικός νόμος είχε ήδη μελετηθεί από το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων από το 1956 και παρόλα αυτά, «εκπλαγήκαμε μόλις μια εβδομάδα πριν από την έκδοσή του, στέλνοντας ένα αντίγραφο του στην κυβέρνηση χωρίς να αφιερώσουμε αρκετό χρόνο για την μελέτη του».⁴⁶⁰

Ούτως ή άλλως, θεωρούμε ότι η γραμμή κάλυψης του αιγυπτιακού Τύπου βασίστηκε στη θετική προώθηση του διατάγματος 263/1960, το οποίο θα μείωνε την ανεργία του αιγυπτιακού εργατικού δυναμικού· ανεργία που το ποσοστό της έχει αυξηθεί μεταξύ των μορφωμένων Αιγυπτίων, από 38% το 1945 στο 77,8% το 1952.⁴⁶¹ Ενώ ο αιγυπτιώτικος τύπος επικεντρώθηκε στην ανάδειξη της σοβαρότητας αυτού του διατάγματος εναντίον του ξένου στοιχείου, το οποίο διαπίστωσε ότι συνεπάγεται την αποχώρηση της ελληνικής εργατικής τάξης από την Αίγυπτο το συντομότερο δυνατό, ακόμη και αφού το αιγυπτιακό Υπουργείο Εργασίας συνειδητοποίησε την αναγκαιότητα τροποποίησης του διατάγματος.

Η θέση του Έλληνα πρέσβη Δημήτριου Λάμπρου σε αυτό το πλαίσιο ήταν η διπλωματική μακροπρόθεσμη πολιτική τροποποίησης αυτού του διατάγματος λέγοντας στην παροικιακή ηγεσία: «υπάρχει καιρός».⁴⁶² Ωστόσο, ο αιγυπτιώτικος

⁴⁶⁰ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου. Πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου, «οι Συνεδριάσεις του Υπουργικού Συμβουλίου 1959-1961», Φάκελος 515/1 υπό τίτλο «οι νόμοι σχετικά με την εργασία από τις 5 Απριλίου 1959 έως τις 17 Ιουλίου 1961, αριθμός υπόμνημα 701: (Dār al-Wath'iq al-Qawmiyya, Ma'hāfez Mağles al-Ūzarā, Archive Egtema't al Magles 1959-1961).

⁴⁶¹ Samah Ibrahim Gharib (2016). *Al Baṭala wa al Mogtama' al Maşry fe al Nesf al Awal mn al qarn al 'Eshreen 1918-1952: (H ανεργία και η αιγυπτιακή κοινωνία στο πρώτο μισό του εικοστού αιώνα, 1952-1918)*, ο.π., 65. Και βλ., Aya Samir Gharib (2019). *Al Omiat fe Maşr 1923 – 1952: (O αναλφαβητισμός στην Αίγυπτο 1923-1952)*, ο.π., σ. 98

⁴⁶² Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 16. 11. 1960, σ. 1.

Τύπος θεώρησε ότι οποιαδήποτε τροποποίηση ήταν άνευ αξίας εφόσον τα άρθρα που σχετίζονται με το ποσοστό αλλοδαπών εργαζομένων στις επιχειρήσεις και η ετήσια ανανέωση της άδειας εργασίας, δεν ακυρώθηκαν.⁴⁶³

Η δημοσιογραφική κάλυψη της κρίσης, είτε στον αιγυπτιακό είτε στον αιγυπτιώτικο Τύπο, πιθανολογείται ότι έδωσε στην ελληνική εργατική τάξη την ελπίδα να τροποποιηθεί το διάταγμα. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από το ότι η πλειονότητα των Αιγυπτιωτών Ελλήνων εργαζομένων δεν υπέβαλαν τα έγγρατά τους για να λάβουν την άδεια εργασίας με τον νέο τύπο. Σύμφωνα με το υπουργείο εργασίας, η τελευταία απογραφή του αριθμού των αλλοδαπών εργαζομένων που υπόκεινται στο σύστημα άδειας εργασίας είναι 144.547, συμπεριλαμβανομένων περίπου 15.200 Ελλήνων εργαζομένων στην Αίγυπτο.⁴⁶⁴ Ωστόσο, μόνο 2.250 ξένοι εργαζόμενοι συνολικά υπέβαλαν τα έγγρατά τους.⁴⁶⁵ Επί της ουσίας, οι τροποποιήσεις του Υπουργού Εργασίας στις 16 Νοεμβρίου 1960 στο διάταγμα δεν ήταν ικανοποιητικές για την ελληνική εργατική τάξη. Ως εκ τούτου, σημειώνεται ότι αυτή η αδύναμη απόκριση εκ μέρους της ξένης εργατικής τάξης στην Αίγυπτο να υποβάλει τα έγγρατά της για την απόκτηση της νέας άδειας, ώθησε το Υπουργείο Εργασίας, στις 9 Ιανουαρίου του 1961, να εκδώσει ένα νέο νομικό διάταγμα για την εισαγωγή θεμελιωδών τροποποιήσεων στο Διάταγμα 263/1960.

Το νέο διάταγμα με αριθμ. 319/1961 έδωσε, σε 4 άρθρα, στους αλλοδαπούς εργαζόμενους που είχαν ειδική άδεια διαμονής (10ετή) και κανονική (5ετή), το δικαίωμα εργασίας χωρίς την προϋπόθεση της άδειας εργασίας μέχρι να λήξει το διάστημα της διαμονής. Αλλά, σύμφωνα με το νέο διάταγμα, αυτή η εξαίρεση θα ισχύει «προσωρινά».⁴⁶⁶ Αργότερα, η εφημερίδα *al Akhbar* θα μας ενημερώσει ότι αυτή η προσωρινή περίοδος θα λήξει τον Μάρτιο 1963, μετά την οποία όλοι οι κάτοχοι κανονικής και ειδικής διαμονής θα υπόκεινται στις διατάξεις του εργατικού νόμου και του διατάγματος 263/1960.⁴⁶⁷ Στο επεξηγηματικό υπόμνημα του

⁴⁶³ Σε αυτό το άρθρο, «Ταχυδρόμος» έγραψε: ««Ημέρας τώρα αγωνιζόμεθα όλοι οι Έλληνες της χώρας αυτής, να πείσωμεν τους αρμοδίους ότι αυτά αι δύο διατάξεις και η κάθε μια των χωριστά, είναι ικανά με μονοκονδυλιάν να σβύσουν την ελληνική Παροικία εδώ, χωρίς πολλές – πολλές διατυπώσεις». Βλ. Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 16. 11. 1960, σ. 1.

⁴⁶⁴ Σύμφωνα με το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, ο συνολικός αριθμός των μη Αιγύπτιων εργαζομένων που πρέπει να υποβληθούν σε αυτά τα νομοθετικά μέτρα ήταν 158.359, ενώ οι Σουδανοί και οι Σύριοι εργαζόμενοι αποκλείστηκαν από αυτά τα μέτρα. Βλ., Η Κυβερνητική Εφημερίδα «*al-Waqā'i' al-Miṣriyah*», στις 9 Ιανουαρίου 1961, αριθμ. Φ. 3· Επίσης και βλ., *Al Ahram*, 21. 01. 1961, σ. 4.

⁴⁶⁵ *Al Ahram*, 2. 12. 1960, σ. 6. Επίσης και βλ. *Al Ahram*, 8. 11. 1960, σ. 6.

⁴⁶⁶ Η Κυβερνητική Εφημερίδα «*al-Waqā'i' al-Miṣriyah*», στις 9 Ιανουαρίου 1961, αριθμ. Φ. 3.

⁴⁶⁷ *Al Akhbar*, Κάιρο, 27. 02. 1963, σ. 3.

διατάγματος, ο εκτελεστικός Υπουργός Κοινωνικών Υποθέσεων και Εργασίας, *Tawfiq 'Abel Fatah*, ανέφερε: «Η Αίγυπτος επιθυμεί να δώσει παράδειγμα για άλλες χώρες στη μεταχείριση των αλλοεθνών που κατοικούν σε αυτήν». ⁴⁶⁸

Ωστόσο, αυτή η προθεσμία η οποία παραχωρήθηκε στην ξένη εργατική τάξη στην Αίγυπτο, για να προσαρμοστεί με τις νέες εργατικές διατάξεις, δεν ήταν αρκετή για να επιτύχει αυτό που ζητούσε η ελληνική παροικία, εφόσον εξακολουθούσε να ισχύει το 15%, ποσοστό που ρύθμιζε τον αριθμό των αλλοδαπών στο χώρο εργασίας. Η αξιοσημείωτη παρατήρηση σε αυτό το νέο διάταγμα είναι ότι η εν λόγω εξαίρεση από την άδεια εργασίας για όσους έχουν ειδική διαμονή, 10ετή, στην πραγματικότητα θα ισχύει για Έλληνες εργαζόμενους για ένα έτος μόνο. Σύμφωνα με την ελληνική κοινότητα Ιβραημίας στην Αλεξάνδρεια, το μεγαλύτερο ποσοστό των εργαζομένων της ελληνικής Παροικίας σε όλη την Αίγυπτο έχουν αποκτήσει ειδική άδεια διαμονής για 10 χρόνια μετά το ξέσπασμα της επανάστασης το 1952, ενώ η διαμονή τους λήγει το 1962, δηλαδή μόνο ένα έτος μετά την έκδοση του διατάγματος 319/1961. ⁴⁶⁹ Με άλλα λόγια, η ελληνική εργατική τάξη στην Αίγυπτο θα έχει προθεσμία ένα χρόνο για να υποβάλει αίτηση για άδεια εργασίας με το νέο τύπο. Αυτό θα γίνει σε μια στιγμή που η αιγυπτιακή κυβέρνηση άρχισε να ακολουθεί πολιτική μείωσης της χορήγησης ειδικών αδειών διαμονής, όπως αναφέραμε στην αρχή του παρόντος κεφαλαίου.

Συγχρόνως, παρατηρείται ότι οι διπλωματικές αρχές της ελληνικής πρεσβείας ήταν ικανοποιημένες με την έκδοση αυτού του νέου διατάγματος 319/1961, καθώς θεώρησαν ότι ήταν επιτυχής στις προσπάθειές τους να εξαιρεθεί η εργατική τάξη της παροικίας από ορισμένες διατάξεις του εργατικού διατάγματος 263/1960, γεγονός που επιβεβαιώνεται από την έκθεση του Έλληνα Πρόξενου Αλεξάνδρειας Θ. Μπαϊζου στο ΥΠ.ΕΞ ένα μήνα μετά την έκδοση του διατάγματος 319/1961. Ο Μπαϊζος θεώρησε ότι έγινε «επιτυχή διευθέτησιν» της κρίσης του εργατικού διατάγματος. ⁴⁷⁰

Πιστεύεται ότι αυτή η «επιτυχής διευθέτησις» οφείλεται στην προθεσμία που δόθηκε στην Παροικία προκειμένου να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες. Επί της ουσίας, το αίτημα από την αρχή ήταν να ακυρωθεί η ετήσια ανανέωση των αδειών εργασίας, ενώ στην συνέχεια η εφημερίδα *al Ahram* πρότεινε η ανανέωση να γίνεται

⁴⁶⁸ Σχετικά βλ., το επεξηγηματικό υπόμνημα του διατάγματος, . Η Κυβερνητική Εφημερίδα «al-Waqā'i al-Miṣriyah», στις 9 Ιανουαρίου 1961, αριθμ. Φ. 3.

⁴⁶⁹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 6. 11. 1960, σ. 1.

⁴⁷⁰ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1961/16/1/3/1, «Ανασκόπησις έτους 1960, ο Έλληνας Πρόξενος Αλεξανδρείας Θ. Μπαϊζος προς την Πρεσβεία Καΐρου, κοινοποίηση ΥΠΕΞ, 9. 02. 1961.

κάθε τρία χρόνια. Ωστόσο, σύμφωνα με το διάταγμα 319/1961, η ανανέωση θα γινόταν κάθε 5 και 10 χρόνια ανάλογα με τη διάρκεια της άδειας διαμονής του αλλοδαπού στην Αίγυπτο. Η εφημερίδα *al Ahram* ζήτησε επίσης από το υπουργείο να παρατείνει τη μεταβατική περίοδο για την εφαρμογή του διατάγματος σε 6 μήνες αντί για ένα μήνα και το υπουργείο συμφώνησε στην πρόταση. Στη συνέχεια, το νέο διάταγμα εκδόθηκε, για να δώσει στην αλλοδαπή εργατική τάξη που διαμένει μόνιμα στην Αίγυπτο 26 μήνες ως μεταβατική περίοδο για την εφαρμογή του διατάγματος εργασίας, με όλες τις διατάξεις για όσους έχουν ειδική ή κανονική άδεια διαμονής.

Ούτως ή άλλως, παρά την έκδοση του τελευταίου διατάγματος 319/1961, μόνο 3.831 από το σύνολο των αλλοεθνών εργαζομένων στην Αίγυπτο κατέθεσαν τα έγγραφά τους, για να λάβουν άδεια εργασίας και το 47,7% από αυτόν τον αριθμό ήταν στο Κάιρο (1.831), πόλη η οποία κατατάσσεται δεύτερη μετά την Αλεξάνδρεια ως προς τον αριθμό των ξένων εργαζομένων,⁴⁷¹ όπως περιγράφεται στον ακόλουθο πίνακα (3).

(Πίνακας 3)

Αριθμός αλλοδαπών εργαζομένων στην Αίγυπτο σε σύγκριση με εκείνους που υπέβαλαν αίτηση για άδεια εργασίας μέχρι τον Ιανουάριο του 1961.*⁴⁷²

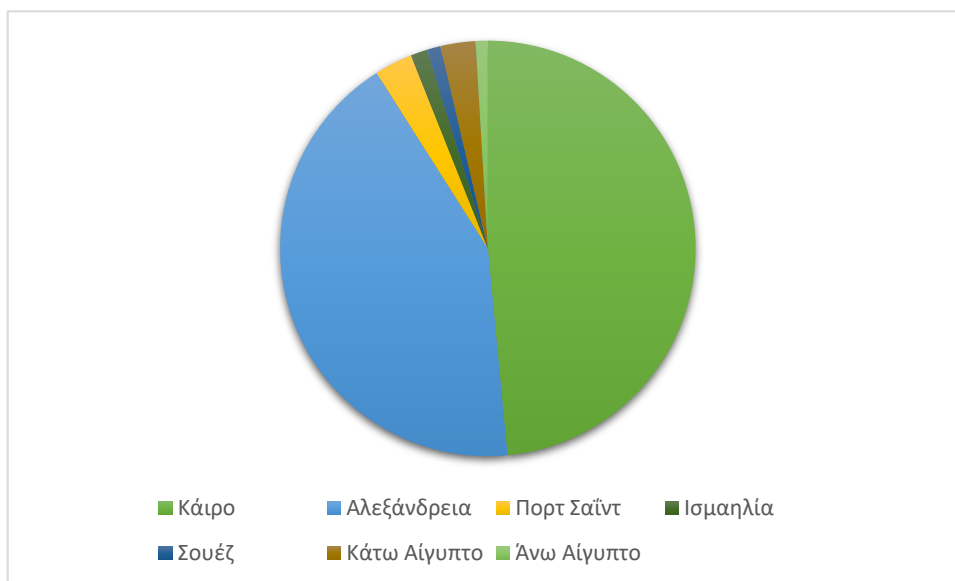
Η περιφέρεια	Αρ. Ξένων εργαζόμενων	Αρ. που υπέβαλαν αίτηση
Κάιρο	56.138	1.849
Αλεξάνδρεια	63.535	1.621
Πορτ Σαΐντ	14.283	113
Ισμαηλία	2.233	50
Σουέζ	1.170	40
Κάτω Αίγυπτο	4.637	104
Άνω Αίγυπτο	2.551	36
Σύνολο	144.547	3.813

⁴⁷¹ Η Κυβερνητική Εφημερίδα «al-Waqā'i' al-Miṣriyyah», στις 9 Ιανουαρίου 1961, αριθμ. Φ. 3. Και βλ., Al Ahram, 2. 12. 1960, σ. 6· Al Ahram, 8. 11. 1960, σ. 6· Al Ahram, 21. 01. 1961, σ. 4.

* Ο όρος «αλλοδαποί εργαζόμενοι» περιλαμβάνει εδώ όλες τις εθνικότητες που εργάζονταν στην Αίγυπτο εκείνη την εποχή, αλλά με εξαίρεση τους Σύριους και Σουδανούς εργαζόμενους, οι οποίοι εξαιρέθηκαν από το διάταγμα περί έκδοσης άδειας εργασίας.

⁴⁷² Οι παραπάνω αριθμοί συγκεντρώθηκαν από τα επίσημα στοιχεία που δημοσιεύθηκαν στις ακόλουθες πηγές: Η Κυβερνητική Εφημερίδα «al-Waqā'i' al-Miṣriyah», στις 9 Ιανουαρίου 1961, αριθμ. Φ. 3. Επίσης και βλ., Al Ahram, 2. 12. 1960, σ. 6· Al Ahram, 8. 11. 1960, σ. 6· Al Ahram, 21. 01. 1961, σ. 4. Επίσης και βλ., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 20, 21. 01. 1961, σ. 1.

Γράφημα (4)

Σε συνδυασμό με την έκδοση του διατάγματος 319/1961 που έχει εξαιρέσει τους εργαζόμενους αλλοδαπούς από ορισμένες διατάξεις του εργατικού νόμου, ο αιγυπτιακός Τύπος δημοσίευσε μια ενοποιημένη δήλωση, που εκδόθηκε από τον Εκτελεστικό Υπουργό Κοινωνικών Υποθέσεων και Εργασίας, *Tawfiq Abel Fatah*, απευθύνοντάς την στους Αιγυπτιώτες Έλληνες εργαζόμενους: «Η χώρα αυτή, είναι δική σας χώρα».⁴⁷³ Από την άλλη πλευρά, η αιγυπτιακή εφημερίδα «Ταχυδρόμος» στο τίτλο του κύριου άρθρου στο πρωτοσέλιδο, δημοσίευσε την προαναφερθείσα δήλωση επιβεβαιώνοντας ότι ο λόγος αυτής της δήλωσης ήταν μια ομιλία που έγινε από έναν Έλληνα εργαζόμενο, ενώ ήταν στο γραφείο του Εκτελεστικού Υπουργού. Κατά την αιγυπτιακή εφημερίδα, ο Εκτελεστικός Υπουργός, 10 μέρες μετά από την έκδοση του νέου διατάγματος 319/1961, κάλεσε ξένους εργαζόμενους στο Γραφείο του και ανακοίνωσε σε αυτούς ότι είναι πρόθυμος να ακούσει τις δυσκολίες τις οποίες συναντούν για την απόκτηση των αδειών εργασίας. Εν τω μεταξύ, πραγματοποιήθηκε ο ακόλουθος διάλογος μεταξύ του υπουργού και ενός από τους παρευρισκόμενους Έλληνες, σύμφωνα με τον «Ταχυδρόμο»:

«Είς εκ των Ελλήνων παρευρισκομένων λαβών τον λόγον, είπε τα εξής:
Έχω την εντύπωσιν ότι ομιλώ εκ μέρους των ενταύθα παρευρισκομένων, και υπογραμμίζω ότι δεν συνητήσαμεν ουδεμίαν δυσκολίαν. Όλοι μας αισθανόμεθα ότι τυγχάνομεν της ίδιας μεταχειρίσεως με τα λοιπά μέλη του λαού».

Ο κ. υπουργός απαντών ετόνισε τα εξής:

Η χώρα αυτή είναι δική σας χώρα. Ημείς ευρισκόμεθα εις το στάδιον της ανοικοδομήσεως και επιθυμούμεν όπως ενισχυθούν αι προσπάθειάι μας. Σεις

⁴⁷³ Al Ahram, 21, 20. 01. 1961, σ. 4

ανιταμβάνεσθε περισσότερο από άλλους, ότι η χώρα μας [...] βοηθεί εκείνους οι οποίοι επιθυμούν να διαμείνουν και να εργασθούν εις την χώραν αυτήν. Όλοι γνωρίζετε ότι εις την Εθνοσυνέλευσιν,⁴⁷⁴ υπάρχει μέλος η καταγωγή του οποίου είναι ελληνική».⁴⁷⁵

Βλέπουμε ότι το προαναφερθέν κείμενο είναι σύμφωνο με την καθησυχαστική πολιτική που άρχισε να ακολουθεί η κυβέρνηση από τον Νοέμβριο του 1960, η οποία επιτεύχθηκε με δύο τροποποιήσεις στο διάταγμα εργασίας με αριθ. 263/1960. Η νέα αυτή πολιτική πιστεύουμε ότι οφείλεται στην κυβερνητική επιδίωξη για την απορρόφηση της ανησυχίας της ξένης εργατικής τάξης στην Αίγυπτο ή για την καθυστέρηση της μαζικής αποχώρησής της από τη χώρα· μαζική αποχώρηση, εάν συμβεί, θα σήμαινε πρόκληση, σοκ και χάος στην αιγυπτιακή αγορά εργασίας, ειδικά με την εξάπλωση αυτής της εργατικής τάξης στα πιο ζωτικά επαγγέλματα της χώρας, σύμφωνα με τις δηλώσεις του ίδιου υπουργού στο προαναφερθέν άρθρο. Αυτή η καθησυχαστική πολιτική ακολουθήθηκε από έναν πανηγυρικό τόνο, που εμφανίστηκε σαφώς στον αιγυπτιακό τύπο, λόγω της παράδοσης της πρώτης παρτίδας αδειών εργασίας στην Αλεξάνδρεια, μετά την έκδοση του διατάγματος 263/1960. Όταν η Υφυπουργός του Υπουργείου Εργασίας, *Zahia Marzouq*, διένειμε 50 άδειες εργασίας σε ξένους διαφόρων εθνικοτήτων, μεταξύ αυτών υπήρχαν 26 Έλληνες και 17 Ιταλοί.⁴⁷⁶

Φαίνεται ότι η εν λόγω επίσημη προσέγγιση καθησύχαστης είχε σαφή επίπτωση στη γνώμη του Έλληνα Προξένου στο Κάιρο, Ι. Δ. Γιαννακάκη, ο οποίος, κατά την ίδια περίοδο, δήλωσε στην έκθεσή του ότι «διαγράφεται σαφώς ότι το μέλλον ανήκει μόνον εις τους ξένους, οίτινες είναι χρήσιμοι εις την οικονομικήν ζώην της Χώρας. [...] οι μη χρήσιμοι είναι κατά συνέπειαν ανεκτοί επί του παρόντος».⁴⁷⁷

Ωστόσο η αιγυπτιακή κυβερνητική προσέγγιση εφησυχασμού της εργατικής τάξης της ελληνικής παροικίας δεν φαινόταν να αποφέρει καρπούς. Απόδειξη για αυτό είναι ότι ο αριθμός των αιτούντων άδειας εργασίας βάσει των νέων διαδικασιών είναι ακόμη πολύ μειωμένος. Για παράδειγμα, στο Πορτ Σαΐντ μόνο 247 ξένοι (από

⁴⁷⁴ Τον Μάρτιο του 1958 συντάχθηκε το Σύνταγμα της Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας και ιδρύθηκε η Βουλή υπό όνομα *Ομοσπονδιακή Εθνοσυνέλευση* και εκλέχθηκαν τα μέλη της (400 από την Αίγυπτο και 200 από τη Συρία). Μεταξύ των μελών, υπήρχε μόνο ένα ξένης καταγωγής που ήταν ο Αιγυπτίωτης Έλληνας Αθανάσιος Ραντόπουλος από την ελληνική κοινότητα της *al Mansoura*. Ο Ραντόπουλος είχε συμμετάσχει στην εκλογή του 1959 στην περιφέρεια *al Daqahlia* στο Δέλτα του Νείλου και εκλέχθηκε με μεγάλη πλειοψηφία. Βλ., το ψηφιακό αρχείο του πρώην προέδρου της Αιγύπτου *Mohamed Anwar Al Sadat* - Πρόεδρος της Εθνοσυνέλευσης τότε: http://sadat.bibalex.org/More_Pages/23Revolution.aspx?TextID=AR_8920

⁴⁷⁵ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 21. 01. 1961, σ. 1

⁴⁷⁶ Al Ahram, 27. 01. 1961, σ.1, 4.

⁴⁷⁷ ΑΥΠΕΞ/ΚΥ/1961/16/1/3/2, Εμπιστευτικό, Παροικιακά Ζητήματα Καΐρου 1960, ο Έλληνας Πρόξενος Καΐρου Ι. Δ. Γιαννακάκης την Πρεσβεία, 14 Μαρτίου 1961.

σύνολο 14.283) υπέβαλαν μέχρι τον Φεβρουάριο του 1961 τις αιτήσεις για την απόκτηση άδειας εργασίας. Στην ερώτηση που έκανε ο «Ταχυδρόμος» στον *Abdel Baset Aiad*, Διευθυντή του Γραφείου Αδειών Εργασίας: «Πόσοι εξ αυτών τυγχάνουν Έλληνες;», ο *Abel Baset* απάντησε: «Δυστυχώς, μόνον 75. Και λέγω δυστυχώς γιατί γνωρίζω ότι η Παροικία σας είναι η πολυαριθμότερα όλων των ξένων παροικιών».⁴⁷⁸ Στις 22 Μαρτίου του 1961, ένα μήνα δηλαδή αργότερα, ο «Ταχυδρόμος» δημοσίευσε ξανά ένα άλλο άρθρο στο πρωτοσέλιδο υπό τον τίτλο «αδικαιολόγητος καθυστέρησης».⁴⁷⁹ Σύμφωνα με την αιγυπτιακή εφημερίδα, μέχρι την 15^η Μαρτίου 1961 είχαν προσέλθει στα Γραφεία Εργασίας της Αλεξάνδρειας μόλις 2.000 Έλληνες και 900 Ιταλοί. Ο «Ταχυδρόμος» σχολίασε: η «Καθυστέρησης αυτή δημιουργεί διά τους Παροίκους τον σοβαρόν κίνδυνον», όπως ευρεθούν ενώπιον κυρώσεων τις οποίες προβλέπει ο νόμος. Και συνεχίζει: «πρέπει να ληφθή υπ' όψιν ότι εν τοιαύτη περιπτώσει δεν θα υπάρξη κανένα ελαφρυντικόν».⁴⁸⁰

Σε συνδυασμό με τη μείωση του αριθμού των ξένων εργαζομένων που ανταποκρίθηκαν στην υποβολή των εγγράφων τους για την απόκτηση άδειας εργασίας, ο αιγυπτιακός Τύπος δημοσίευσε ευρέως αρκετές δηλώσεις Αιγυπτίων αξιωματούχων του Υπουργείου Εργασίας, που δικαιολογούν την έκδοση του διατάγματος 263/1960 περί της άδειας εργασίας. Μεταξύ αυτών ήταν η δήλωση του Εκτελεστικού Υφυπουργού Κοινωνικών Υποθέσεων και Εργασίας, *Ibrahim al Ghadrefy*, που υποστήριξε ότι τα νομοθετικά μέτρα περί εργασίας αποβλέπουν στην προστασία των ξένων διαμενόντων στην Αίγυπτο, προσθέτοντας ότι τέτοια νομοθεσία δεν στοχεύει ειδικότερα στους Ευρωπαίους, αλλά ισχύει για όλους όσους δεν είναι Αιγύπτιοι, όπως οι Ιορδανοί, Λιβανέζοι, οι Λίβυοι και άλλοι Άραβες.⁴⁸¹

Ο αιγυπτιακός Τύπος συνέχισε να δημοσιεύει επίσημες δηλώσεις που εξέπεμπαν μηνύματα καθησυχασμού στην ελληνική εργατική τάξη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού είναι η ομιλία του Αντιπροέδρου της Δημοκρατίας Αιγύπτου, *Zakaria Mohi El Den*, ενώπιον μιας ομάδας Ελλήνων εργαζομένων κατά τη διάρκεια ενός συνεδρίου που πραγματοποιήθηκε στον Ελληνοαραβικό Σύνδεσμο Φιλίας, στις 24 Μαρτίου 1962. Ο *Mohi Eldin* είπε ότι από το 1960, η Αίγυπτος ξεκίνησε μια «κοινωνική επανάσταση», με στόχο την αύξηση των ευκαιριών απασχόλησης για Αιγυπτίους

⁴⁷⁸ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 15. 02. 1961, σ. 5.

⁴⁷⁹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 22. 03. 1961, σ. 1.

⁴⁸⁰ Στο ίδιο.

⁴⁸¹ *Al Gomhoria*, 9. 2. 1961, σ. 1, 3. Σχετικά με την προαναφερθείσα τάση βλ., και *Al Akhbar*, 27. 01. 1961, σ. 3· *Al Gomhoria*, 27. 01. 1961, σ. 1· *Al Ahram*, 27. 01. 1961, σ. 4.

πολίτες και αλλοδαπούς χωρίς διακρίσεις, προσθέτοντας ότι «ο λαός μας εξακολουθεί να καλωσορίζει τους ξένους και να τους αντιμετωπίζει καλά. [...] Επιδιώκουμε μια δίκαιη κατανομή του πλούτου και των θέσεων εργασίας στην Αίγυπτο, έτσι ώστε μερικοί άνθρωποι να μην απολαμβάνουν την πολυτέλεια, ενώ η συντριπτική πλειονότητα του πληθυσμού, Αιγύπτιοι και αλλοδαποί, δεν την έχουν».⁴⁸² Ο *Mohi El Den* αναφέρθηκε επίσης στην ελληνική εργατική τάξη στην Παροικία, λέγοντας ότι μεταξύ των μελών «της σπουδαίας ελληνικής παροικία», υπάρχει μια μεγάλη ομάδα Αιγυπτιακών Ελλήνων με χαμηλό εισόδημα που κερδίζουν τα προς το ζην μέσω της εργασίας και της προσπάθειας. Αυτή η ελληνική εργατική τάξη, σύμφωνα με τον *Mohi El Den*, θα ωφεληθεί από τις κοινωνικές μεταρρυθμίσεις που γίνονται στην Αίγυπτο, και η εφαρμογή αυτών των μεταρρυθμίσεων θα κάνει τους Έλληνες εργαζόμενους και τα παιδιά τους να απολαύσουν τα οφέλη της χώρας στην οποία ζουν.⁴⁸³

Την εν λόγω πολιτική καθυσχασμού εκ μέρους της κυβέρνησης ακολούθησε εκτεταμένη κάλυψη από τον αιγυπτιακό Τύπο μιας κυβερνητικής τάσης υπέρ της εργατικής τάξης, ξένης και αιγυπτιακής. Η αιγυπτιακή εφημερίδα *Akhbar al Youm* κάλυψε, με πανηγυρικό τόνο, μια κυβερνητική ανακοίνωση σχετικά με την αύξηση μισθών όλων των εργαζομένων στην Αίγυπτο κατά 23%. Η εφημερίδα θεώρησε ότι αυτή η αύξηση επιβεβαιώνει την πολιτική της κυβέρνησης για στήριξη της εργατικής τάξης, ανεξάρτητα από την εθνικότητα του εργάτη.⁴⁸⁴ Στις 8 Μαΐου 1962, ο αιγυπτιακός Τύπος πανηγύρισε άλλη απόφαση της κυβέρνησης, η οποία προέβλεπε τη χορήγηση στους αλλοδαπούς εργαζομένους σε αιγυπτιακές επιχειρήσεις μεριδίου κέρδους ίσο με τα κέρδη των Αιγυπτίων εργατών.⁴⁸⁵ Δύο ημέρες μετά την έκδοση της κυβερνητικής απόφασης, η *al Ahram* δημοσίευσε ένα άρθρο με τον τίτλο: «Η γνώμη της *al Ahram*: Ένα νέο είδος ισότητας». Η αιγυπτιακή εφημερίδα θεώρησε ότι η ισότητα του ξένου εργάτη με τον Αιγύπτιο όσον αφορά τα κέρδη είναι ένα επίτευγμα που κατοχυρώθηκε μετά την *απελευθέρωση της κοινωνίας* από την αποικιακή εξάρτηση και την πορεία προς τον σοσιαλισμό.⁴⁸⁶ Το αξιοσημείωτο εδώ είναι ότι αυτή η νέα απόφαση έχει επαναφέρει στον Τύπο το θέμα της εποχής των Διομολογήσεων:

⁴⁸² Al Ahram, 25. 03. 1962, σ. 7.

⁴⁸³ Στο ίδιο.

⁴⁸⁴ Akhbar al Youm, 10. 02. 1962, σ. 1.

⁴⁸⁵ Al Akhbar, 8. 05. 1962, σ. 1, 4· Al Ahram, 8. 05. 1962, σ. 1.

⁴⁸⁶ Al Ahram, 9. 05. 1962, σ. 7.

«Αυτή η ισότητα που απονέμεται με αυτήν την απόφαση, μας κάνει να συγκρίνουμε τώρα μεταξύ της ισότητας του αλλοδαπού εργάτη με τον Αιγύπτιο στην εποχή μας και της εποχής των προνομίων που παραχωρήθηκαν σε ξένους εργάτες κατά την αποικιοκρατία. Κατά την εποχή των Διομολογήσεων, τα έσοδα των κερδών της χώρας τέθηκαν μόνο στις τσέπες των ξένων καπιταλιστών που έτρωγαν την εργασία και την προσπάθεια εκατομμυρίων ανθρώπων από τους Ιθαγενείς. Αν συγκρίνουμε τις δύο εποχές τώρα, η εικόνα θα γίνει σαφέστερη και η πραγματικότητα της μεγάλης ανάπτυξης που έχουμε φτάσει όσον αφορά την ανθρώπινη ισότητα και τη δικαιοσύνη θα γίνει σαφής».⁴⁸⁷

Συνεχίζοντας αυτήν την προσέγγιση, η *al Ahram* δημοσίευσε σε ολοσέλιδο ένα άρθρο με αρκετές φωτογραφίες υπό τον τίτλο «οι αλλοδαποί εργάτες μαθαίνουν τα Αραβικά».⁴⁸⁸ Σημειώνεται ότι το άρθρο είχε ως στόχο να τονίσει ότι οι αλλοδαποί συνεχίζουν τη ζωή τους στην Αίγυπτο υπό το φως της «Κοινωνικής Επανάστασης»,⁴⁸⁹ που βασίζεται στην ισότητα μεταξύ Αιγυπτίων και αλλοδαπών. Ούτως ή άλλως, παρά την προαναφερθείσα επίσημη πολιτική καθησυχασμού, η απόκτηση άδειας εργασίας και η μείωση του ποσοστού ξένων εργαζομένων σε 15% έχει γίνει πραγματικότητα. Επομένως, παρέμεινε η κρίση της προσαρμογής της ελληνικής εργατικής τάξης σε αυτές τις νέες συνθήκες και συνεχίστηκε η καθυστέρησή της να ανταποκριθεί στις διατάξεις του διατάγματος εργασίας, ώστε να υποβάλει τα έγγραφά της για να λάβει άδεια εργασίας. Μια τέτοια καθυστέρηση ενδέχεται να αποδεικνύει ότι η εργατική τάξη έχει ήδη πιστέψει ότι η αναχώρησή της από την Αίγυπτο έχει γίνει θέμα χρόνου.

Το εντυπωσιακό από την αποδελτίωσή μας για τον αιγυπτιακό Τύπο έγκειται στο ότι αυτός δεν έχει ενδιαφερθεί περιοδικά να δημοσιεύει στατιστικές σχετικά με τον αριθμό των αλλοδαπών εργαζομένων που έχουν λάβει άδειες εργασίας, σε αντίθεση με την προηγούμενη περιοδική κάλυψη του αριθμού των ατόμων στους οποίους έχει χορηγηθεί αιγυπτιακή ιθαγένεια ή άδεια διαμονής. Ωστόσο, ένα αξιοσημείωτο δημοσίευμα σημειώνεται στην αιγυπτιακή εφημερίδα *al Akhbar*, που αναφέρθηκε στην λήξη της μεταβατικής περιόδου για το διάταγμα 263/1960 τον Μάρτιο του 1963. Αυτό σημαίνει ότι οι διατάξεις του 263/1960 θα εφαρμοστούν πλήρως για τους εργαζόμενους αλλοδαπούς, ακόμη και για αλλοδαπούς που έχουν ειδική (10έτη) και κανονική (5έτη) άδεια διαμονής και συνεπώς πρέπει να αποκτήσουν ετήσια άδεια εργασίας. Στο άρθρο της, η εφημερίδα αναφέρεται με καθαρά λόγια στη νέα πολιτική του αιγυπτιακού Υπουργείου Εργασίας, που θα ακολουθείται για τους ξένους

⁴⁸⁷ Στο ίδιο.

⁴⁸⁸ *Al Ahram*, 6. 06. 1962, σ. 10.

⁴⁸⁹ Στο ίδιο.

εργαζόμενους βάσει της οποίας η άδεια θα χορηγείται ετήσια έχοντας υπόψη «την προστασία της εργασίας για τους γηγενείς και τα τέκνα της Αιγύπτου».⁴⁹⁰

Αυτή η τελευταία παράγραφος προκάλεσε ένα σχόλιο από την πλευρά του «Ταχυδρόμου». Με κεφαλαία γράμματα, η αιγυπτιώτικη εφημερίδα ξανάγραψε την προαναφερθείσα παράγραφο που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *al Akhbar* ως εξής: «η τελευταία αυτή παράγραφος μάς ξενίζει. Τί ακριβώς σημαίνουν όλα αυτά; Διότι οι Έλληνες μόνιμοι κάτοικοι της χώρας, θεωρούν εαυτούς τέκνα της. Και συνεπώς, διενεώθησαν ότι τίμιοι Έλληνες βιοπαλαιστοί δύνανται να χαρακτηρισθούν ως ανταγωνιζόμενοι τους γηγενείς. [...] Καλόν λοιπόν να διευκρινισθή το όλον ζήτημα. Διότι, άλλως, πρέπει να γνωρίζωμεν πού βαδίζομεν». Καθώς και ο «Ταχυδρόμος» θεώρησε ότι το δημοσίευμα της *al Akhbar* «δεν θα πρέπει να παρέλθη απαρατήρητον», εξηγώντας ότι ο αριθμός των Ελλήνων εργαζομένων που απέκτησαν την άδεια εργασίας «αποδεικνύει ότι οι Έλληνες εργαζόμενοι κάτοικοι της χώρας - μιας χώρας 26.000.000- είναι σταγών εν τω ωκεανώ. [...] Συνάγεται όμως και κάτι άλλο από τον αριθμόν. Συνάγεται η απελπιστική – είναι η λέξις – μείωσις της αριθμητικής δυνατικότητός μας».⁴⁹¹

Η αξιολογημένη παρατήρηση από το προαναφερθέν άρθρο είναι ότι η «αριθμητική δυνατότητα» της παρούσας έχει αρχίσει πράγματι να μειώνεται, γεγονός που συμπίπτει με το τέλος της μεταβατικής περιόδου για την πλήρη εφαρμογή των νέων εργατικών μέτρων και το οποίο έκλεισε την θύρα μπροστά σε οποιοσδήποτε νέες εξαιρέσεις, καθώς η κατάσταση παρέμεινε όπως ήταν μέχρι να φτάσει στο αποκορύφωμά της το 1967 - το έτος του Πολέμου των *Έξι Ημερών*. Στις 13 Ιανουαρίου 1967, η εφημερίδα *al Ahram* ανέφερε ότι ο φάκελος αλλοδαπών εργαζομένων στην Αίγυπτο μεταφέρθηκε στα Πρωτοβάθμια Δικαστήρια, τα οποία άρχισαν να εξετάζουν τις υποθέσεις παραβιάσεων για την εφαρμογή των διατάξεων του εργατικού νόμου, ιδίως των άρθρων ανανέωσης των αδειών εργασίας, καθώς και του καθορισμού του ποσοστού 15% για αλλοδαπούς εργαζόμενους στις επιχειρήσεις.⁴⁹² Ταυτόχρονα με αυτή την κίνηση, το Υπουργείο Εργασίας ανακοίνωσε ότι έχει αρχίσει να ενεργοποιεί τις διατάξεις του εργατικού νόμου

⁴⁹⁰ *Al Akhbar*, Κάιρο, 27, 28. 02. 1963, σ. 4. Και στο ίδιο θέμα βλ., *Al Ahram*, 17. 03. 1963, σ. 6.

⁴⁹¹ *Ταχυδρόμος*, Αλεξάνδρεια, 28. 02. 1963, σ. 2.

⁴⁹² *Al Ahram*, 13. 01. 1967, σ. 4.

91/1959 που δίνουν στο Υπουργείο Εργασίας το δικαίωμα να κλείσει προσωρινά τις εταιρείες που παραβιάζουν τις σχετικές διατάξεις του εργατικού νόμου.⁴⁹³

Εν κατακλείδι, ο εργατικός νόμος του 1959 και όλα τα διαδοχικά νομοθετικά μέτρα παρέμειναν σε ισχύ μέχρι την τροποποίησή του νόμου το 1981, επί της εξουσίας του Προέδρου *Anwar al Sadat*.⁴⁹⁴ Το αν αυτή η τροποποίηση νόμου πραγματοποιήθηκε κατά τη δεκαετία του '60 ή όχι, πιστεύεται ότι δεν θα άλλαζε τίποτα στις συνθήκες της ελληνικής εργατικής τάξης στην Παροικία. Διότι παρά τις εξαιρέσεις και τις μεταβατικές περιόδους που χορηγήθηκαν για την Παροικία, μετά την έκδοση εργατικών νομοθετικών μέτρων, το πνεύμα της αποχώρησης είχε κυριαρχήσει ανάμεσα στους Παροίκους, αφού οι περισσότεροι Έλληνες επιχειρηματίες εγκατέλειψαν την Αίγυπτο «αφήνοντας πίσω χιλιάδες Έλληνες υπαλλήλους χωρίς την ηγεσία και την προστασία από τις οποίες ήταν εξαρτημένοι μέχρι τότε».⁴⁹⁵ Αυτό σε συνδυασμό και με την έκδοση του εργατικού νόμου και των διαδοχικών διαταγμάτων, έπληξε την ελληνική παροικία μετά την κυβερνητική πολιτική της Αιγύπτου, πολιτική που μετεξελίχθηκε από το επίπεδο των νόμων που ρύθμιζαν την διαμονή και την εργασία των αλλοδαπών, στο επίπεδο ρύθμισης της ιδιοκτησίας των εργοδοτών και των ιδιοκτητών, καθώς άρχισε η προσέγγιση της αιγυπτιοποίησης και της εθνικοποίησης, όπως θα μελετηθεί στο επόμενο μέρος.

⁴⁹³ Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι το άρθρο 219 του εργατικού νόμου 91 του 1959 ορίζει ότι «ο αλλοδαπός τιμωρείται με φυλάκιση 6 μηνών και πρόστιμο 50 λιρών ή σε μια των δυο ποινών σε περίπτωση παραβάσεως των διατάξεων του νόμου». Βλ., τα άρθρα 216, 219 και 222 του νόμου αριθ. 91 που αναφέρθηκε προηγουμένως. Επίσης και βλ., Al Ahram, 13 . 01. 1967, σ. 4.

⁴⁹⁴ Ο νέος νόμος υπ' αριθμ. 137/1981 δεν καθόριζε το ποσοστό αλλοδαπών εργαζομένων στις επιχειρήσεις, που ήταν προηγουμένως 15%, καθώς και μείωσε την ποινή φυλάκισης σε περίπτωση που ο αλλοδαπός εργαζόμενος παραβιάζει τον νόμο από 6 μήνες σε 3 μήνες. Βλ. Η Κυβερνητική επίσημη εφημερίδα, 13. 08. 1981. Αριθ. Φ 33.

⁴⁹⁵ Alexander Kazamias (2009). "The purge of the Greeks from Nasserite Egypt: Myths and Realities", *Journal of the Hellenic Diaspora*, Vol 32, (2009), σ. 13-34.

Μέρος Δεύτερο

Η πολιτική «Kefa' iā wā 'Adl»* και ο αντίκτυπός της στην αποχώρηση της παροικίας
(Η εποχή της συρρίκνωσης)

«Δεν ήτο δυνατόν να σταματήσωμεν μίαν χώραν, η οποία οδεύει προς την σοσιαλιστικοποίησιν, αλλά ότι φέρομεν ευθύνας διότι κατεχόμενοι από υπερβολικήν αισιοδοξίαν παρεσύραμεν τους ιδικούς μας και παρέμειναν εν Αιγύπτου».⁴⁹⁶

Ευάγγελος Αβέρωφ ενώπιον της Βουλής τον Μάιο του 1963

* Οι «Kefa' iā wā 'Adl» είναι μια αιγυπτιακή έκφραση που κυκλοφόρησε για πρώτη φορά ο αιγυπτιακός Τύπος το 1960 η οποία σημαίνει «Ικανοποίηση και Δικαιοσύνη». Αυτή η έκφραση δημοσιεύτηκε στον αιγυπτιακό Τύπο παράλληλα με την έκδοση νομοθετικών μέτρων που σχετίζονται με την οικονομία και την εφαρμογή της σοσιαλιστικής πολιτικής ως εναλλακτική στον καπιταλισμό. Η κυβέρνηση του Νάσσερ υιοθέτησε αυτή την έκφραση για να περιγράψει αυτό που τότε ονομαζόταν *Κοινωνική Επανάσταση εναντίον του καπιταλισμού*.

⁴⁹⁶ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 12. 05. 1963, σ. 1.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΣΕΙΡΑ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ Β' ΜΕΡΟΥΣ

- **Ιούλιος 1947:** Η πρώτη νομοθεσία περί του ελέγχου των εμβασμάτων από την Αίγυπτο
- **Μάρτιος 1948:** Έκδοση του πρώτου νόμου που ρυθμίζει τη λειτουργία της ξένης εκπαίδευσης στην Αίγυπτο
- **Ιούλιος 1949:** Ο αιγυπτιώτικος Τύπος αρχίζει να αναδεικνύει την τάση του «επαναπατρισμού» μεταξύ των Αιγυπτιωτών Ελλήνων
- **Μάρτιος 1951:** Συγκρότηση της πρώτης αιγυπτιακής κυβερνητικής επιτροπής για την παρακολούθηση των ελληνικών και ξένων σχολείων στην Αίγυπτο
- **Ιούλιος 1952:** Η έκρηξη της αιγυπτιακής επανάστασης της 23^{ης} Ιουλίου
- **3 Αυγούστου 1952:** Υπουργική απόφαση για επιβολή έκδοσης της «βίζα εξόδου» σε ταξιδιώτες από την Αίγυπτο
- **12 Αυγούστου 1952:** Οι εργάτες του αιγυπτιακού εργοστασίου «Περιστροφή και Ύφανση του Kafir al Dawar» και του ελληνικού εργοστασίου «Κουταρέλλη», κήρυξαν απεργία
- **Σεπτέμβριος 1952:** Έκδοση του νόμου περί της αγροτικής μεταρρύθμισης και απαλλοτρίωση αγροτικής γης άνω των 480 στρεμμάτων
- **Φεβρουάριος 1956:** Επιβάλλεται η διδασκαλία της αραβικής γλώσσας σε όλες τις βαθμίδες σπουδών στα ξένα σχολεία
- **Ιούλιος 1956:** Επίσημη ανακοίνωση της σύλληψης ενός ελληνικού δικτύου λαθρεμπορίου που εργάζεται για τη διακίνηση κεφαλαίων λαθραία εκτός Αιγύπτου
- **Οκτώβριος 1956:** Ο πόλεμος του Σουέζ
- **Ιανουάριος 1957:** Η ίδρυση της Γενικής Οικονομικής Εταιρείας και η ανακοίνωση της αιγυπτιοποίησης ξένων τραπεζών και ασφαλιστικών εταιρειών
- **Αύγουστος 1957:** Επίσκεψη του Έλληνα πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή στην Αίγυπτο
- **Φεβρουάριος 1958:** Η ίδρυση της Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας μεταξύ της Αιγύπτου και της Συρίας

- **Σεπτέμβριος 1958:** Έκδοση του νόμου 160/1958 που ρυθμίζει τη λειτουργία των ξένων σχολείων και την αραβοποίηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων
- **Απρίλιος 1959:** Ακύρωση των δύο υψηλότερων ονομαστικών αξιών του αιγυπτιακού νομίσματος λόγω αυξημένου ρυθμού λαθρεμπορίας χρημάτων στο εξωτερικό
- **Φεβρουάριος 1960:** Εθνικοποίηση των αιγυπτιακών τραπεζών
- **26 Δεκεμβρίου 1960:** Σύλληψη του διευθυντή της ελληνικής Εμπορικής Τράπεζας στην Αλεξάνδρεια με την κατηγορία της λαθρεμπορίας χρημάτων στο εξωτερικό
- **Ιούλιος 1961:** Η εθνικοποίηση των ιδιωτικών επιχειρήσεων στην Αίγυπτο
- **Οκτώβριος 1961:** Δήμευση περιουσίας Αιγυπτιακών κεφαλαιούχων
- **Δεκέμβριος 1961:** Αναστολή λειτουργίας του Αιγυπτιακού Χρηματιστηρίου για την αντιμετώπιση του λαθρεμπορίου κεφαλαίων στο εξωτερικό
- **4 Ιανουάριου 1962:** Τα ξένα σχολεία τίθενται υπό τον κρατικό έλεγχο
- **6 Ιανουαρίου 1962:** Έκδοση υπουργικής απόφασης για αραβοποίηση της ξένης εκπαίδευσης στην Αίγυπτο
- **Μάρτιος 1962:** Το Αιγυπτιακό Υπουργείο Εσωτερικών ανακοίνωσε ότι η Ελληνική Τράπεζα στο Κάιρο είχε διακινήσει λαθραία κεφάλαια στο εξωτερικό
- **Ιούλιος 1962:** Προεδρικό διάταγμα περί της απαγόρευσης μεταφοράς επίπλων με τους αναχωρητές από την Αίγυπτο
- **Απρίλιος 1963:** Αιγυπτιοποίηση του εμπορίου βαμβακιού
- **19 Ιανουαρίου 1963:** Απαγόρευση στους αλλοδαπούς να κατέχουν αγροτικές ή ερημικές εκτάσεις στην Αίγυπτο και απαλλοτρίωση της αγροτικής ιδιοκτησίας τους
- **Σεπτέμβριος 1966:** Υπογραφή της Συμφωνίας Αποζημίωσης εθνικοποιημένης Περιουσίας μεταξύ Αιγύπτου και Ελλάδας
- **5 Ιουνίου 1967:** Η έκρηξη του πολέμου των Έξι Ημερών
- **8 Ιουνίου 1967:** Ο αιγυπτιακός Τύπος φέρνει στο φως για πρώτη φορά την είδηση της μαζικής αναχώρησης Αιγυπτιακών Ελλήνων από το λιμάνι της Αλεξάνδρειας

Εισαγωγή του δεύτερου μέρους

Το ακόλουθο μέρος αφιερώνεται στη μελέτη της νέας πολιτικής της Αιγύπτου στον τομέα της οικονομίας και της εκπαίδευσης, καθώς και στον αντίκτυπο αυτού του μετασχηματισμού στην αποχώρηση των Ελλήνων από την Αίγυπτο. Η εποχή που μελετάται σε αυτό το μέρος χαρακτηρίζεται από την συρρίκνωση της ελληνικής παροικίας, εξαιτίας μιας σειράς νομοθετικών μέτρων που εφαρμόστηκαν μετά το 1949. Αυτή η πολιτική οδήγησε σε σημαντική μείωση του πληθυσμού από το 1956 και έφτασε στο αποκορύφωμα της, τη χρονική περίοδο μεταξύ 1960 και 1967.

Ειδικότερα, στο παρόν μέρος αναλύεται η εποχή της συρρίκνωσης της παροικίας, είτε όσον αφορά την οικονομική ανάπτυξη είτε την πνευματική εξέλιξη του αιγυπτιώτη ελληνισμού, εκ των οποίων η αιγυπτιώτικη ελληνική εκπαίδευση ήταν ένας από τους βασικούς πυλώνες της. Δεδομένου ότι σε αυτήν την εποχή, που άρχισε να διαμορφώνεται μετά τον πόλεμο του Σουέζ το 1956, η οικονομία και η εκπαίδευση, που αντιπροσώπευαν την βασική πηγή χρηματοδότησης της παροικίας και ενίσχυσης της ταυτότητας τους μέσα σε αυτήν, απειλήθηκαν λόγω της εφαρμογής της νομοθεσίας που ρύθμιζε την ύπαρξη ξένων θεσμών στην Αίγυπτο. Μέσω συγκριτικής αποδελτίωσης του αιγυπτιακού και αιγυπτιώτικου Τύπου, διαπιστώνεται ότι το δημοσιογραφικό περιεχόμενο, που σχετίζεται με το ζήτημα της εποχής, της συρρίκνωσης της παροικίας, ταξινομήθηκε και χωρίστηκε σε δυο κατηγορίες. Ήτοι, στα:

1. Περί νομοθετικής παρέμβασης στο έργο ξένων θεσμών, είτε συνδεδεμένων με την παροικία είτε ιδιωτικών, μέσω τριών νομοσχεδίων:

- I. Το σχέδιο αγροτικής μεταρρύθμισης στην Αίγυπτο.
- II. Η εθνικοποίηση και η αιγυπτιοποίηση του ιδιωτικού οικονομικού τομέα.
- III. Η αραβοποίηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων στα ξένα σχολεία.

2. Περί προετοιμασίας της αποχώρησης των Ελλήνων από την Αίγυπτο μετά από αυτή την νομοθετική παρέμβαση

Ο ανωτέρω διαχωρισμός βασίζεται σε ένα χρονολογικό κριτήριο, το οποίο εμφανίζεται μετά την έκρηξη της επανάστασης του Ιουλίου του 1952. Στο πρώτο κεφάλαιο αυτού του μέρους, προχωράμε από τη μελέτη των προβλημάτων της εργατικής τάξης στην παροικία, που έχει ήδη μελετηθεί στο τρίτο κεφάλαιο του προηγούμενου μέρους, στην εξέταση των προβλημάτων των αιγυπτιώτικων

επιχειρήσεων και των κρίσεων της αιγυπτιακής ελληνικής κεφαλαιουχικής τάξης, που αντιπροσώπευε περίπου το 5% της Παροικίας.⁴⁹⁷

Στο δεύτερο κεφάλαιο του εν λόγω μέρους, προχωράμε στη μελέτη μιας κρίσης που σχετίζεται με όλες τις κοινωνικές τάξεις της Παροικίας, είτε εργατική είτε κεφαλαιουχική. Μελετώνται, λοιπόν, σε αυτό το κεφάλαιο οι κρίσεις που αντιμετώπισε η αιγυπτιακή ελληνική εκπαίδευση την εποχή της συρρίκνωσης και τη σχέση της με την άνοδο του αραβικού εθνικισμού. Αφού ο αραβικός εθνικισμός προσπάθησε να διαδώσει το όραμά του στην εκπαίδευση των αλλοεθνών που διέμεναν στην Αίγυπτο, μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων που ενίσχυαν τη διδασκαλία της αραβικής γλώσσας και της αραβικής ιστορίας. Από την άλλη πλευρά, η Παροικία διαισθάνθηκε τον κίνδυνο αυτής της εθνικιστικής τάσης, θεωρώντας ότι θα μπορούσε να συμβάλει στην απομάκρυνση του αιγυπτιακού ελληνισμού από τις ρίζες τους. Όσον αφορά αυτό το θέμα αναδύθηκαν δύο τάσεις, η πρώτη που πίστεψε στην αναγκαιότητα προσαρμογής στις νέες συνθήκες της Αιγύπτου και αφομοίωσης των Ελλήνων στον τόπο τον οποίο ζούσαν. Η δεύτερη τάση θεώρησε ότι η στροφή προς αυτή την κατεύθυνση σήμαινε απομάκρυνση του αιγυπτιακού ελληνικού στοιχείου από τις ρίζες τους στην Ελλάδα.

Τα κάτωθι κεφάλαια αποσκοπούν στην ανασκόπηση της ιστοριογραφίας του αιγυπτιακού και αιγυπτιακού Τύπου για τους παράγοντες που επιτάχυναν τον ρυθμό αποχώρησης των Αιγυπτιακών Ελλήνων από την Αίγυπτο. Και ο ρόλος αυτού του δημοσιογραφικό περιεχόμενο στην αναδόμηση και διαμόρφωση της αιγυπτιακής κοινής γνώμης. Δεδομένου ότι τα νομοθετικά μέτρα, που μελετήθηκαν στο πρώτο μέρος και εκείνα που θα μελετηθούν σε αυτό το μέρος, οδήγησαν στην αύξηση του αισθήματος συλλογικής ανασφάλειας στην ελληνική παροικία της Αιγύπτου, μας οδηγεί στο τελευταίο κεφάλαιο αυτού του μέρους. Μετά από αυτά τα νομοθετικά μέτρα, η αναζήτηση τρόπων μεταφοράς της περιουσίας των Αιγυπτιακών από την Αίγυπτο προς το εξωτερικό είχε γίνει μια από τις πάγιες ανησυχίες που χαρακτήριζαν την εποχή της συρρίκνωσης. Παράλληλα, εμφανίστηκαν προβλήματα που αντιμετώπισαν οι Έλληνες, οι οποίοι προτίμησαν τον επαναπατρισμό παρά την μετανάστευση σε άλλους προορισμούς.

⁴⁹⁷ Η εν λόγω διαστρωμάτωση είναι σύμφωνα με τον Γιώργο Αθανασιάδη, εκπαιδευτικό και Διευθυντή της Ξενακείου Σχολής στην ελληνική κοινότητα Καΐρου από το 1929 έως το 1944. Σχετικά βλ., Γιώργος Αθανασιάδης (1948). *Ο Παροικιακός Ελληνισμός και η Παιδεία του*, ο.π., σ. 19, 23

1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η εποχή των οικονομικών μετασχηματισμών και των κοινωνικών ανακατατάξεων

Το παρόν κεφάλαιο αφιερώνεται στη μελέτη των σταδιακών διαδικασιών με σκοπό τον οικονομικό μετασχηματισμό στην Αίγυπτο, τα χαρακτηριστικά του οποίου άρχισαν να εμφανίζονται μετά την Επανάσταση του Ιουλίου του 1952. Ο εν λόγω μετασχηματισμός ήταν σταδιακός και δεν έγινε ξαφνικά, ξεκινώντας τη δεύτερη εβδομάδα μετά την επανάσταση του Ιουλίου του 1952, θεσπίζοντας *αγροτικές μεταρρυθμίσεις* που έδωσαν στο καθεστώς του Ιουλίου την δύναμη αλλά και την εξουσία να ξεκινήσει σταδιακά ένα σχέδιο που σχετιζόταν με την παρέμβαση στην οικονομία.

Η νομοθεσία περί *αγροτικής μεταρρύθμισης* έδωσε στην κυβέρνηση της Επανάστασης του Ιουλίου, την απαραίτητη δύναμη καθώς και λαϊκή υποστήριξη από Αιγυπτίους εργάτες και αγρότες, αφού απέκτησαν γεωργικές εκτάσεις και έγιναν ιδιοκτήτες γης. Αυτή η νομοθεσία, η οποία θα μελετηθεί στο πρώτο υποκεφάλαιο, όχι μόνο έπληξε τους Αιγυπτιώτες Έλληνες κεφαλαιούχους, αλλά και έπληξε έντονα το Ταμείο των ελληνικών κοινοτήτων στην Αίγυπτο και των αγροτικών της επιχειρήσεων που αποτελούσαν σημαντική πηγή εισοδήματος.

Τη νομοθεσία περί αγροτικής μεταρρύθμισης ακολούθησε η εθνικοποίηση της διώρυγας του Σουέζ το 1956 και η αιγυπτιοποίηση των ξένων τραπεζών το 1957. Μεταξύ 1957 και 1960, η αιγυπτιακή οικονομία προετοιμαζόταν για μια μεγάλη παρέμβαση στον ιδιωτικό οικονομικό τομέα, αφού η κυβέρνηση του Νάσσερ ανακοίνωσε την έναρξη της *κοινωνικής επανάστασης το 1960* με την εθνικοποίηση των ιδιωτικών αιγυπτιακών τραπεζών. Μια εξέλιξη που θα μελετηθεί στο δεύτερο και τρίτο υποκεφάλαιο. Από την πλευρά της ελληνικής παροικίας, αυτή η παρέμβαση στη γεωργία και στη συνέχεια, γενικότερα, στον οικονομικό τομέα αποτέλεσε ένα ισχυρό πλήγμα στο μέλλον των Ελλήνων στην Αίγυπτο. Αυτό, γιατί η οικονομική λειτουργία των Ελλήνων στην Αίγυπτο αναπτύχθηκε στους τομείς του εμπορίου, των τραπεζικών – χρηματιστηριακών εργασιών, της επέκτασης της καλλιέργειας του βάμβακος και σε μικρότερο βαθμό, της βιομηχανίας.⁴⁹⁸ Με άλλα λόγια, αναπτύχθηκε σε όλους τους τομείς της οικονομίας από την καλλιέργεια μέχρι την βιομηχανία.

⁴⁹⁸ Ματούλα Τομαρά-Σιδέρη, *Ο Αιγυπτιώτης Ελληνισμός στους Δρόμους του Βαμβακιού*, ο.π., σ. 27.

Πρώτο υποκεφάλαιο

Η πολιτική της «al Eshlah»* και η απαλλοτρίωση αγροκτημάτων των Αιγυπτιωτών

Το βράδυ της 12^{ης} Αυγούστου του 1952, 20 ημέρες μετά την έκρηξη της Επανάστασης της 23^{ης} Ιουλίου, οι εργάτες του εργοστασίου «Περιστροφή και Ύφανση του Kafr al Dawar», στα νότια της Αλεξάνδρειας, πραγματοποίησαν διαμαρτυρίες μέσα στο εργοστάσιο και κήρυξαν απεργία, απαιτώντας αύξηση των μισθών.⁴⁹⁹ Εντωμεταξύ, η αιγυπτιακή Αριστερά ανακοίνωσε την υποστήριξη της απεργίας των εργατών του ελληνικού εργοστασίου σιγαρέτων Κουταρέλλη,⁵⁰⁰ παράλληλα με την απεργία των εργατών του εργοστασίου *Kafr al Dawar*.⁵⁰¹ Την επομένη της απεργίας, ο διευθυντής του εργοστασίου *Kafr al Dawar*, *Hafez Afifi Pássa*, ο πρώην επικεφαλής του βασιλικού δικαστηρίου και ένας από τους μεγαλύτερους γαιοκτήμονες της Αιγύπτου, κάλεσε την αστυνομία να διαλύσει την απεργία των εργαζομένων. Στην συνέχεια οι εργαζόμενοι *Mostafa Khamis* και *Mohamed al Bakary* συνελήφθησαν μαζί με περίπου 500 άλλους εργάτες και αγρότες. Κατά τη διάρκεια της σύλληψής τους, σκοτώθηκαν τέσσερις εργάτες και δύο στρατιώτες, με αποτέλεσμα εργάτες και αγρότες να διαδηλώσουν στην πόλη της *Kafr al Dawar* ενάντια στους *Φεουδάρχες* άλλα και στο νέο καθεστώς της Επανάστασης της 23^{ης} Ιουλίου.⁵⁰²

Σε μια προσπάθεια να αποσοβήσει τον θυμό της εργατικής τάξης, ο Αιγύπτιος πρωθυπουργός *Alī Maher* στις 17 Αυγούστου 1952 ηγήθηκε μιας συνάντησης με σκοπό να συζητηθεί το ζήτημα του περιορισμού της αγροτικής ιδιοκτησίας των φεουδαρχών. Στη συνάντηση προτάθηκε ορισμένες από τις ιδιοκτησίες των

* Η *al Eshlah* είναι μια αιγυπτιακή έκφραση που χρησιμοποιήθηκε μετά την επανάσταση της 23^{ης} Ιουλίου 1952, αναφερόμενη στη πολιτική της «αγροτικής μεταρρύθμισης» η οποία ακολούθησαν οι διαδοχικές κυβερνήσεις μετά την επανάσταση. Αυτή η έκφραση χρησιμοποιείται στην Αίγυπτο μέχρι τώρα όπου υπάρχουν ορισμένες περιοχές σε αιγυπτιακά χωριά που ονομάζονται ακόμη «περιοχές της *al Eshlah*», δηλαδή χωριά που υπόκεινται σε νόμους κατάσχεσης γεωργικής γης που ξεπερνούν τα 210 στρέμματα.

⁴⁹⁹ *Al Ahram*, 13. 08. 1952, σ. 1

⁵⁰⁰ Το 1945 το εργατικό δυναμικό στο εργοστάσιο του Κουταρέλλη αριθμούσε 5.000 εργάτες. Όμως το 1961 η εταιρεία εθνικοποιήθηκε και ονομάστηκε «το *Nasr Tobacco Company*». Σχετικά βλ., Alexander Kitroeff (1989). *The Greeks in Egypt 1919-1937*, ο.π., p. 108-111· Relli Schecter (2006). *Smoking, Culture, and Economy in the Middle East: The Egyptian Tobacco Market 1850-2000*, I.B. Tauris, New York, p. 88-95

⁵⁰¹ Αναλυτικά βλ., Zachary Lockman, *Workers on the Nile Nationalism, Communism, Islam, and the Egyptian Working Class 1882-1954*, Princeton University press, Princeton - New Jersey 1987, p. 421-426. Και βλ., Alexander Kitroeff (2019). *The Greeks and the Making of Modern Egypt*, ο.π, σ. 103-105. Επίσης και βλ., Άγγελος Νταλαχάνης (2016), *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π, σ. 82.

⁵⁰² *Al Masry*, Κάιρο, 15. 08. 1952, σ. 1

φεουδαρχών να μεταβιβάζονταν στα χέρια των αγροτών και της εργατικής τάξης.⁵⁰³ Την επομένη της συνάντησης, το στρατιωτικό δικαστήριο καταδίκασε τους *Khamis* και *al Bakary*, εργαζόμενοι στο εργοστάσιο του *Kafr al Dawar*, σε θάνατο.⁵⁰⁴ Ο θυμός πυροδοτήθηκε ξανά μέσα στην εργατική τάξη και στους αγρότες στο *Kafr al Dawar*, οπότε η κυβέρνηση άρχισε να λαμβάνει άμεσα μέτρα με αποτέλεσμα την «αγροτική μεταρρύθμιση- *al Eshlah*», σύμφωνα με την οποία θα διανεμόνταν γαίες στους Αιγυπτίους μικροκαλλιεργητές.⁵⁰⁵ Στο ίδιο πλαίσιο, το αιγυπτιακό Σοσιαλιστικό Κόμμα εξέδωσε μια έκθεση που ανέφερε ότι οι αλλοδαποί και Αιγύπτιοι φεουδάρχες βρίσκονταν πίσω από την αναταραχή στις απεργίες των εργατών, ενώ πρόσθεσε ότι το 1952 μόλις το 0,05% του συνολικού πληθυσμού κατείχε τη μισή έκταση της γεωργικής γης στην Αίγυπτο.⁵⁰⁶

Στις 6 Σεπτεμβρίου, μία ημέρα πριν από την εκτέλεση των *Khamis* και *al Bakary*,⁵⁰⁷ το κύριο άρθρο της εφημερίδας *al Ahram* έφερε στο φως καθησυχαστικά λόγια του *Mohamed Nageb*, ο οποίος δήλωσε: «Γνωρίζουμε πολύ καλά τα παράπονα των αγροτών και εργατών άλλα όταν θα εφαρμοστούν οι αρχές της επαναστατικής κυβέρνησης δεν θα υφίστανται πλέον αδικίες».⁵⁰⁸ Το εν λόγω πρόγραμμα της κυβέρνησης αποσκοπούσε στη ψήφιση νέου νόμου, που πρόκειται να περιορίζει τη αγροτική ιδιοκτησία κεφαλαιούχων σε 200 Φεδδάνια* (840 στρέμματα).⁵⁰⁹ Εν τω

⁵⁰³ Η βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, Αρχείο του Προέδρου Νάσσερ, Φάκελος υπό τίτλο: δηλώσεις και άρθρα του Νάσσερ στον αιγυπτιακό Τύπο, εκθέσεις περί περιορισμού ιδιοκτησίας γεωργικής γης, 17 Αυγούστου 1952.

⁵⁰⁴ *Al Ahram*, 19, 20. 08. 1952, σ. 1. Και βλ., Khaled Mohi Eldin (1992). *Modhakrat 'Odo Magles Qiadat al Thawrah, al'An Atakalam: (Αναμνήσεις ενός μέλους του Συμβουλίου Διοίκησης της Επανάστασης του Ιουλίου: Τώρα Μιλώ)*, *Al Ahram Center for Translation and Publishing*, Κάιρο, σ. 182-193. Επίσης και βλ., Abdel Qader Yassin, *al Haraka al Shio'ia al Masriah (to Κομμουνιστικό Κίνημα της Αιγύπτου 1921-1960)*, η Γενική Αρχή Βιβλίου της Αιγύπτου, Κάιρο, σ. 99, 100.

⁵⁰⁵ *Al Masry*, Κάιρο, 4. 09. 1952, σ. 1. Και βλ., *Al Ahram*, 4. 09. 1952, σ. 1.

⁵⁰⁶ Η βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, Αρχείο του Προέδρου Νάσσερ, Φάκελος υπό τίτλο: δηλώσεις και άρθρα του Νάσσερ στον αιγυπτιακό Τύπο, Έκθεση του Σοσιαλιστικού Κόμματος στην Αίγυπτο, στις 2 Σεπτεμβρίου 1952.

⁵⁰⁷ Η θανατική ποινή εκτελέστηκε στις 7 Σεπτεμβρίου 1952. Ασυνήθιστα, η *Al Ahram* δεν δημοσίευσε την είδηση στο πρωτοσέλιδο του, αλλά τη δημοσίευσε στην τέταρτη σελίδα, αν και η κάλυψη των δικαστικών ειδήσεις δημοσιευόταν καθημερινά στην πρώτη σελίδα. Αυτό μπορεί να υποδηλώνει μια προσπάθεια αποσιώπησης της είδησης ώστε να μη προκαλέσει τις αντιδράσεις των αναγνωστών. Βλ., *Al Ahram*, 8. 09. 1952, σ. 4. Από την άλλη πλευρά, σημειώνεται επίσης ότι το ίδιο συνέβη στην εφημερίδα «Ταχυδρόμος», η οποία δημοσίευσε την είδηση στην 4^η σελίδα σε πολύ μικρό άρθρο. Βλ. Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 8. 09. 1952, σ. 4.

⁵⁰⁸ *Al Ahram*, 6. 09. 1952, σ. 1

* Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι το Φεδδάνι είναι μονάδα μέτρησης επιφάνειας. Βρίσκεται σε χρήση στην Αίγυπτο, τη Συρία, το Σουδάν και το Ομάν. Στην Αίγυπτο κάθε φεδδάνι υποδιαιρείται σε 24 καράτια με κάθε καράτι να αντιστοιχεί σε 175 τετραγωνικά μέτρα. Συνεπώς προκύπτει ότι κάθε φεδδάνι αντιστοιχεί σε 4200,83 τ.μ. (ή 4,2 στρέμματα).

⁵⁰⁹ Η βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, Αρχείο του Προέδρου Νάσσερ, Φάκελο υπό τίτλο: δηλώσεις και άρθρα του Νάσσερ στον αιγυπτιακό Τύπο, Υπόμνημα στον Αιγύπτιο Πρωθυπουργό *'Alī Maher* από τους ιδιοκτήτες αγροτικής γης στην Αίγυπτο, 6 Σεπτεμβρίου 1952.

μεταξύ, η κυβέρνηση του *‘Alī Maher* παραιτήθηκε και ο *Mohamed Nageb* ανακηρύχθηκε πρωθυπουργός, ο οποίος εξέδωσε επίσημα το Διάταγμα υπ’ αριθμ. 178 του 1952, ορίζοντας ότι η αγροτική ιδιοκτησία άνω των 840 στρεμμάτων θα κατασχόταν κατά τη διάρκεια μιας μεταβατικής περιόδου που θα έληγε πέντε χρόνια μετά την έναρξη της εφαρμογής του διατάγματος.⁵¹⁰

Σύμφωνα με την άποψη του *Ref‘at al Sa‘ed*, αρχηγό του Αιγυπτιακού Αριστερού Κόμματος «*al Tagamo‘*», η νέα νομοθεσία εκδόθηκε υπό το πρίσμα της πολιτικής προπαγάνδα του νέου καθεστώτος, προκειμένου να ηρεμήσει τους εργάτες και χωρικούς, ύστερα από την θανατική ποινή και την ισόβια κάθειρξη των εργατών του εργοστασίου *Kafir al Dawar*.⁵¹¹ Αυτή η προπαγάνδα ήρθε παράλληλα με τη προπαγάνδα του αιγυπτιακού Τύπου, δοξάζοντας το καθεστώς της Επανάστασης το οποίο εξέδωσε «επαναστατική νομοθεσία που ευνοεί τους φτωχούς και τους παρέχει τα δικαιώματά τους για πρώτη φορά μετά την κυριαρχία του *Mohamed ‘Alī*».⁵¹² Η εν λόγω δημοσιογραφική προπαγάνδα οφειλόταν στο άρθρο 9 του νέου νόμου, καθώς όριζε ότι οι απαλλοτριωμένες γαίες θα διανεμηθούν στους μικροκαλλιεργητές. Έκαστος εξ αυτών θα λάβει κατ’ ανώτατο όριο 5 φεδδάνια κατά δε κατώτατο όριο 2 φεδδάνια.⁵¹³

Η *al Ahram* προώθησε τον νέο νόμο, γράφοντας ότι «ο αιγυπτιακός λαός» θεωρεί το διάταγμα ως το πρώτο βήμα στην οικονομική και κοινωνική ανοικοδόμηση της Αιγύπτου.⁵¹⁴ Από την άλλη πλευρά, σημειώνεται ότι η αιγυπτιώτικη εφημερίδα «*Ταχυδρόμος*» κάλυψε τις επιπτώσεις του διατάγματος σε καθημερινή βάση από τις 30 Αυγούστου έως τις 17 Σεπτεμβρίου του 1952. Στο φύλλο της 31^{ης} Αυγούστου

⁵¹⁰ Η βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, Αρχείο του Προέδρου Νάσσερ, Φάκελος υπό τίτλο: εκθέσεις περί μέτρων των αγροτικών μεταρρυθμίσεων, 17, 20 Αυγούστου 1952, και 2, 4, 6, 7, 9 Σεπτεμβρίου 1952. Και βλ., Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, *Al Waqā‘ al- Masryat*, στις 9 Σεπτεμβρίου 1952, αριθμ. Φ. 131.

⁵¹¹ *Ref‘at al Sa‘ed* (1983). *Monazmat al Yassar al Masry: (Αιγυπτιακές Αριστερές Οργανώσεις 1950-1957)*, εκ. al Thakafah, Κάιρο, σ. 325-372. Επίσης και βλ., την ίδια γνώμη του *Ref‘at al Sa‘ed*, την οποία πρόσθεσε στο ντοκιμαντέρ που παρήγαγε το BBC στις 26. 01. 2016 υπό τον τίτλο: «οι Σύγχρονοι Φαραώ της Αιγύπτου – *Fara‘enat Masr al Mo‘asheren*». βλ., από το 10^ο λεπτό: https://www.youtube.com/watch?v=YvZ_ngOvsgk&t=268s

⁵¹² *Al Ahram*, 8, 9, 10. 09. 1952, σ. 1. *Al Akhbar*, Κάιρο, 9. 09. 1952, σ. 1.

⁵¹³ Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, *Al Waqā‘ al- Masryat*, στις 9 Σεπτεμβρίου 1952, αριθμ. Φ. 131. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι η νέα νομοθεσία αφιέρωσε, επίσης, για πρώτη φορά ένα ξεχωριστό κεφάλαιο για τα δικαιώματα του γεωργικού του εργάτη γης. Σύμφωνα με το άρθρο 38, θα δημιουργηθεί μια επιτροπή στο Υπουργείο Γεωργίας για τον καθορισμό των μισθών των εργαζομένων στο γεωργικό τομέα και οι μισθοί θα ανανεώνονται κάθε χρόνο. Το άρθρο 39 παραχώρησε επίσης το δικαίωμα στους εργαζόμενους στη γεωργία να δημιουργούν σωματεία για την υπεράσπιση των συμφερόντων τους. Τα άρθρα του νέου νόμου μεταφράστηκαν στα ελληνικά από εφημερίδα «*Ταχυδρόμος*» στις 10 Σεπτεμβρίου 1952, σ. 1, 5.

⁵¹⁴ *Al Ahram*, 10. 09. 1952, σ. 1.

1952, η εφημερίδα δημοσίευσε στο πρωτοσέλιδο της το άρθρο με τίτλο «Η Αίγυπτος βαδίζει ήδη σταθερώς εις την οδόν της ευημερίας και της κοινωνικής αναπλάσεως».⁵¹⁵ Σε άλλο φύλλο, η αιγυπτιώτικη εφημερίδα ανέδειξε την μεταβατική περίοδο που έδωσε η αιγυπτιακή κυβέρνηση στους ιδιοκτήτες για να εφαρμοστούν οι διατάξεις του νέου διατάγματος. Αξίζει να σημειωθεί, ακόμα, ότι η εφημερίδα φρόντισε στο μεγάλο μέρος του άρθρου της να φέρει στο φως τις αποζημιώσεις, δημοσιεύοντας ότι «οι ιδιοκτήται θα έχουν το δικαίωμα αποζημιώσης υπό την εξής βάση: Δέκα φορές την ενοικιαστήριον αξίαν των γαιών εις την οποία αξίαν θα προστεθή εκείνη των εγκαταστάσεων των μηχανών και των δένδρων τα οποία ανήκουν εις την ιδιοκτησίαν».⁵¹⁶ Στην ημερήσια στήλη του «Ταχυδρόμου», η οποία δημοσιεύεται υπό τον τίτλο «της Ημέρας», η εφημερίδα υποστήριξε ότι ο ουσιαστικός σκοπός του νέου νόμου περί αγροτικής μεταρρύθμισης είναι «να βελτιωθούν οι όροι ζωής των γεωργών [...] Είναι ολοφάνερον ότι αποτελεί επιτακτικήν ανάγκην η περισσότερον συγχρονισμένη τακτοποίησις των συνθήκων της εν Αιγύπτω γεωργικής ζωής. Και η πρόθεσις του Στρατού και της Κυβερνήσεως, όπως η κατάστασις ρυθμισθή δικαιοτέρον διά τους γεωργούς».⁵¹⁷

Η κάλυψη της νέας νομοθεσίας από τον αιγυπτιακό Τύπο δεν διέφερε από τον αιγυπτιώτικο Τύπο.⁵¹⁸ Ωστόσο, το αξιοσημείωτο στην προαναφερθείσα δημοσιογραφική κάλυψη είναι ότι ο αιγυπτιώτικος Τύπος δεν περιέγραψε το νέο νόμο ως νομοθεσία για την απαλλοτρίωση των γεωργικών γαιών, αλλά ως νομοθεσία για την κοινωνική μεταρρύθμιση, τονίζοντας πως η πολιτική του νέου καθεστώτος είναι η υποστήριξη των αλλοδαπών.⁵¹⁹ Αυτή η δημοσιογραφική κάλυψη δικαιολογείται από το γεγονός ότι το νέο διάταγμα δεν επηρέασε, τουλάχιστον θεωρητικά, τους Αιγυπτιώτες Έλληνες γαιοκτήμονες. Αυτό γιατί από τη μια πλευρά παραχωρούσε το δικαίωμα σε αυτούς που έχουν περισσότερα από 200 φεδδάνια (840 στρέμματα) να μεταβιβάσουν την ιδιοκτησία σε τέκνα τους μέχρι 100 ακόμη φεδδάνια. Από την άλλη πλευρά, οι γαιοκτήμονες θα δύνανται να πωλήσουν απ' ευθείας τα περισσεύοντα φεδδάνια εντός πενταετίας, μια προθεσμία που επεκτάθηκε σε 10

⁵¹⁵ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 31. 08. 1952, σ. 1.

⁵¹⁶ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 30. 08. 1952, σ. 1.

⁵¹⁷ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 9. 09. 1952, σ. 3.

⁵¹⁸ Al Ahram, 11. 09. 1952, σ. 1

⁵¹⁹ Ο ίδιος ο «Ταχυδρόμος» επιβεβαίωσε αυτή τη πολιτική στο πλαίσιο της υποστήριξής του στις οικονομικές μεταρρυθμίσεις του νέου καθεστώτος, γράφοντας σε κύριο άρθρο του πρωτοσέλιδου του ότι πριν την έκρηξη της Επανάστασης «η γενική κατεύθυνσις της Κρατικής πολιτικής έναντι των ξένων της Αιγύπτου ήτο η κατά βάση σφαλερά. Όλα τα σχετικά εκρίνοντο υπό πρίσμα δαλτωνισμού». Βλ., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 3. 09. 1952, σ. 1.

χρόνια μέχρι το 1961. Τέλος, από την απαλλοτρίωση είχαν εξαιρεθεί οι γεωργικές εκτάσεις που ανήκαν σε ενώσεις, όπως οι ξένες κοινότητες και τα φιλανθρωπικά ιδρύματα.⁵²⁰ Σε αυτό το πλαίσιο, οι Ελληνικές διπλωματικές Αρχές στην Αίγυπτο επιδοκίμασαν την εξαίρεση των αγροκτημάτων των Ελληνικών Κοινοτήτων από τις διατάξεις της απαλλοτρίωσης, λέγοντας ότι η Αίγυπτος με αυτή την απόφαση έδειξε «τα φιλικά της αισθήματα προς τους Έλληνας της Αιγύπτου και την Ελληνικήν Κυβέρνησιν».⁵²¹

Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί ότι, η απογραφή όλων των αγροκτημάτων άνω των 840 στρεμμάτων ανατέθηκε στο αιγυπτιακό Υπουργείο Κοινωνικών Υποθέσεων, μέσω μιας Ανώτατης Επιτροπής.⁵²² Η Ανώτατη Επιτροπή Γεωργικής Μεταρρύθμισης του αιγυπτιακού Υπουργείου δεν απευθύνθηκε στις ελληνικές κοινότητες για να ρωτήσει για την έκταση της γεωργικής γης που κατείχε, παρά μόνο σε δυο περιπτώσεις. Η πρώτη ήταν τον Οκτωβρίου του 1955, όπου η Ανώτατη Επιτροπή Γεωργικής Μεταρρύθμισης ζήτησε από την *Zahia Marzouq*, Γενική Επόπτη Κοινωνικών Υπηρεσιών, την απογραφή όλης της έκτασης της γεωργικής γης που ανήκε στη Διοίκηση της Ελληνικής Κοινότητας στην Αλεξάνδρεια. Η *Marzouq* απάντησε στις 11 Οκτωβρίου του 1955 ότι η Αγαθοεργή Οργάνωση στην Κοινότητα Αλεξάνδρειας κατέχει 7.501 στρέμματα (1.786 Φεδδάνια) και ότι εφόσον είναι γεγραμμένη ως αγαθοεργή οργάνωση έχει απαλλαγεί από τις διατάξεις του Νόμου περί γεωργικής μεταρρύθμισης. Έτσι, η Γενική Επόπτης στη κατακλείδα της επιστολής της στην Ανώτατη Επιτροπή Γεωργικής Μεταρρύθμισης επιβεβαίωσε ότι «η δράση της Αγαθοεργής Οργάνωσης στην Κοινότητα Αλεξάνδρειας είναι επιτυχής και εκτελεί μέγα έργο».⁵²³

Η δεύτερη περίπτωση ήταν τον Μάρτιο του 1960, όταν η ίδια αιγυπτιακή Επιτροπή ζήτησε από την Κοινότητα της Αλεξάνδρειας την απογραφή των αγροτικών κτημάτων που κατείχε η Κοινότητα στα αιγυπτιακά χωριά. Ο πρόεδρος της ΕΚΑ., Αν. Θεοδωράκης απάντησε ότι τα νομοθετικά μέτρα περί Γεωργικής Μεταρρύθμισης επέτρεπαν στα φιλανθρωπικά σωματεία, όπως η ΕΚΑ, να κρατήσουν την πέρα των 840 στρεμμάτων έκταση, την οποία μπορούσαν να πουλήσουν εντός 10 ετών. Το

⁵²⁰ Η Επίσημη Εφημερίδα, *al Garidah Al Rāsmiah*, αριθμός Φ 22, 12 Μαρτίου 1953.

⁵²¹ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1954/61/6/1/1, ο τέως εφέτης και πρόεδρος των Προξενικών Δικαστηρίων Αλεξάνδρειας Ιω. Γιαννόπουλος προς ΥΠ.ΕΞ, 17. 05. 1954.

⁵²² Sa'ed Mare'y (1954). *Al Elṣah al Zerāy mn September 1952 ʿela Mares 1954: (η Αγροτική μεταρρύθμιση από τον Σεπτέμβριο του 1952 έως τον Μάρτιο του 1954)*, χ.τ, Κάιρο, 1954, σ. 3, 23, 24.

⁵²³ Η εν λόγω επιστολή της Αιγυπτιακής Γενικής Επόπτης επισυνάπτεται στα Αραβικά στο Αρχείο της Κοινότητας Αλεξάνδρειας. Βλ. ΕΛΙΑ, ΑΕΚΑ, Κ. 278, Αριθ. 8515, 11. 10. 1955.

αξιοσημείωτο εδώ είναι πως ο Θεοδωράκης δεν ανέφερε στην επιστολή του τι είναι ακριβώς η έκταση της γεωργικής γης που κατείχε η κοινότητα στα αιγυπτιακά χωριά. Ωστόσο, πρόσθεσε ότι «η ημετέρα Κοινότης εκράτησε την επί πλέον των 200 φεδδανίων έκτασιν και ήρχισε πωλούσα αυτήν εις μικροκαλλιεργητάς της περιφερείας ανά 5 φεδδανίων έκτασιν το άτομον κατ' ανώτατον όριον». ⁵²⁴

Από την πλευρά της ελληνικής κοινότητας Καΐρου, παρατηρείται ότι αυτή είχε αρχίσει από το 1954 να πωλεί ορισμένα στρέμματα εκ των αγροτικών κτημάτων της για να αποφύγει οποιαδήποτε μελλοντική απαλλοτρίωση των περιουσιών της, με αποτέλεσμα η ΕΚΚ να έχει πουλήσει περίπου 840 στρέμματα ως τον Δεκεμβρίου του ίδιου έτους. Για αυτόν τον λόγο, η Εφορεία Αμπετείου Σχολής στο Κάιρο απευθύνθηκε στην ΕΚΑ την ίδια χρονιά, επιδιώκοντας να γνωρίσει τον κατάλληλο τρόπο για πώληση των περισσευόντων φεδδανίων, που ανήκαν στην εφορεία, καθώς και το όριο τιμής. ⁵²⁵ Τότε, η Αμπετείος Σχολή κατείχε 1.784 Φεδδάνια (7.492,8 στρέμματα), ⁵²⁶ για αυτό τον λόγο η απάντηση της ΕΚΑ ήταν άμεση, καθώς την επόμενη μέρα έστειλε επιστολή στην Εφορεία Αμπετείου προτείνοντας της να πουλήσει τα κτήματά της στους καλλιεργητές, που διαμένουν σε χωριά συνορεύοντα με τα κτήματά της. ⁵²⁷

Επί της ουσίας, ο νόμος αγροτικής μεταρρύθμισης του 1952 ήταν μόνο η αρχή προς έναν μεγαλύτερο περιορισμό της γεωργικής ιδιοκτησίας. Στην πραγματικότητα, η μορφή κατανομής της γεωργικής ιδιοκτησίας στην Αίγυπτο αποτελούσε μια προσπάθεια του καθεστώτος της επανάστασης της 23^{ης} Ιουλίου να επεκτείνει τον έλεγχό του στις γεωργικές εκτάσεις. ⁵²⁸ Αυτό συνέβη γιατί, οι αγροτικές ιδιοκτησίες των Αιγυπτίων συνήθως ήταν είτε μικρές είτε μεσαίες, σε αντίθεση με τις ιδιοκτησίες των αλλοδαπών που συνήθως ήταν μεγάλες και οι ιδιοκτήτες τους, είτε πρόκειται για άτομα είτε για εταιρείες, ⁵²⁹ κατατάσσονταν στους μεγάλους ιδιοκτήτες. Για παράδειγμα, το 1919, έτος έκρηξης της επανάστασης του *Sa'ad Zaghloul* κατά του βρετανικού αποικισμού και του ξένου ελέγχου της οικονομίας στην Αίγυπτο, το ποσοστό των **μεγάλων** αγροτικών ιδιοκτησιών των αλλοδαπών ανήλθε στο 92,2%

⁵²⁴ ΕΛΙΑ, ΑΕΚΑ, Κ. 278, Αριθ. 398/281, 17. 03. 1960.

⁵²⁵ ΑΕΚΑ, ΕΛΙΑ, Κ. 278, Αριθ. 385/1324, 29. 12. 1954.

⁵²⁶ ΑΕΚΑ, ΕΛΙΑ, Κ. 827, Φ. Νόμοι περί αγροτικής μεταρρυθμίσεως, 12. 01. 1953.

⁵²⁷ ΑΕΚΑ, ΕΛΙΑ, Κ. 278, Αριθ. 3852/2528, 31. 12. 1954.

⁵²⁸ Σχετικά βλ., *Al Tali' a*, 1. 01. 1965, σ. 24, 25. Και βλ., *Al Tali' a*, 4. 09. 1965, σ. 18-23.

⁵²⁹ *Assem El Desouky* (2007). *Kebār Molak al Arady al Zera'ia wa Dorohom fe al Mogtama' al Masry*: (Οι μεγάλοι ιδιοκτήτες γεωργικής γης και ο ρόλος τους στην αιγυπτιακή κοινωνία μεταξύ 1914 και 1952), *Dar Al-Shorouk*, Κάιρο, σ. 47.

από το σύνολο των ξένων ιδιοκτησιών, ενώ το 1949, έτος πλήρους κατάργησης των Διομολογήσεων, το ποσοστό ήταν 90,9%, με μια μικρή μείωση κατά 2%.⁵³⁰

Όσον αφορά την ελληνική παροικία, σημειώνεται ότι οι προσπάθειες των Ελλήνων ιδιοκτητών μεγάλων γεωργικών γαιών κατευθύνονταν αποκλειστικά στη δημιουργία εταιρειών γεωργικής γης και όχι απλά στην αύξηση της ατομικής ιδιοκτησίας τους.⁵³¹ Για παράδειγμα, το 1949, η ελληνική εταιρεία «*al Behira le al Arady al Zera 'ia*»,⁵³² κατείχε 49.511 φεδδάνια (207.946,2 στρέμματα),⁵³³ ενώ η αιγυπτιώτικη ελληνική εταιρεία «*al Kroum le al Arady al Zera 'ia*»* σημείωσε αύξηση των γεωργικών της εκτάσεων από 4.432 φεδδάνια (18.614,4 στρέμματα) το 1940 σε 7.355 φεδδάνια (30.891 στρέμματα) το 1949.⁵³⁴ Αρκεί να αναφερθεί επίσης εδώ ότι το 1930 υπήρχαν περίπου τα 1.800.000 φεδδάνια (7.560.000 στρέμματα) που καλλιεργήθηκαν από Έλληνες.⁵³⁵ Επομένως, η γεωργική ιδιοκτησία τόσο των ελληνικών εταιρειών όσο και των κοινοτικών ιδρυμάτων ήταν μεγάλη. Έτσι, ο περιορισμός της μέσω νόμων που αφορούν τον καθορισμό ανώτατου ορίου στην αγροτική ιδιοκτησία, θα οδηγήσει με τη σειρά του σε κρίση εντός της ελληνικής Παροικίας, η οποία θα χάσει μεγάλο μέρος των εσόδων της. Αρκεί να επισημανθεί ότι τα έσοδα της ελληνικής κοινότητας στην Αλεξάνδρεια από τις γεωργικές εκτάσεις της, αυξήθηκαν το 1942, από 32.963 αιγυπτιακές λίρες σε 50.774 το 1951, δηλαδή υπήρξε πλεόνασμα 20.745 αιγυπτιακές λίρες*.⁵³⁶

⁵³⁰ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του αιγυπτιακού Υπουργείου Οικονομικών, Φάκελος 0081, Υπόμνημα του Makram Ebaid στην προεδρία της κυβέρνησης, 18. 09. 1945. Και βλ., Gabriel Baer (1962). *A History of Landownership in Modern Egypt 1800 – 1950*, Oxford, London, p. 120-121.

⁵³¹ Assem El Desouky (2007). *Kebār Molak al Arady al Zera 'ia: (Οι μεγάλοι ιδιοκτήτες γεωργικής γης)*, ο.π., σ. 38-47.

⁵³² Σύμφωνα με τα έγγραφα του αιγυπτιακού υπουργείου Οικονομικών, η εταιρεία *al Behira le al Arady al Zera 'ia* (al Behaira για τις γεωργικές γαίες) ιδρύθηκε στις 6 Σεπτεμβρίου 1894, με κεφάλαιο 750 χιλιάδες λίρες. Τα έγγραφα αναφέρουν επίσης ότι το 1947 το ελληνικό διοικητικό συμβούλιο ήταν υπό την προεδρία του Μιχαήλ Κ. Σαλβάγου, προέδρου της Ελληνικής Κοινότητας Αλεξάνδρειας, ο οποίος απεβίωσε το 1948. Βλ., Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του Υπουργείου Οικονομικών, Πρακτικά του Τμήματος των Εταιρειών, αριθμ. Φάκελος 189, Υποφάκελος 99, οι εκθέσεις των επιθεωρητών για την εταιρία Al Behaira για τις γεωργικές γαίες μεταξύ του 1947 έως του 1953.

⁵³³ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του Υπουργείου Οικονομικών, Φάκελος 189, Υποφάκελος 99, Πρακτικά του Τμήματος των Εταιρειών, οι εκθέσεις των επιθεωρητών για την εταιρία Al Behaira για τις γεωργικές γαίες μεταξύ του 1947 έως του 1953.

* Η Εταιρεία του Χρωμίου για τις Γεωργικές Εκτάσεις.

⁵³⁴ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του Υπουργείου Οικονομικών, Φάκελος 134, Πρακτικά του Τμήματος των Εταιρειών, οι εκθέσεις των επιθεωρητών για την εταιρία *al Kroum le al Arady al Zera 'ia*, έγγραφα 98, 103, 109.

⁵³⁵ Ν. Τσαραβόπουλος (1948). *Η Εγκατάσταση των Ελλήνων στην Αίγυπτο*, ο.π., σ. 38.

* Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι το 1949 η ισοτιμία μιας αιγυπτιακής λίρας σε σχέση με το δολάριο ισούται 2,871 δολάρια ΗΠΑ. Επίσης και η ισοτιμία μιας αιγυπτιακής λίρας σε σχέση με 2,55187 γραμμάρια χρυσού. Ενώ το 1963 η ισοτιμία μιας αιγυπτιακής λίρας σε σχέση με το δολάριο ισούται περίπου 2,30 δολάρια. Σχετικά βλ., Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου, Φάκελος 219, Εμπιστευτικό, Υπόμνημα του Υπουργείου Οικονομικών προς το Υπουργικό

Αργότερα, ο αιγυπτιακός Τύπος έγραψε για τις γεωργικές εκτάσεις που ανήκαν σε αλλοδαπούς «κατέχοντες χιλιάδες φεδδάνια από τις καλύτερες εύφορες γεωργικές εκτάσεις στην Αίγυπτο».⁵³⁷ Ο χάρτης διανομής της γεωργικής ιδιοκτησίας στην Αίγυπτο είχε αποτελέσει αφορμή για τις αιγυπτιακές εφημερίδες προκειμένου να προπαγανδίζουν εναντίον μεγάλων ιδιοκτητών αγροτικών γαιών στην Αίγυπτο.⁵³⁸ Αυτό συνέβαινε γιατί, σύμφωνα με όσα προκύπτουν από τα επίσημα στοιχεία των γεωργικών εκτάσεων, κατά την περίοδο μεταξύ 1914 έως 1952, οι ιδιοκτήτες μεγάλων αγροτικών γαιών, Αιγύπτιοι και αλλοεθνείς, που η ιδιοκτησία του καθενός ξεπερνούσε τα 200 φεδδάνια (840 στρέμματα), ήταν μόλις 2.740 οικογένειες που συνολικά αριθμούσαν περίπου 10.000 άτομα, ποσοστό που δεν υπερέβαινε το 0.05% των συνολικών ιδιοκτητών αγροτικών εκτάσεων στην Αίγυπτο. Συνεπώς, οι ιδιοκτήτες μεγάλων εκτάσεων κατείχαν 2.533.550 Φεδδάνια (10.640.910 στρέμματα) από τα 5.962.660 Φεδδάνια (25.043.172 στρέμματα), δηλαδή το 42,4% της συνολικής έκτασης της γεωργικής γης κατά το 1950.⁵³⁹

Από την άλλη πλευρά, μέχρι το 1952 ο αριθμός των αγροτών μικρών γεωργικών εκτάσεων, των οποίων η ιδιοκτησία του καθενός από αυτούς δεν ξεπερνούσε τα πέντε Φεδδάνια, ήταν περίπου 2.642.000 αγρότες και κατείχαν 2.122.000 Φεδδάνια (8.912.400 στρέμματα). Συμπερασματικά, αν και οι ιδιοκτήτες μικρής αγροτικής γης αποτελούσαν το 94,3% του συνολικού αριθμού ιδιοκτητών, η συνολική ιδιοκτησία

Συμβούλιο, 18 Σεπτεμβρίου 1949. Και βλ., Al Ahram, 12. 10. 1963, σ. 1. Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι ο μέσος όρος του μισθού ενός εργάτη, κυρίως Αιγυπτίου, του 1958 ήταν 2,37 αιγυπτιακές λίρες την εβδομάδα. Στο επίπεδο της κατανάλωσης οι τιμές στο Πορτ Σάιντ για παράδειγμα, τον Οκτώβριο 1955, διαμορφώνεται ως εξής: 453 γραμμάρια ψωμί κόστιζε 5 πιάστρες (100 πιάστρες ισούνται με μια αιγυπτιακή λίρα), ενώ ένα κιλό μοσχαρίσιο κρέας κόστιζε 35 με 40 πιάστρες. Αναλυτικά βλ., Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροιμία*, ο.π., σ. 132.

⁵³⁶ ΑΕΚΑ, ΕΛΙΑ, Κ. 825, Φ. Νόμοι περί αγροτικής μεταρρυθμίσεως, στον οποίο περιλαμβάνονται έγγραφα τα οποία δημοσιεύθηκαν: 15.12.1952· 24. 11. 1952· 26. 11. 1952.

⁵³⁷ Al Gomhoria, Κάιρο, 3. 12. 1961, σ. 4.

⁵³⁸ Αναλυτικά βλ., την δημοσιογραφική κάλυψη της αιγυπτιακής εφημερίδας *al Gomhoria* με αφορμή την 9η επέτειο από το ξέσπασμα της επανάστασης της 23^{ης} Ιουλίου. Η *al Gomhoria* έγραψε στο πρωτοσέλιδο της ότι η διανομή γης σε μικρούς αγρότες αποτελεί τη βάση της ισότητας, την οποία οι Αιγύπτιοι έχουν χάσει εδώ και χρόνια. Βλ., Al Gomhoria, Κάιρο, 30. 07. 1961, σ. 1. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι η εφημερίδα *al Gomhoria* ιδρύθηκε το 1953 από το νέο καθεστώς με αρχισυντάκτη τον αξιωματικό *Anwar al Sadat*, ο οποίος αργότερα διαδέχθηκε τον Νάσσερ στην προεδρία της Αιγύπτου.

⁵³⁹ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του Υπουργικού Συμβουλίου, Φάκελος 580, Πρακτικά της Γενικής Αρχής Αγροτικής Μεταρρύθμισης, ο φάκελος των υπαγόμενων στους νόμους 178/1952 και 127/1961 της αγροτικής μεταρρύθμισης. Και βλ., Το Αρχείο της Γενικής Αρχής Στατιστικής, Επετηρίδα Γενικής Στατιστικής από το 1952 έως το 1960. Επίσης και βλ., Al Ahram, 7. 04. 1964, σ. 7.

γης τους δεν ξεπερνούσε (35,6%) της συνολικής γεωργικής γης στη Αίγυπτο μέχρι το 1952.⁵⁴⁰

Σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου 178/1952, 1.2 εκατομμύρια Φεδδάνια υποτίθεται ότι θα μεταφέρονταν στο κράτος κατά την περίοδο 1952 έως το τέλος του 1957. Ωστόσο, σύμφωνα με την Αιγυπτιακή Γενική Στατιστική Αρχή, στη συνολική έκταση όπου είχε εφαρμοστεί ο νόμος του 1952, έχουν εντοπιστεί 1.789 ιδιοκτήτες, οι οποίοι κατείχαν 653.736 Φεδδάνια (δηλαδή περίπου το 8,4% της συνολικής καλλιεργήσιμης γης), και τα οποία έπρεπε να αναδιανείμουν, εφόσον οι ιδιοκτησίες τους ξεπερνούσαν τα 200 Φεδδάνια. Τελικά, η έκταση στην οποία εφαρμόστηκε ο νόμος ήταν στην πραγματικότητα μόλις 372.305 Φεδδάνια (1.563.681 στρέμματα), καθώς ορισμένοι ιδιοκτήτες γης υπέβαλαν δικαστικές αγωγές στα Δικαστήρια της γεωργικής μεταρρύθμισης, τα οποία αποφάσισαν να τους επιστρέψουν 281.431 Φεδδάνια (1.182.010,2 στρέμματα), με τη δικαιολογία της παράνομης κατάσχεσής τους.⁵⁴¹

Ούτως ή άλλως, η Αρχή Αγροτικής Μεταρρύθμισης, η οποία ήταν η υπεύθυνη για τη διαχείριση και την επίβλεψη των κατασχεθέντων γαιών, είχε μοιράσει 3.519.600 στρέμματα σε 368.000 οικογένειες, που αριθμούσαν περίπου 1.5 εκατομμύρια Αιγύπτιους.⁵⁴² Επί της ουσίας, το «Επαναστατικό Συμβούλιο Διοίκησης» εσκεμμένα επέλεξε το νόμο για το χάρτη γεωργικής ιδιοκτησίας να είναι η πρώτη του νομοθεσία.⁵⁴³ Αυτό γιατί οποιαδήποτε απόφαση για τον περιορισμό των μεγάλων γεωργικών ιδιοκτησιών και αναδιανομής τους θα συνέβαλε στην εδραίωση του νέου καθεστώτος της επανάστασης της 23^{ης} Ιουλίου, και κυρίως υπό την πίεση

⁵⁴⁰ Σχετικά βλ., Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του Υπουργικού Συμβουλίου, Φάκελος 580, Πρακτικά της Γενικής Αρχής Αγροτικής Μεταρρύθμισης, ο φάκελος των υπαγόμενων στους νόμους 178/1952 και 127/1961 της αγροτικής μεταρρύθμισης. Και βλ., Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του Υπουργικού Συμβουλίου, Φάκελος 627, αριθμ. έγγραφο 339, η Συνάντηση του Προέδρου με τους Υπουργούς, 21. 01. 1962.

⁵⁴¹ Assem El-Desouky (2007). *Kebar Molak al Arady al Zera`ia: (Οι μεγάλοι ιδιοκτήτες γεωργικής γης)*, σ. π., σ. 38, 47, 58. Και βλ., Πρακτικά της Γενικής Αρχής Αγροτικής Μεταρρύθμισης, ο φάκελος των υπαγόμενων στους νόμους της αγροτικής μεταρρύθμισης το 1952.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι μεταξύ 1952 και 1961, το νέο καθεστώς μοίραζε τις κατασχεθείσες εκτάσεις σε μικρούς αγρότες έκταση 2 έως 5 Φεδδανίων υπό την προϋπόθεση ότι θα αποπληρώνουν αυτές τις γαίες σε δόσεις μέσα σε τριάντα έτη και με τόκο 3% ετησίως, επιπλέον του 1,5 % της συνολικής τιμής της γης.

⁵⁴² Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο της Γενικής Αρχής Στατιστικής, Επετηρίδα Γενικής Στατιστικής από το 1952 έως το 1960. Επίσης και βλ., Al Ahram, 7. 04. 1964, σ. 7.

⁵⁴³ Αναλυτικά πάνω σε αυτό το θέμα, το αιγυπτιακό περιοδικό *Al Tali`a* δημοσίευσε τέσσερες μελέτες που δημοσιεύτηκαν με αφορμή το πέραςμα 12 ετών από τη νομοθεσία των μέτρων περί αγροτικής μεταρρύθμισης. Οι μελέτες, στο σύνολό τους, ασχολήθηκαν με τα θετικά αποτελέσματα της διανομής γεωργικής γης στους Αιγυπτίους αγρότες και τον ρόλο της στην εξάλειψη των διαφορών μεταξύ των κοινωνικών τάξεων. Βλ. *Al Tali`a*, Κάιρο, 1. 01. 1965, σ. 24 – 40· *Al Tali`a*, 4. 09. 1965, σ. 18-23· *Al Tali`a*, 1. 09. 1966, σ. 56 - 65· *Al Tali`a*, 3. 09. 1966, σ. 71-79.

των εργατικών απεργιών και διαμαρτυριών, λόγω της γρήγορης εκτέλεσης δύο εργαζομένων, όπως αναφέρθηκε πριν.

Από τα προηγούμενα, μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι χάρη σε ορισμένες διατάξεις του Αγροτικού Μεταρρυθμιστικού Νόμου του 1952, η ελληνική παροικία μπόρεσε να πωλήσει μέρος της γεωργικής της γης κατά τα πρώτα εννέα χρόνια της έκδοσής του νόμου, ώστε να αποφύγει οποιαδήποτε απαλλοτρίωση.⁵⁴⁴ Ωστόσο, το καλοκαίρι του 1961, άρχισαν νέοι μετασχηματισμοί στην αιγυπτιακή νομοθεσία· νομοθεσία που κυριαρχούταν, από αυτό που ο αιγυπτιακός Τύπος αποκαλούσε τότε, *Πνεύμα των Σοσιαλιστικών Νόμων*. Επιπλέον, εκτός από τη νομοθεσία για την αιγυπτιοποίηση και την εθνικοποίηση, το νέο καθεστώς εισήγαγε ριζικές τροποποιήσεις στον νόμο το 1952 περί αγροτικής μεταρρύθμισης, εκδίδοντας έναν νέο που έδινε πλέον μια νέα προειδοποίηση στην Παροικία, ότι το σχέδιο της επανάστασης της 23^{ης} Ιουλίου, το οποίο ονομάστηκε *αγροτική μεταρρύθμιση*, θα φτάσει στην ιδιοκτησία της Παροικίας, ακόμα κι αν λειτουργεί υπό το όνομα: *Αγαθοεργή Οργάνωση* - Όπως θα μελετηθεί στο επόμενο σημείο.

- **Η εποχή της απαλλοτρίωσης**

Στην 9^η επέτειο της επανάστασης της 23^{ης} Ιουλίου 1952, ο Πρόεδρος Νάσσερ εξέδωσε τον νόμο υπ' αριθ. 127 του 1961, μέσω του οποίου το κατά κεφαλήν μερίδιο ιδιοκτησίας αγροτικής γης μειώθηκε σε μόλις 100 Φεδδάνια (420 στρέμματα) αντί για 200 Φεδδάνια. Σύμφωνα με το δεύτερο άρθρο του νέου νόμου, κάθε ιδιοκτήτης που κατείχε περισσότερο από το μέγιστο όριο είχε προθεσμία ενός έτους να πωλήσει τη γη του σε μικρούς αγρότες. Ακόμα, σύμφωνα με το άρθρο 3, το Υπουργείο Γεωργίας θα κατάσχε τον Ιούλιο του 1962 τις γεωργικές εκτάσεις που θα υπερέβαιναν το εν λόγω ανώτατο όριο.⁵⁴⁵ Λόγω αυτού του νέου νόμου, περίπου 898.800 στρέμματα περιήλθαν στην κυριότητα του κράτους.⁵⁴⁶

Η αλεξανδρινή αιγυπτιακή εφημερίδα «Ταχυδρόμος» δεν ανέφερε τις αρνητικές επιπτώσεις του νόμου 127/1961 για το μέλλον της Παροικίας, μάλιστα την

⁵⁴⁴Αναλυτικά βλ. ΕΛΙΑ, ΑΕΚΑ, Κ. 827, Φ. Νόμοι περί αγροτικής μεταρρυθμίσεως, στον οποίο περιλαμβάνονται έγγραφα τα οποία δημοσιεύθηκαν: 24. 11. 1952· 26. 11. 1952· ΕΛΙΑ, ΑΕΚΑ, Κ. 278, Αριθ. 385/1324, 29. 12. 1954· ΕΛΙΑ, ΑΕΚΑ, Κ. 278, Αριθ. 3852/2528, 31. 12. 1954· ΕΛΙΑ, ΑΕΚΑ, Κ. 278, Αριθ. 8515, 11. 10. 1955· ΕΛΙΑ, ΑΕΚΑ Κ. 278, Αριθ. 398/281, 17. 03. 1960.

⁵⁴⁵ Η Επίσημη Εφημερίδα, *al Garidah al Rasmiah*, αριθμός Φ. 166, 25 Ιουλίου 1961.

⁵⁴⁶ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του Υπουργικού Συμβουλίου, Φάκελος 580, Πρακτικά της Γενικής Αρχής Αγροτικής Μεταρρύθμισης, ο φάκελος των υπαγόμενων στους νόμους 178/1952 και 127/1961 της αγροτικής μεταρρύθμισης. Και βλ., Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο της Γενικής Αρχής Στατιστικής, Επετηρίδα Γενικής Στατιστικής από το 1952 έως το 1960.

επομένη της έκδοσης του νόμου δημοσίευσε στο πρωτοσέλιδο ότι ο Νάσσερ «οδηγεί ασφαλώς την χώραν εις την οδόν της πολιτικής και κοινωνικής αναπλάσεως».⁵⁴⁷ Το εν λόγω άρθρο δημοσιεύτηκε μαζί με μια μεγάλη φωτογραφία του Νάσσερ υπό τον τίτλο «ΚΑΛΩΣ ΩΡΙΣΑΤΕ ΠΡΟΕΔΡΕ ΝΑΣΣΕΡ»,⁵⁴⁸ με αφορμή της επίσκεψής του στην Αλεξάνδρεια που συνέπεσε με την έκδοση του νόμου της αγροτικής μεταρρύθμισης 127/1961. Η εφημερίδα φρόντισε να δημοσιεύσει ολόκληρο το κείμενο των διατάξεων του νόμου, σχολιάζοντας ότι η «Η.Α.Δ., βαδίζει προς την Νέαν Εποχήν. [...] Προς νέαν διανομήν *εθνικοποιηθισών* γαιών εις ακτήμονας καλλιεργητάς».⁵⁴⁹

Την επόμενη μέρα, ο «Ταχυδρόμος», στο πρωτοσέλιδο του, δημοσίευσε την ομιλία του Νάσσερ ενώπιον περίπου 100.000 πολιτών στο Στάδιο της Αλεξάνδρειας. Ο Νάσσερ σχολίασε τον νέο νόμο λέγοντας ότι η εποχή της κοινωνικής αδικίας έληξε οριστικώς, καθώς οι ιδιοκτήτες που θα επηρεαστούν από τους σοσιαλιστικούς νόμους θα οδηγήσουν σε καλύτερη θέση το 95% του πληθυσμού.⁵⁵⁰ Σε άλλο άρθρο, η αιγυπτιώτικη εφημερίδα έγραψε ότι ο νέος νόμος χαρακτηρίζεται από πνεύμα δικαιοσύνης, διότι η νέα νομοθεσία επιτρέπει στους γαιοκτήμονες να πωλήσουν 100 φεδδάνια (420 στρέμματα) στους μικρούς καλλιεργητές εντός ενός έτους. Ο αριθμός των γαιοκτημόνων αυτών ανέρχεται στους 5200 και αφορά 1.260.000 στρέμματα.⁵⁵¹

Η αιγυπτιώτικη εφημερίδα, λοιπόν, δεν ανέφερε τις αρνητικές επιπτώσεις του νέου νόμου στην ελληνική παροικία, αλλά τόνισε ότι διακατέχεται από πνεύμα δικαιοσύνης. Την ίδια υπερασπιστική γραμμή ακολούθησε και ο αιγυπτιακός τύπος, για παράδειγμα, η εφημερίδα *al Ġomhoria* έγραψε ότι ο νόμος περί της αγροτικής μεταρρύθμισης πέτυχε στην επίτευξη της *Κοινωνικής Δικαιοσύνης*. Σε αυτό το σημείο η *al Ġomhoria* έγραψε ότι η έννοια της δικαιοσύνης πριν την Επανάσταση της 23^{ης} Ιουλίου «ήταν να τιμωρεί εκείνο που έκλεπτε ένα κομμάτι ψωμί για να μη αποθάνει από την πείνα, ενώ προστάτευε εκείνο ο οποίος έκλεπτε χιλιάδες φεδδάνια μέσω της βίας και της τυραννίας. Εκείνοι έκλεψαν για να καταστούν άρχοντες και φεουδάρχες. Δεν πιστεύουν στην ατομική ιδιοκτησία, αλλά θέλουν να είναι οι μόνοι οι οποίοι κατέχουν κάτι. Τώρα η δικαιοσύνη εφαρμόζει τον νόμο σε όλους τους πολίτες

⁵⁴⁷ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 26. 07. 1961, σ. 1

⁵⁴⁸ Στο ίδιο.

⁵⁴⁹ Στο ίδιο, σ.1, 4.

⁵⁵⁰ Στο ίδιο. Επίσης βλ. Ταχυδρόμος, 28. 06. 1961, σ. 1

⁵⁵¹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 27. 06. 1961, σ. 3.

ανεξαιρέτως». ⁵⁵² Ο Ταχυδρόμος, από την άλλη πλευρά σχολίασε το ρεπορτάζ της αιγυπτιακής εφημερίδας *al Ġomhoria*, γράφοντας ότι τα λόγια της είναι «Ωραιότατα και πολύ διδακτικά [...] και κρύβουν αναμφισβήτητα όλην την αλήθειαν». ⁵⁵³ Έτσι, η αιγυπτιώτικη εφημερίδα «Ταχυδρόμος» συμφώνησε με τη θέση του αιγυπτιακού Τύπου σχετικά με τους φεουδάρχες που κατείχαν περισσότερα από 840 στρέμματα. Ωστόσο, ο «Ταχυδρόμος» ίσως δεν περίμενε ότι μετά από μόλις 3 μήνες, η ίδια αιγυπτιακή εφημερίδα, *al Ġomhoria*, θα συμπεριλάβει ηγέτες από την ελληνική Παροικία στην κατηγορία εκείνων που «έκλεψαν» χιλιάδες αιγυπτιακές γεωργικές εκτάσεις.

Υπό τον τίτλο «η καπιταλιστική τάξη που κυβερνούσε την Αίγυπτο», η εφημερίδα *al Ġomhoria* έγραψε ότι τα στατιστικά που δημοσιεύθηκαν μετά τις διαδικασίες εθνικοποίησης τον Ιούλιο του 1961 δείχνουν ότι η καπιταλιστική τάξη που κυβερνούσε την Αίγυπτο αποτελείται εξ ολοκλήρου από ξένους: «Οι Αιγύπτιοι καπιταλιστές ήταν απλώς υποτελείς και πράκτορες του Μπενάκη, του Λεβί και άλλων ξένων καπιταλιστών στην Αίγυπτο. Ως εκ τούτου, η γεωργική έκταση της Αιγύπτου δεν αυξήθηκε κατά τα χρόνια πριν από το 1952, επειδή οι ιδιοκτήτες της ήταν αλλοδαποί που την πουλούσαν για να βάλουν τα χρήματά τους σε πιο κερδοφόρους τομείς». ⁵⁵⁴

Σημειώνουμε εδώ ότι το αναφερθέν ρεπορτάζ προκάλεσε την ανησυχία των ελληνικών διπλωματικών Αρχών στην Αίγυπτο, οι οποίες εξέδωσαν τρεις επιστολές προς το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών σχολιάζοντας την αναφορά του άρθρου στην οικογένεια *Μπενάκη* ως έναν από αυτούς τους φεουδάρχες που εκμεταλλεύτηκαν την Αίγυπτο, σύμφωνα με την περιγραφή της αιγυπτιακής εφημερίδας. Ο Έλληνας πρέσβης, Δ. Λάμπρος, στην επιστολή του στο ΥΠ.ΕΞ σχολίασε το εν λόγω άρθρο λέγοντας: «Έκρινα σκόπιμον να ενημερώσω υμάς εν εκτάσει περί του όλου ζητήματος διά να διαπιστώσητε πόσον συχνά, ενέργειαι βεβαίως απαράδεκται και αδέξια, οφείλονται είτε εις κακεντρέχειαν και ιδιοτέλειαν κατωτέρων οργάνων είτε εις την επιθυμίαν των να φανούν αρεστοί εις τους κρατούντες, υπερθεματίζοντας κατά την εφαρμογήν της επισήμου γραμμής». ⁵⁵⁵

⁵⁵² *Al Ġomhoria*, Κάιρο, 30, 31. 06. 1961, σ. 3.

⁵⁵³ *Ταχυδρόμος*, Αλεξάνδρεια, 31. 06. 1961, σ. 2.

⁵⁵⁴ *Al Ġomhoria*, Κάιρο, 18. 11. 1961, σ. 5.

⁵⁵⁵ ΑΥΠΕΞ/ΚΥ/1962/43/6/1/1, αριθμ. Πρωτ. 8190, άρθρο ΓΚΟΥΧΟΥΡΙΑ κατά ξένων κεφαλαιοκρατών, Λάμπρος προς το ΥΠΕΞ 25.11.1961. Και βλ., ΑΥΠΕΞ/ΚΥ/1962/43/6/1/1, αριθμ. Πρωτ. 1122, Β. Θ. Θεοδωρόπουλος προς πρεσβεία Καΐρου, Αλεξάνδρεια, 24.11.1961. Επίσης και βλ.,

Δύο εβδομάδες μετά το προαναφερθέν ρεπορτάζ, οι Αιγύπτιοι δημοσιογράφοι, *Salah 'Azam* και *'Abdel Mone'im al Souefy*, στην ίδια εφημερίδα, *al Ġomhoria*, δημοσίευσαν ένα ρεπορτάζ υπό τους ακόλουθους τίτλους: «Αποκαλύπτουμε πώς οι αλλοδαποί διείσδυσαν στα αιγυπτιακά χωριά και κατέλαβαν τις αγροτικές εκτάσεις αυτών; 427 αλλοδαποί κατείχαν περίπου 200.000 φεδδάνια.. Τα μπαρ, η τοκογλυφία και τα Μικτά Δικαστήρια ήταν τα μέσα των ξένων καπιταλιστών για να καταλάβουν τη γεωργική γη των μικροαγροτών».⁵⁵⁶ Η εφημερίδα έγραψε ότι μόλις 427 αλλοδαποί κατείχαν 206.151 φεδδάνια καλύτερων γεωργικών εκτάσεων στην Αίγυπτο μέχρι το 1952. Μετά την έκδοση του νόμου για την αγροτική μεταρρύθμιση το 1952, οι εν λόγω αλλοδαποί, σύμφωνα με την εφημερίδα, πούλησαν 65.000 φεδδάνια από την περιουσία τους και 141.151 φεδδάνια παρέμειναν στην κατοχή τους. Η *al Ġomhoria* επεσήμανε ότι οι *αλλοδαποί καπιταλιστές* απέκτησαν αυτές τις εκτάσεις παράνομα χάρη στα προνόμια που τους παραχωρήθηκαν από τα Μικτά Δικαστήρια, και χάρη σε αυτό το σύστημα, έκαστος *αλλοδαπός καπιταλιστής* στην Αίγυπτο είχε τουλάχιστον χίλια φεδδάνια. Τέλος, η εφημερίδα αναφέρει ότι *αλλοδαποί καπιταλιστές* προτίμησαν να αγοράσουν γεωργική γη στο Κυβερνείο *al Behaira*, καθώς είναι η πιο εύφορη επαρχία.⁵⁵⁷

Το εντυπωσιακό όμως σε αυτό το ρεπορτάζ είναι η ξεκάθαρη αναφορά σε 3 ονόματα αλλοδαπών, εκ των οποίων οι δύο ήταν Έλληνες, και οι οποίοι θεωρήθηκαν παραδείγματα *αλλοδαπών καπιταλιστών* που «κατέκτησαν τη γη παράνομα από μικρούς αγρότες». Η εφημερίδα γράφει ότι στην πόλη *Abou Houmos*, στο Κυβερνείο *al Behaira*, υπήρχε ένα έγγραφο που καταχωρήθηκε στην Υπηρεσία Κτηματολογίου, Επαληθεύσεων και Πιστοποίησης Εγγράφων της Αιγύπτου με αριθμό 5.458 του 1900 σχετικά με τον Γεώργιο Αβέρωφ, ο οποίος κατηγορήθηκε για ιδιοποίηση 42.670,74 στρέμματα. Η αιγυπτιακή εφημερίδα αναφέρεται σε μια λίστα με τα ονόματα των Αιγυπτίων που επιβεβαίωσαν ότι ήταν οι αρχικοί ιδιοκτήτες αυτής της γεωργικής γης.⁵⁵⁸ Η εφημερίδα γράφει επίσης ότι ο Αβέρωφ το 1879 αγόρασε αυτά τα στρέμματα μέσα σε χρονικό διάστημα ενός έτους, από Αιγυπτίους ιδιοκτήτες, οι

ΑΥΠΕΞ/ΚΥ/1962/43/6/1/1, αριθμ. Πρωτ. 1120, αρθρογραφία εναντίον ξένων, Αλεξάνδρεια, 22. 11. 1961.

⁵⁵⁶ *Al Ġomhoria*, Κάιρο, 3. 12. 1961, σ. 4.

⁵⁵⁷ Στο ίδιο.

⁵⁵⁸ Η λίστα των ονομάτων ήταν: *Ashry El-Feki, Sa 'ad El-Zayat, Ahmed al Halek, Afifi Atallah, Ahmed Hanif, Abdullah Zaid, Asa 'ad Fares, Atallah Abdullah, Faraj Attia, Hanna Mansour, Barakat Desouki και οι γιοι του, Ismail και Moustafa Siddik Pasha.*

οποίοι τα πούλησαν όλα, λόγω των χρεών και των τόκων που προέκυψαν στο ίδιο πρόσωπο.⁵⁵⁹

Σημειώνεται, μάλιστα, ότι το Αρχείο των Μικτών Δικαστηρίων στο αιγυπτιακό Εθνικό Αρχείο περιλαμβάνει πλήθος υποθέσεων, μεταξύ του 1893 και 1944, Αιγύπτιων αγροτών εναντίον Αιγυπτιωτών Ελλήνων με την κατηγορία ότι ιδιοποιήθηκαν τις αγροτικές τους εκτάσεις μετά την αδυναμία εξόφλησης των χρεών τους. Οι καταγγελίες περιελάμβαναν δικαστικές αποφάσεις από Μικτά Δικαστήρια σε *al Dakahlia, al Sharqia και al Behaira* για απαλλοτρίωση γεωργικών εκτάσεων Αιγυπτίων ώστε να εκπληρωθούν χρέη που όφειλαν σε Έλληνες.⁵⁶⁰ Ωστόσο, είναι αξιοσημείωτο ότι ανάμεσα σε αυτές τις καταγγελίες δεν βρέθηκαν δικαστικές υποθέσεις που σχετίζονταν με τον Αβέρωφ.

Επιπλέον από το ρεπορτάζ της εφημερίδας *al Gomhoria* διαπιστώθηκε ότι ο Νέστωρ Νικόλαος Πιερράκος, συζύγο της κόρης του Τζανακλή, κατείχε 12.000 Φεδδάνια στο *Abu al Matamir*, στο Κυβερνείο *al Behaira*. Η εφημερίδα επιβεβαίωσε ότι ο Νέστωρ Πιερράκος απέκτησε αυτά τα στρέμματα το 1931 μετά τη δωρεάν παραχώρηση ορισμένων μετοχών της εταιρείας του «Νέστωρ για παραγωγή αλκοόλ» στον Αιγύπτιο πρωθυπουργό.⁵⁶¹ Ωστόσο, από την εξέταση του φακέλου της εταιρείας «Νέστωρ για παραγωγή αλκοόλ» από το αρχείο του αιγυπτιακού Υπουργείου Οικονομικών, διαπιστώθηκε ότι ο Νέστωρ Πιερράκος κατέχει μόνο 3.266 Φεδδάνια στο Κυβερνείο *al Behaira* και όχι 12.000 Φεδδάνια, όπως δημοσίευσε η αιγυπτιακή εφημερίδα. Σε αυτό το σημείο πρέπει να σημειωθεί ότι το έγγραφο αφορούσε το έτος 1950, και ως εκ τούτου συμπεραίνεται ότι ίσως δεν είναι λογικό να αυξηθεί η ιδιοκτησία του Νέστωρ Πιερράκου κατά περίπου 9 χιλιάδες στρέμματα μεταξύ του 1950 και 1961, ιδίως υπό την πίεση των νομικών μέτρων που ελήφθησαν από το 1952 για τον περιορισμό της μεγάλης ιδιοκτησίας γεωργικής γης.⁵⁶²

Εκτός από όσα δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα *al Gomhoria* σχετικά με τους αλλοδαπούς και την κατοχή γεωργικών εκτάσεων, διαπιστώνουμε ότι η εφημερίδα *Akhbar al Youm* ακολούθησε επίσης αυτή τη δημοσιογραφική γραμμή δημοσιεύοντας

⁵⁵⁹ *Al Gomhoria*, Κάιρο, 3. 12. 1961, σ. 4.

⁵⁶⁰ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του Δικαστήριου του *Khedive*, Φάκελος 907, καταγγελίες στα Μικτά Δικαστήρια υπ' αριθ. 274, 278, 288.

⁵⁶¹ *Al Gomhoria*, Κάιρο, 3. 12. 1961, σ. 4. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι η αιγυπτιακή εφημερίδα δεν ανέφερε στην έρευνα της το όνομα του Αιγύπτιου πρωθυπουργού, αλλά κατά αυτό το έτος, ο πρωθυπουργός της Αιγύπτου ήταν ο *Ismail Sedqy Pasha*.

⁵⁶² Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του Υπουργείου Οικονομικών, τα πρακτικά του Τμήματος των Εταιρειών, Απογραφή ανωνύμων εταιρειών, 1949/1950, σ. 140.

στις 18 Νοεμβρίου 1961 ένα άρθρο εναντίον των αλλοδαπών και Αιγυπτίων γαιοκτημόνων, οι οποίοι «πλούτισαν προς ζημία του λαού».⁵⁶³ Άλλο αξιοσημείωτο παράδειγμα βρίσκεται σε ένα ρεπορτάζ που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *al Musawer*, το οποίο ακολούθησε την ίδια προπαγανδιστική γραμμή, όμοια με αυτή των εφημερίδων *Akhbar al Youm* και *al Gomhoria*. Σε αυτό το ρεπορτάζ που το έγραψε ο Αναπληρωτής Αρχισυντάκτης του περιοδικού *Hamdy Lotfy*, επιτίθεται εναντίον των «αλλοδαπών καπιταλιστών και των Αιγυπτίων φεουδαρχών» διότι κατείχαν παράνομα χιλιάδες γεωργικά φεδδάνια στην Αίγυπτο.⁵⁶⁴

Αυτή η δημοσιογραφική προπαγάνδα στον αιγυπτιακό Τύπο, στην πραγματικότητα, θεωρείται ότι προετοίμαζε το έδαφος για μια νέα κυβερνητική νομοθεσία, που είχε προγραμματιστεί να εκδοθεί τον Ιανουάριο του 1962 ώστε να αποτρέψει τους αλλοεθνείς να κατέχουν αγροτικές εκτάσεις στην Αίγυπτο. Η εφημερίδα *al Ahram* επανέφερε το θέμα της κατοχής μεγάλων εκτάσεων γεωργικής γης από αλλοδαπούς στη χώρα,⁵⁶⁵ δύο εβδομάδες μετά τη δημοσίευση του σχετικού ρεπορτάζ στην εφημερίδα *al Gomhoria*. Μεταξύ των άρθρων αυτού του νομοσχεδίου είναι ένα άρθρο που σχετίζεται με τη χορήγηση δικαιώματος στην Ανώτατη Επιτροπή Αγροτικής Μεταρρύθμισης για την απαλλοτρίωση των αγροτικών γαιών που κατέχουν οι αλλοδαποί και την παράδοσή τους σε μικρούς καλλιεργητές. Πιο συγκεκριμένα, το νομοσχέδιο προέβλεπε τη διανομή γαιών των αλλοδαπών ιδιοκτητών σε Αιγύπτιους μικρούς αγρότες, καταβάλλοντας τους αποζημίωση με επιτόκιο 4% ετησίως για 15 χρόνια.⁵⁶⁶

Εν τω μεταξύ, ο αιγυπτιακός Τύπος έφερε στο φως την έκθεση της προαναφερθείσας Επιτροπής σχετικά με τις αγροτικές γαίες που κατείχαν οι αλλοδαποί στην Αίγυπτο. Η Επιτροπή καταμέτρησε ότι 2.614 αλλοδαποί κατείχαν 592.834,2 γεωργικά στρέμματα. Το εντυπωσιακό στην εν λόγω έκθεση είναι ότι οι Αιγυπτιώτες Έλληνες ήταν στην πρώτη θέση από το σύνολο των ιδιοκτητών. (βλ. τον πίνακα 4).⁵⁶⁷ Αυτό συμβαίνει σε συνδυασμό με άλλο σχέδιο της κυβέρνησης του Νάσσερ για τη διανομή των κατασχεμένων και ανακτημένων γαιών στους αγρότες σε κάθε επέτειο της επανάστασης του Ιουλίου. Όσπου την ίδια χρονιά, το 1962, και με αφορμή τη δέκατη επέτειο της αιγυπτιακής επανάστασης η κυβέρνηση μοίρασε

⁵⁶³ *Akhbar al Youm*, 18. 11. 1961, σ. 1.

⁵⁶⁴ Αναλυτικά βλ., *Al Musawer*, Κάιρο, 27. 10. 1961, σ. 28, 29.

⁵⁶⁵ *Al Ahram*, 31. 12. 1961, σ. 1.

⁵⁶⁶ *Al Ahram*, 8. 01. 1962, σ. 1.

⁵⁶⁷ Βλ., *Al Ahram*, 25, 31. 12. 1961, σ. 1. Και., *Al Ahram*, 8. 01. 1962, σ. 1. Επίσης και., *Al Ahram*, 23. 01. 1963, σ. 3.

672.000 στρέμματα σε μικρούς αγρότες.⁵⁶⁸ Με άλλα λόγια, το εν λόγω ετήσιο σχέδιο διανομής γης απαιτούσε ουσιαστικά να είναι διαθέσιμη η καλλιεργήσιμη γη για να πετύχει το σχέδιο του Νάσσερ. Ως εκ τούτου, η θέσπιση ενός νέου νόμου που επέτρεπε στην κυβέρνηση να απαγορεύει αλλά και να απαλλοτριώνει την ξένη ιδιοκτησία γεωργικής γης θα συμβάλει στην επιτυχία του σχεδίου του Νάσσερ με την ανακατανομή γεωργικών στρεμμάτων σε ετήσια βάση σε μικρούς αγρότες.

Αν και τον Ιανουάριο του 1962 ο αιγυπτιακός Τύπος αποκάλυψε τις διατάξεις του νέου νομοσχεδίου που απαγόρευε την ξένη ιδιοκτησία αγροτικών εκτάσεων, πριν ακόμα ψηφιστεί το νέο νομοσχέδιο, το οποίο τελικά εκδόθηκε ένα χρόνο μετά, κάτι που έδωσε στην ελληνική παροικία την ευκαιρία να πωλήσει τις αγροτικές της γαίες, πριν από την απαλλοτρίωσή τους βάσει του νέου νόμου.⁵⁶⁹ Επί της ουσίας, πιστεύεται ότι ήδη από το 1948 η ελληνική παροικία έπρεπε να μάθει ότι η ξένη ιδιοκτησία αγροτικών εκτάσεων στην Αίγυπτο θα περιοριστεί και ακόμη περισσότερο θα απαγορευτεί. Το 1948 ξεκίνησαν οι πρώτες συζητήσεις στο αιγυπτιακό κοινοβούλιο σχετικά με «το κίνδυνο» της ξένης ιδιοκτησίας αγροτικών γαιών στην Αίγυπτο. Συγκεκριμένα, στις 8 Δεκεμβρίου 1948, ο βουλευτής και δικαστής *Abdel Rahman al Raf'ei*, δήλωσε στην αιγυπτιακή Γερουσία ότι η ξένη ιδιοκτησία αγροτικών γαιών απειλεί τους Αιγύπτιους αγρότες. Ως εκ τούτου, ο *al Raf'ei* παρουσίασε ένα νομοσχέδιο στην Γερουσία για την απαγόρευση της ξένης ιδιοκτησίας αιγυπτιακών αγροτικών γαιών.⁵⁷⁰

Η προαναφερθείσα απόπειρα δεν πέτυχε άλλα ήταν, στην πραγματικότητα, η πρώτη προειδοποίηση προς τους Αιγυπτιώτες Έλληνες γαιοκτήμονες στην Αίγυπτο. Η δεύτερη προειδοποίηση ήταν το 1952 όταν θεσπίστηκε ο νόμος περί της αγροτικής μεταρρύθμισης, νόμος που ανάγκασε την ελληνική παροικία να πωλήσει τις γαίες που ξεπερνούσαν το ανώτατο όριο κατοχής γεωργικής γης, που ήταν 200 Φεδδάνια. Η τρίτη προειδοποίηση ήταν το 1961 όταν θεσπίστηκε ένας νέος αγροτικός μεταρρυθμιστικός νόμος, ο οποίος μείωσε το μέγιστο όριο αγροτικής ιδιοκτησίας σε μόλις 100 Φεδδάνια, διατηρώντας παράλληλα το δικαίωμα των αλλοδαπών να

⁵⁶⁸ Al Ahram, 23. 06. 1962, σ. 6.

⁵⁶⁹ Τον Δεκέμβριο 1962, ο αιγυπτιακός Τύπος άρχισε ξανά να δημοσιεύει τον νομοσχέδιο για την απαλλοτρίωση των αγροκτημάτων των αλλοδαπών. Χαρακτηριστικό είναι το άρθρο που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *al Gomhoria* στις 20 Δεκεμβρίου, το οποίο περιλαμβάνει το γενικό πλαίσιο του νέου νόμου. Η εφημερίδα ανέφερε ότι η κυβέρνηση θα ανακοινώσει την έκδοση του νόμου εντός ημερών. Βλ. *Al Gomhoria*, Κάιρο, 20. 12. 1962, σ. 1, 3.

⁵⁷⁰ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Πρακτικά των συνόδων της Αιγυπτιακής Γερουσίας, σύνοδος 8 Δεκεμβρίου 1948. Και βλ., Abdel Rahman al Raf'ei (1981). *Mozakraty 1889-1951 (τα Απομνημονεύματά μου)*, Dar Akhbar al Youm, Cairo, p. 92, 169, 170.

πωλήσουν τη γη που κατέχουν πέραν αυτού του ορίου. Σχολιάζοντας αυτό, η εφημερίδα *al Ahram* έγραψε ότι χάρη στους νόμους περί της αγροτικής μεταρρύθμισης του 1952 και του 1961, πολλοί αλλοδαποί πώλησαν τις γαίες που κατείχαν. Η τιμή πώλησης τους ανερχόταν σε 17 αιγυπτιακές λίρες το Φεδδάνι το 1949, ενώ το 1953 η τιμή του Φεδδάνιου ανήλθε στις περίπου 400 αιγυπτιακές λίρες, ειδικά στο Κυβερνείο *Al Behaira*.⁵⁷¹ Η τέταρτη και τελευταία προειδοποίηση ήρθε τον Ιανουάριο του 1962, όταν αναβλήθηκε η νομοθεσία ενός νέου νόμου που επρόκειτο να παραχωρούσε στην κυβέρνηση του Νάσσερ το δικαίωμα να ελέγχει αγροτικές εκτάσεις για ξένους χωρίς εξαίρεση.⁵⁷² Οι προαναφερθείσες τέσσερις προειδοποιήσεις που έγιναν, πριν από την ψήφιση του νόμου για την απαλλοτρίωση της αγροτικής ιδιοκτησίας των αλλοδαπών, δείχνουν ότι οι διατάξεις αυτού ήταν αναμενόμενες για τους ηγέτες της ελληνικής παροικίας και τον αιγυπτιακό Τύπο.

Έτσι, στις 19 Ιανουαρίου 1963 εκδόθηκε ο νόμος υπ' αριθ. 15/1963 μετά από καθυστέρηση ενός έτους. Το πρώτο άρθρο του νόμου ανέφερε ρητά ότι απαγορεύεται στους αλλοδαπούς, φυσικά ή νομικά πρόσωπα, να κατέχουν αγροτικές, αγραναπαύσεις ή ερημικές εκτάσεις στην Αίγυπτο. Η διάταξη αυτού του άρθρου δεν ισχύει για μη γεωργικές εκτάσεις εντός πόλεων. Ενώ το δεύτερο άρθρο όριζε ότι η κυριότητα όλων αυτών των γεωργικών εκτάσεων που ανήκαν σε αλλοδαπούς θα μεταβιβαζόταν στο κράτος, εκτός αν ο ιδιοκτήτης του είχε αποκτήσει αιγυπτιακή υπηκοότητα πριν από τον Δεκέμβριο του 1961. Το τρίτο άρθρο όριζε τη διανομή αυτών των κατασχεμένων εκτάσεων σε μικρούς Αιγύπτιους αγρότες, ενώ το άρθρο 5 ανέφερε ότι το κράτος θα χορηγούσε στους ιδιοκτήτες των κατασχεμένων γαιών αποζημίωση που θα τους καταβαλλόταν επί 15 έτη με ετήσιο επιτόκιο 4%.⁵⁷³ Το αξιοσημείωτο σε όλο αυτό ήταν ότι ο αιγυπτιακός Τύπος είχε δημοσιεύσει επίσημες απογραφές για τις γεωργικές εκτάσεις που ανήκαν σε αλλοεθνείς σε όλες τις αιγυπτιακές επαρχίες.⁵⁷⁴

Βλέπουμε ότι αυτά τα δημοσιεύματα αποτελούσαν προετοιμασία της αιγυπτιακής κοινής γνώμης σχετικά με τις εκτάσεις γεωργικής γης που ανήκαν σε

⁵⁷¹ *Al Ahram*, 23. 01. 1963, σ. 3.

⁵⁷² Σε μια δήλωση του Αιγύπτιου Υπουργού Γεωργίας, *Mohamed Hashad*, που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *al Ahram*, τόνισε ότι ο νόμος που επρόκειτο να απαγορεύει στους αλλοδαπούς της Αιγύπτου να κατέχουν γεωργική γη υποτίθεται ότι θα εκδοθεί στις 23 Δεκεμβρίου 1961. Βλ., *Al Ahram*, 31. 12. 1961, σ.1.

⁵⁷³ Η Επίσημη Εφημερίδα, *Al Garidah Al Rasmiah*, αριθμός Φ. 16, 12 Ιανουαρίου 1963. Για το κείμενο του νόμου στα ελληνικά βλ., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 18, 25. 01. 1963, σ.1.

⁵⁷⁴ Βλ., *Al Ahram*, 25, 31. 12. 1961, σ. 1. *Al Ahram*, 8. 01. 1962, σ. 1. Και βλ., *Akhbar al Youm*, 17. 02. 1962, σ. 1. *Akhbar al Youm*, 24. 02. 1962, σ. 3. Και, *Al Ahram*, 23. 01. 1963, σ. 3.

αλλοδαπούς χωρίς να είναι στην ουσία αγρότες. Από αυτά τα στοιχεία, παρατηρείται ότι το Κυβερνείο *al Behaira* θα επηρεαζόταν περισσότερο από την απόφαση απαλλοτρίωσης, καθώς οι αλλοδαποί κατείχαν στην *al Behaira* 302.253 γεωργικά στρέμματα από τα 592.834,2 στρέμματα που ήταν συνολικά, δηλαδή το 50.09% της συνολικής γεωργικής έκτασης.⁵⁷⁵ Σε αυτό το κυβερνείο, στην περιοχή *Abu Hommos*, η ελληνική κοινότητα της Αλεξάνδρειας κατείχε 7.400,4 στρέμματα.⁵⁷⁶ Ο κυβερνήτης της *al Behaira* τότε, *Wageih Abaza*, δήλωσε ότι εκτός από το γεγονός πως αυτή η επαρχία είναι από τις πιο εύφορες γεωργικές εκτάσεις στην Αίγυπτο, είναι και η πλησιέστερη γεωργική περιοχή στην Αλεξάνδρεια (55 χλμ.), όπου «ζουν πολλοί πλούσιοι αλλοδαποί». Ως εκ τούτου, πολλοί από αυτούς «προτίμησαν να αγοράσουν γεωργική γη κοντά στη περιοχή της μόνιμης κατοικίας τους στην Αλεξάνδρεια».⁵⁷⁷ Επιπλέον, το Κυβερνείο *Al Dakahlia*, όπου βρισκόταν η ελληνική κοινότητα *Al Mansoura*, ήταν η δεύτερη μεγαλύτερη επαρχία που επηρεάστηκε από την απόφαση απαλλοτρίωσης γης, καθώς 518 αλλοδαποί κατείχαν 114.277,8 γεωργικά στρέμματα στην *al Daqahlia* (27.209 φεδδάνια), ενώ οι Έλληνες ήταν στην πρώτη θέση ως προς το ποσοστό της απόκτησης γης σε αυτό το Κυβερνείο. (Βλ. την παρακάτω πίνακα 4).⁵⁷⁸

(Πίνακας 4)

Απογραφή των αλλοδαπών που κατείχαν αγροτική γη ανά την Αίγυπτο το 1962⁵⁷⁹

Το Κυβερνείο	Αριθ. Φεδδανίων	Αριθ. Ιδιοκτητών
Al Behaira	71.965	605
Al Daqahlia	27.209	518
Alexandria	10.411	354
Al Sharqia	9.496	266
Al Gharbia	5.881	142
Al Menoufia	5.330	209
Giza	1.086	62
Bani Sweif	1.270	43
Διάφορες περιοχές	8.503	415
Σύνολο	141.151	2.614

⁵⁷⁵ Σχετικά βλ., Al Ahram, 25, 31. 12. 1961, σ. 1· Al Ahram, 8. 01. 1962, σ. 1· Al Ahram, 23. 01. 1963, σ. 3. Επίσης και., Akhbar al Youm, 17. 02. 1962, σ. 1· Akhbar al Youm, 24. 02. 1962, σ. 3.

⁵⁷⁶ Βλ. ΑΕΚΑ, ΕΛΙΑ, Κ. 825, Φ. Νόμοι περί αγροτικής μεταρρυθμίσεως, στον οποίο περιλαμβάνονται έγγραφα τα οποία δημοσιεύθηκαν: 15. 12. 1952· 24. 11. 1952· 26. 11. 1952· ΑΕΚΑ, λογοδοσία έτους 1960, Αλεξάνδρεια, 1961, σ. λθ.

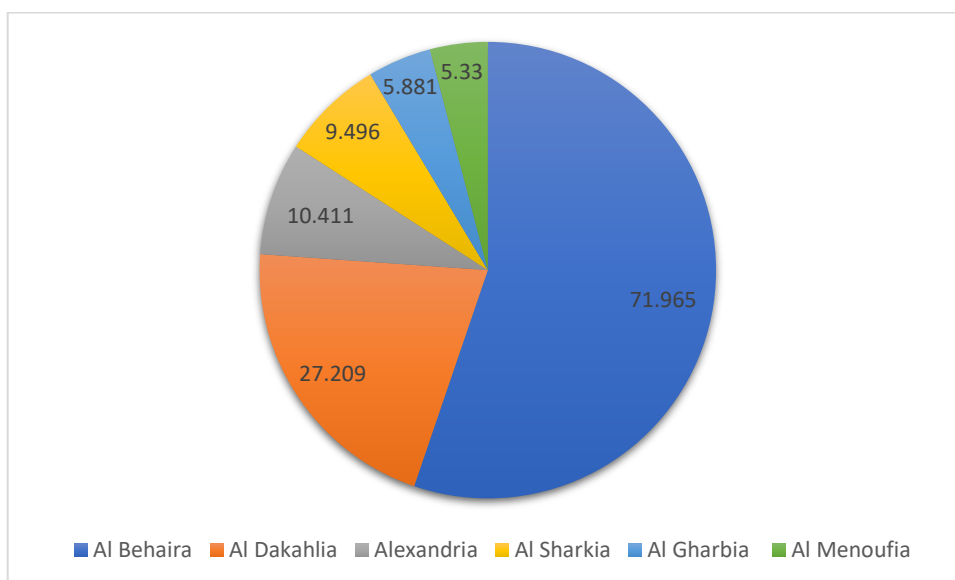
⁵⁷⁷ Al Ahram, 23. 01. 1963, σ. 3.

⁵⁷⁸ Σημειώνεται εδώ ότι η επαρχία *al Daqahlia* κατατάχθηκε στη δεύτερη θέση όσον αφορά τον αριθμό των γεωργικών εκτάσεων που ανήκαν σε αλλοδαπούς, και αυτό οφείλεται στην εγγύτητά της με το λιμάνι της Δαμιέτη (48 χλμ.), το Πορτ Σάιντ και τις πόλεις της διώρυγας του Σουέζ (91 χλμ.), όπου συγκεντρώνονταν πολλές ξένες κοινότητες.

⁵⁷⁹ Τα παραπάνω στοιχεία συγκεντρώθηκαν από τις ακόλουθες δημοσιεύσεις: Al Ahram, 25, 31. 12. 1961, σ. 1· Al Ahram, 8. 01. 1962, σ. 1· Al Ahram, 23. 01. 1963, σ. 3· Al Ahram, 7. 04. 1964, σ. 4. Επίσης και., Akhbar al Youm, 17. 02. 1962, σ. 1· Akhbar al Youm, 24. 02. 1962, σ. 3.

(Γράφημα 5)

Αριθμός Φεδδανίων που κατείχαν οι αλλοδαποί ανά την Αίγυπτο το 1962

Τρεις ημέρες μετά από την έκδοση του νόμου περί απαγόρευσης της ξένης ιδιοκτησίας αγροτικών εκτάσεων, παρατηρείται ότι η εφημερίδα *al Ahram* ηγήθηκε μιας προπαγάνδας εναντίον Αιγυπτιωτών Ελλήνων και αλλοδαπών γαιοκτημόνων, δημοσιεύοντας μια δημοσιογραφική έρευνα υπό τον τίτλο: «Πώς ο Μανώλης και ο Σασόνης απέκτησαν ολόκληρα χωριά. Πώς έλεγξαν τον βιοπορισμό και την τύχη των Αιγυπτίων και των σπιτιών τους;». Η εικόνα του κτιρίου της ελληνικής κοινότητας στο Κυβερνείο *al Behaira* αποτελούσε την κύρια φωτογραφία στην εν λόγω δημοσιογραφική έρευνα. Η *al Ahram* έγραψε κάτω από αυτή την φωτογραφία ότι η ελληνική παροικία κατέχει «μέχρι στιγμής» αυτό το κτήριο και 1.974 στρέμματα στην *Abou Homos* στην *al Behaira*. Μέσα στο κείμενο της έρευνας η *al Ahram* έγραψε ότι η ελληνική κοινότητα εξακολουθεί να κατέχει περισσότερα από 420 στρέμματα,⁵⁸⁰ όπου αποτελεί το ανώτατο όριο γεωργικής ιδιοκτησίας.

Από τους τίτλους της προαναφερθείσας δημοσιογραφικής έρευνας γίνεται αντιληπτό ότι ο νέος νόμος θα επέκτεινε το δικαίωμα της Ανώτατης Επιτροπής Αγροτικής Μεταρρύθμισης όχι μόνο σε γεωργικές εκτάσεις αλλά και σε κτίρια που ανήκαν σε ελληνικές κοινότητες στην Αίγυπτο, παρόλο που τα κτίρια αυτά είναι εγγεγραμμένα ως φιλανθρωπικές οργανώσεις και όχι ως κερδοφόρες επιχειρήσεις. Αποτέλεσμα αυτού είναι ότι μετά από την έρευνα της *al Ahram*, απαλλοτριώθηκε το

⁵⁸⁰ *Al Ahram*, 23. 01. 1963, σ. 3.

κτήριο της Κοινότητας στην Abou Homos της *al Behaira*. Η ΕΚΑ δήλωσε στην Λογοδοσία του 1963, ετήσια έκθεση των δραστηριοτήτων της κοινότητας, ότι «παρά τις υποβληθείσες εκ μέρους της ενστάσεις, επετάχθησαν τα εν Άμπου Χόμμους κτίρια της κοινότητας: Γραφεία, Αποθήκαι, Κατοικία Προσωπικού κ.τ.λ». ⁵⁸¹

Επί της ουσίας, η αξιοσημείωτη παρατήρηση στην δημοσιογραφική έρευνα της *al Ahram* είναι ότι η κοινότητα της Αλεξάνδρειας κατάφερε μετά τη θέσπιση του Αγροτικού Μεταρρυθμιστικού Νόμου μεταξύ 1952 και 1963, να πωλήσει περισσότερο από το 73,3% της γεωργικής της γης κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Σύμφωνα με επιστολές που εστάλησαν από την Κοινότητα της Αλεξάνδρειας στην Ανώτατη Επιτροπή Αγροτικής Μεταρρύθμισης, η κοινότητα μέχρι το 1960 κατείχε 7.400,4 στρέμματα στο Κυβερνείο *al Behaira*, κατανεμημένα ως εξής: 4.893 στο χωριό *al Jaradat*, 1.318,8 στρέμματα στο χωριό *Suntaway* και 1.188,6 στρέμματα στο χωριό *Deramis*. ⁵⁸² Ωστόσο, μετά την έκδοση του νόμου 15/1963, σύμφωνα με την εφημερίδα *al Ahram*, η έκταση της γεωργικής γης που ανήκε στην κοινότητα της Αλεξάνδρειας μειώθηκε το 1963 σε 1.974 στρέμματα, κατανεμημένη ως εξής: 630 στρέμματα στο χωριό *al Jaradat*, 840 στρέμματα στο χωριό *Suntaway* και 504 στρέμματα στο χωριό *Deramis*. ⁵⁸³ Φαίνεται εδώ ότι η ΕΚΑ κατάφερε να πωλήσει σε ένα χρόνο, το 1962, 835,8 στρέμματα, αφού ο αιγυπτιακός Τύπος αποκάλυψε το 1961 ένα νομοσχέδιο για τη απαλλοτρίωση των αγροτικών γαιών των αλλοδαπών. Συνολικά, μέχρι το 1961, η ΕΚΑ πώλησε 4.590,6 στρέμματα από το σύνολο των 7.400,4 στρέμματα με αξία 301.507 αιγυπτιακών λιρών (708.541,45 δολάρια*). ⁵⁸⁴

Όσον αφορά τη δημοσιογραφική έρευνα της *al Ahram*, που δημοσιεύθηκε σε μια ολόκληρη σελίδα της εφημερίδας, παρατηρείται ότι για πρώτη φορά η εφημερίδα κατηγορεί καθαρά Έλληνες γαιοκτήμονες, ότι απέκτησαν γαίες μέσω τοκογλυφίας και χωρίς τη θέληση των ιδιοκτητών τους. Η εφημερίδα γράφει ότι κάποιοι Αιγυπτιώτες Έλληνες έμποροι δάνειζαν τους Αιγύπτιους αγρότες για να καλλιεργήσουν τις γαίες τους με τόκο έως και 30%. Όταν οι Αιγύπτιοι αγρότες

⁵⁸¹ ΕΛΙΑ, ΕΚΑ, λογοδοσία έτους 1963, Αλεξάνδρεια, 1964, σ. κστ.

⁵⁸² ΑΕΚΑ, ΕΛΙΑ, Κ. 825, Φ. Νόμοι περί αγροτικής μεταρρυθμίσεως, στον οποίο περιλαμβάνονται έγγραφα τα οποία δημοσιεύθηκαν: 15.12.1952· 24. 11. 1952· 26. 11. 1952· ΕΛΙΑ, ΕΚΑ, λογοδοσία έτους 1961, Αλεξάνδρεια, 1962, σ. 39. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα στοιχεία που βρίσκονται στο φάκελο των νόμων επισυνάπτονται στα Αραβικά και συμπεριλήφθηκαν σε επιστολή που εστάλη στην Επιτροπή Αγροτικής Μεταρρύθμισης μεταξύ των 24 και 26 Νοεμβρίου 1952.

⁵⁸³ *Al Ahram*, 23. 01. 1963, σ. 3.

⁵⁸⁴ ΕΛΙΑ, ΕΚΑ, λογοδοσία έτους 1961, Αλεξάνδρεια, 1962, σ. 39. * Το 1961 μια αιγυπτιακή λίρα ισούται περίπου 2.35 δολάρια ΗΠΑ.

καθυστερούσαν την πληρωμή, οι εν λόγω Έλληνες λάμβαναν τις γαίες των φτωχών αγροτών, καθώς τα Μικτά Δικαστήρια υποστήριζαν τους ξένους ιδιοκτήτες αγροτικής γης ενώ ήταν εναντίον των Αιγυπτίων αγροτών, εξαιτίας των Μικτών Δικαστηρίων, οι αλλοδαποί κατείχαν εκατοντάδες χιλιάδες φεδδάνια στην Αίγυπτο, «κάτι που δεν είχε συμβεί πουθενά στον κόσμο», γράφει η *al Ahram*. Για να υποστηρίξει τη θέση αυτή η εφημερίδα τόνισε ότι από το 1901 όλα τα εδάφη της πόλης *Abou Hommos* στο Κυβερνείο *Al Behaira* ανήκε σε έναν Έλληνα που ονομαζόταν «Τόνυ Πάσα», ο οποίος έλαβε αρχικά 2.268 στρέμματα από τον *Sa'ed Πάσα* ως δώρο* και στη συνέχεια μπόρεσε να κατέχει όλα τα γεωργικά εδάφη της πόλης.⁵⁸⁵

Αυτό που είναι αξιοσημείωτο στην προπαγάνδα της *al Ahram* εναντίον των ξένων κεφαλαιούχων είναι η αναφορά σε έναν «Έλληνα παντοπώλη» τον οποίο η εφημερίδα αποκαλούσε με το όνομα *Αβέντωφ*. Η *al Ahram* υποστήριξε ότι ο «Αβέντωφ» ήταν μεταξύ αυτών που επωφελήθηκαν παράνομα από τη Συνθήκη των Διομολογήσεων και από τα Μικτά και Προξενικά Δικαστήρια για να αποκτήσουν παράνομα γαίες των αγροτών.⁵⁸⁶ Η εφημερίδα ανέφερε ότι μερικοί Έλληνες παντοπώλες πωλούσαν δανεικά αγαθά σε Αιγυπτίους αγρότες και όταν οι αγρότες δεν μπορούσαν να καταβάλλουν τα οφειλόμενα, οι Έλληνες παντοπώλες αγόραζαν τη γη των αγροτών με σκοπό την αποπληρωμή των χρεών τους. Στο σημείο αυτό η εφημερίδα ανέφερε ότι ένα παράδειγμα αυτού είναι ο Έλληνας μπακάλης «Αβέντωφ», που είχε μετά το 1840 ένα μαγαζί κοντά στο σιδηροδρομικό σταθμό στο *Abou Hummos* μαζί με τον φίλο του που ονομαζόταν *Τούλης*. Οι δύο Έλληνες αγόρασαν στο *Abou Hummos* 8.400 στρέμματα στην τιμή των 8 αιγυπτιακών λιρών το στρέμμα, ως αποπληρωμή των χρεών των αγροτών που δεν μπόρεσαν να πληρώσουν τα χρέη τους. Στη συνέχεια, οι δύο ίδρυσαν την Ελληνική Κοινότητα στη *al Behaira*, κατά την *al Ahram*.⁵⁸⁷

Ο *Τούλης* στον οποίο αναφέρεται η *Al Ahram* σε αυτήν την έρευνα ίσως είναι ο *Νικόλαος Τούλης*, ένας από τους ηγέτες της κοινότητας Αλεξάνδρειας. Σύμφωνα με μια επιστολή που έστειλε στις 16 Σεπτεμβρίου 1952 η ΕΚΑ στον *Mohamed Nageb*, πρωθυπουργός της Αιγύπτου μετά την επανάσταση της 23^{ης} Ιουλίου 1952, αναφέρθηκε στα αγροκτήματα που ο Νικόλαος *Τούλης* δώρισε στην ελληνική

* Ο *Mohamed Sa'ed Πασάς* (1822-1863) ήταν ο τέταρτος γιος του *Mohamed 'Alī*. Κυβέρνησε την Αίγυπτο από τις 24 Ιουλίου 1854 έως τις 18 Ιανουαρίου 1863 υπό την κυριαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

⁵⁸⁵ *Al Ahram*, 23. 01. 1963, σ. 3.

⁵⁸⁶ Στο ίδιο.

⁵⁸⁷ Στο ίδιο.

κοινότητα στην πόλη, *Abou Hummos*. Ο αντιπρόεδρος της ΕΚΑ, Αρ. Αγγελέτος, ανέφερε στην επιστολή του, ότι στις 25 Αυγούστου 1894, και σύμφωνα με την διαθήκη του Τούλη, παραχωρήθηκαν στην ΕΚΑ 1.037,4 στρέμματα στο χωριό *Deramis* στην ίδια πόλη *Abou Hummos* και τα αγροκτήματα καταχωρήθηκαν στο όνομα της ελληνικής κοινότητας Αλεξάνδρειας στις 29 Μαΐου 1915.⁵⁸⁸

Η αξιοσημείωτη είναι η αναφορά της εφημερίδας *al Ahram* στο όνομα «Αβέντωφ» ως έναν από τους ηγέτες της ελληνικής παροικίας και ιδιοκτήτη σημαντικού αριθμού στρεμμάτων στην πόλη *Abou Hummos*. Σύμφωνα με το αρχείο της κοινότητας Αλεξάνδρειας, ο μόνος Έλληνας με τέτοιες περιγραφές που κατείχε αυτόν τον αριθμό στρεμμάτων στην πόλη *Abou Hummos* ήταν ο Γεώργιος Αβέρωφ (1815-1899), οι κληρονόμοι του οποίου, στις 30 Μαρτίου 1898, δώρισαν στην ΕΚΑ., 4.884,6 στρέμματα από την κληρονομιά του στην ίδια πόλη *Abou Hummos*.⁵⁸⁹

Το περίεργο εδώ είναι ότι η εφημερίδα *al Ahram* δεν αναφέρθηκε σωστά στο όνομα του Αβέρωφ, παρά το γεγονός ότι η εφημερίδα *al Gomhouria* ανέφερε ορθά το ίδιο όνομα σε δημοσίευσμά της, που εκδόθηκε ένα χρόνο πριν από το προαναφερθέν δημοσίευμα στην *al Ahram*. Από την εξέταση των αρχείων του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών, διαπιστώνεται ότι οι διπλωματικές αρχές σχολίασαν το δημοσίευμα της *al Ahram*, διαπιστώνοντας ότι η εφημερίδα άλλαξε σκόπιμα το όνομα, καθώς δεν ήθελε να αναφερθεί άμεσα στον Αβέρωφ. Συγκεκριμένα, ο Χαρίλαος Ζαμαρίας ο Έλληνας πρέσβης στο Κάιρο ανέφερε ότι: «Ουδεμία χωρεί αμφιβολία προθέσεως αρθρογράφου ανάμιξη όνομα Αβέρωφ εις αντιξενικόν άρθρον. Απλώς ούτος καταφεύγει εις τέχνασμα, όπερ τω προσφέρει αραβική γραφή, ίνα διεκφύγη αμέσων τυχόν οιωνδήποτε ανεπιθύμητων αυτώ επακολούθων».⁵⁹⁰

Στην πραγματικότητα, θα είναι σκόπιμο εδώ να αναφερθεί στις συμβολές της ελληνικής Παροικίας στη γεωργία της Αιγύπτου. Καθώς παρά την προπαγάνδα του αιγυπτιακού Τύπου κατά των Ελλήνων *καπιταλιστών*, η συμβολή όμως της Παροικίας στην ανάπτυξη της γεωργίας στην Αίγυπτο ήταν σαφέστατη. Αρκεί να σημειώνουμε εδώ ότι οι ποικιλίες μπαμπακιού στην Αίγυπτο κατά το 1930 ήταν 11, μεταξύ αυτών υπήρχαν 7 ποικιλίες που εφευρέθηκαν από Έλληνες.⁵⁹¹ Για παράδειγμα, η ποικιλία «Σάκελ» που εφευρέθηκε ο Ιωάννης Σακελλαρίδης (1845 – 1933), επέτρεψε μέχρι το

⁵⁸⁸ ΑΕΚΑ, ΕΛΙΑ, Κ. 825, Φ. Νόμοι περί αγροτικής μεταρρυθμίσεως, στον οποίο περιλαμβάνονται έγγραφα τα οποία δημοσιεύθηκαν: 16. 09. 1952· 15. 12. 1952· 24. 11. 1952· 26. 11. 1952.

⁵⁸⁹ Στο ίδιο.

⁵⁹⁰ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/43/7/1/1, αριθ. Πρωτ. 6157, η πρεσβεία προς ΥΠ.ΕΞ, 31. 01. 1963.

⁵⁹¹ Ν. Τσαραβόπουλος (1948). *Η Εγκατάσταση των Ελλήνων στην Αίγυπτο*, ο.π., σ. 38.

1933 στην Αίγυπτο να πραγματοποιήσει κέρδη άνω των 300 εκατομμυρίων αιγυπτιακών λίρων.⁵⁹² Ο ίδιος ο αιγυπτιακός Τύπος, όταν απεβίωσε ο Σακελλαρίδης τον Δεκέμβριο 1933, αφιέρωσε άρθρα που ασχολήθηκαν με τη σπουδαία συμβολή του Σακελλαρίδη στην ανάπτυξη της βαμβακοκαλλιέργειας στην Αίγυπτο και στην αφοσίωσή του στην Αίγυπτο ως δεύτερη πατρίδα.⁵⁹³

Ούτως ή άλλως, σκοπός της δημοσίευσης της δημοσιογραφικής έρευνας στην *al Ahram* για τον *Αβέντωφ* ή *Αβέρωφ* θεωρείται ότι ήταν η επιρροή της κοινής γνώμης ώστε να στηρίξει την απόφαση της αιγυπτιακής κυβέρνησης να απαλλοτριώσει τα αγροκτήματα των αλλοδαπών. Για το σκοπό αυτό, η εν λόγω δημοσιογραφική έρευνα τόνισε ότι οι αγροτικές γαίες που θα κατασχεθούν, βάσει του νέου νόμου, είχαν δοθεί αναγκαστικά από τους Αιγύπτιους αγρότες ώστε να αποπληρώσουν τα χρέη στους αλλοδαπούς. Η έρευνα επικεντρώθηκε, επίσης, στο γεγονός ότι τα αγροκτήματα που θα κατασχεθούν θα επιστραφούν στους μικρούς αγρότες, υποδεικνύοντας ότι η κυβέρνηση «δεν επιδιώκει να επενδύσει σε αυτές τις εκτάσεις για να αποκομίσει κέρδη, αλλά επιδιώκει να βοηθήσει τους μικρούς αγρότες».⁵⁹⁴

Από την άλλη πλευρά, ο «Ταχυδρόμος» δεν δημοσίευσε κανένα σχόλιο ή άρθρο ως απάντηση στο δημοσίευμα της *al Ahram*, παρά το γεγονός ότι δημοσίευσε κάποια μέρη του δημοσιεύματος της *al Ahram*.⁵⁹⁵ Όσον αφορά την κάλυψη του νέου νόμου, παρατηρείται ότι η αιγυπτιώτικη εφημερίδα, πριν μια ημέρα από την έκδοση του νόμο 15/1963, δημοσίευσε στο κύριο άρθρο του πρωτοσέλιδου «όλοι οι αγροτικάί γαίαι των ξένων εθνικοποιούνται».⁵⁹⁶ Την επόμενη ημέρα ο «Ταχυδρόμος» δημοσίευσε άλλο άρθρο για τον νέο νόμο της απαγόρευσης της αλλοδαπής ιδιοκτησίας αγροκτημάτων. Σύμφωνα με την αιγυπτιώτικη εφημερίδα, σκοπός του νόμου ήταν να βελτιωθεί το βιοτικό επίπεδο των μικρών επαγγελματιών και να αυξηθεί ο αριθμός των καλλιεργητών μεταξύ των Αιγυπτίων υπηκόων για να

⁵⁹² Σχετικά βλ., Ματούλα Τομαρά- Σιδέρη (2011). *Ο Αιγυπτιώτης Ελληνισμός στους Δρόμους του Βαμβακιού*, ο.π., σ. 83, 84. Και βλ. Ν. Τσαραβόπουλος (1948). *Η Εγκατάσταση των Ελλήνων στην Αίγυπτο*, ο.π., σ. 38. Επίσης και βλ., Το αραβοελληνικό μηνιαίο περιοδικό «Ο Αιγυπτιώτης Έλληνας», Ιανουάριος 1934, Αριθμός Φ. 7, 2ο έτος, σ. 1.

⁵⁹³ *Al Gehad*, Κάιρο, 30, 31. 12. 1933. Και βλ. *Al Ahram*, 30, 31. 12. 1933. Επίσης και βλ. το αραβοελληνικό μηνιαίο περιοδικό «Ο Αιγυπτιώτης Έλληνας», Ιανουάριος 1934, Αριθμός Φ. 7, 2ο έτος, σ. 1· *Αιγυπτιώτης Έλληνας*, Μάρτιος 1934, Αριθμός Φ. 9, 2ο έτος, σ. 1.

⁵⁹⁴ *Al Ahram*, 23. 01. 1963, σ. 3

⁵⁹⁵ Σχετικά βλ. *Ταχυδρόμος*, Αλεξάνδρεια, 23. 01. 1963, σ. 1

⁵⁹⁶ *Ταχυδρόμος*, Αλεξάνδρεια, 18. 01. 1963, σ. 1. Είναι αισθητό στην κάλυψη του «Ταχυδρόμου», τις πρώτες ημέρες μετά την έκδοση του νόμου, ότι δεν χρησιμοποίησε την λέξη *απαλλοτρίωση*, αλλά τη λέξη *εθνικοποίηση*, η διατύπωση αυτή έρχεται σε αντίθεση με την κάλυψη του αιγυπτιακού Τύπου, ο οποίος χρησιμοποίησε σαφώς την πρώτη έκφραση χωρίς να αναφέρεται στην λέξη *εθνικοποίηση*.

βοηθήσουν αυτοί στην πραγματοποίηση της γεωργικής μεταρρύθμισης.⁵⁹⁷ Σε αυτό το πλαίσιο σημειώνεται ότι η ελληνική πρεσβεία στο Κάιρο δεν είχε αρκετές πληροφορίες για τον αριθμό των γεωργικών εκτάσεων που κατείχαν οι Αιγυπτιώτες Έλληνες στην Αίγυπτο, οπότε ότι η ελληνική Πρεσβεία κάλεσε τους Αιγυπτιώτες, των οποίων οι ιδιοκτησίες τους ενέπιπταν στις διατάξεις του νόμου 15/1963 να προσέλθουν το ταχύτερο στην Πρεσβεία και να προβούν στην δήλωση για τα κτήματα τους.⁵⁹⁸

Ακόμη και μια εβδομάδα μετά την έκδοση του νόμου, η ελληνική παροικία περίμενε ότι τα αγροκτήματά της δεν θα υπόκεινται στον νέο νόμο 15/1963, όπως συνέβη με τους νόμους για την αγροτική Μεταρρύθμιση το 1952 και το 1961. Άλλα στις 24 Ιανουαρίου του 1963, μια εβδομάδα μετά τη δημοσίευση του νόμου στην Κυβερνητική Εφημερίδα της Αιγύπτου, η Γενική Αρχή για την Αγροτική Μεταρρύθμιση ανακοίνωσε την απαγόρευση ιδιοκτησίας γεωργικής γης από αλλοδαπούς συμπεριλαμβανομένων των ιδρυμάτων των ξένων κοινοτήτων στην Αίγυπτο. Εδώ η αιγυπτιώτικη εφημερίδα «Ταχυδρόμος» αισθάνθηκε τον κίνδυνο και δημοσίευσε στο πρωτοσέλιδό της: «Τα κοινοτικά αγροτικά κτήματα υπόκεινται εις τον νόμον περί γαιών των εν Η.Α.Δ. ξένων [...] Η αποζημίωσις θα καταβληθή εντός 15 ετών».⁵⁹⁹ Σημειώνεται ότι σε αυτήν τη δημοσίευση ο αιγυπτιώτικος Τύπος δεν σχολίασε πολύ αυτά τα κυβερνητικά μέτρα για τη δήμευση της γεωργικής γης των Ελλήνων, αντίθετα δημοσίευσε εκτενώς άρθρα και άλλα σχόλια σχετικά με την οργάνωση διαδικασιών επαναπατρισμού καθώς και την ανάγκη για την φροντίδα των επαναπατριζόμενων – όπως θα εμφανιστεί στο τελευταίο κεφάλαιο της μελέτης.

Ο αιγυπτιακός Τύπος, από την πλευρά του, συνέχισε τις δημοσιεύσεις για το νόμο 15/1963. Σε μια ένδειξη του αιγυπτιακού Τύπου να επισημάνει τη σημασία της γρήγορης απάντησης των αλλοδαπών γαιοκτημόνων στο νόμο ως βήμα στην κοινωνική δικαιοσύνη,⁶⁰⁰ δημοσιεύτηκε ένα εκτεταμένο άρθρο, συνοδευμένο από εικόνες ξένων γαιοκτημόνων να υπογράφουν συμβόλαια για την παράδοση των γαιών τους στην Επιτροπή Αγροτικής Μεταρρύθμισης. Χαρακτηριστικό είναι το άρθρο που

⁵⁹⁷ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 19. 01. 1963, σ. 1.

⁵⁹⁸ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 21. 01. 1963, σ. 2. Και βλ., Ταχυδρόμος, 19. 01. 1963, σ.1. Επί της ουσίας, η εν λόγω δήλωση έπρεπε να υποβληθεί στην αιγυπτιακή Γενική Αρχή Αγροτικής Μεταρρύθμισης εντός ενός μηνός από την δημοσίευση του νόμου, και όχι στην Πρεσβεία. Έτσι η εν λόγω δήλωση οφείλεται στο άρθρο 7 του νόμου 15/1963, το οποίο όριζε ότι οι ξένοι ιδιοκτήτες πρέπει να υποβάλουν δήλωση που να περιλαμβάνει τα όσα κατέχουν, την τοποθεσία και την έκταση των γαιών. Βλ., Η Επίσημη Εφημερίδα, Al Garidah Al Rasmiah, αριθμός Φ. 16, 12 Ιανουαρίου 1963.

⁵⁹⁹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 25. 01. 1963, σ. 1

⁶⁰⁰ Αναλυτικά βλ., Al Ahram, 23. 02. 1963, σ. 3. Και βλ., Al Gomhoria, 23. 02. 1963, σ. 1, 3.

δημοσιεύθηκε στην *al Ahram* υπό τον τίτλο: «Με τα ίδια τους τα χέρια, οι αλλοδαποί υπογράφουν συμβόλαια για να παραδώσουν 41.000 φεδδάνια γαίες στους αρχικούς ιθαγενείς ιδιοκτήτες τους».⁶⁰¹ Η *al Ahram*, επίσης, φρόντισε να φέρει στο φως μια δήλωση της Αρχής Αγροτικής Μεταρρύθμισης, σύμφωνα με την οποία η ίδια έχει καθορίσει τη μέθοδο αποζημίωσης των αλλοδαπών, με τη μορφή τραπεζικών ομολόγων με ετήσιο επιτόκιο 4%, ενώ από την άλλη, έχει καθορίσει το ποσοστό «των φτωχών αγροτών» στους οποίους θα μοιραστούν οι απαλλοτριωμένες γαίες, την 11^η επέτειο της *Επανάστασης*.⁶⁰²

Δύο μήνες μετά την έκδοση του νόμου, η αιγυπτιακή κυβέρνηση ολοκλήρωσε τις διαδικασίες κατάσχεσης 332.434,2 στρεμμάτων ενώ απέσυρε το σχέδιό της για απαλλοτρίωση 260.400 στρεμμάτων, δηλαδή το 43,9% των γεωργικών εκτάσεων που ανήκαν σε αλλοδαπούς. Συγκεκριμένα, στις 14 Μαρτίου 1963, αποφάσισε να επιτρέψει στους ιδιοκτήτες των γαιών, να εκμεταλλευτούν τις εκτάσεις τους με τον όρο να πληρώσουν ενοίκιο στο κράτος μέχρι τον Οκτώβριο του ίδιου έτους. Εν τω μεταξύ, ο αιγυπτιακός Τύπος προπαγάνδιζε εναντίον των ξένων γαιοκτημόνων που πώλησαν τα εδάφη τους σε αλλοδαπούς που έχουν αιγυπτιακή υπηκοότητα, ως προσωρινή λύση για την αποφυγή της απόφασης απαλλοτρίωσης. Ο αιγυπτιακός Τύπος τόνισε ότι η Αρχή Αγροτικής Μεταρρύθμισης αποκάλυψε ότι 67.200 στρέμματα που ανήκαν σε αλλοδαπούς πωλήθηκαν σε 2.800 γαιοκτήμονες που έχουν αιγυπτιακή υπηκοότητα.⁶⁰³

Ο αριθμός των Αιγυπτιωτών Ελλήνων των οποίων οι γεωργικές εκτάσεις κατασχέθηκαν, δεν αναφέρεται λεπτομερώς, ούτε στον αιγυπτιακό Τύπο ούτε στον αιγυπτιώτικο. Σημειώνεται όμως ότι οι «Λογοδοσίες» της ελληνικής κοινότητας Αλεξάνδρειας περιελάμβαναν κάποια στοιχεία για τις γεωργικές εκτάσεις που κατασχέθηκαν. Μέσω της Λογοδοσίας του 1962, που δημοσιεύθηκε το 1963, η ΕΚΑ δήλωσε ότι η έκδοση του νόμου 15/1963 «κατέφερεν ανεπανόρθωτον πλήγμα, δίκην χαριστικής βολής, εις τον Ελληνισμόν του Εσωτερικού, όστις σημαντικώς συνετέλεσεν εις την ανάπτυξιν της γεωργίας της Χώρας».⁶⁰⁴ Στην Λογοδοσία του 1963, η ΕΚΑ τόνισε ότι ο εν λόγω νόμος δημιούργησε πολύπλοκα προβλήματα σε όλες τις ελληνικές κοινότητες στην Αίγυπτο. Σημείωσε ότι η Αρχή της Γεωργικής Μεταρρύθμισης «προέβη εις την από 1. 10. 1963 παραλαβή των γαιών εις χείρας της

⁶⁰¹ Al Ahram, 23. 02. 1963, σ. 3.

⁶⁰² Στο ίδιο.

⁶⁰³ Al Ahram, 11, 14. 03. 1963, σ. 6· Al Ahram, 1. 04. 1963, σ. 6· Al Ahram, 2. 11. 1963, σ. 8.

⁶⁰⁴ ΕΚΑ, ΕΛΙΑ, Λογοδοσία έτους 1962, Αλεξάνδρεια, 1963, σ. 20.

Κοινότητας. [...] Η δημιουργηθείσα πάντως κατάσταση δεν επέτρεψε την υπό της Εφορείας Αγροκτημάτων αποδοτική εκμετάλλευσιν των ολίγων γαιών, αίτινες είχαν παραμείνη, μέχρι παρελθόντος Οκτωβρίου εις την δικαιοδοσίαν της, ούτε την είσπραξιν των υπό των ενοικιαστών οφειλομένων ποσών».⁶⁰⁵ Μετά την πλήρη εφαρμογή του νόμου 15/1963, κατασχέθηκαν τα 1.974 στρέμματα που κατείχε η ελληνική κοινότητα. Κατά το 1965, το έργο της Εφορείας Αγροκτημάτων της ΕΚΑ, «περιορίσθη εις το ελάχιστον, εφ' όσον η Κοινότης δε διαθέτει πλέον γεωργικάς γαίας».⁶⁰⁶

Τα νομοθετικά μέτρα περί της απαλλοτρίωσης των γαιών που κατείχαν οι αλλοδαποί πιστεύεται ότι ήταν ένας από τους κύριους παράγοντες που ώθησαν τους Αιγυπτιώτες Έλληνες να φύγουν. Ο αιγυπτιακός Τύπος υποστήριξε ότι αυτά τα μέτρα θα άνοιγαν το δρόμο για την κοινωνική δικαιοσύνη, ύστερα από τα χρόνια της Συνθήκης των Διομολογήσεων και της εξουσίας των φεουδαρχών κατά των Αιγυπτίων αγροτών. Η παραπάνω διαπίστωση εμφανίστηκε με σαφήνεια σε μια σειρά μελετών που δημοσιεύθηκαν από το αιγυπτιακό ερευνητικό περιοδικό *al Tali'a* σχετικά με τη σύγκριση αιγυπτιακής υπαίθρου πριν και μετά το 1952. Οι εν λόγω μελέτες επιδίωξαν να αναδείξουν το ιστορικό πλαίσιο αλλά και τους λόγους που ώθησαν την Νασερική κυβέρνηση να εκδώσει την απόφαση για την απαλλοτρίωση των ξένων ιδιοκτησιών. Μια αιτία που χρησιμοποιήθηκε, σε κάποιο βαθμό, από το εν λόγω περιοδικό ήταν ότι ορισμένοι αλλοδαποί απέκτησαν παράνομα αυτά τα αγροκτήματα από τους Αιγυπτίους αγρότες και δεν τα αγόρασαν υπό νόμιμες συνθήκες, κάνοντας αναφορά στα Μικτά Δικαστήρια που συνέτειναν στην μείωση της ιδιοκτησίας των Αιγυπτίων αγροτών και στη μεταβίβασή τους «στα χέρια των ξένων τοκογλύφων».⁶⁰⁷

⁶⁰⁵ ΕΚΑ, ΕΛΙΑ, Λογοδοσία έτους 1963, Αλεξάνδρεια, 1964, σ. κστ.

⁶⁰⁶ ΕΚΑ, ΕΛΙΑ, Λογοδοσία έτους 1964, Αλεξάνδρεια, 1965, σ. κθ.

⁶⁰⁷ Οι έρευνες του περιοδικού ασχολήθηκαν με «την μεροληψία του Μικτού Δικαστικού συστήματος υπέρ των ξένων τοκογλύφων». Ο *William Soliman* στην έρευνά του στο περιοδικό *al Tali'a* έγραψε ότι μεταξύ 1876 και 1882 η αξία των υποθηκευμένων γαιών αυξήθηκε από 500.000 αιγυπτιακές λίρες σε 7 εκατομμύρια λίρες, εκ των οποίων τα 5 εκατομμύρια λίρες αφορούσαν μόνο τα χωριά. Μεταξύ 1883 και 1886, η έκταση γης που τα Μικτά Δικαστήρια αποφάσισαν να πουλήσουν σε αλλοδαπούς χωρίς τη βούληση των Αιγυπτίων ιδιοκτητών τους ανερχόταν σε 299.943 στρέμματα. Λόγω που οι δικαστικές αποφάσεις ήταν υπέρ των αλλοδαπών γαιοκτημόνων καθώς τους έδιναν το δικαίωμα να κατέχουν τις εκτάσεις των αγροτών που είχαν αθετήσει τα χρέη τους, η ξένη ιδιοκτησία αγροτικών γαιών αυξήθηκε από 945.760,2 στρέμματα το 1887 σε 2.310.000 στρέμματα το 1907, σε ποσοστό έως και 23% της συνολικής έκτασης καλλιεργούμενης γης στην Αίγυπτο. Βλ., *Al Tali'a*, Κάιρο, 1. 01. 1965, σ. 24 - 40· *Al Tali'a*, Κάιρο, 4. 09. 1965, σ. 18-23· *Al Tali'a*, Κάιρο, 1. 09. 1966, σ. 56 - 65· *Al Tali'a*, Κάιρο, 3. 09. 1966, σ. 71-79· *Al Tali'a*, Κάιρο, 1. 02. 1968, σ. 82-92.

Ωστόσο, τα μέτρα της απαλλοτριώσης των γεωργικών γαιών δεν περιορίζονταν μόνο στους αλλοδαπούς, αλλά επεκτείνονταν και στους Αιγυπτίους. Μέχρι τον Νοέμβριο του 1964, απαλλοτριωθήκαν 3.966.845,4 στρέμματα, εκ των οποίων τα 592.834,2 στρέμματα ανήκαν στους αλλοδαπούς και τα υπόλοιπα στους Αιγυπτίους. Με άλλα λόγια, το ποσοστό των Αιγυπτίων των οποίων τα αγροκτήματά τους κατασχέθηκαν σε σύγκριση με τους αλλοδαπούς ήταν 85,1% περισσότερα.⁶⁰⁸ Το 1969, στη 17^η επέτειο της επανάστασης της 23ης Ιουλίου 1952, ο Νάσσερ υπέγραψε την τελευταία τροποποίηση του νόμου 15/1963 για την αγροτική μεταρρύθμιση. Σύμφωνα με την οποία κανένας Αιγύπτιος δεν μπορεί να κατέχει περισσότερα από 210 στρέμματα. Αυτή η προεδρική απόφαση έδωσε στην Αρχή Αγροτικής Μεταρρύθμισης το δικαίωμα να αρχίσει να απαλλοτριώνει τις γεωργικές εκτάσεις που κατείχουν οι Αιγύπτιοι και τις οποίες υπερέβαιναν αυτό το ανώτατο όριο.⁶⁰⁹

Ως εκ τούτου, τα μέτρα της αγροτικής μεταρρύθμισης δεν διέκριναν τους Αιγυπτίους από τους αλλοδαπούς όσον αφορά το ζήτημα της απαλλοτριώσης, ενώ η κατώτατη τάξη των αγροτών επωφελήθηκε από αυτά τα μέτρα, χάρη στα οποία έγιναν ιδιοκτήτες αγροτικής γης, αφού ανήκαν στους απόρους. Εν τέλει οι νόμοι που εκδόθηκαν μεταξύ του 1952 και 1969 άλλαξαν τη μορφή της γεωργικής ιδιοκτησίας στην Αίγυπτο κατά τη δεκαετία του 1960, η οποία με τη σειρά της οδήγησε σε αλλαγή της μορφής της ίδιας της κοινωνικής τάξης.⁶¹⁰ Σύμφωνα με μια έκθεση που είχε εκδώσει η Διπλωματική Αρχή στην ελληνική Πρεσβεία Καΐρου, η εν λόγω δημιουργία της νέας κοινωνικής τάξης στην Αίγυπτο, εξέθετε τις αιγυπτιώτικες ελληνικές κοινότητες «εις σοβαρόν κίνδυνον».⁶¹¹ Αυτό, γιατί η νέα αιγυπτιακή κοινωνική τάξη αφενός θα αύξανε την ανάγκη της αιγυπτιακής κυβέρνησης να δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας για τους Αιγυπτίους, κάτι που θα μείωνε τις ευκαιρίες εργασίας για τους Αιγυπτιώτες Έλληνες, και αφετέρου θα ενίσχυε την κυβερνητική παρέμβαση στην οικονομία.

Εν ολίγοις, εκ των 3.966.845,4 στρεμμάτων που απαλλοτριωθήκαν, τα 2.707.735,8 διανεμήθηκαν σε 261.439 αιγυπτιακές οικογένειες μέχρι το 1964, αριθμώντας 1.159.310 Αιγύπτιους.⁶¹² Το 1965, το ποσοστό των γαιών που

⁶⁰⁸ Al Tali'a, Κάιρο, 4. 09. 1965, σ. 18-23· Al Tali'a, Κάιρο, 1. 02. 1968, σ. 82-92. Επίσης και βλ., Al Ahram, 7. 04. 1964, σ. 7.

⁶⁰⁹ Η Επίσημη Εφημερίδα, Al Garidah Al Rāsmiah, αριθμός Φ. 33, 18 Αυγούστου 1969.

⁶¹⁰ Al Tali'a, Κάιρο, 1. 04. 1967, σ. 63-67

⁶¹¹ ΑΥΠΕΞ/ΚΥ/1957/78/11/1/1, Περί της καταστάσεως του Ελληνισμού της Αιγύπτου, 1.04.1957.

⁶¹² Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι ένα δημοσίευμα στην Al Ahram αναφέρεται το 1964 στην ανακατασκευασμένη διαφοροποίηση στο ποσοστό των γαιοκτημόνων στην Αίγυπτο που

διανεμήθηκαν στους μικρούς αγρότες ήταν το 52,1% της συνολικής γεωργικής γης και το οποίο μοιράστηκε σε περίπου 3 εκατομμύρια αγρότες. Συνολικά, την περίοδο από το 1952 έως το 1966, το ποσοστό των Αιγυπτίων που κατείχαν λιγότερα από 5 φεδδάνια (21 στρέμματα) αυξήθηκε από 35,4% σε 57,1%. Ενώ το ποσοστό όσων κατείχαν περισσότερα από 50 φεδδάνια (210 στρέμματα) μειώθηκε από 34,2% σε 15,2%.⁶¹³

Εν κατακλείδι, παρατηρείται ότι η αλλαγή της κοινωνικής διαστρωμάτωσης στην Αίγυπτο συμπίπτει με την αλλαγή της μορφής των αλλοεθνών και ελληνικών κοινοτήτων, γενικότερα, στην Αίγυπτο. Στην ελληνική παροικία, οι σχέσεις αφεντικών και εργαζομένων ήταν αλληλένδετες έτσι ώστε εάν τα συμφέροντα των γαιοκτημόνων ή των ιδιοκτητών εταιρειών πληγούν, με τη σειρά τους το συμφέρον του Έλληνα εργαζόμενου και υπαλλήλου θα πληγεί. Με άλλα λόγια, όταν θίγονται τα συμφέροντα των μεγάλων ιδιοκτητών στην ελληνική παροικία, αυτό οδηγεί στην κατάρρευση ολόκληρης της κοινωνικής πυραμίδας και τότε η έξοδος των Ελλήνων από την Αίγυπτο θα είναι αναπόφευκτη. Από την άλλη, σημειώνεται ότι με την αύξηση της γεωργικής έκτασης και τον αριθμό των μικροϊδιοκτητών, η αναζήτηση λύσεων για την άρδευση των εκτάσεων αυτών και την ανάσχεση της ετήσιας πλημμύρας του Νείλου ήταν απαραίτητη για την επιτυχία του προγράμματος της αγροτικής μεταρρύθμισης. Ως εκ τούτου, η κυβέρνηση του Νάσσερ άρχισε ήδη από το 1954 να προετοιμάζεται για το έργο του Υψηλού Φράγματος του Ασουάν, ιδέα που παρουσιάστηκε στην ουσία από έναν Αιγυπτιώτη Έλληνα γεωπόνο.⁶¹⁴ Λόγω της αποτυχίας να βρεθούν πηγές χρηματοδότησης για το έργο του Φράγματος, η Αίγυπτος έκανε το πρώτο βήμα προς την εθνικοποίηση το 1956, ακολουθούμενο από

διαμορφώθηκε μετά την έκρηξη της επανάστασης 23^{ης} Ιουλίου 1952. Αυτή η διαφοροποίηση φέρνει στο φως μια ενδεικτική σημείωση. Όπου πριν το 1952 υπήρχαν 2.136 γαιοκτήμονες, ξένοι και Αιγύπτιοι, που είχαν 5.040.000 γεωργικά στρέμματα στην Αίγυπτο. Από την άλλη πλευρά, υπήρχαν περισσότεροι από δύο εκατομμύρια αγρότες που είχαν μόνο 3.267.600 γεωργικά στρέμματα. Ενώ το 1964 το ποσοστό αυξήθηκε ενδεικτικό: 3.159.310 Αιγύπτιοι αγρότες έγιναν ιδιοκτήτες 7.234.319,4 γεωργικά στρέμματα. Βλ., Al Ahram, 7. 04. 1964, σ. 7. Και βλ., Al Tali'a, Κάιρο, 1. 09. 1966, σ. 56 - 65

⁶¹³ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο της Γενικής Αρχής Στατιστικής, Επετηρίδα Γενικής Στατιστικής από το 1952 έως το 1960. Επίσης και βλ., Al Tali'a, Κάιρο, 1. 09. 1966, σ. 56-65· Al Tali'a, Κάιρο, 1. 04. 1967, σ. 63-67.

⁶¹⁴ Σύμφωνα με τον *Mohamed Hassanein Heikal*, αρχισυντάκτη της εφημερίδας *Al Ahram* (1957-1975), εκείνος ο Αιγυπτιώτης Έλληνας γεωπόνος ονομάζεται [*Αδριανός*] *Δανίνος* και ζούσε στο Κάιρο. Ο *Δανίνος* δημιούργησε το πρώτο τοπογραφικό για το φράγμα και το έστειλε στην αιγυπτιακή κυβέρνηση το 1953 σε δύο σελίδες γραμμένο στα αραβικά. Ο Νάσσερ αργότερα τον τίμησε και τον αντάμειψε με 10.000 δολάρια. Βλ., *Mohamed H. Heikal* (1986). *Cutting the Lion's Tail: Suez Through Egyptian Eyes*, ο.π., σ. 90.

άλλα νομοθετικά μέτρα που έπληξαν τους μεγάλους κεφαλαιούχους στην ελληνική παροικία, όπως θα μελετηθεί στα επόμενα υποκεφάλαια.

Δεύτερο υποκεφάλαιο **Το πρώτο βήμα της παρέμβασης στην οικονομία**

Τον Ιούνιο του 1961 στο προεδρικό μέγαρο στην *al Ma'toura*, 3 χιλ. έξω από την Αλεξάνδρεια, ο Νάσσερ κάλεσε τον υπουργό Οικονομικών στην κυβέρνησή του, τον *Hassan 'Abbas Zaki*, αφού τον ενημέρωσε για την ανάγκη ανάπτυξης σχεδίου αντιμετώπισης της έλλειψης οικονομικής ρευστότητας και των επιπτώσεών αυτού στην κατασκευή του φράγματος του Ασουάν. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του ίδιου του Υπουργού Οικονομικών, ο Νάσσερ υπέβαλε ένα σχέδιο για έξοδο από την κρίση που αφορούσε την εθνικοποίηση όλης της ξένης περιουσίας αφού οι δυτικές χώρες αρνήθηκαν να υποστηρίξουν την Αίγυπτο στη λήψη δανείου από την Παγκόσμια Τράπεζα για την κατασκευή του Φράγματος. Ο Υπουργός Οικονομικών απάντησε ότι η απόφαση εθνικοποίησης της περιουσίας των αλλοδαπών θα επηρεάσει τις σχέσεις της Αιγύπτου με τη Συρία (Η.Α.Δ), ιδιαίτερα εξαιτίας της εξάρτησης της συριακής οικονομίας από το ξένο κεφάλαιο. Για το λόγο αυτό ο προηγούμενος ζήτησε από τον Νάσσερ να του δοθεί προθεσμία μίας ημέρας για να αναπτύξει ένα εναλλακτικό σχέδιο εθνικοποίησης της περιουσίας των Ξένων.⁶¹⁵

Την επομένη, ο *Zaki* παρουσίασε στον Νάσσερ ένα εναλλακτικό σχέδιο, το οποίο αφορούσε στη θέσπιση νόμου που πρόκειται να ρυθμίσει την επιβολή προοδευτικών φόρων σε όλους τους κατοίκους, Αιγύπτιους και αλλοεθνείς. Σύμφωνα με αυτόν, όποιος κατείχε περισσότερο από ένα εκατομμύριο λίρες έπρεπε να πληρώσει φόρο 60% και όποιος κατείχε περισσότερα από 2 εκατομμύρια, 70% και ούτω καθεξής. Ο Νάσσερ συμφώνησε με την πρόταση του Υπουργού Οικονομικών και απέκλεισε την εφαρμογή του σχεδίου εθνικοποίησης ξένων περιουσιών. Ωστόσο, μια μέρα αφότου το προοδευτικό φορολογικό σχέδιο εγκρίθηκε από τον Νάσσερ, ο Υπουργός Άμυνας *Abd al Hakim 'Amer*, κάλεσε τον Υπουργό Οικονομικών και τον ενημέρωσε ότι η πρότασή του απορρίφθηκε. Συγκεκριμένα, είπε ο *Amer* ότι έχουν ένα άλλο σχέδιο,

⁶¹⁵ Η αιγυπτιακή εφημερίδα «Al Masry Al Youm», Nashwa Al Houfy, ο Υπουργός Οικονομικών και Εκτελεστής Εθνικοποίησης την εποχή του Νάσσερ.. Hassan Abbas Zaki: Η επανάσταση και οι αξιωματούχοι της, 24. 07. 2009.

που είναι η ολοκληρωμένη εθνικοποίηση των περιουσιών των καπιταλιστών Αιγυπτίων και των αλλοεθνών χωρίς εξαίρεση.⁶¹⁶

Ως εκ τούτου, στην ένατη επέτειο της επανάστασης της 23^{ης} Ιουλίου του 1952, τα νέα νομοθετικά μέτρα εκδόθηκαν και προωθήθηκαν από τον αιγυπτιακό Τύπο ως οι νόμοι της κοινωνικής επανάστασης ή η επανάσταση *Kefa' iā wā 'Adl.* Στο παρελθόν είχαν προηγηθεί και άλλες αποφάσεις οι οποίες έδειχναν ότι αργά ή γρήγορα η κυβέρνηση του Νάσσερ επρόκειτο να εθνικοποιήσει την Οικονομία για να επιτύχει ένα από τα παλιά του σχέδια. Συγκεκριμένα, 26 χρόνια πριν ο Νάσσερ είχε δηλώσει πως στοχεύει προς την εφαρμογή ενός κοινωνικού συστήματος ως εναλλακτική λύση για τον ξένο καπιταλισμό και την αιγυπτιακή φεουδαρχία.⁶¹⁷

• Οι Αιγύπτιοι φεουδάρχες

Το πρωί της 23^{ης} Ιουλίου 1952, η πρώτη επίσημη Δήλωση του κινήματος *Ελεύθερων Αξιοματικών* μεταδόθηκε σε τρεις μόνο παραγράφους.⁶¹⁸ Η τρίτη παράγραφος απευθυνόταν απευθείας στις ξένες κοινότητες στην Αίγυπτο. Το νέο καθεστώς της επανάστασης έστειλε ένα σαφές και σύντομο μήνυμα στους αλλοδαπούς της Αιγύπτου, λέγοντας: «Διαβεβαιώνουμε τους αλλοεθνείς αδελφούς μας για τα οικονομικά τους συμφέροντα, τη ζωή τους, τις επιχειρήσεις τους και τα χρήματά τους, καθώς ο στρατός θεωρεί τον εαυτό του υπεύθυνο γι' αυτούς».⁶¹⁹ Εν τω μεταξύ, το νέο καθεστώς σχημάτισε το «Επαναστατικό Δικαστήριο», το οποίο επέβαλε αυστηρές ποινές σε ένα μακρύ κατάλογο πλούσιων Αιγυπτίων, απαλλοτριώνοντας τις περιουσίες τους, ενώ διέλυσε όλα τα πολιτικά κόμματα. Αυτή

⁶¹⁶ Στο ίδιο.

⁶¹⁷ Η Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, Αρχείο του προέδρου Νάσσερ, η επιστολή του Νάσσερ προς τον *Hassan al Nashar* για την ανεξαρτησία της Αιγύπτου από την κατοχή, 2. 09. 1935. Και βλ., Gamal Abdel Nasser (1954). *Falsafet al Thaworah: (η φιλοσοφία της επανάστασης)*, εκδ. Dar al Ma' ref, Κάιρο 1954, σ. 53.

⁶¹⁸ Η επανάσταση της 23^{ης} Ιουλίου 1952 ξεκίνησε με την πραξικοπηματική ανατροπή του βασιλιά Farouq από το Κίνημα των Ελεύθερων Αξιοματικών, μια ομάδα στρατιωτικών με επικεφαλής τον *Mohamed Nageb*. Η πρώτη παράγραφος της Δήλωσης του *Κινήματος των Ελεύθερων Αξιοματικών* αφορούσε τον αιγυπτιακό στρατό και τις κρίσεις που αντιμετώπισε υπό τη μοναρχία και τη βρετανική κατοχή. Η δεύτερη παράγραφος απευθυνόταν στον αιγυπτιακό λαό να καταγγελλόταν όποιος κατέφευγε στη βία. Σχετικά με το *Κίνημα των Ελεύθερων Αξιοματικών*, βλ., Η Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, Αρχείο του προέδρου Νάσσερ, Συλλογή ομιλιών του Προέδρου, η πρώτη Δήλωση της Επανάστασης. Και βλ., Al Masry, 24. 07. 1952, σ. 2· Al Muşawer, 31. 10. 1952, σ. 8. Και βλ., Pnina Lahav (2015). "The Suez Crisis of 1956 and Its Aftermath: A Comparative Study of Constitutions, Use of Force, Diplomacy and International Relations", *Public Law & Legal Theory Paper No. 15-50, Boston University Law Review*, Vol. 95, No. 4 (July 2015), pp. 1279-1354.

⁶¹⁹ Σχετικά βλ. Η Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, Αρχείο του προέδρου Νάσσερ, Συλλογή ομιλιών του Προέδρου, η πρώτη Δήλωση της Επανάστασης. Και βλ., Al Masry, 24. 07. 1952, σ. 2· Al Muşawer, 31. 10. 1952, σ. 8.

η δικαστική απόφαση ακολουθήθηκε από την έκδοση 8 νόμων μεταξύ του 1952 και 1955, όπου όλοι σχετίζονταν με τη κατάσχεση χρημάτων και περιουσιών των Αιγυπτίων που συνδέονταν με πολιτικά κόμματα ή σχετίζονταν με τον πρώην βασιλιά της Αιγύπτου (Farouq).⁶²⁰

Εν τω μεταξύ, οι διπλωματικές αρχές στην πρεσβεία του Καΐρου δήλωσαν ότι η αιγυπτιακή κυβέρνηση έδειξε «τα φιλικά της αισθήματα» προς τους Έλληνες της Αιγύπτου και την ελληνική κυβέρνηση, αφού εξαίρεσε την παροικία από τις αποφάσεις της απαλλοτρίωσης και της κατάσχεσης.⁶²¹ Εν ολίγοις, οι αποφάσεις της κατάσχεσης περιουσίας και εθνικοποίησης άρχισαν με Αιγύπτιους, πολιτικούς, φεουδάρχες και επιχειρηματίες, ενώ μέχρι τον πόλεμο του Σουέζ το 1956, η προσέγγιση της νέας κυβέρνησης ήταν να υποστηρίξει την ξένη παρουσία και περιουσία, χρησιμοποιώντας κατά κάποιο τρόπο τον αιγυπτιακό και αιγυπτιώτικο Τύπο για να μεταδώσουν μηνύματα καθυσύχασης στους αλλοδαπούς της Αιγύπτου.⁶²²

Σε αυτό το πλαίσιο αναφέρεται, εν συντομία, σε χαρακτηριστικά άρθρα που δημοσιεύθηκαν στον αιγυπτιακό και αιγυπτιώτικο Τύπο. Πιο συγκεκριμένα, στο κύριο άρθρο του πρωτοσέλιδου του «Ταχυδρόμου», η εφημερίδα έφερε στο φως μια δήλωση του στρατηγού και πρωθυπουργού της Αιγύπτου *Mohamed Nageb* υπέρ της ελληνικής παροικίας, ο οποίος δήλωνε: *Σας θεωρώ όλους Αιγύπτιους*.⁶²³ Από την πλευρά του αιγυπτιακού Τύπου, αυτά τα μηνύματα εφησυχασμού διαδόθηκαν

⁶²⁰ Στο ίδιο. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι οι νόμοι που εκδόθηκαν την περίοδο αυτή σχετικά με τη δήμευση της περιουσίας ορισμένων Αιγυπτίων ήταν οι εξής: Ν. 598/1953· Ν. 648/1953· Ν. 643/1953· Ν. 117/1954· Ν. 24/1955· Ν. 25/1955· Ν. 26/1955 και Ν. 127/1956. Ενώ ο κατάλογος των Αιγυπτίων των οποίων η περιουσία κατασχέθηκε αφορούσε, κυρίως, τους πολιτικούς που κυβέρνησαν την Αίγυπτο πριν από το 1952. Το πιο αξιοσημείωτο όνομα, ωστόσο, στον κατάλογο ήταν η *Zainab al Wakeel*, η σύζυγος του *Moustafa Al Nahas Πασάς*, πρώην πρωθυπουργού και υπογράφοντος της Συνθήκης του Μοντρέ, η οποία ενημερώθηκε από το Επαναστατικό Δικαστήριο για την κατάσχεση όλων των χρημάτων της που έφτασε στις 30.000 αιγυπτιακές λίρες. Σχετικά βλ., *Akhbar al Youm*, 19. 03. 1955, σ. 1, 4. Και βλ., Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, *Al Waqā' al- Masryat*, Αριθμ. Φ. 6, 20 Ιανουαρίου 1955. Επίσης και., η Κυβερνητική Εφημερίδα, αριθμ. Φ. 24, 25 Μαρτίου 1956

⁶²¹ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1954/61/6/1/1, ο τέως εφέτης και πρόεδρος των Προξενικών Δικαστηρίων Αλεξανδρείας Ιω. Γιαννόπουλος προς ΥΠΕΞ, 17. 05. 1954· Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1954/61/6/1/1, Γενικός Πρόξενος Αλεξανδρείας Α. Κ. Αργυρόπουλος προς τον Γενικό Διοικητή Δωδεκανήσου Μαυρή, 15. 01. 1954.

⁶²² Μέχρι το 1955, ο αιγυπτιακός Τύπος συνέχιζε να δημοσιεύει απευθείας μηνύματα εφησυχασμού προς τους ξένους παρέχοντάς τους πλήρη ελευθερία από το νέο καθεστώς για τη συνέχιση των οικονομικών τους δραστηριοτήτων στη χώρα. Αναφερόμαστε εδώ ενδεικτικά σε συγκεκριμένα άρθρα που δημοσίευσε η *al Ahram* σε διαφορετικές ημερομηνίες και περιόδους μετά το 1952 με τίτλους: «Τα οικονομικά συμφέροντα των ξένων προστατεύονται από τη νέα κυβέρνηση», *al Ahram*, 7. 02. 1954, σ. 1. Και βλ., «Η Αίγυπτος απλώνει το χέρι της στους αλλοδαπούς που εργάζονται στην υπηρεσία της επανάστασης», *al Ahram*, 15. 09. 1954, σ. 7. Επίσης και βλ., «Απαλλαγή ξένου κεφαλαίου από φόρους» *al Ahram*, 17. 12. 1955, σ. 1.

⁶²³ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 25. 05. 1953, σ. 1. Και βλ., Ταχυδρόμος, 26. 07. 1952, σ. 1.

ευρέως, όπως αποδεικνύεται από μια σειρά άρθρων της *al Ahram*. Μεταξύ αυτών, η εφημερίδα δημοσίευσε ότι η νέα Αίγυπτος επιδίωκε να διευκολύνει τις ξένες επενδύσεις και να διατηρήσει τα οικονομικά συμφέροντα των αλλοδαπών.⁶²⁴

Η εν λόγω προπαγάνδα καθησυχασμού πέτυχε να πείσει την ελληνική παροικία, αλλά και τη Διπλωματική Αρχή στην Ελληνική Πρεσβεία του Καΐρου, ότι η κατάσταση των Αιγυπτιακών Ελλήνων στο μέλλον δεν θα αλλάξει υπό την κυβέρνηση της επανάστασης της 23^{ης} Ιουλίου. Σύμφωνα με μια απόρρητη έκθεση του Προξένου του Καΐρου, Δημήτριου Αβραμίδη, για την πολιτική κατάσταση στην Αίγυπτο το 1954, οι Αιγυπτιώτες Έλληνες έτρεφαν «ιδιαιτέραν συμπάθειαν και εμπιστοσύνην προς τους νυν Κυβερνώντας, οίτινες παρά την νεότητά των, την έλλειψιν πολιτικής πείρας και τα σφάλματά των, επιδεικνύουν τιμιότητα και καλώς έναντι των ξένων διαθέσεις, η παραμονή των δε εις την εξουσίαν αποτελούν δε ούτοι την μόνην επί τους παρόντος εγγύησιν, διά μίαν ομαλήν εξέλιξιν εν Αιγύπτω και διά μίαν ειρηνικήν διαβίωσιν των ξένων εν τη χώρα».⁶²⁵

Παρά τα προαναφερθέντα μηνύματα καθησυχασμού, ο αιγυπτιακός τύπος, μετά την έκρηξη της επανάστασης, επέτρεψε να δημοσιευτούν άρθρα που υποδείκνυαν τις προοπτικές της μελλοντικής πολιτικής του νέου καθεστώτος όσον αφορά τον ιδιωτικό τομέα, είτε πρόκειται για αλλοδαπούς είτε για Αιγύπτιους. Τέτοια άρθρα αναφέρονταν έμμεσα στην τάση του νέου καθεστώτος να εφαρμόσει μια σοσιαλιστική πολιτική με στόχο τον κρατικό έλεγχο της οικονομίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα εβδομαδιαία άρθρα που δημοσίευσε η *al Ahram* για τον καθηγητή συνταγματικού δικαίου του Πανεπιστημίου του Καΐρου και μέλος της επιτροπής σύνταξης του Συντάγματος της Αιγύπτου το 1953, *al Said Sabry*. Ο οποίος υποστήριζε τη σύνταξη συνταγματικών άρθρων που δίνουν στο νέο καθεστώς το δικαίωμα θέσπισης νόμων που επιβάλλουν την κρατική παρέμβαση στην οικονομία. Σε ένα από αυτά τα άρθρα, ο *Sabry* έγραψε ότι η επιτυχία των στόχων της επανάστασης Ιουλίου 1952 απαιτεί την εγκαθίδρυση της σοσιαλδημοκρατίας. Ο ίδιος εξήγησε ότι αυτός ο τύπος δημοκρατίας βασίζεται στην ανάγκη κρατικής παρέμβασης στη ρύθμιση της παραγωγής και τη διανομή του πλούτου, γενικότερα, σε μια βάση

⁶²⁴ *Al Ahram*, 26. 01. 1953, σ. 1. *Al Ahram*, 22. 05. 1953, σ. 9. *Al Ahram*, 9. 06. 1953, σ. 6.

⁶²⁵ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1954/61/2/1/1, Απόρρητο, περί της πολιτικής καταστάσεως εν Αιγύπτω, ο Γενικός Πρόξενος του Καΐρου Δημήτριος Αβραμίδης προς την Πρεσβεία και το ΥΠ.ΕΞ, 20. 11. 1954

που εγγυάται την κοινωνική δικαιοσύνη σε όλα τα στρώματα του λαού, υπό το νέο οικονομικό σύνθημα: «Όλα ανήκουν στον λαό».⁶²⁶

Στο ίδιο πλαίσιο, το περιοδικό *al Helal* δημοσίευσε το 1953 μια σειρά άρθρων σχετικά με την ανάγκη για «τον σοσιαλισμό».⁶²⁷ Σε ένα από αυτά τα άρθρα, που υπογράφει ο *Mohamed Helmy Mourad*, καθηγητής Νομικής στο Πανεπιστήμιο *Ιμπραήμ* του Καΐρου* και μετέπειτα υπουργός Παιδείας, το 1968, τόνισε την ανάγκη δημιουργίας νομικής βάσης για τη διάδοση του σοσιαλιστικού συστήματος στην Αίγυπτο. Συγκεκριμένα, έγραψε ότι η Αίγυπτος εξακολουθεί να ζει κάτω από φεουδαρχικά και καπιταλιστικά συστήματα, ενώ η πλέον κατάλληλη πολιτική στην Αίγυπτο μετά το 1952 είναι να εφαρμοστεί σοσιαλιστικό σύστημα που θα εγγυηθεί την εφαρμογή της δικαιοσύνης στην αιγυπτιακή κοινωνία, για την *εξάλειψη* των τεράστιων διαφορών μεταξύ των κοινωνικών τάξεων στην Αίγυπτο.⁶²⁸ Σύμφωνα με τον καθηγητή Νομικής, πρόκειται να θεσπιστεί νέα νομοθεσία που θα θέσει την οικονομία στα χέρια του κράτους προκειμένου να εξαλειφθεί το μονοπώλιο των καπιταλιστών στις πηγές του εθνικού πλούτου χωρίς καμία επίβλεψη. Ακόμα περισσότερο εξήγησε ότι η θέσπιση νόμων που εγγυώνται την εφαρμογή του σοσιαλισμού στην Αίγυπτο είναι η θεραπεία για το πρόβλημα των ταξικών και κοινωνικών διαφορών, ενώ η καθυστέρηση αυτού, συνεχίζει ο *Helmy*, θα δώσει μεγαλύτερη ελευθερία και δύναμη στους *καπιταλιστές* και τους *φεουδάρχες*, κάνοντάς τους να συνεχίσουν να εργάζονται χωρίς κοινό εθνικό σχέδιο.⁶²⁹

Τα παραπάνω δημοσιεύματα είναι μια σύντομη ένδειξη αυτού που προώθησε ο αιγυπτιακός Τύπος, σχετικά με την ανάγκη θέσπισης σοσιαλιστικών νόμων, που εγγυώνται τον κρατικό έλεγχο της οικονομίας, η οποία τώρα ελέγχεται από το ιδιωτικό κεφάλαιο και που το περισσότερο φυσικά από αυτό είναι αλλοδαπό. Η αξιοσημείωτη παρατήρηση σε αυτό το πλαίσιο είναι ότι την ίδια χρονιά, το 1953, ο αιγυπτιακός Τύπος δημοσίευσε ποικίλες επίσημες δηλώσεις της κυβέρνησης σχετικά με το μέγεθος του ξένου κεφαλαίου στην Αίγυπτο, συγκρίνοντάς το με το ύψος του αιγυπτιακού κεφαλαίου. Μεταξύ αυτών των επίσημων δηλώσεων είναι και αυτή που

⁶²⁶ Al Ahram, 3. 01. 1953, σ. 7.

⁶²⁷ Μεταξύ αυτών των άρθρων που δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό *al Helal* είναι: Abd al Rahman al Rafe' i, *al Helal*, Μάρτιος 1953, Μέρος 3, Τόμος 61· George Waked, *al Helal*, Ιούλιος 1953, Μέρος 7, Τόμος 62· Muhammad Shafiq Ghorbal, *al Helal*, Ιούλιος 1953, μέρος 7, τόμος 62· 'Abbas Al 'Aqad, *al Helal*, Νοέμβριος 1953, μέρος 11, τόμος 62.

* Το Πανεπιστήμιο *'Ain Shams* στην εποχή μας.

⁶²⁸ Al Helal, Φεβρουάριος 1953, Μέρος 2, Τόμος 6, σ. 12.

⁶²⁹ Στο ίδιο.

αφορούσε τον αριθμό των ασφαλιστικών εταιρειών που λειτουργούσαν στην Αίγυπτο, το οποίο είναι ένα από τα χαρακτηριστικά παραδείγματα που δείχνει τον πραγματικό λόγο που οδήγησε την νέα κυβέρνηση στην επιτάχυνση της εθνικοποίησης των ασφαλιστικών εταιρειών.⁶³⁰

Συγκεκριμένα, το Υπουργείο Οικονομικών της Αιγύπτου ανέφερε ότι οι ασφαλιστικές εταιρείες έχουν κέρδη στα οποία το κράτος δεν μπορεί να επιβάλει τον πλήρη έλεγχο, διότι το 90,1% αυτών των εταιρειών είναι ξένες και όχι αιγυπτιακές. Σύμφωνα με τις εφημερίδες *al Ahram* και *al Akhbar*, μέχρι το 1953, στην Αίγυπτο λειτουργούσαν 101 ασφαλιστικές εταιρείες, συμπεριλαμβανομένων μόνο 10 αιγυπτιακών εταιρειών. Ακόμα περισσότερο κατά τη διάρκεια του έτους που ξέσπασε η επανάσταση του Ιουλίου του 1952, αυτές οι εταιρείες εξέδωσαν 24.957 ασφαλιστικά συμβόλαια με κέρδη 10.455.000 αιγυπτιακές λίρες. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί, ότι ακόμα και αν ο νόμος απαιτούσε από αυτές τις εταιρείες να επενδύσουν αυτά τα χρήματα στην Αίγυπτο, αυτό όμως δεν συνέβαινε συνήθως, σύμφωνα με την αντίληψη του αιγυπτιακού Τύπου.⁶³¹

Επί της ουσίας, τα έγγραφα του αιγυπτιακού Υπουργείου Οικονομικών αντικατόπτριζαν το πραγματικό ποσοστό των ξένων ασφαλιστικών εταιρειών στην Αίγυπτο, σύμφωνα με τα οποία, όλες οι ασφαλιστικές εταιρείες που λειτουργούσαν εκείνη την εποχή στην Αίγυπτο ήταν ξένες εκτός από μία αιγυπτιακή εταιρεία. Σύμφωνα με έγγραφα που εκδόθηκαν από το Υπουργείο Οικονομικών μεταξύ 1949 και 1951, η *Miṣr Insurance Company* που ανήκε στην αιγυπτιακή ιδιωτική τράπεζα *Miṣr* ήταν η μόνη αιγυπτιακή εταιρεία μεταξύ των 101 εταιρειών, ενώ οι υπόλοιπες εννέα εταιρείες ήταν αιγυπτιακές ανώνυμες εταιρείες, μόνο στο όνομα ενώ το κεφάλαιο τους ήταν ξένο. Μεταξύ αυτών των εταιρειών, για παράδειγμα, η εταιρεία «Nile Insurance Company», η οποία ιδρύθηκε το 1947 με κεφάλαιο 500.000 αιγυπτιακές λίρες, οι ιδρυτές ήταν ένας Έλληνας, ένας Βρετανός, ένας Γάλλος και τέσσερις Αιγύπτιοι. Το μερίδιο των αλλοδαπών σε αυτήν την εταιρεία ήταν 320.000, που σημαίνει περίπου το 64% για τους αλλοεθνείς και το 36% για τους Αιγύπτιους.⁶³²

Καταδεικνύεται, από την ανάλυση των άρθρων που δημοσιεύτηκαν, μεταξύ του 1953 και 1957, ότι η προαναφερθείσα πολιτική καθησυχασμού των αλλοδαπών για τα

⁶³⁰ *Al Ahram*, 7. 01. 1953, σ. 8.

⁶³¹ Στο ίδιο και βλ., *Al Ahram*, 7. 08. 1953, σ. 6. Επίσης και βλ., *Al Akbar*, 7. 01. 1953, σ. 3.

⁶³² Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, το Αρχείο του Υπουργείου Οικονομικών, Φάκελος 20, Πρακτικά του Τμήματος των Εταιρειών, μέρος 1, αριθμ. εγγράφου 40, στις 4 Μαΐου 1949. Επίσης και στο ίδιο φάκελο, αριθ. εγγράφου 97 στις 23 Ιουλίου 1951.

οικονομικά τους συμφέροντα αποτελούσε ένα μέσο κάλυψης του πραγματικού μελλοντικού σχεδίου της κυβέρνησης της επανάστασης, δηλαδή τον έλεγχο της οικονομίας και της υιοθέτησης του σοσιαλισμού ως βασικού συστήματος διακυβέρνησης στη χώρα μετά την περίοδο του 1952. Η *al Ahram*, ως η πιο διαδεδομένη εφημερίδα εκείνη την εποχή, ηγήθηκε αυτής της προπαγάνδας, ενώ άλλες αιγυπτιακές εφημερίδες επικεντρώθηκαν στη δημοσίευση άρθρων που προέτρεπαν το νέο καθεστώς να επιταχύνει την εξάλειψη του *καπιταλισμού*, που συντηρούσαν οι αλλοδαποί και οι Αιγύπτιοι *φεουδάρχες*. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της προπαγάνδας βρίσκονται στην εφημερίδα *al Ġomhoria*, ο εκπρόσωπος Τύπου του *Κινήματος Ελεύθερων Αξιοματικών*. Για τα «όπλα του Εθνικού Αγώνα», ο *Mohamed Mandour*, δημοσιογράφος της *al Ġomhoria*, έγραψε στο άρθρο του ότι το οικονομικό όπλο είναι το πιο σημαντικό όπλο της νέας Αιγύπτου μετά το 1952, αυτό θα εξαλείψει οριστικά τον *ξένο και καπιταλιστικό έλεγχο* στην αιγυπτιακή οικονομία. Ο *Mandour* πρόσθεσε ότι η Βρετανία επιδιώκει να υποτάξει την Αίγυπτο οικονομικά μέσω των αντιπροσώπων της στο εσωτερικό, οπότε η αιγυπτιακή κυβέρνηση πρέπει να ελέγξει την οικονομία, καθώς τα περισσότερα χρήματα πέφτουν στα χέρια του ιδιωτικού κεφαλαίου.⁶³³

Σε άλλο δημοσίευμα της εφημερίδας για την «Σοσιαλδημοκρατία», η *al Ġomhoria* τόνισε ότι «η έναρξη της σοσιαλιστικής προσέγγισης» είναι λύση για την ανάπτυξη της αιγυπτιακής οικονομίας, καθώς η σοσιαλιστική προσέγγιση καθιστά την οικονομία μη εκτεθειμένη στον κίνδυνο ελέγχου της από το ξένο κεφαλαίο, το οποίο έχει εξαντλήσει τους φυσικούς πόρους της Αιγύπτου πριν το 1952 χωρίς κανένα έλεγχο ή παρακολούθηση.⁶³⁴ Ο ίδιος ο Νάσσερ δημοσίευσε ένα άρθρο στην εφημερίδα *al Ahram* στις 3 Ιουλίου 1955 για την «Ψυχή της Επανάστασης», στο οποίο ανέφερε ότι η επανάσταση της 23^{ης} Ιουλίου 1952 θα πετύχει τον δημοκρατικό σοσιαλισμό βασισμένο στην κοινωνική δικαιοσύνη και την ανεξαρτησία του πλούτου από μια μειοψηφία *καπιταλιστών και Φεουδαρχών* που επιδιώκουν να αποστραγγίσουν τους φτωχούς και να διευρύνουν το ταξικό χάσμα. Ξεκάθαρα έγραψε ο Νάσσερ ότι ο στόχος της Αιγύπτου μετά την επανάσταση είναι να δημιουργήσει ένα ισχυρό σοσιαλιστικό σύστημα για πρώτη φορά στην ιστορία της Αιγύπτου.⁶³⁵

⁶³³ *Al Ġomhoria*, 7. 05. 1954, σ. 6.

⁶³⁴ *Al Ġomhoria*, 10. 04. 1954, σ. 6· *Al Ġomhoria*, 22. 04. 1954, σ. 3.

⁶³⁵ *Al Ahram*, 3. 07. 1955, σ. 1.

Ένα χρόνο μετά από το εν λόγω άρθρο, στη διάρκεια της ομιλίας του στην πλατεία *al Manshia* της Αλεξάνδρειας στις 26 Ιουλίου 1956, ο Νάσσερ ανακοίνωσε την άρνηση της Παγκόσμιας Τράπεζας, με την υποστήριξη των δυτικών χωρών, να χρηματοδοτήσει το έργο της κατασκευής του φράγματος του Ασουάν, συνεπώς έδωσε το σύνθημα για την εθνικοποίηση της Εταιρείας της Διώρυγας του Σουέζ. Ο νέος ηγέτης της Αιγύπτου τόνισε ότι ο ρόλος της Εταιρείας ήταν ως «Κράτος εν Κράτει» και ως μέσο για την επιβολή της ξένης κυριαρχίας στην Αίγυπτο, ανακοινώνοντας ενώπιον ενός πλήθους περίπου 200.000 ατόμων: «Στο όνομα του Έθνους, ανακοινώνουμε την εθνικοποίηση της Εταιρείας της Διώρυγας του Σουέζ ώστε να γίνει αιγυπτιακή εταιρεία. [...] Αυτή τη στιγμή που μιλάω, Αιγύπτιοι υπάλληλοι καταλαμβάνουν τις εγκαταστάσεις της Εταιρείας».⁶³⁶

Η εθνικοποίηση της διώρυγας τον Ιούλιο του 1956 οδήγησε, λοιπόν, στον πόλεμο του Σουέζ στις 29 Οκτωβρίου του ίδιου έτους.⁶³⁷ Από εκείνη την ημερομηνία, η Αίγυπτος εισήλθε στην εποχή της Αιγυπτιοποίησης, όπως θα εμφανιστεί παρακάτω.

• Η μεταπολεμική περίοδος του Σουέζ

Προηγουμένως, αναφέρθηκαν η εσωτερική ατμόσφαιρα και οι συνθήκες που προηγήθηκαν πριν τις πρώτες οικονομικές αποφάσεις που επρόκειτο να λάβουν η επανάσταση της 23^{ης} Ιουλίου 1952, μετά την έκρηξή της, εναντίον του ξένου κεφαλαίου στην Αίγυπτο. Αυτό είχε γίνει σαφές από την πρώτη ημέρα της έκρηξης της επανάστασης, δηλαδή ο κρατικός έλεγχος του ιδιωτικού κεφαλαίου, προκειμένου να επιτευχθεί αυτό που είχε προωθήσει ο αιγυπτιακός Τύπος ως εγκαθίδρυση *του σοσιαλιστικού κράτους*. Το πρώτο βήμα προς αυτήν την κατεύθυνση, ξεκίνησε από την εθνικοποίηση της διώρυγας του Σουέζ το 1956 και το επόμενο έτος από τους νόμους αιγυπτιοποίησης των ξένων τραπεζών, εμπορικών οίκων και ασφαλιστικών εταιρειών. Επί της ουσίας, η τάση προς την αιγυπτιοποίηση της οικονομίας είχε ξεκινήσει 4 χρόνια πριν από την αιγυπτιακή επανάσταση. Χαρακτηριστικό

⁶³⁶ Μετά αυτή την ομιλία, οι τρεις καθημερινές εφημερίδες τότε στην Αίγυπτο, *al Ahram*, *al Akhbar* και *al Gomhoria*, άρχισαν να αποκαλούν τον Νάσσερ ως: «ο Ηγέτης του Αραβικού Έθνους» που πολεμά για την ανεξαρτησία των αφρικανικών και αραβικών χωρών από τους αποικιοκράτες. Βλ., Η ζωντανή ομιλία του Νάσσερ στην Αλεξάνδρεια, <https://www.youtube.com/watch?v=sR-ZM5ArijM>. Όσον αφορά την κάλυψη του αιγυπτιακού Τύπου για το φαινόμενο «του νέου ήρωα του αραβικού έθνους», βλ., *al Gomhoria*, Κάιρο, 1. 08. 1956, σ. 11. Και βλ., *Al Akhbar*, 29. 07. 1956. Επίσης και βλ., *Al Ahram*, 29 και 30. 07. 1956, σ. 1.

⁶³⁷ Ο πόλεμος του Σουέζ, τον ξεκίνησε το Ισραήλ κατά της Αιγύπτου και στη συνέχεια ακολούθησαν η Γαλλία και η Βρετανία ως αντίδραση για την εθνικοποίηση της Διώρυγας του Σουέζ.

παράδειγμα αποτελεί ο νόμος υπ' αριθμ. 134 του 1947 σχετικά με τις ανώνυμες εταιρείες, όπου επεδίωκε την αιγυπτιοποίηση του ξένου κεφαλαίου στην Αίγυπτο, με σκοπό την αύξηση του ποσοστού των θέσεων εργασίας για τους Αιγυπτίους σε αυτές τις εταιρείες και την αύξηση στο 51% των αιγυπτιακών μετοχών σε αυτές τις εταιρείες.⁶³⁸

Επί της ουσίας, ο επίσημος και δηλωμένος λόγος για την εθνικοποίηση της διώρυγας του Σουέζ ήταν η άρνηση της Βρετανίας, της Αμερικής και της Παγκόσμιας Τράπεζας να χρηματοδοτήσουν το φράγμα του Ασουάν, το οποίο ήταν ένα από τα μεγάλα έργα του Νάσσερ για την ανάπτυξη της γεωργίας και την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας.⁶³⁹ Ωστόσο, ο ίδιος ο Νάσσερ είχε ως στόχο να αυξήσει το ετήσιο μερίδιο της Αιγύπτου από τα έσοδα της διώρυγας του Σουέζ, μερίδιο το οποίο ήταν ο μέσος του όρος 7%. Σύμφωνα με τον *Mahmoud Younes*, επικεφαλής της Αρχής της Διώρυγας του Σουέζ, από την εθνικοποίησή της το 1956 έως τον Οκτώβριο του 1965, τα κέρδη της Διώρυγας το 1955 ανέρχονταν στα 35 εκατομμύρια αιγυπτιακές λίρες (περίπου 87.5 εκατομμύρια δολάρια), ενώ το μερίδιο της αιγυπτιακής κυβέρνησης από τα κέρδη ήταν μόλις 900.000 αιγυπτιακές λίρες (περίπου 2.250 εκατομμύρια δολάρια), καθώς τα υπόλοιπα κέρδη πήγαιναν στους Βρετανούς και Γάλλους.⁶⁴⁰ Ο Νάσσερ διαπίστωσε ότι η εθνικοποίηση της διώρυγας είναι η καλύτερη και ευνοϊκότερη λύση για τη χρηματοδότηση της κατασκευής του φράγματος και επίσης για την οικοδόμηση του σοσιαλιστικού συστήματος που επεδίωκε. Για ακόμα μια φορά ο Νάσσερ, στην περίφημη ομιλία του στην Αλεξάνδρεια για τη δέκατη επέτειο της εθνικοποίησης της Διώρυγας, είπε: «Η Αίγυπτος έπαιρνε περίπου ένα εκατομμύριο αιγυπτιακές λίρες ετήσια κέρδη, τα υπόλοιπα εισέπραττε η Γαλλία και η Αγγλία, ενώ μετά την εθνικοποίηση πήραμε 700 εκατομμύρια αιγυπτιακές λίρες, που είναι τα έσοδα των τελευταίων δέκα ετών, [...] αυτό που μας έδωσε τη δυνατότητα να χτίσουμε το Υψηλό Φράγμα του Ασουάν».⁶⁴¹

Μετά την εθνικοποίηση της εταιρείας της διώρυγας του Σουέζ, οι αιγυπτιακές εφημερίδες ανέδειξαν τις χώρες που δεν υποστήριζαν την αιγυπτιακή απόφαση.

⁶³⁸ Αυτός ο νόμος έχει μελετηθεί αναλυτικά στο δεύτερο και τρίτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους.

⁶³⁹ Anwar Salama (1962). *Al Mo'sassta al 'Ama: (o Δημόσιος Τομέας)*, Το Ετήσιο Δελτίο Ινστιτούτου του Αιγυπτιακού Εθνικού Σχεδιασμού, Κάιρο, σ. 15.

⁶⁴⁰ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Δελτίο της Αρχής της Διώρυγας του Σουέζ του 2005, Απομνημονεύματα του Αντιστράτηγου Mahmoud Younis: (*Al Nashra al Sanawea le Qanat al Suez, Mozakerat*). Και βλ., *Al Ahrām al Mass'ū*, 29. 07. 2015, σ. 4.

⁶⁴¹ Η Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, Αρχείο του προέδρου Νάσσερ, Συλλογή ομιλιών του Προέδρου, η ομιλία του Νάσσερ για τη δέκατη επέτειο από την εθνικοποίηση της Διώρυγας, 26 Ιουλίου 1966.

Αξιοσημείωτη είναι η κάλυψη της *al Ahram* για την επίσημη στάση της Ελλάδας, καθώς αναφέρθηκε «στην επίσημη σιωπή της Αθήνας και στην έλλειψη υποστήριξης της Αιγύπτου» για την απόφαση εθνικοποίησης.⁶⁴² Η ίδια η παροικιακή ηγεσία της Αλεξάνδρειας χρειάστηκε περίπου ένα μήνα για να σχολιάσει την απόφαση της εθνικοποίησης της Διώρυγας. Στις 21 Αυγούστου, η ΕΚΑ έστειλε στον Νάσσερ ένα τηλεγράφημα με τίτλο «Ο Ελληνισμός Αλεξανδρείας Πάρα το Πλευρόν του Προέδρου».⁶⁴³ Όμως η αιγυπτιώτικη Καϊρινή εφημερίδα «Πάροικος» σε κύριο άρθρο με τίτλο «τα αισθήματα των Αιγυπτιωτών» επέκρινε το τηλεγράφημα της ΕΚΑ. Η εφημερίδα ανέφερε ότι ο τόνος του τηλεγραφήματός της ΕΚΑ που στάλθηκε στον Νάσσερ δεν περιελάμβανε καμία σαφή αναφορά της υποστήριξης της ΕΚΑ στην απόφαση της εθνικοποίησης.⁶⁴⁴

Από την άλλη πλευρά, ο αιγυπτιακός Τύπος ανέδειξε την στάση των Αιγυπτιωτών Ελλήνων που συνέχισαν τη δουλειά τους στη Διώρυγα και δεν έφυγαν όπως έκαναν οι υπόλοιποι ξένοι συνάδελφοί τους.⁶⁴⁵ Η *al Ahram* ανέφερε ότι ενώ όλοι οι ξένοι πλοηγοί απέφυγαν να συνεχίσουν να εργάζονται στην Διώρυγα, οι Έλληνες πλοηγοί και εργάτες έμειναν, πράγμα το οποίο κάλεσε τον Νάσσερ για να τιμήσει όλους τους Έλληνες εργαζόμενους στη Διώρυγα και να τους δώσει το Τάγμα της Αξίας.⁶⁴⁶ Οι Έλληνες εργαζόμενοι στη Διώρυγα, οι οποίοι στην πλειονότητά τους εργάζονταν σε μεσαίες και κατώτερες θέσεις, υπολογίζονταν σε 1.000 περίπου άτομα και αποτελούσαν το 1956 την πλειοψηφία των ξένων εργαζομένων.⁶⁴⁷ Ωστόσο, η απουσία των ξένων πλοηγών τον Αύγουστο, ένα μήνα μετά την εθνικοποίηση, είχε επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό την αιγυπτιακή πλευρά. Ο αιγυπτιακός Τύπος περιέγραψε την εγκατάλειψη των πλοηγών ως συνωμοσία της Γαλλίας και της Αγγλίας για να σταματήσουν την διώρυγα.⁶⁴⁸

⁶⁴² *Al Ahram*, 30. 07. 1956, σ. 3. Δύο μήνες αργότερα, η *al Ahram* δημοσίευσε ένα άρθρο με πανηγυρικό τόνο σχετικά με την υποστήριξη της Ελλάδας για την Αίγυπτο, για το ότι στέκεται στο πλευρό του Νάσσερ στην απόφασή του να εθνικοποιήσει τη Διώρυγα του Σουέζ. Βλ. *Al Ahram*, 30. 09. 1956, σ. 5.

⁶⁴³ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 22. 08. 1956, σ. 1.

⁶⁴⁴ Πάροικος, Κάιρο, 24. 08. 1956, σ. 1. Και βλ., Σοφιανός Χρυσστομίδης (2002). *Ελληνικής παροικία Αιγύπτου*, ο.π., σ. 117-131· Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 96. Επίσης και βλ., Alexander Kitroeff (2019). *The Greeks and the Making of Modern Egypt*, ο.π., p. 176, 177, 178.

⁶⁴⁵ *Al Ahram*, 20, 24, 29. 08. 1956, σ. 1· *Al Ahram*, 16. 09. 1956, σ. 7.

⁶⁴⁶ *Al Ahram*, 16. 09. 1956, σ. 7.

⁶⁴⁷ Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 94. Και βλ., Robert L. Tignor (1987). “Decolonization and Business: The Case of Egypt”, *The Journal of Modern History*, Vol. 59, No. 3 (Sep. 1987), The University of Chicago Press, pp. 479-505.

⁶⁴⁸ *Al Ahram*, 20. 08. 1956, σ. 1.

Η κάλυψη του αιγυπτιώτικου Τύπου για την απόφαση εθνικοποίησης της Διώρυγας ανέδειξε τις αντιφάσεις εντός της ελληνικής παροικίας μεταξύ των υποστηρικτών και των αντιμάχων της απόφασης της εθνικοποίησης. Οι στάσεις των Αιγυπτιωτών Ελλήνων απέναντι στην εθνικοποίηση διέφεραν σημαντικά.⁶⁴⁹ Αυτό επιβεβαιώνεται από τη διαφορά της κάλυψης του θέματος ανάμεσα στην εφημερίδα «Πάροικος» στο Κάιρο και στον «Ταχυδρόμο» στην Αλεξάνδρεια. Ο «Πάροικος» επιτέθηκε στην παροικιακή ηγεσία επειδή δεν εξέδωσε σαφή δήλωση για την υποστήριξη της απόφασης της εθνικοποίησης,⁶⁵⁰ καθώς η Καϊρινή αιγυπτιώτικη εφημερίδα υποστήριξε ευθέως την απόφαση του Νάσσερ, εφόσον και η Ελλάδα αντιμετώπιζε την ίδια ιμπεριαλιστική απειλή. Υπό τον τίτλο: «Ας σταθούμε όλοι άξιοι», ο «Πάροικος» σε ένα κύριο άρθρο παρότρυνε επίσης τους Αιγυπτιώτες να συμμετάσχουν στις διαδηλώσεις των Αιγυπτίων κατά του ιμπεριαλισμού για να εκφράσουν την αλληλεγγύη τους στον αγώνα των Αιγυπτίων.⁶⁵¹

Ο «Ταχυδρόμος» από την άλλη πλευρά του δεν ήταν υπέρ της ιδέας του «Πάροικου» να συμμετέχουν οι Αιγυπτιώτες σε διαδηλώσεις,⁶⁵² όμως έδειξε υποστήριξη στην απόφαση της εθνικοποίησης. Η Αλεξανδρινή εφημερίδα, «Ταχυδρόμος», έγραψε την επόμενη ημέρα της απόφασης εθνικοποίησης ότι «ο πρόεδρος Νάσσερ [...] έδωσε ένα μάθημα αξιοπρεπείας προς όλους εκείνους οι οποίοι πιστεύουν ότι υπάρχει ακόμη περιθώριον να αποδώσει καρπούς η τακτική της κάμψεως της οσφύος».⁶⁵³ Σε άλλο φύλλο της εφημερίδας, ο Αιγυπτιώτης δημοσιογράφος Ντίνος Κουτσούμης δημοσίευσε το καθημερινό του άρθρο στο πρωτοσέλιδο με τίτλο «Γιέχια Γκαμάλ». Ο Κουτσούμης έγραψε τον τίτλο του άρθρου του στα αραβικά με ελληνικά γράμματα, που σήμαινε *Ζήτω Γκαμάλ [Άμπντελ Νάσσερ]*. Γράφοντας: «[...] εδώ δεν μίλησε η πολιτική. Δεν εμφανίσθηκε η Διπλωματία. Μίλησε η αξιοπρέπεια ενός λαού. Μίλησε η οργή του λαού. Και η οργή δεν έχει γάντι, δεν έχει τύπους, δεν έχει ευγένειες. Ας είναι καλά ο Γκαμάλ ο Αιγύπτιος».⁶⁵⁴

⁶⁴⁹ Αναλυτικότερα πάνω σε αυτό το θέμα, βλ. Alexander Kitroeff (2019). *The Greeks and the Making of Modern Egypt*, ο.π., pp. 176, 177, 178, 182.

⁶⁵⁰ Πάροικος, Κάιρο, 24. 08. 1956, σ. 1. Και πιο αναλυτικά με το ίδιο θέμα βλ., Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 96.

⁶⁵¹ Πάροικος, Κάιρο, 1. 09. 1956, σ. 1. Και πιο αναλυτικά με αυτή την πρωτοβουλία βλ., Alexander Kitroeff (2019). *The Greeks and the Making of Modern Egypt*, ο.π., p. 182

⁶⁵² Alexander Kitroeff (2019). *The Greeks and the Making of Modern Egypt*, ο.π., p. 178.

⁶⁵³ Ταχυδρόμος, 27, 28. 07.1956, σ.1

⁶⁵⁴ Ταχυδρόμος, 29. 07. 1956, σ.1

Στην πραγματικότητα, η εθνικοποίηση της Διώρυγας τον Ιούλιο του 1956 και ο πόλεμος του Σουέζ τον Οκτώβριο του ίδιου έτους προετοίμασαν το έδαφος για τη μεταγενέστερη κυβερνητική παρέμβαση της Αιγύπτου στην ξένη ιδιωτική οικονομία, ώστε να ελεγχθούν τομείς-κλειδιά της οικονομίας. Αυτό συνέβη αφού ο Νάσσερ κατάφερε να βγει από τον πόλεμο του Σουέζ χωρίς *πολιτική ήττα*, παρά τις καταστροφές που προκλήθηκαν στις πόλεις της Διώρυγας, μεταξύ της 29^{ης} Οκτωβρίου και 7^{ης} Νοεμβρίου του 1956. Η νίκη του Νάσσερ, περιγράφηκε από τον διάδοχό του στην προεδρία, *Anwar al Sadat*, στα απομνημονεύματά του, ως η δύναμη που τον ενθάρρυνε να επεκτείνει στην πολιτική του προς άλλες εθνικοποιήσεις.⁶⁵⁵

Ο *Anwar al Sadat*, ο οποίος ήταν αρχισυντάκτης της εφημερίδας *al Gomhoria* και μετέπειτα αντιπρόεδρος του Νάσσερ, αφηγείται τα γεγονότα που συνέβησαν μέσα στο προεδρικό μέγαρο κατά τον πόλεμο. Ο *al Sadat* αναφέρει ότι ο Νάσσερ ήταν απογοητευμένος που οι Η.Π.Α κήρυξαν στις 19 Ιουλίου 1956 τη χρεοκοπία της αιγυπτιακής οικονομίας και που η Παγκόσμια Τράπεζα απέσυρε τη χρηματοδότηση του φράγματος του Ασουάν. Στις 23 Ιουλίου, η Σοβιετική Ένωση πρότεινε στον Νάσσερ να χρηματοδοτήσει το φράγμα, γεγονός που έδωσε στον Νάσσερ ισχυρή ώθηση να πάρει την απόφαση να εθνικοποιήσει τη Διώρυγα. Ωστόσο, σε συνδυασμό με τον πόλεμο, η Βρετανία ανακοίνωσε το πάγωμα των τραπεζικών λογαριασμών της Αίγυπτου στο εξωτερικό, που ανέρχονταν στις 400 εκατομμύρια λίρες στερλίνες. Ο αντιπρόεδρος του Νάσσερ παραθέτει ότι ως αποτέλεσμα του πολέμου και της δέσμευσης των αιγυπτιακών τραπεζικών λογαριασμών στο εξωτερικό, ανακοινώθηκε τον Ιανουάριο του 1957 η κατάργηση της Βρετανικής-Αιγυπτιακής Συνθήκης του 1954, και τότε η ατμόσφαιρα ήταν ώριμη και ευνοϊκή για την αιγυπτιοποίηση της ξένης οικονομίας στην χώρα: «Ήταν μια κατάλληλη λύση για την ανάκτηση των κατασχεθέντων χρημάτων μας στις ευρωπαϊκές τράπεζες. [...] Όλες οι τράπεζες, οι ασφαλιστικές εταιρείες και οι εμπορικοί οργανισμοί στην Αίγυπτο ήταν ευρωπαϊκοί, οπότε έτσι οι δυτικές χώρες μπορούν να πάρουν τα χρήματά τους από τους τραπεζικούς λογαριασμούς μας που είχαν παγώσει στις αγγλικές τράπεζες».⁶⁵⁶

Η οικονομική πολιτική της Αιγύπτου που οδηγούσε στο δρόμο της ίδρυσης της *σοσιαλιστικής επανάστασης* ανακοινώθηκε επίσημα στις 11 Ιανουαρίου 1957. Το Υπουργείο Οικονομικών ανακοίνωσε ότι 30.000 δημόσιοι υπάλληλοι ξεκίνησαν

⁶⁵⁵ Mohamed Anwar al Sadat (1979). *Al Bahth 'An al Zaat: (Διερευνώντας την Ύπαρξή μου)*, εκδ. al Maktab al Masry al Hadeth, Κάιρο, σ. 155 -161.

⁶⁵⁶ Στο ίδιο.

απογραφή όλων των κεφαλαίων στην Αίγυπτο, του μεγέθους της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και της εθνικότητας των ιδιοκτητών τους. Η εφημερίδα *al Ahram* έφερε στο φως το σχόλιο του υπουργού του Θησαυροφυλακίου *'Abdel Mon 'eim al Qaisony* σχετικά με το εν λόγω έργο, λέγοντας ότι η επιτροπή της απογραφής ξεκινάει για να καθορίσει την οικονομική πολιτική της Αιγύπτου το επόμενο διάστημα και να καθορίσει τον κατάλληλο τρόπο αντιμετώπισης του ιδιωτικού κεφαλαίου.⁶⁵⁷

Εν τω μεταξύ, ύστερα από την ανακοίνωση της έναρξης της απογραφής, ο Νάσσερ εξέδωσε το Διάταγμα 20/1957 για την ίδρυση της «Εθνικής Οικονομικής Εταιρείας».⁶⁵⁸ Αργότερα κατέστη σαφές ότι ένα από τα κύρια καθήκοντά της είναι η μεταφορά ξένου κεφαλαίου και μη κυβερνητικών εταιρειών υπό τη διαχείρισή της καθώς επίσης και η μεταφορά της ιδιοκτησίας όλων των εταιρειών, που εθνικοποιήθηκαν και αιγυπτιοποιήθηκαν μεταξύ του 1957 και 1964, στη κυριότητα της.⁶⁵⁹ Την επόμενη μέρα, στις 15 Ιανουαρίου 1957, εκδόθηκαν τρεις νόμοι που αφορούσαν την αιγυπτιοποίηση της ξένης ιδιοκτησίας.

Ήταν η πρώτη φορά που ο Νάσσερ υπέγραψε νομοθεσία σχετική με την οικονομία σε άλλο μήνα πέραν του Ιουλίου, καθώς συνήθιζε να εκδίδει τους νόμους που σχετίζονταν με το σοσιαλιστικό του όραμα στην επέτειο της έκρηξης της επανάστασης του Ιουλίου 1952. Ο πρώτος νόμος στην σειρά νομοθεσίας της αιγυπτιοποίησης ήταν ο νόμος 22/1957 περί των τραπεζών στην Αίγυπτο, ενώ ο δεύτερος ήταν ο νόμος 23/1957 περί των ασφαλιστικών εταιρειών. Το πρώτο άρθρο των δυο νόμων όριζε ότι οι τράπεζες και οι ασφαλιστικές εταιρείες θα καταστούν ανώνυμες εταιρείες και θα ανήκουν μονίμως σε Αιγύπτιους. Στις εν λόγω εταιρείες, ακόμα, όλες οι μετοχές έπρεπε να γίνουν ονομαστικές και να ανήκουν σε Αιγύπτιους, ενώ οι διευθυντές και τα μέλη των διοικητικών συμβουλίων έπρεπε να είναι Αιγύπτιοι υπήκοοι.⁶⁶⁰ Ο τρίτος νόμος ήταν ο 24/1957 περί της Οργάνωσης των Εμπορικών Οίκων, που προέβλεπε την αιγυπτιοποίηση του εργατικού δυναμικού στο

⁶⁵⁷ *Al Ahram*, 12. 01. 1957, σ. 5. Δυο μέρες μετά, η *al Ahram* δημοσίευσε ένα άρθρο υπό τον τίτλο: «Απογραφή ιδιοκτησιών των εχθρών στην Αίγυπτο», ως πρώτο αποτέλεσμα της εργασίας αυτής της επιτροπής απογραφής, εξηγώντας ότι το Υπουργείο Εσωτερικών ανακοίνωσε ότι υπάρχουν 168 εταιρείες στην Αίγυπτο που ανήκουν σε Βρετανούς, Γάλλους και Ισραηλινούς. Βλ., *Al Ahram*, 15. 01. 1957, σ. 1.

⁶⁵⁸ Η Κυβερνητική Εφημερίδα, *Al-Waqa'i' al Misriyat*, στις 14 Ιανουαρίου 1957, αριθμ. Φ. 5^α.

⁶⁵⁹ Mahmoud Metwally, *Al 'Osoul Al Tarikhia le al ra 'asmalia wa Tajawrha: (Η ιστορική προέλευση του αιγυπτιακού καπιταλισμού και η ανάπτυξή του)*, εκδ. η Εθνική Αρχή Βιβλίου, Κάιρο 1974, σ. 291.

⁶⁶⁰ Η Κυβερνητική Εφημερίδα, *Al-Waqa'i' al Misriyat*, στις 15 Ιανουαρίου 1957, αριθμ. Φ. 5^δ. Αξίζει να αναφέρουμε εδώ ότι η εφημερίδα «Ταχυδρόμος» δημοσίευσε το κείμενο του νόμου στα ακόλουθα τεύχη: Ταχυδρόμος, 15, 16. 01. 1957, σ. 1.

εμπόριο καθώς αντιπρόσωποι των εν λόγω εμπορικών οίκων έπρεπε να είναι Αιγύπτιοι στο γένος.⁶⁶¹

Ο *Mohamed Hassanein Heikal*, αρχισυντάκτης της *al Ahram* και σε κάποιο βαθμό υπεύθυνος της σύνταξης των ομιλιών του Νάσσερ,⁶⁶² δημοσίευσε ένα άρθρο με αφορμή την έκδοση των νόμων περί αιγυπτιοποίησης, με σκοπό να αναδείξει τις πολιτικές συνθήκες που, από την άποψή του, αντιπροσώπευαν ένα από τα κύρια κίνητρα για τις διαδικασίες αιγυπτιοποίησης. Σε ένα άρθρο υπό τον τίτλο: «οι επερχόμενες εβδομάδες είναι η πιο επικίνδυνη περίοδος στην ιστορία της Μέσης Ανατολής», ο *Heikal* έγραψε ότι οι λογαριασμοί της Αιγύπτου στις ξένες τράπεζες ήταν ακόμα παγωμένοι, ενώ οι εχθρικές χώρες εμπόδιζαν την επανεκκίνηση της διώρυγας του Σουέζ. Ο *Heikal* πρόσθεσε ότι η Αμερική πιέζει την Αίγυπτο και συνεχίζει να παγώνει 50.000.000 δολάρια από τα χρήματα της Αιγύπτου, εκτός από τα 400.000.000 δολάρια που έχουν ήδη παγώσει στις τράπεζες των εχθρικών χωρών, των συμμάχων της Αμερικής και της Βρετανίας.⁶⁶³

Όσον αφορά την ελληνική παροικία, η θετική πλευρά για αυτήν σχετικά με την σειρά των νόμων που εκδόθηκαν ήταν ότι έκαναν διαχωρισμό ανάμεσα στις εχθρικές και φιλικές εταιρείες. Εχθρικές ήταν οι εταιρείες των Εβραίων, Βρετανών και Γάλλων, οι χώρες των οποίων ηγήθηκαν του πολέμου εναντίον της Αιγύπτου τον Οκτώβριο του 1956. Αντίθετα, στις εταιρείες των Αιγυπτιωτών Ελλήνων, Ιταλών και Γερμανών, δόθηκε χρονικό περιθώριο, μια μεταβατική περίοδος 5 ετών μέχρι να

⁶⁶¹ Η Κυβερνητική Εφημερίδα, *Al-Waqa'i' al Misriyat*, στις 15 Ιανουαρίου 1957, αριθμ. Φ. 5^δ. Αξιοσημείωτη παρατήρηση εδώ είναι ότι ο εν λόγω νόμος περί αιγυπτιοποίησης των ξένων εμπορικών οίκων, ακολούθησε μιας απόφασης που έπληξε ιδιαίτερα τους Αιγυπτίους εμπόρους. Συγκεκριμένα, το αιγυπτιακό Υπουργείο Εφοδιασμού στις 11 Ιανουαρίου του ίδιου έτους, τρεις ημέρες πριν από την έκδοση των νόμων περί αιγυπτιοποίησης, αποφάσισε να επιβάλει πλήρη κρατικό έλεγχο στο εμπόριο των καλλιεργειών ρυζιού και κριθαριού, ενώ στα Τμήματα που υπάγονταν στο Υπουργείο το αποκλειστικό δικαίωμα μεταφοράς και πώλησης ρυζιού και κριθαριού για να αποτραπεί το μονοπώλιο τους από τους Αιγυπτίους εμπόρους. Σχετικά βλ., *Al Ahram*, 11. 01. 1957, σ. 5.

⁶⁶² Μια αξιοσημείωτη άποψη σχετικά με την επιρροή του *Heikal* στην πολιτική του Νάσσερ βρίσκεται σε ένα άρθρο του *Salah Montaser*, αρχισυντάκτη του αιγυπτιακού περιοδικού *October*, υπό τίτλο: «Ο *Heikal* δικαιολογεί την εθνικοποίηση». Στο εβδομαδιαίο άρθρο του στην *al Ahram*, ο *Salah Montaser*, ασχολήθηκε με την δύναμη του *Heikal* και την εγγύτητά του με τον Νάσσερ. Αυτό που δίνει αξία και σημασία στη γνώμη του *Montaser* είναι ότι συνεργάστηκε με τον *Heikal* από το 1958 έως το 1974 ως αναπληρωτής αρχισυντάκτης της *al Ahram* και ήταν ο μόνος Αιγύπτιος δημοσιογράφος που εργάστηκε δίπλα στον *Heikal* για 21 χρόνια. Ο *Montaser* έγραψε για τον *Heikal* ότι η δημοσιογραφική δύναμη του είχε φτάσει στο αποκορύφωμά του υπό τον Πρόεδρο Νάσσερ, σε σημείο που οι αναγνώστες περίμεναν το εβδομαδιαίο άρθρο του *Heikal* στην *al Ahram* «για να μαθαίνουν πώς σκέφτεται ο Νάσσερ». Βλ., *al Ahram*, 28. 08. 2017, σ. 14. Βρίσκεται επίσης σε άλλο άρθρο του *Mohamed Hammad*, δημοσιογράφου στην *al Ahram*, υπό τίτλο «Ο *Heikal* στη σκιά του Νάσσερ- *Heikal fe Zel Nasser*», βλ. Η αιγυπτιακή εφημερίδα *Aswat*, Κάιρο, 23. 09. 2020. Και σχετικά με τη βιογραφία του *Salah Montaser*, βλ., *Al Masry al youm*, 9. 08. 2015, σ. 1.

⁶⁶³ *Al Ahram*, 16. 01. 1957, σ. 1.

εφαρμοστούν πλήρως οι νέοι νόμοι.⁶⁶⁴ Παρά την χορήγηση προθεσμίας, η παροικιακή ηγεσία δεν περίμενε μέχρι το τέλος αυτής της μεταβατικής περιόδου και άρχισε διαπραγματεύσεις της με την αιγυπτιακή κυβέρνηση για την πλήρη εξαίρεση των επιχειρήσεων των Αιγυπτιωτών Ελλήνων από τις αποφάσεις της αιγυπτιοποίησης.⁶⁶⁵

Στις 3 Φεβρουαρίου του 1957, ο Έλληνας Πρέσβης του Καΐρου, Δημήτριος Λάμπρος συνάντησε τον Αιγύπτιο υπουργό Εμπορίου, προκειμένου να διαπραγματευτούν ώστε οι Αιγυπτιώτες Έλληνες να εξαιρεθούν από τους νόμους της αιγυπτιοποίησης. Ο «Ταχυδρόμος» έφερε στο φως μια αποκλειστική δήλωση του Λάμπρου, ο οποίος επιβεβαίωσε ότι παρατηρεί στην παροικία «ψυχολογικόν κύμα υπερβολικών ανησυχιών».⁶⁶⁶ Ο Νάσσερ, από την πλευρά του, επιβεβαίωσε με άμεσο τρόπο ότι οι νόμοι της αιγυπτιοποίησης δεν είχαν στόχο τους Αιγυπτιώτες αλλά μόνο «τις εχθρικές χώρες».⁶⁶⁷ Οι προαναφερθείσες κινήσεις σχετικά με τις διαπραγματεύσεις των ηγετών της παροικίας και της ελληνικής πρεσβείας με την Αίγυπτο για την πλήρη εξαίρεση των Αιγυπτιωτών από τους νόμους της αιγυπτιοποίησης, προκάλεσαν την αιγυπτιώτικη εφημερίδα «Πάροικος» να επιτεθεί στην παροικιακή ηγεσία καθώς συνέχιζαν να αναζητούν προνομιακή μεταχείριση. Η εφημερίδα έγραψε ότι η παροικία θα έπρεπε να αναζητήσει τη λύση στα πλαίσια του απολύτου σεβασμού των κυριαρχικών δικαιωμάτων των Αιγυπτίων.⁶⁶⁸

Από την άλλη πλευρά, στο εβδομαδιαίο άρθρο του στην εφημερίδα *Akhbar al Youm*, ο *Mohamed H. Heikal*, ανάδειξε τις αντιδράσεις των ξένων κοινοτήτων στην

⁶⁶⁴ Σχετικά με την εξαίρεση που χορηγήθηκε στην ελληνική παροικία για περίοδο πέντε ετών από τους νόμους της Αιγυπτιοποίησης, βλ., το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Διοικητής του Διοικητικού Συμβουλίου, φάκελος 0075, Απόφαση σχετικά με εξαιρέσεις για αιγυπτιοποίηση τραπεζών, ασφαλιστικών εταιρειών και εμπορικών κατοικιών, Ιανουάριος 1957. Και βλ., *Al Ahrām*, 15, 16. 01. 1957, σ. 1. Επίσης και βλ., *Ταχυδρόμος*, 16. 01. 1957, σ. 1. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι οι τράπεζες που ανήκαν στις «εχθρικές χώρες» ήταν έξι, ενώ οι τράπεζες που ανήκαν στους Αιγυπτιώτες Έλληνες ήταν τρεις. Ο Υπουργός του Θησαυροφυλακίου, *Abdel Mon 'eim Al Qaisony*, τόνισε ότι το κεφάλαιο των ξένων τραπεζών γενικά ήταν μόνο 2.204.340 αιγυπτιακές λίρες, ενώ οι ξένες τράπεζες συναλλάσσονται με 96.563.940 αιγυπτιακές λίρες. Ο αιγυπτιακός Τύπος μετέφερε μια δήλωση του *Al Qaisony* στην οποία είπε: «ανακαλύψαμε ότι όλα τα χρήματα στις ξένες τράπεζες είναι αιγυπτιακά, είτε ως καταθέσεις ιδιωτών και της κυβέρνησης, είτε δάνεια που πήραν αυτές οι τράπεζες από την Εθνική Τράπεζα της Αιγύπτου, ως εκ τούτου αυτή η κατάσταση ήταν ασυνήθιστη και αποφασίσαμε ότι τα χρήματα των Αιγυπτίων θα πρέπει να μεταφερθούν στα χέρια των Αιγυπτίων, και για το λόγο αυτό εκδόθηκαν νόμοι αιγυπτιοποίησης. Όσον αφορούν τις άλλες ξένες τράπεζες θα έχουν μεγάλο χρονικό περιθώριο για να εφαρμόσουν τις διατάξεις των νόμων». Βλ., *Al Ahrām*, 19. 01. 1957, σ. 4.

⁶⁶⁵ Αναλυτικότερα βλ., *Ταχυδρόμος*, 4, 5, 6, 7, 8. 02. 1957, σ. 1. Και βλ., ΕΛΙΑ/ΑΕΚΑ/Αλληλογραφία 1954-1961, Πρακτικά κοινής Σύσκεψης της Επιτροπής της ΕΚΑ και του ΕΕΕΑ.

⁶⁶⁶ *Ταχυδρόμος*, 4. 02. 1957, σ. 1.

⁶⁶⁷ *Ahrām*, 21. 02. 1957, σ. 1,4.

⁶⁶⁸ *Πάροικος*, Κάιρο, 4, 11.02.1957, σ. 1. Και βλ., Σοφιανός Χρυσοστομίδης (2002). *Ελληνικής παροικία Αιγύπτου*, ο.π., σ. 117-131.

Αίγυπτο απέναντι στους νόμους της αιγυπτιοποίησης. Αναφέρθηκε σε έναν από τους δημοσιογράφους φίλους του, που τον επισκέφθηκε στο γραφείο του και αποδοκίμασε τους νόμους περί αιγυπτιοποίησης. Ο φίλος του *Heikal* θεώρησε ότι αυτοί οι νόμοι θα μετατρέψουν την Αίγυπτο σε μια χώρα απομονωμένη από τον κόσμο, όπως συνέβη στην Υεμένη μετά την αποχώρηση των Βρετανών από αυτήν. Ο *Heikal*, από την άλλη πλευρά, απάντησε στον φίλο του, που θεωρούσε ότι οι νόμοι της αιγυπτιοποίησης οδηγούσαν στην αποχώρηση ξένων από την Αίγυπτο, γράφοντας:

«Ο αριθμός των αλλοδαπών στην Αίγυπτο ήταν περίπου 400.000 το 1927, [...] ενώ το 1947, ο αριθμός τους μείωσε στις 250.000. Ως εκ τούτου, οι περισσότεροι αλλοδαποί ετοίμαζαν τις βαλίτσες τους για αναχώρηση από το 1927, όχι μόνο σήμερα. [...] Ναι, οι αλλοδαποί δεν θα έχουν τις ίδιες ευκαιρίες που είχαν προηγουμένως, διότι είχαν πάντοτε την προτεραιότητα. Θέλουμε να μείνει κάθε ξένος που το επιθυμεί. [...] Η Αίγυπτος ευρίσκεται τώρα σε ένα σταυροδρόμι και υπάρχει μια διαφορά. Πρέπει η προτεραιότητα σε κάθε χώρα να δίδεται στους πολίτες της χώρας. Αυτό δεν πρέπει να θυμώνει κανένα. Από τώρα η προτεραιότητα θα είναι για τους Αιγυπτίους. Χωρίς να αρνούμαστε την πείρα των αλλοδαπών. [...] Οι καιροί άλλαξαν».⁶⁶⁹

Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία στα άρθρα του *Heikal* είναι η εγγύτητά του με τον Νάσσερ, γι' αυτό ο αιγυπτιώτικος Τύπος φρόντιζε πάντοτε να δημοσιεύει τα άρθρα του *Heikal* στα πρωτοσέλιδά του, όταν αυτός έγραφε για τους αλλοδαπούς της Αιγύπτου. Το προηγούμενο άρθρο είναι ένα παράδειγμα αυτού, όπου ο «Ταχυδρόμος» το δημοσίευσε ξανά στην πρώτη σελίδα.⁶⁷⁰ Γενικά, η κάλυψη του αιγυπτιακού Τύπου για τους τρεις νόμους ανέδειξε ότι η αιγυπτιακή κυβέρνηση δεν θα τροποποιούσε τους νόμους περί αιγυπτιοποίησης για χάρη της ελληνικής παροικίας, καθώς θεωρήθηκε ότι το χρονικό περιθώριο πέντε ετών που χορηγήθηκε σε «φιλικές χώρες» ήταν επαρκές για να αποσοβηθούν οι αντιδράσεις των πολιτών τους στην Αίγυπτο.⁶⁷¹

Ο αιγυπτιακός Τύπος ανέδειξε τους λόγους που οδήγησαν το νέο καθεστώς στην απόφαση για αιγυπτιοποίηση, συγκεκριμένα έγραψε: «οι ξένες τράπεζες έχουν αιγυπτιοποιηθεί για πολλούς λόγους, ο βασικός λόγος είναι έτσι γίνεται σε όλο τον κόσμο. Κανείς δεν μπορεί να ανοίξει τράπεζα στην Αγγλία, εάν δεν είναι Άγγλος. [...] Περίπου 54.000.000 δολάρια εξήγαγαν ξαφνικά στο εξωτερικό από τις ξένες τράπεζες».⁶⁷² Ο *Mostafa Amin*, αρχισυντάκτης της εφημερίδα *al Akhbar*, σχολίασε επίσης τους λόγους έκδοσης των νόμων περί Αιγυπτιοποίησης, υποδεικνύοντας τη

⁶⁶⁹ *Akhbar al Youm*, 2. 02. 1957, σ. 6.

⁶⁷⁰ *Ταχυδρόμος*, Αλεξάνδρεια, 7. 02. 1957, σ. 1.

⁶⁷¹ Σχετικά βλ., *Al Gomhoria*, 16, 17, 01. 1957, σ. 1· Και βλ., *Akhbar al Youm*, 2. 02. 1957. Επίσης και βλ., *Al Ahram*, 16, 17. 01. 1957, σ. 1, 2, 3· *Al Musawer*, 25. 01. 1957, σ. 21.

⁶⁷² *Akhbar al Youm*, 2. 02. 1957, σ. 6.

σημασία αυτών των νόμων, μετά το τέλος μιας εποχής υπό «ξένη κηδεμονία» και Διομολογήσεις.⁶⁷³ Συγκεκριμένα, ο *Amin* έγραψε στο κύριο άρθρο της εφημερίδας ότι η επιθυμία της Αιγύπτου είναι η διατήρηση της ανεξαρτησίας της, χωρίς να επιτρέψει ποτέ στην ξένη επιρροή να καταλάβει την εξουσία της Αιγύπτου: «Αυτοί οι νόμοι εκδόθηκαν προς την προάσπιση της εθνικής οικονομίας. [...] Ποτέ δε διανοηθήκαμε να κλείσουμε τις θύρες μας στους ξένους, οι οποίοι ζούνε μαζί μας».⁶⁷⁴

Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί εδώ, ότι ενώ οι αιγυπτιώτικες και αιγυπτιακές εφημερίδες ανέδειξαν έντονα τους νόμους της αιγυπτιοποίησης τραπεζών, ασφαλιστικών εταιρειών και εμπορικών πρακτορείων, υπήρχε και μια άλλη απόφαση αιγυπτιοποίησης που ελήφθη την ίδια περίοδο, αλλά δεν καλύφθηκε εκτενώς, αν και επηρέαζε βαθιά τους Αιγυπτίους. Πιο συγκεκριμένα, δύο ημέρες μετά την έκδοση των νόμων 22, 23 και 24/1957, η κυβέρνηση εξέδωσε απόφαση να αιγυπτιοποιήσει την αλιεία και την επεξεργασία και εξαγωγή σφουγγαριού από τη θάλασσα.⁶⁷⁵ Μέχρι το 1947, το επάγγελμα του σφουγγαριού δεν ήταν γνωστό μεταξύ των Αιγυπτίων, γεγονός που άνοιξε την πόρτα στους Αιγυπτίους να εργαστούν σε αυτό το επάγγελμα άλλα και να το μονοπωλήσουν. Σύμφωνα με τα έγγραφα του αιγυπτιακού Υπουργείου Οικονομικών, η εργασία εξαγωγής και πώλησης σφουγγαριού χορηγήθηκε σε όλους όσους είχαν άδεια αλιείας. Η άδεια χορηγούταν τον Μάρτιο και τον Απρίλιο κάθε έτους με κόστος που κυμαινόταν από 2.000 έως 3.000 αιγυπτιακές λίρες.⁶⁷⁶ Βάσει αυτής της άδειας, δόθηκε στους Έλληνες ψαράδες το δικαίωμα να εξάγουν, να επεξεργάζονται, και να πωλούν το σφουγγάρι. Τα αιγυπτιακά έγγραφα αναφέρονταν στο όνομα ενός Αιγυπτιώτη μεσίτη που ονομαζόταν Διακογιάννης Νικήτας, ο οποίος συνήθιζε να παίρνει την άδεια κάθε χρόνο και στη συνέχεια με τη σειρά του παραχωρούσε το δικαίωμα σε ελληνικές εταιρείες να εξάγουν σφουγγάρι από τα δυτικά θαλάσσια νερά της Μεσογείου με την άδεια αλιείας του.⁶⁷⁷

Το 1947, η αιγυπτιακή κυβέρνηση συνειδητοποίησε τη σημασία αυτού του εμπορίου και προσπάθησε να το αιγυπτιοποιήσει παραχωρώντας σε μια αιγυπτιακή εταιρεία το αποκλειστικό δικαίωμα να εξάγει σφουγγάρι από τη θάλασσα. Η εταιρεία ιδρύθηκε με την επωνυμία «Αιγυπτιακή Εταιρεία Αλιείας Σφουγγαριών στην

⁶⁷³ Al Akhbar, 22. 02. 1957, σ. 1, 6. Και βλ., Akhbar al Youm, 23. 02. 1957, σ. 6.

⁶⁷⁴ Al Akhbar, 22. 02. 1957, σ. 1, 6.

⁶⁷⁵ Al Ahram, 17, 01. 1957, σ. 2, 3.

⁶⁷⁶ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, το Αιγυπτιακό Τμήμα των Εταιρειών, Φάκελος 54 με τίτλο: «φάκελος Εταιρειών Σπογγαλιείας», αριθμ. εγγράφου 196.

⁶⁷⁷ Στο ίδιο, αριθμ. εγγράφου 296/1.

Αλεξάνδρεια».⁶⁷⁸ Ωστόσο, μέχρι το 1950, η αιγυπτιακή εταιρεία δεν μπορούσε να συνεχίσει σε αυτό το εμπόριο λόγω έλλειψης εμπειρίας των Αιγυπτίων ψαράδων σε αυτόν τον τομέα.⁶⁷⁹ Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, οι Έλληνες έμποροι να επιστρέψουν σε αυτό τον τομέα και να συνεργαστούν με την αιγυπτιακή κυβέρνηση, ως αντάλλαγμα οι Έλληνες έμποροι θα καρπώνονταν το 75% της αξίας του σφουγγαριού που εξάγεται, ενώ οι Αιγύπτιοι το 25%. Ως εκ τούτου, η αιγυπτιοποίηση του συγκεκριμένου επαγγέλματος θα επηρεάσει το μονοπώλιο των Αιγυπτιωτών Ελλήνων και με κάποιο τρόπο, την πορεία της ελληνικής παροικίας στην Αίγυπτο.

Ούτως ή άλλως η κάλυψη των νόμων περί αιγυπτιοποίησης από τον αιγυπτιώτικο Τύπο ήταν, σε μεγάλο βαθμό, ενημερωτική ενώ σχολίασε μόνο έμμεσα τον κίνδυνο των εν λόγω νομοθετικών μέτρων για την παροικία, σε αντίθεση με την κάλυψή του για τις νομοθεσίες περί εργασίας και διαμονής. Αυτό ενδέχεται να οφείλεται είτε στις καθησυχαστικές δηλώσεις του Νάσσερ στην παροικία, δίνοντάς τους μια χρονική προθεσμία 5 ετών, είτε στην απροθυμία του αιγυπτιώτικου Τύπου να σχολιάσει αρνητικά τις αποφάσεις, τις οποίες ο αιγυπτιακός Τύπος, και κατ' επέκταση η κυβέρνηση, θεωρούσαν ως απελευθέρωση οικονομίας της Αιγύπτου. Για παράδειγμα, η εφημερίδα «Ταχυδρόμος» έγραψε για τους εν λόγω νόμους στο κύριο άρθρο της ότι εκδόθηκαν «προς πλήρη αιγυπτιοποίησιν της Εθνικής Οικονομίας της Χώρας».⁶⁸⁰ Την επόμενη μέρα, επίσης, στο πρωτοσέλιδό του ανέδειξε ότι η αιγυπτιοποίηση δεν πρέπει να θεωρηθεί ως ενέργεια εθνικοποίησης, εξηγώντας πως «η εθνικοποίησις σημαίνει την μεταβίβασιν των κεφαλαίων από τας χείρας των ιδιωτών εις την Κυβέρνησιν, ενώ η αιγυπτιοποίησις αποτελεί επιχείρησιν αποβλέπουσαν εις την μεταφοράν των κεφαλαίων των εν λόγω ιδρυμάτων από τας χείρας των ξένων εις εκείνας των Αιγυπτίων».⁶⁸¹ Από την άλλη πλευρά, η εφημερίδα «Πάροικος» ανέδειξε τη συνέντευξη της Αθηναϊκής εφημερίδας Έθνος με τον Νάσσερ, δημοσιεύοντας σε μια ολόκληρη σελίδα τις δηλώσεις του με τίτλο «Θεωρώ τους Έλληνας αδελφούς μας». Ο «Πάροικος» τόνισε το ξεκάθαρο σχόλιο του Νάσσερ: «δεν έχουν να φοβούνται τίποτε»,⁶⁸² αναφερόμενος στην ανησυχία της παροικίας, αφότου εκδόθηκαν οι νόμοι περί αιγυπτιοποίησης.

⁶⁷⁸ Στο ίδιο, αριθμ. εγγράφου 184.

⁶⁷⁹ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, τα πρακτικά της αιγυπτιακής Βουλής, 21 Μαρτίου 1950, σ. 18.

⁶⁸⁰ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 16. 01. 1957, σ. 1.

⁶⁸¹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 17. 01. 1957, σ. 1.

⁶⁸² Πάροικος, Κάιρο, 18, 19. 01. 1957, σ. 1. Και βλ., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 9. 02. 1957.

Ο «Ταχυδρόμος» όμως, σε άλλο άρθρο του, που δημοσίευσε στο πρωτοσέλιδο με τίτλο «Τα Νέα Νομοθετήματα», εξήγησε ότι η πενταετής προθεσμία δεν είναι αρκετή για να καθυστερήσει την παροικία ή να την συμφιλιώσει με την νέα κατάσταση που δημιούργησαν οι νέοι νόμοι. Συγκεκριμένα, έγραψε: «[...] Τα οριζόμενα θα έχουν ως αποτέλεσμα να καταργήσουν πάσαν ελληνικήν τράπεζαν εν Αίγυπτω ή άλλην περιλαμβανομένην εις τον Νόμον εταιρείαν, εφ' όσον μάλιστα όλαι οι μετοχαί θα πρέπει να είναι εις χείρας Αιγυπτίων. Θα εκλείψη ωσαύτως και κάθε Ελληνικόν Παραγγελιοδοχικόν Γραφείον. Και αι εκλείψεις αυταί θα έχουν, εις επίμετρον, την συνέπειαν να εκλείψουν και αι υπαλληλικάί θέσεις κατά πολύ διά τους Έλληνας μισθωτούς. Πλείστοι όσοι, αδυνατούντες να εύρουν απασχόλησιν βιοπορισμού, θα ευρεθούν εις την σκληράν ανάγκην ν' αποδημήσουν εκ της χώρας, η οποία είναι η Κοινωνική των Πατρών επί γενεάς».⁶⁸³

Το προαναφερθέν άρθρο του «Ταχυδρόμου» ανέδειξε τους κινδύνους που εποφθαλμιούσαν μετά τη λήξη της πενταετίας και την πλήρη εφαρμογή των νόμων. Τέτοιες ανησυχίες εξέφρασε και ο Έλληνας πρέσβης, Δημ. Λάμπρος, εξετάζοντας τις συνέπειες των νόμων μακροπρόθεσμα, λέγοντας ότι οι νόμοι θα ανοίξουν μια ευρύτερη πόρτα για μεγαλύτερη κυβερνητική παρέμβαση στους τομείς – κλειδιά της οικονομίας των αλλοδαπών στην Αίγυπτο, καθώς οι διαδικασίες της αιγυπτιοποίησης θα διαδέχονται η μία την άλλη.⁶⁸⁴

Έτσι, οι Αιγυπτιώτες ξεκίνησαν από νωρίς τις προσπάθειες εύρεσης ωφέλιμης λύσης για τη νέα κατάσταση που δημιουργήθηκε στον τομέα της οικονομίας, χωρίς να περιμένουν τα αποτελέσματα των διαβουλεύσεων μεταξύ της ελληνικής και της αιγυπτιακής κυβέρνησης με σκοπό την εξαίρεση εντελώς των Αιγυπτιωτών Ελλήνων από τους νόμους αιγυπτιοποίησης. Οι ελληνικές τράπεζες, οι εμπορικοί οίκοι και οι ασφαλιστικές εταιρείες άρχισαν λοιπόν να διορίζουν Έλληνες με αιγυπτιακή υπηκοότητα. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί το γεγονός ότι ένας μόνο Έλληνας που είχε αιγυπτιακή υπηκοότητα διορίστηκε διευθυντής τριών ελληνικών εταιρειών προκειμένου να συμμορφωθεί με τους νόμους αιγυπτιοποίησης. Σύμφωνα με τα έγγραφα της Αιγυπτιακής Αρχής Εταιρειών, η *Nile Insurance Company*, το Γραφείο Εμπορικών Πρακτορείων «Κωσταντιάδη» και η Αιγυπτιακή Εταιρεία Ταμιευτηρίου

⁶⁸³ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 18. 01. 1957, σ. 1.

⁶⁸⁴ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1957/22/9/1/1, Αριθ. Πρωτ. 6544, Γερμανική στάσις επί ζητήματος Αιγυπτιοποίησης, Κάιρο, ο Πρέσβης Δημ. Λάμπρος προς ΥΠ.ΕΞ, 29. 03. 1957. Επίσης και βλ., Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 102.

διόρισαν, ταυτόχρονα, διευθυντή το ίδιο άτομο.⁶⁸⁵ Οι αρνητικές επιπτώσεις αυτής της τάσης εμφανίστηκαν αργότερα τόσο στην εργατική τάξη όσο και στους ιδιοκτήτες, καθώς σύμφωνα με το Προξενείο της Αλεξάνδρειας δημιουργήθηκε έντονη κρίση στην Παροικία αφού ελληνικές επιχειρήσεις άρχισαν να μειώνουν τον αριθμό του προσωπικού τους.⁶⁸⁶

Γενικά, αυτές οι βεβιασμένες κινήσεις των ελληνικών εταιρειών μπορεί να οφείλονταν στο *αίσθημα πανικού* που δημιουργήθηκε εξαιτίας των νόμων του 1957, σύμφωνα με την επιστολή του Κωνσταντίνου Καραμανλή προς τον Νάσσερ, μέσα στην οποία δήλωσε ότι αυτό το αίσθημα μπορεί να προκαλέσει *μαζική έξοδο* από την Αίγυπτο. Η ελληνική κυβέρνηση τόνισε ότι οι εν λόγω νόμοι αν εφαρμόζονταν χωρίς προθεσμία πενταετίας, τότε το ένα τρίτο με ένα τέταρτο των Ελλήνων θα έπρεπε να εγκαταλείψει την Αίγυπτο.⁶⁸⁷ Εν τω μεταξύ, ο αιγυπτιώτικος Τύπος κάλυψε το ζήτημα της *προσαρμογής* των Αιγυπτιωτών στις νέες συνθήκες ως μία από τις στρατηγικές λύσεις στην κρίση της Παροικίας. Ο «Ταχυδρόμος» στο κύριο άρθρο του με τίτλο: «Η Κενολογία των Προσαρμογών» ανάδειξε την κυρίαρχη στάση των Ελλήνων της παροικίας μετά την έκδοση των νόμων περί αιγυπτιοποίησης, καθώς πίστευαν ότι η περίοδος προσαρμογής «θα μας χρησιμεύσει ως πανάκεια σωτηρίας».⁶⁸⁸

Ούτως ή άλλως, πριν το τέλος της μεταβατικής περιόδου, της πενταετίας, η Αίγυπτος είχε λάβει την πιο σημαντική απόφαση στην εποχή του Νάσσερ, η οποία είχε στόχο την πλήρη εγκαθίδρυση του *σοσιαλιστικού κράτους*. Θεσπίστηκαν οι νόμοι του 1960 και του 1961, τους οποίους ο αιγυπτιακός τύπος αποκάλεσε, *νόμους της κοινωνικής επανάστασης*. Μέσω αυτών των νόμων, η κυβέρνηση του Νάσσερ προχώρησε από το στάδιο της μερικής αιγυπτιοποίησης του ιδιωτικού κεφαλαίου στην εποχή της ολικής εθνικοποίησης των οικονομικών επιχειρήσεων είτε αυτές ανήκαν στους Αιγύπτιους είτε στους ξένους- όπως θα μελετήσουμε στο επόμενο υποκεφάλαιο.

⁶⁸⁵ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του Υπουργείου Οικονομικών, Φάκελος 21, το Αιγυπτιακό Τμήμα των Εταιρειών, αριθμ. εγγράφου 89, στις 10 Μαρτίου, 1957.

⁶⁸⁶ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1961/16/3/2/1, αριθμ. Ε.Π 671, το προξενείο Αλεξάνδρειας προς την Πρεσβεία Καΐρου και ΥΠ.ΕΞ, 7. 07. 1961.

⁶⁸⁷ Σχετικά βλ., Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία, ο.π.*, σ. 104, 108, 110. Επίσης και βλ., Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1957/75/6/1, Θέμα: Ελληνισμός εσωτερικού προξενικής περιφέρειας Καΐρου, το Προξενείο της Ελλάδας στο Κάιρο, ο Διευθύνων Πρόξενος Σ. Ρούσσοσ προς το ΥΠΕΞ, 30. 05. 1957.

⁶⁸⁸ Ταχυδρόμος, 29. 01. 1957, σ. 1.

Τρίτο υποκεφάλαιο Η επανάσταση «Kefa' iā wā 'Adl»

Την Τρίτη, 14 Ιουλίου 1959, ο Νάσσερ προήδρευσε την ενδέκατη συνεδρίαση της κεντρικής κυβέρνησης του, μια κυβέρνηση που σχηματίστηκε υπό την προεδρία του μετά την ένωση της Αιγύπτου και της Συρίας. Κατά την συνεδρίαση ο Νάσσερ ζήτησε από τους υπουργούς του να αρχίσουν να εντείνουν την κυβερνητική παρακολούθηση σε ανώνυμες εταιρείες και ιδιωτικούς οικονομικούς φορείς για να περιοριστεί η διείσδυση του *καπιταλισμού* στην εθνική οικονομία της Αιγύπτου, και να προετοιμαστεί ένα νομοσχέδιο που να επιβάλλει την εποπτεία της κυβέρνησης για αυτό το κλάδο.⁶⁸⁹ Στις 28 Νοεμβρίου του ίδιου έτους, ο Νάσσερ προήδρευσε, επίσης, την κυβέρνηση με σκοπό να συζητήσουν το *Εθνικό Σχέδιο για τα Επόμενα Δέκα Χρόνια*. Στην συνεδρίαση αυτή, ο Νάσσερ ζήτησε από τον Υπουργό του Θησαυροφυλακίου *'Abdel Mon 'eim al Qaisony* να εκπονήσει μια μελέτη που θα εντόπιζε κατάλληλους τρόπους διπλασιασμού του εθνικού εισοδήματος κατά 420 εκατομμύρια αιγυπτιακές λίρες. Ο Υπουργός του Θησαυροφυλακίου απάντησε ότι σύμφωνα με τις διαθέσιμες μελέτες θα υπήρχε έλλειμμα 15 εκατομμυρίων αιγυπτιακών λιρών. Ο Νάσσερ απάντησε πως οι σοσιαλιστικές χώρες ακολούθησαν ένα σύστημα αύξησης του κρατικού εισοδήματος, μέσω της αύξησης της κυβερνητικής επέμβασης στην οικονομία, καθώς και της αύξησης του σοσιαλιστικού τομέα στη βιομηχανία.⁶⁹⁰ Στην τελευταία συνεδρίαση του 1959, ο Νάσσερ στις 17 Δεκεμβρίου επιβεβαίωσε ότι «η αναγέννησή» της Αιγύπτου θα βασιστεί στην εγκαθίδρυση μιας εθνικής οικονομίας.⁶⁹¹

Αυτές οι συνεδριάσεις θεωρείται ότι ήταν η κατάλληλη πρακτική σε αυτό το σημείο, διότι απεικόνιζαν το γενικότερο κλίμα πριν από την ανακοίνωση αυτού που ονομαζόταν τότε στην Αίγυπτο: *η κοινωνική επανάσταση*: «Kefa' iā wā 'Adl». Το αξιοσημείωτο αυτών των συνεδριάσεων ήταν οι συζητήσεις περί της ανάγκης αναζήτησης πηγών για την αύξηση του εθνικού εισοδήματος με σκοπό την επίτευξη της κατασκευής του φράγματος του Ασουάν. Αυτό επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι δύο μήνες μετά την τελευταία προαναφερθείσα συνεδρίαση, ο Νάσσερ αποφάσισε να

⁶⁸⁹ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του Υπουργικού Συμβουλίου, Εμπιστευτικό, Φάκελος 706, η Ενδέκατη Συνεδρίαση, 14 Ιουλίου 1959.

⁶⁹⁰ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Φάκελος 206, η Δέκατη Τέταρτη Συνεδρίαση, Σάββατο 28 Νοεμβρίου 1959.

⁶⁹¹ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Φάκελος 213, η Συνεδρίαση του Προέδρου στις 17 Δεκεμβρίου 1959.

εθνικοποιήσει δυο βασικές αιγυπτιακές τράπεζες, την τράπεζα *Misr* και την τράπεζα *al Ahly*.⁶⁹² Ο αιγυπτιακός Τύπος προώθησε ότι οι τράπεζες αρνούνταν να συμμετάσχουν στη χρηματοδότηση των κυβερνητικών έργων. Συγκεκριμένα, ο *Fathy Ghanem*, διευθυντής του επίσημου Αιγυπτιακού Πρακτορείου Ειδήσεων «MENA» και αργότερα αρχισυντάκτης του περιοδικού *Sabah al Khair* (1959-1966), έγραψε ότι η τράπεζα *Misr* ιδρύθηκε από τον Αιγύπτιο οικονομολόγο, *Tal'at Harb*, για να αντιμετωπίσει «την εισβολή ξένου κεφαλαίου στην Αίγυπτο», αλλά όταν η κυβέρνηση της επανάστασης του Ιουλίου διαπίστωσε ότι η τράπεζα απομακρυνόταν από τον κύριο στόχο της για τον οποίο ιδρύθηκε, θεώρησε πως έπρεπε να εθνικοποιηθεί για να διατηρήσει την εθνικής της αποστολή. «[...] Η κοινωνική μας επανάσταση έχει τώρα ξεκινήσει, μετά από 8 χρόνια επανειλημμένων προειδοποιήσεων που εξέδιδε η Επανάσταση του Ιουλίου προς τους καπιταλιστές. [...] Η Αίγυπτος πιστεύει πλέον στον σοσιαλισμό και δεν θα επιτρέψει ποτέ ξανά τη συνέχιση αυτών του βάζουν εμπόδια ή αρνούνται να χρηματοδοτήσουν τα εθνικά έργα».⁶⁹³

Ως αποτέλεσμα της προαναφερθείσας απόφασης, όλες οι θυγατρικές εταιρείες της τράπεζας *Misr*, που ήταν 26, εθνικοποιήθηκαν.⁶⁹⁴ Η τράπεζα *Misr* και οι θυγατρικές της εταιρείες ήταν ο μόνος αιγυπτιακός τραπεζικός θεσμός που ιδρύθηκε το 1920 με εξ ολοκλήρου αιγυπτιακό κεφάλαιο για να περιορίσει την εξουσία των ξένων κεφαλαιούχων στον τραπεζικό και οικονομικό Τομέα στην Αίγυπτο.⁶⁹⁵ Έτσι, ξεκίνησε η εποχή της *κοινωνικής επανάστασης*, με την εθνικοποίηση του πρώτου οικονομικού φορέα στην Αίγυπτο που κατείχε αμιγώς αιγυπτιακό κεφάλαιο. Αυτά τα μέτρα ώθησαν τον Έλληνα Πρόξενο του Καΐρου, Ι. Δ. Γιαννακάκης, να επισημάνει ότι αυτή η πολιτική ενδέχεται να προετοιμάσει το έδαφος για μια μεγαλύτερη εθνικοποίηση άλλων κλάδων της οικονομίας.⁶⁹⁶ Η πρόβλεψη του Πρόξενου επιβεβαιώθηκε τρεις μήνες μετά την επιστολή του προς το ΥΠ.ΕΞ.

Το 1961, στην 9^η επέτειο της επανάστασης του Ιουλίου του 1952, ο Νάσσερ εξέδωσε μια σειρά νόμων που ο τότε ο αιγυπτιακός Τύπος χαρακτήρισε ως νόμο της

⁶⁹² Η αιγυπτιακή κυβερνητική Εφημερίδα, στις 11 Φεβρουαρίου 1960, αριθμ. Φ. 36.

⁶⁹³ Rosa al Youssef, 15. 02. 1960, σ. 4.

⁶⁹⁴ Η αιγυπτιακή κυβερνητική Εφημερίδα, στις 11 Φεβρουαρίου 1960, αριθμ. Φ. 36.

⁶⁹⁵ Σχετικά βλ., Rodney Wilson (1983). *Banking and Finance in the Arab Middle East*, Palgrave Macmillan, σ. 33-36.

⁶⁹⁶ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1961/16/1/3/2, Εμπιστευτικό, Παροικιακά Ζητήματα Καΐρου 1960, ο Γενικός Πρόξενος Καΐρου Ι. Δ. Γιαννακάκης προς την Πρεσβεία και το ΥΠ.ΕΞ, 14. 03. 1961.

δικαιοσύνης και ικανοποίησης των εθνικών αναγκών.⁶⁹⁷ Αρχικά αποφασίστηκε ότι οι εν λόγω νόμοι θα επέβαλαν την εθνικοποίηση μόνο των ξένων εταιρειών και περιουσιών, αλλά το σχέδιο του Νάσσερ τροποποιήθηκε και υπογράφηκε μια σειρά νομοθεσιών που προέβλεπαν την εθνικοποίηση του ιδιωτικού κεφαλαίου, είτε Αιγυπτίων είτε αλλοδαπών.⁶⁹⁸ Μεταξύ 10 και 21 Ιουλίου, εκδόθηκαν 8 νόμοι που προέβλεπαν στο σύνολό τους την εθνικοποίηση τομέων–κλειδιών της οικονομίας και τη μεταβίβασή τους υπό κρατικό έλεγχο. Τα νέα νομοθετικά μέτρα εκδόθηκαν σε τρεις φάσεις:

- Η 1^η φάση των νομοθετικών μέτρων ήταν στις 11 Ιουλίου και αφορούσε δύο νόμους. Αρχικά, τον νόμο 107/1961 περί αναδιοργάνωσης των δραστηριοτήτων του εμπορικού οργανισμού, σύμφωνα με τον οποίο η εγγραφή στο μητρώο εμπορικών αντιπροσώπων επιτρεπόταν σε κυβερνητικές εταιρείες ή εταιρείες συνδεδεμένες με τον Δημόσιο Τομέα, στις οποίες το μερίδιο του κεφαλαίου της κυβέρνησης ή του Δημοσίου Τομέα δεν θα έπρεπε να είναι μικρότερο από 25%.⁶⁹⁹ Δευτερευόντως, τον νόμο 110/1961 περί της εθνικοποίησης των εγκαταστάσεων πιεστηρίων του βάμβακος.⁷⁰⁰

- Η 2^η φάση των νομοθετικών μέτρων ήταν στις 19 Ιουλίου και αφορούσε 3 νόμους που αποκαλούνταν από τον αιγυπτιακό Τύπο ως η νομοθεσία της *κοινωνικής δικαιοσύνης – Al 'Adl*. Πρώτος ήταν ο νόμος 111/1961 περί της διανομής του 25% των κερδών των επιχειρήσεων στους εργαζόμενους. Δεύτερος, ο νόμος 113/1961 περί του καθορισμού μέγιστου μισθού που δεν θα έπρεπε να ξεπερνάει τις 5.000 αιγυπτιακές λίρες σε οποιοδήποτε φορέα ή δημόσιο ίδρυμα, εταιρεία ή ένωση. Τέλος, ο νόμος 115/1961 περί της ανακατανομής των εισοδημάτων μέσω της επιβολής προοδευτικής φορολογίας κατά 90% για εισοδήματα άνω των 10.000 αιγυπτιακών λιρών.⁷⁰¹

- Η 3^η φάση των νομοθετικών μέτρων πραγματοποιήθηκε στις 20 Ιουλίου και αφορούσε τρεις νόμους που αποκαλούνταν νομοθεσία της εκπλήρωσης των εθνικών

⁶⁹⁷ Akhbar al Youm, 15, 29. 07. 1961, σ. 8· Akhbar al Youm, 5. 08. 1961, σ. 1, 5· Και βλ., Al Ahram, 7, 14, 20. 07. 1961, σ. 1. Επίσης και βλ., Al Musawer, 27. 10. 1961, σ. 26-28· Al Musawer, 3. 11. 1961, σ. 11· Al Gomhoria, 5. 11. 1961, σ. 3· Al Gomhoria, 17. 11. 1961, σ. 5.

⁶⁹⁸ Al Masry Al Youm, 24. 07. 2009, σ. 1, 4.

⁶⁹⁹ Αναλυτικά Βλ., το Επεξηγηματικό υπόμνημα του νόμου 107/1961, η κυβερνητική Εφημερίδα, στις 11 Ιουλίου 1961, αριθμ. Φ. 154. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι η περίληψη όλων αυτών των νόμων στα ελληνικά βρίσκονται σε αυτές τις πηγές: Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1961/16/3/2/2, το Γενικό προξενείο Αλεξάνδρειας προς πρεσβεία, 20.07.1961. Και βλ., Ταχυδρόμος, 11, 20, 21, 22, 23. 07. 1961, σ. 1.

⁷⁰⁰ Η αιγυπτιακή κυβερνητική Εφημερίδα, στις 11 Ιουλίου 1961, αριθμ. Φ. 154

⁷⁰¹ Η αιγυπτιακή κυβερνητική Εφημερίδα, στις 19 Ιουλίου 1961, αριθμ. Φ. 161

αναγκών μέσω της εθνικοποίησης της παραγωγής, ή η νομοθεσία της *al Kefa 'iā*. Ο πρώτος ήταν ο νόμος 117/1961 περί εθνικοποίησης τραπεζών, ασφαλιστικών εταιρειών, και πενήντα δύο εργοστασίων και ανώνυμων εταιρειών στην Η.Α.Δ, εκ των οποίων τα τρία έδρευαν στη Συρία και τα υπόλοιπα στην Αίγυπτο. Ο δεύτερος ήταν ο νόμος 118/1961 σύμφωνα με τον οποίο θετόταν υπό κρατικό έλεγχο το 50% των μετοχών 93 ξένων και αιγυπτιακών εμπορικών εταιρειών και ελαφρών βιομηχανιών, οι τρεις εκ των οποίων, επίσης, τοποθετούνταν στη Συρία. Ο τρίτος νόμος, τέλος, ήταν ο 119/1961 ο οποίος καθόριζε το ανώτατο όριο ατομικής συμμετοχής νομικών και φυσικών προσώπων στο κεφάλαιο εκατόν σαράντα έξι επιχειρήσεων στην Αίγυπτο και δώδεκα στην Συρία προκειμένου να μην υπερβούν τις 10.000 αιγυπτιακές λίρες. Αν το ύψος του κεφαλαίου ξεπερνούσε αυτό το προβλεπόμενο όριο, τότε θα μεταβιβαζόταν αυτομάτως υπό κρατικό έλεγχο.⁷⁰²

Δύο εβδομάδες πριν την έκδοση των προαναφερθέντων νόμων που αποκαλούνταν από τον Τύπο ως μέτρα δικαιοσύνης και ικανοποίησης των εθνικών αναγκών- *Kefa 'iā wā 'Adl*, ο *Mohamed H. Heikal*, ο αρχισυντάκτης της *al Ahram*, δημοσίευσε μια σειρά άρθρων που προετοίμαζαν το έδαφος για τα *πλεονεκτήματα της εθνικοποίησης* στην αιγυπτιακή οικονομία.⁷⁰³ Ο *Heikal* εγκαινίασε μία σειρά άρθρων του με ένα κείμενο που έφερε τον τίτλο «Η επανάσταση των αγροτών και των εργατών».⁷⁰⁴ Σε αυτό αναφερόταν έμμεσα στους κινδύνους της αυξημένης ατομικής ιδιοκτησίας, εννιά χρόνια μετά το ξέσπασμα της επανάστασης του Ιουλίου το 1952. Ο *Heikal* τόνισε ότι για την επιτυχία της επανάστασης ήταν απαραίτητο να οικοδομηθεί ένα ιδεολογικό πλαίσιο που στόχευε στη δημιουργία κράτους *κοινωνικής δικαιοσύνης*. Συγκεκριμένα, έγραψε ότι «συμφωνούμε με τον Μαρξ σύμφωνα με τον οποίο οι οικονομικές συνθήκες μιας κοινωνίας διαμορφώνουν την κοινωνική της συμπεριφορά. Για παράδειγμα, βλέπουμε την ατομική ιδιοκτησία με σεβασμό, αλλά δεν πρέπει να της αφήσουμε πλήρη ελευθερία η οποία οδηγεί στην εκμετάλλευση του φυσικού μας πλούτου. [...] Πιστεύουμε ότι πρέπει να υπάρχει ένα όριο στην ατομική ιδιοκτησία, δεν στοχεύουμε να την εξαλείψουμε αλλά να την επεκτείνουμε επιτρέποντας σε περισσότερους από τον λαό μας να απολαμβάνουν την ιδιοκτησία.

⁷⁰² Η αιγυπτιακή κυβερνητική Εφημερίδα, στις 20 Ιουλίου 1961, αριθμ. Φ. 162

⁷⁰³ Σχετικά με την επιρροή του *Heikal* στην πολιτική του Νάσσερ βλ., το άρθρο του *Salah Montaser* υπό τον τίτλο: «Ο *Heikal* δικαιολογεί την εθνικοποίηση», *al Ahram*, 28. 08. 2017, σ. 14. Σχετικά με τη βιογραφία του *Salah Montaser*, βλ., Η αιγυπτιακή εφημερίδα *Almasry al youm*, 9. 08. 2015, σ. 2. Και βλ., το άρθρο του *Mohamed Hammad*, δημοσιογράφου στην *al Ahram*, υπό τίτλο: «Ο *Heikal* στη σκιά του Νάσσερ», η αιγυπτιακή εφημερίδα *Aswat*, Κάιρο, 23. 09. 2020.

⁷⁰⁴ *Al Ahram*, 7. 07. 1961, σ. 1.

Εμείς δεν θέλουμε να μετατρέψουμε τους ιδιοκτήτες σε μισθωτούς, αλλά θέλουμε να μετατρέψουμε τους μισθωτούς σε ιδιοκτήτες». ⁷⁰⁵

Πέντε μέρες πριν την έκδοση της νομοθεσίας περί εθνικοποίησης, ο *Heikal* δημοσίευσε άλλο άρθρο υπό τον τίτλο: «ο Δημόσιος Τομέας», στο οποίο επιδίωκε να προετοιμάσει το έδαφος για την εφαρμογή του σχεδίου της κυβέρνησης του Νάσσερ προς την πλήρη εθνικοποίηση των ιδιωτικών κεφαλαίων της οικονομίας στην Αίγυπτο. Στην αρχή του άρθρου του, ο *Heikal* ανέδειξε τις ενστάσεις «της αιγυπτιακής διανοούμενης τάξης» για τον όρο «εθνικοποίηση», εξηγώντας πως «αυτή η τάξη έχει κάποιες λανθασμένες αντιλήψεις γύρω από τον όρο της εθνικοποίησης, παρόλο που αυτός ο όρος εξυπηρετεί τις επιχειρήσεις του δημόσιου τομέα που ανήκει στον λαό». ⁷⁰⁶ Το σχέδιο της Νασερικής κυβέρνησης να υποστηρίξει το δημόσιο τομέα, σύμφωνα με τον *Heikal*, ήταν να καταφέρει η νέα Αίγυπτος να γίνει η «κοινωνία της ικανοποίησης και δικαιοσύνης» μέσω της υποστήριξης της «κοινωνικής επανάστασης». ⁷⁰⁷

Με τον όρο «ικανοποίηση», ο αρχισυντάκτης της *al Ahram* εννοούσε να ελέγχει το κράτος όλα τα ιδρύματα παραγωγής προκειμένου να αυξήσει το εθνικό εισόδημα. Όσον αφορά τον όρο «δικαιοσύνη», εννοούσε τη σωστή κατανομή του εθνικού εισοδήματος στον λαό, κάτι που θα συνέβαινε μόνο με την είσοδο του κράτους ως εταίρου στον ιδιωτικό τομέα. Συγκεκριμένα ο *Heikal* έγραφε «χωρίς αύξηση της παραγωγής, δεν μπορεί να επιτευχθεί δικαιοσύνη. Ομοίως, χωρίς δικαιοσύνη, οι πλούσιοι θα μονοπωλήσουν την παραγωγή, όπως συμβαίνει σήμερα στην Αίγυπτο». ⁷⁰⁸ Για να μπορέσει, λοιπόν, να επιτευχθεί αυτή η *κοινωνική επανάσταση* ήταν απαραίτητος ο έλεγχος των παραγωγικών θεσμών, ενώ το κράτος έπρεπε να απλώσει το χέρι του σε όλους τους τομείς της οικονομίας, σύμφωνα με την αντίληψη της *al Ahram*.

Εν τω μεταξύ, η εφημερίδα *Akhbar al Youm* ανέλαβε την προώθηση της σημασίας του «Δημόσιου Τομέα» στην ανάπτυξη της αιγυπτιακής οικονομίας. Η στήλη της οικονομίας στην εφημερίδα διέθεσε μια εβδομαδιαία κάλυψη με θέμα «η μάχη μας εναντίον του καπιταλισμού». Τα άρθρα αυτά είχαν ως στόχο την επίσπευση της εδραίωσης του *δημόσιου τομέα* και τη συμπερίληψη του μεγαλύτερου αριθμού εταιρειών σε αυτόν τον τομέα ως χρηματοδότης των εθνικών έργων, εφόσον υπήρχε

⁷⁰⁵ Στο ίδιο.

⁷⁰⁶ *Al Ahram*, 14. 07. 1961, σ. 1.

⁷⁰⁷ *Al Ahram*, 7. 07. 1961, σ. 1.

⁷⁰⁸ Στο ίδιο.

άρνηση του ιδιωτικού οικονομικού τομέα να συμμετάσχει στην εφαρμογή της νέας σοσιαλιστικής πολιτικής.⁷⁰⁹

Εν ολίγοις, τα άρθρα της *al Ahram* και της *Akhbar al Youm* θεωρείται ότι μας εισάγει εν συντομία στην θέση του αιγυπτιακού Τύπου, την οποία επιδίωκε να πείσει τους αναγνώστες του σχετικά με τους λόγους που ώθησαν την Νασερική κυβέρνηση να νομοθετήσει τους νόμους της εθνικοποίησης της οικονομίας. Οι δυο εφημερίδες *ανάδειξαν* ότι η άρνηση του ιδιωτικού τομέα να συμμετάσχει στην ανάπτυξη της αιγυπτιακής οικονομίας και το αυξημένο λαθρεμπόριο κεφαλαίων στο εξωτερικό, οδήγησαν στην εθνικοποίηση. Η *al Ahram* γράφει ότι: «Η ιστορία της Αιγύπτου από τον δέκατο ένατο αιώνα δίνει μια πλήρη εικόνα του τρόπου με τον οποίο μεταφέρεται ο πλούτος της Αιγύπτου στο εξωτερικό. Αυτός ο πεινασμένος και άρρωστος Αιγύπτιος αγρότης ήταν που συνέβαλε στην ανάπτυξη και επέκταση της βρετανικής οικονομίας τον δέκατο ένατο αιώνα. Εμείς θα δημιουργήσουμε έναν νέο δρόμο προς την επίτευξη της *κοινωνικής επανάστασης*· δρόμος που θα θέσει την εθνική μας ικανότητα και όλους τους παραγωγικούς πόρους στα χέρια του αιγυπτιακού λαού».⁷¹⁰

- **Η 1^η φάση των νομοθετικών μέτρων: Η εθνικοποίηση του βαμβακιού**

Η εποχή της *κοινωνικής επανάστασης*, όπως περιεγράφηκε από τον αιγυπτιακό Τύπο, ξεκίνησε με τον έλεγχο του εμπορίου του βαμβακιού. Δεν ήταν περίεργο, λοιπόν, που το πρώτο επίσημο βήμα για τον έλεγχο των πηγών παραγωγής ξεκίνησε από τον έλεγχο της καλλιέργειας και του εμπορίου βαμβακιού. Ο Αιγύπτιος υπουργός Οικονομικών τότε, *Hassan Zaki*, δήλωσε ότι η κυβέρνηση της επανάστασης γνώριζε πολύ καλά τη σημασία της καλλιέργειας βαμβακιού για την εθνική οικονομία, καθώς η καλλιέργεια βαμβακιού αντιπροσωπεύει «τον πυλώνα του νομισματικού πλούτου της Αιγύπτου» που αποτελούν τον ακρογωνιαίο λίθο του σχεδίου της αιγυπτιακής κυβέρνησης προς την οικονομική ανάπτυξη, σύμφωνα με τον *Zaki*.⁷¹¹ Ως εκ τούτου, ο νόμος 110/1961 περί της εθνικοποίησης των εγκαταστάσεων των πιεστηρίων του βάμβακος, δεν ήταν το πρώτο βήμα της αιγυπτιακής κυβέρνησης προς τον έλεγχο του βαμβακιού.

Στις 24 Ιουνίου 1961 η κυβέρνηση ανακοίνωσε τη σύσταση της *Αιγυπτιακής Επιτροπής του Βαμβακιού*, ενός θεσμού που συνδεόταν με τον Δημόσιο Τομέα και το

⁷⁰⁹ Βλ., *Akhbar Al Youm*, 24. 06. 1961, σ. 8· *Akhbar Al Youm*, 1, 8, 15, 22. 07. 1961, σ. 8.

⁷¹⁰ *Al Ahram*, 14. 07. 1961, σ. 1.

⁷¹¹ Βλ., Το Επεξηγηματικό υπόμνημα του νόμου 71/1961, η αιγυπτιακή κυβερνητική Εφημερίδα, στις 22 Ιουνίου 1961, αριθμ. Φ. 138.

αιγυπτιακό Υπουργείο Οικονομικών. Η Αλεξάνδρεια επιλέχθηκε ως έδρα της νέας Επιτροπής με κύριο καθήκον να εφαρμόσει «την κυβερνητική πολιτική» για την υποστήριξη του εμπορίου βαμβακιού.⁷¹² Το αξιοσημείωτο στη σύσταση αυτής της Επιτροπής είναι ότι χορηγήθηκε σε αυτήν το αποκλειστικό δικαίωμα αγοράς και πώλησης βαμβακιού και καθορισμού των τιμών της. Ο αιγυπτιακός Τύπος περιέγραψε την σύσταση της επιτροπής χρησιμοποιώντας τρεις λέξεις: «Σημαντικές Οικονομικές Αποφάσεις», εξηγώντας ότι η επιτροπή στοχεύει στη στήριξη της νέας σοσιαλιστικής πολιτικής της κυβέρνησης για την προστασία των πηγών εισοδήματος.⁷¹³

Δύο ημέρες πριν από την σύσταση της προαναφερθείσας επιτροπής, η κυβέρνηση θέσπισε τον νόμο 71/1961 ο οποίος αποτέλεσε τον προθάλαμο για τον πλήρη έλεγχο του εμπορίου βαμβακιού. Στις 22 Ιουνίου 1961 εκδόθηκε ο εν λόγω νόμος προβλέποντας ότι κάθε εταιρεία στην Αίγυπτο που ασχολείται με την εξαγωγή βαμβακιού έπρεπε να αποτελεί αραβική ανώνυμη εταιρεία, με κεφάλαιο τουλάχιστον 200.000 αιγυπτιακές λίρες ενώ ο Δημόσιος Τομέας θα έπρεπε να έχει μερίδιο σε αυτό το κεφάλαιο τουλάχιστον 35%.⁷¹⁴ Ο στόχος αυτής της νομοθεσίας, σύμφωνα με τον υπουργό Οικονομικών, ήταν να μειωθεί η *κυριαρχία και ηγεμονία* του ιδιωτικού κεφαλαίου και ο *μονοπωλιακός έλεγχος* της εθνικής παραγωγής του κράτους. Το υπουργείο Οικονομικών ανέφερε πως το εμπόριο βαμβακιού πριν από την επανάσταση του Ιουλίου 1952 βασιζόταν σε ατομική δραστηριότητα ενώ χρησιμοποιήθηκε για την επίτευξη μόνο προσωπικών συμφερόντων και την μεταφορά χρημάτων λαθραία στο εξωτερικό, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα εθνικά συμφέροντα. Συγκεκριμένα, ο Αιγύπτιος Υπουργός Οικονομικών, *Hassan Zaki*, υποστήριξε ότι η σοσιαλιστική πολιτική της κυβέρνησης ωθεί τον Δημόσιο Τομέα να ελέγξει αυτό το εμπόριο, προκειμένου να διατηρήσει «τον εθνικό πλούτο της χώρας και να επιτύχει μια δίκαιη κατανομή της παραγωγής».⁷¹⁵ Ο αιγυπτιακός Τύπος δικαιολόγησε την έκδοση αυτού του νόμου, τονίζοντας ότι ήταν απαραίτητη η παρέμβαση «για να επιτευχθεί ο σοσιαλισμός στην αιγυπτιακή αγορά βαμβακιού».⁷¹⁶

⁷¹² Al Ahram, 25. 06. 1961, σ. 1.

⁷¹³ Στο ίδιο.

⁷¹⁴ Η αιγυπτιακή κυβερνητική Εφημερίδα, στις 22 Ιουνίου 1961, αριθμ. Φ. 138.

⁷¹⁵ Σχετικά βλ., Το Επεξηγηματικό υπόμνημα του νόμου 71/1961, η αιγυπτιακή κυβερνητική Εφημερίδα, στις 22 Ιουνίου 1961, αριθμ. Φ. 138.

⁷¹⁶ Akhbar Al Youm, 24. 06. 1961, σ. 8· Al Gomhoria, 24, 25. 06. 1961, σ. 1· Al Ahram, 25. 06. 1961, σ. 1.

Επί της ουσίας, οι οικονομικές δραστηριότητες των Αιγυπτιωτών Ελλήνων αναπτύχθηκαν, κυρίως, στους τομείς της παραγωγής και εμπορίου του βάμβακος.⁷¹⁷ Η συμβολή τους «ήταν ουσιαστική εξαιτίας της έρευνας και εξέλιξης των προϊόντων και διαδικασιών καθώς και της χρηματοπιστωτικής πλαισίωσης των διαδικασιών παραγωγής, επεξεργασίας και διακίνησης του βάμβακος».⁷¹⁸ Οι αιγυπτιακές στατιστικές του 1930 ανέφεραν ότι από τις 11 ποικιλίες βαμβακιού οι επτά ήταν Ελλήνων εφευρετών, ενώ υπήρξαν άλλες δύο ακόμα που εφευρέθηκαν από Έλληνες αλλά τελειοποιήθηκαν απ' το Ινστιτούτο Βάμβακος της αιγυπτιακής κυβέρνησης.⁷¹⁹ Επίσης, το εμπόριο του βαμβακιού στην Αίγυπτο, βρισκόταν «εξ ολοκλήρου εις χείρας των ξένων και ιδίως των Ελλήνων».⁷²⁰

Ως εκ τούτου, η ίδρυση της Αιγυπτιακής Επιτροπής του Βαμβακιού και οι νόμοι 71 και 110 έπληξαν έντονα τους Έλληνες στην Αίγυπτο. Σύμφωνα με τον Βύρων Θεοδωρόπουλο, γενικό πρόξενο της Αλεξάνδρειας, τα μέτρα εθνικοποίησης του βαμβακεμπορείου και των εισαγωγών έπλητταν «άμεσα πλείστας μεγάλας ελληνικές επιχειρήσεις και γενικώς Έλληνας εν γένει κεφαλαιούχους», ωστόσο έπλητταν έμμεσα και τους μικρούς μετόχους και τους εργαζόμενους.⁷²¹ Οι εκτιμήσεις της οικονομικής ζημίας των Ελλήνων στο Κάιρο και στην Αλεξάνδρεια από τα μέτρα της ρύθμισης εμπορίας, επεξεργασίας και πειστηρίων βαμβακιού, ήταν 501.000 αιγυπτιακές λίρες. Ωστόσο, οι Αιγυπτιώτες Έλληνες στην Αλεξάνδρεια επλήγησαν πολύ περισσότερο, καθώς οι απώλειες τους ήταν 473.000 ενώ στο Κάιρο 28.000 αιγυπτιακές λίρες.⁷²²

Η αιγυπτιακή εφημερίδα «Ταχυδρόμος», χαρακτήρισε τις διατάξεις του νόμου 110 ως μέτρα «σπουδαιότητας σημασίας διά την οικονομική ζωή της χώρας».⁷²³ Ο αιγυπτιακός Τύπος, από την πλευρά του, σχολίασε τον έλεγχο του εμπορίου βαμβακιού και των πειστηρίων από την αιγυπτιακή κυβέρνηση, λέγοντας ότι η νέα

⁷¹⁷ Αναλυτικά βλ., Ματούλα Τομαρά- Σιδέρη (2011). *Ο Αιγυπτιώτης Ελληνισμός στους Δρόμους του Βαμβακιού*, ο.π., σ. 108.

⁷¹⁸ Στο ίδιο, σ. 27.

⁷¹⁹ Ν. Τσαρβάβopoulos (1948). *Η Εγκατάσταση των Ελλήνων στην Αίγυπτο*, ο.π., σ. 38.

⁷²⁰ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1957/78/11/1/1, ο Ιωάννης Κ. Ματθαίου Πρόεδρος της Ενώσεως Ελλήνων Αποφοίτων Αμπετείου Σχολής προς τον Πρέσβη Δημήτριο Λάμπρο, έκθεση επί της καταστάσεως του Ελληνισμού της Αιγύπτου και σχέδιο ιδρύσεως Αστειας εις Αθήνας διά τους επαναπατρισησομένους Αιγυπτιώτες Έλληνες, 14. 05. 1957

⁷²¹ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/ 1961/16/3/2/2, Απόρρητο / Επέιγον, Επιπτώσεις νέων οικονομικών μέτρων Η.Α.Δ επί παροικίας Αλεξάνδρειας, ο Βύρων Θεοδωρόπουλος προς την πρεσβεία Καΐρου, 26. 07. 1961.

⁷²² Σχετικά βλ., Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 317· Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/ 1962/36/8/2/1, Πίνακας οικονομικής ζημίας Ελλήνων από τους νόμους εθνικοποίησης του Ιουλίου του 1961.

⁷²³ Ταχυδρόμος, 11. 07. 1961, σ. 1

σοσιαλιστική πολιτική θα έπρεπε να ανοίξει το δρόμο και για άλλες καλλιέργειες, επισημαίνοντας τον κίνδυνο της εξάρτησης της νομισματικής πολιτικής μόνο από το βαμβάκι.⁷²⁴ Το κύριο άρθρο της *al Ahram* ανέφερε ότι λόγω του ξένου ελέγχου της γεωργίας, όλη η Αίγυπτος μετατράπηκε μόνο σε βαμβακοκαλλιέργεια, προκειμένου να εξυπηρετήσει τα προσωπικά συμφέροντα των αλλοδαπών εμπόρων. Στη συνέχεια, πρόσθεσε ότι εξαιτίας αυτού, έκαστος Αιγύπτιος αγρότης υπέφερε από *καταναγκαστική εργασία*, ενώ ταυτόχρονα ολόκληρη η καλλιέργεια βαμβακιού πήγαινε στη Βρετανία.⁷²⁵

Την ίδια αντίληψη είχε και ο *David Landes*, καθηγητής Ιστορίας και Οικονομικών Επιστημών στο Πανεπιστήμιο Χάρβαρντ, στη μελέτη του «*Bankers and Pashas: International Finance and Economic Imperialism in Egypt*». Ο *Landes* έγραψε το 1958 ότι κατά τον δέκατο ένατο αιώνα «τα πάντα θυσιάστηκαν στην Αίγυπτο για την καλλιέργεια και το εμπόριο του βαμβακιού. Η Αίγυπτος στο παρελθόν ήταν ο βασικός εξαγωγέας κουκιών και σιταριού σε όλες τις μεσογειακές χώρες, ωστόσο λόγω της καλλιέργειας βαμβακιού με σκοπό την κάλυψη των συμφερόντων των κεφαλαιούχων, κατέληξε να εισάγει τρόφιμα από το εξωτερικό για να ξεπεράσει οποιοδήποτε αναμενόμενο λιμό. Εν τέλει, η τιμή του σιταριού έγινε τριπλάσια ή τετραπλάσια της τιμής που είχε το 1862, η τιμή του λαδιού και των λαχανικών τριπλασιάστηκε και οι τιμές των δημητριακών και των κουκιών αυξήθηκαν κατά 400%. Όλα αυτά συνέβησαν επειδή όλη η Αίγυπτος ήταν αφοσιωμένη στην καλλιέργεια του βαμβακιού και εγκατέλειψε τη μοναδική πηγή τροφής, δηλαδή τα κουκιά, σιτάρι και τα σιτηρά».⁷²⁶ Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι η συμμετοχή των Αιγυπτιωτών Ελλήνων στους τομείς της καλλιέργειας ήταν σαφέστατη. Το 1930 «από τα 2 περίπου εκατομμύρια φεδδάνια τα 1.800.000 καλλιεργήθηκαν από Έλληνες».⁷²⁷

Η εθνικοποίηση των εγκαταστάσεων πιεστηρίων του βάμβακος, ή η χορήγηση του αποκλειστικού δικαιώματος στον Δημόσιο Τομέα να αγοράζει το βαμβάκι από αγρότες και να το πουλάει σε εμπόρους, δεν ήταν το τελευταίο κυβερνητικό μέτρο για τον κρατικό έλεγχο της οικονομίας του βαμβακιού στην χώρα. Το 1963 η κυβέρνηση ανέλαβε τον πλήρη έλεγχο του βαμβακιού από την καλλιέργειά του μέχρι την εξαγωγή. Στις 8 Απριλίου 1963, εκδόθηκε ο νόμος 38/1963 που εθνικοποίησε τις

⁷²⁴ Akhbar Al Youm, 24. 06. 1961, σ. 8· Al Ahram, 25. 06. 1961, σ. 1· Al Ahram, 14. 07. 1961, σ.1

⁷²⁵ Al Ahram, 14. 07. 1961, σ.1.

⁷²⁶ Σχετικά βλ., David S. Landes (1958). *Bankers and Pashas: International Finance and Economic Imperialism in Egypt*, Harvard University Press, σ. 190, 191

⁷²⁷ Ν. Τσαραβόπουλος (1948). *Η Εγκατάσταση των Ελλήνων στην Αίγυπτο*, ο.π., σ. 38.

εγκαταστάσεις εξαγωγής και εκκοκκιστηρίων του βάμβακος. Σύμφωνα με τον νέο νόμο, η κυριότητα όλων των εν λόγω οίκων και εργοστασίων θα μεταφερόταν στον Γενικό Οργανισμό Αιγυπτιακού Βάμβακος, ενώ η κυβέρνηση θα αποζημιώνει τις εθνικοποιημένες περιουσίες εντός 15 ετών με ονομαστικά κρατικά ομόλογα και με ετήσιο επιτόκιο 4%.⁷²⁸ Η ζημιά των Αιγυπτιακών Ελλήνων από την έκδοση του νόμου 38, ήταν 909.057 αιγυπτιακές λίρες.⁷²⁹

Σχετικά με αυτό τον νόμο, ο «Ταχυδρόμος» δημοσίευσε μόνο τον αριθμό των εθνικοποιημένων εργοστασίων εκκοκκισμού και εξαγωγικών οίκων. Σύμφωνα με την εφημερίδα, 13 οίκοι εξαγωγών και 101 εκκοκκιστήρια εθνικοποιήθηκαν και τη διαχείρισή τους ανέλαβε ο Γενικός Οργανισμός Βάμβακος της Αιγύπτου.⁷³⁰ Η αιγυπτιακή εφημερίδα, *al Ahram*, από την πλευρά της, δημοσίευσε μια ολοσέλιδη δημοσιογραφική έρευνα υπό τον τίτλο: «Τα μυστικά απόφασης της εθνικοποίησης του αιγυπτιακού βάμβακος. Οι ξένοι κεφαλαιούχοι ελέγχουν την εξαγωγή του εθνικού μας πλούτου και οι Έλληνες είναι στην πρώτη θέση. Μόνο το 2% μονοπωλεί το 72% των εταιρειών εξαγωγής βαμβακιού».⁷³¹ Ο *Fahmy Huwaidi*, συντάκτης της εν λόγω δημοσιογραφικής έρευνας στην *al Ahram*, παρέθεσε τις στατιστικές που διενεργήθηκαν υπό την επίβλεψη του Ταγματάρχη *Gamal 'Askar*, διευθυντή του Γενικού Τμήματος Κινητοποίησης, οι οποίες με τη σειρά τους προετοίμασαν το έδαφος για την ολοκληρωμένη εθνικοποίηση του αιγυπτιακού βάμβακος. Ο *Huwaidi* γράφει στην εισαγωγή της έρευνάς του ότι το κεφάλαιο των εταιρειών εξαγωγής βαμβακιού είναι 6.127.263 εκατομμύρια αιγυπτιακές λίρες και το μερίδιο των αλλοδαπών σε αυτές τις εταιρείες είναι 1.706.108. Έτσι, αυτές οι στατιστικές απέδειξαν ότι οι εγκαταστάσεις εξαγωγής βαμβακιού υπόκεινταν σε ατομικό μονοπώλιο χωρίς οποιοδήποτε κρατικό έλεγχο, παρά το γεγονός ότι το βαμβάκι ήταν η κύρια καλλιέργεια της χώρας και η σημαντικότερη πηγή συναλλάγματος.⁷³²

Ο *Huwaidi*, που ήταν τότε επικεφαλής του τμήματος της δημοσιογραφικής έρευνας στην *al Ahram*, επικαλέστηκε τα λόγια του διευθυντή του Γενικού Τμήματος Κινητοποίησης, ο οποίος ανέφερε πως σύμφωνα με την έρευνα, η εξαγωγή βαμβακιού γινόταν από ανώνυμες εταιρείες και συνεπώς αυτό απεδείκνυε την μονοπωλιακή εικόνα του βαμβακιού στην Αίγυπτο. Το συμπέρασμα αυτό στηρίχτηκε

⁷²⁸ Η αιγυπτιακή κυβερνητική Εφημερίδα, στις 8 Απριλίου 1963, αριθμ. Φ. 80.

⁷²⁹ *Al Ahram*, 25. 04. 1963, σ.7

⁷³⁰ *Ταχυδρόμος*, 8. 04. 1963, σ. 1· *Ταχυδρόμος*, 16. 04. 1963, σ. 1.

⁷³¹ *Al Ahram*, 25. 04. 1963, σ. 7.

⁷³² Στο ίδιο.

στο επιχείρημα πως από σύνολο 6.127.263 αιγυπτιακές λίρες, υπήρχαν πέντε εξαγωγές βαμβακιού στην Αίγυπτο οι οποίοι κατείχαν μετοχές αξίας 1.889.000 αιγυπτιακών λιρών, ενώ περίπου 2.500 Αιγύπτιοι κατείχαν μετοχές αξίας 927.915 αιγυπτιακών λιρών.⁷³³

Επιπροσθέτως, ο Αιγύπτιος αξιωματούχος έδωσε ένα παράδειγμα, για να αναδείξει το μονοπώλιο των Αιγυπτιακών Ελλήνων που εργάζονταν σε αυτόν τον τομέα, λέγοντας ότι υπάρχουν 84 Έλληνες που κατέχουν μετοχές αξίας 909.057 αιγυπτιακών λιρών που ισοδυναμούν με το 52,6% της αξίας των μετοχών των αλλοδαπών που εργάζονται στην εξαγωγή βαμβακιού. Ακολουθούν οι Ελβετοί που κατέχουν μετοχές αξίας 402,107 αιγυπτιακών λιρών. Το ποσοστό που κατέχουν οι ξένοι είναι, σύμφωνα με την *al Ahram*, μια μορφή Φεουδαρχίας, στην οποία μόνο λίγα άτομα έχουν τη δυνατότητα να ελέγχουν την πολιτική των εγκαταστάσεων εξαγωγής βαμβακιού: «Διαπιστώθηκε, ακόμα, ότι μόνο ένας αλλοδαπός κατείχε μετοχές σε εγκαταστάσεις εξαγωγής αξίας 248.000 αιγυπτιακών λιρών, πράγμα που σημαίνει ότι μόνο αυτός ελέγχει το 14,3% της εξαγωγικής αγοράς βαμβακιού. Οι ξένοι έκαναν τον πλούτο τους μονοπωλώντας τον εκκοκκισμό και την εξαγωγή βαμβακιού, ενώ τέτοιο πράγμα δεν επιτρέπεται να συμβεί σε καμία χώρα, ειδικά με αυτή τη στρατηγική καλλιέργεια.[...] Οι ξένοι χειραγωγούσαν τις τιμές εξαγωγής του βαμβακιού προς όφελος των μεγάλων εξαγωγών, κάτι που αποτυπώθηκε αρνητικά στους μικρούς αγρότες που καλλιεργούσαν βαμβάκι και αναγκάστηκαν να το πουλήσουν στην τιμή που έθεσαν όσοι μονοπωλούν αυτήν την αγορά. Αυτή η χειραγώγηση έβλαψε σοβαρά τον εθνικό μας πλούτο από που βασιζόνταν βαμβάκι και έπρεπε να παρέμβουμε και να εθνικοποιήσουμε αυτούς τους θεσμούς», κατά την αντίληψη της *al Ahram*.⁷³⁴

Από τα παραπάνω, αποδεικνύεται ο μείζων ρόλος που έπαιξε ο αιγυπτιακός Τύπος στην προσπάθεια του, αφενός να ενημερώσει την κοινή γνώμη για τα πλεονεκτήματα της εθνικοποίησης στην αιγυπτιακή οικονομία και αφετέρου να φέρει στο φως το μονοπώλιο μιας κατηγορίας Αιγυπτίων και αλλοδαπών σε σημαντικούς οικονομικούς τομείς, γεγονός που δικαιολογούσε τον έλεγχο του κράτους επί αυτών των τομέων για την αναρρύθμιση της αγοράς. Στην πραγματικότητα, ωστόσο, οι αποφάσεις εθνικοποίησης που εκδόθηκαν μεταξύ 1961 και 1963 ήταν σε μεγάλο

⁷³³ Στο ίδιο.

⁷³⁴ Στο ίδιο.

βαθμό «απρογραμματίστες»,⁷³⁵ σύμφωνα με την περιγραφή και τη μαρτυρία του υπουργού Οικονομικών, *Hassan Zaki*, στον οποίο ανατέθηκε από τον Νάσσερ η εφαρμογή των νόμων της εθνικοποίησης – όπως θα εξεταστεί στο επόμενο σημείο.

- **Η επέκταση της εθνικοποίησης**

Η τρίτη φάση της νομοθεσίας του Ιουλίου 1961, που αφορούσε την αιγυπτιακή οικονομία, πραγματοποιήθηκε με τη θέσπιση των νόμων 117, 118, 119/1961 στις 20 Ιουλίου 1961,⁷³⁶ ενώ μία μόλις ημέρα πριν, είχε ψηφιστεί η δεύτερη φάση της νομοθεσίας του Ιουλίου: Οι νόμοι της *κοινωνικής δικαιοσύνης* – *Al 'Adl*. Στην πραγματικότητα, οι νόμοι της *Al 'Adl* προετοίμαζαν το έδαφος για την πλήρη εθνικοποίηση της οικονομίας στην Αίγυπτο. Συγκεκριμένα, μέσω αυτών των νόμων υπ' αρ.111 και 113/1961, αποφασίστηκε η διανομή του 25% των κερδών των δημόσιων και ιδιωτικών επιχειρήσεων στους εργάτες και εργαζόμενους είτε αυτοί είναι Αιγύπτιοι είτε όχι.⁷³⁷ Οι διατάξεις των νόμων *κοινωνικής δικαιοσύνης* αποτέλεσαν απαραίτητο επιχείρημα του αιγυπτιακού Τύπου που προωθούσε τη σημασία της εθνικοποίησης στον οικονομικό τομέα στις 20 Ιουλίου 1961.

Η *al Ahram* ανέφερε ότι 9 χρόνια μετά το ξέσπασμα της επανάστασης, υπήρχε ανάγκη από μια νομοθεσία μέσα στην οποία να αναδιαμορφωθούν οι κοινωνικές τάξεις στην Αίγυπτο. Πρόσθεσε, ακόμα, ότι οι νόμοι περί *κοινωνικής δικαιοσύνης* είχαν κύριο καθήκον τους την αναδιανομή του εισοδήματος μέσω της εξάλειψης της αιγυπτιακής και ξένης ανώτερης τάξης. Συγκεκριμένα, έγραψε «το σοσιαλιστικό μας κράτος σε αυτή την περίοδο θα θεμελιωθεί σε δύο βάσεις, στη *δικαιοσύνη* και στην *ικανοποίηση* των εθνικών αναγκών. Έτσι, κάθε πολίτης θα έχει το δικαίωμα να κατέχει εν μέρος από τα εθνικά πλούτη και να επωφελείται εκ του εισοδήματός τους».⁷³⁸ Την ίδια επιδοκιμαστική πολιτική ακολούθησαν και άλλες αιγυπτιακές εφημερίδες, η *al Gomhoria* έγραψε ότι «οι σοσιαλιστικοί νόμοι έχουν απαλλάξει τους εργάτες από τον φόβο και την εξάρτηση από τους καπιταλιστές».⁷³⁹ Ο αρχισυντάκτης της εφημερίδας *Akhbar Al Youm*, Ahmed Bahaà El Din, έγραψε ότι οι σοσιαλιστικοί

⁷³⁵ Al Masry Al Youm, 24. 07. 2009, σ. 1.

⁷³⁶ Όπως έχει αναφερθεί πριν, οι εν λόγω νόμοι εκδόθηκαν στις 20 Ιουλίου 1961 και όρισαν την εθνικοποίηση όλων των τραπεζών, ασφαλιστικών εταιρειών, 52 εργοστάσια και ανώνυμες εταιρείες στην Η.Α.Δ, το 50% των μετοχών 93 ξένων και αιγυπτιακών εμπορικών εταιρειών και ελαφρών βιομηχανιών τίθενται υπό κρατικό έλεγχο.

⁷³⁷ Η αιγυπτιακή κυβερνητική Εφημερίδα, στις 19 Ιουλίου 1961, αριθμ. Φ. 161.

⁷³⁸ Al Ahram, 20. 07. 1961, σ. 1.

⁷³⁹ Al Gomhoria, 3. 11. 1961, σ. 3.

νόμοι νομοθετήθηκαν για να «καταπολεμήσουν τη φτώχεια».⁷⁴⁰ Η ίδια εφημερίδα, σε άλλα δημοσιεύματα, έγραψε ότι η νέα *κοινωνική επανάσταση* προσέφερε στους εργαζόμενους το δικαίωμα να εργάζονται μόνο 7 ώρες την ημέρα, προσέλαβε 15.000 νέους, αύξησε τα επιδόματα συντάξεων και αποφάσισε να διανείμει κέρδη σε όλους τους εργαζόμενους χωρίς διακρίσεις.⁷⁴¹ Ο «Ταχυδρόμος», από την πλευρά του, δημοσίευσε, την επομένη της έκδοσης των νόμων, το κύριο άρθρο της εφημερίδας υπό τον τίτλο: «Υπάλληλοι και εργάται θα είναι μέτοχοι εις τα κέρδη των εταιριών».⁷⁴²

Μέσα σε αυτό το γενικότερο κλίμα και την προπαγάνδα των εφημερίδων, αποφασίστηκε ο κρατικός έλεγχος της οικονομίας. Για αυτό τον λόγο θεωρείται ότι τα νομοθετικά μέτρα που προσέφεραν στους εργάτες το δικαίωμα στα κέρδη των εταιριών, προετοίμασαν το έδαφος για τους νόμους της εθνικοποίησης 117, 118 και 119/1961.

Ο *Hassan Zaki*, ο οποίος ήταν ο Υπουργός Οικονομικών τότε, δεν συμμετείχε στην θέσπισή αυτής τη νομοθεσίας, παρ' όλο που, στην ουσία, είχε ανατεθεί η εφαρμογή της. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του *Zaki*, 48 χρόνια μετά την ψήφιση των νόμων αυτών, αναφέρει ότι ο ίδιος είχε ενημερωθεί για το σχέδιο της εθνικοποίησης χωρίς να συμμετάσχει στη σύνταξη του νομοσχεδίου. Ο *Zaki*, μάλιστα, είχε παρουσιάσει στον Νάσσερ ένα εναλλακτικό σχέδιο νόμων εθνικοποίησης, ένα σχέδιο που περιελάμβανε προοδευτικούς φόρους για το αιγυπτιακό και ξένο κεφάλαιο.⁷⁴³ Ο αιγυπτιακός Τύπος ανάδειξε τη μαρτυρία του υπουργού οικονομικών για τα γεγονότα εκείνης της εποχής. Στις 24 Ιουλίου 2009, η εφημερίδα *al Masry al Youm* δημοσίευσε μια συνέντευξη του υπουργού *Hassan Zaki* με αφορμή την 48^η επέτειο από την έκδοση των νόμων της εθνικοποίησης. Στα χρόνια που προηγήθηκαν, ο *Zaki* δεν μίλησε ποτέ για τα γεγονότα που συμμετείχε με σκοπό την πραγματοποίηση της εθνικοποίησης κατά την Νασερική εποχή. Ωστόσο, 4 χρόνια πριν να αποβιώσει, ο *Zaki* αποφάσισε να σπάσει αυτή τη σιωπή μιλώντας στην εφημερίδα, η οποία την ίδια χρονιά και μέχρι το 2012 ήταν η μεγαλύτερη σε διανομή και ανάγνωση εφημερίδα στην δημοσιογραφική αγορά του αραβικού κόσμου.⁷⁴⁴ Ο *Zaki* μίλησε για την ημέρα

⁷⁴⁰ Akhbar al Youm, 5. 08. 1961, σ. 1.

⁷⁴¹ Akhbar al Youm, 29. 07. 1961, σ. 1- Akhbar al Youm, 5. 08. 1961, σ. 1.

⁷⁴² Ταχυδρόμος, 20. 07. 1961, σ. 1.

⁷⁴³ Al Masry Al Youm, 24. 07. 2009, σ. 1, 4.

⁷⁴⁴ Σύμφωνα με έκθεση που εκδόθηκε από την Ένωση Arab Τύπου του Ντουμπάι (To Dubai Press Club) και την Deloitte&Touche Global press τον Μάιο του 2012, η κυκλοφορία της εφημερίδας *Al Masry Al Youm* αυξήθηκε 95% μεταξύ 2009 και 2012. Σχετικά βλ., Η 4^η Έκδοση της Έκθεσης:

που εκδόθηκαν οι νόμοι εθνικοποίησης λέγοντας πως «η πρόταση προοδευτικής φορολογίας που υπέβαλα στον Νάσσερ απορρίφθηκε και έμμεσα εμποδίστηκε να παραιτηθώ από το υπουργείο αφού δεν ήμουν πεπεισμένος για τους νόμους εθνικοποίησης, αλλά τελικά εφαρμόστηκαν».⁷⁴⁵ Ο υπουργός ανέφερε ότι ο κύριος λόγος απόρριψης αυτών των νόμων ήταν ότι όλοι οι τομείς της οικονομίας είχαν τεθεί υπό τον έλεγχο του κράτους χωρίς καμία προετοιμασία για τα αποτελέσματα αυτής της κίνησης. Έτσι, εξαιτίας αυτών των *απρογραμμάτιστων νόμων*, αργότερα εμφανίστηκαν οι αρνητικές επιπτώσεις στην αιγυπτιακή οικονομία.⁷⁴⁶

Ο *Zaki* αναφέρθηκε σε παραδείγματα έλλειψης προετοιμασίας για την εφαρμογή της νομοθεσίας της εθνικοποίησης: «Κατά την εφαρμογή της νομοθεσίας μέσω επιτροπών εθνικοποίησης και απαλλοτρίωσης, σημειώθηκαν πολλές *καταχρήσεις*. Για παράδειγμα, εθνικοποιήθηκαν μικρά εργαστήρια που ανήκαν σε απλούς ανθρώπους που δεν είχαν οποιοδήποτε κεφάλαιο ή ιδιοκτησία. Αργότερα ενημερώθηκα ότι αυτές οι *καταχρήσεις* είχαν συμβεί επειδή ο Υπουργός Εμπορίου μετρούσε τα ακίνητα και τις περιουσίες μέσω του Τηλεφωνικού Καταλόγου της Αιγύπτου, χωρίς καμία διάκριση μεταξύ μεγάλων και μικρών κεφαλαιούχων. Μετέφερα αυτές τις σημειώσεις στον Νάσσερ και συμφώνησε να ακυρώσει την απόφαση εθνικοποίησης οποιασδήποτε περιουσίας που ανήκει στο μικρό κεφάλαιο».⁷⁴⁷

Επί της ουσίας, ο τηλεφωνικός κατάλογος ήταν σύμφωνα με τον ίδιο τον Νάσσερ ένας σημαντικός τρόπος παρακολούθησης της περιουσίας των *κεφαλαιούχων*, κάτι που επιβεβαιώνεται από τα εμπιστευτικά πρακτικά της συνεδρίασης του με το Συμβούλιο Υπουργών. Τον Οκτώβριο του 1961, ο Νάσσερ δήλωσε ότι εξετάζοντας τον τηλεφωνικό κατάλογο των Σύριων πολιτών, διαπίστωσαν ότι δύο Σύριοι αξιωματούχοι που υποστήριζαν την ένωση μεταξύ Αιγύπτου και Συρίας είχαν περισσότερα από ένα τηλέφωνα, πράγμα που σήμαινε ότι είχαν περισσότερα από ένα σπίτια ή ιδιωτικές περιουσίες. Ο ίδιος δήλωσε: «μας εξαπάτησαν αφού προσχώρησαν στην ένωση μεταξύ των δύο χωρών, παρόλο που είναι από τους καπιταλιστές [...] Έχουμε πέσει θύματα κάποιων λανθασμένων μας αντιλήψεων για ορισμένα πράγματα και κάποια γεγονότα το έχουν δείξει. Για παράδειγμα, ο διευθυντής του γραφείου του Υπουργού Άμυνας *Abdel Hakim Amer* και ο διευθυντής της Πολεμικής Αεροπορίας,

Μελετώντας την ανάπτυξη των αραβικών μέσων ενημέρωσης: (Nazra 'Ala Taṭawr Al E'lam Al 'Araby), Ντουμπάι, Μάιος 2012.

⁷⁴⁵Al Masry Al Youm, 24. 07. 2009, σ. 1, 4.

⁷⁴⁶Στο ίδιο.

⁷⁴⁷Al Masry Al Youm, 24. 07. 2009, σ. 1, 4.

φάνηκαν να είναι πατριώτες και πιστοί στις αρχές μας, αλλά αν ανοίγαμε τον τηλεφωνικό κατάλογο, θα βρίσκαμε δύο σελίδες γεμάτες με αριθμούς τηλεφώνων τους». ⁷⁴⁸

Ούτως ή άλλως, η νομοθεσία εθνικοποίησης μετέφερε στο κράτος τα περιουσιακά στοιχεία των μεγάλων οικονομικών φορέων και μεταβίβασε εκατομμύρια αιγυπτιακές λίρες στο Δημόσιο Ταμείο. Σύμφωνα με μια έκθεση που εκδόθηκε από το αιγυπτιακό Υπουργείο Οικονομικών τον Φεβρουάριο του 1962, το εθνικό εισόδημα της Αιγύπτου αυξήθηκε το 1961 κατά 360 εκατομμύρια αιγυπτιακές λίρες, 11 εκατομμύρια αιγυπτιακές λίρες περισσότερες από το 1960. ⁷⁴⁹ Ωστόσο, ο Υπουργός Οικονομικών υποστήριξε στη μαρτυρία του ότι τα περιουσιακά στοιχεία και τα κεφάλαια διαχειρίστηκαν με αρκετά λάθη. Ο ίδιος παραδέχτηκε πως:

«Η εθνικοποίηση έδωσε στο κράτος τεράστια χρηματικά ποσά, εντούτοις η πρόταση προοδευτικής φορολογίας ήταν καταλληλότερη, διότι με αυτό τον τρόπο θα διατηρούνταν τα περιουσιακά στοιχεία των κεφαλαιούχων και παράλληλα θα διαχειρίζονταν από εξειδικευμένους εργαζόμενους και όχι μόνο από ανθρώπους της εμπιστοσύνης της κυβέρνησης. [...] Τώρα τι έγινε; Λόγω της εθνικοποίησης, οι μεγάλες εταιρείες και τα εργοστάσια έχασαν τη θέση τους στην αγορά και μειώθηκε η παραγωγή τους, γιατί δεν τα διαχειρίστηκαν ειδικοί αλλά εργαζόμενοι στο Δημόσιο Τομέα. [...] Ως εκ τούτου, από τις αρχές της δεκαετίας του '90, η Αίγυπτος αναγκάστηκε να πουλήσει κεφάλαια του δημόσιου τομέα στον ιδιωτικό τομέα». ⁷⁵⁰

Ο *Anwar al Sadat*, ο τότε πρόεδρος της αιγυπτιακής Βουλής και ο αρμόδιος για την επίβλεψη της εφαρμογής της νομοθεσίας στα απομνημονεύματά του ανέφερε ότι, από τις αρχές της δεκαετίας του '60, που συνέπεσε με την έκδοση αυτών των νόμων, η Αίγυπτος εισήχθη σε μια περίοδο «σοβαρών λαθών». ⁷⁵¹ Επισημαίνοντας ότι οι διαδικασίες των επιτροπών που ήταν υπεύθυνες για τη μεσεγγύηση, τη απαλλοτρίωση και την εθνικοποίηση ήταν σκληρές. Οι αποφάσεις αυτών των επιτροπών ήταν απρογραμμάτιστες και ακατανόητες και επηρέασαν όλους, ακόμη και εκείνους τους Αιγυπτίους που υποστήριξαν τον Νάσσερ και την επανάσταση του Ιουλίου 1952. ⁷⁵²

Επί της ουσίας, οι εν λόγω νόμοι για την εθνικοποίηση έπληξαν τους Αιγυπτίους και τους αλλοδαπούς εξίσου, ακόμη περισσότερο πλήγηκε το ιδιωτικό αιγυπτιακό κεφάλαιο. Χαρακτηριστική ήταν η περίπτωση του νόμου 119 περί του ανώτατου ορίου ατομικής συμμετοχής για νομικά και φυσικά πρόσωπα στο ιδιωτικό κεφάλαιο.

⁷⁴⁸ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του Υπουργικού Συμβουλίου, Εμπιστευτικό, Φάκελος 345, η Συνεδρίαση του Προέδρου με τους Υπουργούς, την Πέμπτη, 19 Οκτωβρίου 1961.

⁷⁴⁹ Akhbar Al Youm, 17. 02. 1962, σ. 1.

⁷⁵⁰ Al Masry Al Youm, 24. 07. 2009, σ. 1, 4.

⁷⁵¹ Anwar al Sadat, *Al Bahth 'An Al Zaat: (Διερευνώντας την Ύπαρξή μου)*, ο.π., σ. 168.

⁷⁵² Στο ίδιο, σ. 178 -179.

Το ποσοστό του αιγυπτιακού κεφαλαίου σε σχέση με το ευρωπαϊκό* που εθνικοποιήθηκε λόγω αυτού του νόμου ήταν 91.5%. Επιπλέον, ο νόμος 117 περί εθνικοποίησης τραπεζών, ασφαλιστικών εταιρειών και 52 εργοστασίων και ανώνυμων εταιρειών, έπληξαν το 83% του αιγυπτιακού κεφαλαίου σε σχέση με το ευρωπαϊκό. Όσον αφορά την ελληνική Παροικία, οι νόμοι 117, 118, και 119 άφησαν μεγάλη οικονομική ζημιά στους Αιγυπτιώτες Έλληνες, στις δύο μεγαλύτερες κοινότητες της Αιγύπτου, την Αλεξάνδρεια και το Κάιρο. Οι απώλειες ήταν συνολικά 6.768.000 αιγυπτιακές λίρες. Πιο συγκεκριμένα, στην Αλεξάνδρεια εθνικοποιήθηκαν 38 ελληνικές εταιρείες και η ζημιά του ελληνικού κεφαλαίου σε αυτή την πόλη ήταν 5.920.000 αιγυπτιακές λίρες, ενώ στο Κάιρο ήταν 848.000 αιγυπτιακές λίρες.⁷⁵³

Λόγω των νόμων περί της εθνικοποίησης, η εφημερίδα *al Ahram* απέκτησε μεγάλη δύναμη, αφού της χορηγήθηκε το αποκλειστικό δικαίωμα δημοσίευσης του καταλόγου των εθνικοποιημένων εταιρειών και των ονομάτων εκείνων των οποίων οι περιουσίες τους είχαν τεθεί υπό μεσεγγύηση. Ο ίδιος ο Νάσσερ αναφέρθηκε στην εφημερίδα σε μια από τις συνεδριάσεις του υπουργικού συμβουλίου που πραγματοποιήθηκαν μετά την ψήφιση των νόμων. Σύμφωνα με τα πρακτικά της συνεδρίασης του υπουργικού συμβουλίου στις 19 Οκτωβρίου 1961, ο Νάσσερ ανέφερε ότι «ο κατάλογος που δημοσιεύτηκε από την *al Ahram* αποκαλύπτει τον αληθινό αριθμό των εταιρειών και ιδιοκτησιών των αλλοδαπών και Αιγυπτίων καπιταλιστών στην Αίγυπτο. Αυτός ο κατάλογος αποκαλύπτει πως η καπιταλιστική τάξη στην Αίγυπτο είναι ισχυρή και απειλεί την κοινωνική μας επανάσταση».⁷⁵⁴

Ο *H. Heikal*, αρχισυντάκτης της *al Ahram*, ηγήθηκε της δημοσιογραφικής προπαγάνδας για τη διάδοση της «νέας κοινωνικής επανάστασης» ενάντια στον καπιταλισμό στην Αίγυπτο. Ο *Heikal* την επομένη της έκδοσης των νόμων εθνικοποίησης δημοσίευσε τα πρώτα του άρθρα με τίτλο «Εθνική Ένωση». Στο άρθρο αυτό ανέδειξε ότι αυτή η νομοθεσία αποτέλεσε το στάδιο μετάβασης της Αιγύπτου από την οικονομική καθυστέρηση στο στάδιο προόδου, όπου για να

* Το ευρωπαϊκό κεφάλαιο που εννοούσε η έκθεση των ελληνικών διπλωματικών Αρχών στην Αίγυπτο είναι το Ελληνικό, Βρετανικό, Γαλλικό, Ιταλικό, Βελγικό και Ελβετικό.

⁷⁵³ Σχετικά βλ., Alexander Kitroeff (2019). *The Greek and the Making of Modern Egypt*, ο.π., σ.195, 196, 197. Και βλ., Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 317. Επίσης και βλ., Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/ 1961/16/3/2/2, Απόρρητο-Επείγον, Επιπτώσεις νέων οικονομικών μέτρων Η.Α.Δ επί παροικίας Αλεξάνδρειας, ο Βύρων Θεοδωρόπουλος προς την πρεσβεία Καΐρου, 26.07.1961· Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/36/8/2/1, Πίνακας οικονομικής ζημίας Ελλήνων από τους νόμους εθνικοποίησης του Ιουλίου του 1961.

⁷⁵⁴ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του Υπουργικού Συμβουλίου, Εμπιστευτικό, Φάκελος 345, η Συνεδρίαση του Προέδρου με τους Υπουργούς, την Πέμπτη, 19 Οκτωβρίου 1961.

πραγματοποιηθεί έπρεπε όλο το εθνικό κεφάλαιο να κατευθυνθεί προς την ανάπτυξη και την αύξηση της εθνικής παραγωγής. Η εφαρμογή αυτής της αντίληψης, εξήγησε πως έπρεπε να γίνει μέσω ελέγχου των πηγών παραγωγής για να επιτευχθεί η δικαιοσύνη που έχασε ο αιγυπτιακός λαός λόγω της αποικιοκρατίας.⁷⁵⁵ Ο *Heikal* πρόσθεσε επίσης:

«Αυτό που συμβαίνει τώρα είναι μια εθνική απόπειρα να οικοδομήσουμε ένα κράτος αποτελούμενο από ελεύθερους πολίτες, στηριζόμενο, αφενός στις εθνικές μας αποταμιεύσεις και αφετέρου στην αύξηση της παραγωγής.[...] Ο κόσμος κυβερνάται από δύο δυνάμεις τώρα, το στρατόπεδο της Δύσης και το ανατολικό στρατόπεδο. [...] Όσο για εμάς, είμαστε ένας λαός που έχει συντριβεί από τη σύγκρουση μεταξύ των δύο δυνάμεων και θέλουμε να δημιουργήσουμε για εμάς έναν νέο δρόμο με σκοπό την επίτευξη κοινωνικής δικαιοσύνης».⁷⁵⁶

Σε ένα άλλο άρθρο, ο *Heikal* υποστήριξε ότι, χάρη στους νόμους του Ιουλίου 1961, η Αίγυπτος πέρασε από το στάδιο των συνθημάτων στο στάδιο της πραγματοποίησης τους, στο οποίο άλλαξε «ο κοινωνικός χάρτης» του κράτους. Συνέχισε αναφέροντας ότι πριν από την κοινωνική επανάσταση του 1960, η Αίγυπτος ζούσε υπό τον έλεγχο «ταξικών διαφορών μεταξύ πλουσίων και φτωχών», καθώς και υπό τον έλεγχο του «οπορτουνισμού των ξένων και των φεουδαρχών εκμεταλλεζόμενοι τις ευκαιρίες» που τους έδωσε η Βρετανική κατοχή.⁷⁵⁷ Ο ακρογωνιαίος λίθος αυτού του άρθρου βασίστηκε στο ζήτημα των αλλοδαπών που ήλεγχαν την οικονομία στην Αίγυπτο. Σε αυτό το πλαίσιο, ο *Heikal* επεσήμανε ότι οι ταξικές διαφορές στην Αίγυπτο προήλθαν από τις απόπειρες των ξένων να επεκτείνουν την ιδιοκτησία τους στις γεωργικές γαίες. Εξήγησε πως «το μάτι» της βρετανικής κατοχής ήταν στις γεωργικές γαίες της Αιγύπτου, για αυτό τον λόγο η αποικιοκρατία υποστήριξε τους ξένους τοκογλύφους στην παράνομη απόκτηση της γης. Ο στόχος της κατοχής, σύμφωνα με τον *Heikal*, ήταν να μετατραπεί η κοιλάδα του Νείλου σε φυτεία βαμβακιού προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι επιπτώσεις του αμερικανικού εμφυλίου πολέμου, ο οποίος είχε ως αποτέλεσμα τη διακοπή της πρόσβασης του αμερικανικού βαμβακιού στα εργοστάσια της Βρετανίας. Η κατοχή πέτυχε, κατά την αντίληψη του αρχισυντάκτη της *al Ahram*, με τη βοήθεια κάποιων ξένων κεφαλαιούχων στην Αίγυπτο, ενώ έκαστος Αιγύπτιος φελάχος, νόμιμος ιδιοκτήτης της γης, εξακολουθεί να καλλιεργεί και να αιμορραγεί για να αυξήσει το εισόδημα Βρετανού πολίτη. Από την άλλη πλευρά, συνεχίζει ο *Heikal*, οι αλλοδαποί

⁷⁵⁵ Al Ahram, 21. 07. 1961, σ. 1.

⁷⁵⁶ Στο ίδιο.

⁷⁵⁷ Al Ahram, 28. 07. 1961, σ. 1.

καπιταλιστές στην Αίγυπτο εκμεταλλεύτηκαν αυτή την ευκαιρία και μπόρεσαν να επιτύχουν γρήγορο πλούτο με τη βοήθεια της Συνθήκης των Διομολογήσεων και της πλεονεξίας της αποικιοκρατίας.⁷⁵⁸

Αξίζει να αναφερθεί πως αναδεικνύοντας τα άρθρα του *Heikal* στην *al Ahram*, την πιο πολυδιαβασμένη εφημερίδα εκείνης της εποχής, στην πραγματικότητα έρχονται στο φως οι ιδέες του ίδιου του Νάσσερ. Ο δημοσιογράφος *Salah Montaser*, αναπληρωτής αρχισυντάκτης της *Al Ahram*, ο οποίος δούλεψε για 21 χρόνια με τον *Heikal*, ανέφερε πως οι αναγνώστες περίμεναν το άρθρο του *Heikal* στην *al Ahram* «για να μάθουν πώς σκεφτόταν ο Νάσσερ».⁷⁵⁹ Αυτό φαίνεται πως το αντιλαμβανόταν ο «Ταχυδρόμος», γι' αυτό μετέδιδε μόνιμα στις πρώτες σελίδες της όσα έγραφε ο *Heikal* στον αιγυπτιακό Τύπο. Για παράδειγμα, δύο ημέρες μετά τον προαναφερθέν άρθρο του *Heikal*, ο «Ταχυδρόμος» αναδημοσίευσε μέρη του στο κύριο άρθρο της εφημερίδας στις 30 Ιουλίου 1961, γράφοντας στην εισαγωγή του: «Δημοσιεύομεν απόσπασμα από το περισπούδαστον άρθρον του πλέον εγκρίτου Αιγυπτίου Δημοσιογράφου Χουσεϊν Χεϋκάλ. Εις το άρθρον τούτο ερμηνεύονται με παρρησίαν και με αντικειμενικότητα οι νέοι νόμοι, οίτινες αποτελούν την βάσιν της νέας σοσιαλιστικής κοινωνίας».⁷⁶⁰

Ένα από αυτά τα αποσπάσματα που επέλεξε ο «Ταχυδρόμος» ήταν η αναφορά του *Heikal* στους Αιγυπτίους και ξένους κεφαλαιούχους: «Έχω μπροστά μου επίσημα έγγραφα, [και] ένα κατάλογον των εκατομμυριούχων, δεικνύοντα τον αριθμόν των, τον τρόπον με τον οποίον επλούτισαν και την προσπάθειαν που κατέβαλον. Πλείστοι μεταξύ αυτών εξωτερικόν, αφαιρεθέντα από τας δαπάνας των σχεδίων και κρατηθέντα διά λογαριασμόν των υπό των εταιριών με τας οποίας συνηλάσσαντο. Η εθνική οικονομία έκαμε τα έξοδα των κολοσσιαίων αυτών περιουσιών, που συνεσωρεύθησαν, χωρίς καμμίαν προσπάθειαν εις το Εξωτερικόν. [...] Επιθυμώ πολύ να διασαφηνίσω εδώ [...] η δικαιοσύνη βασίζεται επί της ισότητος».⁷⁶¹

Ο ίδιος ο Νάσσερ παρέθεσε αυτό το άρθρο στη συνεδρίαση του Υπουργικού Συμβουλίου ως εισαγωγή στην ομιλία του για το όριο της φτώχειας στην Αίγυπτο που έχει αυξηθεί, ενώ ο πλούτος των ξένων και των πλουσίων έχει διπλασιαστεί.⁷⁶² Με

⁷⁵⁸ *Al Ahram*, 28. 07. 1961, σ. 1

⁷⁵⁹ *Al Ahram*, 28. 08. 2017, σ. 14.

⁷⁶⁰ *Ταχυδρόμος*, 30. 07. 1961, σ. 1

⁷⁶¹ Στο ίδιο.

⁷⁶² Σχετικά βλ., Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του Υπουργικού Συμβουλίου, Φάκελος 182, Εμπιστευτικό, Πρακτικά συνεδριάσεων του Υπουργικού Συμβουλίου, στις 11 Σεπτεμβρίου 1961, και στις 19, 25, 29 Οκτωβρίου 1961.

άλλα λόγια, ο *Heikal* επεδίωκε να τονίζει τις ενέργειες των αλλοδαπών και Αιγυπτίων *καπιταλιστών* ως δικαιολογία ώστε η Νασερική κυβέρνηση να συμπεριλάβει όλους τους ιδιωτικούς οικονομικούς τομείς στον δημόσιο τομέα με σκοπό να αποτρέψει την αρνητική εκμετάλλευση του εθνικού ταμείου δαπανών.

Σημειώνεται εδώ ότι ο *Heikal* οδήγησε σε κάποιο βαθμό τον αιγυπτιακό Τύπο σε μια ενιαία κατεύθυνση κάλυψης των εξελίξεων, καθώς θεωρήθηκε ο μόνος δημοσιογράφος που διέθετε επίσημα στοιχεία και πληροφορίες του ίδιου του Νάσσερ. Μεταξύ αυτών των άρθρων βρίσκεται σε μια δημοσίευση της αιγυπτιακής εφημερίδας *al Ġomhoria* υπό τον τίτλο: «Ποιοι είναι οι πραγματικοί ιδιοκτήτες του πλούτου στην Αίγυπτο;». Το άρθρο απαντάει πως «ο εθνικός πλούτος ήταν στα χέρια αποβρασμάτων ξένων καπιταλιστών: Λιβανέζων, Ελλήνων, Ιταλών και Ελβετών, στους οποίους οι τράπεζες τους επέτρεψαν να πλουτίσουν δίνοντάς τους το δικαίωμα εισαγωγής και μονοπωλίου».⁷⁶³ Το περιοδικό *al Muṣawer* δημοσίευσε, επίσης, ένα δισέλιδο άρθρο για τον αρχισυντάκτη της εφημερίδας *al Akhbar*, *Mostafa Amin*, ο οποίος προώθησε τις προσπάθειες «ξένων και Αιγυπτίων καπιταλιστών να γυρίσουν τον τροχό πίσω και να ματαιώσουν την επανάσταση και τις προσπάθειές της για την εξάλειψη των διακρίσεων μεταξύ των κοινωνικών τάξεων».⁷⁶⁴

Από την άλλη πλευρά, σημειώνεται ότι η δημοσιογραφική κάλυψη της αιγυπτιακής εφημερίδας «Ταχυδρόμος» βασίστηκε στη μετάδοση δηλώσεων της αιγυπτιακής κυβέρνησης που εξηγούσε την σημασία των νόμων εθνικοποίησης και την αναγκαιότητά τους για την προστασία της αιγυπτιακής οικονομίας. Το αξιοσημείωτο είναι ότι ο «Ταχυδρόμος», την επομένη της έκδοσης των νόμων, δημοσίευσε έναν κατάλογο εθνικοποιημένων εταιρειών, ενώ στο ίδιο πρωτοσέλιδο δημοσίευσε και τα πρακτικά της τελετής εγκαινίων του Ελληνοαραβικού Συνδέσμου, που πραγματοποιήθηκαν το ίδιο βράδυ που ο Νάσσερ υπέγραψε τους νόμους της εθνικοποίησης. Ο Πρόεδρος του Συνδέσμου ήταν ο υπουργός Εσωτερικών της Αιγύπτου *Zakaria Moḥy al Den*, δίπλα του υπήρχε ο Έλληνας πρέσβης Δημήτρης Λάμπρος, καθώς και ο μεγαλοβιομήχανος Δημήτριος Ζερμίνης, πρόεδρος της ελληνικής κοινότητας Αλεξάνδρειας και ταμίας του Συνδέσμου.⁷⁶⁵ Ο Αιγυπτιώτης δημοσιογράφος Ντίνος Κουτσούμης, που κάλυψε από κοντά τα γεγονότα της εποχής, περιέγραψε λεπτομερώς τη σκηνή όπου ο Δημήτριος Ζερμίνης κατά τη διάρκεια των

⁷⁶³ *Al Ġomhoria*, 5. 11. 1961, σ. 4.

⁷⁶⁴ *Al Muṣawer*, 27. 10. 1961, σ. 26, 27.

⁷⁶⁵ *Ταχυδρόμος*, Αλεξάνδρειας, 21. 07. 1961, σ. 1, 3.

εγκαίνιων άκουσε την είδηση της απόφασης εθνικοποίησης: «μόλις έχει τελειώσει τον λόγο του, όταν κάποιος στην αίθουσα μπήκε και του είπε κρυφά στο αυτί ότι είχε εκδοθεί νόμος που εθνικοποιούσε τα μεγάλα εργαστάσια, μεταξύ των οποίων και το δικό του. Χλώμιασε και τραβήχτηκε σε' ένα από τα σαλόνια του Συνδέσμου. Δεν μπορούσε να πεί τίποτε».⁷⁶⁶

Δύο ημέρες μετά τη έκδοση των νόμων περί της εθνικοποίησης, ο Ταχυδρόμος δημοσίευσε ένα άρθρο με τίτλο «Ζήτω ο πρόεδρος Γκαμάλ Αμπνέλ Νάσσερ», στο οποίο τονιζόταν ότι η «επανάσταση Ιουλίου» συνέτριψε τελειωτικώς τα δεσμά της φεουδαρχίας και οδήγησε την χώρα στην οδό της αξιοπρέπειας και της προόδου.⁷⁶⁷ Σε άλλο άρθρο της εφημερίδας κοινοποιήθηκε η ομιλία του Νάσσερ ενώπιον του πλήθους της Αλεξάνδρειας, κατά την οποία ο ίδιος σχολίαζε τους λόγους για την υπογραφή των νόμων εθνικοποίησης. Ο Ταχυδρόμος επέλεξε τα ακόλουθα σημεία των δηλώσεων του Νάσσερ, «Δημοκρατία σημαίνει κατάλυση της δικτατορίας του Κεφαλαίου. [...] Θα δημιουργήσωμεν συνεργατικήν κοινωνίαν χωρίς αναταραχάς. Η νέα κοινωνία είναι διά τους πολλούς και όχι διά μίαν μειονότητα. Η επανάστασις μας [...] σημαίνει κοινωνικήν δικαιοσύνη. Σκοπός της [επανάστασης] είναι [...] η άνοδος των εργαζομένων τάξεων».⁷⁶⁸

Φαίνεται ότι η στάση του «Ταχυδρόμου», εκείνη τη στιγμή, ήταν διαφορετική από αυτή των διπλωματών. Οι Έλληνες διπλωμάτες στην Αίγυπτο εξέφρασαν στο Υπουργείο Εξωτερικών τη σοβαρή ανησυχία τους για τον άμεσο αντίκτυπο των νόμων εθνικοποίησης στην αναχώρηση των Αιγυπτιωτών Ελλήνων από την χώρα. Σε μια έκθεση σχετικά με τις «Επιπτώσεις νέων οικονομικών μέτρων», αναφέρεται ότι αυτά τα μέτρα «εμμέσως θέτουν εις κίνδυνον την απασχόλησιν ομογενών εργαζομένων εις επιχειρήσεις αίτινες θα περιέλθουν εν όλω η εν μέρει υπό κρατικών έλεγχον».⁷⁶⁹ Αυτό που είναι αξιοσημείωτο σε αυτή την έκθεση είναι η αναφορά της έκφρασης: «Ψύχωσις φυγής», που αυξάνεται εντός της ελληνικής παροικίας ακόμη και πριν θεσπιστούν οι νόμοι εθνικοποίησης. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την έκθεση, το κύμα της οριστικής αποχώρησης των Ελλήνων από την Αίγυπτο στο πρώτο

⁷⁶⁶ Ντίνος Κουτσούμης (1992), *Πως και γιατί διαλύθηκε η Παροικία της Αιγύπτου*, χ.τ., Αθήνα, σ. 6, 7.

⁷⁶⁷ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 23. 07. 1961, σ. 1

⁷⁶⁸ Στο ίδιο.

⁷⁶⁹ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/ 1961/16/3/2/2, Απόρρητο / Επείγον, Επιπτώσεις νέων οικονομικών μέτρων Η.Α.Δ επί παροικίας Αλεξάνδρειας, ο Βύρων Θεοδωρόπουλος προς την πρεσβεία Καΐρου, 26. 07. 1961.

εξάμηνο του 1961 τετραπλασιάστηκε σε σχέση με την ίδια περίοδο του προηγούμενου έτους.⁷⁷⁰

Αντίθετα με τη στάση του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών, ο «Ταχυδρόμος» στις 28 Ιουλίου δημοσίευσε στην καθημερινή του στήλη, «Κρίσις και Σχόλια», ένα σχόλιο για την ομιλία του Νάσσερ σχετικά με τους νόμους εθνικοποίησης. Ο υποτίτλος του άρθρου ήταν «Δημιουργεί μιαν νέαν εποχήν». Η εφημερίδα έγραψε ότι «οι λόγοι του Προέδρου Νάσσερ [...] είναι ευαγγέλια κοινωνικής αναδημιουργίας. Είναι ρεαλιστής ο πρόεδρος, είναι πρωτοπόπος. Είναι μαχητής του λαού. Ο Σόλων και ο Λυκούργος της Ελληνικής Ιστορίας, θα ανεγνώριζαν εις τον Πρόεδρον Νάσσερ, ένα συνεχιστήν του έργου των. Διότι ο Πρόεδρος Νάσσερ ως νέος Σόλων και νέος Λυκούργος, δημιουργεί νέαν εποχήν».⁷⁷¹ Σε άλλο άρθρο έγραψε ο «Ταχυδρόμος» για τον Νάσσερ: «αυτή την κοινωνική αδικίαν ο Πρόεδρος Νάσσερ ήρχισε να πατάση. Ως Ηρακλής ανέλαβε τον αθλόν του. Και θα τον φέρη εις πέρας εκ του ασφαλούς».⁷⁷²

Η κάλυψη του Τύπου για τις ομιλίες του Νάσσερ, ύστερα από την έκδοση των νόμων περί της εθνικοποίησης, ήταν σημαντική, και σε κάποιο βάθμο προπαγανδιστική. Ωστόσο, στις κλειστές συνεδριάσεις του με το Υπουργικό Συμβούλιο, ο Νάσσερ μίλησε ξεκάθαρα για τους λόγους που τον οδήγησαν στη νομοθεσία της εθνικοποίησης. Ένας από τους κυριότερους λόγους της έκδοσης των νόμων εθνικοποίησης ήταν η ελλειμματική παραγωγή του Δημόσιου Τομέα. Στη συνάντησή του με το Συμβούλιο Υπουργών στις 11 Σεπτεμβρίου 1961, ο Νάσσερ κατηγορήσε τα μέλη της κυβέρνησης ότι δεν πέτυχαν το απαιτούμενο ποσοστό παραγωγής, γεγονός που εμπόδιζε τη χώρα να συνεχίσει την κατασκευή του Υψηλού Φράγματος του Ασουάν καθώς και άλλα μεγάλα έργα.⁷⁷³ Στην επόμενη συνεδρίαση του Υπουργικού Συμβουλίου, ο Νάσσερ σύγκρινε την αποτυχία της κυβέρνησης να πετύχει την παραγωγή που απαιτούνταν για την αύξηση του εθνικού εισοδήματος, με τη συνεχιζόμενη επιτυχία των αλλοδαπών και Αιγυπτίων κεφαλαιούχων να αυξάνουν το ετήσιο εισοδήματός τους. Συγκεκριμένα, ο Νάσσερ ανέφερε πως τα κέρδη των κεφαλαιούχων έχουν αυξηθεί τα τελευταία χρόνια από το ξέσπασμα της επανάστασης. Προσθέτοντας: «πέρυσι, ο αριθμός των ανθρώπων των οποίων το ετήσιο εισόδημα ξεπερνούσε τις 10 χιλιάδες αιγυπτιακές λίρες διπλασιάστηκε, ενώ οι

⁷⁷⁰ Στο ίδιο.

⁷⁷¹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 28. 07. 1961, σ. 2.

⁷⁷² Στο ίδιο.

⁷⁷³ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του Υπουργικού Συμβουλίου, Φάκελος 182, Εμπιστευτικό, Πρακτικά συνεδρίασης του Υπουργικού Συμβουλίου, την Δευτέρα 11 Σεπτεμβρίου 1961.

φτωχοί δεν είχαν ακόμη αισθανθεί τη σημασία της επανάστασης για τη βελτίωση του εισοδήματός τους. Αυτό σημαίνει ότι η επανάστασή μας ωφέλησε μόνο τους καπιταλιστές και την ανώτερη τάξη». ⁷⁷⁴

Κατά τη διάρκεια άλλης συνεδρίασης, ο Νάσσερ παρουσίασε τα στατιστικά που αναδείκνυαν την αποτυχία της κυβέρνησης στην αύξηση της παραγωγής και του εθνικού εισοδήματος. Επεσήμανε ότι η αξία της παραγωγής το 1959 ήταν 25.250.000 εκατομμύρια αιγυπτιακές λίρες και υποτίθεται ότι θα έφτανε τις 27.470.000 αιγυπτιακές λίρες το επόμενο έτος, το 1960, αλλά αυτό που επιτεύχθηκε, εν τέλει ήταν μόνο 26.150.000. ⁷⁷⁵ Δυο εβδομάδες μετά από αυτή την συνεδρίαση θα προκύψει μια άλλη κρίση που θα επηρεάσει, καθοριστικά, το μέλλον της ελληνικής παροικίας στην Αίγυπτο – όπως θα μελετηθεί στο επόμενο σημείο.

• Η μεσεγγύηση

Στο προεδρικό παλάτι *al Montazah* στην Αλεξάνδρεια, ο Αιγύπτιος υπουργός Οικονομικών, *Hassan Zaki*, ενημέρωσε τον Νάσσερ, μια ημέρα πριν από την έκδοση των σοσιαλιστικών νόμων, ότι αυτά τα μέτρα προκείται να επηρεάσουν αρνητικά την ενότητα μεταξύ Αιγύπτου και Συρίας. Η πρόβλεψη του υπουργού Οικονομικών έγινε πραγματικότητα, καθώς η αντίδραση στη Συρία δεν άργησε να έρθει. Στις 26 Σεπτεμβρίου 1961, μονάδες του συριακού στρατού περικύκλωσαν τον Αιγύπτιο υπουργό Άμυνας *Abdel Hakim Amer* στο γραφείο του στη Δαμασκό, ανακοινώντας την απόσχιση της Συρίας από την Η.Α.Δ. Ο *Anwar al Sadat*, ο αντιπρόεδρος του Νάσσερ, έγραψε στα απομνημονεύματά του ότι ολόκληρη η συριακή οικονομία συνδεόταν με το εμπόριο, σε αντίθεση με την αιγυπτιακή που εξαρτόταν από την γεωργία, έτσι οι σοσιαλιστικοί νόμοι ζημίωσαν τη συριακή κοινωνία και ως εκ τούτου τη δυσaráστησαν. ⁷⁷⁶

Ο Νάσσερ, από την πλευρά του, θεώρησε ότι η απόσχιση της Συρίας από την Αίγυπτο οφείλεται στη συνεχιζόμενη «επιρροή των καπιταλιστικών δυνάμεων στην αραβική οικονομία». ⁷⁷⁷ Στη συνεδρίαση με το Υπουργικό Συμβούλιο μετά την απόσχιση της Συρίας, ο Νάσσερ ανακοίνωσε ότι «πρέπει τώρα να σταθούμε εναντίον

⁷⁷⁴ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του Υπουργικού Συμβουλίου, Φάκελος 182, Εμπιστευτικό, Πρακτικά συνεδριάσεων του Υπουργικού Συμβουλίου, την Πέμπτη 19 Οκτωβρίου 1961.

⁷⁷⁵ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου, 11 Σεπτεμβρίου 1961.

⁷⁷⁶ Anwar al Sadat, *Al Bahth An Al Zaat: (Διερευνώντας την Υπαρξή μου)*, ο.π., σ. 171.

⁷⁷⁷ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου, συνεδρίαση, 19 Οκτωβρίου 1961.

τους δημιουργώντας μια ένωση που θα ονομάσουμε Εθνική Λαϊκή Δύναμη. [...] Τον περασμένο Ιούλιο πραγματοποιήσαμε μια κοινωνική επανάσταση για να πετύχουμε τους σοσιαλιστικούς στόχους μας ενάντια στους καπιταλιστές. [...] Ό, τι κι αν σχεδιάζουμε για να αυξήσουμε την παραγωγή και το εθνικό εισόδημα και να βοηθήσουμε τους φτωχούς και τους εργαζομένους, αυτό δεν θα λειτουργήσει με τη συνεχή παρουσία των καπιταλιστών στη χώρα και τον έλεγχο της οικονομίας από αυτούς».⁷⁷⁸

Τρεις ημέρες μετά από αυτή τη συνεδρίαση, εμφανίστηκαν οι πρώτες αρνητικές επιπτώσεις της απόσχισης της Συρίας στο μέλλον της ελληνικής παροικίας στην Αίγυπτο, καθώς περιουσίες Ελλήνων κεφαλαιούχων τέθηκαν υπό μεσεγγύηση. Στις 22 Οκτωβρίου 1961, ο *Zakaria Mohy al Den*, υπουργός Εσωτερικών καθώς και Πρόεδρος του Ελληνοαραβικού Συνδέσμου, ανακοίνωσε ότι η κυβέρνηση αποφάσισε να θέσει υπό μεσεγγύηση τις περιουσίες 204 μεγαλοκεφαλαιούχων, τονίζοντας ότι οι περιουσίες αυτών χρησιμοποιούνταν ενάντια στα εθνικά συμφέροντα του λαού.⁷⁷⁹ Από αυτήν τη λίστα, οι 40 συνελήφθησαν, ενώ στους υπόλοιπους κατασχέθηκαν μόνο οι περιουσίες τους. Το ποσοστό των Αιγυπτίων κεφαλαιούχων ήταν το μεγαλύτερο, ενώ στη λίστα περιλαμβάνονταν, επίσης, Σύριοι, Λιβανέζοι, Αρμένιοι και Έλληνες. Οι εφημερίδες *al Ahram* και «Ταχυδρόμος» δημοσίευσαν τον πλήρη κατάλογο των ονομάτων. Ο κατάλογος περιελάμβανε 7 Έλληνες,⁷⁸⁰ και τον Αιγυπτιώτη Έλληνα βιομήχανο Θεόδωρο Κότσικα.⁷⁸¹ Σύμφωνα με τον Έλληνα πρέσβη, Δημήτρη Λάμπρο, κατασχέθηκαν από τα χρήματα του Κότσικα 266.444 αιγυπτιακές λίρες και άλλες 45.896 λίρες από τον λογαριασμό της κόρης του τέθηκαν υπό μεσεγγύηση.⁷⁸²

Ο Αιγύπτιος υπουργός Εσωτερικών δικαιολόγησε αυτή την απόφαση λέγοντας ότι οι ξένοι κεφαλαιούχοι «ήλθαν στην Αίγυπτο, προστατευόμενοι υπό του Ιμπεριαλισμού και αγνοούντες το συμφέρον της χώρας ταυτής, και υπό της προστασίας της κατοχής, μάζεψαν μέγα μέρος του εθνικού εισοδήματος. Αυτά τα μέτρα είναι ένα από τα βήματα της Αιγύπτου για την οικοδόμηση ενός σοσιαλιστικού

⁷⁷⁸ Στο ίδιο.

⁷⁷⁹ *Al Ahram*, 23. 10. 1961, σ. 1

⁷⁸⁰ Οι 7 Έλληνες αυτοί είναι, σύμφωνα με τον «Ταχυδρόμο», Άννα Πιαλοβούλου, Αλέξανδρος Καμπάς, Σωτ. Βακατάσης, Χαρίκλεια Τζιρακοπούλου, ιατρός Αναστάσιος Σαμαρόπουλος, Μιχαήλ Κοντορούσης και Κλειώ Κατακουζηνού. *Ταχυδρόμος*, Αλεξάνδρεια, 23.10.1961, σ. 1, 2.

⁷⁸¹ *Al Ahram*, 23. 10. 1961, σ. 1. Και βλ., *Ταχυδρόμος*, Αλεξάνδρεια, 23.10.1961, σ. 1, 2.

⁷⁸² Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1961/21/17/2/1/2, αριθ. Πρωτ. 7976, Σύλληψις και μεσεγγύησις περιουσιών αντιπάλων καθεστώτο, Λάμπρος προς ΥΠΕΞ, Κάιρο, 24.10.1961.

κράτους που θα πετύχει τους στόχους αυτής της κοινωνικής επανάστασης».⁷⁸³ Ο αιγυπτιακός Τύπος δικαιολόγησε τα μέτρα μεσεγγύησης, λέγοντας ότι στόχος τους ήταν να ματαιώσουν τις κινήσεις των Αράβων και ξένων καπιταλιστών που σκόπευαν στη μεταφορά των χρημάτων τους από την Αίγυπτο στο εξωτερικό μετά την απόσχιση της από τη Συρία.⁷⁸⁴ Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί σε ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα της *al Ahram*, το οποίο περιγράφει πως για να επιτευχθεί η κοινωνική δικαιοσύνη, η παραγωγή πρέπει να βασίζεται στον εθνικό πλούτο και στη δίκαιη κατανομή αυτού που εγγυάται σε κάθε πολίτη ένα αξιοπρεπές μερίδιο, μαζί με μια δίκαιη κατανομή που εγγυάται σε κάθε πολίτη ένα ανθρώπινο μερίδιο στον εθνικό πλούτο: «Η έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης μπορεί τώρα να συνοψιστεί σε μία λέξη: σοσιαλισμός», γράφει η *al Ahram*.⁷⁸⁵

Τα μέτρα αυτά ακολούθησαν μια άλλη σειρά αποφάσεων για την μεσεγγύηση της περιουσίας Αιγυπτίων και αλλοδαπών. Μεταξύ Οκτωβρίου και Νοεμβρίου 1961, η *al Ahram* απέκτησε μεγάλη δύναμη και σημασία αφού της δόθηκε αποκλειστικά το δικαίωμα να δημοσιεύει τις λίστες με τα ονόματα εκείνων των οποίων η περιουσία τους τίθενταν υπό μεσεγγύηση. Η δημοσιογραφική δύναμη της *al Ahram* ήταν τόσο μεγάλη, που αποτέλεσε τη κύρια πηγή πληροφοριών των ελληνικών διπλωματικών αρχών για τη σύνταξη των λιστών με τα ονόματα των Ελλήνων που επηρεάστηκαν από τις αποφάσεις μεσεγγύησης και εθνικοποίησης. Η ελληνική πρεσβεία του Καΐρου παρακολουθούσε έντονα τα καθημερινά δελτία της εφημερίδας *al Ahram* ώστε να μάθει τα ονόματα των Ελλήνων των οποίων η περιουσία τους τίθενταν υπό μεσεγγύηση. Σε μια από τις διπλωματικές της εκθέσεις, η Πρεσβεία αναφέρει: «Η ΑΧΡΑΜ εδημοσίευσε από 18^{ης} Οκτωβρίου [1961] συνολικώς 10 καταστάσεις φυσικών ή νομικών προσώπων, άτινα κατείχον εις διαφόρους μεγάλας αιγυπτιακάς επιχειρήσεις, ικανόν αριθμόν μετοχών».⁷⁸⁶ Επομένως, όταν ο Έλληνας πρέσβης του Κάιρου, Κωνσταντίνος Νταράτσικης, θέλησε το 1963 να συγκεντρώσει μια λίστα με τις ζημιές των Ελλήνων της Αιγύπτου εξαιτίας αυτών των μέτρων, οι δημοσιεύσεις του Τύπου αποτέλεσαν τη κύρια πηγή πληροφοριών του και όχι οι επίσημες εκθέσεις

⁷⁸³ *Al Ahram*, 23. 10. 1961, σ. 1. Και βλ., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 23.10.1961, σ. 1, 2.

⁷⁸⁴ Σχετικά, βλ., *Al Musawer*, 27. 10. 1961, σ. 28· *Al Musawer*, 3. 11. 1961, σ. 10. Και βλ., *Al Gomhoria*, 5. 11. 1961, σ. 4· *Al Gomhoria*, 17. 11. 1961, σ. 5. Επίσης και βλ., *Al Ahram*, 6. 11. 1961, σ. 1.

⁷⁸⁵ *Al Ahram*, 6. 11. 1961, σ. 1.

⁷⁸⁶ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1961/21/17/2/1/2, αριθ. Πρωτ. 8124, Καταστάσεις ΑΧΡΑΜ, η πρεσβεία προς το ΥΠΕΞ, Κάιρο, 7.11.1961. Επίσης και βλ., Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1961/21/17/2/1/2, αριθ. Πρωτ. 8096, Στοιχεία περί ελληνικών περιουσιών», ο Σύμβουλος Ν. Καταπόδης προς το προξενείο Αλεξάνδρειας και Κάιρο, 9.11.1961

της Κυβέρνησης του Νάσσερ.⁷⁸⁷ Η εφημερίδα *al Ahram* δικαιολογούσε τον λόγο της δημοσίευσης των λιστών με τα ονόματα εκείνων, που σύμφωνα με την εφημερίδα, «εργάζονταν εναντίον του συμφέροντος του αιγυπτιακού λαού», ώστε να αποτρέψει τη διάδοση τυχόν φημών, δηλαδή την τοποθέτηση οποιωνδήποτε άλλων ονομάτων υπό μεσεγγυήση, η *al Ahram* έγραφε «ο στόχος μας είναι να μάθει ο λαός ότι δεν υπάρχει άλλη λίστα».⁷⁸⁸

Το πρώτο μέρος αυτών των λιστών είχε δημοσιευθεί στην *al Ahram* μέχρι τις 5 Νοεμβρίου του 1961. Σε αυτές τις λίστες, οι Αιγύπτιοι κατείχαν την πρώτη θέση και ακολουθούσαν οι Σύριοι, οι Λιβανέζοι, οι Εβραίοι, οι Αρμένιοι και οι Ελληνες.⁷⁸⁹ Μεταξύ 8 Νοεμβρίου και 13 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους, η *al Ahram* δημοσίευσε νέο κατάλογο 206 ατόμων των οποίων η περιουσία τέθηκε υπό μεσεγγυήση, από αυτούς οι περισσότεροι ήταν Αιγύπτιοι, ενώ Έλληνες δεν περιλαμβάνονταν στους καταλόγους. Η *al Ahram* δημοσίευσε ότι εκείνοι που επηρεάστηκαν από την προεδρική απόφαση ήταν οι καπιταλιστές που «αποκαλύφθηκε» ότι εργάζονται ενάντια στο εθνικό συμφέρον της Αιγύπτου.⁷⁹⁰ Σε άλλο άρθρο η εφημερίδα πρόσθεσε ότι αυτά τα μέτρα λήφθηκαν μετά από ένα τεράστιο κύμα μεταφοράς χρημάτων στο εξωτερικό, και ως εκ τούτου η πρακτική αυτή σκοπεύει στη προσωρινή προφύλαξη και διατήρηση του πλούτου του αιγυπτιακού λαού.⁷⁹¹

Από την άλλη πλευρά, η εφημερίδα «Ταχυδρόμος» αναδημοσίευσε μόνο τις λίστες εκείνων των οποίων η περιουσία τους είχε τεθεί υπό μεσεγγυήση. Ταυτόχρονα και σε συνδυασμό με διαδοχικές αποφάσεις σχετικά με τη μεσεγγυήση, η εφημερίδα δημοσίευσε ένα μόνο άρθρο που ασχολήθηκε με την κρίση της ελληνικής περικοκίας υπό την επιροή αυτών των γεγονότων, αναδεικνύοντας το ζήτημα του επαναπατρισμού. Η αιγυπτιακή εφημερίδα στις 22 Νοεμβρίου 1961 δημοσίευσε το κύριο άρθρο της υπό τον τίτλο «Ήτο Καιρός», στο οποίο αναγραφόταν ότι «ήτο πράγματι καιρός» να αντιληφθούν οι ασχολούμενοι στην Ελλάδα, επισήμως, ημι επισήμως, ή και ανεπισήμως, με τους αποδήμους, ότι «κάτι τέλος πάντων έπρεπε να γίνη διά να αντιμετωπισθή, κατά τρόπον έστω και σχετικώς σοβαρόν, το πρόβλημα των εις την πάτριον γήν αφικνουμένων αιγυπτιωτών».⁷⁹²

⁷⁸⁷ Σχετικά βλ., Alexander Kitroeff (2019). *The Greek and the Making of Modern Egypt*, ο.π. σ. 196.

⁷⁸⁸ *Al Ahram*, 8. 11. 1961, σ. 1, 5. Και βλ., *Al Ahram*, 21. 11. 1961, σ. 1.

⁷⁸⁹ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1961/21/17/2/1/2, αριθ. Πρωτ. 8124, Καταστάσεις ΑΧΡΑΜ, η πρεσβεία προς το ΥΠ.ΕΞ, Κάρο, 7.11.1961.

⁷⁹⁰ *Al Ahram*, 8, 21. 11. 1961, σ. 1, 5· *Al Ahram*, 13. 12. 1961, σ. 4.

⁷⁹¹ *Al Ahram*, 8. 11. 1961, σ. 1.

⁷⁹² Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 22.11.1961, σ. 1.

Την ίδια περίοδο, παρατηρείται ότι ο αιγυπτιακός Τύπος ξεκίνησε έντονη προπαγάνδα κατά του αιγυπτιακού ελληνικού κεφαλαίου, αναδεικνύοντας ότι σημαντικά χρηματικά ποσά μεταφέρονταν παράνομα στην Ελλάδα έπειτα από «την εκμετάλλευση του αιγυπτιακού πλούτου».⁷⁹³ Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ο αιγυπτιακός Τύπος είχε δημοσιεύσει στο μεταξύ ποικίλα άρθρα ζητώντας από τους Αιγυπτιώτες Έλληνες να μην αποχωρήσουν, θεωρώντας τους ιθαγενείς. Ωστόσο αυτά τα άρθρα φαίνεται ότι απευθυνόταν στην ελληνική εργατική τάξη και όχι στην τάξη των κεφαλαιούχων.⁷⁹⁴

Όπως είχε συμβεί προηγουμένως με τη σειρά σοσιαλιστικών νόμων που περιλάμβαναν νόμους κοινωνικής δικαιοσύνης, η κυβέρνηση, σε συνδυασμό με τα μέτρα της μεσεγγύησης, έλαβε αποφάσεις που η εφημερίδα «Ταχυδρόμος» ονόμασε: «Κυβερνητική Μέριμνα Δια τον Λαόν».⁷⁹⁵ Αυτά τα μέτρα περιλάμβαναν τη μείωση των τιμών στα είδη πρώτης ανάγκης, στο ηλεκτρικό ρεύμα, στα ενοίκια και στη μείωση κατά το ήμισυ των εξόδων εισαγωγής και εξετάσεων στα πανεπιστήμια. Ακόμα περιελάμβαναν την αύξηση των ημερομισθίων των αγροτικών εργατών και συμπληρωματικά ημερομίσθια στους βιομηχανικούς εργάτες.⁷⁹⁶ Ο αιγυπτιακός Τύπος δημοσίευσε ότι αυτά τα μέτρα προκάλεσαν μεγάλη ευτυχία σε όλους όσους ζούσαν στην Αίγυπτο.⁷⁹⁷ Ωστόσο, η κυβέρνηση του Νάσσερ, δεν σταμάτησε μόνο στους μεγαλοκεφαλαιούχους όσον αφορά τις αποφάσεις εθνικοποίησης ή μεσεγγύησης περιουσίας, αλλά επεκτάθηκε και στους κατόχους μεσαίου κεφαλαίου. Έτσι, η κυβέρνηση του Νάσσερ στα πλαίσια της κοινωνικής της επανάστασης, αποφάσισε να εθνικοποιήσει τα αρτοποιεία και τα εργοστάσια της ρυζοτριβείας. Η *al Ahram*

⁷⁹³ Al Musawer 27. 10. 1961, σ. 28, 29· Al Gomhoria, 3. 11. 1961, σ. 12· Al Gomhoria, 18. 11. 1961, σ. 5· Al Gomhoria, 26, 27. 11. 1961, σ. 5· Al Gomhoria, 3. 12. 1961, σ. 4· Akhbar al Youm, 18. 11. 1961, σ. 1. Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι η ελληνική διπλωματική Αρχή σχολίασε έντονα αυτή την κάλυψη του αιγυπτιακού Τύπου. Σχετικά βλ., Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/43/6/1/1, αριθμ. Πρωτ. 1120, αρθρογραφία εναντίον ξένων, Β. Θ. Θεοδωρόπουλος προς πρεσβεία Καΐρου, Αλεξάνδρεια, 22. 11. 1961· Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1961/21/17/2/1/2, αριθμ. Πρωτ. 1066, Θέσις Αλεξανδρινού Ελληνισμού, Απόρρητο, Β. Θ. Θεοδωρόπουλος προς πρεσβεία Καΐρου, Αλεξάνδρεια, 28.10.1961· Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/43/6/1/1, Γενική Διεύθυνσις, Στενογραφικόν Σημείωμα, Χ. Ξανθόπουλος Παλαμάς, Αθήνα, 28.11.1961· Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/43/6/1/1, αριθμ. Πρωτ. 1122, εκπομπή αιγυπτιακής τηλεοράσεως, Β. Θ. Θεοδωρόπουλος προς πρεσβεία Καΐρου, Αλεξάνδρεια, 24. 11. 1961· Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/43/6/1/1, αριθμ. Πρωτ. 8190, άρθρο ΓΚΟΥΧΟΥΡΙΑ κατά ξένων κεφαλαιοκρατών, η πρεσβεία προς το ΥΠΕΞ, Κάιρο, 25.11.1961· Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/43/6/1/1, αριθμ. Πρωτ. 1056, Γενική Δ/ΣΙΣ ΤΥΠΟΥ, Γ. Κομνηνός προς πρεσβεία Καΐρου, Κάιρο, 2. 01. 1962.

⁷⁹⁴ Αυτά τα άρθρα θα μελετηθούν περαιτέρω στο τελευταίο κεφάλαιο του δευτέρου μέρους.

⁷⁹⁵ Ταχυδρόμος, 7. 11. 1961, σ. 1.

⁷⁹⁶ Al Ahram, 7. 11. 1961, σ. 1, 3. Και βλ., Al Ahram, 8. 11. 1961, σ. 1.

⁷⁹⁷ Al Akhbar, 6, 7, 8. 11. 1961.

προώθησε αυτήν την απόφαση, δημοσιεύοντας ένα σχετικό άρθρο με τίτλο «Προστασία του ψωμιού του Λαού».⁷⁹⁸

Μέσα σε αυτό το κλίμα εκδόθηκαν οι νόμοι της εθνικοποίησης και τα μέτρα της μεσεγγύησης, ενώ παράλληλα ο αιγυπτιακός Τύπος έπαιξε σημαντικό ρόλο στη προετοιμασία του εδάφους για αυτά τα μέτρα. Αυτό το κλίμα μάλιστα συνοψίστηκε από τον Έλληνα υπουργό Εξωτερικών, Ευάγγελο Αβέρωφ, ο οποίος ήρθε στην Αίγυπτο δύο εβδομάδες μετά τη θέσπιση των νόμων εθνικοποίησης, και διαπίστωσε ότι στην παροικία κυριαρχούσε, κατά βάθος, αίσθημα φυγής. Ο Έλληνας υπουργός σε ένα άκρως απόρρητο τηλεγράφημα προς τον Καραμανλή, επιβεβαίωσε ότι «κυριαρχεί πνεύμα βαθυτάτης ανησυχίας. Η κατάσταση αντιμετωπίζεται μεν μετά ψυχραιμίας αλλά χωρίς παραμικράν ψευδαίσθησιν».⁷⁹⁹

• Οι Αποζημιώσεις

Τέλος, αξίζει να γίνει αναφορά στην πορεία των αποζημιώσεων που αποφάσισε η Αίγυπτος για τους Έλληνες των οποίων οι ιδιοκτησίες τους και λοιπά περιουσιακά στοιχεία εθνικοποιήθηκαν. Σύμφωνα με τον αιγυπτιακό Τύπο, η διαδικασία διαπραγμάτευσης των αποζημιώσεων ξεκίνησε στις 15 Απριλίου 1962, με τη συγκρότηση 21 υπουργικών επιτροπών με κύριο καθήκον τους τον καθορισμό της οικονομικής αξίας της αποζημίωσης και των τρόπων καταβολής της.⁸⁰⁰ Από τις 13 Ιουνίου έως τις 15 Οκτωβρίου του ίδιου έτους ξεκίνησαν επίσημες διαπραγματεύσεις μεταξύ Αιγύπτου και Ελλάδας. Η *al Ahram* δημοσίευσε τότε ότι η Αίγυπτος αποφάσισε να παράσχει «δίκαιη αποζημίωση» στους Αιγυπτιώτες Έλληνες των οποίων οι ιδιοκτησίες τους εθνικοποιήθηκαν.⁸⁰¹ Μετά από ένα χρόνο διαπραγματεύσεων, η Αίγυπτος συμφώνησε με την Ελλάδα στις 11 Οκτωβρίου 1963 να υπολογιστεί το ποσό των αποζημιώσεων σε 20 εκατομμύρια αιγυπτιακές λίρες (περίπου τότε 46.000.000 δολάρια Η.Π.Α).⁸⁰²

Παρά την αρχική συμφωνία μεταξύ αιγυπτιακής και ελληνικής πλευράς, οι διαπραγματεύσεις διακόπηκαν για δύο χρόνια. Η επιρροή του αιγυπτιακού Τύπου ήταν σημαντική όσον αφορά την υποστήριξη του παγώματος των διαπραγματεύσεων.

⁷⁹⁸Al Ahram, 10. 02. 1962, σ. 1.

⁷⁹⁹ Σχετικά βλ., Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1961/16/3/2/1, Αριθ. Ε.Π. 732, Β. Θ. Θεοδωρόπουλος προς πρεσβεία Καΐρου, Αλεξάνδρεια, 20.07.1961. Και βλ., Άγγελος Νταλαχάνης, *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 315, 322.

⁸⁰⁰Al Ahram, 16. 04. 1962, σ. 6.

⁸⁰¹Al Ahram, 14. 06. 1962, σ. 6. Και βλ., Al Ahram, 16. 10. 1962, σ. 6.

⁸⁰²Al Ahram, 12. 10. 1963, σ. 1.

Ο αρχισυντάκτης της εφημερίδας *al Ahram*, *Mohamed H. Heikal*, έγραψε ένα άρθρο, εκφράζοντας ένα κυβερνητικό όραμα για τις διαπραγματεύσεις. Ο *Heikal* έγραψε ότι η Αίγυπτος είναι «υπερβολικά γενναιόδωρη όταν συμφώνησε για το ποσό της αποζημίωσης».⁸⁰³ Η κρίση αυτή μπορεί να ήταν το αποτέλεσμα του διετούς παγώματος των διαπραγματεύσεων, αλλά μπορεί και να εμφανίστηκε αμέσως μετά την υπογραφή της διμερούς συμφωνίας αποζημιώσεων. Εν τέλει, το ποσό της αποζημίωσης μειώθηκε από 20 εκατομμύρια σε 15.500 εκατομμύρια αιγυπτιακές λίρες. Η συμφωνία, που υπογράφηκε τον Σεπτέμβριο του 1966, όριζε ότι η αποζημίωση υπό μορφή αγαθών θα καταβαλλόταν σε ετήσιες δόσεις περίπου δυο εκατομμυρίων δολαρίων σε μια περίοδο 15 ετών.⁸⁰⁴

Ο αιγυπτιακός Τύπος ανέδειξε, ακόμα, και άλλους δύο δρόμους που ακολούθησαν οι Έλληνες της Αιγύπτου για να λάβουν τις αποζημιώσεις τους. Ο πρώτος ήταν η παραχώρηση της περιουσίας της οικογένειας *Mohamed 'Alī* στην Ελλάδα σε ορισμένους Αιγυπτιώτες Έλληνες ως αποζημίωση για τις περιουσίες τους που εθνικοποιήθηκαν ή τέθηκαν υπό μεσεγγύηση. Τον Φεβρουάριο του 1963, το αιγυπτιακό Υπουργείο του Βακουφιού κατάθεσε μια πρόταση στην κυβέρνηση ώστε να γίνει αποδεκτή η πρόταση να ανταλλαχθεί η περιουσία ορισμένων Αιγυπτιωτών Ελλήνων με τα βακούφια αυτή της οικογένειας του *Mohamed 'Alī* στην Ελλάδα. Η πρόταση του Υπουργείου περιελάμβανε 88 χιλιάδες τετραγωνικά μέτρα από τη περιουσία της οικογένειας του *Mohamed 'Alī* στην «Καβάλα» να παραδοθεί στην ελληνική κυβέρνηση για να αποζημιώσει τους Έλληνες της Αιγύπτου.⁸⁰⁵ Η περιουσία της οικογένειας του *Mohamed 'Alī* στην Ελλάδα εκτιμήθηκε αργότερα σε 8 εκατομμύρια δολάρια.⁸⁰⁶ Το αιγυπτιακό Υπουργείο Βακουφιού ανακοίνωσε, επίσης, ότι έλαβε αιτήματα από 7 Έλληνες στην Αίγυπτο να αντικαταστήσουν την περιουσία της οικογένειας του *Mohamed 'Alī* στην Ελλάδα με την περιουσία τους στην Αίγυπτο.⁸⁰⁷ Φαίνεται στο τέλος ότι αυτό το βήμα δεν απέδωσε καρπούς.

⁸⁰³ *Al Ahram*, 7. 08. 1964, σ. 10.

⁸⁰⁴ *Al Ahram*, 27. 09. 1966, σ. 1. Σχετικά με την κάλυψη της αιγυπτιακής εφημερίδας «Ταχυδρόμος» για το ζήτημα των αποζημιώσεων βλ., *Ταχυδρόμος*, 15. 03. 1964, σ. 7· *Ταχυδρόμος*, 20, 10, 14. 11. 1964, σ. 1· *Ταχυδρόμος*, 7, 8, 9, 10, 23. 02. 1965, σ. 1· *Ταχυδρόμος*, 15. 03. 1965, σ. 1· *Ταχυδρόμος*, 13. 12. 1965, σ. 1· *Ταχυδρόμος*, 25. 01. 1966, σ. 1· *Ταχυδρόμος*, 6, 7. 02. 1966, σ. 1· *Ταχυδρόμος*, 6. 05. 1966, σ. 1· *Ταχυδρόμος*, 17, 20, 25. 08. 1966, σ. 1· *Ταχυδρόμος*, 27, 28. 09. 1966, σ. 1, 2.

⁸⁰⁵ *Al Ahram*, 4. 02. 1963, σ. 11.

⁸⁰⁶ Σχετικά βλ., μια επίσημη δήλωση του Υπουργείου Οικονομικών της Αιγύπτου που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Al Misawer* στις 22 Οκτωβρίου 1976, σ. 8.

⁸⁰⁷ *Al Ahram*, 26. 02. 1963, σ. 2.

Ο δεύτερος δρόμος ήταν να παρθούν δικαστικές αποφάσεις κατά της αιγυπτιακής κυβέρνησης με σκοπό την αποζημίωση της εθνικοποιημένης περιουσίας. Αυτό το βήμα απέδωσε καρπούς. Σύμφωνα με το αρχείο του Ανώτατου Συνταγματικού Δικαστηρίου στην Αίγυπτο, στις 6 Φεβρουαρίου 1993 κρίθηκε ότι οι Έλληνες της Αιγύπτου δικαιούνται να λάβουν αποζημίωση μέσω δικαστικών αποφάσεων, καθώς είχαν το δικαίωμα να μην συμμορφωθούν με τη συμφωνία που υπογράφηκε μεταξύ Αιγύπτου και Ελλάδας το 1966.⁸⁰⁸ Ως αποτέλεσμα αυτής της δικαστικής απόφασης, ορισμένοι Έλληνες έλαβαν δικαστικές αποφάσεις για να ανακτήσουν την κρατικοποιημένη περιουσία τους. Το αιγυπτιακό περιοδικό *Akher Sa'ah* έφερε στο φως έναν από τους Έλληνες που έλαβαν αποζημίωση μέσω δικαστικής απόφασης. Η συντάκτρια της δημοσιογραφικής έρευνας, *Samar Salah el Den*, αναφέρεται στη μαρτυρία του Σωκράτη Πατέρα, τελευταίου εκδότη της καϊρινής εφημερίδα Φως, για τον φίλο του που επέστρεψε στην Αίγυπτο μετά το 1995 για να ανακτήσει το εργοστάσιό του για κατασκευή πλαστικών στο Κάιρο.⁸⁰⁹

Εν κατακλείδι, σε αυτό το κεφάλαιο, αξίζει να σημειωθεί ότι το ιστορικό πλαίσιο και το πολιτικό κλίμα έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην προπαγάνδα και στην αποδοχή των σοσιαλιστικών μέτρων. Τα γεγονότα έφτασαν σε αυτό το σημείο μέσω 4 φάσεων:

- Η πρώτη φάση ήταν η άρνηση χρηματοδότησης της κατασκευής του φράγματος του Ασουάν, κάτι που έδωσε την ευκαιρία και την δικαιολογία στο Νάσσερ να εθνικοποιήσει τη Διώρυγα του Σουέζ.
- Η δεύτερη φάση ήταν το πάγωμα των τραπεζικών λογαριασμών της Αιγύπτου σε ευρωπαϊκές και αμερικανικές τράπεζες, μαζί με τον πόλεμο του Σουέζ, όπου έδωσε στον Νάσσερ την κατάλληλη δικαιολογία να αιγυπτιοποιήσει τράπεζες, εμπορικά πρακτορεία και ασφαλιστικές εταιρείες.
- Κατά την τρίτη φάση, η πεποίθηση του Νάσσερ ότι ο ιδιωτικός οικονομικός τομέας δεν παράγει αρκετά για να βοηθήσει το κράτος να αναπτυχθεί, μαζί με τον διπλασιασμό του εισοδήματος των κεφαλαιούχων το 1960, έδωσε στον Νάσσερ την ευκαιρία να προωθήσει την εργατική τάξη, καθώς και την ιδέα ότι η κυβέρνηση χρειάζεται μια κοινωνική επανάσταση, η οποία θα επιτευχθεί μόνο με νόμους εθνικοποίησης.

⁸⁰⁸ Αρχείο του Ανώτατου Συνταγματικού Δικαστηρίου της Αιγύπτου, Υπόθεση Αρ. 57 του 4 Δικαστικού Έτους, συνεδρίαση στις 6 Φεβρουαρίου 1993.

⁸⁰⁹ *Akher Sa'ah*, 23. 10. 1996, σ. 46.

- Τέλος, η κίνηση των αξιωματικών του Συριακού στρατού να αποσχιστούν από την Αίγυπτο τον Σεπτέμβριο του 1961 θεωρήθηκε από τον Νάσσερ ως απάντηση των Αράβων και των ξένων κεφαλαιούχων στους νόμους εθνικοποίησης, οπότε εξέδωσε αποφάσεις για τη μεσεγγύηση των περιουσιών.

Όλα αυτά τα γεγονότα προετοίμασαν το έδαφος για τον Νάσσερ να εφαρμόσει το σχέδιό του προς την ίδρυση του Σοσιαλιστικού Κράτους, ακόμη κι αν αυτό ήταν σε βάρος του ιδιωτικού τομέα.

Μια παράγραφος που δημοσιεύτηκε από τον αιγυπτιακό Τύπο το 1963 ενδέχεται να φέρει στο φως την πραγματική κρίση της ελληνικής Παρουσίας στην Αίγυπτο μετά τον οικονομικό μετασχηματισμό στην Αίγυπτο το 1960. Ο «Ταχυδρόμος» ανέδειξε την δήλωση του Ευάγγελου Αβέρωφ, υπουργού Εξωτερικών, ενώπιον της ελληνικής Βουλής τον Μάιο του 1963, ο οποίος περιέγραψε τα γεγονότα στην Αίγυπτο μετά το 1960 με τα εξής λόγια: «Δεν ήτο δυνατόν να σταματήσωμεν μίαν χώραν, η οποία οδεύει προς την σοσιαλιστικοποίησιν, αλλά ότι φέρομεν ευθύνας διότι κατεχόμενοι από υπερβολικήν αισιοδοξίαν παρεσύραμεν τους ιδικούς μας και παρέμειναν εν Αιγύπτου».⁸¹⁰

⁸¹⁰ Ταχυδρόμος, 12. 05. 1963, σ. 1.

2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η αραβοποίηση της ξένης εκπαίδευσης

Στο παρόν κεφάλαιο, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι η επένδυση στην εκπαίδευση αποτέλεσε βασικό πόλο της ύπαρξης και διατήρησης του αιγυπτιακού ελληνισμού και, συνάμα, της εξέλιξης και ανάπτυξης της ελληνικής παροικίας μέχρι τα χρόνια της έκρηξης του Πολέμου των Έξι Ημερών του 1967. Θα μελετήσουμε, λοιπόν, τα προβλήματα που προέκυψαν στην αιγυπτιακή εκπαίδευση,⁸¹¹ και αποτέλεσαν και ένα από τα βασικά κίνητρα που συνέβαλαν στην αύξηση του κύματος της αποχώρησης των Αιγυπτιακών από την Αίγυπτο κατά την Νασερική εποχή. Από την εν λόγω διαδικασία καταγραφής θα φτάσουμε σε νέες αναπαραστάσεις σχετικά με τον ρόλο του Τύπου στην ιστοριογραφία και μάλιστα στην διαμόρφωση αυτών των γεγονότων. Επιπρόσθετα, θα ερμηνευθεί η κυβερνητική παρέμβαση στην ξένη εκπαίδευση στην Αίγυπτο και ο ρόλος της στον περιορισμό της παρουσίας των αιγυπτιακών σχολείων στην Αίγυπτο.

Ο αριθμός των αιγυπτιακών σχολείων που αποτελούσε στοιχείο δύναμης του μέχρι τότε Αιγυπτιακού ελληνισμού, θα καταλήξει να γίνει σήμα βέβαιου κινδύνου μετά το 1949. Με άλλα λόγια, όπως η αιγυπτιακή εκπαίδευση ήταν καταλυτική για την συγκρότηση της παροικίας, ήταν επίσης έμμεση αιτία για την παρακμή και συρρίκνωσή της, και στην συνέχεια για την αποχώρηση των Αιγυπτιακών από την Αίγυπτο. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από την αιγυπτιακή εφημερίδα «Ταχυδρόμος», στο έντυπο της 27^{ης} Μαΐου του 1964, όπου αναφέρεται ότι: «Το θέμα της εκπαιδύσεως, ως τονίσαμε πλειστάκις, είναι σπουδαιότατο όσον ίσως και αυτό της εργασίας. [...] Τα Σχολεία μας ως κόρη οφθαλμού».⁸¹²

Πρώτο υποκεφάλαιο

Η αιγυπτιακή Εκπαίδευση από την ακμή μέχρι την παρακμή - Ιστορικό πλαίσιο

Θεωρείται ότι η έλλειψη εκπαιδευτικών και το κλείσιμο των ξένων σχολείων τόνωσε την ψυχολογική διάθεση προς αποχώρηση των Ελλήνων από την Αίγυπτο,

⁸¹¹ Αξίζει να σημειωθεί ότι ο όρος «αιγυπτιακή εκπαίδευση» θα περιγράψει στην παρούσα έρευνα το σύνολο των ελληνικών σχολείων που ιδρύθηκαν στην Αίγυπτο.

⁸¹² Σχετικά βλ., Ταχυδρόμος, 27. 05. 1964, σ. 1. Αξίζει να επισημανθεί ότι η ημερομηνία του παραπάνω δημοσιεύματος, ήταν μετέπειτα από την έκδοση των σοσιαλιστικών νόμων. Για αυτό, συμπεραίνεται από το παραπάνω δημοσίευμα πως η ελληνική παροικία έδινε περισσότερη προσοχή για την κρίση που βίωνε ο τότε Αιγυπτιακός επιχειρηματικός κλάδος στην Αίγυπτο, παρά με την όξυνση των προβλημάτων που παρουσιάζονταν στην αιγυπτιακή εκπαίδευση.

ακόμη και πριν ψηφιστούν οι σοσιαλιστικοί νόμοι το 1961. Η αντίληψη αυτή βασίζεται σε μια διπλωματική έκθεση που είχε σταλεί το 1962 από την πρεσβεία του Καΐρου προς το ΥΠ.ΕΞ σχετικά με το πρόβλημα έλλειψης εκπαιδευτικού προσωπικού στα αιγυπτιώτικα σχολεία. Κατά γράμμα, στην έκθεση αναφέρεται: «[...] Ασφαλώς να υπογραμμίσω τας συνεπείας νέας ομαδικής τυχόν αναχωρήσεως εντεύθεν καθηγητών και διδασκάλων. Αρκούμε να τονίσω ότι αυτή θα επιτείνη ασφαλώς την ψυχολογικήν διάθεσιν προς φυγήν και των άλλων παροίκων, με την απλήν σκέψιν ότι, [...] εφ' όσον έφυγαν οι φίλοι και εφ' όσον τώρα φεύγουν και οι διδάσκαλοι των παιδιών και κλείνουν τα σχολεία, ουδένα λόγον έχουν ούτοι να παρατείνουν την παραμονήν των ενταύθα».⁸¹³ Η εν λόγω έκθεση θεωρείται ως ένα κατάλληλο ξεκίνημα για την συγκεκριμένη θεματική αυτή, η οποία μελετάει σε αυτό το κεφάλαιο την *έμμεση αιτία* της επιτάχυνσης αποχώρησης των Αιγυπτιωτών από την Αίγυπτο.

Επί της ουσίας, η πορεία της αιγυπτιώτικης εκπαίδευσης αποτελούσε «έναν ουσιαστικό δείκτη για την εν γένει κοινωνική και πνευματική εξέλιξη της παροικίας», σύμφωνα με την Ματούλα Τομαρά-Σιδέρη.⁸¹⁴ Η αιγυπτιώτικη εκπαίδευση, επίσης, είχε δύο βασικούς στόχους: Πρώτον, τον ιδεολογικό, διότι αποτελούσε βασικό μηχανισμό διατήρησης του στοιχείου του ελληνικού εθνικισμού και της εθνικής ταυτότητας του μαθητή. Δεύτερον, «τον Κατανεμητικό, καθώς μέσω του φορέα του σχολείου, ο μαθητής έπαιρνε τα κατάλληλα εφόδια, ώστε να μπορεί να ανταποκριθεί, ως απόφοιτος πλέον, στις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας», σύμφωνα με τον Άγγελο Νταλαχάνη.⁸¹⁵ Ως εκ τούτου, εάν οι παραπάνω στόχοι δεν τελούνταν ορθά και με επιτυχία, τότε αυτό θα αντικατοπτριζόταν αμέσως στην μελλοντική παρουσία της Παροικίας. Για τον λόγο αυτόν, η προσοχή μας στρέφεται στον αιγυπτιώτικο Τύπο που καταγράφει, σχετικά με αυτό, πως τα ελληνικά σχολεία της Αιγύπτου είναι: «τα Φυλάκια του Ελληνισμού»,⁸¹⁶ και όταν καταρρεύσουν τα *Φυλάκια* αυτά, θα γίνει πλήρης κατάρρευση για την παρουσία της παροικίας στην Αίγυπτο.

Η αιγυπτιακή πλευρά, είτε η επίσημη είτε η δημοσιογραφική, αναγνώριζε τον διαφωτιστικό ρόλο της αιγυπτιώτικης εκπαίδευσης και τη σημασία της συνέχισής της. Οι Αιγυπτιώτες κατάφεραν, μέσω των σχολείων τους, να διαδραματίσουν σημαντικό

⁸¹³ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/36/6/2/2, αριθ. Πρωτ. 2471, περί εκπαιδευτικού προσωπικού, Κ. Κωττάκης, Β. Πρεσβεία Καΐρου προς το ΥΠΕΞ, 16.08.1962.

⁸¹⁴ Ματούλα Τομαρά Σιδέρη (2007). *Οι Έλληνες του Καΐρου*, ο.π., σ 172.

⁸¹⁵ Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π, σ. 185.

⁸¹⁶ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 23. 06. 1962, σ. 2.

ρόλο στην αιγυπτιακή κοινωνία, σύμφωνα με την *al Ahram*, η οποία ανέδειξε την επίσημη δήλωση του Αιγύπτιου υπουργού Παιδείας (Αύγουστος του 1953 – Οκτώβριος του 1959), *Kamal El Din Hussein*, ο οποίος επιβεβαίωσε το 1958 ότι: «Τα ελληνικά σχολεία και η εξάπλωσή τους στην Αίγυπτο παίζουν λαμπρό ρόλο στο μορφωτικό επίπεδο της χώρας [...]»⁸¹⁷.

Πριν από αυτή την δήλωση, τα έγγραφα του Εθνικού Αρχείου του αιγυπτιακού Υπουργικού Συμβουλίου δείχνουν επίσης τον θετικό ρόλο που έπαιξε η αιγυπτιώτικη εκπαίδευση στη χώρα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού βρίσκεται σε επιστολή που απέστειλε το Υπουργείο Εξωτερικών της Αιγύπτου προς το Αιγυπτιακό Υπουργικό Συμβούλιο, με την οποία προτείνεται να εγκριθεί αίτημα που υποβλήθηκε από την ελληνική κοινότητα του Καΐρου για αγορά οικοπέδου έκτασης 20.034 τετραγωνικών μέτρων στην περιοχή *al Doqi* στα νότια του Καΐρου. Το αίτημα που επέβαλε η κοινότητα Καΐρου στις 14 Απριλίου 1936 στο Υπουργικό Συμβούλιο ήταν για την ίδρυση σχολικού συγκροτήματος για την παροικία. Η κοινότητα Καΐρου ζητούσε από την αιγυπτιακή κυβέρνηση να μειώσει την τιμή ενός τετραγωνικού μέτρου γης από 1,20 αιγυπτιακές λίρες στο μισό της αιγυπτιακής λίρας.⁸¹⁸ Στις 2 Δεκεμβρίου 1936, το Υπουργείο Εξωτερικών της Αιγύπτου έστειλε επιστολή στο Υπουργικό Συμβούλιο υποστηρίζοντας το αίτημα της κοινότητας, επισημαίνοντας ότι τα ελληνικά σχολεία στην Αίγυπτο διαδραματίζουν αποτελεσματικό ρόλο στην καταπολέμηση του αναλφαβητισμού.⁸¹⁹ Στις 30 Μαρτίου 1937, το αιγυπτιακό υπουργείο Οικονομικών συμφώνησε να ξεκινήσει τις διαδικασίες πώλησης του οικοπέδου στην ελληνική κοινότητα λόγω του «διαφωτιστικού ρόλου» των αιγυπτιώτικων σχολείων.⁸²⁰

Επί της ουσίας, οι Έλληνες συγκρότησαν την πρώτη ξένη Παροικία στην Αίγυπτο, που ίδρυσε το πρώτο αιγυπτιώτικο ελληνικό σχολείο το πρώτο τέταρτο του δέκατου ένατου αιώνα.⁸²¹ Με αφορμή τα αυξανόμενα κύματα της αποχώρησης των

⁸¹⁷ *Al Ahram*, 17. 12. 1958, σ. 1. Επίσης και βλ., *Al Ahram*, 16. 12. 1958, σ. 4.

⁸¹⁸ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Τα πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου, Φάκελος 049 υπό τίτλο: «Έγγραφα σχετικά με την ελληνική παροικία στην Αίγυπτο μεταξύ 1936 και 1938», αριθμός εγγράφου 21, 14 Απριλίου 1936.

⁸¹⁹ Τα πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου, Φάκελος 049, αριθ. εγγράφου 2264, 2 Δεκεμβρίου 1936.

⁸²⁰ Στο ίδιο, αριθ. εγγράφου 1638, 30 Μαρτίου 1937.

⁸²¹ Η ιστορική πορεία των αιγυπτιώτικων ελληνικών σχολείων στην Αίγυπτο, πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, και σε λιγότερο βαθμό προσχολικής, χωρίζονται σε τέσσερις κατηγορίες: ιδιωτικά σχολεία- σωματικά - εκκλησιαστικά - και παροικιακά σχολεία. Η τελευταία κατηγορία - τα παροικιακά σχολεία-, αναπτύχθηκε, με την πάροδο της παροικίας, η μορφή της αιγυπτιώτικης εκπαίδευσης και έγινε πιο οργανωμένα. Οι ελληνικές κοινότητες, στις περιφέρειες της Αιγύπτου κατά το σχολικό έτος 1954/1955 διέθεσαν 69% από το σύνολο των ελληνικών σχολείων στην Αίγυπτο: (57 από τα 83 ελληνικά σχολεία). Σχετικά βλ. Παναιγύπτια, Η Ελληνική Εκπαίδευση

Ελλήνων από την Αίγυπτο μετά το 1961, ο αιγυπτιακός Τύπος αναγνώρισε την πρωτοπορία και τον ρόλο της αιγυπτιακής εκπαίδευσης στην χώρα. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Τύπος ανέδειξε την δήλωση του *Said Youssef*, Αιγύπτιου υπουργού Παιδείας (16 Αυγούστου 1961 – 18 Ιουνίου 1967), ο οποίος τόνισε ότι το πρώτο ξένο σχολείο ιδρύθηκε στην Αίγυπτο ήταν υπό των Αιγυπτιακών Ελλήνων στην Αλεξάνδρεια, το 1830,⁸²² ενώ δυο χρόνια μετά, ιδρύθηκε το δεύτερο ξένο σχολείο υπό της Αρμενικής στην περιοχή *Pollaq* στο Κάιρο.⁸²³ Από την περίοδο αυτή κι έπειτα, ο αριθμός των αιγυπτιακών ελληνικών σχολείων άρχισε να ανθίζει μέχρι που έφτασε το σχολικό έτος 1930/1931 σε 100 σχολεία με 12.572 μαθητές,⁸²⁴ ενώ στη συνέχεια ο αριθμός άρχισε να μειώνεται.

Χρειάζεται ν' αναφερθούμε εδώ σε δύο εξέχουσες ημερομηνίες που καταγράφουν τον ρυθμό και τη μορφή αυτής της παρακμής. Η πρώτη καταγράφηκε το έτος που ακολούθησε το τέλος της μεταβατικής περιόδου της Συνθήκης του Μοντρέ (1949), καθώς, ο αριθμός των σχολείων μειώθηκε το σχολικό έτος 1950/1951 σε 87 και ο αριθμός των μαθητών σε 10.257.⁸²⁵ Η δεύτερη ημερομηνία καταγράφηκε το σχολικό έτος 1966/1967, δηλαδή την ίδια χρονιά του Πόλεμου των Έξι Ημερών, που ο αριθμός των σχολείων μειώθηκε σε 12 και ο αριθμός των μαθητών σε 2.600.⁸²⁶

στην Αίγυπτο. Τα ελληνικά σχολεία Εξωτερικού, αρ. τεύχη 109, Αθήνα, 1 Ιανουαρίου 2003, σ. 34-35. Λεωνίδας Μαρκαντωνάτος (1957). *Τα εν Αιγύπτω ελληνικά εκπαιδευτήρια*, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, σ. 15, 16. Νίκος Νικηταρίδης (2016), *Τα Ελληνικά Σχολεία στην Αίγυπτο*, Εκδ. Αγγελάκη, Αθήνα, σ. 103-183. Επίσης και βλ., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 11. 04. 1962, σ. 2.

⁸²² Βλέπουμε ότι αυτή η παραπάνω ημερομηνία δεν συμπίπτει με όσα πρόκυψαν στις ελληνικές πηγές. Παρόλου που δεν υπάρχουν ακριβείς πληροφορίες για συγκεκριμένη ημερομηνία της ίδρυσης πρώτου αιγυπτιακού σχολείου, αλλά σύμφωνα με τον Μανώλη Γιαλουργάκη, οι αδελφοί Τοσίτσα και Ν. Στουρνάρας ίδρυσαν το πρώτο δημοτικό σχολείο στην Αίγυπτο, και ονομαζόταν «Σχολείο των Γραικών εις Αλεξάνδρειαν». Αλλά δεν υπάρχουν ακριβείς πληροφορίες για τα πρώτα βήματα του σχολείου. Έγινε μόνο αναφορά για κατάλογο εισφορών υπέρ του σχολείου σε ένα πρακτικό της γενικής συνέλευσης της κοινότητας Αλεξάνδρειας στις 9 Φεβρουαρίου 1843. Βλ., Μανώλης Γιαλουργάκης (2005). *Η Αίγυπτος των Ελλήνων*, ο.π., σ. 296.

⁸²³ Αι Μασα΄α, Κάιρο, 5, 6. 01. 1962, σ. 1. Και βλ., Αι Γομφορία, 8. 01. 1962, σ. 1.

⁸²⁴ Το Εθνικό Αρχείο, Υπουργείο Οικονομικών, Τμήμα Απογραφής και Στατιστικής, η Απογραφή των Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων στην Αίγυπτο του Χρόνου 1930– 1931, Εθνικό Τυπογραφείο al'Ameryat, Κάιρο, 1936.

⁸²⁵ Το Εθνικό Αρχείο, η Ετησία Απογραφή του Υπουργείο Παιδείας της Αιγύπτου (Αι Μα΄ref), η Απογραφή από 1950 μέχρι το 1953, Εθνικό Τυπογραφείο al'Ameryat, Κάιρο, 1954, σ. 20. Και βλ., Το Εθνικό Αρχείο, Υπουργείο Οικονομικών, Τμήμα Απογραφής και Στατιστικής, η Απογραφή των Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων στην Αίγυπτο του Χρόνου 1948– 1949, Εθνικό Τυπογραφείο al'Ameryat, Κάιρο, 1950, σ. σ. 282, 283. Επίσης και βλ., Η Απογραφή των Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων στην Αίγυπτο του Χρόνου 1953– 1954, Εθνικό Τυπογραφείο al'Ameryat, Κάιρο, 1955, σ. σ. 286, 287.

⁸²⁶ Σχετικά βλ., ΕΛΙΑ, ΑΕΚΑ, Λογοδοσία, τομ. 1953, 1959, 1963, 1968. Και βλ., Λεωνίδας Μαρκαντωνάτος (1957). *Τα εν Αιγύπτω ελληνικά εκπαιδευτήρια*, οπ, σ. 15 και 43. Και για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις στατιστικές των ελληνικών σχολείων στην Αίγυπτο σύμφωνα με τις διπλωματικές πηγές, βλ. Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/ 1962/ 36/ 6/ 2/ 1, Στατιστική Ελληνικής Παιδείας Αλεξάνδρειας, Προξενείο Αλεξάνδρειας προς ΥΠΕΞ, 5. 09. 1961· Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/36/6/2/1, Ο Γενικός Πρόξενος Καΐρου Ι.Δ. Γιαννακάκης προς την Πρεσβεία, 27. 11. 1961· Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/36/

Την ελάττωση του αριθμού των αιγυπτιακών σχολείων, ειδικότερα, και των ξένων, γενικότερα, κατά το σχολικό έτος 1950/1951, ο αιγυπτιακός Τύπος δεν την αναγνώρισε. Αντιθέτως, τόνισε ότι υπάρχει μια ενδεικτική αύξηση στο αριθμό των μαθητών στα ξένα σχολεία, θεωρώντας ότι τέτοια αύξηση υποδηλώνει τη σταθερότητα της παραμονής των ξένων στην Αίγυπτο, με τις νέες συνθήκες, μετά την επανάσταση της 23^{ης} Ιουλίου του 1952.⁸²⁷ Ο αιγυπτιακός Τύπος ανέδειξε την δήλωση του *Hamdy Hafez*, Προϊστάμενου της Υπηρεσίας Πληροφοριών της Αιγύπτου, ο οποίος ανακοίνωσε ότι ο αριθμός των μαθητών στα ξένα σχολεία αυξήθηκε πάνω από δύο χιλιάδες κατά το σχολικό έτος 1954/1955 σε σχέση με το προηγούμενο σχολικό έτος (1953/1954). Επιπροσθέτως, σχολίασε ότι το σύνολο των μαθητών έφτασε σε 87 χιλιάδες σε όλα τα ξένα σχολεία.⁸²⁸ Από την άλλη πλευρά, μια εμπιστευτική έκθεση από το Γενικό Προξενείο Αλεξάνδρειας, του Α. Κ. Αργυρόπουλου, υποστήριξε ότι ο αριθμός των μαθητών έχει μειωθεί μόνο στην Μέση Εκπαίδευση των αιγυπτιακών σχολείων.⁸²⁹

Ωστόσο, η μείωση είτε του αριθμού των ξένων σχολείων είτε των μαθητών, μετά από την υπογραφή της Συνθήκης του Μοντρέ 1937 και την κατάργηση των Διομολογήσεων, ήταν αναμφισβήτητο γεγονός. Ως εκ τούτου, χρήσιμο είναι να παρακολουθήσουμε την ευρύτερη εικόνα, όπως αποτυπώνεται στον παρακάτω πίνακα (5), για το σύνολο των μαθητών στα ξένα σχολεία. Από τα 690 ξένα σχολεία που καταγράφονται κατά το σχολικό έτος 1952 / 1953, εμφανίζεται σημαντική μείωση στα 284 κατά το 1955 / 1956,⁸³⁰ δηλαδή έγινε ταχεία αλλαγή μέσα σε 4 μόνο σχολικά έτη. Σημαντική αλλαγή εμφανίζεται στον αριθμό των μαθητών στα ξένα σχολεία, καθώς, σε αντίθεση με τις παραπάνω δηλώσεις του Αιγυπτιακού Υπουργού, σημειώνεται από την Επίσημη Αιγυπτιακή Στατιστική στον παρακάτω πίνακα (5), ότι η ξένη εκπαίδευση θα ξεκινήσει μια νέα εποχή επηρεάζοντας την αλλαγή του πολιτικού συστήματος στην Αίγυπτο, που υιοθέτησε μια τάση προς τον αραβικό

6/2/2, Εμπιστευτικό, Θέμα: Παροικιακά Εκπαιδευτικά ζητήματα περιφέρειας Καΐρου, Ο Γενικός Πρόξενος Καΐρου Ι.Δ. Γιαννακάκης προς την Πρεσβεία, 30. 10. 1962.

⁸²⁷ Al Ahram, 5. 12. 1955, σ. 8.

⁸²⁸ Στο ίδιο.

⁸²⁹ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1954/62/1/1/1, Εμπιστευτικό, *Ανασκόπησις έτους 1953*, ο Γενικός Πρόξενος Αλεξανδρείας Α.Κ. Αργυρόπουλος προς την πρεσβεία Καΐρου, 25. 02. 1954.

⁸³⁰ Βλ., Το Εθνικό Αρχείο, η Ετησία Απογραφή του Υπουργείου Παιδείας της Αιγύπτου (Al Ma' ref), η Απογραφή από 1950 μέχρι το 1953, Εθνικό Τυπογραφείο al'Ameryat, Κάιρο, 1954, σ. 20. (Wazarat al Ma' ref. al-ehsa'a' al Sanawy). Και βλ., Η Απογραφή των σχολείων στην Ηνωμένη Αραβική Δημοκρατία (Η.Α.Δ) κατά το σχολικό έτος 1967/1968, Εθνικό Τυπογραφείο al'Ameryat, Κάιρο 1968, σ. 169· Επίσης και βλ., Al Ahram, 12. 09. 1962, σ. 3.

εθνικισμό και επιδίωκε να απαλλαγεί από τη δύναμη του ξένου στοιχείου στην Αίγυπτο.⁸³¹

(Πίνακας 5)

Αριθμός μαθητών κάθε βαθμίδας σε όλα τα Ξένα Σχολεία της Αιγύπτου κατά το σχολικό έτος 1954 / 1955, σε σύγκριση με το σχολικό έτος 1936 / 1937⁸³²

Σχολεία βάση εθνικότητας	Σχολικό έτος * 1936 / 1937	Σχολικό έτος 1954 / 1955
	Αρ. Μαθητές	Αρ. Μαθητές
Γαλλικά Σχολεία	35.993	27.133
Ελληνικά Σχολεία *	12.117	10.877
Ιταλικά Σχολεία	12.609	28.568
Αμερικανικά Σχολεία	7.737	6.761
Βρετανικά Σχολεία	6.091	5.635
Άλλες εθνικότητες	2.203	3.612
Σύνολο	76.750	82.586

Από την αναπαράσταση των στοιχείων στο προηγούμενο σημείο, συμπεραίνουμε ότι η ελάττωση στο αριθμό των αιγυπτιακών σχολείων έγινε πριν την έκδοση των περιοριστικών μέτρων που σχετίζονται με την ξένη εκπαίδευση στην χώρα. Καταγράφηκε εδώ ότι τέτοια εξέλιξη άρχισε να αυξάνεται μετά το τέλος της μεταβατικής περιόδου του Μοντρέ, δηλαδή το 1949. Η αιτιολόγηση που υιοθέτησε πρώιμα ο αιγυπτιακός Τύπος σχετικά με τη μείωση του αριθμού των ελληνικών

⁸³¹ Σχετικά βλ., Na'ema Mohamed Eid (1961). *Al Nashat Al Tarbawy Al Ajnaby wa Athroh fe al Tale 'em al Qawmy fi al Eqlim Al Misry: (H δραστηριότητα της ξένης εκπαίδευσης και η ο αντίκτυπος της στην εθνική Παιδεία στην Αίγυπτο)*, εκδ. Εθνικό Θεσμό των Βιβλίων, Κάιρο, σ. 87, 88.

⁸³² Αυτά τα στατιστικά στοιχεία έχουν συγκεντρωθεί από τις ακόλουθες πηγές. Βλ. Το Εθνικό Αρχείο, η Ετησία Απογραφή του Υπουργείου Παιδείας της Αιγύπτου (Al Ma' ref), η Απογραφή από 1950 μέχρι το 1953, Εθνικό Τυπογραφείο al'Ameryat, Κάιρο, 1954, σ. 20. (Wazārat al Ma' ref. Al ehṣa' a al Sanawy). Και βλ., Η Απογραφή των σχολείων στην Ηνωμένη Αραβική Δημοκρατία (Η.Α.Δ) κατά το σχολικό έτος 1967/1968, Εθνικό Τυπογραφείο al'Ameryat, Κάιρο 1968, σ. 169. Επίσης και βλ., Al Ahram, 12. 09. 1962, σ. 3. Λεωνίδας Μαρκαντωνάτος (1957). *Τα εν Αιγύπτω ελληνικά εκπαιδευτήρια*, ο.π., σ, 43. Na'ema Mohamed Eid, (1961). *Al Nashat Al Tarbawy Al Ajnaby wa Athroh fe al Tale 'em al Qawmy fi al Eqlim Al Misry: (H δραστηριότητα της ξένης εκπαίδευσης και η ο αντίκτυπος της στην Εθνική Παιδεία στην Αίγυπτο)*, ο.π, σ. 12, 41, 87, 88. Στο ίδιο πλαίσιο βλ., Ευθύμιος Σουλογιάννης (1999), *Η Θέση των Ελλήνων στην Αίγυπτο*, ο.π., σ. 84, 95- 97.

* Αξίζει εδώ να αναφερθούμε εδώ στον κριτήριο επιλογής του σχολικού έτους 1936 / 1937, στον πίνακα (5). Το σχολικό έτος αυτό, μας δίνει ενδεικτική εικόνα για την μορφή της Ξένης εκπαίδευσης στο χρόνο της υπογραφής της Αγγλοαιγυπτιακής Συνθήκης του 1936, για την οριστική αποχώρηση των Βρετανών από την Αίγυπτο, ενώ ήταν η ίδια χρονιά της συνοδού του Μοντρέ, που υπογράφηκε η Συνθήκη κατάργησης των διομολογήσεων στις 8 Μαΐου 1937.

* Από τον αριθμό των μαθητών στα ελληνικά σχολεία που αναφέρεται στον πίνακα 5, παρατηρούμε μια διαφορά μεταξύ της αιγυπτιακής απογραφής και των στατιστικών στοιχείων που αναφέρονται στο βιβλίο «*Τα εν Αιγύπτω Ελληνικά Εκπαιδευτήρια*», σχετικά με τον αριθμό των μαθητών κατά το σχολικό έτος 1954/ 1955. Συγκεκριμένα, η επίσημη απογραφή της Κυβέρνησης της Αιγύπτου, αναφέρει ότι υπάρχουν **10.877** μαθητές στα αιγυπτιακά ελληνικά σχολεία, ενώ ο *Λεωνίδας Μαρκαντωνάτος* στην έρευνά του κατά το 1957, τονίζει ότι υπάρχουν **9.114** μαθητές κατά το ίδιο σχολικό έτος. Βλ. Η Ετησία Απογραφή του Υπουργείου Παιδείας της Αιγύπτου (al Ma' ref), η Απογραφή από 1950 μέχρι το 1953, Εθνικό Τυπογραφείο (al Ameriat), Κάιρο, 1954, σ. 20. Και βλ., Λεωνίδας Μαρκαντωνάτος (1957). *Τα εν Αιγύπτω*, ο.π., σ, 43.

σχολείων και των ξένων γενικότερα, πριν εκδοθούν οι διαδικασίες αραβοποίησης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, είναι πως η διαχείριση αυτών των σχολείων είναι ελεύθερη να συνεχίσει το έργο της ή να παύσει, χωρίς οποιοδήποτε έλεγχο από την κυβέρνηση, καθώς «η Κυβέρνηση δεν μπορεί να εμποδίσει καμία ξένη κοινότητα να κλείσει οποιοδήποτε σχολείο δικό της».⁸³³

Στην πραγματικότητα, αν και ο αιγυπτιακός Τύπος και η κυβέρνηση αναγνώριζαν τον διαφωτιστικό ρόλο των ελληνικών σχολείων στην Αίγυπτο, επιτίθονταν κατά καιρούς στη λειτουργία της ξένης εκπαίδευσης γενικά, επειδή αυτή γινόταν με τους δικούς της κανόνες και την έλλειψη οποιασδήποτε εποπτείας από την αιγυπτιακή κυβέρνηση, είτε στα προγράμματα σπουδών και στο διορισμό δασκάλων και διευθυντών είτε στην μορφή της ιδιοκτησίας του ξένου σχολείου, μορφή που θα αντιμετώπισει η αιγυπτιακή κυβέρνηση μετά το 1952, όπως θα εξεταστεί στο επόμενο σημείο.

- **Η εμφάνιση της έννοιας του αιγυπτιακού εθνικισμού και ο αντίκτυπός της στην αιγυπτιώτικη εκπαίδευση**

Τα πρώτα επίσημα βήματα της Αιγύπτου, για να εποπτεύσει το σύστημα λειτουργίας των ξένων σχολείων, συνέπεσαν με την άνοδο του αιγυπτιακού εθνικισμού, με κίνητρο να απαλλαχθεί η Αίγυπτος από την βρετανική κατοχή. Το συμβάν αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της εθνικής συνείδησης μετά την επανάσταση του 1952 εναντίον οποιασδήποτε μορφής αποικιοκρατίας στην Αίγυπτο, σύμφωνα με την πρώτη Δήλωση της Επανάστασης της 23^{ης} Ιουλίου του 1952.⁸³⁴ Γενικά, οι αιγυπτιακές πολιτικές εξελίξεις, μετά την κατάργηση των Διομολογήσεων του 1937, επέδρασαν καθοριστικά πάνω στο σύνολο των Αιγυπτιωτών, αφού οι προσπάθειες του αιγυπτιακού εθνικού κινήματος «καρποφόρησαν για περισσότερη εθνική ανεξαρτησία και περιορισμό των προνομίων των ξένων στη χώρα».⁸³⁵

Ο αιγυπτιακός Τύπος προώθησε την αντίληψη ότι η ξένη εκπαίδευση στην Αίγυπτο ήταν ένα από τα μέσα που υποστήριζαν την παρουσία και τη συνέχιση της βρετανικής κατοχής μέσα στη χώρα. Οι αιγυπτιακές εφημερίδες *al Masa'a*, *al Helal*

⁸³³ Al Ahram, 13 06. 1956, σ. 3.

⁸³⁴ Σχετικά βλ., Η Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, Αρχείο του προέδρου Νάσσερ, Συλλογή ομιλιών του Προέδρου, η πρώτη Δήλωση της Επανάστασης. Και βλ., Al Masry, 24. 07. 1952, σ. 2· Al Muşawer, 31. 10. 1952, σ. 8.

⁸³⁵ Αλέξανδρος Κιτρορέφ (1984). «Ελληνική Παροικία στην Αίγυπτο και ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, η Περίπτωση του Εθνικού Απελευθερωτικού Συνδέσμου», *Μνήμων* 9 (1984), σ. 2, 3.

και *al Ġomhoria* συνέδεσαν τη βρετανική κατοχή με την ελευθερία που δόθηκε στην ξένη εκπαίδευση να λειτουργεί τα σχολεία της ανεξάρτητη από την κυβερνητική εποπτεία στην Αίγυπτο. Το δημοσιογραφικό περιεχόμενο στον αιγυπτιακό Τύπο περιστρεφόταν γύρω από τέτοιες παραθέσεις: «Ο ιμπεριαλισμός βρήκε πρόσφορο το έδαφος για να διεισδύσει στη χώρα μας και άρχισε να καταλαμβάνει την Αφρική μέσω της εκπαίδευσης»,⁸³⁶ «η Βρετανική κατοχή και η εκμετάλλευση της εκπαιδευσεως προς όφελος του Ιμπεριαλισμού»,⁸³⁷ «ο ιμπεριαλισμός επιχείρησε να διεισδύσει στις σκέψεις των παιδιών μας από 132 ετών και η χώρα απέτυχε πολλές φορές να θέσει αυτά τα σχολεία υπό την παρακολούθησή της», κατά την αντίληψη του αιγυπτιακού Τύπου.⁸³⁸

Όπως είναι εμφανές, η πεποίθηση του αιγυπτιακού Τύπου στο θέμα της σύνδεσης του ιμπεριαλισμού με την παρουσία ξένων σχολείων στην Αίγυπτο, θεωρείται ότι οφείλεται στο γεγονός ότι εδώ και πολλά χρόνια η ξένη εκπαίδευση λειτουργούσε με τους δικούς της κανονισμούς, μακριά από οποιαδήποτε εποπτεία από την αιγυπτιακή κυβέρνηση. Αν και η δραστηριότητα της ξένης εκπαίδευσης ξεκίνησε στην Αίγυπτο από το πρώτο τέταρτο του δέκατου ένατου αιώνα, δεν υπόκειτο σε αποτελεσματική κυβερνητική εποπτεία παρά μόνο ένα χρόνο πριν από το τέλος της μεταβατικής περιόδου της Συνθήκης του Μοντρέ, δηλαδή το 1949. Κατά την περίοδο αυτή, η παροικιακή εκπαίδευση βρέθηκε αντιμέτωπη με τον ταχύ μετασχηματισμό της Αιγύπτου σε εθνικιστικό επίπεδο, όπου ξεκίνησε το φαινόμενο της *Αφύπνισης των Ιθαγενών* εναντίον της βρετανικής κατοχής, όπως είχε περιγραφεί σε μια ελληνική διπλωματική έκθεση από το Κάιρο.⁸³⁹ Η *αφύπνιση* αυτή συνέβαλε, κατά κάποιο βαθμό, στην επιτυχία της αιγυπτιακής κυβέρνησης στην εφαρμογή του πρώτου νόμου 38/1948 περί της Ξένης Εκπαίδευσης στην Αίγυπτο, γεγονός που επιβεβαιώνεται από πέντε μη επιτυχημένες αιγυπτιακές απόπειρες, από το 1872 έως το 1948, προκειμένου να τεθούν τα ξένα σχολεία υπό την εποπτεία του Υπουργείου Παιδείας.⁸⁴⁰

⁸³⁶ *Al Masa'a*, 6. 01. 1962, σ. 1. Και στην ίδια γραμμή βλ., *Al Masa'a*, 7, 8. 01. 1962.

⁸³⁷ *Al Ġomhoria*, 15. 01. 1962, σ. 1, 3. Και στην ίδια γραμμή βλ., *Al Ġomhoria*, 2. 11. 1961, σ. 3.

⁸³⁸ *Al Helal*, 11. 11. 1954, σ. 11, 12.

⁸³⁹ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1952/48/1/1/1, Απόρρητο, Έκθεση περί της σημερινής θέσεως του Αιγυπτιώτου Ελληνισμού, Κάιρο, ο πρόξενος Καΐρου Θ. Α. Γεωργιάδης προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 10.06.1952.

⁸⁴⁰ Η πρώτη προσπάθεια της Αιγύπτου για την εποπτεία της ξένης Εκπαίδευσης, ήταν κατά το 1872, ενώ η δεύτερη προσπάθεια ήταν το 1881 με τον διορισμό του Συμβούλιου Ανώτατης Εκπαίδευσης της κυβέρνησης. Η τρίτη προσπάθεια ήταν το 1890, αφού ο Υπουργός Παιδείας, *Alī Mubarak Pασάς*, παρουσίασε στην αιγυπτιακή κυβέρνηση μια νομοθεσία που πρόκειται να

Στις 5 Ιουλίου 1934, ο Αιγύπτιος βασιλιάς Fouad A', υπέγραψε τον Νόμο 40/1934. Στο πρώτο του άρθρο όριζε ότι όλα τα ξένα σχολεία θα λειτουργούν υπό της επιθεώρησης του Υπουργείου Παιδείας (*Al Ma' erf*).⁸⁴¹ Αλλά ο Νόμος είχε αδρανοποιηθεί και δεν εφαρμόστηκε. Μετά την αποτυχία εφαρμογής του πρώτου αιγυπτιακού νόμου περί της ξένης εκπαίδευσης, ο Αιγύπτιος νομοθέτης ήταν έτοιμος να θεσπίσει έναν άλλο νόμο, εκμεταλλευόμενος το τέλος της μεταβατικής περιόδου της Συνθήκης του Μοντρέ. Στις 27 Μαρτίου 1948, ο βασιλιάς Farouq A',⁸⁴² ενέκρινε την απόφαση του αιγυπτιακού κοινοβουλίου και εξέδωσε τον νόμο 38/1948, που αποτέλεσε τον πρώτο νόμο που εφαρμόστηκε για τα ξένα σχολεία της Αιγύπτου.⁸⁴³ Ο εν λόγω νόμος υπήρξε αφενός η πρώτη ρεαλιστική αιγυπτιακή προσπάθεια για την εποπτεία της ξένης εκπαίδευσης στην Αίγυπτο, αφετέρου, αποτελούσε την πρώτη ένδειξη ανησυχίας για το μέλλον της αιγυπτιακής εκπαίδευσης στην Αίγυπτο. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει το πρώτο άρθρο στον σχετικό νόμο μέσω του οποίου ορίζεται η μετονομασία όλων των μη κυβερνητικών σχολείων ως *ελεύθερα σχολεία* και όχι *ξένα*. Συγχρόνως, τα σχολεία αυτά θα υπόκεινται στο εξής στην Επιθεώρηση του Υπουργείου Παιδείας. Το 10^ο άρθρο του νόμου αρθ.38, επίσης αφορούσε το θέμα της διδασκαλίας της Αραβικής γλώσσας στα ξένα σχολεία και προέβλεπε ότι «η Αραβική Γλώσσα πρέπει να διδάσκεται υποχρεωτικά σε όλους τους μαθητές της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, ώστε το επίπεδο των μαθητών της αραβικής γλώσσας

εξασφαλίσει στο Υπουργείο την εποπτεία του μηχανισμού λειτουργίας των ξένων σχολείων στην Αίγυπτο. Η τελευταία προσπάθεια έρχεται μετά 44 χρόνια, στις 5 Ιουλίου 1934. Σχετικά βλ., J. Heyworth-Dunne, *Printing and Translations under Muḥammad 'Alī of Egypt: The Foundation of Modern Arabic*, *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, No. 3 (Jul., 1940), Cambridge University Press, pp. 325-349. Mohamed Rahid Reda, *Tarikh al Emam Mohamed Abdo: (H Iστορία του Ιμάμη Μοχάμεντ Αμπντό)*, Το Εθνικό Αιγυπτιακό Ίδρυμα Βιβλίου, Κάιρο, 2012, Τομέα Α, σ. 144. Και Gerges Salama, *Tarikh al Ta'lem al Agnaby: (H Ιστορία της Ξένης Εκπαίδευσης στην Αίγυπτο)*, ο.π., σ. 247. Amin Samy, *al Ta'lem fe Maṣr: (H Παιδεία στην Αίγυπτο)*, Η Τυπογραφία του Υπουργείου Παιδείας-al Ma' erf, Κάιρο, 1917, σ. 49. Ahmed Ezat Abdel Kareem, *Tarikh al Ta'alem fe 'Asr Ismail wa Tawfik 1862- 1882: (Ιστορία της Εκπαίδευσης στην Εποχή του Ισμαήλ και Ταοφίκ)*, Τομέα 2, τυπογραφείο του Υπουργείου Παιδείας - Al Ma' erf, Κάιρο, 1945. σ. 833.

⁸⁴¹ Σχετικά βλ., Η Κυβερνητική Εφημερίδα, ο Νόμος αριθ. 40/1934, Κάιρο, η Κυβερνητική Τυπογραφία al Ameriat, 5 Ιουλίου 1934.

⁸⁴² Ο Βασιλιάς Farouq A' (11 Φεβρουαρίου 1920 – 18 Μαρτίου 1965) ήταν ο τελευταίος Βασιλιάς της Αιγύπτου, διαδεχόμενος τον πατέρα του, Fouad A', το 1936. Στις 26 Ιουλίου του 1952, ο βασιλιάς Farouq παραιτήθηκε από το θρόνο της χώρας του, με την επανάσταση του Ιουλίου. Η βιβλιογραφία για την ιστορία των Γίων του Mohamed 'Alī, είναι πλουσιότατη. Αναφέρουμε ενδεικτικά: A. McDermott (1988). *Egypt from Nasser to Mubarak: A Flawed Revolution*, London, Croom Helm, p. 16. Selma Botman (1985). *The Rise and Experience of Egyptian Communism: 1919- 1952*, Volume 18, Issue 1, Spring 1985, University of Southern California, Pages 49-66. J. Heyworth-Dunne, *Printing and Translations under Muḥammad 'Alī of Egypt*, ο.π., pp. 325-349.

⁸⁴³ Antawan Sofir, *Moheit al- Tashri 'at (η Εγκυκλοπαίδεια Νομοθεσίας 1856 – 1952)*, ο.π, σ, 1006.

στα *ελεύθερα σχολεία*, να είναι το ίδιο με το επίπεδο των μαθητών στα δημόσια σχολεία». ⁸⁴⁴

Μάλιστα, πριν από αυτόν τον νόμο, τα αιγυπτιώτικα σχολεία δεν ήταν υποχρεωμένα να εντάξουν τη διδασκαλία της αραβικής γλώσσας στο εκπαιδευτικό τους πρόγραμμα. Μερικά αιγυπτιώτικα σχολεία πρόσθεσαν την αραβική γλώσσα μόνο ως προαιρετικό μάθημα, όπως θα εξετάσουμε στη συνέχεια. Για αυτόν τον λόγο, καταγράφεται ότι, μετά την έκδοση του νόμου, ο αιγυπτιώτικος Τύπος ώθησε την επιτακτική ανάγκη προσαρμογής «συστηματικότερον» στη νέα κατάσταση μέσω «της συστηματοποίησεως της διδασκαλίας της αραβικής γλώσσας». ⁸⁴⁵ Ταυτόχρονα όμως η αλεξανδρινή εφημερίδα «Ταχυδρόμος» θεώρησε ότι, στο πλαίσιο της προσαρμογής σε νέες συνθήκες, πρέπει να αυξηθεί και η ανάγκη ενίσχυσης της διδασκαλίας της θρησκευτικής μόρφωσης, της ελληνικής γλώσσας και της εθνικής ιστορίας της Ελλάδας, αφού: «αποτελούν την βάση των εκπαιδευτικών μας επιδιώξεων εις όλας τας εκπαιδευτικάς βαθμίδας». ⁸⁴⁶ Εδώ βλέπουμε ότι ο νόμος οδήγησε τον αιγυπτιώτικο Τύπο να αισθανθεί την ανάγκη προώθησης του ελληνικού εθνικισμού στα αιγυπτιώτικα σχολεία για να αντιμετωπιστεί η άνοδος του εθνικισμού στην Αίγυπτο, ο οποίος εκπροσωπήθηκε με την επιβολή της διδασκαλίας της αραβικής γλώσσας και αργότερα της αραβικής ιστορίας.

Παράλληλα, ο αιγυπτιώτικος Τύπος έφερε στο φως την αντίθεση μερικών Αιγυπτιωτών Ελλήνων στην εκμάθηση της αραβικής, οι οποίοι πρότειναν να αντιμετωπιστεί αυτό το μέτρο μέσω της αύξησης της διδακτέας ύλης η οποία θα ενισχύει με τη σειρά της την ταυτότητα του ελληνισμού στα αιγυπτιώτικα σχολεία. Οι αντίθετες φωνές στη διδασκαλία της αραβικής γλώσσας δικαιολογούσαν την άρνησή τους με το επιχείρημα ότι η διδασκαλία των αραβικών στα αιγυπτιώτικα ελληνικά σχολεία αποτελούσε απειλή για τα κύρια στοιχεία του Ελληνισμού, δηλαδή την ελληνική γλώσσα και ταυτότητα. Το θέμα έφτασε στο σημείο που ο δημοσιογράφος στον «Ταχυδρόμο», Ντίνος Κουτσούμης, επικρίθηκε σφοδρώς όταν υποστήριξε ότι η αραβική γλώσσα πρέπει να διδάσκεται σε όλα τα ελληνικά σχολεία της Αιγύπτου. ⁸⁴⁷ Το αξιοσημείωτο εδώ είναι τα άρθρα που δημοσιεύθηκαν το 1936 στο αιγυπτιώτικο περιοδικό «Παναιγύπτια» και αντιτέθηκαν ξεκάθαρα στη διδασκαλία των αραβικών

⁸⁴⁴ Στο ίδιο, σ. 1006.

⁸⁴⁵ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 6. 10. 1949, σ. 1, 4.

⁸⁴⁶ Στο ίδιο.

⁸⁴⁷ Shaker Moussa 'Alī Moussa (2015). Η Εικόνα των Αράβων στην Ελληνική Αιγυπτιώτικη Λογοτεχνία, *διδακτορική διατριβή*, Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιο Αθηνών, , σ. 446.

στα ελληνικά σχολεία. Ο αρθρογράφος, Π. Γερασής, με τον τίτλο: «τα ελληνικά σχολεία και η διδασκαλία των Αραβικών», επιβεβαίωσε στο πλαίσιο της ένστασής του για τη διδασκαλία των αραβικών στα αιγυπτιώτικα σχολεία ότι: «Τα ελληνικά σχολεία δεν ιδρύθηκαν προς τούτο. Οι ιδρυταί των Σχολείων μας τα ηθέλησαν ευτυχώς *ελληνικά σχολεία*, σκοπόν έχοντα την διατήρησιν και την εξάπλωσιν των ελληνικών γραμμάτων και της ελληνικής Παιδείας και όχι των ξένων τοιούτων».⁸⁴⁸

Αν επιστρέψουμε στον πρώτο νόμο (38/1948) περί της ξένης εκπαίδευσης στην Αίγυπτο, θα παρατηρήσουμε ότι αυτός ο νόμος δεν όριζε συγκεκριμένο πρόγραμμα διδασκαλίας των αραβικών · επιβαλλόταν μόνο να χορηγείται σε έκαστο μαθητή το πιστοποιητικό πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, εκτός αν αποδεικνυόταν στην κατάθεσή του ότι σπούδαζε την αραβική γλώσσα, ενώ τα ξένα σχολεία ήταν ελεύθερα να εντάξουν ή όχι στο πρόγραμμά τους τη διδασκαλία των αραβικών ή όχι. Αυτό φαίνεται και σε μια επιστολή που απέστειλε η αιγυπτιακή εκπαιδευτική ζώνη στην Αλεξάνδρεια προς την ελληνική κοινότητα Αλεξάνδρειας (ΕΚΑ). Η επιστολή αναφερόταν σε δύο Αιγύπτιους εκπαιδευτικούς της Αραβικής γλώσσας στο δημοτικό σχολείο της ΕΚΑ, που υπέβαλαν καταγγελία στην εκπαιδευτική ζώνη Αλεξάνδρειας κατά της ΕΚΑ, μετά την απόλυσή τους από το ελληνικό σχολείο. Η επιστολή στάλθηκε στα αραβικά στο Διοικητικό Συμβούλιο της κοινότητας, το οποίο απάντησε ότι η Εφορεία Σχολείων της Παροικίας αποφάσισε να καταργήσει τη διδασκαλία των Αραβικών στις δυο πρώτες τάξεις όλων των δημοτικών σχολείων της Παροικίας λόγω του φόρτου του σχολικού προγράμματος.⁸⁴⁹

Η κατάργηση της διδασκαλίας των αραβικών στις δυο πρώτες τάξεις όλων των δημοτικών σχολείων της Παροικίας, έρχεται ουσιαστικά σε αντίθεση με αυτό που ζητούσαν οι ελληνικές διπλωματικές αρχές από την Παροικία, στο πλαίσιο της ομιλίας τους για την ανάγκη αναπροσαρμογής των Ελλήνων στις νέες συνθήκες, μετά την κατάργηση των Διομολογήσεων: «Υπό τας σήμερον διαμορφωθείσας συνθήκας, η γνώσις της Αραβικής είναι απαραίτητος και ως τούτου δι' όσους επιθυμούν να παραμείνουν εν Αιγύπτω η εκμάθησις της αραβικής επιβάλλεται».⁸⁵⁰

Φαίνεται από την έκδοση του νόμου 38/1948, ότι προετοιμαζόταν το έδαφος για άλλα πρόσθετα αυστηρά μέτρα, καθώς η αιγυπτιακή κυβέρνηση άρχισε να δίνει προσοχή στο ρόλο της Ξένης Εκπαίδευσης που παρέμενε εκτός οποιασδήποτε

⁸⁴⁸ Παναιγύπτια, 2. 05. 1936, σ. 15-16. Και βλ., Παναιγύπτια, 9. 05. 1936, σ. 14.

⁸⁴⁹ ΕΛΙΑ/ΑΕΚΑ/ απόρρητα, αριθμός Φ. 19, εξακρίβωσις καταγγελίας, 24.9.1951

⁸⁵⁰ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1951/95/2/3/2, Επιστολή της Πρεσβείας Καΐρου προς το ΥΠΕΞ, περί των Εκπαιδευτικών Ζητημάτων Αιγύπτου, 23. 01.1951.

κυβερνητικής επιθεώρησης και στην εμφάνιση των ξένων σχολείων στην χώρα.⁸⁵¹ Ως εκ τούτου, με την έκδοση του νόμου 38/1948 ξεκίνησε η εποχή της κυβερνητικής εποπτείας για την ξένη εκπαίδευση. Κάτι τέτοιο αναδεικνύεται εμφανώς με τις διδακτικές ώρες της Αραβικής Γλώσσας που έχουν αυξηθεί, για πρώτη φορά από την εμφάνιση της Ξένης Εκπαίδευσης στην Αίγυπτο, αύξηση η οποία προκάλεσε βαθιά ανησυχία μεταξύ των Παροικιών. Το 1950, ένα χρόνο μετά το τέλος της μεταβατικής περιόδου του Μοντρέ, πραγματοποιήθηκε η Γενική Συνέλευση της ελληνικής κοινότητας Αλεξάνδρειας, μέσω της οποίας έγινε αναφορά στην ανησυχία της Παροικίας από την αύξηση διδακτικών ωρών της αραβικής γλώσσας. Σύμφωνα με τον πρόεδρο της ΕΚΑ Δημήτριο Ζερμπίνη, τα αιγυπτιώτικα σχολεία κατά το σχολικό έτος 1948/1949, έχουν αναδιαμορφώσει τα προγράμματα σπουδών τους, λόγω αύξησης των ωρών διδασκαλίας της Αραβικής Γλώσσας, έπειτα από την έκδοση του νόμου 38/1948.⁸⁵²

Συγκεντρώνει την προσοχή μας το γεγονός ότι, πριν την έκδοση του νόμου 38/1948, η αραβική γλώσσα διδασκόταν στα σχολεία της ΕΚΑ ως μη υποχρεωτικό μάθημα και μάλιστα στα αιγυπτιώτικα σχολεία Δημοτικής Εκπαιδευσεως Αρρένων μόνο.⁸⁵³ Επιπλέον, η διδασκαλία των αραβικών ξεκινάει από την 4^η τάξη στα

⁸⁵¹ Αξίζει να σημειωθεί ότι τα άρθρα του νόμου 38/1948 δεν έχουν ασχοληθεί με τον μηχανισμό λειτουργίας των ξένων σχολείων, ούτε με το σύστημα διορισμού του εκπαιδευτικού προσωπικού ούτε με τους ιδιοκτήτες των ξένων σχολείων, σε αντίθεση με τους ακόλουθους νόμους, μετά την Επανάσταση του 1952. Αξίζει να αναφερθεί επίσης ότι το πρόγραμμα σπουδών και εξετάσεων, που συνιστά τον βασικό μηχανισμό λειτουργίας των σχολείων, στα ξένα σχολεία δεν είχε ακόμη τεθεί στην επιθεώρηση του κράτους. Το ίδιο και το ημερολόγιο διδασκαλίας. Παραδείγματος χάριν, το σχολικό έτος στα αιγυπτιώτικα ελληνικά σχολεία ξεκινάει και τελειώνει ταυτόχρονα με το σχολικό έτος στην Ελλάδα. Επιπλέον, οι εβδομαδιαίες διακοπές για τα ξένα σχολεία ήταν την Κυριακή, ενώ στα αιγυπτιακά σχολεία – ιδιωτικά και δημόσια-, οι εβδομαδιαίες διακοπές ήταν την Παρασκευή. Αιγυπτιακές μελέτες, λοιπόν, υποστήριξαν ότι ένα από τα πολιτικά σχέδια της Βρετανικής Κατοχής στην Αίγυπτο, ήταν «να διαδώσει τον αποικιακό πολιτισμό» μεταξύ του αιγυπτιακού λαού μέσω της ανάπτυξης και υποστήριξης παρουσίας της ξένης εκπαίδευσης στην Αίγυπτο, αναφέροντας ότι ο αριθμός των ξένων σχολείων και εκπαιδευτήριων έχει αυξηθεί από τα 152 ξένα σχολεία με την έναρξη της βρετανικής κατοχής του 1882, στα 637 σχολεία κατά το 1927. Βλ., Morsy Ahmed, Said Ismail Ali, *Tarikh Al Ta'alem fe Misr: (Η Ιστορία της Εκπαίδευση στην Αίγυπτο)*, εκδ. 'Alam al Koutob, Κάιρο, 1971, σ. 360, 365· Email Fahmy (1975). *Al Ta'alem fe Misr: (η Παιδεία στην Αίγυπτο)*, η βιβλιοθήκη του al Anghelo, Κάιρο, 1975, σ. 105, 136. Ahmed Ezat Salam (1945). *Tarikh Al Ta'alem fe Misr Mn 1863 Hatah 1882: (Η Ιστορία της Παιδείας στην Αίγυπτο από το 1863 μέχρι το 1882)*, εκδ. το Υπουργείο της Παιδείας/ al Ma' erf, Κάιρο, σ. 854-359.

⁸⁵² Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1951/95/2/3/2, Λόγος εκφωνηθείς υπό του Προέδρου κ. Δημητρίου Ζερμπίνη κατά την Γενική Συνέλευση της 3ης Δεκεμβρίου 1950, των μελών της Ελληνικής Κοινότητας Αλεξάνδρειας, τυπογραφία Γ. Μπόλλα, 1950.

⁸⁵³ Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι η Παροικία είχε πρωτοβουλίες για να διδάξει την αραβική γλώσσα στα αιγυπτιώτικα σχολεία, προτού επιβληθεί επίσημα σε ξένα σχολεία μετά το νόμο του 1948. Το χαρακτηριστικό παράδειγμα εδώ είναι η πρώτη Νυχτερινή Σχολή Αμπετείου στο Κάιρο, που ιδρύθηκε υπό της Ενώσεως Αποφοίτων Αμπετείου Σχολής κατά το σχολικό έτος 1934. Όπου ο κύριος σκοπός της Νυχτερινής Σχολής αυτής ήταν η Διδασκαλία των Αραβικών και Αγγλικών. Σχετικά βλ.,

Δημοτικά. Όσον αφορά στις ώρες διδασκαλίας στα Δημοτικά, παρατηρείται ότι ήταν μόνο 3 ώρες εβδομαδιαίως, ενώ στη Μέση Εκπαίδευση κυμαίνονταν από 4 μέχρι 5 ώρες εβδομαδιαίως. Ωστόσο, παρατηρείται ότι η αραβική γλώσσα, πριν το σχολικό έτος 1948/1949, δεν διδασκόταν καθόλου στα αιγυπτιώτικα Σχολεία Θηλέων,⁸⁵⁴ ενώ κατά το σχολικό έτος 1948/1949, η Αίγυπτος αποφάσισε τη διδασκαλία της Αραβικής σε όλα τα ξένα σχολεία, Θηλέων και Αρρένων, από την 3^η τάξη του Δημοτικού αντί της 4^{ης}, ενώ παράλληλα αυξήθηκαν οι ώρες σε 6 εβδομαδιαίως.⁸⁵⁵ Παρακάτω βλέπουμε τον πίνακα (6) με το πρόγραμμα διδασκαλίας της αραβικής γλώσσας, που εφαρμόστηκε από την έναρξη του σχολικού έτους 1949 / 1950, σε όλα τα αιγυπτιώτικα σχολεία.

Πίνακας (6)

*Το πρόγραμμα διδασκαλίας των Αραβικών στα αιγυπτιώτικα σχολεία – σχολικό έτος 1949 / 1950.*⁸⁵⁶

Βαθμίδες	Αριθ. Ωρών
Δημοτικά	4 ώρες
Γυμνάσια	6 ώρες
Ανώτερες τάξεις του τμήματος Θετικών Επιστημών	5 ώρες

Από τον παραπάνω πίνακα (6) παρατηρείται ότι ο αριθμός των διδακτικών ωρών της αραβικής γλώσσας δεν έχει σταθεροποιηθεί σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης των αιγυπτιώτικων σχολείων. Παρόλο που, σύμφωνα με το άρθρο 10 του νόμου 38/1948, η διδασκαλία της Αραβικής έπρεπε να είναι 6 ώρες εβδομαδιαίως, στην πραγματικότητα η αραβική γλώσσα διδάσκεται μόνο 4 ώρες εβδομαδιαίως στα αιγυπτιώτικα δημοτικά σχολεία. Ως εκ τούτου, παρατηρούμε ότι οι Διπλωματικές αντιπροσωπείες στην ελληνική Πρεσβεία του Καΐρου, επεσήμαναν την εφαρμογή του νόμου 38/1948 και ότι πρέπει η Παροικία να «εληφθή ιδιαίτερα μέριμνα διά την εκμάθησιν της Αραβικής».⁸⁵⁷ Ωστόσο, η συνέπεια του πρώτου αιγυπτιακού νόμου

A.YΠ.EΞ/KY/1951/95/2/3/2, Ο διευθυντής των εκπαιδευτηρίων Ελληνικής Κοινότητας Καΐρου Π. Παϊδούσης προς την τον Γενικό Προξενείο Καΐρου, 31.01.1951.

⁸⁵⁴ A.YΠ.EΞ/KY/1951/95/2/3/2, Λόγος εκφωνηθείς υπό του Προέδρου κ. Δημητρίου Ζερμπίνη κατά την Γενική Συνέλευση της 3ης Δεκεμβρίου 1950.

⁸⁵⁵ Σχετικά βλ., Το άρθρο 10 από τον Νόμο 38/1948: Moheit al Tashri 'at (η Εγκυκλοπαίδεια Νομοθεσίας 1856 – 1952), ο.π., σ. 1006.

⁸⁵⁶ A.YΠ.EΞ/KY/1951/95/2/3/2, Λόγος εκφωνηθείς υπό του Προέδρου κ. Δημητρίου Ζερμπίνη κατά την Γενική Συνέλευση της 3ης Δεκεμβρίου 1950.

⁸⁵⁷ A.YΠ.EΞ/KY/1951/95/2/3/2, επιστολή της Ελληνικής Πρεσβείας Καΐρου προς το ΥΠΕΞ, περί των Εκπαιδευτικών Ζητημάτων Αιγύπτου, 23.01.1951.

περί της ξένης εκπαίδευσης, προκάλεσε τις διπλωματικές αντιπροσωπείες στην ελληνική Πρεσβεία του Καΐρου, να ζητήσουν από τους ηγέτες της Παροικίας να συνεργαστούν, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τον μελλοντικό ενδεχόμενο κίνδυνο να απειληθεί η ύπαρξη της Αιγυπτιακής Εκπαίδευσης στην Αίγυπτο. Ακριβέστερα, οι Διπλωματικές Αντιπροσωπείες επιβεβαιώνουν πως η διαμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών στα αιγυπτιακά σχολεία, αποτελεί σοβαρό μέλημα για τον μηχανισμό της Αιγυπτιακής Εκπαίδευσης, αναφέροντας ότι υπάρχουν δυο κυρίως ζητήματα που αφορούν τα προγράμματα αυτά:

A. Η αναπροσαρμογή των προγραμμάτων σπουδών στις τοπικές ανάγκες στην Αίγυπτο.

B. Η εξομοίωση της διδασκόμενης ύλης στις διάφορες κοινοτικές σχολές.⁸⁵⁸

- **Η εμφάνιση της ανησυχίας μέσα στα αιγυπτιακά σχολεία**

Στην πραγματικότητα, η πλήρης κατάργηση της Συνθήκης του Μοντρέ και των προνομίων των αλλοδαπών κατά το 1949, υπήρξε το έναυσμα για την έκδοση του νόμου 38/1948, τον οποίο η αιγυπτιακή κυβέρνηση έθεσε σε εφαρμογή με την έναρξη του σχολικού έτους το 1950/1951, προκειμένου το αιγυπτιακό Υπουργείο Παιδείας να έχει το δικαίωμα να θέσει όλα τα ξένα σχολεία υπό την εποπτεία του, χωρίς οποιαδήποτε παρέμβαση από την εξουσία των *Διομολογήσεων* που ασφαλώς είχε καταργηθεί. Ο αιγυπτιακός Τύπος ανέδειξε την έκθεση της Ενώσεως Ελλήνων Εκπαιδευτικών Αλεξάνδρειας και Κάτω Αιγύπτου σχετικά με τις πλευρές του «εκπαιδευτικού προβλήματος του Αιγυπτιακού Ελληνισμού».⁸⁵⁹ Η εν λόγω έκθεση έδειξε την ανάγκη προσαρμογής της λειτουργίας του εκπαιδευτικού συστήματος στον «τόπο» που βιώνει νέες συνθήκες και οι οποίες προέκυψαν μετά την λήξη της Συνθήκης του Μοντρέ.⁸⁶⁰ Μάλιστα, το πρώτο σχολικό έτος μετά τη λήξη της μεταβατικής περιόδου του Μοντρέ, το 1950/1951, ο Γενικός Πρόξενος της Αλεξάνδρειας, Σ. Λιάτης, τόνισε ότι οι Αιγυπτιώτες ανησυχούν για το μέλλον των παιδιών τους, ειδικά μετά από τα κυβερνητικά μέτρα, που αφορούν την ξένη εκπαίδευση στην Αίγυπτο. Ο Πρόξενος αναφέρει ότι υπάρχει μεταξύ των Αιγυπτιακών η νοσταλγική ανάμνηση ενός πρόσφατου ακόμη προνομιακού παρελθόντος, προσθέτοντας ότι «ο ελληνισμός δεν έπαυσε να διακατέχεται, καθ’

⁸⁵⁸ Στο ίδιο.

⁸⁵⁹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 11, 14. 05, 1949, σ. 1.

⁸⁶⁰ Στο ίδιο.

όλον το διαρρέυσαν έτος, από μίαν ανησυχία διά το μέλλον του, και μέλλον των τέκνων του, εις την χώραν ταύτην. Η ανησυχία αυτή, διάχυτος εις όλας τας τάξεις της παροικίας, ήτο ασφαλώς δικαιολογημένη».⁸⁶¹

Ίσως ήρθε αργά αυτή η επίσημη έκκληση από την διπλωματική Αρχή προς τους Αιγυπτιώτες Έλληνες να προσαρμοστούν με τις νέες συνθήκες, συνθήκες που αποτέλεσαν στοιχείο της ανόδου του αιγυπτιακού εθνικισμού. Από πολύ νωρίς, όμως, ακολουθώντας την υπογραφή της κατάργησης των ξένων προνομίων, το αιγυπτιώτικο περιοδικό «Παναιγύπτια», μέσω του Αιγυπτιώτη δικηγόρου *I. Μελέτιο*, τόνισε την αναγκαιότητα προσαρμογής στις νέες καταστάσεις, για να αποφευχθούν μελλοντικά μέτρα που θα λάμβανε η κυβέρνηση, με στόχο να ολοκληρώσει την ανεξαρτησία της από το ξένο στοιχείο και να επιδιώξει την επιτυχία της να επιβάλει τον εθνικισμό της: «υπό το νέον καθεστώς καλούμεθα να μετάσχωμεν κοινωνικώς και υλικώς της αιγυπτιακής ζωής συνδεόμενοι στενώτατα με τους ιθαγενείς».⁸⁶²

Με την έλευση της δεκαετίας του πενήντα, η προφητεία του αιγυπτιώτικου περιοδικού άρχισε να γίνεται πραγματικότητα, όπως παρατηρείται και από την ραγδαία εφαρμογή κυβερνητικών μέτρων που αφορούσαν το σύστημα λειτουργίας της ξένης εκπαίδευσης στην Αίγυπτο. Η πρώτη Υπουργική Απόφαση ήταν το διάταγμα με αρ.10026, το οποίο εκδόθηκε στις 20 Μαρτίου του 1951. Σύμφωνα με αυτό, συγκροτήθηκε μια υπουργική επιτροπή με βασικό καθήκον να επιθεωρεί το σύστημα λειτουργίας των ξένων σχολείων. Και η πρώτη απόφαση της Επιτροπής ήταν η διδασκαλία μαθήματος περί του Εθνικού Πολιτισμού της Αιγύπτου. Το σχετικό μάθημα καθιερωνόταν ως υποχρεωτικό, και έκαστος μαθητής δεν θα προαγόταν στο επόμενο σχολικό επίπεδο, παρά μόνο αφού περνούσε τη σχετική εξέταση σε αυτό το μάθημα. Χρειάζεται, όμως, να λάβουμε υπόψιν ότι η Επιτροπή αυτή δήλωσε πως το μάθημα του Εθνικού Πολιτισμού της Αιγύπτου, θα εφαρμοζόταν μόνο για τους Αιγύπτιους μαθητές ή όσους είχαν διπλή υπηκοότητα, μαζί με την Αιγυπτιακή, και φοιτούσαν στα ξένα σχολεία.⁸⁶³

Στην πραγματικότητα, παρατηρείται ότι μέχρι την έκρηξη Επανάστασης του 1952, δεν είχαν εμφανιστεί ακόμα σοβαρές ανησυχίες για το μέλλον της ξένης εκπαίδευσης στην Αίγυπτο. Αλλά, στις Έξι Αρχές της επανάστασης, υπήρχαν

⁸⁶¹ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1951/95/2/3/2, *Ανασκόπησις έτους 1950*, ο Γενικός Πρόξενος Αλεξανδρείας Α. Σ. Λιάτης προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 29. 01. 1951.

⁸⁶² Παναιγύπτια, 3. 04. 1937, σ. 8-9.

⁸⁶³ Το αιγυπτιακό Υπουργείο Παιδείας (al Ma'arif), η *Επίσημη Έκθεση για την ανάπτυξη της Παιδείας στην Αίγυπτο κατά το σχολικό 1951 – 1952*, εκδ. η Τυπογραφία Al Amariat, Κάιρο, 1952, σ. 14-21.

συγκεκριμένες προτροπές που έδειχναν ότι το νέο καθεστώς θα περιόριζε πιο σύντομα τη λειτουργία της ξένης εκπαίδευσης στη χώρα.⁸⁶⁴ Η δεύτερη από τις Έξι Αρχές της Επανάστασης ήταν η *εκρίζωση* κάθε μορφής Ιμπεριαλισμού στην Αίγυπτο.⁸⁶⁵ Μια από τις Μορφές Ιμπεριαλισμού, όπως την ερμήνευε ο Νάσσερ, είναι αυτή που σχηματίζεται από την *πνευματική Αποικιοκρατία της Παιδείας* στην Αίγυπτο.⁸⁶⁶

Συνεπώς, στα πρώτα χρόνια μετά την επανάσταση, ο αιγυπτιακός Τύπος αναδείκνυε τις δηλώσεις του Επαναστατικού Συμβουλίου ότι η Παιδεία στην Αίγυπτο θα είναι για όλους χωρίς διακρίσεις μεταξύ των Αιγύπτιων και των ξένων μαθητών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι πρώτες δηλώσεις του *Kamal al Den Housein*, ο οποίος ήταν ο πρώτος Υπουργός Παιδείας μετά την επανάσταση και μέλος του Επαναστατικού Συμβουλίου. Ο *Housein* ανακοίνωσε ότι οι μορφές της πολιτικής του *Ιμπεριαλισμού* στην Αίγυπτο οδήγησαν στον περιορισμό της λειτουργίας της αιγυπτιακής εκπαίδευσης, ενώ αντίθετα ο Αποικιοκρατισμός συνέβαλε στην ανάπτυξη και την άνθιση της ξένης εκπαίδευσης: «Έτσι μόνο, στην Χώρα μας οι πλούσιοι και οι ξένοι έχουν δικαίωμα στην Παιδεία, ενώ οι φτωχοί πρέπει να συνεχίσουν την ζωή τους στην άγνοια και στον αναλφαβητισμό».⁸⁶⁷

Οι πρώτες επίσημες δηλώσεις του Νάσσερ και του Υπουργού Παιδείας δείχνουν, κατά κάποιο τρόπο, το μέλλον της ξένης εκπαίδευσης στην Αίγυπτο. Το νέο καθεστώς στην Αίγυπτο θεώρησε, μετά από την έκρηξη της Επανάστασης, ότι η ύπαρξη της ξένης εκπαίδευσης στην Αίγυπτο αποτελεί «πραγματικό κίνδυνο» για τα συμφέροντα του αιγυπτιακού έθνους και την αιγυπτιακή κοινωνία, εάν δεν εποπτεύεται. Επειδή πιστεύεται ότι η παρουσία ξένων σχολείων και κυβερνητικών σχολείων οδηγεί στη διαίρεση του αιγυπτιακού έθνους σε δύο τάξεις, η πρώτη τάξη είναι οι πλούσιοι και ξένοι που είναι Φεουδάρχες, και η δεύτερη τάξη είναι οι

⁸⁶⁴ Σχετικά με τις Έξι Αρχές της επανάστασης βλ., Assem Al-Desoky (2007). *Major Landowners in Egypt: 1914-1952*, Dar Al-Shorouk, Cairo, σ. 45. Και βλ., Emin Poljarevic (2009), *Egypt, Revolution of 1952, International Encyclopedia of Revolution and Protest*, ed. Immanuel Ness, Blackwell Publishing, pp. 1076–1079.

⁸⁶⁵ Fayez Sayegh (1969). “The theoretical structure of Nasser’s nationalism”, *Arab Socialism*, E.J. Brill, 1969, σ. 101.

⁸⁶⁶ Η βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, Αρχείο του Νάσσερ, Συλλογή ομιλιών, το Συνέδριο των Αιγυπτίων Εκπαιδευτικών, 19 Αυγούστου 1954.

⁸⁶⁷ Al Ahram, 29. 08. 1953, σ. 6. Al Ahram, 1. 05. 1954, σ. 8. Al Ahram, 15. 07. 1954, σ. 6. Al Ahram, 10. 12. 1954, σ. 10, 11. Και βλ. Gerges Salama (1966), *Athr al Ehtelal al Bretany fe al Ta’alem al Qawmy al Masry: (η Επίδραση της Βρετανικής Κατοχής στην Εθνική Εκπαίδευση της Αιγύπτου)*, εκδ. η βιβλιοθήκη του Al Anghelo, Κάιρο, σ. 109.

Αιγύπτιοι που υποστηρίζουν την Επανάσταση του Ιουλίου.⁸⁶⁸ Ο Αιγύπτιος Ιστοριογράφος, *Youssef Al Qa'ed*, έγραψε σχετικά ότι πριν από την Επανάσταση του Ιουλίου, οι *Φεουδάρχες* στην Αίγυπτο είχαν τη δύναμη να επιλέγουν και να καθορίζουν ποιος πηγαίνει στο σχολείο και ποιος στερείται αυτό το δικαίωμα. Αυτή η δύναμη και η εξουσία, σύμφωνα με τον *Al Qa'ed*, στερούσαν πολλούς Αιγύπτιους από την εκπαίδευση.⁸⁶⁹

Υπό το πνεύμα αυτών των απόψεων, το νέο καθεστώς κινήθηκε προκειμένου να ελέγξει όλες τις μορφές της μη κυβερνητικής εκπαίδευσης, καθώς πίστευε ότι αυτή η μορφή εκπαίδευσης συνδεόταν είτε με «αποικιακούς πράκτορες» είτε με τους «φεουδάρχες».⁸⁷⁰ Ως εκ τούτου, παρατηρείται ότι ο αιγυπτιακός Τύπος έφερε στο φως μια επίσημη δήλωση του *Hamdy Hafez*, Προϊστάμενου της Υπηρεσίας Πληροφοριών της Αιγύπτου, μέσα από την οποία τόνιζε ότι η αυξημένη εθνική συνείδηση των Αιγυπτίων μετά την Επανάσταση του Ιουλίου, οδηγεί την κυβέρνηση στην Αναθεώρηση του θεσμού των ξένων σχολείων, και στη δημιουργία μόνιμης υπουργικής επιτροπής, με κύριο σκοπό να παρακολουθεί την λειτουργία της ξένης εκπαίδευσης.⁸⁷¹

Από την άλλη πλευρά, σημειώνεται ότι οι διπλωματικές αντιπροσωπεΐες της Ελληνικής Πρεσβείας Καΐρου έθεσαν συγκεκριμένη λύση για την αντιμετώπιση αυτών των νέων τυπικών συνθηκών. Η πρόταση ήρθε λίγες μέρες πριν από την έκρηξη της Επανάστασης του Ιουλίου το 1952: Ο Γενικός Πρόξενος Καΐρου, *Θ. Α. Γεωργιάδης*, στέλνει μια απορριπτική Έκθεση προς το ΥΠ.ΕΞ, μέσω της οποίας τίθεται *επείγουσα λύση* ενώπιον των ηγετών της Παροικίας, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι αναμενόμενες κρίσεις των αιγυπτιώτικων σχολείων. Η επείγουσα αυτή λύση είναι να ενισχυθεί ο ρόλος των επαγγελματικών σχολείων μέσω της αύξησης του αριθμού τους.⁸⁷²

⁸⁶⁸ Mohamed Ahmed Ghanam (1983). *Al Tafqer Al Estratijy fi Al Tarbia wa Al Tale'em* (η Στρατηγική Σκέψη στην Εκπαίδευση), Περιφερειακό Γραφείο Εκπαίδευσης της UNESCO στον Αραβικό Κόσμο, σ. 110.

⁸⁶⁹ Al Ahram, 5. 07. 2002. Και βλ., Farida al Naqash (2014). *Al 'Arab wa As'elat Al Hawia* (ο Αραβικός Κόσμος και οι τα Ζητήματα της Ταυτότητας), εκδ. η Αιγυπτιακή Γενική Αρχή Βιβλίου, Κάιρο, σ. 15, 16.

⁸⁷⁰ Tharwat 'Alī Al Deeb, *Al Tale'em Al Khas wa Al Tahawlat Al Ektsadia fi Al Mogtama'a Al Mişry: (Η Ιδιωτική Εκπαίδευση και ο Οικονομικός Μετασχηματισμός στην Αιγυπτιακή Κοινωνία)*, εκδ. Πανεπιστήμιο Ain Shams, Κάιρο, 1992, σ. 2.

⁸⁷¹ Al Ahram, 5. 12. 1955, σ. 8.

⁸⁷² Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1952/48/1/1/1, Απόρρητο, Έκθεση περί της σημερινής θέσεως του Αιγυπτιώτου Ελληνισμού, ο Πρόξενος Καΐρου Θ. Α. Γεωργιάδης προς το ΥΠΕΞ, Κάιρο, 10. 06. 1952.

Δύο χρόνια μετά την Επανάσταση του Ιουλίου, ο Νάσσερ διορίστηκε από το Επαναστατικό Συμβούλιο Διοίκησης ως Πρωθυπουργός της Αιγύπτου και συγκεκριμένα στις 26 Φεβρουαρίου 1954. Με την άνοδό του στην εξουσία, ο Νάσσερ απέκτησε ισχυρή δυναμική για να εφαρμόσει την ιδεολογία του εναντίον της πνευματικής αποικιοκρατίας της Παιδείας στην χώρα, όπως είχε ήδη εκφράσει.⁸⁷³

Μετά την άνοδο του Νάσσερ στην εξουσία, παρατηρείται ότι ο Έλληνας Πρέσβης στο Κάιρο, Μ. Μίλας, έστειλε μια έκθεση προς το ΥΠ.ΕΞ στην οποία προτείνει νέο σχέδιο σχετικά με τη θέση του Ελληνισμού στην Αίγυπτο. Στο δεύτερο σημείο της εν λόγω έκθεσης, που αφορά στη θέση της αιγυπτιακής εκπαίδευσης στην Αίγυπτο, ζητά μεγαλύτερη αυστηρότητα και αύξηση στην είσπραξη των διδασκτρών από τα σχολεία της παροικίας: «Αρκεί να αναφέρω ότι κατόπιν προσωπικής μου ερεύνης πρόκειται εφέτος να τραπούν προς ξένα σχολεία με καταβολήν μεγάλων διδάκτρων πολλοί απόφοιτοι των δημοτικών σχολείων και γυμνασίων μας δωρεάν φοιτούντες διότι αι οικογένειά των δεν έχουν ΔΗΘΕΝ τα μέσα».⁸⁷⁴

Πράγματι, κατά τον Ισολογισμό της ΕΚΚ, το έλλειμμα προϋπολογισμού του Παρθεναγωγείου στην Κοινότητα Καΐρου το 1959 ήταν κατά 6.029 αιγυπτιακές λίρες, αφού τα έξοδα ήταν 16.057 αιγυπτιακές λίρες και τα έσοδα ήταν μόνο 9.982 αιγυπτιακές λίρες.⁸⁷⁵ Συνεπώς, ο Πρέσβης ζητάει μεγαλύτερη αυστηρότητα από την Παροικία για την είσπραξη των διδασκτρών, τη στιγμή που κατά τη γνώμη του υπάρχουν κάποιοι Αιγυπτιώτες απόφοιτοι δημοτικών και γυμνασίων που «ΔΗΘΕΝ» δεν μπορούν να πληρώσουν τα δίδακτρα των αιγυπτιακών σχολείων, ωστόσο πηγαίνουν σε ξένα ιδιωτικά σχολεία και πληρώνουν μεγάλα δίδακτρα.⁸⁷⁶

Εν τω μεταξύ, ο Νάσσερ υπέγραψε στις 19 Οκτωβρίου 1954 Συνθήκη οριστικής αποχώρησης των βρετανικών στρατιωτικών δυνάμεων από την περιοχή της διώρυγας

⁸⁷³ Η βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, Το Αρχείο Ομιλιών Προέδρου Νάσσερ, το Συνέδριο των Εκπαιδευτικών, 19 Αυγούστου 1954. Και σχετικά με την άνοδο του Νάσσερ στην εξουσία βλ., Anthony Nutting (1972). *Nasser, E.P. Dutton and C^o, Boston Massachusetts*, σ. 52. Και βλ., Hazem Kandil (2014). *Soldiers, Spies, and Statesmen Egypt's Road to Revolt*, Verso Books, London, 2014, σ. 82.

⁸⁷⁴ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1954/62/1/1/1, ο Πρέσβης Μ. Μίλας προς το ΥΠ.ΕΞ, Κάιρο, 25. 05. 1954.

⁸⁷⁵ Πιο Αναλυτικά σχετικά με τον προϋπολογισμό στην Ελληνική Κοινότητα Καΐρου βλ., ΕΛΙΑ, *Ισολογισμός τους 1959 ΑΕΚΚ*, σ. 59, 60, 61, 62.

⁸⁷⁶ Πιο αναλυτικά σχετικά με το σύστημα της είσπραξης των διδασκτρών στα αιγυπτιακά σχολεία, βλ. ΕΛΙΑ, *Λογοδοσία έτους 1959 ΑΕΚΑ*, σ. λθ, και 63. Επίσης και βλ., ΕΛΙΑ, *Ισολογισμός τους 1959 ΑΕΚΚ*.

του Σουέζ εντός των επόμενων είκοσι μηνών, μέχρι δηλαδή τον Ιούνιο του 1956.⁸⁷⁷ Ταυτόχρονα, σημειώνεται ότι η Αίγυπτος άρχισε να μεταλλάσσεται ιδεολογικά. Συμπίπτοντας με τις αγγλοαιγυπτιακές διαπραγματεύσεις, ο Νάσσερ δήλωσε στην ομιλία του ενώπιον των συμμετεχόντων στο συνέδριο Σωματείου των Αιγυπτίων Εκπαιδευτικών, ότι η Συνθήκη της απομάκρυνσης των Βρετανικών Δυνάμεων από την Αίγυπτο, είναι μόνο η αρχή στο δρόμο προς μια πλήρη απελευθέρωση για την Παιδεία στην Αίγυπτο από την πνευματική αποικιοκρατία.⁸⁷⁸

Από αυτό το σημείο και μετά, γίνεται αντιληπτό ότι ο ρόλος του αιγυπτιακού Τύπου στην διαμόρφωση των γεγονότων έχει κλιμακωθεί. Ο Τύπος της Αιγύπτου προώθησε την κυβερνητική ανάγκη να ληφθούν κάποια μέτρα με τα οποία θα συγκροτούνταν ειδικός κανονισμός σχετικά με τους όρους της ιδιοκτησίας ξένου σχολείου, νέα κριτήρια σχετικά με το πρόγραμμα σπουδών στα ξένα σχολεία και με την επιλογή των διευθυντών και των εκπαιδευτικών.⁸⁷⁹ Δύο μήνες μετά από αυτό το δημοσίευμα, η αιγυπτιακή κυβέρνηση εξέδωσε μια υπουργική ανακοίνωση που ανέφερε ότι, από το σχολικό έτος του 1956 / 1957, θα επιβαλλόταν η διδασκαλία των Αραβικών και των Θρησκευτικών ως υποχρεωτικά μαθήματα σε όλες τις εκπαιδευτικές τάξεις στα Ξένα σχολεία. Παράλληλα, το Υπουργείο Παιδείας επιβεβαίωσε ότι θα κλείσει ή θα τεθεί υπό τον έλεγχο της κυβέρνησης, οποιοδήποτε σχολείο παραβιάζει τις υπουργικές αποφάσεις.⁸⁸⁰

Η εντατικοποίηση του ελέγχου της αιγυπτιακής κυβέρνησης κατά των ξένων σχολείων, σημειώθηκε σαφώς το 1955 και το πρώτο μισό του 1956, για πρώτη φορά από την έναρξη της λειτουργίας της ξένης εκπαίδευσης στην Αίγυπτο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η πρώτη απόφαση κατά ξένου σχολείου, όπου το Υπουργείο Παιδείας επέσπευσε την εφαρμογή του νομικού πλαισίου για τα σχολεία που παραβίαζαν τα υπουργικά διατάγματα. Πιο συγκεκριμένα, τον Ιούνιο του 1956, το Υπουργείο Παιδείας αποφάσισε να κλείσει δυο ξένα σχολεία στο Κάιρο, διότι δεν διδάχθηκαν τα Αραβικά και τα μαθήματα Εθνικού Πολιτισμού της Αιγύπτου ως υποχρεωτικά μαθήματα.⁸⁸¹

⁸⁷⁷ Σχετικά με την Συνθήκη βλ., Γιάννης Σακκάς, Ο Νάσσερ και η αγγλική βάση του Σουέζ. Ένας συνδυασμός παραγόντων στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου συνέβαλε στην αποχώρηση των Βρετανών από την Αίγυπτο, Καθημερινή, Κυριακή, 22. 09. 2013.

⁸⁷⁸ Η βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, το Αρχείο Ομιλιών Προέδρου Νάσσερ, το Συνέδριο των Εκπαιδευτικών, 19 Αυγούστου 1954.

⁸⁷⁹ Al Ahram, 5. 12. 1955, σ. 8.

⁸⁸⁰ Al Ahram, 5. 02. 1956, σ. 3.

⁸⁸¹ Al Ahram, 14. 06. 1956, σ. 9. Και βλ., Al Ahram, 19. 06. 1956, σ. 9.

Σημειώνεται ότι πρόκειται για το πρώτο κλείσιμο που καλύφθηκε από τον αιγυπτιακό Τύπο μετά την επανάσταση του 1952 και θεωρήθηκε ότι θα άνοιγε νέα θύρα μπροστά σε άλλες υπουργικές αποφάσεις προς τον περιορισμό λειτουργίας της Ξένης Εκπαίδευσης στην Αίγυπτο. Φαίνεται επίσης από αυτή την απόφαση ότι η διδασκαλία του μαθήματος του *Εθνικού Πολιτισμού της Χώρας*, θα εμφανιζόταν ως πρόσθετη υποχρεωτική διδακτική ύλη, μαζί με τα Αραβικά και Θρησκευτικά, κάτι το οποίο θα καλλιεργούσε πρόσθετη ανησυχία για την Παροικία.

Εν τω μεταξύ, σημειώνεται ότι ο αιγυπτιακός Τύπος είχε υιοθετήσει μια προπαγάνδα, η οποία προωθούσε τις Αρχές της Επανάστασης και την αναγκαιότητα της διδασκαλίας των παραπάνω αντικειμένων σε όλα τα σχολεία εντός της Αιγύπτου. Έτσι, μετά την υπογραφή της Άγγλο-αιγυπτιακής Συνθήκης, ξεκίνησε το θέμα του Προγράμματος Σπουδών στα ξένα σχολεία να αποτελεί έναν άξονα προσοχής της αιγυπτιακής κυβέρνησης. Στις 3 Μαΐου 1956, η *al Ahram*, στο πλαίσιο αυτής της προπαγάνδας, πρόσθεσε μια δήλωση του *Sa'ed Youssef*, Υφυπουργού Παιδείας, τονίζοντας ότι όλα τα μη κυβερνητικά σχολεία είναι υποχρεωμένα «να απομνημονεύουν» στους μαθητές τις Αρχές της επανάστασης του Ιουλίου 1952 και του αιγυπτιακού εθνικισμού.⁸⁸²

Στη διάρκεια αυτών των εξελίξεων, άρχισαν κι άλλες πληγές να εμφανίζονται στην παροικία. Πρώτα απ' όλα, αυξήθηκε η οικονομική κρίση εντός των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της Παροικίας. Ο Έλληνας Πρέσβης, *M.K. Μέλας*, ενημέρωνε το ΥΠ.ΕΞ ότι η παροικία έχει ζητήσει από την ελληνική κυβέρνηση να βοηθήσει τα αιγυπτιώτικα σχολεία στην Αίγυπτο και να στείλει διδασκάλους από την Ελλάδα, προκειμένου να καλύψουν το έλλειμμα που εμποδίζει τα ελληνικά σχολεία στην Αίγυπτο να συνεχίσουν την λειτουργία τους κανονικά, ειδικά καθώς τα Αιγυπτιακά Διατάγματα αυξάνονται ενάντια στην ύπαρξη της ξένης εκπαίδευσης. Ωστόσο, ο Πρέσβης απάντησε στο αίτημα της Παροικίας, λέγοντας: «όταν εις κλάδος του ελληνισμού διαπράξη λάθος τι, η αλληλεγγύη υποχρεοί τους άλλους έλληνας – έστω και χρηματική των θυσία – να βοηθήσουν τους ατυχήσαντας να ανορθώσουν την θέσιν των εφ' όσον ούτοι επιδεικνύουν ειλικρινή προς τούτο πρόθεσιν και δεν απαιτούν αλλά ζητούν πρόσκαιρον αρωγήν».⁸⁸³ Εδώ παρατηρείται το αποκορύφωμα της ανησυχίας στην παροικία για το μέλλον της εκπαίδευσης των παιδιών της, αφού ο Έλληνας πρέσβης θεωρούσε ότι το ζήτημα της μη καταβολής φόρων από τους

⁸⁸² Al Ahram, 3. 05. 1956, σ. 3.

⁸⁸³ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1954/61/6/1/1, Ο Πρέσβης Μ.Κ. Μέλας προς ΥΠΕΞ, Κάιρο, 29. 11. 1954.

Αιγυπτιώτες στην ελληνική κυβέρνηση εμποδίζει ιδιαίτερος το ζήτημα της στήριξης των σχολείων τους:

«Δεν είναι δίκαιον να ζητηθή από τον εν Ελλάδι φορολογούμενον να υποστή μόνιμον θυσίαν διότι οι Έλληνες της Αιγύπτου από ματαιοδοξία ή απρονοησίαν των ευεργετών των ή των Κοινοτήτων των έχουν ιδρύματα, μη προικοδοτημένα, πολυτελέστατα και πολύ μεγαλύτερα των αναγκών των: *Δυο Νοσοκομεία, τέσσερα Ορφανοτροφεία, τρία γηροκομεία κλπ. κλπ. 80.000 – 100.00 Έλληνας εν Αιγύπτω ενώ εν Ελλάδι η αναλογία είναι φυσικά πολύ μικρότερα*».⁸⁸⁴

Αυτή η αντίληψη συμβαδίζει με την εστίαση της προσοχής της αιγυπτιακής κυβέρνησης στη σημασία της παρέμβασης και τροποποίησης των προγραμμάτων σπουδών στα ξένα σχολεία. Κατ' επέκταση, διαπιστώνεται ότι το αιγυπτιακό Υπουργείο Παιδείας διεξήγαγε τον Ιούνιο του 1956 μια κυβερνητική στατιστική, για να καταγράψει τον αριθμό των εργαζομένων στα ξένα σχολεία και τον αριθμό των μαθητών. Ο σκοπός της στατιστικής αυτής ήταν, σύμφωνα με τον αιγυπτιακό Τύπο, η εποπτεία του μηχανισμού εργασίας και της παιδαγωγικής προσέγγισης των Προγραμμάτων Σπουδών στα Ιδιωτικά και Ξένα Σχολεία.⁸⁸⁵ Βεβαίως, δεν πρέπει να παραβλέψουμε το σημαντικό στοιχείο της κυβερνητικής απογραφής, το οποίο θα διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο στο ζήτημα της μελλοντικής παρουσίας ή απουσίας των ξένων σχολείων στην Αίγυπτο. Στόχος της απογραφής ήταν να απαριθμήσει τους μαθητές στα ξένα σχολεία με άξονα την εθνικότητα και την θρησκεία, κατά την *al Ahram*.⁸⁸⁶ Από την απογραφή προκύπτει ότι ο αριθμός των Αιγύπτιων μαθητών στα ξένα σχολεία, κατά το σχολικό έτος 1954 / 1955, είναι 66 χιλιάδες,⁸⁸⁷ ενώ υπάρχουν 82.586 μαθητές με άλλες εθνικότητες στα σχετικά σχολεία.⁸⁸⁸

Όπως έχει αναδειχθεί στα παραπάνω σημεία, η έκρηξη της Επανάστασης του Ιουλίου και τα επακόλουθά της- το πιο αξιοσημείωτο από τα οποία ήταν η υπογραφή της Συνθήκης Απομάκρυνσης των βρετανικών δυνάμεων - οδήγησαν σημαντικά στην αλλαγή της κυβερνητικής αντίληψης σχετικά με την ξένη εκπαίδευση, εξού και έχουν εντατικοποιηθεί οι απόπειρες του Υπουργείου Παιδείας στην επιβολή ευρύτερης εποπτείας για το Πρόγραμμα Σπουδών στα μη κυβερνητικά σχολεία. Παράλληλα, από την πλευρά της παροικίας, βγήκαν στην επιφάνεια σοβαρά ζητήματα μέσα στα αιγυπτιώτικα σχολεία. Αφενός, αυξήθηκαν τα έξοδα στον προϋπολογισμό των

⁸⁸⁴ Στο ίδιο.

⁸⁸⁵ *Al Ahram*, 13. 06. 1956, σ. 3.

⁸⁸⁶ Στο ίδιο.

⁸⁸⁷ Στο ίδιο.

⁸⁸⁸ Na'ema Mohamed Eid (1961), *Η δραστηριότητα της ξένης εκπαίδευσης και η ο αντίκτυπός της στην Εθνική Παιδεία στην Αίγυπτο*, ο.π, σ. 87, 88.

σχολείων και μειώθηκαν τα έσοδα, πράγμα που επρόκειτο να εμποδίσει τον εκπαιδευτικό φορέα της παροικίας να καλύψει τις λειτουργικές του ανάγκες. Αφετέρου, ελαττώθηκε ο αριθμός των σχολείων των Αιγυπτιωτών στην Άνω Αίγυπτο, εφόσον οι Αιγυπτιώτες αναγκάστηκαν είτε στην εσωτερική διαρροή προς τις μεγάλες πόλεις, είτε να στείλουν τα παιδιά τους στα κυβερνητικά ή ιδιωτικά σχολεία. Με την εμφάνιση αυτών των προβλημάτων, η έκρηξη του πολέμου του Σουέζ, γιγάντωσε το αίσθημα της ανησυχίας των Αιγυπτιωτών για το μέλλον της εκπαίδευσης των παιδιών τους στην Αίγυπτο, όπως θα εμφανιστεί στο δεύτερο υποκεφάλαιο.

Δεύτερο υποκεφάλαιο

Ο πόλεμος του Σουέζ και η εμφάνιση του φαινομένου της αραβοποίησης

Έχει θεωρηθεί ότι η εξάπλωση της ανησυχίας για την μελλοντική ύπαρξη της Αιγυπτιακής Εκπαίδευσης στην Αίγυπτο, αντιμετωπίστηκε συνολικά ως ζήτημα που συνδεόταν με δύο παράλληλα ιστορικά φαινόμενα: την αποαποικιοποίηση που αντιπροσωπεύεται στην Συνθήκη Απομάκρυνσης των Βρετανικών Δυνάμεων και την άνοδο του αιγυπτιακού εθνικισμού,⁸⁸⁹ που αντιπροσωπεύεται στην Εθνικοποίηση της Διώρυγας του Σουέζ και στον πόλεμο του Σουέζ (Τριμερή Εισβολή). Στις 5 Αυγούστου 1956, δυο εβδομάδες μετά από την Εθνικοποίηση, ο *Sai'd Youssef*, Υφυπουργός Παιδείας της Αιγύπτου, σύστησε Υπουργική Επιτροπή, με κύριο καθήκον την επιθεώρηση και εποπτεία εργασίας των διευθυντών των ξένων σχολείων.⁸⁹⁰ Σύμφωνα με το Υπουργείο Παιδείας, η Επιτροπή της Επιθεώρησης και της Εποπτείας, θα ξεκινούσε την λειτουργία της με την έναρξη του σχολικού έτους 1956 / 1957.⁸⁹¹ Δυο μέρες μετά την έναρξη λειτουργίας της υπουργικής επιτροπής περί των ξένων σχολείων, και με την πρώτη συνεδρίασή της, το Υπουργείο Παιδείας ανακοινώνει ότι τέθηκαν 3 ξένα Σχολεία στο Κάιρο, υπό έλεγχο εξαιτίας της παραβίασης των κυβερνητικών μέτρων σχετικά με τις ώρες διδασκαλίας της αραβικής γλώσσας στα ξένα σχολεία.⁸⁹²

⁸⁸⁹ Αναφέρεται αναλυτικά: Floresca Karanasou (1999). “The Greeks in Egypt: from Mohamed Ali to Nasser, ο.π., σ. 24-57.

⁸⁹⁰ Al Ahram, Κάιρο, 5. 08. 1956, σ. 3.

⁸⁹¹ Al Ahram, Κάιρο, 2. 09. 1956, σ. 3.

⁸⁹² Al Ahram, Κάιρο, 5. 09. 1956, σ. 3.

Με την έκρηξη του πολέμου του Σουέζ (Οκτώβριος-Νοέμβριος 1956), αναμορφώθηκε η ανησυχία για το μέλλον των αιγυπτιώτικων σχολείων, αλλά και της παροικίας γενικά.⁸⁹³ Ο πόλεμος του Σουέζ προσέφερε ένα πλούσιο δημοσιογραφικό υλικό για τον αιγυπτιακό Τύπο, ο οποίος προώθησε μετά τον πόλεμο ότι το σύστημα της ξένης εκπαίδευσης υποστηρίζει ιδεολογικά τις γαλλοβρετανικές δυνάμεις εναντίον της Αιγύπτου. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από την προπαγάνδα που υιοθέτησε ο αιγυπτιακός Τύπος εναντίον της διδασκαλίας της Αγγλικής και Γαλλικής γλώσσας σε όλα τα σχολεία, είτε Ξένα είτε Δημόσια, με το πρόσχημα της διατήρησης του αραβικού εθνικισμού στην εκπαίδευση.⁸⁹⁴ Οι διαστάσεις που έλαβε αυτή η προπαγάνδα ώθησαν τον Αιγύπτιο Φιλολόγο, *Taha Hussein*, και τέως Υπουργό Παιδείας (1950-1952), να την αντισταθεί, μέσα από σειρά άρθρων που δημοσιεύτηκαν σε αιγυπτιακές εφημερίδες. Ο *Hussein* περιέγραψε την εν λόγω προπαγάνδα ως «αδιαφώτιστη και παραλογική», ζητώντας από την αιγυπτιακή κυβέρνηση να ενθαρρύνει την διδασκαλία όλων των Ευρωπαϊκών Γλωσσών, προκειμένου να παραμείνει η Αίγυπτος σε καλή επαφή με τον παγκόσμιο πολιτισμό.⁸⁹⁵ Είναι σημαντικό εδώ να προσθέσουμε ότι ο *Taha Hussein*, είχε αναφερθεί από μια επίσημη έκθεση του Προξενείου Αλεξάνδρειας το 1951 ως ο Αιγύπτιος Φιλέλληνας που στρέφεται κυρίως προς την κλασική Ελλάδα: «Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η προσωπικότης του Χουσεϊν είναι αξιόλογος».⁸⁹⁶

Ο Αιγύπτιος φιλέλληνας, *Taha Hussein*, είχε οδηγηθεί επίσης και σε άλλη δημοσιογραφική κάλυψη υποστηρίζοντας την παρουσία της μη κυβερνητικής εκπαίδευσης στην Αίγυπτο, ενθαρρύνοντας την ποικιλομορφία στην Παιδεία και ζητώντας από την αιγυπτιακή κυβέρνηση να μην βασίζεται στα κυβερνητικά σχολεία μόνο, αλλά να ενισχύει τη μη κυβερνητική εκπαίδευση, ώστε να αναπτυχθεί η Παιδεία στην Χώρα.⁸⁹⁷

⁸⁹³ Ντίνος Κουτσούμης, *Πως και Γιατί διαλύθηκε η Παροικία της Αιγύπτου*, ο.π., σ. 5.

⁸⁹⁴ Στο χρονικό περίοδο μεταξύ Δεκεμβρίου το 1956 και Ιανουαρίου το 1957, δημοσιεύτηκαν αρκετά άρθρα και αναφορά στις Αιγυπτιακές εφημερίδες *al Gomhoria* και *al Ahram* κατά της διδασκαλίας Αγγλικών και Γαλλικών σε όλα τα σχολεία που λειτουργούν στην Αίγυπτο. Σχετικά βλ., *Al Ahram*, 28. 12. 1956· *Al Ahram*, 31. 12. 1956· *Al Ahram*, 9,11, 30. 01. 1957. Και βλ., *al Gomhoria*, Κάιρο, 24, 28, 29. 12. 1956.

⁸⁹⁵ *Al Gomhoria*, Κάιρο, 24. 12. 1956, σ. 12.

⁸⁹⁶ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1951/95/2/3/2, ο Γενικός Πρόξενος Αλεξάνδρειας Α. Σ. Λιάτης προς το ΥΠ.ΕΞ, Αλεξάνδρεια, 23/1/1951.

⁸⁹⁷ Ο *Taha Hussein*, δημοσίευσε αρκετά άρθρα στην εφημερίδα *Al Gomhoria* ανάμεσα στο 1954 και 1956. Μεταξύ των οποίων αναφέρουμε στα ακολούθα φύλλα: *Al Gomhoria*, Κάιρο, 1. 08. 1954· *Al Gomhoria*, 2. 08. 1954· *Al Gomhoria*, 17, 18. 07. 1955· *Al Gomhoria*, 24. 12. 1956.

Είναι χρήσιμο εδώ να αναφέρουμε ότι ο *Hussein* είχε προσφέρει ιδιαίτερα μεγάλη υποστήριξη στην αιγυπτιακή εκπαίδευση, όταν ήταν Υπουργός Παιδείας, πριν την επανάσταση Ιουλίου του 1952. Σύμφωνα, λοιπόν, με επίσημη έκθεση του ΥΠ.ΕΞ προς την ελληνική πρεσβεία Καΐρου, ο *Hussein* έκανε επίσκεψη στην Ελλάδα τον Απρίλιο του 1951 ως Υπουργός Παιδείας, ζητώντας από την ελληνική κυβέρνηση να τον βοηθήσει στην ένταξη των Ελληνικών Κλασικών Σπουδών στα Αιγυπτιακά σχολεία και πανεπιστήμια.⁸⁹⁸ Το ΥΠ.ΕΞ υποστήριξε στην αρχή την ιδέα του *Hussein*. Ωστόσο, παρατηρείται ότι ο Πρέσβης του Καΐρου, *Γ. Τριανταφύλλιδης*, απάντησε στην έκθεση του ΥΠ.ΕΞ επιβεβαιώνοντας ότι η ελληνική Κυβέρνηση, λόγω των οικονομικών δυσχερειών, δεν είναι σε θέση να διαθέσει σημαντικό ποσό προς ενίσχυση των ιδεών του *Hussein*.⁸⁹⁹ Η άποψη του Έλληνα Πρέσβη στο Κάιρο, είχε προηγηθεί από την παρόμοια άποψη του Έλληνα Προξένου στην Αλεξάνδρεια, *Αλεξίου Λιάτη*, ο οποίος είχε λάβει την ίδια πρόταση από τον *Taha Hussein*, πριν την επίσκεψή του στην Ελλάδα. Αλλά, παρατηρείται ότι ο *Λιάτης*, σύμφωνα με την επιστολή του προς το ΥΠ.ΕΞ, δεν ενδιαφερόταν για το θέμα της πολιτιστικής και εκπαιδευτικής υποστήριξης μεταξύ των δύο χωρών. Ο Πρόξενος θεώρησε ότι οι μορφωτικές και πνευματικές αξίες δεν παίζουν παρά δευτερεύοντα ρόλο στον αραβικό κόσμο, προσθέτοντας ότι η πνευματική ζωή «του Αιγυπτιακού Ελληνισμού είναι σχεδόν τελείως άσχετος προς την ανάλογον, πτωχήν γενικώς, αιγυπτιακήν τοιαύτην».⁹⁰⁰

Ωστόσο, είναι σαφές ότι πέντε χρόνια μετά την παραπάνω δήλωση του Προξένου Αλεξάνδρειας, είχε αναδειχθεί η σημασία της ενίσχυσης του ρόλου της πνευματικής και πολιτιστικής ζωής στην Αίγυπτο, αφού ο Αιγύπτιος *Φιλέλληνας*, *Taha Hussein*, κατάφερε πράγματι να αντισταθεί στην προπαγάνδα του αιγυπτιακού Τύπου κατά της ύπαρξης της ξένης εκπαίδευσης στην Αίγυπτο. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και από την επίσημη δήλωση του Υπουργού Παιδείας, *Kamal El Din Hussein*, που επιβεβαίωσε ότι η Αίγυπτος εκτιμά τον ρόλο της ξένης εκπαίδευσης και αντιτίθεται στις ιδέες της μη διδασκαλίας ξένων γλωσσών στα σχολεία.⁹⁰¹

⁸⁹⁸ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1951/95/2/3/2, Έκθεση από το Υπουργείο Εξωτερικών προς την Ελληνική Πρεσβεία του Καΐρου, Αθήνα, 12. 04. 1951.

⁸⁹⁹ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1951/95/2/3/2, Έκθεση περί Ιδρύσεως εν Αιγύπτω Ελληνο-αιγυπτιακού Ινστιτούτου, ο Πρέσβης του Καΐρου *Γ. Τριανταφύλλιδης* προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 4. 05. 1951.

⁹⁰⁰ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1951/95/2/3/2, ο Γενικός Πρόξενος Αλεξάνδρειας *Α. Σ. Λιάτης* προς το ΥΠ.ΕΞ, Αλεξάνδρεια, 23. 01. 1951.

⁹⁰¹ *Al Gomhoria*, Κάιρο, 22 και 28. 12. 1956, σ. 1.

Ούτως ή άλλως, ο τόνος του αιγυπτιακού Τύπου κατά της ξένης εκπαίδευσης έχει λάβει κι άλλες διαστάσεις, καθώς αντικατοπτρίζει κυρίως τον ταχύ μετασχηματισμό της αιγυπτιακής κυβέρνησης ως προς τη σκοπιμότητα της λειτουργίας των ξένων σχολείων στην Αίγυπτο - όπως θα εμφανιστεί παρακάτω.

Αν και ο αιγυπτιακός Τύπος έφερε στο φως μια αιγυπτιακή επίσημη έκθεση, στην έναρξη του σχολικού έτους 1956 / 1956, πριν δηλαδή τον πόλεμο του Σουέζ, στην οποία αναφερόταν ότι τα ξένα και τα ιδιωτικά σχολεία δεν παραβίασαν τις διατάξεις των υπουργικών αποφάσεων περί τη ξένης εκπαίδευσης,⁹⁰² ωστόσο μετά τον πόλεμο, κατά το ίδιο σχολικό έτος, ο αιγυπτιακός Τύπος δημοσίευσε ότι τα ξένα σχολεία καταστρατηγούν τις αποφάσεις του υπουργείου Παιδείας.⁹⁰³

Με την εμφάνιση αυτών των δημοσιευμάτων, σημειώνεται και η τάση αραβοποίησης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων στην ξένη εκπαίδευση της Αιγύπτου που άρχισε να επεκτείνεται είτε μέσω του σχηματισμού μόνιμων επιτροπών για την εποπτεία των μη κυβερνητικών σχολείων και του διορισμού Αιγύπτιων επιθεωρητών γι' αυτά, είτε μέσω του κλεισίματος ορισμένων ξένων σχολείων ή της επαγωγής τους υπό την διαχείριση του Υπουργείου Παιδείας της Αιγύπτου. Στις 31 Δεκεμβρίου του 1956, μάλιστα, το Υπουργείο Παιδείας ανακοινώνει το διορισμό μόνιμων επιθεωρητών, με κύριο καθήκον να ελέγχουν τον μηχανισμό λειτουργίας των ξένων και ιδιωτικών σχολείων. Οι μόνιμοι Επιθεωρητές, σύμφωνα με την νέα απόφαση, θα προετοιμάζουν τα εκπαιδευτικά προγράμματα για την μη κυβερνητική εκπαίδευση. Το υπουργείο Παιδείας, σύστησε επίσης την Επιτροπή Εποπτείας και Ελέγχου των Ξένων Σχολείων, η οποία θα λειτουργούσε μαζί με την επιτροπή που συστήθηκε στις 5 Αυγούστου την ίδια χρονιά, μετά την Εθνικοποίηση της Διώρυγας.⁹⁰⁴

Ως εκ τούτου, την περίοδο μετά την εθνικοποίηση της Διώρυγας του Σουέζ, παρατηρείται ότι η Κυβέρνηση του Νάσσερ, σύστησε σε τέσσερες μήνες μόνο, κατά το 1956, δυο Υπουργικές Επιτροπές, με κύριο σκοπό τον περαιτέρω έλεγχο του μηχανισμού λειτουργίας της ξένης εκπαίδευσης. Επιπλέον, διορίστηκαν μόνιμοι Αιγύπτιοι Επιθεωρητές που υπηρετούσαν μέσα στα ξένα και ιδιωτικά σχολεία. Μια εβδομάδα, μάλιστα, μετά την ίδρυση της Επιτροπής Εποπτείας και Ελέγχου των Ξένων Σχολείων, ξεκίνησαν τα μέλη της το έργο τους, παραπέμποντας διευθυντές

⁹⁰² Al Ahram, 16. 09. 1956, σ. 3.

⁹⁰³ Al Ahram, 31. 12. 1956, σ. 5.

⁹⁰⁴ Al Ahram, 31. 12. 1956, σ. 5.

ζών ξένων σχολείων σε δίκη και κλείνοντας άλλο ένα ξένο σχολείο στην Ηλιούπολη του Καΐρου. Η *al Ahram*, από την πλευρά της, δημοσίευσε ότι το εκπαιδευτικό πρόγραμμα σε αυτά τα σχολεία συμπεριλάμβανε διδαχθείσα ύλη που υποστηρίζει τη βρετανική αποικιοκρατία στην Αφρική, μέσα από την οποία επίσης δικαιολογείται η εισβολή εναντίον της Αιγύπτου.⁹⁰⁵

Στο ίδιο μήκος κύματος υιοθετείται η αντίληψη της αιγυπτιακής κυβέρνησης για την ύπαρξη της ξένης εκπαίδευσης στην χώρα και μετά την Εισβολή του Σουέζ. Ακριβέστερα, στις 30 Ιανουαρίου 1957, η αιγυπτιακή Κυβέρνηση διέταξε όλα τα Ξένα σχολεία να σηκώσουν την αιγυπτιακή Σημαία, διότι πριν από εκείνη την ημερομηνία, τα ξένα σχολεία δεν υποχρεώνονταν στην έπαρση της αιγυπτιακής Σημαίας, ούτε στην τοποθέτησή της μέσα στα σχολεία τους.⁹⁰⁶ Την ίδια μέρα, ο αιγυπτιακός Τύπος ανέδειξε την επίσκεψη του Υπουργού Παιδείας, *Kamal Hussein*, σε αιγυπτιώτικα και σε ξένα σχολεία στο Κάιρο. Κατά την διάρκεια της επίσκεψής του, ο Αιγύπιος Υπουργός ρώτησε έναν μαθητή σε Ξένο Σχολείο, ο οποίος, σύμφωνα με την *al Ahram*, έχει αιγυπτιακή υπηκοότητα:

«Ο Υπουργός: «Γιατί Μισούμε την Αγγλία και τη Γαλλία;

Ο μαθητής απαντώντας στον Υπουργό: «Γιατί οι Βρετανοί και οι Γάλλοι σκότωσαν τους Αιγύπτιους στο Πορτ Σάιντ κατά την Εισβολή».⁹⁰⁷

Από την άλλη πλευρά, ο αιγυπτιώτικος Τύπος ανέδειξε επίσης αυτήν την τακτική της κυβέρνησης απέναντι στην ξένη εκπαίδευση. Ο «Ταχυδρόμος» ανέφερε ότι οι Αιγύπτιοι Επιθεωρητές από την Επιτροπή Εποπτείας και Ελέγχου των Ξένων Σχολείων, επιβάλουν σε όλα τα αιγυπτιώτικα ελληνικά σχολεία σε εκάστη τάξη να υπάρχει η αιγυπτιακή σημαία και η φωτογραφία του Προέδρου της Αιγύπτου, Γκαμάλ Άμπντελ Νάσσερ. Οι Επιθεωρητές θα καθιερώσουν ακόμη την καθημερινή έπαρση της Αιγυπτιακής σημαίας ενώπιον παρατάξεως όλων των μαθητών στα ξένα σχολεία.⁹⁰⁸

Από τα παραπάνω σημεία, που εμφανίζονται μέσα σε συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα τόσο πριν την επανάσταση του Ιουλίου όσο και μετά, έχει προκληθεί ανησυχία μεταξύ των Αιγυπτιωτών για το μέλλον της εκπαίδευσης των παιδιών τους στην Αίγυπτο. Με την κλιμάκωση της ανησυχίας και λόγω των γεγονότων που ακολούθησαν την Επανάσταση του 1952, που επηρέασαν τις εσωτερικές συνθήκες

⁹⁰⁵ *Al Ahram*, 9, 11. 01. 1957, σ. 5.

⁹⁰⁶ *Al Ahram*, 30. 01. 1957, σ. 3.

⁹⁰⁷ *Al Ahram*, 30. 01. 1957, σ. 3.

⁹⁰⁸ *Ταχυδρόμος*, Αλεξάνδρεια, 15 . 11. 1958, σ. 3.

της χώρας, ο Γεώργιος Α. Τήνιος, ο Αρχισυντάκτης του «Ταχυδρόμου», έγραφε ότι το άγχος διακατείχε όλους τους Αιγυπτιώτες, οι οποίοι θεωρούσαν «το θέμα της καταλλήλου εκπαίδευσης της νέας γενεάς ως των Πρωτίστων το Πρώτιστο».⁹⁰⁹

Με την πάροδο του χρόνου, και ειδικά με την πλήρη κατάργηση των Διομολογήσεων το 1949, η δύναμη των ξένων κοινοτήτων στο να επηρεάζουν τη νομοθεσία είχε αρχίσει να εξασθενεί. Επομένως, διαπιστώνουμε ότι ο πρώτος νόμος περί της ξένης εκπαίδευσης που εκδόθηκε το 1948 άρχισε να εφαρμόζεται στα ξένα σχολεία μετά το 1951. Ωστόσο, παρόλα αυτά, κανένας νόμος δεν είχε άμεσο αντίκτυπο στη λειτουργία των ξένων σχολείων, ούτε αντιμετωπιζόταν ριζικά το ζήτημα της ιδιοκτησίας της μη αιγυπτιακής εκπαίδευσης ούτε του προγράμματος σπουδών της, όπως θα συνέβαινε μετά τον Πόλεμο του Σουέζ το 1956· τέτοιος πόλεμος που άνοιξε την πόρτα σε νέα νομοθετικά μέτρα τα οποία αφορούσαν την ιδιοκτησία των μη αιγυπτιακών σχολείων και την προσέγγιση της διδακτέας ύλης στην Ξένη και Αιγυπτιώτικη εκπαίδευση.

Από την εμφάνιση του πρώτου θεσμικού αιγυπτιώτικου σχολείου στην Αίγυπτο, από το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα μέχρι το 1947 δεν είχε θεσπιστεί οποιοσδήποτε νόμος για τη ρύθμιση της αιγυπτιώτικης και ξένης εκπαίδευσης στην Αίγυπτο. Μετά 92 χρόνια από την εμφάνιση της ξένης εκπαίδευσης στην Αίγυπτο εκδόθηκε το 1948 η πρώτη νομοθεσία περί της ξένης εκπαίδευσης. Ενώ θα παρατηρήσουμε ότι, μετά την επανάσταση του 1952, θα πραγματοποιηθεί ροή νομοθετικών μέτρων που σχετίζονται με την ξένη εκπαίδευση. Μέσα σε 7 χρόνια, από το 1953 μέχρι το 1959, η αιγυπτιακή κυβέρνηση εξέδωσε 8 Νόμους και Υπουργικά Διατάγματα, πράγμα που επιβεβαιώνει ότι η επανάσταση του Ιουλίου 1952 ωθούσε επειγόντως την διάθεση της μη αιγυπτιακής εκπαίδευσης στην εποπτεία της κυβέρνησης. Αυτά τα κυβερνητικά μέτρα ήταν τα εξής:

- 1) Τον Σεπτέμβριο 1953: ο Νόμος 467/1953 περί των ιδιωτικών και ξένων σχολείων
- 2) Τον Σεπτέμβριο 1954: ο Νόμος 491/1954 περί του εκπαιδευτικού προσωπικού στα Σχολεία και την ίδρυση του Εκπαιδευτικού Σωματείου.
- 3) Τον Δεκέμβριο 1955: ο Νόμος 583/1955 περί της ελεύθερης εκπαίδευσης
- 4) Τον Μάιο 1956: Υπουργικό Διάταγμα 512/1956 σχετικά με τους κανόνες της ιδιοκτησίας και διεύθυνσης ξένου σχολείου
- 5) Τον Απρίλιο 1957: Ο Νόμος 111/1975 περί της απαλλοτρίωσης των γαλλικών και βρετανικών Σχολείων

⁹⁰⁹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 6. 07. 1964, σ. 1.

- 6) Τον Δεκέμβριο 1958: ο Νόμος 160/1958 περί των ελεύθερων σχολείων
- 7) Τον Απρίλιο 1959: ο Νόμος 91/1959 περί της άδειας εργασίας για τους ξένους εκπαιδευτικούς
- 8) Τον Ιούνιο 1959: ο Νόμος 167/1959 περί των σχολείων που ανήκουν στις ξένες χώρες.

Από την παραπάνω πορεία της θέσπισης των αιγυπτιακών νομοθεσιών, φαίνεται από το 1956 η ραγδαία θέσπιση νομοθετικών μέτρων περί της μη δημόσιας εκπαίδευσης. Οι εν λόγω διαδοχικές διατάξεις και νόμοι περί ιδιωτικών και ξένων σχολείων, επέβαλαν σταδιακά τον έλεγχο του αιγυπτιακού κράτους στα ξένα σχολεία. Είναι σημαντικό να παρατηρήσουμε το Νόμο 583/1955, γιατί γίνονταν γύρω του συζητήσεις μέσα στην παροικία, η οποία αισθάνθηκε την απειλή για το μέλλον της ταυτότητας της αιγυπτιακής εκπαίδευσης στην Αίγυπτο.⁹¹⁰

Μάλιστα στις 5 Δεκεμβρίου 1955 εκδόθηκε ο νόμος 583/1955 σε 57 άρθρα περί των ξένων και ιδιωτικών σχολείων στην Αίγυπτο. Οι ουσιώδεις αλλαγές που επέβαλε ο νόμος ήταν αρκετές. 9 άρθρα, μάλιστα, από τον εν λόγω νόμο αφορούν άμεσα το σύστημα λειτουργίας των ξένων σχολείων, ενώ για πρώτη φορά, ορίστηκαν οι προϋποθέσεις της ιδιοκτησίας μη κυβερνητικού σχολείου στην χώρα. Συγκεκριμένα, τα άρθρα 17, 18, και 19 όριζαν την υποχρεωτική εντατική διδασκαλία της Αραβικής γλώσσας στα ξένα σχολεία, συνεπώς και τα αιγυπτιακά.⁹¹¹ Στο επεξηγηματικό υπόμνημα του νόμου, η κυβέρνηση επισημαίνει ότι η εντατική υψηλού επιπέδου διδασκαλία της αραβικής γλώσσας, για όλους τους μαθητές που έμεναν στην Αίγυπτο, θα τους βοηθούσε να αναζητήσουν την κατάλληλη εργασία και να ενταχθούν, με καλύτερο τρόπο, στην κοινωνία στην οποία ζουν. Ο εν λόγω Νόμος επέβαλε επίσης υποχρεωτική εντατική διδασκαλία των μαθημάτων της αιγυπτιακής αγωγής του πολίτη. Η διδακτέα ύλη της αιγυπτιακής αγωγής περιλάμβανε μαθήματα Ιστορίας και Γεωγραφίας της Αιγύπτου και της αραβικής εθνικής αγωγής. Σύμφωνα με τον εν λόγω Νόμο, τα μαθήματα έπρεπε να διδάσκονται στα αραβικά. Ο Υπουργός Παιδείας, *Kamal Al Din Hussein*, αναφέρθηκε με αφορμή τη νομοθεσία στον εν λόγω νόμο, εξηγώντας ότι όλοι οι μαθητές, στα μη αιγυπτιακά σχολεία, πρέπει να

⁹¹⁰ Πιο αναλυτικά βλ., ΕΛΙΑ/ΑΕΚΑ/Ν/198 και Κ/1004/1957, υπόμνημα, 7. 09.1957. Επίσης και βλ., Παντελής Κ. Λέκκου (2001). Το Αβερλώφειο Γυμνάσιο Αλεξάνδρειας από της Ιδρύσεως του έως το 1960, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, σ. 316, 317.

⁹¹¹ Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, *Al Waqā' al- Maṣryat*, αριθμ. Φ. 93, 4 Δεκεμβρίου 1955.

αντιληφθούν «την αληθινή ιστορία της Αιγύπτου» προκειμένου να βελτιωθεί ο εθνικιστικός τους πολιτισμός.⁹¹²

Τον Ιανουάριο και Φεβρουάριο του 1956, η ελληνική παροικία και η πρεσβεία ξεκίνησαν να ανοίγουν εκτενείς συζητήσεις για τον εν λόγω νόμο, ενώ η ΕΚΑ παρέπεμψε για συζήτηση το νόμο στην νομική επιτροπή της, ρωτώντας αν πρέπει η παροικία να υπακούσει στην εφαρμογή του νόμου στα σχολεία της ή όχι.⁹¹³ Εν τω μεταξύ, ο Έλληνας Πρέσβης, Μ.Κ. Μέλας, υποστήριξε ότι η νέα νομοθεσία δημιουργεί διάφορα ζητήματα επί των οποίων θα πρέπει να ληφθεί από κοινού απόφαση συνεννοήσεως με την Παροικία. Ο πρέσβης εξήγησε ότι εν εκ των ζητημάτων αυτών είναι το όριο ηλικίας των διευθυντών (60 ετών) το οποίο δεν είναι δυνατόν «αυθημερόν» να εφαρμοσθεί. Εκτός αυτού, η διδασκαλία των Θρησκευτικών, η αύξηση του αραβικού προγράμματος και οι εξετάσεις, αποτελούν, σύμφωνα με την οπτική της πρεσβείας, σοβαρές κρίσεις στον εν λόγω νόμο.⁹¹⁴

Εν τω μεταξύ, ο αιγυπτιακός Τύπος ανέδειξε την συνάντηση του Υπουργού Παιδείας, *Kamal Elden Hussein*, με τον Έλληνα Πρέσβη, Μ.Κ. Μέλα, ο οποίος παρέδωσε στον Υπουργό ένα υπόμνημα με το οποίο εξηγεί την ειδική κατάσταση των αιγυπτιακών σχολείων, ζητώντας να δοθεί στην Παροικία το δικαίωμα της εξαίρεσης από τις διατάξεις του νέου Νόμου.⁹¹⁵ Σύμφωνα με τα πρακτικά Εφορείας Σχολείων στην ΕΚΑ, ο Πρέσβης, στο υπόμνημά του, εξήγησε στον Υπουργό ότι μέσα στα αιγυπτιακά σχολεία φοιτούν μαθητές, οι οποίοι θα χωρισθούν σε δύο κατηγορίες:⁹¹⁶

- Στην πρώτη κατηγορία, εκείνοι οι οποίοι πρόκειται να ζήσουν όλη της ζωής τους στην Αίγυπτο και οι οποίοι, όχι μόνο έχουν συμφέρον, αλλά και ευλόγως επιθυμία να εισχωρήσουν όσον το δυνατόν περισσότερο στον αραβικό πολιτισμό.
- Στη δεύτερη κατηγορία, εκείνοι οι οποίοι πρόκειται, είτε να παλιννοστήσουν στην Ελλάδα είτε, ως καθημερινώς συμβαίνει, να μεταναστεύσουν αλλαχού, βραδύτερον να εγκαταλείψουν την Αίγυπτο.

⁹¹² Στο ίδιο, η επεξηγηματική Υπόμνημα του νόμου αριθ.583/1955.

⁹¹³ ΕΛΙΑ, ΕΚΑ, Πρακτικά Εφορείας Σχολείων, συνεδρ. 17 Ιανουαρίου 1956.

⁹¹⁴ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1956/75/5/1/1, Επείγον, ο Πρέσβης Μ.Κ. Μέλας προς το Β. Γενικό Προξενείο Αλεξάνδρειας, περί του Αιγυπτιακού Νόμου για τις ελεύθερες σχολές, 20. 02. 1956.

⁹¹⁵ Al Ahrām, 12. 02. 1956, σ. 4.

⁹¹⁶ ΕΛΙΑ, ΑΕΚΑ, Πρακτικά Εφορείας Σχολείων, συνεδρ.17 Ιανουαρίου 1956. Και βλ., Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1956/75/5/1/1, Επείγον, ο Πρέσβης Μ.Κ. Μέλας προς το Β. Γενικό Προξενείο Αλεξάνδρειας, περί του Αιγυπτιακού Νόμου για τις ελεύθερες (μη κυβερνητικές) Σχολές, 20. 02.1956. Επίσης και βλ., ΕΛΙΑ, ΑΕΚΑ, απόρρητο, το Ελληνικό Εμπορικό Επιμελητήριο Αλεξάνδρειας προς την ελληνική πρεσβεία Καΐρου, 16. 01. 1956.

Σύμφωνα με την πρόταση της πρεσβείας, αν δοθούν συγκεκριμένες προθεσμίες στην πρώτη κατηγορία, ο νέος νόμος δύναται να εφαρμοσθεί. Αλλά, οι νεαροί Έλληνες που πρόκειται να φύγουν από την Αίγυπτο δεν είναι ορθό να φορτωθούν με γνώσεις αραβικών (οιαδήποτε και αν είναι η φιλία των δυο λαών) εις βάρος άλλων χρήσιμων μαθημάτων εκεί όπου θα μεταβούν (κυρίως δε εις βάρος άλλων γλωσσών).⁹¹⁷

Έτσι, με την άνοδο του αραβικού εθνικισμού εντός του νέου καθεστώτος της επανάστασης του Ιουλίου, και με τη ροή της νομοθεσίας που περιόριζε την εργασία των ξένων σχολείων στην Αίγυπτο, κατέστη σαφές ότι η ελληνική παροικία και οι διπλωματικές αρχές στην Αίγυπτο φοβούνταν τον αντίκτυπο αυτής της τάσης στην απώλεια της ταυτότητας των Αιγυπτιωτών Ελλήνων μαθητών. Αν και αυτή η ανησυχία χρονολογείται από τις αρχές του 1956, δηλαδή πριν από την έναρξη των σοσιαλιστικών μέτρων, φαίνεται ότι ένα σημαντικό μέρος της παροικίας δεν βρίσκει σημασία στην εκμάθηση σε βάθος της αραβικής γλώσσας ή της διδαχθείσας ύλης σχετικά με την ιστορία του τόπου στον οποίο ζούνε, διότι στόχος ήταν, αργά ή γρήγορα, να εγκαταλείψουν την Αίγυπτο. Ούτως ή άλλως, ο νόμος 583/1955 ήταν μόνο η αρχή για αυστηρότερες αποφάσεις που θα επηρεάσουν με τη σειρά τους το μέλλον των αιγυπτιώτικων σχολείων, όπως θα φανεί στο επόμενο σημείο.

- **Το Υπουργικό Διάταγμα 512/1956 και τα διαδοχικά μέτρα**

Παρόλο που τα άρθρα του νόμου 583/1955 περί των ελεύθερων σχολείων δεν συμπεριλάμβαναν την παρέμβαση του υπουργείου Παιδείας στο διορισμό των Διευθυντών στα ξένα σχολεία, στις 3 Μάιου 1956 παρατηρείται ότι ο αιγυπτιακός Τύπος έστρωνε το έδαφος για ένα άλλο μέτρο σχετικά με την ξένη εκπαίδευση στην Αίγυπτο. Η εφημερίδα *al Ahram* θεωρούσε ότι υπήρχε η ανάγκη να εποπτεύεται ο μηχανισμός διορισμού των Διευθυντών στα ξένα σχολεία, προσθέτοντας ότι η κυβέρνηση πρέπει να επιμένει στο κλείσιμο ή τον αυστηρό έλεγχο οποιουδήποτε ξένου σχολείου στην περίπτωση της παραβίασης των υπουργικών αποφάσεων.⁹¹⁸ Είκοσι μέρες μετά το προαναφερθέν δημοσίευμα, ψηφίστηκε νέο διάταγμα για τη λειτουργία της ξένης εκπαίδευσης στην Αίγυπτο. Το νέο Υπουργικό Διάταγμα 512/1956, καθόριζε σε 30 άρθρα τη διοικητική σχέση μεταξύ του ιδιοκτήτη ή του διευθυντή των ξένων σχολείων, από τη μια μεριά, και του υπουργείου Παιδείας, από

⁹¹⁷ Στο ίδιο.

⁹¹⁸ *Al Ahram*, 3. 05. 1956, σ. 3

την άλλη. Ενώ στο άρθρο 5, το διάταγμα προέβλεπε ότι τα ξένα και ιδιωτικά σχολεία όφειλαν να συμμορφωθούν στους κανονισμούς περί χωρισμού, με κριτήριο το φύλο, των μαθητών τους, ακολουθούμενα από τα Δημόσια σχολεία. Ο χωρισμός αυτός, σύμφωνα με το διάταγμα, εφαρμοζόταν από το τέταρτο έτος στα δημοτικά σχολεία.⁹¹⁹

Οι Διπλωματικές Αρχές της ελληνικής πρεσβείας Καΐρου αντέδρασαν σε αυτό το άρθρο του νόμου, επιβεβαιώνοντας ότι τα αιγυπτιώτικα μικτά σχολεία λειτουργούν από πολλά έτη χωρίς να σημειώνεται τίποτα το επιλήψιμο και ότι στα σχολεία αυτά φοιτούν αποκλειστικώς Έλληνες, έστω και αν κάποιος από αυτούς έχουν αιγυπτιακή ιθαγένεια, και όλοι είναι χριστιανοί ορθόδοξοι. Επίσης, τα Αιγυπτιώτικα μικτά σχολεία, κατά τις Διπλωματικές Αρχές, δεν καλύπτουν ευκόλως τα έξοδά τους και δεν αποτελούν εμπορική επιχείρηση.⁹²⁰ Έτσι, το άρθρο περί χωρισμού των φύλων, προκάλεσε άλλο πρόβλημα στα Αιγυπτιώτικα σχολεία, αφού λόγω αύξησης των εξόδων στα εν λόγω σχολεία, αναγκάστηκε η Παροικία να συγχωνεύσει μερικά τμήματα, για να λειτουργούν μικτά, όπως έγινε ακριβώς στα σχολεία της Κοινότητας Αλεξάνδρειας. Κατά το σχολικό έτος 1957/1958, ένα έτος δηλαδή μετά από το παραπάνω διάταγμα, η Εφορεία των Σχολείων αποφάσισε να συμπύξει όλες τις τάξεις στα δημοτικά σχολεία για να λειτουργούν μικτές.⁹²¹ Στις 4 Αυγούστου 1956, ένα δηλαδή μήνα μετά την Εθνικοποίηση της Διώρυγας, ο *Sai'd Youssef*, Υφυπουργός Παιδείας της Αιγύπτου, είχε επισκεφτεί τα ελληνικά σχολεία στην Αλεξάνδρεια και από εκεί ανακοίνωσε ότι το υπουργείο θα δώσει προθεσμία στα αιγυπτιώτικα ελληνικά σχολεία, ώστε να εφαρμόσουν τις διατάξεις του νέου νόμου (583/1955) και το Διάταγμα υπ' αριθ. 512, που σχετίζονται με τα μαθήματα αραβικών.⁹²²

Αλλά επί της ουσίας, η έκρηξη της τριμερής Εισβολής κατά των πόλεων της Διώρυγας προκάλεσε βαθιές κρίσεις για την ξένη εκπαίδευση στην Αίγυπτο, καθώς θεωρήθηκε ως υποστηρικτική των επιτιθέντων. Αυτή η αντίληψη εμφανίστηκε στα δημοσιεύματα του αιγυπτιακού Τύπου και εν συνέχεια στις αποφάσεις του Υπουργείου Παιδείας. Ο Αρχισυντάκτης της εφημερίδας *al Ahram*, *Ahmed al Sawy*, έχει γράψει στο πρωτοσέλιδο ένα άρθρο με το οποίο προκαλεί την κυβέρνηση να εφαρμόσει το υπουργικό διάταγμα 512/ 1956 και το Νόμο 583/1955 σχετικά με τα *ελεύθερα σχολεία* και να κλείσει το Γαλλικό σχολείο Αλεξάνδρειας το οποίο δεν ανταποκρίθηκε στις

⁹¹⁹ Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, *Al Waqā' al- Masryat*, αριθμ. Φ. 41, 24 Μαΐου 1956.

⁹²⁰ ΕΛΙΑ, ΥΠ.ΕΞ, Αριθ. Πρωτ. 1256, Η Πρεσβεία προς τις Προξενικές Αρχές, Κάιρο, 15. 01. 1956.

⁹²¹ ΕΛΙΑ, ΑΕΚΑ, Λογοδοσία του 1959, σ. 64.

⁹²² *Al Gomhoria*, 5. 08. 1956, σ. 5. Και βλ., *Al Ahram*, 5, 22. 08. 1956, σ. 3.

διατάξεις του νόμου να αφιερώσει το πρώτο μάθημα αιγυπτιακής Ιστορίας στον αγώνα του αιγυπτιακού λαού εναντίον της Εισβολής.⁹²³ Την επόμενη μέρα, λοιπόν, το Υπουργείο Παιδείας απάντησε στην *al Ahram* αποφασίζοντας να παραπέμψει τον διευθυντή και τους εκπαιδευτικούς του Γαλλικού Σχολείου Αλεξάνδρειας στο Πειθαρχικό Συμβούλιο κι επιπλέον να αραβοποιήσει όλο το εκπαιδευτικό πρόγραμμα και να μετονομαστεί το σχολείο με αιγυπτιακό όνομα ⁹²⁴.

Η ελληνική πρεσβεία στο Κάιρο, από την πλευρά της, παρατήρησε αυτή την προπαγάνδα και ενημέρωσε το ΥΠ.ΕΞ στην Ελλάδα ότι ο αιγυπτιακός Τύπος διατυπώνει την απειλή κατά των ξένων ότι, εάν δεν επιθυμούν να συμμορφωθούν στις διατάξεις του νόμου, θα πρέπει να εγκαταλείψουν την Αίγυπτο.⁹²⁵ Εν τω μεταξύ, και μετά την έκδοση του Διατάγματος υπ' αριθ. 516/1956, ο όρος *αραβοποίηση* των εκπαιδευτικών προγραμμάτων στα ξένα σχολεία ξεκίνησε να χρησιμοποιείται στον αιγυπτιακό Τύπο. Η *al Ahram*, από την πλευρά της, έχει ηγηθεί την προπαγάνδα κατά της ύπαρξης της ξένης εκπαίδευσης στην Αίγυπτο. Στο πρωτοσέλιδό της, δημοσιεύτηκε ένα άρθρο που ζητάει από την κυβέρνηση να αραβοποιήσει τα προγράμματα σπουδών στα ξένα σχολεία και να απολυθεί όλο το βρετανικό και γαλλικό προσωπικό από τα ξένα σχολεία. Ο βασικός λόγος που προκάλεσε την αιγυπτιακή εφημερίδα να παρουσιάσει αυτό το αίτημα, ήταν ο πόλεμος του Σουέζ. Η *al Ahram* ζήτησε να ενσωματώσουν τα ξένα σχολεία υπό έναν αιγυπτιακό φορέα, για να τεθούν υπό την εποπτεία της αιγυπτιακής κυβέρνησης.⁹²⁶ Δυο εβδομάδες μετά από το δημοσίευμα της *al Ahram*, η αιγυπτιακή Κυβέρνηση αποφάσισε στις 5 Ιανουαρίου 1957 να αιγυπτιοποιήσει όλα τα γαλλικά και βρετανικά σχολεία στην Αίγυπτο. Επιπλέον, συστήθηκε Υπουργική Επιτροπή, με κύριο στόχο να αραβοποιηθεί το εκπαιδευτικό τους πρόγραμμα και να τροποποιηθεί με κριτήριο την ανάπτυξη του αιγυπτιακού εθνικισμού.⁹²⁷

Σημειώνουμε ότι η έκκληση της *al Ahram* να ενσωματωθούν τα ξένα σχολεία, που παραβιάζουν το νόμο, σε έναν αιγυπτιακό φορέα, ήταν μόνο η αρχή. Το Υπουργείο Παιδείας έδωσε εντολή στο Αιγυπτιακό Σωματείο Εκπαιδευτικών να ετοιμάσει σχέδιο για το μέλλον των Ξένων Σχολείων στην Αίγυπτο. Ως αποτέλεσμα στις 3 Μαρτίου 1957, το Σωματείο παρουσίασε τις προτάσεις του για αυτό το θέμα.

⁹²³ *Al Ahram*, 31. 08. 1956, σ. 1, 5.

⁹²⁴ *Al Ahram*, 1. 01. 1957, σ. 3.

⁹²⁵ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1956/75/5/1/1, Έκθεση περί οργανώσεως της ιδιωτικής εκπαίδευσως στην Αίγυπτο, η πρεσβεία προς ΥΠΕΞ. 9. 06. 1956.

⁹²⁶ *Al Ahram*, 19. 12. 1956, σ. 1.

⁹²⁷ *Al Ahram*, 6. 01. 1957, σ. 5.

Μια από αυτές τις προτάσεις ήταν να ενσωματωθούν τα μη αιγυπτιακά σχολεία με τα Κυβερνητικά/Δημόσια.⁹²⁸ Το Υπουργείο Παιδείας, από την πλευρά του, αποφάσισε, στις 16 Απριλίου 1957, να εφαρμόσει την πρόταση του Αιγυπτιακού Σωματείου Εκπαιδευτικών από το σχολικό έτος 1957/1958, δηλαδή να ενσωματώνεται στο δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα οποιοδήποτε ξένο σχολείο αθετούσε το νόμο 583/1955 ή το διάταγμα 516/1956. Είναι εμφανές ότι το υπουργείο Παιδείας έδωσε στο Σωματείο την εξουσία της εποπτείας του Εκπαιδευτικού Προσωπικού στα ξένα σχολεία.⁹²⁹ Ο «Ταχυδρόμος», στο πλαίσιο αυτών των εξελίξεων, έχει καταπιαστεί στο πρωτοσέλιδό του να σχολιάζει τις διατάξεις του νόμου 583/1955 και της Υπουργικής απόφασης 516/1956, γράφοντας ότι οι διατάξεις των διαδοχικών κυβερνητικών μέτρων είναι *παράλογες* και δεν έπρεπε να εφαρμοστούν στα αιγυπτιώτικα σχολεία.⁹³⁰

Είναι αξιοσημείωτο εδώ ότι τα αιγυπτιώτικα σχολεία, τα οποία δεν αιγυπτιοποιήθηκαν, είχαν επηρεαστεί κατά κάποιο τρόπο από αυτές τις αποφάσεις. Με απλά λόγια, στα σχολεία που αιγυπτιοποιήθηκαν υπήρχαν 19.6% από το σύνολο των ελληνοπαίδων σε όλα τα σχολεία στην Αίγυπτο.⁹³¹

Εν τω μεταξύ, οι αιγυπτιακές εφημερίδες *al Ahram* και *al Gomhoria*, δημοσίευσαν διάφορα άρθρα προβάλλοντας την αντίληψη ότι τα ξένα εκπαιδευτήρια αποτελούν ιδρύματα που υποστηρίζουν την επίθεση εναντίον της Αιγύπτου (τον πόλεμο του Σουέζ), διαβεβαιώνοντας ότι μέσα σε αυτά τα σχολεία διδάσκονται αντιλήψεις κατά του αιγυπτιακού έθνους και υποστηρίζουν την αποικιοκρατία και το Ισραήλ.⁹³² Στην ελληνική πλευρά, συναντάμε μια αναφορά στο ίδιο θέμα. Ο Γενικός Πρόξενος της Αλεξάνδρειας, Θ. Π. Μπαϊζος, στο πλαίσιο της διαβεβαίωσής του ότι τα ελληνικά σχολεία στην Αίγυπτο αποτελούν χωριστή κατηγορία από τα άλλα ξένα εκπαιδευτήρια, έχει προσθέσει ότι τα ελληνικά σχολεία δεν φέρουν *το στίγμα* των γαλλικών και αγγλικών σκοπών των οποίων «ήτο αφ' ενός να προσηλυτίσουν μουσουλμάνους και εφ' ετέρου να βοηθήσουν την αποικιοκρατίαν διά σχηματισμού

⁹²⁸ Al Ahram, 27. 03. 1957, σ. 2.

⁹²⁹ Al Ahram, 16. 04. 1957, σ. 3. Και βλ., Al Ahram, 6 05. 1957, σ. 5· Al Ahram, 26. 07. 1957, σ. 4.

⁹³⁰ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 4. 07. 1958, σ. 1

⁹³¹ Το σχολικό έτος 1948/1949 φοιτούσαν 8.532 Αιγυπτιώτες μαθητές στα αιγυπτιώτικα σχολεία, σε σύγκριση με 2.084 Αιγυπτιώτες μαθητές που φοιτούσαν το ίδιο έτος στα γαλλικά και βρετανικά σχολεία, τα οποία τέθηκαν υπό μεσεγγύηση και στη συνέχεια αιγυπτιοποιήθηκαν. Σχετικά βλ., Άγγελος Νταλαχάνης (2016), *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 181, 199, 203. Και βλ., Το Εθνικό Αρχείο, η Ετησία Απογραφή του Υπουργείου Παιδείας της Αιγύπτου (Al Ma' ref), η Απογραφή από 1950 μέχρι το 1953, Εθνικό Τυπογραφείο al' Ameryat, Κάιρο, 1954, σ. 20· Το Εθνικό Αρχείο, Υπουργείο Οικονομικών, Τμήμα Απογραφής και Στατιστικής, η Απογραφή των Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων στην Αίγυπτο του Χρόνου 1948– 1949, Εθνικό Τυπογραφείο al' Ameryat, Κάιρο, 1950, σ. σ. 282, 283.

⁹³² Σχετικά βλ., Al Ahram, 16. 09. 1956, σ. 3· Al Ahram, 28. 12. 1956, σ. 1· Al Ahram, 31. 12. 1956, σ. 5· Al Ahram, 9,11, 30. 01. 1957. Και βλ., al Gomhoria, Κάιρο, 24, 28 και 29. 12. 1956.

τάσξεως Αιγυπτίων αδιαφορούντων διά τον εθνικισμόν. [...] Διά τον λόγον τούτον τα ξένα σχολεία, πλήν των Ελληνικών, είναι προωρισμένα να εξαφανισθούν εντός των προσεχών ετών, το δε Αιγυπτιακόν Υπουργείον Παιδείας θα είναι έναντι τούτων αυστηρότατο».⁹³³

Σε αντίθεση με την αντίληψη του Γενικού Πρόξενου, παρατηρείται ότι η αιγυπτιώτικη εφημερίδα «Πάροικος» θεωρούσε πως η αιγυπτιώτικη εκπαίδευση ήταν αντίθετη της αιγυπτιακής γραμμής σχετικά με την κρίση του Σουέζ και ήταν πιο κοντά στα αποικιοκρατικά χαρακτηριστικά. Ο «Πάροικος» γράφει ότι το επιχείρημα ως προς αυτό είναι ότι στη διδακτέα ύλη ιστορίας και γεωγραφίας «δεν αποδιδόταν άλλος προσδιορισμός στους Αιγυπτίους, αλλά αποκαλούνταν μη Ευρωπαίου».⁹³⁴ Η καϊρινή εφημερίδα αναφέρεται επίσης σε άλλο παράδειγμα της φιλοδυτικής οπτικής της ξένης εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τον Παναγιώτη Ξένο, ο οποίος ήταν εκπαιδευτικός στα ελληνικά σχολεία της Αλεξάνδρειας και ορθογράφος στον «Πάροικο», στη διδακτέα ύλη της γεωγραφίας της Γ' Γυμνασίου, «Γεωγραφία Ασίας, Αφρικής, Αμερικής και Ωκεανίας», μαθητικό βιβλίο που εκδόθηκε το 1951, αναφερόταν πως οι Βρετανοί βρίσκονταν ακόμη στην Παλαιστίνη ως επιτηρητές της τάξεως και προστάτες των Αγίων Τόπων. Η παροικιακή ηγεσία επιτρέπει, σύμφωνα με τον «Πάροικο», να διδαχθεί στους μαθητές η άποψη πως οι αποικιακές δυνάμεις θα έπρεπε να διατηρήσουν την επιρροή τους στη Μέση ανατολή, ενώ η παροικιακή ηγεσία παραβλέπει αυτό το θέμα σε αυτή την ευαίσθητη ιστορικά συγκυρία.⁹³⁵

Αξίζει να σημειωθεί ότι, παρά τις αυξανόμενες φωνές εναντίον της παρουσίας ξένων εκπαιδευτήριων στην Αίγυπτο, η προπαγάνδα του αιγυπτιακού Τύπου δεν υποστηρίχθηκε από οποιοδήποτε νόμο ή διάταγμα. Στο ίδιο μήκος κύματος, διαπιστώνουμε ότι η Βουλή της Αιγύπτου έχει συμμετάσχει κατά κάποιο τρόπο στην ανεπίσημη αυτή προπαγάνδα εναντίον της παρουσίας ξένων σχολείων στην Αίγυπτο. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται όταν η Αιγυπτιακή Βουλή στην γενική της συνέλευση, στις 3 Οκτωβρίου 1957, συζήτησε το θέμα της *εκπαιδευτικής πολιτικής στην Αίγυπτο* κατά την οποία οι Αιγύπτιοι Βουλευτές ανέδειξαν τον ρόλο και τον αρνητικό αντίκτυπο των ξένων σχολείων στο μέλλον της εκπαιδευτικής πολιτικής στην χώρα. Ο *Abdel Azeem al Dafraoy*, ο επικεφαλής της Επιτροπής Παιδείας στην Βουλή, ζήτησε στην έκθεσή του από τους Αιγύπτιους επιχειρηματίες και ευεργέτες να

⁹³³ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1959/19/5/1/2, ο Γενικός Πρόξενος της Αλεξάνδρειας Θ. Π. Μπαΐζος προς την Πρεσβεία Καΐρου, 9. 11. 1959.

⁹³⁴ Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 190: Πάροικος 26. 05. 1957, σ. 1.

⁹³⁵ Στο ίδιο σ. 191. Και βλ., Πάροικος 2. 02. 1957, σ. 1, 4.

ιδρύσουν ιδιωτικά σχολεία, για να αντικαθιστούν τα ξένα σχολεία ή τουλάχιστον να περιοριστεί ο ρόλος των δευτέρων στην αιγυπτιακή κοινωνία, προκειμένου να μην απειληθεί το *αραβικό εθνικό φρόνημα* των μαθητών που διαμένουν στην Αίγυπτο. Για να καταστρώσει το *κοινοβουλευτικό σχέδιο* και να αποδώσει σε αυτό τις προβλεπόμενες διαστάσεις, ο Αιγύπτιος Βουλευτής τόνισε ότι η εφαρμογή του σχεδίου αυτού απαιτεί να διοριστούν 70 χιλιάδες εκπαιδευτικοί και να κατασκευαστούν 5 χιλιάδες σχολεία.⁹³⁶

Προκειμένου να πλησιάσουμε την εικόνα της εποχής, μια αιγυπτιακή απογραφή μας δίνει μια ευρύτερη εικόνα της μορφής της ξένης εκπαίδευσης στην Αίγυπτο κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους κατά το οποίο εθνικοποιήθηκε η Διώρυγα του Σουέζ, το 1956. Καθώς το μεγαλύτερο ποσοστό μαθητών συγκεντρώνεται στα γαλλικά σχολεία, με το 60,2% του συνολικού αριθμού μαθητών σε όλα τα ξένα σχολεία, ακολουθούμενο από το ποσοστό στα αιγυπτιώτικα σχολεία, με 12%, και τα βρετανικά σχολεία, με 9,4%. Βλέπουμε ότι ο αριθμός των μαθητών σε όλα τα ξένα σχολεία έχει αυξηθεί από 86.832 κατά το σχολικό έτος (1954/1955) στους 93.7070 μαθητές (1955/1956) και ο αριθμός των τάξεων έχει αυξηθεί από 3.161 σε 3.407 τάξεις.⁹³⁷ Ως εκ τούτου, βλέπουμε ότι αυτή η αύξηση στις τάξεις, καθώς και αυτός ο έλεγχος στο μεγαλύτερο μερίδιο του αριθμού των μαθητών και των σχολείων στην ξένη εκπαίδευση στην Αίγυπτο, σημαίνει σαφώς ότι η ξένη εκπαίδευση, γενικά, της οποίας το 69,6% έχει τεθεί υπό κυβερνητικό έλεγχο λόγω των νέων διατάξεων, θα επηρεαστεί άμεσα από την αιγυπτιοποίηση των γαλλικών και βρετανικών σχολείων.

Σύμφωνα με άλλη μια αιγυπτιακή απογραφή των ξένων σχολείων σε κάθε βαθμίδα εκπαίδευσης, κατά το σχολικό έτος 1957/1958, η οποία μας δίνει ενδεικτική εικόνα για την μορφή της ξένης εκπαίδευσης μετά τον πόλεμο του Σουέζ, φαίνεται ότι οι μαθητές που φοιτούσαν στα ξένα σχολεία και έχουν αιγυπτιακή ιθαγένεια αποτελούσαν το 80% περίπου από το σύνολο των ξένων μαθητών. Το ποσοστό αυτό μας δείχνει ότι τα νομοθετικά μέτρα κατά της ξένης εκπαίδευσης θα επηρεάσουν περισσότερο τις οικογένειες που έχουν αιγυπτιακή ιθαγένεια. Στην ίδια απογραφή σημειώνεται ότι έκλεισαν 24 σχολεία που ανήκαν σε ξένους. Ενώ παρατηρείται ότι ο αριθμός των μαθητών στα Δημοτικά της ξένης εκπαίδευσης έχει αυξηθεί από 44.004

⁹³⁶ Al Ahram, 3. 10. 1957, σ. 5.

⁹³⁷ Το Εθνικό Αρχείο, Αρχείο του Υπουργείου Παιδείας, Τμήμα Στατιστικής: η Γενική Στατιστική για την Εκπαίδευση στην Αίγυπτο, τα σχολικά έτη 1954/1955, 1955/1956, η εθνική τυπογραφία Al Ameriat, Κάιρο, 1958. Και βλ., Το Εθνικό Αρχείο, Αρχείο του Υπουργείου Παιδείας, η Ετήσια Έκθεση για την πορεία της εκπαίδευσης στη Αίγυπτο το 1958, η εθνική τυπογραφία Al Ameriat, Κάιρο, 1959.

κατά το σχολικό έτος 1955/1956 στους 49.941 μαθητές το σχολικό έτος 1957/1958, με ποσοστό αύξησης 11.8%. Πράγμα που σημαίνει ότι οι εγγραφές των μαθητών στα Δημοτικά σχολεία δεν επηρεάστηκε από τα τελευταία νομοθετικά μέτρα. Ωστόσο, το ενδιαφέρον εδώ είναι ότι η βαθμίδα εκπαίδευσης η οποία έχει επηρεαστεί σαφώς ήταν τα Γυμνάσια της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς το ποσοστό των μαθητών σε όλα τα ξένα σχολεία έχει μειωθεί περίπου στο 18%. Πιο συγκεκριμένα, ο αριθμός των μαθητών έχει μειωθεί από 19.913 κατά το σχολικό έτος 1955/1956 στους 16.296 κατά το σχολικό έτος 1957/1958.⁹³⁸

Μάλιστα, έχει θεωρηθεί ότι αυτή η διαφοροποίηση μεταξύ της αύξησης του αριθμού των μαθητών στα Δημοτικά και της μείωσης στα Γυμνάσια οφείλεται στις διατάξεις του Νόμου 1955, με τις οποίες έχει επιβληθεί στα Γυμνάσια το νέο εκπαιδευτικό πρόγραμμα περί της διδασκαλίας του μαθήματος της *Γεωγραφίας, Ιστορίας και Αγωγής του Πολίτου* στα Αραβικά και η αύξηση των ωρών διδασκαλίας της Αραβικής, για να λειτουργεί παράλληλα με το πρόγραμμα σπουδών στα δημόσια σχολεία. Ενώ, όσον αφορά τα Δημοτικά της ξένης εκπαίδευσης, το πρόγραμμα δεν έχει επηρεαστεί ιδιαίτερα από τις διατάξεις του νόμου. Ωστόσο, πιστεύουμε ότι αυτή η αναστάτωση του συστήματος λειτουργίας στην ξένη εκπαίδευση, είτε στον αριθμό μαθητών είτε στον αριθμό των σχολείων, οφείλεται κυρίως στον πόλεμο του Σουέζ και όχι τόσο στους διαδοχικούς νόμους περί των ξένων σχολείων, εφόσον ο πόλεμος προκάλεσε περισσότερες αντιδράσεις εναντίον της ξένης παρουσίας γενικά στην Αίγυπτο. Ο αιγυπτιώτικος Τύπος εκτιμούσε ότι τα νέα νομοθετικά μέτρα περί της ξένης εκπαίδευσης δημιούργησαν ριζική αλλαγή στη μορφή του ελληνικού εκπαιδευτικού ιδρύματος στην Αίγυπτο.⁹³⁹ Από την άλλη πλευρά, παρατηρείται ότι ο αιγυπτιακός Τύπος ανέδειξε εν τω μεταξύ την αύξηση του αριθμού των μαθητών δημόσιων σχολείων, επισημαίνοντας ότι στο σχολικό έτος (1957 / 1958) εγγράφτηκαν 368 χιλιάδες μαθητές, στο πρώτο έτος των Δημοτικών σχολείων, ενώ κατά το επόμενο σχολικό έτος, ο αριθμός των εισαχθέντων στα Δημοτικά σχολεία αυξήθηκε σε 378 χιλιάδες μαθητές. Το υπουργείο Παιδείας ανακοίνωσε επίσης ότι κατά το σχολικό έτος 1958 / 1959, αναμένεται να εγγραφτούν στα δημοτικά σχολεία 550

⁹³⁸ Το Εθνικό Αρχείο, Αρχείο του Υπουργείου Παιδείας, η Ετησία Έκθεση για την πορεία της εκπαίδευσης στη Αίγυπτο το 1958, η εθνική τυπογραφία Al Ameriat, Κάιρο, 1959, σ. 106.

⁹³⁹ Ταχυδρόμος, 22. 07. 1958, σ. 3.

χιλιάδες μαθητές, αλλά ενδέχεται να μην διατίθενται αρκετές κενές θέσεις στα σχολεία για να δεχθούν αυτόν τον αριθμό.⁹⁴⁰

Αυτή η αύξηση του αριθμού μαθητών των δημοσίων σχολείων ίσως επηρέασε έμμεσα τα αιγυπτιώτικα σχολεία, αφού το αιγυπτιακό υπουργείο Παιδείας άρχισε να επιδιώκει την αγορά κάποιων ξένων σχολείων για να τα εντάξει στα Δημόσια σχολεία, γεγονός που επιβεβαιώνεται από αρκετές επιστολές που έστειλε το υπουργείο Παιδείας στην ελληνική παροικία, στις οποίες ζητάει να αγοράσει κάποια αιγυπτιώτικα ελληνικά σχολικά κτίρια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα φαίνεται σαφώς στις επίσημες επιστολές που ανταλλάσσονται μεταξύ της αιγυπτιακής εκπαιδευτικής ζώνης στην Αλεξάνδρεια και της Ελληνική κοινότητας. Στις 28 Μαΐου 1958, ο *Mohamed Said*, Γενικός Διευθυντής Εκπαιδευτικής Ζώνης στην Αλεξάνδρεια, έστειλε μια επιστολή στον Αν. Θεοδωράκη, Πρόεδρο της ΕΚΑ, με την οποία ζητάει από την κοινότητα να αγοράσει το κτίριο της Φαμηλιαδείου Σχολής. Αυτό οφείλεται, σύμφωνα με τον *Said*, στην ανάγκη του Υπουργείου για σχολικό κτίριο στην Αλεξάνδρεια λόγω του υψηλού ποσοστού των Αιγυπτίων μαθητών που εγγράφονταν στην πόλη.⁹⁴¹ Από την πλευρά του, ο Αν. Θεοδωράκης, Πρόεδρος της ΕΚΑ απάντησε στην παραπάνω επιστολή, στις 3 Ιουνίου 1958, επιβεβαιώνοντας ότι η ΕΚΑ «ουδεμίαν πρόθεση» έχει να καταργήσει ή να κλείσει την Φαμηλιάδειο Σχολή. Ο Θεοδωράκης πρόσθεσε επίσης ότι στη Φαμηλιάδειο Σχολή φοίτησαν κατά το σχολικό έτος 1957/1958 περί τους 300 μαθητές και μαθήτριες.⁹⁴²

Το ζήτημα δεν σταμάτησε με αυτή την επιβεβαίωση της ΕΚΑ ότι δεν έχει οποιαδήποτε πρόθεση να παραχωρήσει τα σχολικά της κτίρια, καθώς το αιγυπτιακό υπουργείο Παιδείας ζήτησε για άλλη μια φορά και με άλλο τρόπο να αγοράσει τα αιγυπτιώτικα σχολεία. Στις 12 Οκτωβρίου 1958, η Εκπαιδευτική Ζώνη Αλεξάνδρειας έστειλε στον Πρόεδρο της ΕΚΑ επιστολή που αναφέρει ότι το Υπουργείο πληροφορήθηκε ότι η ΕΚΑ προσφέρει προς ενοικίαση τα κτίρια των σχολείων της, προσθέτοντας ότι η Εκπαιδευτική Ζώνη Αλεξάνδρειας έχει ανάγκη να νοικιάσει τα εν λόγω σχολικά κτίρια προς στέγαση των Δημόσιων σχολείων σε αυτά.⁹⁴³ Η ΕΚΑ, από την πλευρά της, απάντησε ότι οι εν λόγω φήμες περί προθέσεως της παροικίας να νοικιάσει σχολεία της είναι τελείως αβάσιμοι και η ΕΚΑ «δεν έχει πρόθεση να δώσει

⁹⁴⁰ Al Ahram, 3. 10. 1957, σ. 5.

⁹⁴¹ Η εν λόγω επιστολή βρίσκεται γραμμένη στα Αραβικά στο απόρρητο φάκελο της ΑΕΚΑ, ΕΛΙΑ, αριθμός Φ. 224, 28 Μαΐου 1958.

⁹⁴² ΕΛΙΑ, ΕΚΑ, απόρρητα, αριθμός Φ. 224, 3 Ιουνίου 1958.

⁹⁴³ Η εν λόγω επιστολή είναι γραμμένη στα Αραβικά και βρίσκεται στο απόρρητο φάκελο της ΑΕΚΑ, ΕΛΙΑ, αριθ. 600, 12 Οκτωβρίου 1958.

προς ενοικίαση οιοδήποτε των σχολείων της αίτινες είναι πλήρεις μαθητών και λειτουργούν κανονικώς».⁹⁴⁴ Την επόμενη μέρα, ο Αν. Θεοδωράκης, Πρόεδρος της ΕΚΑ έστειλε μια έκθεση στον Γενικό Πρόξενο Αλεξάνδρειας, Θ. Μπαΐζο, με την οποία ενημερώνει τον Πρόξενο ότι η ΕΚΑ έχει παραλάβει από την Εκπαιδευτική Ζώνη 4 επιστολές σχετικά με φήμες που αναφέρουν ότι η ΕΚΑ επιδιώκει να κλείσει ή να καταργήσει τα σχολεία της.⁹⁴⁵

Ενδεχομένως, με κάποιο τρόπο, δεν ήταν σύμπτωση ότι βγήκαν φήμες για την πώληση αιγυπτιακών σχολείων, την ίδια στιγμή που ελήφθη νέα κυβερνητική εγκύκλιος για απαλλοτρίωση οποιουδήποτε ακινήτου για λόγους Δημοσίας Ωφελείας. Καταρχήν και στις 18 Απριλίου 1958, το Υπουργείο Παιδείας αποκάλυψε ότι προετοιμάζεται κυβερνητική εγκύκλιος με στόχο να **μην** επιτρέψει στους μη Αιγυπτίους να ιδρύσουν νέα σχολεία.⁹⁴⁶ Εν τω μεταξύ, η *al Ahram* προώθησε την ανάγκη να περιοριστεί η χορήγηση αδειών σε αλλοδαπούς για την ίδρυση νέων σχολείων ή τμημάτων ή τάξεων, προσθέτοντας ότι η Κυβέρνηση προετοιμάζει να διακανονίσει το φαινόμενο της ξένης Εκπαίδευσης, μέσω της εξύψωσης της στάθμης των ξένων σχολείων, προκειμένου να προσαρμοστούν προς τα *Εθνικά Ιδεώδη* της Αιγύπτου.⁹⁴⁷ Παράλληλα, το Υπουργείο Παιδείας εξέδωσε τη νέα εγκύκλιο 1162/1958 που παρέχει στον Υπουργό Παιδείας το δικαίωμα να ελέγχει οποιοδήποτε ξένο ή ιδιωτικό σχολείο διά λόγους «Δημοσίας Ωφελείας».⁹⁴⁸

Μετά την παραπάνω Υπουργική εγκύκλιο, η εφημερίδα «Ταχυδρόμος» ένωσε τον κίνδυνο και μετέφερε αυτή την αίσθηση στους αναγνώστες της. Σε ένα άρθρο του πρωτοσέλιδού της, η εφημερίδα καλούσε τους ηγέτες της παροικίας να κινηθούν εγκαίρως, για να πληροφορηθούν από τους αρμοδίους του Υπουργείου Παιδείας για το πώς ακριβώς έχει το ζήτημα μετά την έκδοση της εν λόγω εγκύκλιου. Ο

⁹⁴⁴ ΕΛΙΑ, ΕΚΑ, απόρρητα, 14 Οκτώβριου 1958.

⁹⁴⁵ ΕΛΙΑ, ΕΚΑ, απόρρητα, 15 Οκτώβριου 1958.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι στο σχολικό έτος του 1959 /1960 εγγράφηκαν 600 χιλιάδες μαθητές στο πρώτο έτος των Κρατικών Δημοτικών Σχολείων, ενώ κατά το σχολικό έτος (1958/1959), ο αριθμός των εισαχθέντων στα Δημοτικά σχολεία ήταν μόνο 378 χιλιάδες μαθητές. Για αυτό τον λόγο, το Υπουργείο Παιδείας ανακοίνωσε ότι η αύξηση του αριθμού των μαθητών περίπου 150 χιλιάδες, απαιτεί, με επείγουσα διαδικασία, να κατασκευαστούν νέα σχολεία ή να ενοικιαστούν σχολικά κτίρια από τις Ξένες Κοινότητες στην Αίγυπτο, ώστε να αφομοιώσει το αιγυπτιακό Υπουργείο αυτή την αύξηση του αριθμού των μαθητών. Βλ., *Al Ahram*, 22. 07. 1959, σ. 3

⁹⁴⁶ Το Εθνικό Αρχείο, Υπουργείο Παιδείας, η αιγυπτιακή Παιδείας 1952/1962 Κάιρο, η εθνική τυπογραφείο, Κάιρο, 1962, σ. 97, 98.

⁹⁴⁷ *Al Ahram*, 18. 04. 1958, σ. 5. Και βλ., *Al Ahram*, 24. 04. 1958, σ. 4, 5.

⁹⁴⁸ Το Εθνικό Αρχείο, Υπουργείο Παιδείας, Συνεδρία για την Εκπαίδευση στον Αραβικό Κόσμο, από το 1952 έως το 1972, Κάιρο 1972, σ. 47, 48. Και βλ., Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, *Al Waqā' al- Masryat*, αριθμ. Φ. 32, 23 Απριλίου 1958, η υπουργική απόφαση υπ' αριθμ. 1162/1958.

«Ταχυδρόμος» ανέδειξε την ανάγκη να γίνουν «ταχύτερα διαβήματα», πριν η εγκύκλιος καταστεί νόμος, οπότε και κάθε τροποποίηση θα ήταν αδύνατη.⁹⁴⁹

Δεν πρέπει άλλωστε να αγνοούμε το γεγονός πως το άρθρο του «Ταχυδρόμου» εμφανίζει μια άλλη νέα ανησυχία στην Παροικία από αυτό το νομοσχέδιο που ασχολείται με το θέμα της απαλλοτρίωσης διά λόγους Δημοσίας Ωφελείας. Για αυτό τον λόγο, σημειώνεται ότι ο «Ταχυδρόμος» έχει απευθύνει ερώτημα στους ηγέτες της Παροικίας ως εξής: *Δεν θα ήταν προτιμότερο να εξασφαλίσουμε από εδώ και πέρα το μέλλον της εκπαίδευσης;*⁹⁵⁰ Σε αυτό το σχολικό έτος (1958/1959) παρατηρείται ότι ο αριθμός των μαθητών στα αιγυπτιώτικα σχολεία μειώθηκε σημαντικά. Παραδείγματος χάριν, η Εφορεία των Σχολείων της Κοινότητας Αλεξάνδρειας δήλωσε ότι ο αριθμός των εγγραφέντων μαθητών μειώθηκε, με 1.938 μαθητές λιγότερους σε σύγκριση με το προηγούμενο σχολικό έτος (1957/1958), όπως θα καταστεί εμφανές στον επόμενο πίνακα.⁹⁵¹

Πίνακας (7)

Αριθμός μαθητών ανά εκπαιδευτική βαθμίδα στα σχολεία της ΕΚΑ⁹⁵²

Οι Βαθμίδες	Σχολικό έτος 1957/1958	Σχολικό έτος 1958/1959
Δημοτικά	1295	1054
Νηπιαγωγεία	1417	1127
Μέση Εκπαίδευση	2681	1274
Σύνολο	5.393	3.455
Η μείωση	1.938	

- **Η αιγυπτιοποίηση της διαχείρισης της ξένης εκπαίδευσης και η αραβοποίηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων**

Όλα τα παραπάνω νομοθετικά μέτρα φαίνεται ότι ήταν μόνο μια προετοιμασία για έναν νέο νόμο που επρόκειτο να αναδιαμορφώσει μελλοντικά την παρουσία της ξένης εκπαίδευσης στην Αίγυπτο. Στις 18 Σεπτεμβρίου του 1958, ο αιγυπτιώτικος Τύπος πρόβαλε την αισιοδοξία της παροικιακής ηγεσίας αλλά και των ελληνικών διπλωματικών Αρχών στο Κάιρο, οι οποίοι καθησύχαζαν τους Αιγυπτιώτες

⁹⁴⁹ Ταχυδρόμος, 19. 04. 1958, σ. 1. Και βλ., Ταχυδρόμος, 24. 04. 1958, σ. 3.

⁹⁵⁰ Στο ίδιο. Και βλ., Ταχυδρόμος, 24. 04. 1958, σ. 3. Σχετικά με την κάλυψη της εφημερίδας για τις αρνητικές επιπτώσεις της εν λόγω εγκύκλιου, βλ., Ταχυδρόμος, 14. 05. 1958, σ. 5. Ταχυδρόμος, 6. 06. 1958, σ. 4. Ταχυδρόμος, 4, 20, 27. 07. 1958, σ. 1.

⁹⁵¹ Ταχυδρόμος, 7. 10. 1958, σ. 2.

⁹⁵² Στο ίδιο.

επιβεβαιώνοντας ότι η αιγυπτιακή κυβέρνηση επιδεικνύει μεγάλη κατανόηση και μετριοπάθεια στα προβλήματα της Παροικίας.⁹⁵³ Μια εβδομάδα αργότερα και συγκεκριμένα στις 25 Σεπτεμβρίου του 1958, η αιγυπτιακή κυβέρνηση υπέγραψε τον νόμο 160/1958 περί της λειτουργίας των ξένων σχολείων στην Αίγυπτο.⁹⁵⁴ Με την εφαρμογή αυτού του νόμου, η παροικία ξεκινούσε και πάλι νέο αγώνα, για να εμποδίσει τη διακοπή λειτουργίας των ελληνικών σχολείων της Αιγύπτου, όπως περιέγραψε ο ίδιος ο «Ταχυδρόμος» εκφέροντας την άποψη ότι αυτός ο νέος νόμος θα δημιουργήσει σοβαρές δυσκολίες στην παροικία, ιδιαιτέρως στους Εκπαιδευτικούς και τους ιθύνοντες των αιγυπτιώτικων σχολείων.⁹⁵⁵ Αντίθετα, ο εν λόγω νόμος η *al Ahram* θεωρούσε ότι δίνει στην Αίγυπτο το δικαίωμα να επεκτείνει την εξουσία της σε όλα τα εκπαιδευτικά ιδρύματα που λειτουργούν στην Αίγυπτο.⁹⁵⁶

Ο νέος νόμος 160/1958 αντικατέστησε τον νόμο 583/1955 που σύμφωνα με τις διατάξεις του είχαν εισαχθεί τα Αραβικά από την 1η τάξη Δημοτικού, δέκα ώρες εβδομαδιαίως. Ο νέος Νόμος 160/1958 επιβάλλει περαιτέρω περιορισμούς, αφού περιλαμβάνει 56 άρθρα, έξι από τα οποία υποδεικνύουν τις πρώτες κινήσεις της Αιγύπτου προς την πλήρη αραβοποίηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων των ξένων σχολείων, αλλά και την αιγυπτιοποίηση της διαχείρισης και ιδιοκτησίας τους.

Σύμφωνα με το πρώτο άρθρο του νόμου, τα ξένα σχολεία μετονομάζονται ως *ιδιωτικά σχολεία*. Αλλά η κυριότερη τροποποίηση του νέου νόμου βρίσκεται στο 4^ο άρθρο, το οποίο ορίζει ότι ο ιδιοκτήτης του ιδιωτικού σχολείου πρέπει να είναι πολίτης της Αιγύπτου και να χαίρει πλήρως όλων των πολιτικών του δικαιωμάτων. Καθώς και στο 7^ο άρθρο του ίδιου νόμου ορίζεται ότι οι διευθυντές στα ξένα σχολεία πρέπει να έχουν αιγυπτιακή υπηκοότητα.⁹⁵⁷ Αξιοσημείωτο είναι ότι, αν για παράδειγμα ένας εκπαιδευτικός σε αιγυπτιώτικο ελληνικό σχολείο κατάφερε να αποκτήσει την αιγυπτιακή υπηκοότητα, δεν θα μπορούσε να αναλάβει την διεύθυνση οποιουδήποτε σχολείου, διότι σύμφωνα με το άρθρο 9 του νόμου 391/1956 περί της αιγυπτιακής υπηκοότητας, έπρεπε να έχουν περάσει 5 έτη προκειμένου να χορηγηθεί

⁹⁵³ Ταχυδρόμος, 18. 09. 1958, σ. 1.

⁹⁵⁴ Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, *al Garedat al Rasmiat*, αριθμ. Φ. 29, 25 Σεπτεμβρίου 1958.

⁹⁵⁵ Ο Ταχυδρόμος, 17. 11. 1958, σ. 1.

⁹⁵⁶ *Al Ahram*, 4. 10. 1958, σ. 9

⁹⁵⁷ Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, *al Gareda al Rasmiat*, αριθμ. Φ. 29, 25 Σεπτεμβρίου 1958.

στο πρόσωπο που πολιτογραφήθηκε τα αστικά και πολιτικά δικαιώματα του Αιγύπτιου πολίτη.⁹⁵⁸

Παράλληλα με την έκδοση του νόμου 160/1958, σημειώνεται ότι ο «Ταχυδρόμος» δημοσίευσε στο πρωτοσέλιδο ένα κύριο άρθρο που αναδείκνυε ότι παρόμοιος νόμος εφαρμοζόταν και στην Ελλάδα στα ξένα σχολεία.⁹⁵⁹ Θεωρούμε ότι η εφημερίδα προσπάθησε ώστε να σημειωθεί πως η καινοτομία αυτού του αιγυπτιακού νόμου δεν ήταν νέα για την διεθνή εκπαίδευση, αφού η Αίγυπτος δεν ήταν η πρώτη που τον εφάρμοζε. Ο δημοσιογράφος στον «Ταχυδρόμο», Ντίνος Κουτσούμης, αναφέρθηκε στον ελληνικό νόμο 4862 /1931 περί των ξένων σχολείων, γράφοντας: «Ξένα Σχολεία θεωρούνται τα ιδιωτικά σχολεία παντός εκπαιδευτικού περιεχομένου, τα οποία ιδρύθηκαν υπό μη Έλληνα πολίτου, δέον να έχουν διευθυντές απολαύοντας των αστικών πολιτικών δικαιωμάτων του Έλληνα πολίτου».⁹⁶⁰ Ό,τι δηλαδή ακριβώς ορίζει και ο αιγυπτιακός νόμος, σύμφωνα με τον Κουτσούμη, που επιβεβαιώνει ωστόσο ότι στον νέο αιγυπτιακό νόμο συμπεριλαμβάνεται και μια καινοτομία στο άρθρο 19, στο οποίο καθορίζεται η μορφή την οποία θα λάβει η αιγυπτιώτικη εκπαίδευση, υπό το νέο νομικό καθεστώς, σχετικά με τον αυστηρό έλεγχο του αιγυπτιακού υπουργείου Παιδείας.⁹⁶¹ Το άρθρο 19 ορίζει ότι πρέπει να εξασφαλιστεί στους μαθητές - Αιγύπτιους και Ξένους - των οποίων οι γονείς τους διαμένουν στην Αιγύπτου, ένα επίπεδο εκπαίδευσης αντίστοιχο με αυτό των συμμαθητών τους στα Δημόσια σχολεία στο αντικείμενο της Αραβικής γλώσσας, των Θρησκευτικών, της Αραβικής Ιστορίας, της Γεωγραφίας των Αραβικών κρατών και της Αγωγής του Πολίτη.⁹⁶² Ο Κουτσούμης εκτιμούσε ότι στο άρθρο 19 καθορίζεται μια σειρά μαθημάτων που θα καθιερώσουν τη διδασκαλία της αραβικής γλώσσας, πράγμα το οποίο κρίνεται αναγκαίο ώστε από το επόμενο σχολικό έτος (1959/1960) να επεκταθεί ακόμη περισσότερο η διδασκαλία αυτών των μαθημάτων, με υποχώρηση της ελληνικής διδασκαλίας. Προσέθεσε, μάλιστα, ότι «υπό τις συνθήκες αυτές θα καταστεί αναγκαίο να επανέλθει το σχέδιο της διδασκαλίας των Αραβικών, δώδεκα ώρες εβδομαδιαίως στην πρώτη τάξη του Δημοτικού».⁹⁶³

⁹⁵⁸ Στο ίδιο. Και βλ., Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, αριθμ. Φ. 93, 20 Νοεμβρίου 1956, ο νόμος 391/1956 περί της αιγυπτιακής ιθαγένειας.

⁹⁵⁹ Ταχυδρόμος, 17. 11. 1958, σ. 1.

⁹⁶⁰ Στο ίδιο.

⁹⁶¹ Στο ίδιο.

⁹⁶² Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, αριθμ. Φ. 29, 25 Σεπτεμβρίου 1958.

⁹⁶³ Ταχυδρόμος, 17. 11. 1958, σ. 1.

Η αξιοσημείωτη παρατήρηση εδώ είναι ότι ο «Ταχυδρόμος» σχολίασε για τον νέο νόμο ότι είναι «καταθλιπτικός» διότι οδηγεί σε «πνευματικό διαχωρισμό» τα παιδιά στα σχολεία της παροικίας, καθώς και δημιουργεί την ανάγκη «νέων προσανατολισμών» για την ελληνική παιδεία στην Αίγυπτο. Η εφημερίδα προσέθεσε ότι οι έχοντες παιδιά στα ελληνικά σχολεία αντιλαμβάνονται ότι η υπερφόρτωση του σχολικού προγράμματος είναι ολοένα και περισσότερο *καταθλιπτική*.⁹⁶⁴ Η ελληνική σχολική Εφορεία της κοινότητας Αλεξάνδρειας και κατ' επέκταση και των άλλων ελληνικών κοινοτήτων της Αιγύπτου, προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες που δημιουργούσε ο νόμος. Η παροικία ζήτησε από το αιγυπτιακό υπουργείο Παιδείας να δείξει προσωρινά κατανόηση και επιείκεια για την έναρξη διδασκαλίας των αραβικών στην πρώτη τάξη του Δημοτικού, όχι σε δώδεκα αλλά σε δέκα ώρες, ώστε να μην δημιουργηθεί ένας ακόμη «ψυχολογικός παράγων» διά την απαισιοδοξία η οποία διακατείχε τους Αιγυπτιώτες.⁹⁶⁵ Νωρίτερα, η ελληνική πρεσβεία στο Κάιρο πραγματοποίησε νέα σύσκεψη στην Αλεξάνδρεια, ώστε να συζητηθούν τα «μικρά γράμματα» του νόμου.⁹⁶⁶ Στην συνέχεια υποβλήθηκαν υπομνήματα στην αιγυπτιακή κυβέρνηση ώστε να βρεθεί λύση στο ζήτημα της υπηκοότητας των Εκπαιδευτικών στα ξένα σχολεία. Η κυβέρνηση της Αιγύπτου, σύμφωνα με την ελληνική πρεσβεία, ανακοίνωσε ότι θα μελετήσει την εξαίρεση των ελληνικών σχολείων από ορισμένες διατάξεις του τελευταίου νόμου, 160/1958.⁹⁶⁷

Δυο μήνες μετά από την κατάθεση του υπομνήματος της παροικίας στην αιγυπτιακή κυβέρνηση, η αιγυπτιακή εφημερίδα *al Ahram* υποστήριξε - στις 16 Φεβρουαρίου 1959 - να επιληφθεί το αιγυπτιακό υπουργείο Παιδείας ειδικά μέτρα για τα ελληνικά και ιταλικά σχολεία, στα οποία το σύνολο των μαθητών τους δεν είναι Αιγύπτιοι. Ειδικότερα, η εφημερίδα ζήτησε από την κυβέρνηση να υπάρξει εξαίρεση από το νόμο μόνο υπό την προϋπόθεση να διδάσκεται η αραβική γλώσσα σε αυτά τα σχολεία «καλώς».⁹⁶⁸ Ο «Ταχυδρόμος», από την πλευρά του, σχολίασε το άρθρο της *al Ahram*, δημοσιεύοντας ότι εξάχθηκε μεν το συμπέρασμα ότι οι ξένοι μαθητές μαθαίνουν «κακώς» την Αραβική και ότι η διδασκαλία της Αραβικής στους ξένους μαθητές δεν είναι «ανεπαρκής», όμως, προσέθεσε ο «Ταχυδρόμος» ότι οι μαθητές δεν κατανοούν την Γεωγραφία, την Ιστορία και την Αγωγή του Πολίτου, αν διδάσκονται

⁹⁶⁴ Στο ίδιο.

⁹⁶⁵ Στο ίδιο.

⁹⁶⁶ Ταχυδρόμος, 15. 10. 1958, σ. 1.

⁹⁶⁷ Ταχυδρόμος, 17. 11. 1958, σ. 1.

⁹⁶⁸ Al Ahram, 16. 02. 1959, σ. 1. Και βλ., Al Ahram, 17, 18. 02. 1959, σ. 4.

σε μια γλώσσα που δεν γνωρίζουν καλά. Συνεπώς, συνεχίζει ο «Ταχυδρόμος», πρέπει να μελετηθεί το ζήτημα σοβαρά, για να παρέχεται στους ξένους μαθητές η δυνατότητα εκμάθησης της γλώσσας του τόπου.⁹⁶⁹

Ένα μήνα μετά το άρθρο της *al Ahram*, το υπουργείο Παιδείας εξέδωσε το υπουργικό διάταγμα 167/1959, μέσω του οποίου θα εξαιρεθούν προσωρινά τα αιγυπτιώτικα ελληνικά σχολεία από τις διατάξεις του νόμου 160/1958 σχετικά με την υπηκοότητα των Εκπαιδευτικών και των Διευθυντών των παροικιακών σχολείων. Ο «Ταχυδρόμος» προχώρησε σε κάλυψη αυτής της εξαίρεσης με πανηγυρικό τόνο, πείθοντας με αρκετά άρθρα τους αναγνώστες του ότι η απόφαση της εξαίρεσης «θα χαροποιήσει» όλα τα μέλη της παροικίας,⁹⁷⁰ καθώς και δίνει μια διέξοδο στην απρόσκοπτο συνέχιση της παροικιακής Παιδείας.⁹⁷¹

Ο αιγυπτιακός Τύπος φρόντισε από την πλευρά του να αναδείξει τον λόγο εξαίρεσης της ελληνικής παροικίας από το νόμο, σημειώνοντας ότι το αιγυπτιακό υπουργείο Παιδείας επιδιώκει να επωφεληθεί από τον διαφωτιστικό ρόλο που διαδραματίζουν τα ελληνικά σχολεία στην Αίγυπτο.⁹⁷² Όμως, αυτή η εξαίρεση θα έχει μια συγκεκριμένη προθεσμία 5 ετών. Πράγμα που σημαίνει ότι τα αιγυπτιώτικα ελληνικά σχολεία οφείλουν να εκπληρώσουν όλες τις διατάξεις του νόμου 160/1958 μέχρι την έναρξη του σχολικού έτους 1964 – 1965.⁹⁷³ Παρόλο που ο αιγυπτιακός Τύπος θεώρησε ότι, με αυτήν την προθεσμία, είναι «Μεγάλη Ευκαιρία» για τα αιγυπτιώτικα ελληνικά σχολεία, ώστε να προσαρμοστούν με το νέο σύστημα,⁹⁷⁴ ο αιγυπτιώτικος τύπος, όταν ανακοινώθηκε αυτή η προϋπόθεση, θεώρησε ότι ο καθορισμός προθεσμίας δεν είναι υπέρ της παροικίας, διότι *προθεσμία* σημαίνει ότι τα σχολεία δεν έχουν ακόμα εξαιρεθεί από τις διατάξεις του νόμου περί του

⁹⁶⁹ Ταχυδρόμος, 18. 02. 1959, σ. 1

⁹⁷⁰ Ταχυδρόμος, 30. 03. 1959, σ. 1

⁹⁷¹ Ταχυδρόμος, 16. 07. 1959, σ. 1. Και βλ., Ταχυδρόμος, 3. 10. 1959, σ. 3

⁹⁷² Al Ahram, 16. 07. 1959, σ. 4.

⁹⁷³ Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, Al Waqā' al- Masryat, αριθμ. Φ. 32, 23 Απριλίου 1956. Αξίζει να σημειωθεί ότι μέσω αυτού του διατάγματος της εξαίρεσης επιβάλλεται ακόμα η αιγυπτιακή Υπηκοότητα για όλο το βασικό Προσωπικό στα ξένα σχολεία, ορίζοντας ότι αν ο διευθυντής του ξένου σχολείου δεν είναι πολίτης της Αιγύπτου είναι ανάγκη να υπάρχει στο σχολείο ένας υποδιευθυντής πολίτης της Αιγύπτου, ώστε να επιβλέπει την διδασκαλία των αραβικών μαθημάτων. Εξ άλλου, το διάταγμα ορίζει ότι ο υπουργός της Παιδείας, δύναται να προσλαμβάνουν δασκάλους και εργαζόμενους ξένης υπηκοότητας, υπό τον όρο να μη κατέχουν θέσεις διευθυντών και εντός των ορίων ενός καθηγητή ή υπαλλήλου ανά κάθε 3 τάξεις επί πλέον της αναλογίας των 20 % του συνόλου του διδάσκοντος προσωπικού και εντός προθεσμίας μη υπερβαινούσης την έναρξη του σχολικού έτους 1964 – 1965.

⁹⁷⁴ Al Ahram, 6. 12. 1959, σ. 2. Al Ahram, 11. 12. 1959, σ. 6.

ποσοστού Ελλήνων Διευθυντών και Εκπαιδευτικών στα ελληνικά σχολεία, συνεπώς αυτό το ζήτημα ακόμα εκκρεμεί.⁹⁷⁵

Αν και η αιγυπτιώτικη εκπαίδευση εξαιρέθηκε από ορισμένες διατάξεις του νόμου 160/1958, παρατηρείται μείωση στον αριθμό εγγραφέντων μαθητών κατά το σχολικό έτος του 1960 / 1961, δηλαδή το επόμενο σχολικό έτος από την εξαίρεση. Παραδείγματος χάριν, στα Νηπιαγωγεία και στα Δημοτικά σχολεία της ΕΚΑ μειώθηκε ο αριθμός των εγγραφέντων μαθητών, από 1.230 μαθητές κατά το σχολικό έτος του 1959 / 1960, ενεγράφησαν 1.179 μαθητές κατά το σχολικό έτος του 1960/1961.⁹⁷⁶ Αξίζει ν' αναφερθεί ότι αυτή η μείωση των μαθητών συμβαίνει ακόμη και πριν από την ψήφιση των σοσιαλιστικών νόμων, τον Ιούλιο του 1961.

Πριν όμως την έναρξη του σχολικού έτους 1960/1961, ο «Ταχυδρόμος» ανέδειξε την έκδοση άλλης νέας εγκύκλιου που επρόκειτο να αυξήσει την αγωνία της ελληνικής Παροικίας σχετικά με τον περιορισμό της λειτουργίας της αιγυπτιώτικης Εκπαίδευσης. Η νέα υπουργική εγκύκλιος προέβλεπε ότι οι μαθητές που οι γονείς τους είναι Έλληνες αλλά απέκτησαν την αιγυπτιακή υπηκοότητα, δεν θα έχουν δικαίωμα να φοιτήσουν στα σχολεία της Παροικίας, στα οποία θα φοιτούν μόνο τέκνα Ελλήνων και όχι αυτά που έχουν διπλή Ιθαγένεια τα ίδια ή οι γονείς τους.⁹⁷⁷ Ο αιγυπτιώτικος Τύπος πρόβαλε την αιτιολόγηση του Υπουργείου Παιδείας για αυτή την υπουργική εγκύκλιο σημειώνοντας ότι στην παροικία χορηγήθηκε εξαίρεση από τις διατάξεις του νόμου, διότι στα σχολεία της δεν υποστηρίζεται η εγγραφή Αιγύπτιων μαθητών. Το Υπουργείο Παιδείας εξήγησε, επίσης, ότι τα σχολεία των ξένων Παροικιών στην Αίγυπτο εκπαιδεύουν αποκλειστικώς δικά τους τέκνα. Συνεπώς, η νέα εγκύκλιος ήθελε να υπογραμμίσει ότι τα Ελληνόπουλα που είναι Αιγύπτιοι υπήκοοι, δεν θεωρούνται «αποκλειστικώς τέκνα» της ελληνικής παροικίας και η φοίτησή τους στα ελληνικά σχολεία δεν εναρμονίζεται πλήρως με το δημόσιο ή παροικιακό συμφέρον.⁹⁷⁸

Η εφημερίδα «Ταχυδρόμος», από την πλευρά της, δημοσίευσε ένα άρθρο που περιέγραψε ότι η νέα εγκύκλιος αποτελεί μια επιπλοκή του εκπαιδευτικού Παροικιακού προβλήματος, επειδή τα παιδιά των Αιγυπτιωτών θα αναγκασθούν να τραπούν στα άλλα ξένα σχολεία, και έτσι βεβαίως δεν θα έχουν το κυριότερο στοιχείο της αγωγής τους: την ελληνικότητα. Η εφημερίδα θεωρεί ότι η απαγόρευση αυτή θα

⁹⁷⁵ Ταχυδρόμος, 7. 12. 1959, σ. 5

⁹⁷⁶ Ταχυδρόμος, 16. 10. 1960, σ. 2

⁹⁷⁷ Ταχυδρόμος, 20. 09. 1960, σ. 1

⁹⁷⁸ Στο ίδιο.

φέρει τους «Έλληνες του Ευρωπαϊκού», σύμφωνα με την περιγραφή του «Ταχυδρόμου», σε ιδιαίζοντας δύσκολη θέση. Το άρθρο αναδεικνύει και το ζήτημα που έχει προκύψει σε μικρές πόλεις του Αιγύπτου, όπου τα ξένα σχολεία έχουν κλείσει και συνεπώς, δημιουργείται σοβαρό πρόβλημα «πώς και πού θα φοιτήσουν» αυτά τα παιδιά. Ειδικά όσοι εξ αυτών απέκτησαν την αιγυπτιακή υπηκοότητα, προσθέτει, το έκαναν για να δυνηθούν να στερεώσουν μια θέση σε διάφορες επιχειρήσεις και τώρα βλέπουν ότι τα παιδιά τους δεν δύνανται να φοιτούν σε ελληνικά σχολεία.⁹⁷⁹

Παρά την ανησυχία της παροικίας για το ζήτημα της φοίτησης των παιδιών Ελλήνων Αιγυπτιακής Υπηκοότητας, σημειώνεται ότι η ελληνική Πρεσβεία παρέμεινε ένα περίπου χρόνο να μελετάει αυτή την Υπουργική Διάταξη χωρίς να προχωρήσει ένα βήμα μπροστά. Για αυτό τον λόγο, ο «Ταχυδρόμος» άσκησε κριτική στην ελληνική Πρεσβεία, γράφοντας ότι από τον Οκτώβριο 1960 μέχρι τον Ιούνιο 1961, οι ελληνικές Κοινότητες απευθύνονται προς την Πρεσβεία για την εξέλιξη του ζητήματος, ενώ η απάντηση είναι: «Το ζήτημα μελετάται».⁹⁸⁰

Ούτως ή άλλως, στις 4 Ιανουαρίου 1962, το υπουργείο Παιδείας της Αιγύπτου αποφάσισε ότι από το σχολικό έτος 1962 /1963 όλα τα μη κυβερνητικά σχολεία στην Αίγυπτο, ανεξαιρέτως, θα συνεχίσουν να λειτουργούν μόνο υπό την προϋπόθεση ότι θα τελούν υπό την πλήρη εποπτεία της κυβέρνησης όσον αφορά είτε στα εκπαιδευτικά τους προγράμματα είτε στη διαχείρισή τους. Αποτέλεσμα της απόφασης αυτής, 100 ξένα σχολεία στο Κάιρο και 104 σε υπόλοιπες περιοχές, τέθηκαν υπό τον έλεγχο της αιγυπτιακής κυβέρνησης.⁹⁸¹ Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι, κατ' επίσημη στατιστική του Μαΐου 1960, το σύνολο των ξένων σχολείων στην Αίγυπτο ήταν 237, μεταξύ των οποίων τα 47 ήταν ελληνικά σχολεία,⁹⁸² κάτι που επιβεβαιώνει ότι η απόφαση συμπεριλαμβάνει και τα ελληνικά σχολεία.⁹⁸³

Λόγω της προαναφερθείσας απόφασης, παρατηρείται ότι οι αιγυπτιακές εφημερίδες υιοθέτησαν δημοσιογραφική προπαγάνδα κατά της λειτουργίας της ξένης εκπαίδευσης στην χώρα. Μέσα από αυτήν την προπαγάνδα, ο Τύπος υποστήριξε τον

⁹⁷⁹ Ταχυδρόμος, 14. 07. 1961, σ. 4.

⁹⁸⁰ Στο ίδιο.

⁹⁸¹ Al Gomhoria, 6. 01. 1962, σ. 1.

⁹⁸² Στο ίδιο.

⁹⁸³ Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι ο Υφυπουργός Παιδείας *Mohamed 'Alī Hafez* έδειξε ότι τα ξένα σχολεία ήταν 298 πριν την Επανάσταση του Ιουλίου 1952, αλλά ο αριθμός των σχολείων αυτών μειώθηκε στα 237 σχολεία σε 8 χρόνια, δηλαδή από το σχολικό έτος 1952 / 1953 έως το σχολικό έτος 1959 / 1960. Η επίσημη δήλωση του Υφυπουργού Παιδείας σημαίνει ότι κάθε χρόνο έπαυαν περίπου 8 ξένα σχολεία να εργάζονται κλείνοντας ή ελέγχοντάς τα. Βλ., Al Ahram, 11. 02. 1962, σ. 6.

κυβερνητικό έλεγχο των ξένων σχολείων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα συναντάμε στην εφημερίδα *al Ġomhoria*, η οποία συμμερίστηκε την απόφαση του Υπουργείου Παιδείας εξηγώντας ότι οι επιθεωρητές των εκπαιδευτικών ζωνών αποκάλυψαν ότι μέσα στα βιβλία των ξένων σχολείων, τα οποία εκδίδονται στο Εξωτερικό, υπήρχε *ιμπεριαλιστική προπαγάνδα*.⁹⁸⁴ Όσον αφορά τα άλλα σχολεία που δεν τέθηκαν ακόμη υπό τον κυβερνητικό έλεγχο, η αιγυπτιακή εφημερίδα *al Ġomhoria* ζητούσε από το Υπουργείο Παιδείας να παρακολουθεί στενότερα την δραστηριότητά τους, διότι κατά τη γνώμη της εφημερίδας, η ξένη εκπαίδευση συνέχιζε από το παρελθόν τη λειτουργία της άνευ επιθεωρήσεως με επίσημο χαρακτήρα.⁹⁸⁵

Στο ίδιο μήκος κύματος αυτής της προπαγάνδας, η αιγυπτιακή εφημερίδα *al Mass à* δημοσίευσε ένα άρθρο υπό τίτλους: «Η ξένη εκπαίδευση και ο Ιμπεριαλισμός στην Χώρα μας. Η Κατοχή διείσδυσε μέσω των ξένων σχολείων για την κατάληψη της εξουσίας. Σύλλογοι Ιμπεριαλιστικοί ενσωμάτωναν τους αποφοίτους και διατελούν υπό την προεδρεία υπουργών. Πού πήγαιναν τα κέρδη των σχολείων αυτών;». ⁹⁸⁶ Ο συντάκτης της εφημερίδας, *Shawqy Ebrahim*, ισχυρίζεται στο άρθρο του ότι τα ξένα σχολεία απειλούν την εθνική παιδεία και *την εθνική συνείδηση* της νεολαίας της Αιγύπτου. Ο Αιγύπτιος δημοσιογράφος θεωρούσε ότι η ξένη εκπαίδευση αποτελούσε αρνητικό πρότυπο για την «εκκόλαψη γενεών» που θα προσβλέπουν προς την Δύση για την εκπλήρωση των ονείρων τους. Τα ξένα σχολεία, σύμφωνα με τον συντάκτη της εφημερίδας, αποτελούν κίνδυνο αφ' ενός για την αραβική γλώσσα και την αιγυπτιακή-αραβική ιστορία ολόκληρη, και αφ' ετέρου για τον πολιτισμό της Αιγύπτου.⁹⁸⁷ Σε συνδυασμό με αυτή την προπαγάνδα, σημειώνεται ότι το Υπουργείο Παιδείας ανακοίνωσε πως η προθεσμία η οποία είχε δοθεί σε ξένα σχολεία για να τακτοποιηθούν έναντι του Νόμου, έληγε κατά το τρέχον σχολικό έτος (δηλαδή το σχολικό έτος 1961 / 1962) και δεν θα δινόταν άλλη προθεσμία.⁹⁸⁸

Αυτή η ανακοίνωση σημαίνει ότι το ποσοστό των ξένων εκπαιδευτικών δεν έπρεπε να υπερβαίνει το 20% σε όλα τα ξένα σχολεία, συμπεριλαμβανομένων των λοιπών υπαλλήλων. Πράγμα που σημαίνει ότι, όχι μόνο τα ξένα σχολεία θα τεθούν υπό τον κυβερνητικό έλεγχο, αλλά και το προσωπικό αυτών των σχολείων θα εκκαθαριστεί ώστε το ποσοστό των ξένων εκπαιδευτικών και υπαλλήλων επί του

⁹⁸⁴ *Al Ġomhoria*, 4, 5, 6. 01. 1962.

⁹⁸⁵ *Al Ġomhoria*, 6. 01. 1962, σ. 1, 2. Και βλ., *Akhbar al Youm*, Κάιρο, 6. 01. 1962, σ. 9.

⁹⁸⁶ *Al Mass à*, Κάιρο, 7. 01. 1962, σ. 1.

⁹⁸⁷ Στο ίδιο.

⁹⁸⁸ *Al Ġomhoria*, 4. 01. 1962, σ. 1.

συνόλου των εργαζομένων να φτάσει το 20%. Εν τω μεταξύ, ο Υπουργός Παιδείας, Sa'ed Youssef, εξέδωσε το υπουργικό Διάταγμα 13/1962 περί της πλήρους αραβοποίησης των ξένων σχολείων από το σχολικό έτος 1962 / 1963. Κατά αυτό το διάταγμα, θα τεθούν σε έλεγχο της Αιγύπτου τα ακόλουθα ξένα σχολεία:⁹⁸⁹

- 110 από το Βατικανό
- **47 Ελληνικά**
- 17 Γερμανικά
- 13 Αμερικανικά
- 5 Γαλλικά
- 5 Αγγλικά
- 2 Ελβετικά
- 2 Αρμενικά
- 1 Ιρλανδικό

Από το παραπάνω διάταγμα, προκύπτει ότι τα ελληνικά σχολεία ήταν δεύτερα σε αριθμό σε σχέση με όλα τα σχολεία που τέθηκαν υπό τον πλήρη έλεγχο της κυβέρνησης. Η αιγυπτιακή εφημερίδα *al Mass'a*, από την πλευρά της, έγραψε ότι χάρη στο τελευταίο υπουργικό διάταγμα, τα ξένα σχολεία θα καταστούν Αραβικά – Αιγυπτιακά, «ψυχή και σώμα», από την έναρξη του σχολικού έτους, 1962 / 1963. Σύμφωνα με την εφημερίδα, η πλήρης εφαρμογή του διατάγματος αυτού, αφενός, θα ενδυνάμωνε την αραβική συνείδηση των μαθητών και, αφετέρου, θα αποδέσμευε την Αίγυπτο από την απειλή του *Ιμπεριαλισμού* που επιχειρούσε να επέμβει στον τρόπο σκέψης και την Παιδεία των Αιγύπτιων τέκνων από 132 ετών.⁹⁹⁰ Στο ίδιο μήκος κύματος, ο αιγυπτιακός Τύπος υποστήριζε ότι η κυβέρνηση έθεσε τα ξένα σχολεία υπό τον έλεγχό της, επειδή μέσα από τα προγράμματα σπουδών τους «παραμορφώνουν» την αραβική και αιγυπτιακή Ιστορία και «παραχαράσσουν τα ιστορικά γεγονότα». ⁹⁹¹ Από την άλλη πλευρά, παρατηρείται ότι ο «Ταχυδρόμος» έχει καλύψει το Διάταγμα 13/1962 αποκαλώντας το: «ο Εξαραβισμός» των Ξένων Σχολείων.⁹⁹² Σημειώνεται όμως ότι η αιγυπτιακή εφημερίδα δεν χρησιμοποίησε ξανά στα επόμενα άρθρα τον όρο «Εξαραβισμός», αλλά δυο μέρες μετά τον αντικατέστησε με τον όρο «αραβοποίηση».⁹⁹³

⁹⁸⁹ Al Mass'a, Κάιρο, 7. 01. 1962, σ. 1, 4.

⁹⁹⁰ Στο ίδιο.

⁹⁹¹ Al Ahram, 11, 15. 02. 1962, σ. 6· Και βλ., Al Gomhoria, Κάιρο, 6. 01. 1962· Al Mass'a, 7. 01. 1962, σ. 4.

⁹⁹² Ταχυδρόμος, 6. 01. 1962, σ. 1.

⁹⁹³ Ταχυδρόμος, 9. 01. 1962, σ. 2.

Ο «Ταχυδρόμος» σχολίασε, επίσης, την προπαγάνδα του αιγυπτιακού Τύπου κατά της λειτουργίας της ξένης εκπαίδευσης στην Αίγυπτο. Συγκεκριμένα, αναφέρθηκε σε άρθρα του αιγυπτιακού Τύπου που σχολίαζαν ότι το διάταγμα 13/1962 απαλλάσσει την Αίγυπτο από τα ξένα σχολεία που υποστηρίζουν τον *Ιμπεριαλισμό*. Ο «Ταχυδρόμος» έγραψε ότι στην άποψη αυτή που υιοθέτησε ο αιγυπτιακός Τύπος έγκειται μια βασική παρεξήγηση. Η αιγυπτιώτικη εφημερίδα εξηγεί την άποψή της ότι όλα τα ελληνικά σχολεία στην Αίγυπτο, ανεξαρτήτως του γεγονότος ότι δεν υπήρξαν ποτέ φορείς του ιμπεριαλισμού, αλλά αντιθέτως πάντοτε «γαλούχησαν» τους μαθητές τους με το όραμα της ελευθερίας και της ελεύθερης λατρείας. Τα αιγυπτιώτικα ελληνικά σχολεία, συνεχίζει ο «Ταχυδρόμος», είναι σχολεία στα οποία δεν φοιτούν παρά Ελληνόπαιδες, ενώ τα άλλα ξένα σχολεία, γαλλικά, αγγλικά, γερμανικά, αμερικανικά και βρετανικά, δεν είναι σχολεία *εξυπηρετούντα παροικιακές ανάγκες*.⁹⁹⁴ Επίσης, ο «Ταχυδρόμος», για το ζήτημα της αραβοποίησης των ξένων σχολείων, επισήμανε ότι η κυρίαρχος χώρα έχει δίκαιο και ορθότατο είναι να ενδιαφερθεί για την εκπαίδευση προκειμένου να εξυπηρετεί ανωτέρους σκοπούς, αλλά για τα αιγυπτιώτικα ελληνικά σχολεία δεν δύναται να αμφισβητηθεί ο καθαρώς παροικιακός χαρακτήρας τους: «Δεν είναι φρονούμεν και ενδείξεις θετικότητας, αυτή η σπουδή ακατατοπίστων αρθρογράφων να γενικεύουν, όταν ομιλούν συγκεκριμένως δι'ωρισμένα σχολεία, προσδίδοντας σε αυτά πλούσιο σε ιμπεριαλιστικήν δραστηριότητα παρελθόν».⁹⁹⁵

Στην πραγματικότητα, η κίνηση της αιγυπτιοποίησης της διαχείρισης της ξένης εκπαίδευσης και της αραβοποίησης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων σήμαινε, σύμφωνα με την θέση των Ελλήνων Διπλωμάτων στην Αίγυπτο, επιτάχυνση του ρυθμού της αποχώρησης των Αιγυπτιωτών από τη χώρα. Σε μια απόρρητη έκθεση του Υποπροξενείου του Πορτ Σάιντ, εκτιμήθηκε ότι, εάν αραβοποιηθούν τα ελληνικά σχολεία, το μέγιστο τμήμα του ελληνισμού θα αναχωρήσει από την Αίγυπτο.⁹⁹⁶

Αυτόν τον κίνδυνο διαισθανόταν και ο αιγυπτιώτικος Τύπος, συνεχίζοντας την κάλυψη για αυτό το διάταγμα 31/1962, μεταφέροντας στους Αιγυπτιώτες αναγνώστες την ανησυχία που έχει προκαλέσει το διάταγμα σε όλες τις κοινότητες, των οποίων τα ελληνικά σχολεία επρόκειτο να συμπεριληφθούν σε αυτό το διάταγμα τουλάχιστον

⁹⁹⁴ Στο ίδιο.

⁹⁹⁵ Στο ίδιο.

⁹⁹⁶ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/36/4/2/1, Αριθ. Πρωτ. 376/ ΕΜΠ/Ε.Φ, απόρρητο, Μεγαλοκονόμος προς πρεσβεία Καΐρου. Πορτ Σάιντ, 25. 01. 1962. Επίσης και βλ., Άγγελος Νταλαχάνης (2016), *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 191.

για το σχολικό έτος 1962 /1963.⁹⁹⁷ Στο ίδιο πλαίσιο, ο αιγυπτιώτικος Τύπος έφερε στο φως μια επίσκεψη του Γενικού Πρόξενου που πραγματοποιήθηκε στο Κάιρο, Ι. Γιανάκη, με τους Υφυπουργούς Παιδείας, *Ahmed Zaki και Mohamed 'Alī Hafez*, δυο εβδομάδες μετά την έκδοση του Διατάγματος 13/1962.⁹⁹⁸

Με την αναφορά στην επίσκεψη αυτή, ο αιγυπτιακός Τύπος ίσως άσκησε πίεση στην αιγυπτιακή κυβέρνηση, παρακινώντας την να μην υποχωρήσει από την εφαρμογή του διατάγματος 13/1962. Σε ένα από τα ρεπορτάζ της, η εφημερίδα *al Ahram* δικαιολόγησε το αίτημα της μη υποχώρησης από την εφαρμογή του διατάγματος 13/1962, επισημαίνοντας τις δηλώσεις του Υφυπουργού Παιδείας, *Mohamed 'Alī Hafez*, ως απόδειξη του κινδύνου να συνεχίσουν τα ξένα σχολεία στην Αίγυπτο «χωρίς επιθεώρηση και εποπτεία». Σύμφωνα με την εφημερίδα, υπήρχαν ξένοι εκπαιδευτικοί σε ξένα σχολεία που κατασκόπευαν την Αίγυπτο υπέρ ευρωπαϊκών χωρών, ειδικά της Γαλλίας και της Βρετανίας.⁹⁹⁹ Ο Υφυπουργός Παιδείας εξηγεί στην *al Ahram* ότι όλα τα ξένα σχολεία λειτουργούσαν στην Αίγυπτο ελεύθερα και χωρίς οποιαδήποτε εποπτεία, αλλά όταν ξεκίνησαν οι Αιγύπτιοι επιθεωρητές να εποπτεύουν τον μηχανισμό λειτουργίας στις αιγυπτιακές εκπαιδευτικές ζώνες, ανακάλυψαν ότι υπήρχε δραστηριότητα κατασκοπείας σε 3 γαλλικά σχολεία κι επομένως το Υπουργείο Παιδείας αποφάσισε να τοποθετήσει όλα τα ξένα σχολεία υπό συνεχόμενη εποπτεία, «για να αποκαλύψουμε τους λοξούς ξένους εκπαιδευτικούς, αυτούς που έχουν ιδιόρρυθμη συμπεριφορά».¹⁰⁰⁰

Η εφημερίδα *al Ġomhoria* ακολούθησε την ίδια γραμμή με την *al Ahram*. Σε ένα από τα ρεπορτάζ της, ανέδειξε την ιστορία των ξένων σχολείων στην Αίγυπτο επιβεβαιώνοντας ότι «αυτά τα σχολεία προέβαιναν στις φυλετικές και θρησκευτικές διακρίσεις εις βάρος των μαθητών, ως εκ τούτου η ιδιοκτησία ορισμένων τους θα μεταβιβαστεί σε εθνικά ιδρύματα πριν από την έναρξη του νέου σχολικού έτους».¹⁰⁰¹ Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι η ελληνική πρεσβεία στο Κάιρο ανέδειξε με ανησυχία την δημοσιογραφική προπαγάνδα του αιγυπτιακού Τύπου εναντίον της ξένης εκπαίδευσης και επεσήμανε τους κινδύνους της δημοσιογραφικής γραμμής αυτής για το μέλλον της αιγυπτιώτικης εκπαίδευσης στην Αίγυπτο.¹⁰⁰²

⁹⁹⁷ Ταχυδρόμος, 10. 01. 1962, σ. 2.

⁹⁹⁸ Ταχυδρόμος, 31. 01. 1962, σ. 1.

⁹⁹⁹ Al Ahram, 11. 02. 1960, σ. 6.

¹⁰⁰⁰ Στο ίδιο.

¹⁰⁰¹ Al Ġomhoria, Κάιρο, 9. 02. 1962, σ.4. Επίσης και βλ., Al Ġomhoria, Κάιρο, 10, 11. 02. 1962.

¹⁰⁰² Σχετικά βλ., Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/ 1962/ 36/ 6/ 2/ 2, Β. Πρεσβεία Καΐρου, Γραφείο Τύπου. 11. 02.1962.

Ως πιθανό αποτέλεσμα αυτής της δημοσιογραφικής προπαγάνδας, σημειώνουμε εδώ την έκδοση επίσημης ανακοίνωσης του Υπουργείου Παιδείας, στην οποία επιβεβαιώνεται ότι η αιγυπτιακή κυβέρνηση θα εφάρμοζε το *Εθνικό* της Πρόγραμμα σε όλα τα μη κυβερνητικά σχολεία, για να εξασφαλιστεί η πλήρης αραβοποίηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, πράγμα το οποίο με τη σειρά του θα εξασφάλιζε τη διατήρηση του αραβικού εθνικισμού και πολιτισμού. Επιπλέον, σύμφωνα με την εν λόγω επίσημη ανακοίνωση, η αιγυπτιακή κυβέρνηση σχεδίαζε να αναμορφωθεί το σύστημα της πρόσληψης εκπαιδευτικών στα ξένα σχολεία, ώστε να διατηρούνται η αραβική και αιγυπτιακή *ψυχή και σώμα* μέσα στα σχολεία αυτά.¹⁰⁰³

Υπό το πρίσμα της δημοσιογραφικής προπαγάνδας εναντίον των ξένων σχολείων στην Αίγυπτο, παρατηρείται ότι ο αιγυπτιώτικος Τύπος συνέχισε να παρακινεί τους ηγέτες της Παροικίας και την ελληνική πρεσβεία να αναλάβουν τον ρόλο τους *μέχρι την τελευταία στιγμή* και να μεσολαβήσουν επαρκώς με την αιγυπτιακή πλευρά προκειμένου να εξαιρεθούν τα ελληνικά σχολεία από το Διάταγμα 13/1962. Σε ένα άρθρο, με τίτλο «η παροικιακή Παιδεία», η αλεξανδρινή εφημερίδα «Ταχυδρόμος» επιβεβαίωσε ότι το Σχολείο και η Εκκλησία είναι «οι πόλοι της ζωής του Έλληνας» που εκπηγάζει από την ιστορία των αποδήμων Ελλήνων.¹⁰⁰⁴ Σε άλλο άρθρο, η εφημερίδα αναδείκνυε την αισθητή μείωση του αριθμού των ελληνικών σχολείων, προβάλλοντας την ανάγκη να ελεγχθεί η τάση της Παροικίας να κλείνει τα σχολεία που περιέχουν μικρό αριθμό μαθητών. Η αιγυπτιώτικη εφημερίδα προσέθεσε ότι πρέπει να υπάρξει αντίδραση από την Παροικία για την αύξηση του ποσοστού των κλειστών σχολείων.¹⁰⁰⁵

Σημειώνεται ότι μετά τις συζητήσεις μεταξύ της αιγυπτιακής και ελληνικής πλευράς, ο αιγυπτιακός Τύπος ανακοίνωσε με πανηγυρικό τόνο ότι εκδόθηκε νέα υπουργική εγκύκλιος που όριζε ότι τα αιγυπτιώτικα ελληνικά σχολεία εξαιρούνται του Διατάγματος 13/1962 περί αιγυπτιοποίησης των ξένων σχολείων.¹⁰⁰⁶ Η ΕΚΑ επιβεβαίωσε, μέσω «Κοινοτικού ανακοινωθέντος», ότι η εν λόγω νέα εγκύκλιος ορίζει πως τα ελληνικά σχολεία εξακολουθούν να χαίρουν των ειδικών εξαιρέσεων.¹⁰⁰⁷ Ο «Ταχυδρόμος» αποκάλυψε, όμως, ότι από την αιγυπτιακή πλευρά υπάρχει μια προϋπόθεση σχετικά με την εφαρμογή αυτής της εγκυκλίου, αφού η

¹⁰⁰³ Al Ahram, 11. 02. 1960, σ. 6. Επίσης και βλ., Al Ahram, 18, 19. 03. 1960, σ. 6.

¹⁰⁰⁴ Ταχυδρόμος, 11. 04. 1962, σ. 2.

¹⁰⁰⁵ Ταχυδρόμος, 23. 06. 1962, σ. 2.

¹⁰⁰⁶ Al Ahram, 22, 23. 08. 1962, σ. 1.

¹⁰⁰⁷ Ταχυδρόμος, 23. 08. 1962, σ. 1

ελληνική κυβέρνηση έχει επιτύχει την εξαίρεση των σχολείων της παροικίας από το διάταγμα υπό τον όρο να μην φοιτούν στα ελληνικά σχολεία, Αιγύπτιοι υπήκοοι.¹⁰⁰⁸

Αξίζει να αναφέρουμε εδώ τα επίσημα αιγυπτιακά στατιστικά στοιχεία για τον αριθμό των μαθητών που έχουν αιγυπτιακή υπηκοότητα στα αιγυπτιώτικα σχολεία. Σύμφωνα με το αιγυπτιακό Υπουργείο Παιδείας, το σχολικό έτος 1950/1951, ο συνολικός αριθμός των μαθητών με αιγυπτιακή υπηκοότητα στα ελληνικά σχολεία όλων των βαθμίδων ήταν 401 μαθητές.¹⁰⁰⁹ Επί της ουσίας, οι ελληνικές διπλωματικές αρχές στην Αίγυπτο είχαν προτείνει στην παροικιακή ηγεσία να μην βασιστεί στο «επιχείρημα» ότι οι φοιτούντες στα σχολεία των ελληνικών κοινοτήτων είναι αποκλειστικώς Έλληνες,¹⁰¹⁰ γιατί αργά ή γρήγορα, παρά την τελευταία απόφαση εξαίρεσης των σχολείων της παροικίας, τα κυβερνητικά μέτρα περί αραβοποίησης της ξένης εκπαίδευσης θα επεκτείνονταν και στα παροικιακά σχολεία.¹⁰¹¹

Ούτως ή άλλως, χρειάζεται να λάβουμε υπόψη ότι η παραπάνω εγκύκλιος περί της εξαίρεσης των σχολείων της παροικίας από την απόφαση της αραβοποίησης της ξένης Παιδείας, συνδεόταν με το γεγονός ότι τα αιγυπτιώτικα σχολεία είχαν εξαιρεθεί και από το βασικό νόμο 160/1958, όπως είχαν εξαιρεθεί και από παρόμοιες εγκύκλιους που είχαν εκδοθεί για τα σχολικά έτη 1959- 1960, 1960- 1961 και 1961 – 1962, σύμφωνα με τον «Ταχυδρόμο».¹⁰¹² Στην πραγματικότητα, όμως, αυτές οι εξαιρέσεις δεν περιλάμβαναν την κατάργηση των μόνιμων υπουργικών επιτροπών που ήταν επιφορτισμένες με την παρακολούθηση των επιδόσεων και των προγραμμάτων σπουδών των ελληνικών σχολείων. Η συνέχιση της θητείας αυτών των επιτροπών έχει αιτιολογηθεί από τον αιγυπτιακό Τύπο από το γεγονός ότι υπήρχαν περίπου **600** χιλιάδες μαθητές στα ιδιωτικά και ξένα σχολεία, δηλαδή το 20% του συνολικού αριθμού των μαθητών στην προ-πανεπιστημιακή εκπαίδευση.¹⁰¹³ Το μεγάλο αυτό ποσοστό, σύμφωνα με τον αιγυπτιακό Τύπο, ωθεί την αιγυπτιακή κυβέρνηση να συνεχίζει την εφαρμογή της πλήρους εποπτείας για να διασφαλιστεί

¹⁰⁰⁸ Ταχυδρόμος, 29. 08. 1962, σ. 2

¹⁰⁰⁹ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Αρχείο του αιγυπτιακού υπουργείου Παιδείας, Γενική Παρακολούθηση Έργων και Στατιστικής, Στατιστική των Διαφορετικών Ειδών Εκπαίδευσης στο σχολικό έτος 1950/1951, η εθνική τυπογραφία Al Ameriat, Κάιρο 1952: (Wezarat al Ma' aref, al Moraqaba al 'amah le al Mashor 'at wa al Ehsaa')

¹⁰¹⁰ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1959/ 19/5/1/2, ο Γενικός Πρόξενος της Αλεξανδρείας Θ. Π. Μπαΐζος προς την Πρεσβεία Καΐρου, Αλεξάνδρεια, 9. 11. 1959.

¹⁰¹¹ Στο ίδιο. Επίσης και βλ., Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/36/6/2/2, Αριθ. Πρωτ. 745, Εμπιστευτικό, ο Γενικός Πρόξενος Αλεξανδρείας Β.Θ. Θεοδωρόπουλος προς την Πρεσβεία, Αλεξάνδρεια, 29. 08. 1962.

¹⁰¹² Ταχυδρόμος, 10. 01. 1962, σ. 2

¹⁰¹³ Σχετικά βλ., Al Ahram, 12. 09. 1962, σ. 3.

«να μην διδάσκεται διδαχθείσα ύλη που παραβιάζει τις αξίες του αραβικού έθνους».¹⁰¹⁴

Αφενός, οι εξαιρέσεις αυτές έδωσαν την ευκαιρία στα σχολεία της Παροικίας να συνεχίσουν την πορεία τους και να μην κλείσουν, αφετέρου όμως δεν απέτρεψαν τα προβλήματα που αντιμετώπιζε τότε η ελληνική εκπαίδευση στην Αίγυπτο· προβλήματα που επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό το μέλλον της λειτουργίας της στη Αίγυπτο. Και ενώ οι εξαιρέσεις εκδόθηκαν μόνο για τα σχολεία της ελληνικής παροικίας, οι διαδοχικές υπουργικές αποφάσεις προκάλεσαν το κλείσιμο ιδιωτικών ελληνικών σχολείων που δεν συνδέονταν με την παροικία. Κατά το σχολικό έτος 1954/1955, ο αριθμός των μαθητών στα αιγυπτιώτικα ιδιωτικά σχολεία, που δεν ήταν συνδεδεμένα με την παροικία, ήταν 2.337, το μεγαλύτερο ποσοστό από τους οποίους ήταν συγκεντρωμένο στην Αλεξάνδρεια όπου φοιτούσαν 1.345 μαθητές.¹⁰¹⁵ Επιπροσθέτως, η αιγυπτιοποίηση των γαλλικών, αγγλικών και βελγικών σχολείων στα οποία αρκετοί Έλληνες μαθητές ήταν εγγεγραμμένοι, είχε άμεσο αποτέλεσμα τη φυγή των μαθητών από αυτά τα σχολεία, για να εγγραφούν στα σχολεία της ελληνικής παροικίας, φυγή με την οποία αυξήθηκε ο αριθμός των μαθητών και συνέπεσε με την έλλειψη δασκάλων στα σχολεία της παροικίας.¹⁰¹⁶

Εκτός από την αύξηση του συνωστισμού των μαθητών στα σχολεία της παροικίας, η ανάγκη για δασκάλους έχει διπλασιαστεί, με το αυξανόμενο κύμα διαρροής τους από την Αίγυπτο. Ο αιγυπτιώτικος Τύπος μας πληροφορεί ότι το φαινόμενο της έλλειψης εκπαιδευτικών στα ελληνικά σχολεία δεν εμφανίστηκε με το κύμα των αποχωρήσεων μετά το 1960, αλλά χρόνια πριν. Σε ένα δημοσίευσμά του, ο «Ταχυδρόμος» αναφέρει ότι το χαμηλό μισθολόγιο οδήγησε τους Έλληνες Εκπαιδευτικούς του Καΐρου να αναζητήσουν το μέλλον τους στο εξωτερικό, ψάχνοντας για «γόνιμο σχολικό έδαφος».¹⁰¹⁷ Τον Οκτώβριο του 1959, πριν δηλαδή από την εμφάνιση των μέτρων περί της εθνικοποίησης της οικονομίας ή της

¹⁰¹⁴ Al Ahram, 12. 09. 1962, σ. 3.

¹⁰¹⁵ Λεωνίδας Μαρκαντωνάτος (1957). *Τα εν Αιγύπτω ελληνικά εκπαιδευτήρια*, ο.π., σ. 35

¹⁰¹⁶ Ο «Ταχυδρόμος» είχε καλύψει αυτό το νέο ζήτημα, αναφέροντας ότι ο αριθμός των μαθητών σε μερικές τάξεις των Δημοτικών Κοινοτικών Σχολείων, υπερβαίνει τους 50. Η εφημερίδα γράφει ότι η παροικία, εμπνεόμενη από το πνεύμα της οικονομίας της εποχής, δεν αποφασίζει να χωρίζει αυτές τις τάξεις διότι αυτό σημαίνει πρόσληψη νέων διδασκάλων και δημιουργία επιπροσθέτων εξόδων. Η εφημερίδα προσέθεσε ότι η παροικιακή ηγεσία δεν επιδιώκει να κινηθεί ένα βήμα μπροστά για να λύσει αυτό το ζήτημα, επειδή έχει το επιχείρημα ότι ο αριθμός των παιδιών θα μειωθεί κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους, εφ' όσον υπάρχουν γονείς που έχουν δηλώσει «προσωρινή φοίτηση». Ο Ταχυδρόμος έγραψε σχετικά ότι οι ιθύνοντες οφείλουν να αντιμετωπίσουν αυτά τα ζητήματα της Παιδείας με ρεαλισμό. Σχετικά βλ., Ταχυδρόμος, 13. 10. 1961, σ. 2.

¹⁰¹⁷ Ταχυδρόμος, 26. 08. 1959, σ. 3

αραβοποίησης της εκπαίδευσης, η ελληνική κοινότητα Καΐρου (ΕΚΚ) ανακοίνωσε ότι λόγω της μείωσης του αριθμού των εκπαιδευτικών, τα σχολεία της κοινότητας είχαν επείγουσα ανάγκη να διορίσουν 150 δασκάλους.¹⁰¹⁸ Εδώ θα πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι η διαρροή των εκπαιδευτικών από τα παροικιακά σχολεία αποτελούσε άλλη μια ειδική μορφή εξόδου των Ελλήνων από την Αίγυπτο, η οποία με τη σειρά της οδήγησε στην επιδείνωση της κρίσης της αιγυπτιακής εκπαίδευσης. Για αυτό τον λόγο, ο αιγυπτιακός Τύπος επιβεβαίωσε ότι η έλλειψη εκπαιδευτικών στα σχολεία της παροικίας συνιστά φαινόμενο.¹⁰¹⁹

Είναι αξιοσημείωτο ότι, παράλληλα με τη διαρροή Αιγυπτιακών Ελλήνων δασκάλων, η Αίγυπτος είχε θέσει, από την πλευρά της, περιοριστικούς όρους για την άφιξη αλλοδαπών δασκάλων στην Αίγυπτο. Ο αιγυπτιακός Τύπος το ανέδειξε αυτό, αναφέροντας ότι το Υπουργείο Εσωτερικών έλαβε από το 1956 «αυστηρά μέτρα» σχετικά με τις θεωρήσεις αδειών που επρόκειτο να χορηγήσουν στους αλλοδαπούς εκπαιδευτικούς, για να εισέλθουν στην Αίγυπτο. Ένα από αυτά τα μέτρα όριζε πως οι ξένοι εκπαιδευτικοί έπρεπε να πάρουν άδεια εργασίας από το αιγυπτιακό Υπουργείο Νεολαίας. Το Υπουργείο Εσωτερικών επιβεβαίωσε, από την πλευρά του, ότι έλαβε τα μέτρα αυτά προκειμένου να διασφαλιστεί για τους Αιγύπτιους εκπαιδευτικούς ότι θα έχουν την κατάλληλη ευκαιρία να αποκτήσουν θέσεις εργασίας στα ξένα και ιδιωτικά σχολεία.¹⁰²⁰ Πέντε μέρες μετά από αυτή την απόφαση, η *al Ahram* αποκάλυψε ότι το υπουργείο Παιδείας έχει σχέδιο να προσλάβει Αιγύπτιους εκπαιδευτικούς στα ξένα σχολεία που έχουν κενά στο προσωπικό.¹⁰²¹ Κατά το σχολικό έτος 1959 / 1960, λοιπόν, το Υπουργείο Παιδείας ανακοίνωσε ότι κατάφερε να προσλάβει περίπου 6 χιλιάδες εκπαιδευτικούς στα ιδιωτικά σχολεία.¹⁰²²

¹⁰¹⁸ Ταχυδρόμος, 27. 10. 1959, σ. 1

¹⁰¹⁹ Ταχυδρόμος, 26. 08. 1959, σ. 3. Επί της ουσίας, το ζήτημα των μισθών και της διαρροής των Εκπαιδευτικών από τα σχολεία της Παροικίας, εκκρεμούσε από καιρό και άργησε η Παροικία να βρει ριζική λύση για διαφορετικά προβλήματα των Εκπαιδευτικών. Παραδείγματος χάριν, παρατηρούμε ότι η παροικία σύστησε σύσκεψη στο Κάιρο περί του ίδιου θέματος στις 13 Μαΐου 1958. Η Οικονομική Επιτροπή της Παροικίας αποκάλυψε σε αυτή την σύσκεψη ότι υπάρχουν 50 Εκπαιδευτικοί σε ελληνικά σχολεία στο Κάιρο που ζήτησαν την αύξηση των μισθών τους. Αλλά η Επιτροπή ανακοίνωσε ότι η απαιτούμενη αύξηση επιβαρύνει τον ετήσιο Προϋπολογισμό της Παροικίας κατά 800 περίπου Αιγυπτιακές λίρες. Οι Εκπαιδευτικοί στην Κοινότητα Καΐρου, λοιπόν, αποτέλεσαν απεργία λόγω χαμηλών μισθών, ζητώντας 30% αύξηση επί του τρέχοντος μισθού τους. Ο «Ταχυδρόμος», από την μεριά του, έγραψε ότι η Κοινοτική Επιτροπή στην παροικία πρέπει να έχει «τολμηρά αποφασιστικότητα» για να πωλήσει μέρος περιουσίας της για την αντιμετώπιση των αναγκών της παροικίας. Αναλυτικά βλ., Ταχυδρόμος, 14. 05. 1958, σ. 5.

¹⁰²⁰ Al Ahram, 10. 09. 1956, σ. 5

¹⁰²¹ Al Ahram, 16. 09. 1956, σ. 3.

¹⁰²² Al Ahram, 19. 08. 1959, σ. 5.

Με την εντεινόμενη κρίση της αιγυπτιακής εκπαίδευσης, που συνέπεφε με τη θέσπιση νόμων περί της εργασίας και της διαμονής των ξένων και τα σοσιαλιστικά μέτρα περί της εθνικοποίησης, η εφημερίδα «Ταχυδρόμος» κατηγόρησε τους ηγέτες της Παροικίας ότι δεν αναλαμβάνουν τα καθήκοντα τους, με σκοπό να σώσουν τα ελληνικά σχολεία στην Αίγυπτο, ειδικά για το θέμα της έλλειψης Εκπαιδευτικών. Στο κύριο άρθρο της εφημερίδας, ο δημοσιογράφος Ντίνος Κουτσούμης έγραψε, στις 19 Ιουλίου 1961, ότι οι ηγέτες της Παροικίας φαίνεται ότι τους απασχολεί «περισσότερον η μέλλουσα ζωή παρά η τωρινή. [...] Εκείνο που θα πρέπει να διδαχθή εις τους κοινοτικούς Επιτρόπους, είναι η Λογική».¹⁰²³

Επί της ουσίας, το φαινόμενο της έλλειψης Εκπαιδευτικών διήρκησε χρόνια και έπληξε σοβαρά το μέλλον της αιγυπτιακής εκπαίδευσης. Πράγμα που φάνηκε στη συνεχή κάλυψη αυτής της κρίσης από τον «Ταχυδρόμο», από την έναρξη της κρίσης μετά το 1956. Παράλληλα με την έκδοση των σοσιαλιστικών νόμων τον Ιούλιο του 1961, η αλεξανδρινή εφημερίδα ανέφερε ότι πέρασαν πέντε χρόνια από την εμφάνιση του φαινομένου της έλλειψης Εκπαιδευτικών στα αιγυπτιακά σχολεία και ακόμα η παροικία δεν βρήκε λύση, αναφέροντας ότι υπάρχουν μαθήματα που διδάσκονται από συνταξιούχους και από ανθρώπους που δεν είχαν ειδικότητα ή δεν είχαν καμία σχέση με την διδασκαλία: «Αν υπάρχει κάτι για το οποίον η Κοινότης θα πρέπει να πληρώσει αφειδώς, πλούσια, χωρίς τσιγκουνιά, χωρίς υπολογισμό, είναι τα σχολεία».¹⁰²⁴ Σε άλλο άρθρο, η εφημερίδα έγραψε ότι όλοι στην Ελλάδα γνωρίζουν ότι τα σχολεία της Παροικίας θα αντιμετωπίσουν πολλά προβλήματα «εις το εγγύς μέλλον, διά την καλύτεραν μόρφωσιν των τέκνων των Αιγυπτιακών Ελλήνων. Θα χρειασθή [...] ριζικές αλλαγές του σχολικού προγράμματος».¹⁰²⁵

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι ο αιγυπτιακός Τύπος, εν τω μεταξύ, έφερε στο φως την δήλωση του *Ahmed Mostafa*, Προϊστάμενου των ιδιωτικών και ξένων σχολείων στο υπουργείο Παιδείας, ο οποίος ανέφερε ότι τα επίσημα στατιστικά στοιχεία σχετικά με την μη κυβερνητική εκπαίδευση στην Αίγυπτο αποκάλυψαν ότι μόνο το 38% του συνόλου του διδάσκοντος προσωπικού στα ιδιωτικά/ξένα σχολεία διαθέτει τα απαιτούμενα προσόντα. Προσθέτοντας ότι ο αριθμός των εκπαιδευτικών σε αυτά τα σχολεία φθάνει τα 2.596, εκ των οποίων μόνο τα 729 διαθέτουν επιστημονικά

¹⁰²³ Ταχυδρόμος, 19. 07. 1961, σ. 1

¹⁰²⁴ Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι ο «Ταχυδρόμος» ανέδειξε τα μαθήματα που είχαν τότε ανάγκη από καθηγητές στα κυριότερα: τα Μαθηματικά, την Χημεία και την Γεωγραφία. Βλ. Ταχυδρόμος, 19. 07. 1961, σ. 1

¹⁰²⁵ Ταχυδρόμος, 2. 10. 1961, σ. 2.

προσόντα και τα υπόλοιπα ασκούν διδασκαλία χωρίς επαγγελματικά προσόντα ή ακαδημαϊκό πιστοποιητικό.¹⁰²⁶

Στην πραγματικότητα, το σχολικό πρόγραμμα των ξένων σχολείων και η σύνδεσή του με τους Εκπαιδευτικούς, παρατηρείται ότι απασχόλησε και τον αιγυπτιακό Τύπο. Ο *Mohamed Saqr*, Αιγύπτιος δημοσιογράφος στην *al Ahram* έγραψε ότι οι Σοσιαλιστικοί Νόμοι πρέπει να επεκταθούν από τον εμπορικό και τον εταιρικό τομέα έως τον τομέα της εκπαίδευσης. Αυτό θα γίνει, σύμφωνα με τον *Saqr*, στην περίπτωση που η αιγυπτιακή κυβέρνηση καταστρώσει «εθνικό σχέδιο» για να εξοπλίσει με Εκπαιδευτικούς όλα τα κυβερνητικά και ξένα/ιδιωτικά σχολεία, καθώς η κυβέρνηση οφείλει να επιλέγει Εκπαιδευτικούς που πιστεύουν στις ιδέες του Σοσιαλισμού, για να εκπαιδεύσουν τους μαθητές τους στις αρνητικές διαστάσεις του *Καπιταλισμού* και τις αρχές του Σοσιαλισμού.¹⁰²⁷

Τα γεγονότα αυτού του σχολικού έτους (1961/1962) υποδηλώνουν ίσως ότι ήταν η πιο βαριά χρονιά για την αιγυπτιακή εκπαίδευση. Διότι, εκτός από τα αυξανόμενα κύματα εξόδου από την Αίγυπτο, αυτή η χρονιά ήταν επίσης μάρτυρας της αποτυχίας της ελληνικής κυβέρνησης να εκπληρώσει την υπόσχεσή της να καλύψει τις ανάγκες της παροικίας για δασκάλους πριν από το τέλος του σχολικού έτους. Γεγονός που επιβεβαιώνεται από την υπόσχεση που έδωσε ο Γρ. Κασσιμάτης, Υπουργός Παιδείας της Ελλάδος, στην παροικία τον Ιανουάριο 1962 ότι θα λυθεί οριστικά τον Μάρτιο του ίδιου έτους το Εκπαιδευτικό ζήτημα στα αιγυπτιακά σχολεία.¹⁰²⁸ Αλλά με την έλευση του Μαρτίου, η κρίση των Εκπαιδευτικών δεν είχε λυθεί. Το ελληνικό υπουργείο Παιδείας αιτιολογούσε τη στάση αυτή με το επιχείρημα ότι οι Εκπαιδευτικοί στα αιγυπτιακά σχολεία αποζητούν την επάνοδό τους στην Ελλάδα για να αναζητήσουν εκεί περισσότερη οικονομική εξασφάλιση.¹⁰²⁹ Ο «Ταχυδρόμος» σχολίασε αυτή την πληροφορία, γράφοντας ότι η ελληνική κοινωνία έχει συνηθίσει σε ορισμένα επαγγέλματα «να ζητή πολλά και να τους δίδη το ελάχιστον. [...] Χρειάζεται η παιδεία μας να παίξει τον ρόλο της και να τον παίξει μέχρι τελευταίας στιγμής».¹⁰³⁰

Σε άλλο άρθρο με τίτλο: «προσοχή εις την παιδείαν μας», ο «Ταχυδρόμος» έγραψε με το τέλος του σχολικού έτους 1961/1962 ότι κυκλοφορεί η άποψη στην

¹⁰²⁶ Al Ahram, 12. 09. 1962, σ. 3.

¹⁰²⁷ Al Ahram, 15. 02. 1962, σ. 6.

¹⁰²⁸ Ταχυδρόμος, 5. 01. 1962, σ. 2

¹⁰²⁹ Ταχυδρόμος, 11. 04. 1962, σ. 2

¹⁰³⁰ Στο ίδιο.

παροικία ότι λόγω διαρροής των Αιγυπτιωτών κλείνουν τα σχολεία: «εάν η διαρροή καθιστά οικονομικώς αδύνατον την λειτουργία σχολείων, τούτο αυτό δεν σημαίνει ότι [...] οι ομογενείς θα πρέπει να αφεθούν εις την τύχην των, μη γνωρίζοντες πλέον τι να πράξουν διά την ελληνοπρεπή μόρφωσιν των παιδιών των».¹⁰³¹

Παρά το πέρασμα 9 σχολικών ετών από την εμφάνιση της κρίσης, εξακολουθεί να υπάρχει έλλειψη Εκπαιδευτικών στα σχολεία της Παροικίας.¹⁰³² Πριν από την έναρξη του σχολικού έτους 1964/1965, ο αιγυπτιώτικος Τύπος διαπίστωσε ότι η λύση για την αντιμετώπιση των δυσκολιών στα σχολεία τα χρόνια της αποχώρησης των Ελλήνων από την Αίγυπτο είναι ο συντονισμός των ελληνικών κοινοτήτων στο εσωτερικό της Αιγύπτου. Με τον τίτλο «ανάγκη εκπαιδευτικού συντονισμού», ο Ταχυδρόμος έγραψε ότι η Παροικία διέπραξε σοβαρά σφάλματα, προσθέτοντας: «ακολουθούμεν επί του προκειμένου την τακτική της στρουθοκαμήλου η οποία κρύπτει την κεφαλήν της εις την άμμον, αδιαφορούσα δια τα επερχόμενα. Και τα ιδικά μας επερχόμενα είναι γνωστά: Θα χάσωμεν και την τελευταίαν ευκαιρίαν όπως αναδιοργανωθώμεν εκπαιδευτικώς έστω και ως οπισθοφυλακή».¹⁰³³

Μάλιστα, με το πέρασμα του χρόνου, ίσως η παροικιακή ηγεσία θεωρούσε ότι οποιαδήποτε προσπάθεια αντιμετώπισης της αιγυπτιώτικης εκπαιδευτικής κρίσης δεν θα είχε κανένα αποτέλεσμα, εφόσον οι γονείς των μαθητών συνέχιζαν να εγκαταλείπουν την Αίγυπτο. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από την απογραφή του αριθμού των αιγυπτιώτικων σχολείων και μαθητών το σχολικό έτος 1966/1967. Στην κοινότητα της Αλεξάνδρειας, ο αριθμός των μαθητών μειώθηκε σημαντικά στους 759 μαθητές κατά το σχολικό έτος αυτός (1966/1967), σε σύγκριση με 1180 μαθητές το σχολικό έτος 1963/64.¹⁰³⁴ Η ευρύτερη εικόνα είναι επίσης πιο δραματική. Ο αριθμός των ελληνικών σχολείων σε όλες τις ελληνικές κοινότητες της Αιγύπτου μειώθηκε από 84 σχολεία με 11.657 μαθητές το σχολικό έτος 1952/1953,¹⁰³⁵ σε 12 σχολεία, με 2.600 μαθητές το σχολικό έτος 1966/1967.¹⁰³⁶

¹⁰³¹ Ταχυδρόμος, 23. 06. 1962, σ. 2

¹⁰³² Αναλυτικά βλ., την κάλυψη του «Ταχυδρόμου» για αυτό το ζήτημα στα ακόλουθα τεύχη: Ταχυδρόμος, 23. 06. 1962, σ. 2. Ταχυδρόμος, 23. 07. 1962, σ. 2. Ταχυδρόμος, 8. 09. 1962, σ. 1. Ταχυδρόμος, 6. 06. 1963, σ. 2. Ταχυδρόμος, 27. 05. 1964, σ. 1.

¹⁰³³ Ταχυδρόμος, 1. 06. 1964, σ. 2. Και βλ., σχετικά: Ταχυδρόμος, 13. 06. 1964, σ. 2· Ταχυδρόμος, 4. 07. 1964, σ. 1· Ταχυδρόμος, 4. 07. 1964, σ. 1.

¹⁰³⁴ ΕΛΙΑ, Λογοδοσία της ελληνικής κοινότητας Αλεξάνδρειας, τομ., έτος 1968. Και βλ., Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1964/49/4/1, Αριθ. Πρωτ. 1983, Εγγραφαί Ελληνικών Σχολείων στην Αίγυπτο, η πρεσβεία προς το ΥΠΕΞ, 28. 11. 1964.

¹⁰³⁵ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/36/6/2/1, Στατιστική Ελληνικής Παιδείας, 5. 09. 1961· Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/36/6/2/1, Αριθ. Πρωτ. 539, Ο Πρόξενος Καΐρου Ι.Δ. Γιαννακάκης προς την Πρεσβεία, 27η

Εν κατακλείδι, βλέπουμε ότι το δημοσιογραφικό περιεχόμενο που μελετήσαμε στο παραπάνω κεφάλαιο μας δίνει νέες αναπαραστάσεις για τις δυσκολίες που αντιμετώπισε η αιγυπτιακή εκπαίδευση, δυσκολίες οι οποίες δεν σχετίζονταν μόνο με τις κυβερνητικές διαδικασίες περιορισμού της λειτουργίας των ξένων σχολείων στην Αίγυπτο, αλλά και με κρίσεις που σχετίζονταν με το βαθμό στον οποίο οι ηγέτες της παροικίας ανταποκρίθηκαν στα προβλήματα που εμφανίζονταν στα σχολεία της παροικίας· προβλήματα που σχετίζονταν με τον συνωστισμό μαθητών, την έλλειψη δασκάλων ή τις αποφάσεις για κλείσιμο σχολείων χωρίς επαρκή μελέτη. Όμως, το εξέχον στοιχείο που σημειώνουμε σε αυτό το κεφάλαιο είναι το στοιχείο της εθνικιστικής ταυτότητας και ο ρόλος που έπαιξε αναφορικά με αυτό το στοιχείο η όξυνση της κρίσης στην εκπαίδευση. Είδαμε, ακόμη, ότι η πραγματική ανησυχία και η αίσθηση του φόβου μέσα στην παροικία συνδέθηκε με την διείσδυση του αραβικού εθνικισμού στον τομέα της εκπαίδευσης και την επίδρασή του στην αιγυπτιακή ταυτότητα μέσα από τα σχολεία της παροικίας. Ως εκ τούτου, η μείωση του αριθμού των σχολείων ήταν πλέον εμφανής, παρά το *προνόμιο* της εξαίρεσης που αποδόθηκε στην ελληνική παροικία από την αιγυπτιακή πλευρά.

Αν και τα σοσιαλιστικά μέτρα επιτάχυναν τον ρυθμό της αποχώρησης των Ελλήνων από την Αίγυπτο, το κλείσιμο ωστόσο των αιγυπτιακών σχολείων και η αύξηση των προβλημάτων στην εκπαίδευση ήταν ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες στην αποχώρηση, παράλληλα με τις κυβερνητικές οικονομικές διαδικασίες που έπληξαν τους Αιγυπτίους κεφαλαιούχους. Η αιγυπτιακή εργατική τάξη, οι μεσαίοι και οι φτωχοί που εξαρτώνταν κυρίως από το παροικιακό σχολείο, παρέμειναν να αντιμετωπίζουν αυτή τη μάχη μόνοι τους, μετά και την αύξηση της συχνότητας του κλεισίματος των σχολείων, τον συνωστισμό των μαθητών και την έλλειψη δασκάλων. Με άλλα λόγια, θεωρούμε ότι η αιγυπτιακή μεσαία τάξη δεν επλήγη τόσο από τις σοσιαλιστικές αποφάσεις όσο από τις αποφάσεις που σχετίστηκαν με την αραβοποίηση της ξένης εκπαίδευσης στην Αίγυπτο, τον θρασμό

Νοεμβρίου 1961. Και βλ., Λεωνίδα Μαρκαντωνάτος, Τα εν Αιγύπτω ελληνικά εκπαιδευτήρια, ο.π., σ. 15 και 43.

¹⁰³⁶ ΕΛΙΑ, ΕΚΑ, Λογοδοσία, τομ., έτη: 1953, 1959, 1963, 1968. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι κατά την εποχή μας υπάρχουν 4 σχολεία στην Αίγυπτο σύμφωνα με το σχολικό έτος 2019/2020, δυο στην Αλεξάνδρεια: 1. Δημοτικό Τοσιτσιαία – Πρατσίκειος. 2. Γυμνάσιο- Λύκειο «Αβερώφειο». Και δυο στο Κάιρο: 1. Δημοτικό «Αχιλλοπούλειο». 2. Γυμνάσιο-Λύκειο «Αμπέτειος Σχολή». Ενώ ο αριθμός των μαθητών ήταν 153. Σχετικά βλ., Η Επίσημη Ιστοσελίδα της ΕΚΑ: «Καλή νέα σχολική χρονιά ευχήθηκε ο Θεόδωρος Β΄, τονίζοντας: Στο Κάιρο και την Αλεξάνδρεια βρίσκονται τα εκλεκτά μου παιδιά», 3 Σεπτεμβρίου, 2019: <https://ekalexandria.org/el/2019/09/03/eyxes-patriarxi-gia-kali-nea-sxoliki-hronia/#.Xk47zWgzbiU>

της κυβερνητικής εποπτείας της ξένης εκπαίδευσης και την άνοδο του αραβικού εθνικισμού. Με την απόφασή τους να φύγουν είτε πριν είτε μετά από αυτά τα περιοριστικά μέτρα, οι Αιγυπτιώτες Έλληνες αντιμετώπισαν και άλλα εμπόδια κατά την αποχώρησή τους από την Αίγυπτο, τα οποία και θα μελετήσουμε στο επόμενο κεφάλαιο.

3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Αποχαιρετώντας τη δεύτερη πατρίδα

Η συρρίκνωση της ελληνικής παρουσίας στην Αίγυπτο σχετίζεται στενά με όλα τα γεγονότα που εξετάστηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια. Κάθε στοιχείο περιείχε από μόνο του έναν λόγο και ένα κίνητρο για να φύγει ο Αιγυπτίωτης από την Αίγυπτο: Αποτυχία υπογραφής της Συνθήκης Εγκαταστάσεως, προσπάθειες απόκτησης αιγυπτιακής υπηκοότητας ή άδειας παραμονής και εργασίας, στη συνέχεια προσπάθειες για προσαρμογή στις νέες εξελίξεις μετά τα μέτρα περί αιγυπτιοποίησης της αγοράς εργασίας, εθνικοποίηση της οικονομίας και αραβοποίησης της εκπαίδευσης. Τα εν λόγω γεγονότα δρομολόγησαν σε μια μόνο λύση: την αποχώρηση από την Αίγυπτο. Ωστόσο, παρόλο που η διαμονή του Αιγυπτίωτη δεν ήταν εύκολη την εποχή μετά το τέλος της Συνθήκης του Μοντρέ (1949), η έξοδος του από την Αίγυπτο δεν ήταν επίσης μια εύκολη κίνηση. Ακόμα και μετά την απόφαση του Αιγυπτίωτη να φύγει, διάφορα ερωτήματα εγείρονται ενώπιον του κατά την αναχώρησή του: Η αξία των κτιρίων και των σχολείων των κοινοτήτων, εργοστασίων και της γεωργικής γης, πώς μεταφέρονται στο εξωτερικό σε περίπτωση αναχώρησης; Πώς μπορεί ένας Αιγυπτίωτης να αποκτήσει άδεια εξόδου από την Αίγυπτο χωρίς επιπλοκές; Ποιος είναι ο κατάλληλος προορισμός, η μετανάστευση ή ο επαναπατρισμός;

Τα δημοσιεύματα του αιγυπτιακού και αιγυπτιώτικου Τύπου κατέγραψαν και ανέδειξαν τα προβλήματα που αντιμετώπισαν οι Αιγυπτιώτες Έλληνες, ακόμη και μετά αποφάσισαν να ετοιμάσουν τις βαλίτσες τους για την αποχώρησή τους από την Αίγυπτο. Παράλληλα με εντατικοποίηση του ελέγχου της μεταφοράς των χρημάτων και των περιουσιακών στοιχείων, και στις δυσκολίες επιστροφής στην πατρίδα, ο Αιγυπτίωτης υπέφερε τις τελευταίες του μέρες στη δεύτερη πατρίδα του, την Αίγυπτο. Σε αυτό το κεφάλαιο, γίνεται εκτενής επισκόπηση των εν λόγω ζητημάτων όπως τις κατέγραψε ο Τύπος.

Πρώτο υποκεφάλαιο

Η μεταφορά περιουσιών των Αιγυπτιωτών στο εξωτερικό

Τον Απρίλιο του 1959, ο Αιγύπτιος υπουργός Θησαυροφυλακίου, *Abdel Monei 'm Al Qaisoní*, αποφάσισε να ακυρώσει τις δύο υψηλότερες ονομαστικές αξίες

του αιγυπτιακού νομίσματος, τα χαρτονομίσματα των 50 και 100 λιρών, αποσύροντας τα από την αγορά.¹⁰³⁷ Πιο συγκεκριμένα, το Υπουργείο Θησαυροφυλακίου ανακοίνωσε ότι όποιος έχει αυτή την αξία νομίσματος θα πρέπει να την παραδώσει στην Κεντρική Τράπεζα της Αιγύπτου και να την αντικαταστήσει με μια νέα κατηγορία. Η εν λόγω απόφαση είχε προηγηθεί εκτενής κάλυψη του αιγυπτιακού Τύπου για τη σύλληψη αλλοδαπών, συμπεριλαμβανομένου ενός αξιοσημείωτου ποσοστού Αιγυπτιωτών, για τη μετακίνηση συναλλάγματος και τιμαλφών στο εξωτερικό λαθραία.

Επί της ουσίας, η ανησυχία των Αιγυπτιωτών Ελλήνων, μετά την έκρηξη της επανάστασης του Ιουλίου του έτους 1952 και ο πόλεμος του Σουέζ το 1956, τους ώθησε να αναζητήσουν τρόπους για να διασφαλίσουν ότι θα μπορούσαν να μεταφέρουν τις περιουσίες τους στο εξωτερικό.¹⁰³⁸ Ο αιγυπτιακός Τύπος έχει φέρει στο φως εκτενώς αυτούς τους τρόπους. Ωστόσο, το αξιοσημείωτο αυτής της δημοσιογραφικής κάλυψης είναι ότι η μεταφορά χρημάτων και τιμαλφών λαθραία από Έλληνες, έξω από την Αίγυπτο έγινε πολύ νωρίς, πριν από την θέσπιση των νόμων περί αιγυπτιοποίησης και εθνικοποίησης. Πράγμα που ενδεχομένως να αποτελεί ένδειξη για την ύπαρξη ενός προαισθήματος στην αιγυπτιώτικη κοινωνία για αποχώρηση από την Αίγυπτο αφού ήδη μετέφεραν τα περιουσιακά τους στοιχεία στο εξωτερικό. Αυτό συνέβη παρά το γεγονός ότι η νέα κυβέρνηση της επανάστασης του 1952, υιοθέτησε μια νέα πολιτική πιο καθησυχαστική και φιλική με ξένες κοινότητες, εκδίδοντας αποφάσεις που αφορούσαν τη χορήγηση αδειών διαμονής για περίοδο 10 ετών, όπως και τη χορήγηση του δικαιώματος σε αλλοδαπούς να

¹⁰³⁷ Το Εθνικό Αρχείο, Φάκελος 706, Πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου, Εμπιστευτικό, η Ενδέκατη Συνεδρίαση, 14 Ιουλίου 1959. Για την απόφαση στα ελληνικά, βλ., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 17, 19, 20. 04. 1959, σ. 1.

¹⁰³⁸ Οι μαρτυρίες των Αιγυπτιωτών Ελλήνων που επέστρεφαν στην Ελλάδα στο θέμα της αποστολής περιουσιακών τους στοιχείων κρυφά από την Αίγυπτο, τεκμηριώθηκε στη μαρτυρία ενός Αιγυπτιώτη Έλληνα στρατιώτη, Γεώργιο Χριστοδούλου, σε ένα βιβλίο που αργότερα δημοσιεύτηκε, στο οποίο μας μεταφέρει σκηνές από την έξοδό του από την Αίγυπτο και τις απόπειρες του να μεταφέρει τις περιουσίες του κρυφά στην Ελλάδα. Ο Γεώργιος Χριστοδούλου γράφει σχετικά: «Έστειλα τη γυναίκα μου και τα παιδιά στην Ελλάδα. Είχαμε αγοράσει το σπίτι που μένουμε τώρα στην Αθήνα. Ευτυχώς κατόρθωσα με λίγα χρήματα που στέλναμε κρυφά. [...] Είχα ετοιμάσει σαράντα χιλιάδες λίρες χρυσές και τις είχα βάλει στο κιβώτιο με τα έπιπλα, σ' ένα κοντέινερ που ήταν να στείλω στην Ελλάδα. Τις είχα βάλει στα σεντόνια μέσα, τις κρύψαμε και σ' άλλα μέρη, ντουλάπες, πράγματα, για να τα φορτώσουμε να φύγουν. [...] Είχαν βάλει και κάμποσες πλάκες [χρυσού] μέσα στα ρούχα να τις φγαδέψω. Όλο το βράδυ η γυναίκα μου να ανησυχεί και να μην θέλει κι αναγκάστηκα και τα έβγαλα και τα γύρισα πίσω». Βλ., Γεώργιος Χριστοδούλου (2002). *Ελ Αλαμίν, Μέση Ανατολή, Μπάρντι, η Ιστορία ενός Αιγυπτιώτη Έλληνα στρατιώτη (1915-1966)*, Εστίας, Αθήνα, σ. 170.

αυξήσουν το κεφάλαιο τους στις εταιρείες στο 51% από το 49% που ίσχυε πριν από το 1952.¹⁰³⁹

Μετά το τέλος της μεταβατικής περιόδου του Μοντρέ (1949), παρατηρείται ότι ο αιγυπτιακός Τύπος αναδεικνυε, σε κάποιο βαθμό, τη δραστηριότητα Αιγυπτιωτών Ελλήνων στο λαθρεμπόριο χρυσού από την Αίγυπτο μεταξύ του 1950 και 1952.¹⁰⁴⁰ Ενώ τα έγγραφα του αιγυπτιακού υπουργείου Εσωτερικών ανέδειξαν το φαινόμενο της λαθρεμπορίας χρυσού από την Αίγυπτο προς την Ελλάδα. Ένα από αυτά τα έγγραφα, στο οποίο αναφέρεται το αιγυπτιακό Υπουργείο Άμυνας αφορά μια υπόθεση, όπου ένας Έλληνας και η σύζυγός του συνελήφθησαν στο αεροδρόμιο *Farouq* του Καΐρου, τον Οκτώβριο του 1952, για την κατοχή ράβδων χρυσού λίγο πριν τις μεταφέρουν λαθραία στην Ελλάδα. Σύμφωνα με το έγγραφο επίσης, το αεροπλάνο της T.W.A απογειώθηκε μετά τη σύλληψη των δύο Ελλήνων, ενώ κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, ο πιλότος επανεξέτασε το αεροπλάνο και βρήκε άλλη μια σημαντική ποσότητα λαθραίων ράβδων χρυσού, τις οποίες στην συνέχεια παρέδωσε στις αρχές του αεροδρομίου στην Αθήνα. Τρεις ημέρες μετά, το αιγυπτιακό Υπουργείο Εξωτερικών έστειλε επίσημη επιστολή στην Ελλάδα, ζητώντας την παράδοση των ράβδων χρυσού στην Αίγυπτο, αλλά το αίτημα απορρίφθηκε.¹⁰⁴¹

Ένα χρόνο μετά το ξέσπασμα της επανάστασης του Ιουλίου του έτους 1952, ο αιγυπτιακός Τύπος άρχισε να αναδεικνύει όλο και περισσότερο το ζήτημα του λαθρεμπορίου των ξένων κεφαλαίων και περιουσιών στο εξωτερικό.¹⁰⁴² Τον Ιούνιο του 1953, ο Αντισυνταγματάρχης Γκαμάλ Άμπντ ελ Νάσσερ, ο οποίος ήταν τότε μέλος του Στρατιωτικού Συμβουλίου της επανάστασης Ιουλίου, πραγματοποίησε μια συνάντηση με τους ανταποκριτές των ξένων εφημερίδων στην χώρα, για να τους ενημερώσει για τη δυσαρέσκεια του νέου καθεστώτος με τις ξένες χώρες που υποστηρίζουν τις κινήσεις των υπηκόων τους αναφορικά με τη μεταφορά περιουσιακών στοιχείων στο εξωτερικό λαθραίως.¹⁰⁴³ Σύμφωνα με τον Νάσσερ και τις επίσημες εκτιμήσεις, η μεταφορά περιουσιών λαθραία στο εξωτερικό από το

¹⁰³⁹ Έχουμε μελετήσει αυτό το θέμα λεπτομερώς στο τρίτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους.

¹⁰⁴⁰ Σχετικά βλ., τα ακόλουθα τεύχη στην *al Ahram*: *Al Ahram*, 7. 03. 1951, σ 2· *Al Ahram*, 30. 05. 1951, σ. 4· *Al Ahram*, 5. 09. 1951, σ. 6· *Al Ahram*, 18, 19, 20. 07. 1951, σ. 4· *Al Ahram*, 20. 09. 1951, σ. 4· *Al Ahram*, 7. 10. 1951, σ. 9

¹⁰⁴¹ Το Εθνικό Αρχείο, Υπουργείου Εσωτερικών, Φάκελος 893, υπόμνημα του Υπουργείου Άμυνας προς τον Υφυπουργό Εξωτερικών, 25 Οκτωβρίου 1952.

¹⁰⁴² Σχετικά βλ., *Al Ahram*, 25. 05. 1953, σ. 11 · *Al Ahram*, 15. 06. 1953, σ. 1, 6· *Al Ahram*, 29, 30. 08. 1953, σ. 11.

¹⁰⁴³ *Al Ahram*, 15. 06. 1953, σ. 1, 6

ξέσπασμα της επανάστασης το 1952 ανήλθε σε 100 εκατομμύρια αιγυπτιακές λίρες μέσα σε 9 μήνες (περίπου 250 δολάρια εκατομμύρια).¹⁰⁴⁴

Ο Νάσσερ επιβεβαίωσε ότι το λαθρεμπόριο χρημάτων στο εξωτερικό έχει πλήξει σοβαρά τα έσοδα της κυβέρνησης: «Αυτό είναι ένα από τα αποτελέσματα της καταπολέμησης μας εναντίον των καπιταλιστών, οι οποίοι αδίκως θερίζουν τις προσπάθειες των φελάχων και των εργατών».¹⁰⁴⁵ Τον Απρίλιο του 1954, το αιγυπτιακό Υπουργείο Άμυνας δημιούργησε μια επιτροπή υπό τον τίτλο «Επιτροπή Καταπολέμησης του Λαθρεμπορίου», συγκεντρώνοντας όλα τα τμήματα που εργάζονται στον έλεγχο των λιμένων και των συνόρων σε ένα τμήμα για την πρόληψη του λαθρεμπορίου.¹⁰⁴⁶

Σε συνδυασμό με αυτές τις εξελίξεις σχετικά με την αυστηροποίηση των μέτρων ασφαλείας στα σημεία διέλευσης των συνόρων, ο αιγυπτιακός Τύπος έφερε στο φως τρεις υποθέσεις κατά Αιγυπτιωτών που καταδικάστηκαν για την μεταφορά στο εξωτερικό παρανόμως 15.000 αιγυπτιακών λιρών.¹⁰⁴⁷ Με το ξέσπασμα της επανάστασης του 1952, λοιπόν, ένα ποσοστό Αιγυπτιωτών Ελλήνων είχε αποφασίσει να μετακινήσει τα περιουσιακά τους στοιχεία στο εξωτερικό ή να τα μεταφέρει λαθραία, σύμφωνα με τον Αλέξανδρο Κιτροέφ, Αιγυπτιώτη καθηγητή Ιστορίας στο *Haverford College*.¹⁰⁴⁸ Στην ίδια γραμμή, κινήθηκε και ο Αλέξανδρος Καζαμίας, Αιγυπτιώτης Έλληνας καθηγητής Πολιτικών Επιστημών στο Πανεπιστήμιο του Coventry, ο οποίος μάλιστα έγραψε ότι «υπάρχουν ξεκάθαρα στοιχεία που δείχνουν ότι τα εύπορα μέλη της ελληνικής παροικίας μετέφεραν λαθραία σημαντικά περιουσιακά στοιχεία έξω από την Αίγυπτο λίγο πριν και κατά τη διάρκεια της

¹⁰⁴⁴ Al Ahram, 15. 06. 1953, σ. 1, 6. Και βλ., Και βλ., Το Εθνικό Αρχείο, Υπουργείου Εσωτερικών, Φάκελος 120, υπόμνημα του Υπουργείου Εσωτερικών προς τον Υφυπουργό Εξωτερικών, 15 Μαρτίου 1953.

¹⁰⁴⁵ Στο ίδιο.

¹⁰⁴⁶ Το Εθνικό Αρχείο, Υπουργείου Εσωτερικών, Φάκελος 93, αριθμ. εγγράφου 26/1, η επιτροπή καταπολέμησης του λαθρεμπορίου, 29 Απριλίου 1954. Και βλ., Το Εθνικό Αρχείο, Υπουργείου Εσωτερικών, Φάκελος 120, υπόμνημα του Υπουργείου Εσωτερικών προς τον Υφυπουργό Εξωτερικών, 15 Μαρτίου 1953.

¹⁰⁴⁷ Al Ahram, 5. 04. 1954, σ. 9. Al Ahram, 06. 11. 1953, σ. 9.

Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι τον Σεπτέμβριο του 1949 η αιγυπτιακή λίρα σε σχέση με το δολάριο έγινε 2,871 δολάρια αντί για 4,133. Επίσης και, μία αιγυπτιακή λίρα ισούται με 2,55187 γραμμάρια χρυσού αντί για 3,67288. Σχετικά βλ., Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου, Φάκελος 212, Εμπιστευτικό, Υπόμνημα του Υπουργείου Οικονομικών προς το Υπουργικό Συμβούλιο, 18 Σεπτεμβρίου 1949.

¹⁰⁴⁸ Alexander Kitroeff (2019), *The Greeks and the Making of Modern Egypt*, ο.π, p. 177.

μαζικής φυγής της δεκαετίας του 1960».¹⁰⁴⁹ Παρακάτω θα παρουσιαστούν λεπτομερώς αυτές οι δραστηριότητες.

Ας επιστρέψουμε πέντε χρόνια πριν από την Επανάσταση του 1952, τότε θα παρατηρηθεί η εντεινόμενη ανησυχία στην παροικία για τα περιουσιακά στοιχεία που κατείχαν οι Αιγυπτιώτες Έλληνες στην Αίγυπτο, ιδιαίτερα μετά από τα αυστηρά μέτρα που έθεσε η αιγυπτιακή κυβέρνηση για τη μεταφορά οποιουδήποτε ξένου κεφαλαίου ή περιουσίας στο εξωτερικό. Στις 8 Ιουλίου 1947, η αιγυπτιακή κυβέρνηση εξέδωσε τον νόμο 80/1947, τον πρώτο σε μια σειρά νόμων σχετικά με την αυστηροποίηση του ελέγχου των εμβασμάτων από την Αίγυπτο. Σύμφωνα με τον συγκεκριμένο νόμο, ορίστηκε ένα ανώτατο όριο για τα εμβάσματα που δεν πρέπει να υπερβαίνουν τις 5.000 αιγυπτιακές λίρες (περίπου 20.500 δολάρια / 17.600 γραμμάρια χρυσού).¹⁰⁵⁰ Ο νόμος υποχρέωνε επίσης τις τράπεζες να υποβάλλουν μηνιαία δήλωση στο Υπουργείο Οικονομικών, στην οποία να αναγράφεται κατάλογος των μηνιαίων μεταφορών που πραγματοποιούνται μέσω των τραπεζών.¹⁰⁵¹ Τα εμβάσματα των Αιγυπτιωτών, λοιπόν, πριν από τη θέσπιση του εν λόγω νόμου, υπολογίζονταν περίπου σε 700.000 αιγυπτιακές λίρες ετησίως,¹⁰⁵² πράγμα που μας δίνει μια πρώτη αίσθηση για την κρίση που προκλήθηκε από την επιβολή αυτού του ορίου· μια κρίση που ίσως έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην προσπάθεια των Αιγυπτιωτών να αναζητήσουν άλλους τρόπους για τη μεταφορά παρανόμως των περιουσιακών τους στοιχείων στο εξωτερικό.

Ανάμεσα σε κάποιους από τους τρόπους παράνομης μεταφοράς χρημάτων ήταν και η μεταφορά λαθραίως κεφαλαίων μέσω εταιρειών και εργοστασίων που ασχολούνται με εισαγωγές και εξαγωγές. Πράγμα που προώθησε ο αιγυπτιακός Τύπος μέσω άρθρων που έδειχναν ότι οι ξένοι στην Αίγυπτο καταθέτουν τα χρήματά τους σε εταιρείες μέσα στην χώρα για να τα μεταφέρουν αργότερα στο εξωτερικό μέσω μη πραγματικών αδειών εισαγωγής.¹⁰⁵³ Οι εν λόγω τρόποι περιγράφονται στα έγγραφα του αιγυπτιακού Υπουργείου Εσωτερικών. Μέσα στα οποία, ειδική αναφορά

¹⁰⁴⁹ Alexander Kazamias, *The "Purge of the Greeks" from Nasserite Egypt: Myths and Realities, The Journal of the Hellenic Diaspora*, Vol. 35.2 (2009), p. 13-34.

¹⁰⁵⁰ Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου, Φάκελος 212, Εμπιστευτικό, Υπόμνημα του Υπουργείου Οικονομικών προς το Υπουργικό Συμβούλιο, 18 Σεπτεμβρίου 1949.

¹⁰⁵¹ Antawan Sofir (1953). *Moheit al Tashri 'āt* (η Εγκυκλοπαίδεια Νομοθεσίας 1856 – 1952), η υπουργική απόφαση 51/1947 στις 41 Ιουλίου 1947, εκδ. al'Ameryat, τομ. 5, Κάιρο, σ. 4717, 4792.

¹⁰⁵² Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1944/13/4, Αριθ. Πρωτ. Εμπ. 443, ο Γενικός πρόξενος Κωνσταντίνος Βαλτής προς πρεσβεία Καΐρου, Αλεξάνδρεια, 24.10.1944. Και βλ., Άγγελος Νταλαχάνης (2016), *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 249.

¹⁰⁵³ Al Ahram, 18. 07. 1954, σ. 9. Al Ahram, 17. 09. 1956, σ. 1. 4.

γίνεται στην αιγυπτιακή ελληνική εταιρεία «Τζανακλής» στην Αλεξάνδρεια, που το 1953 μετέφερε στο εξωτερικό, μέσω λαθρεμπορίου, περίπου το 70% των κερδών της με το πρόσχημα της κάλυψης εξόδων μη πραγματικής εισαγωγής και εξαγωγής. Το έγγραφο ανέφερε επίσης ότι οι Αιγύπτιοι εργαζόμενοι της εταιρείας κατηγόρησαν τους ιδιοκτήτες για λαθρεμπόριο των χρημάτων της εταιρείας στο εξωτερικό, καθώς και για διανομή των κερδών σε Έλληνες και αλλοδαπούς εργαζόμενους μόνο, αντί για Αιγυπτίους εργαζόμενους.¹⁰⁵⁴

Επιπροσθέτως, ο αιγυπτιακός Τύπος ιχνηλάτησε το φαινόμενο μεταφοράς ξένων κεφαλαίων λαθραίως έξω από την Αίγυπτο στα πρώτα χρόνια της επανάστασης της 23^{ης} Ιουλίου 1952. Μεταξύ των περιπτώσεων που καλύπτονται εκτενώς, και μια περίπτωση μιας ναυτιλιακής εταιρείας που «ανήκε σε ξένη οικογένεια στην Αλεξάνδρεια», σύμφωνα με την περιγραφή του Τύπου. Η εταιρεία μετέφερε 2.095.338 δολάρια από την Αίγυπτο την περίοδο 1954-1955, υπό την κάλυψη της αγοράς τριών πλοίων που όπως τελικά αποδείχθηκε, δεν είχαν αγοραστεί.¹⁰⁵⁵

Σύμφωνα με τα στατιστικά δεδομένα που εκδόθηκαν από το Τμήμα Ελέγχου Μετρητών και Εμβασμάτων του αιγυπτιακού Υπουργείου Εσωτερικών, μεταφέρθηκαν μεταξύ 1950 και 1953, σχεδόν 200 εκατομμύρια αιγυπτιακές λίρες (560 εκατομμύρια δολάρια) στο εξωτερικό υπό την κάλυψη της εισαγωγής αγαθών, ενώ κανένα από αυτά δεν αποδείχθηκε ότι μπήκαν στην χώρα.¹⁰⁵⁶ Σε υπόμνημα που απηύθυνε το αιγυπτιακό Υπουργείο Εσωτερικών στο Υπουργείο Εξωτερικών, αναφέρεται ότι ένας από τους νέους τρόπους που χρησιμοποιούν οι αλλοδαποί για να βγάλουν την περιουσία τους από την Αίγυπτο είναι να μεταφέρουν τα χρήματά τους στο εξωτερικό με εισαγωγή αγαθών και όταν φτάνουν αυτά τα αγαθά στην Αίγυπτο, αρνούνται οι ξένοι εισαγωγείς να τα παραλάβουν με το πρόσχημα ότι δεν είναι τα προϊόντα που αναμένονται, ενώ στη συνέχεια επιστρέφονται στο εξωτερικό. Εν τω μεταξύ, ο ξένος εισαγωγέας φεύγει από τη χώρα και λαμβάνει τα χρήματά του στο εξωτερικό.¹⁰⁵⁷

¹⁰⁵⁴ Το Εθνικό Αρχείο, αριθμ. Φάκελος 134, Υπουργείο Οικονομικών, Πρακτικά του Τμήματος των Εταιρειών, η Αιγυπτιακή Εταιρεία Χρωμίου και Αλκοόλ (Ganaclis), Υπόμνημα των εργαζομένων της εταιρείας στον Υποστράτηγο Mohamed Nageb, 2 Φεβρουαρίου 1953.

¹⁰⁵⁵ Al Akhbar, Akhbar al Garemah, 30. 06. 1955, σ. 3· Και βλ., Al Ahram, 18. 07. 1954, σ. 9· Al Ahram, 17. 09. 1956, σ. 1. 4.

¹⁰⁵⁶ Το Εθνικό Αρχείο, Φάκελος 120, Υπουργείου Εσωτερικών, υπόμνημα του Υπουργείου Εσωτερικών προς τον Υφυπουργό Εξωτερικών, 16 Μαρτίου 1953.

¹⁰⁵⁷ Στο ίδιο.

Το 1956 αυτό το φαινόμενο ξεκίνησε να καλύπτεται εκτεταμένα από τον αιγυπτιακό Τύπο, ο οποίος κατηγόρησε «τον ξένο καπιταλισμό και τη φεουδαρχία» ότι βρίσκονται πίσω από το λαθρεμπόριο κεφαλαίων στο εξωτερικό.¹⁰⁵⁸ Ο αιγυπτιακός Τύπος ασχολήθηκε με οχτώ διαφορετικές υποθέσεις που σχετίζονται με τη μεταφορά κεφαλαίων λαθραίως στο εξωτερικό, συμπεριλαμβανομένων τριών υποθέσεων για τις οποίες κατηγορούνται Αιγυπτιώτες Έλληνες.¹⁰⁵⁹ Η εφημερίδα *al Ahram* έδωσε κατά το 1956 έμφαση στις δίκες τριών Αιγυπτιωτών και δυο Εβραίων στο Στρατιωτικό Δικαστήριο του Καΐρου με την κατηγορία της λαθρεμπορίας κεφαλαίων στο εξωτερικό.¹⁰⁶⁰ Αν και η δίκη ήταν στρατιωτική, η *al Ahram* δεν έκρυψε ούτε τα πρόσωπα ούτε τα ονόματα των κατηγορουμένων και τα δημοσίευσε για τους αναγνώστες.¹⁰⁶¹ Συνολικά, κατά τη διάρκεια του 1956 αποκαλύφθηκε ότι ξένες εταιρείες είχαν μεταφέρει λαθραίως 370.000 αιγυπτιακές λίρες στο εξωτερικό, ενώ το αιγυπτιακό Υπουργείο Εσωτερικών κατάφερε να εμποδίσει το λαθρεμπόριο δύο εκατομμυρίων αιγυπτιακών λιρών μέσω ελληνικής εταιρείας στην Αίγυπτο.¹⁰⁶²

Επί αυτών των συνθηκών, η αιγυπτιακή κυβέρνηση εξέδωσε μια σειρά μέτρων σχετικά με την εντατικοποίηση του ελέγχου της εργασίας των εταιρειών εισαγωγής και εξαγωγής, οι οποίες με τη σειρά τους προκάλεσαν άγχος εντός της παροικίας για τα οικονομικά συμφέροντα των Παροίκων που εξαρτώνται από αυτόν τον τομέα. Τα νέα μέτρα τέθηκαν σε εφαρμογή με την έκδοση του νόμου 349/1956 περί της ρύθμισης των εισαγωγών, κατά τον οποίο ορίζονται οι 60 μέρες ως ανώτατο όριο από την ημερομηνία αποστολής των αγαθών και τη διάρκεια παράδοσης, ενώ η άδεια εισαγωγής θα αποσυρθεί από τις εταιρείες που δεν ολοκληρώνουν τη διαδικασία εισαγωγής εντός αυτής της καθορισμένης περιόδου.¹⁰⁶³

Παρά τις καταγγελίες αιγυπτιακών και ξένων εταιρειών σχετικά με τον νόμο 349/1956 περί της εισαγωγής, ο αιγυπτιακός Τύπος θεώρησε ότι αυτά τα μέτρα έχουν απελευθερώσει την Αίγυπτο και το εθνικό της εισόδημα από τον έλεγχο των ξένων και Φεουδαρχών. Ένα ενδεικτικό παράδειγμα αυτού βρίσκεται στο περιοδικό *al*

¹⁰⁵⁸ *Al Ahram*, 17. 09. 1956, σ. 1.

¹⁰⁵⁹ Οι εν λόγω υποθέσεις καλύφθηκαν στα ακόλουθα τεύχη της εφημερίδας: *Al Ahram*, 13. 01. 1956, σ. 8· *Al Ahram*, 16. 01. 1956, σ. 4· *Al Ahram*, 23. 01. 1956, σ. 4· *Al Ahram*, 2. 02. 1956, σ. 4· *Al Ahram*, 28. 07. 1956, σ. 4· *Al Ahram*, 4. 6. 09. 1956, σ. 4· *Al Ahram*, 17. 09. 1956, σ. 1, 4· *Al Ahram*, 3. 9. 10. 1956, σ. 4· *Al Ahram*, 27. 11. 1956, σ. 1.

¹⁰⁶⁰ *Al Ahram*, 13. 01. 1956, σ. 8· *Al Ahram*, 16, 23. 01. 1956, σ. 4.

¹⁰⁶¹ *Al Ahram*, 23. 01. 1956, σ. 4.

¹⁰⁶² Σχετικά βλ., *Al Ahram*, 17. 09. 1956, σ. 1, 4· *Al Ahram*, 3, 9. 10. 1956, σ. 4· *Al Ahram*, 27. 11. 1956, σ. 1.

¹⁰⁶³ Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, *Al Waqā' al- Maşryat*, αριθμ. Φ. 79, 1 Οκτωβρίου 1956. Και βλ., *Al Ahram*, 10. 10. 1956, σ. 10· *Al Ahram*, 31. 12. 1956, σ. 1, 5.

Muṣawer που ανέφερε ότι υπήρχαν ξένες τράπεζες και εταιρείες που εργάστηκαν κατά τα πρώτα χρόνια της επανάστασης για να μεταβιβάσουν την λαθραία περιουσία που ανήκε σε ξένες κοινότητες στο εξωτερικό. Αυτό το φαινόμενο λαθρεμπορίας, σύμφωνα με το αιγυπτιακό περιοδικό, έχει επηρεάσει πολύ την αιγυπτιακή οικονομία, καθώς αντί να χρηματοδοτήσουν την εθνική βιομηχανία της Αιγύπτου, εκείνοι κεφαλαιούχοι εργάζονται για τη λαθρεμπόριο κεφαλαίων και κερδών εκτός Αιγύπτου.¹⁰⁶⁴

Μετά την έκδοση των νόμων περί αιγυπτιοποίησης τον Ιανουάριο του 1957, φαίνεται ότι οι Αιγυπτιώτες επιχειρηματίες, νιώθοντας τον κίνδυνο, μετέφεραν παράνομα μέρος της περιουσίας τους στο εξωτερικό. Γεγονός που επιβεβαιώθηκε από αρκετά δημοσιεύματα στον αιγυπτιακό Τύπο που ανέδειξαν περιπτώσεις μεταφοράς λαθραίως χρημάτων και τιμαλφών, στις οποίες κατηγορούνταν Αιγυπτιώτες επιχειρηματίες. Κατά το πρώτο εξάμηνο του εν λόγω έτους (1957), η εφημερίδα *al Ahram* δημοσίευσε τα γεγονότα πέντε υποθέσεων λαθρεμπορίας, τέσσερις από τις οποίες αφορούσαν Έλληνες που ζούσαν στην Αίγυπτο και έλαβαν βίζα εξόδου με επιστροφή και όχι με οριστική αναχώρηση.¹⁰⁶⁵ Οι δύο πιο ενδιαφέρουσες από τις τέσσερις υποθέσεις, ανήκαν σε δύο Αιγυπτιώτισσες Ελληνίδες, οι οποίες συνελήφθησαν σε δύο επάλληλες ημέρες, η πρώτη ζούσε στο Κάιρο και η δεύτερη στην Αλεξάνδρεια.¹⁰⁶⁶

Λόγω της αύξησης των υποθέσεων λαθραίας μεταφοράς χρημάτων με αλλοδαπούς ταξιδιώτες, κατά την ίδια χρονιά η αιγυπτιακή κυβέρνηση εξέδωσε το νόμο 98/1957 για την αυστηροποίηση της ποινής για το λαθρεμπόριο. Ο νέος νόμος

¹⁰⁶⁴ Al Muṣawer, 25. 01. 1957, σ. 21

¹⁰⁶⁵ Οι εν λόγω υποθέσεις καλύφθηκαν στα ακόλουθα τεύχη της εφημερίδας: Al Ahram, 24, 25, 26. 02. 1957, σ. 6· Al Ahram, 7. 03. 1957, σ. 1· Al Ahram, 31. 03. 1957, σ. 6· Al Ahram, 1. 04. 1957, σ. 6· Al Ahram, 3. 04. 1957, σ. 4.

¹⁰⁶⁶ Για την πρώτη υπόθεση, η εν λόγω Αιγυπτιώτισσα ζούσε στη γειτονιά *Zamalek* στο Κάιρο. Κατά την επιθεώρησή της στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας πριν επιβαστεί στο πλοίο, βρέθηκαν κοσμήματα στις αποσκευές της, όπως εκτιμάται από η αιγυπτιακή Εισαγγελία σε 10.000 αιγυπτιακές λίρες (28.000 δολάριο). Καθώς και βρέθηκαν στην κατοχή της, 10 Χρυσές ράβδοι. Την επόμενη μέρα, 25 Φεβρουαρίου 1957, η αιγυπτιακή αστυνομία ανακοίνωσε τη σύλληψη μιας άλλης Αιγυπτιώτισσας στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας πριν επιβαστεί στο πλοίο υπό όνομα *Ιωάννινα*. Η εν λόγω Αιγυπτιώτισσα που ονομαζόταν «Αθ* Κωσ*», εργάζεται ως μοδίστρα στην Αλεξάνδρεια. Ανάμεσα στις αποσκευές της υπήρχε κιβώτιο που συμπεριλαμβάνει τιμαλφή που η αιγυπτιακή Εισαγγελία το εκτιμούσε σε 15.000 αιγυπτιακές λίρες. Σύμφωνα με την αιγυπτιακή Εισαγγελία, αυτά τα κατασχθέντα χρήματα και τιμαλφή δεν ανήκαν στις δύο γυναίκες αλλά χρησιμοποιήθηκαν από «πλούσιους Έλληνες στην Αίγυπτο», σύμφωνα με την περιγραφή του αιγυπτιακού Τύπου. Η εφημερίδα *al Ahram* έγραψε ότι η δεύτερη υπόθεση χρειάστηκε έρευνα δύο μηνών μέχρι που η Εισαγγελία έφτασε στον ιδιοκτήτη αυτού του κιβωτίου, ο οποίος ήταν Έλληνας «μεγάλος επιχειρηματίας» στην Αλεξάνδρεια. Σχετικά βλ., Al Ahram, 24, 25, 26. 02. 1957, σ. 6· Al Ahram, 31. 03. 1957, σ. 6· Al Ahram, 1. 04. 1957, σ. 6.

απαγορεύει στους Αιγυπτίους αλλά και τους αλλοδαπούς να ταξιδεύουν εκτός Αιγύπτου χωρίς να έχουν λάβει άδεια από τον Υπουργό Οικονομικών, εάν φέρουν μαζί τους μετρητά, τιμαλφή ή έπιπλα. Ο νόμος μείωσε τη μέγιστη συνολική αξία των αντικειμένων που οι ταξιδιώτες φέρουν μαζί τους στο εξωτερικό από 5.000 αιγυπτιακές λίρες σε 4.000. Η ποινή για παράβαση αυτού του νόμου έχει οριστεί σε δέκα χρόνια φυλάκιση με πρόστιμο.¹⁰⁶⁷

Αυτός ο νόμος προκάλεσε ανησυχία μέσα στην παροικία, η οποία διαπίστωσε ότι η τοποθέτηση ορίου στα χρήματα ή στα περιουσιακά στοιχεία που μεταφέρονταν με ταξιδιώτες θα επιδείνωνε την κατάσταση των Ελλήνων που αποφάσισαν να εγκαταλείψουν οριστικά την Αίγυπτο και θέλουν να πάρουν μαζί τους ό, τι κατείχαν. Γεγονός που επιβεβαιώνεται ξεκάθαρα από υπόμνημα του αντιπροσώπου της ελληνικής κυβέρνησης προς την ελληνική παροικία, Σωτήριου Αγαπητίδη,¹⁰⁶⁸ όπως επίσης και από την εμπιστευτική αλληλογραφία της ΕΚΑ.¹⁰⁶⁹

Παρά τις προσπάθειες της παροικίας να εξαιρεθεί από το νόμο 98/1957, η αιγυπτιακή κυβέρνηση δεν ανταποκρίθηκε θετικά, καθώς οι διατάξεις του νόμου εκδόθηκαν για να εφαρμοστούν σε Αιγυπτίους και αλλοδαπούς χωρίς διακρίσεις. Ως εκ τούτου, δεν ήταν αναμενόμενο ότι η αιγυπτιακή κυβέρνηση θα απέκλειε τους Έλληνες από έναν νόμο στον οποίο υπάγονταν οι Αιγύπτιοι. Ούτως ή άλλως, ο εν λόγω νόμος δεν περιόρισε το φαινόμενο της λαθρεμπορίας χρημάτων στο εξωτερικό, αλλά μάλλον μετακινήθηκε από το στάδιο της μεταφοράς λαθραίου χρήματος μέσω εταιρειών εισαγωγής και εξαγωγής, στο επόμενο στάδιο που σχετίζεται με το λαθραίο συνάλλαγμα και τα τιμαλφή εντός των αποσκευών αλλοδαπών που ταξιδεύουν εκτός Αιγύπτου, όπως θα εμφανιστεί στο επόμενο σημείο.

• Η απόσυρση των αιγυπτιακών χαρτονομισμάτων

Ένα χρόνο μετά την έκδοση του νόμου 98/1957 περί λαθρεμπορίας χρημάτων από την Αίγυπτο, ο αιγυπτιακός Τύπος παρουσίασε τον αριθμό των υποθέσεων που η αιγυπτιακή αστυνομία μπόρεσε να κατασχέσει σε σχέση με αλλοδαπούς που εξήγαν χρήματα λαθραίως. Τα χρήματα που κατάφερε η αιγυπτιακή αστυνομία να

¹⁰⁶⁷ Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, Al Waqā' al Maṣryat, αριθμ. Φ. 35^α, στις 30 Απριλίου 1957.

¹⁰⁶⁸ Σύμφωνα με την αιγυπτιώτικη εφημερίδα «Εφημερίς», ο Σωτήριος Αγαπητίδης στάλθηκε τον Φεβρουάριο του 1956 στην Αίγυπτο από την ελληνική κυβέρνηση προκειμένου να μελετήσει τα οικονομικά ζητήματα της παροικίας, και να υποδείξει τα μέσα και τον τρόπο της εξυγίανσής της. Βλ., Εφημερίς, Αλεξάνδρεια, 22.02.1956, σ. 1.

¹⁰⁶⁹ ΕΛΙΑ/ ΑΕΚΑ/ Εμπιστευτικό πρωτόκολλο - αλληλογραφία, 2. 10. 1957

κατασχέσει πριν από τη λαθραία τους μεταφορά από την Αίγυπτο εκτιμάται σε 89.189 αιγυπτιακές λίρες από τον Ιανουάριο 1958 έως του Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους.¹⁰⁷⁰ Αν λάβουμε υπόψη ότι αυτό το ποσό αντιπροσωπεύει μόνο όσα κατάφερε να κατασχέσει η αστυνομία, αυτό σημαίνει ότι ένα άλλο ποσό των λαθραίων χρημάτων έχει εξαχθεί από την Αίγυπτο κατά το 1958 και η αστυνομία δεν κατάφερε να το κατασχέσει.

Αρκεί εδώ να αναφερθούμε σε ένα Έγγραφο που εκδόθηκε από το Τμήμα Εταιρειών του αιγυπτιακού Υπουργείου Οικονομικών, το οποίο επιβεβαιώνει ότι η αντίδραση των ξένων επιχειρηματιών μετά την εθνικοποίηση της διώρυγας και τους νόμους αιγυπτιοποίησης τον Ιανουάριο του 1957, ήταν σε μεγάλο βαθμό εμφανής στη μεταφορά λαθραίως κεφαλαίου και τιμαλφών στο εξωτερικό. Το Τμήμα Εταιρειών του Υπουργείου Οικονομικών ανέφερε ότι πολλοί από τους ξένους κεφαλαιούχους πέτυχαν μεταξύ 1957 και 1958 να μεταφέρουν παράνομα ένα σημαντικό μέρος του πλούτου τους έξω από την Αίγυπτο: «πράγμα που έπληξε σοβαρά την εθνική οικονομία της χώρας».¹⁰⁷¹ Αργότερα, ο αιγυπτιακός Τύπος θα φέρει στο φως την δήλωση του υπουργού Θησαυροφυλακίου, *Abdel Monei 'm al Qaisony*, ότι οι λαθρέμποροι συναλλάγματος κατάφεραν μετά την έκδοση του διατάγματος περί της εθνικοποίησης της Διώρυγας, να μεταφέρουν λαθραίως στο εξωτερικό 29 εκατομμύρια αιγυπτιακές λίρες, περίπου 68.150 εκατομμύρια δολάρια .¹⁰⁷²

Ήδη από τις αρχές του 1959, το αιγυπτιακό Υπουργείο Εσωτερικών ανακοίνωσε την ενίσχυση του Τμήματος Καταπολέμησης του Λαθρεμπορίου στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας με νέο προσωπικό αστυνομικών και στρατιωτικών, λόγω της αύξησης των περιστατικών λαθρεμπορίας χρημάτων μέσω του λιμανιού.¹⁰⁷³ Παρά το γεγονός αυτό, οι υποθέσεις λαθρεμπορίου που ανέδειξε ο αιγυπτιακός Τύπος συνεχίστηκαν

¹⁰⁷⁰ Al Ahram, 1. 04. 1958, σ. 6· Al Ahram, 4. 04. 1958, σ. 7· Al Ahram, 18. 05. 1958, σ. 6· Al Ahram, 19. 06. 1958, σ. 5· Al Ahram, 22. 09. 1958, σ. 9. Μεταξύ αυτών των υποθέσεων, αξίζει να σημειωθεί εδώ σε εξέχουσα από τις οποίες συνέβη στο αεροδρόμιο του Καΐρου, αφού η αιγυπτιακή αστυνομία προέβη στην σύλληψη ενός διπλωμάτη σε «ευρωπαϊκή πρεσβεία» πριν επιβιβαστεί σε πτήση για την Ελβετία. Σύμφωνα με την ανακοίνωση της αστυνομίας, ο διπλωμάτης είχε στην βαλίτσα του 11.389 αιγυπτιακές λίρες, ενώ διαπιστώθηκε ότι ασχολείται με την εξαγωγή συναλλάγματος λαθραίως για λογαριασμό τρίτων. Ο αιγυπτιακός Τύπος ανέφερε ότι ο διπλωμάτης εργάζεται σε «πρεσβεία φιλικής ξένης χώρας», οπότε ο υπουργός Εσωτερικών της Αιγύπτου αποφάσισε να κατασχέσει μόνο τα λαθραία χρήματα και να απελάσει τον διπλωμάτη από την Αίγυπτο. βλ., Al Ahram, 29. 09. 1958, σ. 6. Και βλ., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 29. 09. 1958, σ. 4.

¹⁰⁷¹ Το Εθνικό Αρχείο, Φάκελος 189, Υπουργείο Οικονομικών, Πρακτικά του Τμήματος των Εταιρειών, οι Εκθέσεις των Επιθεωρητών στο Τμήμα Εταιρειών, αριθ. εγγράφου 196, στις 28 Ιουλίου 1957· Και αριθ. εγγράφου 147 στις 19 Φεβρουαρίου 1958.

¹⁰⁷² Akhbar al Youm, 19. 04. 1959. Και βλ., Al Ahram, 22. 04. 1959, σ. 1, 7.

¹⁰⁷³ Al Ahram, 22. 01. 1959, σ. 5.

και έφτασαν στο αποκορύφωμά τους τον Απρίλιο του ίδιου έτους (το 1959).¹⁰⁷⁴ Λόγω αύξησης των υποθέσεων λαθρεμπορίου, θεσπίστηκε ο νόμος 94/1959, ο οποίος όριζε την απόσυρση των χαρτονομισμάτων 50 και 100 λιρών από τις τράπεζες καθώς και από την κυκλοφορία στις αγορές θεωρώντας τα άκυρα.¹⁰⁷⁵ Η αιγυπτιώτικη εφημερίδα «Ταχυδρόμος» σε δημοσίευμα της για αυτό τον νόμο έκανε σαφείς τους λόγους που οδήγησαν την αιγυπτιακή κυβέρνηση να θεσπίσει αυτό τον νόμο. Γράφοντας ότι μετά τον πόλεμο του Σουέζ του 1956, μια σημαντική ποσότητα των ανωτέρω χαρτονομισμάτων φυγαδεύτηκε στο εξωτερικό μέσω της παράνομης οδού «με επιζημίας συνεπείας εις τα συμφέροντα της Εθνικής Οικονομίας».¹⁰⁷⁶

Ο εν λόγω νόμος έθεσε προθεσμία μεταξύ 18 Απριλίου και 2 Μαΐου 1959, για να αντικαταστήσει το ακυρωμένο με το νέο νόμισμα. Εφόσον η Αίγυπτος θεώρησε ότι τα χαρτονομίσματα αυτών των δυο κατηγοριών που βρίσκονται εκτός της Αιγύπτου, έχουν φυγαδευτεί παράνομα, επομένως οι κάτοχοί τους δεν δύνανται να τα επιστρέψουν στην Αίγυπτο, ούτε δύνανται να τα ανταλλάξουν.¹⁰⁷⁷ Ο νόμος 94/1959 στην πραγματικότητα συνέβαλε στην αντίστροφη του λαθρεμπορίου του αιγυπτιακού νομίσματος. Με άλλα λόγια, αντί να μεταφερθούν τα χρήματα λαθραία από την Αίγυπτο, μεταφέρθηκαν λαθραία για να ανταλλαχθούν με το νέο νόμισμα εντός της αιγυπτιακής αγοράς. Πράγμα που ο αιγυπτιακός Τύπος διερεύνησε ευρέως και θεώρησε «σοβαρό πλήγμα» για τους αλλοδαπούς λαθρέμπορους.¹⁰⁷⁸ Για παράδειγμα, στα θαλάσσια λιμάνια και τα αεροδρόμια κατασχέθηκαν 5,5 εκατομμύρια αιγυπτιακές λίρες, καθότι αλλοεθνείς προσπάθησαν να τα εισάγουν στην Αίγυπτο κατά την πρώτη εβδομάδα έκδοσης του νόμου.¹⁰⁷⁹

Επί της ουσίας, όλα αυτά τα μέτρα δεν εμπόδισαν τη συνέχιση του φαινομένου της λαθρεμπορίας κεφαλαίων στο εξωτερικό. Ενώ ο αιγυπτιακός Τύπος συνέχισε να φέρνει στο φως απόπειρες Αιγυπτιωτών Ελλήνων στο κλάδο της λαθρεμπορίας κεφαλαίων στο εξωτερικό. Την περίοδο μεταξύ Μαΐου-Δεκεμβρίου 1959, ο Τύπος ανακοίνωσε ότι 263.000 λίρες είχαν κατασχεθεί πριν από το λαθρεμπόριο στο

¹⁰⁷⁴ Οι εν λόγω υποθέσεις καλύφθηκαν στα ακόλουθα τεύχη της εφημερίδας Al Ahram: Al Ahram, 24. 02. 1959, σ. 7· Al Ahram, 6, 16. 03. 1959, σ. 9· Al Ahram, 12, 18. 04. 1959, σ. 5, 9

¹⁰⁷⁵ Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, αριθμ. Φ. 76, στις 18 Απριλίου 1959.

¹⁰⁷⁶ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 17. 04. 1959, σ. 1.

¹⁰⁷⁷ Βλ., το επεξηγηματικό υπόμνημα του νόμου 94/1959 και του νόμου 95/1959, στο: Η Αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, αριθμ. Φ. 76, στις 18 Απριλίου 1959.

¹⁰⁷⁸ Al Ahram, 23. 04. 1959, σ. 1. 2.

¹⁰⁷⁹ Al Ahram, 21. 04. 1959, σ. 1, 4, 6· Al Ahram, 22. 04. 1959, σ. 1, 7· Al Ahram, 25. 04. 1959, σ. 1, 7, 9. Από την άλλη πλευρά, ο αιγυπτιώτικος Τύπος φρόντισε να ειδοποιήσει τους Αιγυπτιώτες ότι η Αίγυπτος έχει θεσπίσει αυστηρές κυρώσεις εναντίον αλλοδαπών που επιδιώκουν να εισαγάγουν στην χώρα λαθραίως χαρτονομίσματα των 100 και 50 λιρών. Βλ., Ταχυδρόμος, 21. 04. 1959, σ. 1

εξωτερικό. Οι κατηγορούμενοι σε αυτές τις υποθέσεις περιλάμβαναν τρεις Έλληνες, δύο γυναίκες και έναν άντρα.¹⁰⁸⁰

Ταυτόχρονα με την αύξηση των υποθέσεων μεταφοράς λαθραίως κεφαλαίων από την Αίγυπτο κατά την ίδια χρονιά, εκδόθηκε άκρως απόρρητο δελτίο της Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών Ελλάδος (ΚΥΠ) στις 15 Σεπτεμβρίου 1959, μέσα στο οποίο αναφέρεται ότι οι Αιγυπτιακές Μυστικές Υπηρεσίες έχουν ενισχύσει τη δραστηριότητά τους ως προς την στρατολόγηση Αιγυπτιωτών Ελλήνων, για να κατασκοπεύσουν τους Έλληνες της Αιγύπτου που επιδιώκουν να μεταφέρουν λαθραία τα κεφάλαιά τους στο εξωτερικό. Το δελτίο επιβεβαίωσε ότι ο αριθμός των Αιγυπτιωτών Ελλήνων που ασκούν αυτή την αποστολή και ενεργούν «ως καταδότες εις βάρος των εκεί συμπατριωτών των» έχει αυξηθεί ανησυχητικά.¹⁰⁸¹ Η δράση και δραστηριότητα αυτής της ομάδας ενδέχεται να συνέβαλε στην αύξηση των περιπτώσεων συλλήψεων Αιγυπτιωτών τα επόμενα χρόνια για το λαθραίο κεφαλαίων στο εξωτερικό. Από το 1960, λοιπόν, σημειώνεται ότι ο αριθμός των εν λόγω συλλήψεων δεν έχει περιοριστεί μόνο σε απλούς εργάτες που έχουν χρησιμοποιηθεί ως μεσάζοντες για λαθρεμπόριο, αλλά επεκτάθηκε και σε εμπόρους και ανώτερους υπαλλήλους τραπεζών.

Μεταξύ της περιόδου Σεπτεμβρίου και Δεκεμβρίου του 1960, ο αιγυπτιακός Τύπος έφερε στο φως τρεις υποθέσεις στις οποίες κατηγορήθηκαν Αιγυπτιώτες Έλληνες για λαθραία ιδιοκτησία από την Αίγυπτο.¹⁰⁸² Η πιο αξιοσημείωτη υπόθεση σχετίζεται με τον διευθυντή της Ελληνικής Εμπορικής Τράπεζας στην Αλεξάνδρεια, Ηλία Πέτρο Δήμα, ο οποίος κατηγορήθηκε για συνεργασία με έναν Αιγύπτιο έμπορο για λαθραία μεταφορά 822.000 δολαρίων ΗΠΑ από την Αίγυπτο.¹⁰⁸³ Η εν λόγω υπόθεση ήταν η σημαντικότερη για αυτή την χρονιά, εξαιτίας της κάλυψης της εκτενώς από τον αιγυπτιακό Τύπο. Η εφημερίδα *al Ahram* θεώρησε ότι η σημασία

¹⁰⁸⁰ Οι εν λόγω υποθέσεις καλύφθηκαν στα ακόλουθα τεύχη της εφημερίδας *Al Ahram*: *Al Ahram*, 20. 05. 1959, σ. 1, 5· *Al Ahram*, 4. 07. 1959, σ. 7· *Al Ahram*, 17. 08. 1959, σ. 8· *Al Ahram*, 18. 10. 1959, σ. 7· *Al Ahram*, 26. 10. 1959, σ. 7· *Al Ahram*, 16. 11. 1959, σ. 5· *Al Ahram*, 15. 12. 1959, σ. 4, 7· *Al Ahram*, 18. 12. 1959, σ. 11.

¹⁰⁸¹ Μάνος Ηλιάδης (Νοέμβριος 2007). *Το απόρρητο ημερολόγιο της ΚΥΠ για την Κύπρο*, εκδ. Οίκος Ι. Σιδέρης, Αθήνα, σ. 141. Επίσης και βλ., Άγγελος Νταλαχάνης (2016), *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 251.

¹⁰⁸² Η πρώτη υπόθεση, κατά χρονολογική σειρά, αφορά ιδιοκτήτες ελληνικών σκαφών στο Πορτ Σάιντ που συνεργάζονται με μια «ελληνική συμμορία», σύμφωνα με ανακοίνωση του υπουργείου Εσωτερικών της Αιγύπτου, η οποία ασχολείται με λαθρεμπόριο χρυσού και χρημάτων μέσω αυτών των σκαφών. Η δεύτερη υπόθεση αφορά έναν Αιγυπτιώτη Έλληνα ναύτη που πιάστηκε για τη μεταφορά λαθραία αιγυπτιακές λίρες από το λιμάνι Αλεξάνδρειας ενώ ταξίδευε στην Ελλάδα. Βλ., *Al Ahram*, 1. 09. 1960, σ. 7. Και βλ., *Al Ahram*, 17. 12. 1960, σ. 7

¹⁰⁸³ *Al Ahram*, 26. 12. 1960, σ. 1

αυτής της υπόθεσης δεν πηγάζει μόνο από την αξία του λαθραίου ποσού, αλλά και από το γεγονός ότι ο κατηγορούμενος είναι διευθυντής μιας μεγάλης ξένης τράπεζας στην Αίγυπτο.¹⁰⁸⁴ Ενώ, η αιγυπτιακή εφημερίδα «Ταχυδρόμος» τιτλοφόρησε την υπόθεση στο πρωτοσέλιδό της ως «Λυπηραί Υποθέσεις».¹⁰⁸⁵

Αυτό το περιστατικό, που συνέβη μήνες πριν από την έκδοση των νόμων εθνικοποίησης, ίσως έπληξε σε κάποιο βαθμό την ελληνική παροικία στην Αίγυπτο. Πράγμα που επιβεβαιώνεται και από δημοσίευμα της *al Ahram*, το οποίο αναφέρει ότι: «τα πρόσφατα περιστατικά λαθρεμπορίας επιβεβαιώνουν ότι οι κατηγορούμενοι είναι συμμετοχοί οργανωμένων συμμοριών με στόχο να σαμποτάρουν την εθνική οικονομία της Αιγύπτου».¹⁰⁸⁶ Στο ίδιο πλαίσιο οι Έλληνες διπλωμάτες στο Κάιρο κατέγραψαν την επίθεση του Ραδιοφώνου «Sa` to al `Arab – η Φωνή των Αράβων» κατά των Αιγυπτιακών κεφαλαιούχων. Το αιγυπτιακό Ραδιόφωνο υποστήριξε ότι οι Αιγυπτίωτες κεφαλαιούχοι αν και δημιούργησαν τον πλούτο τους στην Αίγυπτο, τώρα τον μεταφέρουν στην Ελλάδα, σε μια περίοδο όπου η Αίγυπτος χτίζει την οικονομία της και χρειάζεται αυτά τα κεφάλαια στην χώρα: «[...] ελέχθη περί αυτών ότι τόσον επλούτισαν εδώ, ώστε έφθασαν να στέλλουν εις την χώραν των μεγάλα ποσά».¹⁰⁸⁷

Δύο ημέρες μετά το προαναφερθέν σχόλιο, η εφημερίδα *al Ahram* ανέδειξε την υπόθεση ενός «διάσημου Έλληνα έμπορου» στην Αλεξάνδρεια που συνελήφθη εξαιτίας της μεταφοράς 51.540 αιγυπτιακών λιρών (118.542 δολάρια) λαθραίως μέσω του λιμανιού της πόλης. Η εφημερίδα ανέφερε το πλήρες όνομα του Έλληνα έμπορου, προσθέτοντας επίσης ότι είναι ιδιοκτήτης καταστήματος γυναικείων ενδυμάτων με την επωνυμία «Rosetta». Με βάση τις ομολογίες του μετά τη σύλληψη, η αιγυπτιακή Εισαγγελία δήλωσε ότι «ο Έλληνας έμπορος είχε προηγουμένως καταφέρει να μεταφέρει λαθραίως μέρος της περιουσίας του από την Αίγυπτο και είχε αγοράσει έναν κινηματογράφο στην Αθήνα. [...] Αυτή τη φορά τέθηκε υπό παρακολούθηση και διαπιστώθηκε ότι είχε χρησιμοποιήσει μια Ελληνίδα μεσαίας

¹⁰⁸⁴ Al Ahram, 10, 11. 01. 1961, σ. 7

¹⁰⁸⁵ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 26. 12. 1960, σ. 1.

¹⁰⁸⁶ Al Ahram, 14. 03. 1961, σ. 9

¹⁰⁸⁷ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/43/6/1/1, αριθμ. Πρωτ. 1122, εκπομπή αιγυπτιακής τηλεοράσεως, Β. Θ. Θεοδωρόπουλος προς πρεσβεία Καΐρου, Αλεξάνδρεια, 24.11.1961, Και βλ., Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/43/6/1/1, αριθμ. Πρωτ. 1120, αρθρογραφία εναντίον ξένων, Β. Θ. Θεοδωρόπουλος προς πρεσβεία Καΐρου, Αλεξάνδρεια, 22. 11. 1961,

τάξης, ονομάζεται Ε. Π., για να μεταφέρει αυτό το κατασχεθέν ποσό σε τρεις βαλίτσες».¹⁰⁸⁸

Αν και ο αριθμός των υποθέσεων λαθρεμπορίου που δημοσιεύθηκαν στον αιγυπτιακό Τύπο το 1961 έφτασε τις 4, συμπεριλαμβανομένων 2 σε βάρος Αιγυπτιωτών,¹⁰⁸⁹ είναι σαφές ότι τα κεφάλαια που κατασχέθηκαν από την Αίγυπτο εκείνη τη χρονιά ήταν πολύ λιγότερα από εκείνα που βγήκαν παράνομα. Γεγονός που επιβεβαιώνεται από τη βαθιά ανησυχία που εξέφρασε ο Γενικός Πρόξενος του Καΐρου, Ιωάννης Γιαννακάκης, την ίδια χρονιά, 1961, εξαιτίας της αύξησης των περιπτώσεων Αιγυπτιωτών που επιδίωξαν να μεταφέρουν λαθραίως τα δικά τους περιουσιακά στοιχεία από την Αίγυπτο. Ο Πρόξενος, σε άκρως απόρρητη επιστολή στο υπουργείο Εξωτερικών, επιβεβαίωσε ότι οι αιγυπτιακές αρχές έχουν την δυνατότητα να καταφέρουν ανά πάσα στιγμή συντριπτικά πλήγματα κατά των Αιγυπτιωτών Ελλήνων «ένεκα της συντελούμενης λαθραίας εξαγωγής συναλλάγματος».¹⁰⁹⁰ Ο Πρόξενος του Καΐρου προσέθεσε επίσης: «Σημειωτέον ότι εις περίπτωσιν τοιούτων κυρώσεων θα είναι λίαν δυσχερής η επέμβασις ημών υπέρ των πληττομένων ομογενών. [...] Είναι ανάγκη όπως αποφευχθή κατά την παρούσα φάσιν η δημιουργία οξύτητος εις τας σχέσεις ημών μετά την Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας».¹⁰⁹¹

Μια μέρα μετά την επιστολή του Προξένου, ο Νάσσερ εξέδωσε τέσσερα προεδρικά διατάγματα μέσα από τα οποία απαγόρευε προσωρινά την κυκλοφορία αιγυπτιακών χαρτονομισμάτων στο εξωτερικό και την εξαγωγή ή εισαγωγή τους εκ του εξωτερικού, προκειμένου να περιοριστεί το αυξανόμενο φαινόμενο λαθρεμπορίας κεφαλαίων.¹⁰⁹² Η *al Ahram* περιέγραψε την απόφαση στον τίτλο του κύριου άρθρου της: «Σπουδαία μέτρα για την προστασία της νομισματικής πολιτικής και την αποτροπή του λαθρεμπορίου».¹⁰⁹³ Ενώ ο «Ταχυδρόμος» στάθηκε στις δηλώσεις του Υπουργού Θησαυροφυλακίου, ο οποίος επιβεβαίωσε ότι τα αιγυπτιακά χαρτονομίσματα, στα οποία επετράπη η εξαγωγή και επανεισαγωγή στη χώρα,

¹⁰⁸⁸ Αξίζει εδώ επίσης να σημειωθεί ότι η αιγυπτιακή Εισαγγελία υπέδειξε και το πλήρες όνομα της Ελληνίδας που κατηγορείται για την παραπάνω υπόθεση. Αναλυτικά βλ., *Al Ahram*, 16. 03. 1961, σ. 1, 7· *Al Ahram*, 23. 03. 1961, σ. 1

¹⁰⁸⁹ *Al Ahram*, 16. 03. 1961, σ. 1, 7· *Al Ahram*, 23. 03. 1961, σ. 1· *Al Ahram*, 13, 22. 04. 1961, σ. 1, 9

¹⁰⁹⁰ Άγγελος Νταλαχάνης (2016), *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π, σ. 252

¹⁰⁹¹ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/36/4/2/2, άκρως απόρρητον, Δυσμενής εξέλιξις των εν Αιγύπτω παροικιακών ημών πραγμάτων και ενδεικνύομαι ενέργειαι προς αντιμετώπισιν αυτής, υπηρεσιακόν σημείωμα, Αθήνα, 30.12.1961

¹⁰⁹² *Al Ahram*, 31. 12. 1961, σ. 1, 9· Επίσης και βλ., *Al Ahram*, 21. 03. 1962, σ. 5.

¹⁰⁹³ *Al Ahram*, 31. 12. 1961, σ. 1

χρησιμοποιήθηκαν συχνά στις επιχειρήσεις για τη λαθραία μεταφορά κεφαλαίων, καθώς επίσης υπήρξε και αντικείμενο κερδοσκοπιών στο εξωτερικό.¹⁰⁹⁴ Μετά την έκδοση αυτού του προεδρικού διατάγματος, το αιγυπτιακό Υπουργείο Εσωτερικών ανακοίνωσε ότι η πρώτη υπόθεση φυγάδευσης κεφαλαίων στο εξωτερικό για παράκαμψη των διατάξεων αυτού του διατάγματος συνέβη στην Ελληνική Τράπεζα στο Κάιρο.¹⁰⁹⁵ Η εφημερίδα *al Ahram* κάλυψε εκτενώς αυτή την υπόθεση και δημοσίευσε αποκλειστικά τα δεδομένα της, ενώ ο αιγυπτιώτικος τύπος ανέφερε αναλυτικά τα γεγονότα της υπόθεσης.

Η *Al Ahram* έγραψε ότι «όλα τα μέλη της συμμορίας που συνελήφθησαν είναι Αιγυπτιώτες Έλληνες και ζουν στην Αλεξάνδρεια».¹⁰⁹⁶ Τα γεγονότα ξεκίνησαν όταν η αιγυπτιακή Υπηρεσία Καταπολέμησης της Διαφυγής Συναλλάγματος παρατήρησε την εξαφάνιση των μετοχών της Ελληνικής Τράπεζας Καΐρου από την αγορά, οι οποίες πουλήθηκαν στη μαύρη αγορά σε διπλάσιες από τις πραγματικές τιμές. Μετά από έρευνα της αστυνομίας, διαπιστώθηκε ότι Έλληνες που επιθυμούν να μεταφέρουν παράνομα την περιουσία τους από την Αίγυπτο αγοράζουν αυτές τις τραπεζικές μετοχές από το Κάιρο και τις πωλούν σε τράπεζες της Αθήνας. Λόγω της ζήτησης για αυτές τις μετοχές στη μαύρη αγορά, η τιμή μιας μετοχής αυξήθηκε από 20 σε 60 αιγυπτιακές λίρες, οπότε ο υπουργός Οικονομικών αποφάσισε να σταματήσει τη διαπραγμάτευση των μετοχών της Ελληνικής Τράπεζας στο αιγυπτιακό χρηματιστήριο για τον περιορισμό της φυγάδευσης κεφαλαίων στο εξωτερικό.¹⁰⁹⁷ Το αιγυπτιακό Υπουργείο Εσωτερικών δήλωσε ότι ένας «μεγάλος αριθμός Ελλήνων στην Αίγυπτο μπόρεσαν να αγοράσουν μετοχές και ταξίδεψαν στην Ελλάδα την τελευταία περίοδο για να τις πουλήσουν».¹⁰⁹⁸ Ο Ταχυδρόμος, από την πλευρά του, διευκρίνισε τους χώρους μεταπώλησης μετοχών στην Ελλάδα, λέγοντας ότι: «Προφανώς πρόκειται περί μετοχών της Τραπεζής Αθηνών ή της Εθνικής Ελλάδος».¹⁰⁹⁹

Την προαναφερθείσα υπόθεση ακολούθησαν και άλλες που αφορούσαν την κατηγορία της φυγάδευσης των κεφαλαίων στην Ελλάδα μέσω τραπεζικών μετοχών ως παραπέτασμα για τις ενέργειες της διαφυγής. Γεγονός που επιβεβαιώθηκε από τις ελληνικές διπλωματικές αρχές στην Αίγυπτο. Τον Ιούνιο του ίδιου έτους (1962)

¹⁰⁹⁴ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 1. 01. 1962, σ. 1.

¹⁰⁹⁵ *Al Ahram*, 21. 03. 1962, σ. 5.

¹⁰⁹⁶ Στο ίδιο.

¹⁰⁹⁷ *Al Ahram*, 21. 03. 1962, σ. 5.

¹⁰⁹⁸ Στο ίδιο.

¹⁰⁹⁹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 21.3.1962, σ. 1.

συνελήφθη στην Αλεξάνδρεια μια Αιγυπτιώτισσα Ελληνίδα που ονομάζεται Δ. Θ. Ζ.,* με την κατηγορία της μεταφοράς παράνομα 120 τραπεζικών μετοχών προς την Ελλάδα. Η διπλωματική έκθεση ανέφερε:

«Συνελήφθη εις Αλεξανδρείας κόρη γνωστής οικογενείας, καθ' ην στιγμήν προσπαθεί να εξαγάγη λαθραίως αριθμόν μετοχών Εθνικής Τραπέζης Ελλάδος, χρυσά κοσμήματα και σάκκον περιέχοντα αργυρά αρχαία νομίσματα. [...] Δεν είναι ατυχώς η πρώτη φορά καθ' ην μέλη της οικογενείας Ζα* αποπειρόνται παράνομον εξαγωγήν αξιών εξ Αιγύπτου, η δε ίδια δίσ Ζα* ερχομένη κατά καιρούς ενταύθα απέσυρεν εκάστοτε ικανά χρηματικά ποσά εις μετρητάν από την Τράπεζαν, ατινα και ελάμβανον, ως φαίνεται, την άγουσαν εις το εξωτερικόν. [...] Πρέπει να προσθέσω ότι αι σποραδικαί αυταί απερισκεψίαί τινών εκ των ημετέρων έχουν, ατυχώς, γενικωτέρας και μονιμωτέρας επιπτώσεις επί της όλης έναντι των Ελλήνων στάσεως των ενταύθα αρχών, ας καθιστούν καχυπόπτους και διαθέτουν δυσμενώς».¹¹⁰⁰

Η αξιοσημείωτη παρατήρηση στις προηγούμενες υποθέσεις κατά τις οποίες Αιγυπτιώτες Έλληνες πιάστηκαν για λαθρεμπόριο χρημάτων προς την Ελλάδα, αποτέλεσαν και δημιούργησαν δημοσιογραφικό υλικό για τον αιγυπτιακό Τύπο για να επιτεθεί έμμεσα στην ελληνική παροικία.¹¹⁰¹ Ωστόσο, ο Αιγύπτιος υπουργός Εσωτερικών, *Zakaria Mohy al Den*, διαβεβαίωσε ότι η αιγυπτιακή κυβέρνηση δεν θα δεχτεί την εκμετάλλευση αυτών των «μεμονωμένων περιστατικών» για να καταστρέψει τη φιλία της Αιγύπτου με την Ελλάδα και τους Αιγυπτιώτες Έλληνες.¹¹⁰² Όμως με την αύξηση των περιπτώσεων στις οποίες Έλληνες ενεπλάκησαν με λαθρεμπόριο χρημάτων στο εξωτερικό, ο Έλληνας πρέσβης, Χαρίλαος Ζαμαρίας, αναφέρει σε μια επιστολή προς το ΥΠ.ΕΞ: «Ατυχώς φοβούμαι ότι τα παθήματα δεν πρόκειται να χρησιμεύσουν ως μαθήματα», σημειώνοντας ότι η αύξηση του αριθμού αυτών των περιπτώσεων θα επηρεάσει άμεσα τη φτωχή εργατική τάξη και τους οικονομικά ασθενέστερους εντός της Παροικίας.¹¹⁰³ Η προσδοκία του πρέσβη έγινε πραγματικότητα σε λιγότερο από δύο μήνες μετά την επιστολή του. Ειδικότερα, φαίνεται ότι το έτος, 1962, έπληξε έντονα τους

* Έχουμε σβήσει το πλήρες όνομα, αλλά αναφέρεται πλήρως στην διπλωματική επιστολή.

¹¹⁰⁰ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1964/43/7/1/1, Αριθ. Πρωτ. 6785, Απόρρητο, ο Πρέσβης Χαρίλαος Ζαμαρίας προς ΥΠ.ΕΞ, Κάιρο, 11.06.1962. Και βλ., Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1964/43/7/1/1, αριθ. Πρωτ. 527, Σύλληψης Δίδος Ζαρίφη, Απόρρητον, Ο Γενικός Πρόξενος Αλεξάνδρειας Βύρωνας Θεοδωρόπουλος προς την πρεσβεία και το ΥΠΕΞ, 11.06.1962.

¹¹⁰¹ Σχετικά με αυτό το θέμα βλ., τα άρθρα που δημοσιεύτηκαν στα ακόλουθα τεύχη στον αιγυπτιακό Τύπο: Rosa al Youssef, 26. 02. 1962. Και βλ., Al Ahram, 28. 03. 1962, σ. 3· Al Ahram, 13. 04. 1962, σ. 4· Al Ahram, 15. 09. 1962, σ. 11· Al Ahram, 19. 09. 1962, σ.1· Al Ahram, 20. 12. 1962, σ. 1. Επίσης και βλ., την αναφορά του Έλληνα πρέσβη Χαρίλαος Ζαμαρίας στο ίδιο νόημα στην παρακάτω έκθεση: Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1964/43/7/1/1, Αριθ. Πρωτ. 6785, Απόρρητο, ο Πρέσβης Χαρίλαος Ζαμαρίας προς ΥΠ.ΕΞ, Κάιρο, 11 .06. 1962.

¹¹⁰² Al Ahram, 25. 03. 1962, σ. 7

¹¹⁰³ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1964/43/7/1/1, Αριθ. Πρωτ. 6785, Απόρρητο, ο Πρέσβης Χαρίλαος Ζαμαρίας προς ΥΠ.ΕΞ, Κάιρο, 11 .06. 1962.

Αιγυπτιώτες που αποφάσισαν να εγκαταλείψουν την Αίγυπτο,¹¹⁰⁴ όπως θα μελετηθεί στο επόμενο σημείο.

- **Αποχώρηση χωρίς αποσκευές**

Λόγω των υποθέσεων λαθρεμπορίου περιουσιών που καταγράφηκαν εναντίον αλλοδαπών και Αιγυπτιωτών Ελλήνων το 1962, το Υπουργείο Θησαυροφυλακίου της Αιγύπτου αποφάσισε τον Ιούλιο του 1962 να απαγορεύσει, προσωρινά, την εξαγωγή επίπλων, ταπήτων, οικιακών σκευών και κοσμημάτων. Επίσης, απαγόρευσε σε ταξιδιώτες, οι οποίοι αγόρασαν τέτοια είδη να τα εξαγάγουν.¹¹⁰⁵ Η δύναμη της εφημερίδας *al Ahram* αποδεικνύεται ολοφάνερα καθώς πριν ληφθεί η προαναφερθείσα απόφαση, η εφημερίδα είχε ήδη στρώσει το έδαφος για αυτήν δυο μήνες πριν από την νομοθέτηση της. Μέσω ενός ρεπορτάζ υπό τον τίτλο: «Οι νέοι τρόποι των αλλοδαπών για λαθρεμπόριο των χρημάτων», η εφημερίδα υποστήριζε ότι οι αλλοδαποί που αποφάσισαν να εγκαταλείψουν την Αίγυπτο «εκμεταλλεύονται τον νόμο που τους επιτρέπει να μεταφέρουν τις οικοσκευές μαζί τους, καθώς κρύβουν μέσα σε αυτές χρήματα, χρυσό και τιμαλφή».¹¹⁰⁶

Σε αυτό το πλαίσιο, το ρεπορτάζ της *al Ahram* ανέδειξε τη σύλληψη από την αστυνομία της Αλεξάνδρειας «μιας σπείρας λαθρεμπόρων με επικεφαλής έναν Αιγυπτιώτη που ονομάζεται Μ. Στ.* [...] Η σπείρα αγοράζει οικοσκευές και τιμαλφή από πλειστηριασμούς και στη συνέχεια τα στέλνει μέσω Ελλήνων [της Αιγύπτου] που ταξιδεύουν στο εξωτερικό, μεταπωλώντας ξανά στην Ευρώπη».¹¹⁰⁷ Η *al Ahram* ανέφερε ότι οι έρευνες της αιγυπτιακής αστυνομίας αποκάλυψαν ότι κατά το πρώτο μισό του 1962, το ποσοστό των αλλοδαπών που ήρθαν σε δημοπρασίες για να αγοράσουν ήταν 65%, έναντι 45% των Αιγυπτίων. Για αυτό τον λόγο, η εφημερίδα παρακίνησε την αιγυπτιακή κυβέρνηση να εκδώσει απόφαση σύμφωνα με την οποία επίκειται αυστηροποίηση των διαδικασιών εξαγωγής επίπλων με τους αναχωρούντες από την Αίγυπτο.¹¹⁰⁸

¹¹⁰⁴ Μετά την υπόθεση της ελληνικής Τράπεζας Καΐρου, ο αιγυπτιακός τύπος έφερε στο φως την ίδια χρονιά, 1962, άλλες 4 υποθέσεις στις οποίες πιάστηκαν και Αιγυπτιώτες Έλληνες κατά το λαθρεμπόριο χρημάτων στο εξωτερικό. Σχετικά βλ., *Al Ahram*, 28. 03. 1962, σ. 3· *Al Ahram*, 13. 04. 1962, σ. 4· *Al Ahram*, 15. 09. 1962, σ. 11· *Al Ahram*, 19. 09. 1962, σ.1· *Al Ahram*, 20. 12. 1962, σ. 1.

¹¹⁰⁵ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 29.07.1962, σ. 1.

¹¹⁰⁶ *Al Ahram*, 5. 05. 1962, σ.3

* Έχουμε σβήσει το πλήρες όνομα, αλλά αναφέρεται πλήρως στην δημοσιογραφική έρευνα της *al Ahram*.

¹¹⁰⁷ *Al Ahram*, 5. 05. 1962, σ.3

¹¹⁰⁸ Στο ίδιο.

Η κυβερνητική ανταπόκριση στην πρόταση της *al Ahram* δεν άργησε πολύ, ενώ η έκδοση της απόφασης απαγόρευσης, η ελληνική παροικία υπέστη σοκ. Γεγονός που επιβεβαιώνεται από άρθρο του «Ταχυδρόμου» για την εν λόγω απόφαση. Στο κύριο άρθρο του, την επόμενη μέρα της έκδοσης αυτής της απόφασης, ο «Ταχυδρόμος» γράφει ότι αυτό το μέτρο πλήττει σκληρότατα τους οικονομικώς ασθενέστερους εκ των αναχωρούντων παροίκων, οι οποίοι στην υπάρχουσα οικοσκευή στην Αίγυπτο βασίζονται να ξαναστήσουν το σπιτικό τους στο εξωτερικό. Η αιγυπτιώτικη εφημερίδα προσέθεσε: «Κατάπληξις και εν συνεχεία κατάθλιψις. Αυτά είναι τα συναισθήματα από τα οποία κατέχεται η παροικία μόλις πληροφορήθη την είδησιν περί αμέσου απαγορεύσεως εξαγωγής των επίπλων και γενικών της οικοσκευής».¹¹⁰⁹

Ο αιγυπτιακός Τύπος, από την πλευρά του, θεώρησε τη νέα διαδικασία ως «ένα μείζον βήμα» για τον περιορισμό του φαινομένου του λαθρεμπορίου των περιουσιών στο εξωτερικό. Η *al Akhbar* έγραψε: «Τα τιμαλφή, τα αρχαιολογικά αντικείμενα, τα κοσμήματα, οι ράβδοι χρυσού, όλα αυτά κρύβονταν εύκολα εντός των κιβωτίων των αναχωρούντων οριστικώς ξένων από την Αίγυπτο».¹¹¹⁰ Ενώ η *al Ahram* φρόντισε να φέρει στο φως επίσημη δήλωση του τμήματος Διαχείρισης των Τελωνείων στο αιγυπτιακό υπουργείο Εσωτερικών, στην οποία αναγράφει ότι αποκαλύφθηκαν 180 περιπτώσεις φυγάδευσης χρημάτων, τιμαλφών, ράβδων χρυσού, κοσμημάτων μέσα σε εξαγόμενα έπιπλα στο εξωτερικό κατά το πρώτο μισό του έτους 1962. Το Δελτίο του τμήματος Διαχείρισης των Τελωνείων αναφέρθηκε επίσης ότι κατασχέθηκαν 66.000 αιγυπτιακές λίρες εντός επενδύσεων καρεκλών, καρούλια κλωστής και αμπαζούρ. Το αξιοσημείωτο σε αυτό το Δελτίο είναι ότι αυτές οι οικοσκευές και αποσκευές ανήκουν συχνά σε άλλους ξένους και όχι στους αναχωρούντες.¹¹¹¹

Στην ίδια γραμμή, ο αιγυπτιακός Τύπος ανέδειξε την δήλωση του ταγματάρχη *Anwar Abdel Latif*, Διευθυντή της Τελωνειακής Αρχής, ο οποίος ανέφερε ότι κατά τον Ιούλιο 1962, κατά τον οποίο εκδόθηκε η απόφαση για την απαγόρευση της εξαγωγής επίπλων, υποβλήθηκαν 38 υποθέσεις λαθρεμπορίας εναντίον αλλοδαπών που έκρυψαν τιμαλφή αντικείμενα σε έπιπλα και κιβώτια. Επίσης, ο αριθμός των άδειων κιβωτίων που αγόρασαν οι αλλοδαποί κατά τη διάρκεια του 1961 με σκοπό την αναχώρηση έφτασε τα 4.000 κιβώτια περίπου και η τιμή τους ήταν 216.000 αιγυπτιακές λίρες. Ο *Abdel Latif* δήλωσε επίσης ότι: «η Τελωνειακή Αρχή

¹¹⁰⁹ Ταχυδρόμος, 30. 07. 1962, σ.1. Σχετικά με το ίδιο θέμα βλ., επίσης: Ταχυδρόμος, 31.07.1962, σ. 1,2· Ταχυδρόμος,, 1,3.08.1962, σ.1·Ταχυδρόμος, 4.09.1962, σ.1.

¹¹¹⁰ Al Akhbar, 30. 07. 1962, σ. 1, 4 · Και βλ., Al Akhbar, 31. 07. 1962, σ. 1

¹¹¹¹ Al Ahram, 30. 07. 1962, σ.1, 3

διαπίστωσε ότι υπάρχουν 603 αναχωρούντες αλλοδαποί, έχουν 714 κιβώτια βάρους 712.155 κιλών και η τιμή των αποσκευών που μεταφέρουν υπολογίστηκε σε 432.000 αιγυπτιακές λίρες. Μετά την αποκάλυψη αυτού του περιστατικού, υπήρχαν 19.000 ξένοι που είχαν λάβει βίζα εξόδου και αναμενόταν να φύγουν από την Αίγυπτο τον μήνα, Αύγουστο. Πράγμα που σημαίνει ότι υπάρχει ένας τεράστιος πλούτος που θα βγει μαζί τους κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου χωρίς να είναι σε θέση να αποκαλυφθεί. Συνεπώς αποφασίστηκε η προσωρινή απαγόρευση μέχρι την αναδιοργάνωση της εξαγωγής επίπλων και οικοσκευών με τους ξένους αναχωρούντες».¹¹¹²

Από την άλλη πλευρά, παρατηρείται ότι η αιγυπτιακή εφημερίδα «Ταχυδρόμος» άσκησε κριτική στους Έλληνες διπλωμάτες στο Κάιρο. Σε πρωτοσέλιδό της, έγραψε: «Είναι καιρός να μας πληροφορήσουν οι διπλωματικά μας αρχαί εις ποίον στάδιο ευρίσκονται αι ενεργειαί των δια την τακτοποίησιν του ζητήματος των επίπλων των παλιννοστούντων. Διότι εάν δεν κάμνωμεν λάθος, εις τούτους εμπίπτει το κύριο βάρος της διευθετήσεως της όλης υποθέσεως, η οποία επηρεάζει ψυχικώς ακόμη και εκείνους οι οποίοι δεν προέκριναν προς το παρόν το επαναπατρισμόν».¹¹¹³ Σε άλλο πρωτοσέλιδο άρθρο, η εφημερίδα έγραψε: «Ας κινηθούν επί τέλους, οι μηδέποτε κινούμενοι εκπρόσωποί μας. Διότι την φορά αυτήν είναι και καθήκον των».¹¹¹⁴

Σε συνδυασμό με τη συνέχιση της κρίσης σχετικά με τις αποσκευές των Αιγυπτιακών παλιννοστούντων, η *al Ahram* ανέδειξε και υπογράμμισε τις θετικές πλευρές της απόφασης περί της απαγορεύσεως της εξαγωγής των επίπλων.¹¹¹⁵ Ενώ ο «Ταχυδρόμος» φρόντισε να αναφερθεί σε αυτή την προπαγάνδα στο πρωτοσέλιδό του υπό τον τίτλο: «Πως δικαιολογεί η Αχράμ την απαγόρευσιν των επίπλων».¹¹¹⁶ Από το αραβικό πρωτότυπο κείμενο, διαπιστώνουμε ότι η αιγυπτιακή εφημερίδα έγραψε ότι η απαγόρευση της εξαγωγής των επίπλων με τους ξένους αναχωρούντες απέκλεισε την διαφυγή 19 εκατομμυρίων αιγυπτιακών λίρων από την Αίγυπτο μέσα στις οικοσκευές. Την ίδια στιγμή, η *al Ahram* αναγνωρίζει ότι η απαγόρευση μεταφοράς επίπλων, ταπήτων και αποσκευών θίγει 18.000 ξένους που πήραν βίζα εξόδου και θα εγκαταλείψουν την Αίγυπτο εντός των προσεχών τεσσάρων μηνών. Η αιγυπτιακή

¹¹¹² Στο ίδιο, σ. 3. Και βλ., *Al Ahram*, 10. 08. 1962, σ. 4

¹¹¹³ *Ταχυδρόμος*, 8. 08. 1962, σ. 1.

¹¹¹⁴ *Ταχυδρόμος*, 22. 08. 1962, σ. 1.

¹¹¹⁵ *Al Ahram*, 3. 08. 1962, σ. 3.

¹¹¹⁶ *Ταχυδρόμος*, 3. 08. 1962, σ. 1.

εφημερίδα επιβεβαίωσε επίσης ότι περίπου 100 εκατομμύρια αιγυπτιακές λίρες αρχαιολογικών αντικειμένων, αγαλμάτων και ασημικών θα εξαχθεί με τους ξένους εντός των μηνών αυτών.¹¹¹⁷

Η συνεχής κάλυψη του Τύπου για το ζήτημα της απαγόρευσης επίπλων μας δίνει μια ένδειξη του άγχους και της αγωνίας των Αιγυπτιωτών που αποφάσισαν να εγκαταλείψουν οριστικά την Αίγυπτο, αφού η εν λόγω κρίση διήρκεσε δύο μήνες.¹¹¹⁸ Ενώ στις 27 Σεπτεμβρίου 1962 η αιγυπτιακή κυβέρνηση αποφάσισε να ακυρώσει το μέτρο απαγόρευσης της εξαγωγής επίπλων. Η νέα απόφαση έδωσε στους αναχωρούντες, ξένους και Αιγυπτίους, το δικαίωμα εξαγωγής επιπλοσκευών και των προσωπικών ειδών, αλλά μέσω Εταιρίας του Δημοσίου Τομέα, προκειμένου να αποφευχθεί η λαθρεμπορία χρημάτων και χρυσού στα έπιπλα.¹¹¹⁹

Συμπίπτοντας με την επίλυση της κρίσης των επιπλοσκευών, ο αιγυπτιώτικος και ο αιγυπτιακός Τύπος παρουσίασαν την σύλληψη μιας «ελληνικής συμμορίας» αποτελούμενης από 70 άτομα, μεταξύ των οποίων 59 Έλληνες, που διακίνησαν λαθραίως από την Αίγυπτο 7 εκατομμύρια αιγυπτιακές λίρες (περίπου 16.1 εκατομμύρια δολάρια).¹¹²⁰ Ο αιγυπτιακός Τύπος κάλυψε εκτενώς αυτό το ζήτημα από τον Σεπτέμβριο του 1962, χαρακτηρίζοντάς το ως τη «μεγαλύτερη συμμορία λαθρεμπορίου» που έχει ανακαλύψει η Αίγυπτος.¹¹²¹ Ενώ αυτή η υπόθεση προκάλεσε την ελληνική κυβέρνηση να στείλει έναν αντιπρόσωπο από την Ελλάδα για να την παρακολουθήσει, ειδικά μετά την ανακοίνωση των αιγυπτιακών εφημερίδων ότι το δίκτυο λαθρεμπορίας λειτουργούσε στην Αίγυπτο από το 1957, δηλαδή αμέσως μετά τον πόλεμο του Σουέζ.¹¹²² Την επομένη της ανακοίνωσης της προαναφερθείσας υπόθεσης, ο υπουργός Εσωτερικών της Αιγύπτου *Zakaria Mohy al Din*, εξέδωσε επίσημη δήλωση επιβεβαιώνοντας ότι η Αίγυπτος ενδιαφέρεται για τη διατήρηση φιλικών σχέσεων με την Ελλάδα, και πρόσθεσε: «Θεωρούμε τους διαβιούντες Έλληνες από εκατοντάδων ετών ως συμπολίτες μας, και προσφέρουμε προς αυτούς όλες τις διευκολύνσεις διαμονής και εργασίας τους».¹¹²³ Τον Νοέμβριο του ίδιου

¹¹¹⁷ Al Ahram, 3. 08. 1962, σ. 3.

¹¹¹⁸ Αρκετά άρθρα δημοσιεύθηκαν στον «Ταχυδρόμο» που έχουν αναδείξουν αυτή την ανησυχία και την αγωνία των Αιγυπτιωτών λόγω απαγόρευσης εξαγωγής των επίπλων, αναλυτικότερα βλ., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 8, 22, 23, 30. 08. 1962, σ.1· Ταχυδρόμος, 4, 5, 13, 19, 20. 09. 1962, σ. 1

¹¹¹⁹ Ταχυδρόμος, 28.09.1962, σ.1. Καθώς και βλ., Al Ahram, 27. 09. 1962, σ. 1, 3

¹¹²⁰ Ταχυδρόμος, 19, 20. 09. 1962, σ.1. Και βλ., Al Ahram, 19. 09. 1962, σ. 1, 3, 9.

¹¹²¹ Σχετικά βλ., Al Akhbar, 19, 20. 09. 1962, σ. 1. Και βλ., Al Mass 'a, 20. 09. 1962, σ. 1. Επίσης και βλ., Al Ahram, 19. 09. 1962, σ. 1, 3, 9.

¹¹²² Al Ahram, 21. 09. 1962, σ. 3.

¹¹²³ Στο ίδιο, σ. 1. Και βλ., Ταχυδρόμος, 21.09.1962, σ. 1.

έτους οι κατηγορούμενοι παραπέμφθηκαν σε δίκη και καταδικάστηκαν σε φυλάκιση.¹¹²⁴

Σε καθημερινή βάση, λοιπόν, κυκλοφορούσαν άρθρα στις αιγυπτιακές εφημερίδες για το ρόλο αυτής της ελληνικής «συμμορίας» στην πλήξη της εθνικής οικονομίας στην Αίγυπτο λόγω της εμπλοκής της στο λαθρεμπόριο κεφαλαίων από το 1957.¹¹²⁵ Φαίνεται ότι αυτό ώθησε τον υπουργό Εσωτερικών της Αιγύπτου, *Mohy al Din*, για άλλη μια φορά να δηλώσει μέσω της *al Ahram* ότι οι Έλληνες στην Αίγυπτο αντιμετωπίζονται ως Αιγύπτιοι και η εκτίμηση της Αιγύπτου απέναντί τους δεν θα αλλάξει λόγω «μεμονωμένων περιστατικών».¹¹²⁶ Ενδέχεται αυτή η δήλωση να ήταν επίσης μια κυβερνητική αντίδραση για τον καθησυχασμό της Παροικίας, αφού ο αιγυπτιακός Τύπος δημοσίευσε μια λίστα με τα ονόματα και τις φωτογραφίες των Ελλήνων των μελών της σπείρας, σημειώνοντας επίσης ότι «οι κατηγορούμενοι χρησιμοποίησαν 4 διπλωματικούς σάκους. Μέσω των σάκων αυτών κατάφεραν να μεταφέρουν λαθραίως άλλες 500.000 αιγυπτιακές λίρες προς το εξωτερικό (περίπου 1.150.000 δολάρια)».¹¹²⁷

Επί της ουσίας, η χρησιμοποίηση των διπλωματικών σάκων της ελληνικής πρεσβείας στο Κάιρο για την φυγάδευση χρημάτων και τιμαλφών, επιβεβαιώθηκε από τον ίδιο τον Έλληνα Πρέσβη, Δημήτριο Λάμπρο, ένα χρόνο πριν την ανακάλυψη αυτής της συμμορίας. Ακριβώς, ο Πρέσβης στην επιστολή του προς το ΥΠ.ΕΞ δήλωσε ότι «οι διπλωματικοί φάκελοι εχρησιμοποιούνται συστηματικώς διά την φυγάδευσιν χρημάτων και αξιών».¹¹²⁸ Από την άλλη πλευρά, τα έγγραφα του Αιγυπτιακού Υπουργείου Εξωτερικών έδειχναν, από το 1952, ότι υπάλληλοι και αξιωματούχοι της ελληνικής πρεσβείας στο Κάιρο βοήθησαν στις δράσεις λαθραίου χρημάτων μέσω διπλωματικών σάκων. Σε απόρρητο σημείωμα που στάλθηκε από την αιγυπτιακή πρεσβεία στην Ελλάδα προς την Αίγυπτο, αναφέρθηκε ότι ένας υπάλληλος του ελληνικού προξενείου στο Κάιρο έχει μεταφέρει λαθραίως, μέσω

¹¹²⁴ Αναλυτικά βλ., Alexander Kazamias (2009). *The "Purge of the Greeks" from Nasserite Egypt: Myths and Realities*, ο.π., p. 13-34. Επίσης και αναλυτικά με τα πρακτικά της εν λόγω δίκης βλ., τα ακόλουθα τεύχη στον αιγυπτιακό και αιγυπτιώτικο Τύπο: *Al Ahram*, 9. 11. 1962, σ.1· *Al Ahram*, 9. 04. 1963, σ. 5· *Al Ahram*, 13. 05. 1963, σ. 1· *Al Ahram*, 24. 10. 1963, σ. 4· *Al Ahram*, 5. 04. 1964, σ.3. Και βλ., *Ταχυδρόμος*, 23. 09. 1962, σ. 1. *Ταχυδρόμος*, 20, 21. 01.1963, σ. 1, 2· *Ταχυδρόμος*, 27, 28. 01. 1963, σ. 1· *Ταχυδρόμος*, 29. 01. 1963, σ. 1, 3.

¹¹²⁵ Σχετικά βλ., *Al Akhbar*, 19, 20. 09. 1962, σ. 1. Και βλ., *Al Mass`a*, 20. 09. 1962, σ. 1.

¹¹²⁶ *Al Ahram*, 7. 10. 1962, σ. 3

¹¹²⁷ *Al Akhbar*, 19, 20, 21. 09. 1962, σ. 1. Και βλ., *Al Mass`a*, 20. 09. 1962, σ. 1.

¹¹²⁸ Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 252. Και βλ., Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1961/21/4/1/1, Αριθ. Πρωτ. 6259, Συνέπεια υποθέσεως κατασκοπείας, Άκρωσ Απόρρητον, Λάμπρος προς ΥΠΕΞ, Κάιρο, 15.2.1961

διπλωματικού σάκου, 870 χρυσές αιγυπτιακές λίρες που είχε λάβει από έναν Αιγυπτιώτη με σκοπό την παράδοσή του σε τρίτο στην Αθήνα.¹¹²⁹

Ο νέος Έλληνας πρέσβης στο Κάιρο, Χαρίλαος Ζαμαρίας, προειδοποίησε επίσης ότι αυτή η αύξηση στον ρυθμό της μεταφοράς λαθραίων κεφαλαίων, θα υπονομεύσει τη διαπραγματευτική θέση των ελληνικών διπλωματικών αρχών στην περίπτωση που θα ζητούσαν ευνοϊκή μεταχείριση των Αιγυπτιωτών. Ο Ζαμαρίας πρόσθεσε ότι αυτές οι υποθέσεις εξασθενίζουν τη θέση της πρεσβείας έναντι των αιγυπτιακών Αρχών και εξαναγκάζουν αυτές να λαμβάνουν μέτρα, τα οποία σε τελευταία ανάλυση αποβαίνουν εις βάρος των πτωχότερων στην Παροικία.¹¹³⁰ Αρκεί να επισημανθεί εδώ ότι τα χρήματα που ανακοίνωσαν οι αιγυπτιακές αρχές ότι εξήγαγαν λαθραία από την Αίγυπτο μέσω του προαναφερθέντος ελληνικού δικτύου που κατασχέθηκε τον Σεπτέμβριο του 1962 αντιπροσώπευαν περίπου το ένα τρίτο της αποζημίωσης που ζητούσε η ελληνική κυβέρνηση το 1963 για όλες τις εθνικοποιημένες ελληνικές εταιρείες, σύμφωνα με τον Αλέξανδρο Καζαμία.¹¹³¹ Για αυτό τον λόγο, η αιγυπτιακή κυβέρνηση ήταν πεπεισμένη ότι αυτό το κύμα της λαθρεμπορίας κεφαλαίων στο εξωτερικό έχει πλήξει την αιγυπτιακή οικονομία. Ο *Anwar Al Sadat*, μόλις ανέλαβε την προεδρία της Αιγύπτου, όταν απεβίωσε ο Νάσσερ, υποστήριξε ότι το κύμα λαθρεμπορίου των κεφαλαίων των ξένων που συνέβη στην Αίγυπτο μεταξύ 1956 και 1964 έπληξε έντονα την αιγυπτιακή οικονομία που είχε χάσει δεκάδες εκατομμύρια αιγυπτιακών λιρών, τα οποία η Αίγυπτος δεν μπορεί να τα αποζημιωθεί πλέον.¹¹³²

Εν κατακλείδι, σε αυτό το υποκεφάλαιο, θεωρείται ότι η δημοσιογραφική κάλυψη για τις επίσημες αιγυπτιακές στατιστικές για τον ρυθμό του λαθρεμπορίου, μας δίνουν μια ενδεικτική εικόνα για αυτό το φαινόμενο, το οποίο εμφανίστηκε μετά την Επανάσταση της 23^{ης} Ιουλίου 1952 και κλιμακώθηκε μετά τον πόλεμο του Σουέζ του 1956. Σύμφωνα με έγγραφα του αιγυπτιακού Εφετείου, το 1962 τα αιγυπτιακά δικαστήρια ερεύνησαν 266 υποθέσεις λαθρεμπορίας που αφορούσαν αλλοδαπούς, έναντι 168 το 1961, με αύξηση 58.3%. Η *al Ahram*, από την πλευρά της, εκμεταλλεύτηκε αυτή τη στατιστική για να αναδείξει για άλλη μια φορά τη ζημιά που

¹¹²⁹Το Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Φάκελος 893, Γραφείου Υπουργικού Συμβουλίου, Επιτετραμμένος στη Γενική Αιγυπτιακή Βασιλική Πρεσβεία στην Αθήνα προς τον Υφυπουργό του Υπουργείου Εξωτερικών της Αιγύπτου στις 15 Απριλίου 1952.

¹¹³⁰Αγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 253. Και βλ., ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1964/43/7/1/1, Αριθ. Πρωτ. 6785, Απόρρητο, ο Πρέσβης Χαρίλαος Ζαμαρίας προς ΥΠ.ΕΞ, Κάιρο, 11.6.1962.

¹¹³¹Alexander Kazamias (2009). The "Purge of the Greeks", ο.π., p. 13-34.

¹¹³²Al Akhbar, 25. 07. 1972, σ. 1

προκλήθηκε στην εθνική οικονομία λόγω της λαθραίας μεταφοράς κεφαλαίων των αλλοδαπών χωρίς να υπόκειται σε φόρους ή τελωνειακούς νόμους.¹¹³³

Ως εκ τούτου, συμπεραίνουμε ότι η εν λόγω έντονη κάλυψη του αιγυπτιακού Τύπου για τις υποθέσεις του λαθρεμπορίου ενδέχεται να αποσκοπούσε στη δημιουργία του κατάλληλου εδάφους για την κοινή γνώμη, είτε στην Αίγυπτο είτε στο εξωτερικό, προκειμένου να αποδεχθεί ή να δικαιολογήσει τα μέτρα της εθνικοποίησης των περιουσιών των ξένων και Ελλήνων καπιταλιστών. Ένα από τα χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτού είναι ότι παράλληλα με την ανακοίνωση της πρόσφατης «συμμορίας λαθρεμπορίου συναλλάγματος» που σχηματίστηκε από 59 Αιγυπτιώτες, η *Al Ahram* δημοσίευσε ένα «ρεπορτάζ» ολόκληρης σελίδας για «τους Αιγυπτιώτες κεφαλαιούχους που απέκτησαν παράνομα γεωργικές γαίες και έλεγχαν ολόκληρα χωριά στο Δέλτα του Νείλου».¹¹³⁴

Μάλιστα, σε αντίθεση με «τη μυθολογία ότι οι Αιγυπτιώτες Έλληνες έχασαν τη δουλειά τους λόγω κλεισίματος ή εθνικοποίησης εταιρειών, πιστεύεται ότι η άμεση ευθύνη οφείλεται στην τάξη των Αιγυπτιωτών κεφαλαιούχων. Αυτή η τάξη έχει διαμορφώσει, με τη βοήθεια του αιγυπτιακού Τύπου, μια παραπλανητική και ψευδή εικόνα της κατάστασης στην Αίγυπτο. Αυτή η παραπλανητική εικόνα είχε σκοπό να δώσει στους πλούσιους της παροικίας περισσότερο χρόνο για να μεταφέρουν λαθραία τα χρήματά τους στο εξωτερικό πριν μεταναστεύσουν από την Αίγυπτο».¹¹³⁵

Ούτως ή άλλως, η αγωνία των Αιγυπτιωτών στο πλαίσιο της προσπάθειας να μεταφέρουν την περιουσία τους στο εξωτερικό, δεν ήταν λιγότερη από την αγωνία της εξόδου τους από την χώρα ούτε τον επαναπατρισμό τους, καθώς αντιμετώπισαν αρκετές δυσκολίες, στις οποίες αναφερόμαστε στο επόμενο υποκεφάλαιο.

¹¹³³ *Al Ahram*, 21. 01. 1964, σ.8. Και βλ., *Al Ahram*, 23. 01. 1963, σ. 3· *Al Ahram*, 28. 06. 1963, σ. 1

¹¹³⁴ *Al Ahram*, 23. 01. 1963, σ. 3.

¹¹³⁵ Katerina Trimi-Kirou (2009). The Big Decision: Literary Narrative as a Historical Source, *Journal of the Hellenic Diaspora*, Vol. 35.2 (2009), pp. 73-92.

Δεύτερο υποκεφάλαιο

Ο Επαναπατρισμός

- **Η πρώτη προετοιμασία για τον επαναπατρισμό**

Η έξοδος των Ελλήνων από την Αίγυπτο προς την πατρίδα κατείχε την κυρίαρχη εικόνα στον αιγυπτιακό και αιγυπτιώτικο τύπο, περισσότερο ακόμη και από την έξοδο προς τη μετανάστευση. Αυτό οφείλεται στις δυσκολίες των επαναπατρισθέντων, αλλά και το μεγάλο ποσοστό που προτίμησε την Ελλάδα. Προορισμός των Αιγυπτιωτών που εγκατάλειψαν την Αίγυπτο την περίοδο 1945 έως 1963, ήταν κυρίως η Ελλάδα, με ποσοστό 55%. Πιο συγκεκριμένα, ο προορισμός των αναχωρούντων Ελλήνων από τις προξενικές περιφέρειες της Αλεξάνδρειας προς την Ελλάδα μεταξύ 1960 και 1964 αντιπροσώπευε το 66,6%, σε σχέση με το 33,4% προς άλλους προορισμούς. Όσον αφορά τις προξενικές περιφέρειες του Καΐρου, ο αριθμός την ίδια χρονική περίοδο κυμαινόταν στο 73,4% από το σύνολο των αναχωρούντων Ελλήνων από την Αίγυπτο.¹¹³⁶

Εντός της παροικίας, η τάση και η προετοιμασία για επαναπατρισμό εμφανίστηκε πολύ νωρίς: λίγα χρόνια πριν από τους νόμους περί της εθνικοποίησης το 1961 και της αιγυπτιοποίησης το 1957, ακόμα και πριν το ξέσπασμα της επανάστασης του 1952. Γεγονός το οποίο αναφέρθηκε στην διάλεξη του Ν. Τσαραβόπουλου, μπροστά από την Ένωση Ελλήνων Αποφοίτων της Αμπετείου Σχολής στο Κάιρο του 1948. Ο Αιγυπτιώτης Έλληνας, Τσαραβόπουλος, έφερε στο φως μια συγκεκριμένη τάση, η οποία αποκρυσταλλώθηκε σε μια φράση του 1947 κατά την οποία «στην Αίγυπτο δεν υπάρχει πια ψωμί για τους Ευρωπαίους και ότι οι μόνες λύσεις που υπάρχουν είναι είτε ο επαναπατρισμός στην Ελλάδα είτε νέες μεταναστεύσεις του Αιγυπτιώτη Ελληνισμού σε άλλες χώρες».¹¹³⁷

Η κάλυψη του ίδιου θέματος στον αιγυπτιώτικο Τύπο είναι επίσης μια απόδειξη της αυξανόμενης τάσης προετοιμασίας εξόδου από την Αίγυπτο λίγους μήνες πριν από το τέλος των προνομίων της Συνθήκης του Μοντρέ το 1949. Μεταξύ του Ιουλίου και Αυγούστου 1949, ο «Ταχυδρόμος» δημοσίευσε μια σειρά άρθρων που συζητούσαν την τάση του επαναπατρισμού. Η εν λόγω σειρά ξεκίνησε με άρθρο του Π. Β. Πεκλάρη, υπό τίτλο: «Μετανάστευσις ή Επαναπατρισμός;». Αν και ο

¹¹³⁶ Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π, σ. 286, 338.

¹¹³⁷ Ν. Τσαραβόπουλος (1948). *Η Εγκατάσταση των Ελλήνων στην Αίγυπτο*, οπ, σ. 31, 32

Πεκλάρης στην εισαγωγή του άρθρου του ανέδειξε τις συζητήσεις εντός της παροικίας σχετικά με μια τάση προτίμησης της μετανάστευσης έναντι του επαναπατρισμού, υποστήριξε ωστόσο με σαφήνεια την τελευταία επιλογή: «υπεστηρίχθησαν αμφότεραι αι απόψεις. Να φύγωμεν, μα πάμε σε άλλους τόπους. [...] Εκεί ο Έλλην μετανάστης θα αρχίση από το άλφα, ξένος ανάμεσα σε ξένους, διά να δημιουργήση σε πέντε δέκα, είκοσι χρόνια μια σειρά, να ενταχθή εις την οικονομικήν μηχανήν του τόπου. [...] Συμφώνως προς τον κρατούντα νόμον, ο κάθε ξένος που αποφασίζει να εγκαταλείψη τελειωτικώς την Αίγυπτο έχει δικαίωμα να πάρη μαζί του τα πράγματα οικιακής χρήσεως, τα κοσμήματα του και ένα ωρισμένον χρηματικόν ποσόν. Διατί λοιπόν ο κάθε υποψήφιος μετανάστης να μη σκεφθή γυρίση στην πατρίδα του, να χρησιμοποιήση τας γνώσεις του και το μικρόν του κεφάλαιον εις την χώραν του, να εργασθή εκεί, Έλλην ανάμεσα σε Έλληνας, εξυπηρετών πρώτα τον ίδιο εαυτόν του και κατόπιν και αυτό το κράτος».¹¹³⁸ Το άρθρο επισημαίνει επίσης τους λόγους για τους οποίους η τάση του επαναπατρισμού εισήχθη το 1949:

«Ο Αιγυπτιώτης Ελληνισμός ευρίσκεται εις μιαν αποφασιστικήν καμπήν της ιστορίας του. Αντιμετωπίζει αυτήν την στιγμίν προβλήματα σοβαρά, ζωτικής φύσεως που δεν είνε δυνατόν να παρίδη. [...] Αι συνθήκαι εις την Αίγυπτον καθίστανται από ημέρας εις ημέραν δυσχερέστεροι, θα απαγορευθή η εξάσκησης ωρισμένων επαγγελμάτων από τους ξένους. [...] Συν των χρόνων οι ασκούντες επαγγέλματα που ευκόλως και οι Αιγύπτιοι είνε εις θέσιν να εξασκήσουν, θα ευρεθούν εις την ανάγκην να αναχωρήσουν».¹¹³⁹

Η αξιοσημείωτη παρατήρηση εδώ είναι ότι ο «Ταχυδρόμος» πρόσθεσε στην αρχή του προαναφερθέντος άρθρου ένα σχόλιο που σχετίζεται με τη γνώμη της εφημερίδας, καταγράφοντας την αντίρρησή της για την άποψη του αρθρογράφου, ο οποίος υποστηρίζει τον επαναπατρισμό. Η εφημερίδα έγραψε: «Η χώρα μας κατεστραμένη ούσα, δεν δύναται να δεχθή και να απορροφήση επί αρκετά ακόμη έτη μεγάλον αριθμόν επαναπατριζομένων Ελλήνων, δεν συμφωνούμεν με την υπό του εκλεκτού μας συνεργάτου εκφραζομένην διά του άρθρου γνώμην».¹¹⁴⁰

Συμπεραίνουμε όμως εδώ ότι το συγκεκριμένο ζήτημα (ο επαναπατρισμός) δημιούργησε χώρο για διάλογο και προέβαλλε μια νέα πραγματικότητα, πράγμα που, ένα μήνα μετά τη δημοσίευση του προαναφερθέντος άρθρου, η ίδια η εφημερίδα άνοιξε την πόρτα στη συζήτηση για την τάση του επαναπατρισμού. Στην καθημερινή κύρια στήλη της εφημερίδας στο πρωτοσέλιδό της, ο Ντίνος Κουτσούμης δημοσίευσε

¹¹³⁸ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 1.07.1949, σ. 3.

¹¹³⁹ Στο ίδιο.

¹¹⁴⁰ Στο ίδιο.

το άρθρο υπό τον τίτλο «Παροικιακή πρόνοια που λείπει.. Ανάγκη ιδρύσεως Υπηρεσίας επαναπατρισμού», επιβεβαιώνοντας ότι «τον τελευταίο καιρό με την επιτακτικότητα που παρουσιάζει η προσέγγισης της νέας καταστάσεως διά τους ξένους της Αιγύπτου και η ολοένα αυξανόμενη αεργία του ομογενούς στοιχείου, έχει δημιουργήσει συχνότερας από ποτέ άλλοτε περιπτώσεις επαναπατρισμού».¹¹⁴¹

Επί της ουσίας, τα προβλήματα, τα οποία μελετήθηκαν σε προηγούμενα κεφάλαια, ειδικά που εμφανίστηκαν τη χρονιά της πλήρους κατάργησης των προνομίων του Μοντρέ, δηλαδή το 1949, δεν ήταν το μοναδικό κίνητρο που οδήγησε στην εντεινόμενη προσέγγιση του επαναπατρισμού. Όπως είναι φυσικό και επόμενο, ότι η εν λόγω συζήτηση περί αποχώρησης των Ελλήνων από την Αίγυπτο εμφανιζόταν με οποιαδήποτε οικονομική κρίση στην Παροικία ή οποιεσδήποτε εσωτερικές διαταραχές εναντίον της βρετανικής κατοχής ή των ξένων κεφαλαιούχων στην Αίγυπτο. Με άλλα λόγια, η τάση του επαναπατρισμού επανερχόταν ξανά και ξανά πάντα σε συνδυασμό με οποιαδήποτε οικονομική ή λαϊκή αναταραχή κατά των ξένων κεφαλαιούχων, είτε μετά την αιγυπτιακή επανάσταση του *Sa 'ad Zaghloul* του 1919,¹¹⁴² είτε μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Μοντρέ το 1937, όταν επικρατούσε η ψυχολογία «έντονης νοσταλγίας της χαμένης χρυσής εποχής και, σε αντιδιαστολή, ψυχολογία πεσιμισμού και φυγής», σύμφωνα με την θέση του Αιγυπτιώτη φαρμακοποιού, Θεμιστοκλή Ματσάκη, που διατύπωσε το 1961 στη περιοχή του Καΐρου.¹¹⁴³ Ο ψυχίατρος Νίκος Σιδέρης αναλύει αυτή την ψυχολογική τάση για την αποχώρηση των Ελλήνων από την Αίγυπτο, σημειώνοντας ότι η απόφαση παραμονής ή αποχώρησης είχε συνδεθεί με τρεις παράγοντες:

1. Αντικειμενική αξιολόγηση της κατάστασης.
2. Πολιτικές αξιολογήσεις.
3. Ευφάνταστες αξιολογήσεις.

Οι ευφάνταστες αξιολογήσεις εμποτίζονται με δύο κρίσιμες πτυχές: άμυνα ενάντια στο άγχος για το μέλλον. Και υπέρβαση του πόνου για την απώλεια του παρόντος και του παρελθόντος.¹¹⁴⁴

¹¹⁴¹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 21.08.1949, σ. 1.

¹¹⁴² Σχετικά με αυτό το θέμα βλ., Γ. Νικολάου (1915). *Ο Αιγυπτιώτης Ελληνισμός και η Μελλοντική αυτού Κατεύθυνσις*, Πατριαρχικά Τυπογραφεία, Αλεξάνδρεια σ. γ' και ε'. Και βλ., Φως, Κάιρο, 2. 07. 1926, σ. 1· Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 1. 07. 1926, σ. 1· Ταχυδρόμος, 11. 10. 1926, σ. 1· Πανόραμα, Αλεξάνδρεια, έτος Α', τεύχ. 1^ο, Ιανουάριος 1928, σ. 11.

¹¹⁴³ Θεμιστοκλής Ματσάκης (1961). *Το Δίλημμα του Αιγυπτιώτου Ελληνισμού*, ο.π., σ. 6.

¹¹⁴⁴ Nikos Sider's (2009). The Greek Settlers' Flight from Egypt: The Psychological Aspects, *The Journal of the Hellenic Diaspora*, Vol. 35.2 (2009), p. 145, 151

Ούτως ή άλλως η τάση προς επαναπατρισμό ήταν πιο έντονη στην περίπτωση των Αιγυπτιωτών. Τα στατιστικά στοιχεία σχετικά με την κινητικότητα Ελλήνων μεταξύ Αιγύπτου και Ελλάδας, μας δίνουν μια ενδεικτική εικόνα για την τάση του επαναπατρισμού πριν και μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Μοντρέ το 1937. Σημειώνεται από τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία ότι η προτίμηση των Ελλήνων για την Αίγυπτο ως χώρα μετανάστευσης μειώθηκε σημαντικά μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Μοντρέ, ενώ αντίθετα αυξήθηκε ο αριθμός των παλιννοστούντων. Διαπιστώνεται ότι στις αρχές της δεκαετίας του '30, συγκεκριμένα το 1931, ο αριθμός των παλιννοστούντων ήταν 1.882, ενώ αυξήθηκε σημαντικά, την ίδια χρονιά της υπογραφής του Μοντρέ, φτάνοντας τους 2.499. Από την άλλη πλευρά, ο αριθμός των Ελλήνων μεταναστών στην Αίγυπτο μειώθηκε σημαντικά. Στο πρώτο μισό της δεκαετίας του '30, ο αριθμός των Ελλήνων μεταναστών στην Αίγυπτο ήταν 6.013, ενώ το δεύτερο μισό της δεκαετίας του '30 μειώθηκε σε 4.657. Αρκεί να αναφέρει κανείς εδώ ότι το 1936, ένα χρόνο πριν από την υπογραφή της Συνθήκης, ο αριθμός των Ελλήνων μεταναστών στην Αίγυπτο ήταν 1.378. Ενώ ο αριθμός μειώθηκε έτι περισσότερο κατά τα επόμενα χρόνια για να φτάσει στο χαμηλότερο επίπεδο το 1940, που ήταν 232 Έλληνες μετανάστες στην Αίγυπτο.¹¹⁴⁵

Το τέλος της μεταβατικής περιόδου μετά τη Συνθήκη του Μοντρέ σημειώθηκε τον Οκτώβριο του 1949, και αποτέλεσε μια σημαντική ημερομηνία, αφού το φαινόμενο του επαναπατρισμού άρχισε να αυξάνεται σταδιακά. Γεγονός που επιβεβαιώθηκε και από τον αιγυπτιώτικο Τύπο, λίγες μέρες πριν το τέλος της μεταβατικής περιόδου, καθώς, όπως ανέφερε, δημιουργείται «τελευταίως κάποιο ρεύμα επαναπατρισμού».¹¹⁴⁶ Τον ίδιο μήνα, τον Οκτώβριο 1949, οι αθηναϊκές και αιγυπτιώτικες εφημερίδες κάλυψαν την αυτοκτονία ενός Επαναπατρισμένου Αιγυπτιώτη: «Το μεσονύκτιον χθες αυτοκτόνησε απαγχονισθείς, ο Βασ. Κανελλίδης ετών 60 εξ Αλεξανδρείας. Εις τα θυλάκιά του ανευρέθησαν 600.000 δραχμαί και σημείωμα εις το οποίον ανέφερε ότι αυτοκτονεί διότι δεν ηδυνήθη να ευρή εργασίαν μετά τον επαναπατρισμόν του [...]».¹¹⁴⁷

Το αξιοσημείωτο εδώ είναι ότι αυτό το περιστατικό ίσως έδωσε την ευκαιρία στον «Ταχυδρόμο» να αναδείξει τους κινδύνους του επαναπατρισμού. Στο

¹¹⁴⁵ Ελληνική Στατιστική Αρχή, Αναλυτικοί πίνακες της μεταναστευτικής και τουριστικής κινήσεως της Ελλάδος μετά του εξωτερικού κατά τα έτη 1931-1940, σ. 101, 102, 107, 108. 231, 237, 238.

¹¹⁴⁶ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 9.10.1949, σ. 1

¹¹⁴⁷ Στο ίδιο.

πρωτοσέλιδο της εφημερίδας, ο «Ταχυδρόμος» δημοσίευσε ένα άρθρο υπό τον τίτλο «οι κίνδυνοι του επαναπατρισμού.. Εξ αφορμής αυτοκτονίας εις τας Αθήνας ενός Αλεξανδρινού επειδή δεν εύρισκεν εργασίαν». Η αλεξανδρινή εφημερίδα επιβεβαίωσε ότι: «Η αυτοκτονία του Κανελλίδη έρχεται λοιπόν ως σήμα κινδύνου δι' όλους εκείνους οι οποίοι ετοιμάζονται να επαναπατρισθούν με δίχως πολύ σκέψιν και δίχως προϋπολογισμούς. [...] Πρέπει να παύση να επικρατή η αντίληψις ότι πηγαίνοντας εις την Ελλάδα οι άεργοι μας θα εύρουν εργασίαν . Το τραγικόν τέλος του Κανελλίδη, ας γίνη θλιβερή προειδοποίησις».¹¹⁴⁸

Από την άλλη πλευρά, θεωρείται ότι η ελληνική κυβέρνηση ήταν απρόθυμη να υποδεχθεί οποιοδήποτε ρεύμα επαναπατρισμού, πράγμα που επιβεβαιώνεται από τις διπλωματικές επιστολές που ανταλλάχθηκαν μεταξύ των ελληνικών διπλωματικών αρχών στην Αίγυπτο και του Υπουργείου Εξωτερικών στην Ελλάδα. Πριν ακόμα το τέλος της μεταβατικής περιόδου της Συνθήκης Μοντρέ, κατέστη σαφές ότι το ελληνικό κράτος ξεκίνησε να αντιμετωπίζει με δυσαρέσκεια οποιοδήποτε μαζικό επαναπατρισμό από την πλευρά των Αιγυπτιωτών Ελλήνων. Ο Πρέσβης στο Κάιρο, Δημήτριος Παππάς σε μια επιστολή προς τον Πρωθυπουργό Θεμιστοκλή Σοφούλη τόνισε την ανάγκη παροχής άμεσης υποστήριξης από το ελληνικό κράτος για την υπογραφή της Συνθήκης Εγκαταστάσεως με την Αίγυπτο, σημειώνοντας ότι η μη υπογραφή της θα σήμαινε ένα ρεύμα επαναπατρισμού.¹¹⁴⁹ Δυο χρόνια μετά, σημειώνεται ότι σε έκθεση προς το ελληνικό Προξενείο της Αλεξάνδρειας υποστηρίζεται ότι ο επαναπατρισμός των Αιγυπτιωτών θα αποτελέσει «δυσβάστακτον βάρος [...] διότι δεν δύνανται ν' αποβούν ούτοι χρήσιμοι εις την οικονομίαν της χώρας μας».¹¹⁵⁰ Ως εκ τούτου, η Αθήνα ζήτησε από την Πρεσβεία του Καΐρου να υποστηρίξει την τάση της παραμονής των Ελλήνων στην Αίγυπτο, ή τουλάχιστον της μετανάστευσης τους σε άλλες χώρες.¹¹⁵¹

¹¹⁴⁸ Στο ίδιο.

¹¹⁴⁹ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1946/36/5, αριθ. Πρωτ.1195, Ο Πρεσβευτής Δ. Ι. Παππάς προς τον Πρόεδρο της κυβέρνησης Θεμιστοκλή Σοφούλη, Κάιρο, 4. 02. 1946.

¹¹⁵⁰ Α.ΥΠ.ΕΞ/ ΚΥ/ 1948/92/4/2/1, Αριθ. 23/49, Αλεξάνδρεια, 6. 01. 1948

¹¹⁵¹ Α.ΥΠ.ΕΞ/ ΚΥ/ 1948/94/4/4/2, Αριθ. Πρωτ. 48431, περί εξευρέσεως εργασίας ή δυνατότητας μεταναστεύσεως εις άλλας χώρας ωρισμένων αέργων Ελλήνων Αιγύπτου, Αθήνα, εντολή του Υπουργού Α. Κοντουμάς προς πρεσβεία Καΐρου, 2. 12. 1947. Και στο ίδιο πλαίσιο βλ., Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/ 1948/94/4/4/2, Αριθ. Πρωτ. 15612, περί ανεργίας Αιγυπτιωτών Ελλήνων των έργων κοινωνικής αλληλεγγύης υπέρ αυτών και των δυνατοτήτων μεταναστεύσεως αυτών εις άλλας χώρας, Αθήνα, εντολή του Υπουργού Α. Κοντουμάς προς πρεσβεία Καΐρου, 19. 01. 1948.

Στην πραγματικότητα, ο επαναπατρισμός των Αιγυπτιωτών ανέργων και άπορων ήταν αυτό που ανησυχούσε το ελληνικό κράτος.¹¹⁵² Παρά τις προσπάθειες διπλωματών, παρατηρείται ότι ένα χρόνο μετά από αυτές τις ανταλλαγές επιστολών, ο αιγυπτιώτικος Τύπος έφερε στο φως την ανοδική πορεία στο ρεύμα επαναπατρισμού μεταξύ των απόρων: «ίσως με το πέρασμα του χρόνου αυξήσει [αυτό το ρεύμα] λόγω των ογκουμένων δυσκολιών, το γεγονός και μόνον αυτό, καθιστά απαραίτητον την ανάγκη της ιδιαίτερας μελέτης του ζητήματος. [...]».¹¹⁵³

Συμπεραίνουμε σε αυτό το σημείο ότι η συντακτική πολιτική της αλεξανδρινής εφημερίδας ήταν, ενδεχομένως, σύμφωνη με την προσέγγιση της ελληνικής κυβέρνησης να ασκηθεί πίεση για την εξάλειψη της τάσης του επαναπατρισμού από τα μελλοντικά σχέδια των Αιγυπτιωτών. Κλείνοντας, λοιπόν, αυτό το σημείο με μια παράθεση που με κάποιο τρόπο υποδηλώνει τη σαφή προσέγγιση τότε του Ταχυδρόμου: «Παροικιακώς έχομε καλλίτερη κοινωνική πρόνοια από το Ελληνικό Κράτους. [...] Εις τας Αθήνας οι επαναπατριζόμενοι άποροι κινδυνεύουν να ευρεθούν εις την τρικυμίαν».¹¹⁵⁴

• Βίζα εξόδου

Παράλληλα με την προαναφερθείσα προσέγγιση κατά της τάσης του επαναπατρισμού, ξεσπά η αιγυπτιακή επανάσταση της 23^{ης} Ιουλίου του 1952, η οποία από την πλευρά της επέβαλε, μόλις μία εβδομάδα μετά την έκρηξή της, μια στρατιωτική διαταγή υπ' αριθ. 35-36/1952 που όριζε ότι κανένας, ξένος και Αιγύπτιος, δεν μπορεί να εγκαταλείψει το αιγυπτιακό έδαφος, έκτος εάν έχει ειδική άδεια (βίζα εξόδου) από το αιγυπτιακό υπουργείου Εξωτερικών.¹¹⁵⁵

Η επιβολή του συστήματος «βίζα εξόδου», συνέβαλε σε κάποιο βαθμό ώστε να αυξηθεί το άγχος των Αιγυπτιωτών που αποφάσισαν να επαναπατρισθούν. Πράγμα που επιβεβαιώθηκε αργότερα από τον Γενικό Πρόξενο του Καΐρου, Ιωάννη Δ. Γιαννακάκη, ο οποίος δήλωσε σε «άκρως απόρρητο σημείωμα» προς το ΥΠ.ΕΞ ότι ορισμένοι Αιγυπτιώτες Έλληνες «τελούν υπό καθεστώς οιονεί ομηρίας ένεκα της αρνήσεως των αιγυπτιακών αρχών όπως τοις χορηγήσωσιν άδειαν μεταβάσεως των

¹¹⁵² Σχετικά βλ., Α.ΥΠ.ΕΞ/ ΚΥ/1948/92/4/2/1, αριθ. Πρωτ. 23/49, Αλεξάνδρεια, 6.01.1948. Και βλ., Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 54, 243.

¹¹⁵³ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 9. 10. 1949, σ. 1

¹¹⁵⁴ Στο ίδιο.

¹¹⁵⁵ Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, Al Waqā' al- Maşryat, αριθμ. Φ. 117, 3 Αυγούστου 1952. Επίσης και βλ., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 3.08.1952, σ. 3

εις το εξωτερικό».¹¹⁵⁶ Μάλιστα, η πλήρης εικόνα της κατάστασης δεν ήταν έτσι όπως την περιέγραψε ο Πρόξενος. Η αυστηροποίηση των διαδικασιών για την έκδοση βίζας εξόδου έφτασε στο αποκορύφωμά της το 1961 λόγω της αύξησης των περιπτώσεων λαθρεμπορίου χρημάτων εκτός Αιγύπτου. Η αιγυπτιακή κυβέρνηση στόχευε με αυτή την αυστηρότερη πολιτική να πιέσει *τους κεφαλαιούχους* έτσι ώστε να μην μεταφέρουν λαθραία τα χρήματά τους στο εξωτερικό.¹¹⁵⁷

Το αξιοσημείωτο στη νέα στρατιωτική διαταγή είναι ότι αυτή όριζε πως οι αναχωρούντες οφείλουν να συμπληρώσουν ειδικό έντυπο μέσα στο οποίο να δηλώνουν τον λόγο της αποχώρησης και αν είναι οριστική ή προσωρινή. Η επιβολή συμπλήρωσης αυτού του ειδικού εντύπου παρατηρούμε ότι οδήγησε κάποιους επαναπατρισμένους να αποφύγουν να δηλώσουν τον πραγματικό λόγο αποχώρησης τους, καθώς η δήλωση οριστικής αποχώρησης σήμαινε ότι οι αναχωρούντες θα υπάγονται σε αυστηρότερο έλεγχο του συναλλάγματος ή των αποσκευών που φέρουν μαζί τους, όπως επίσης και απώλεια της άδειας διαμονής.¹¹⁵⁸ Οι θεωρήσεις εξόδου που εκδόθηκαν από το Γενικό Προξενείο της Αλεξάνδρειας μεταξύ του 1951-1953 μας δίνουν ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα. Παρατηρείται εντούτοις ότι όσοι έλαβαν βίζα εξόδου για την Ελλάδα μεταξύ του 1952 και 1953 δεν δήλωσαν μέσα στο έντυπο *οριστική αποχώρησή* από την Αίγυπτο. Μεταξύ αυτών των δύο ετών (1952 / 1953), 793 Αιγυπτιώτες έλαβαν βίζα εξόδου από την Αίγυπτο, συμπεριλαμβανομένων 292 με προορισμό την Ελλάδα και 501 με προορισμό άλλες χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Αυστραλίας στην πρώτη θέση και στη συνέχεια του Ισραήλ στη δεύτερη θέση.¹¹⁵⁹

Αυτή η μη δήλωση του *πραγματικού λόγου* της αποχώρησης στο έντυπο της βίζας εξόδου, φαίνεται ότι ήταν ο βασικός λόγος για την έκδοση άλλης στρατιωτικής διαταγής υπ' αριθ. 74, ένα χρόνο μετά την επιβολή των θεωρήσεων εξόδου στους αναχωρούντες. Σύμφωνα με τη διαταγή, κάθε αναχωρών που δηλώνει μη ρεαλιστικό λόγο αποχώρησης στο έντυπο της βίζας τιμωρείται με φυλάκιση 3 μηνών και

¹¹⁵⁶ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/36/4/2/2, άκρως απόρρητον, Δυσμενής εξέλιξις των εν Αιγύπτω παροικιακών ημών πραγμάτων και ενδεικνύομαι ενέργειαι προς αντιμετώπισιν αυτής, υπηρεσιακόν σημείωμα, Αθήνα, 30.12.1961.

¹¹⁵⁷ Αναλυτικά με το ίδιο θέμα βλ., Alexander Kazamias (2009). The "Purge of the Greeks" from Nasserite Egypt: Myths and Realities, *ο.π.*, p. 13-34.

¹¹⁵⁸ Σχετικά με αυτό το θέμα βλ., R. Hrair Dekmejian (1971). *Egypt under Nasir, A study in Political Dynamics*, Albany: State University of New York Press, p. 84. Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία*, *ο.π.*, σ. 255, 256. Και βλ., Al Ahram, 4. 01. 1954, σ. 7. Επίσης και βλ., Al Ahram, 2. 03. 1963, σ. 3.

¹¹⁵⁹ Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία*, *ο.π.*, σ. 247, 248.

πρόστιμο 50 λίρες.¹¹⁶⁰ Λίγους μήνες αργότερα από την έκδοση της προαναφερθείσας διαταγής, ο αιγυπτιακός Τύπος άσκησε προπαγάνδα κατά των ξένων αναχωρούντων και κατηγόρησε άμεσα *ξένα προξενία* ότι προκάλεσαν αυτή την χειραγωγή, δηλαδή χορηγώντας βίζα εξόδου από την Αίγυπτο για τους συμπατριώτες τους, γνωρίζοντας ταυτόχρονα ότι δηλώνουν ψευδώς πως η αποχώρησή τους δεν είναι οριστική.¹¹⁶¹

Θεωρείται ότι αυτά τα αυστηρά μέτρα, σχετικά με τις θεωρήσεις εξόδου, συνέβαλαν σε κάποιο βαθμό την επιδείνωση των κρίσεων των Επαναπατρισμένων Ελλήνων που αναζητούσαν ομαλή έξοδο από τη χώρα· από τη μία πλευρά, η Ελλάδα δεν επιθυμούσε να επαναπατριστούν σε αυτήν, και από την άλλη, η Αίγυπτος ενίσχυσε τους όρους εξόδου τους από αυτήν σε περίπτωση που κηρυχθεί ότι η αναχώρηση θα ήταν οριστική. Υπό το πνεύμα αυτό, η αιγυπτιακή εφημερίδα «Πάροικος» επιβεβαιώνει, τον ίδιο χρόνο- το 1954, ότι ορισμένοι Αιγυπτιακές δίνουν την εντύπωση ότι έχουν διαρκώς έτοιμες τις βαλίτσες τους χωρίς να έχουν αποφασίσει αν θα φύγουν τελικά από την Αίγυπτο, πότε και πού θα πάνε, διότι πιστεύουν ότι η Αίγυπτος δεν είχε μέλλον για τα παιδιά τους. Η καίρινη εφημερίδα στο πρωτοσέλιδό της δημοσίευσε ένα άρθρο του Σωκράτη Καλλιαρέκου υπό τον τίτλο: «τα μεγάλα παροικιακά θέματα.. Σειρήνες της μεταναστεύσεως και σειρήνες της δράσεως». Στο άρθρο υποστήριξε ο Καλλιαρέκος ότι υπάρχει στην παροικία μια απαισιοδοξία που καλλιεργείται με τον «προπαγανδισμόν της απόψεως ότι: *μοναδική λύσις είναι να φύγωμε. [...]* Όταν τους προτείνεις να φτιάξωμε το σπιτικό μας σου απαντούν: *Τι το όφελος, αφού αργά ή γρήγορα θα φύγωμεν*».¹¹⁶²

Συμπεραίνουμε από τα παραπάνω ότι είχαν αναδειχθεί τα προβλήματα που συνεπαγόταν η αποχώρηση των Ελλήνων από την Αίγυπτο, ακόμα πριν και από την έκδοση των νόμων περί αιγυπτιοποίησης, απαλλοτρίωσης και εθνικοποίησης, καθώς και πριν την αυστηροποίηση των μέτρων για την απόκτηση άδειας εργασίας και διαμονής. Αντιθέτως, παρατηρείται ότι στα πρώτα χρόνια της επανάστασης του 1952, το νέο καθεστώς επιδίωξε να μεταφέρει μηνύματα καθησυχασμού στους αλλοδαπούς με την έκδοση των αδειών διαμονής για 10 χρόνια. Φαίνεται όμως ότι η πλήρης κατάργηση των προνομίων του Μοντρέ το 1949 και η αποτυχία στη σύναψη της Συνθήκης Εγκαταστάσεως το 1950, ήταν οι ουσιωδέστεροι λόγοι που ενέτειναν το άγχος των Ελλήνων για το μέλλον τους στη χώρα, και προκάλεσαν μεγάλη

¹¹⁶⁰ Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα, Al Waqā' al- Maṣryat, αριθμ. Φ. 117, 3 Αυγούστου 1952. Επίσης και βλ., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 24. 05. 1953, σ. 1.

¹¹⁶¹ Al Ahram, 4. 01. 1954, σ. 7.

¹¹⁶² Πάροικος, Κάιρο, 5. 05. 1954, σ. 1.

αναταραχή στην Παροικία. Όπου η σύγκριση της εποχής πριν και μετά των Διομολογήσεων αποδεικνύει αφενός τη νοσταλγία των Παροίκων για αυτή την εποχή και αφετέρου την πεποίθηση ότι η οριστική αποχώρηση είναι η λύση. Πράγμα στο οποίο αναφέρθηκε και ο Έλληνας πρέσβης, Γ. Τριανταφυλλίδης, σε μια επιστολή προς το ΥΠ.ΕΞ ότι οι Αιγυπτιώτες είχαν συνηθίσει τα προνόμια της εποχής των Διομολογήσεων, η οποία χαρακτηρίζεται από έλλειψη συναγωνισμού εκ μέρους των Αιγυπτίων και απαλλαγή από πάση φορολογίας, κέρδη εύκολα με εργασία σχετικώς ολίγη.¹¹⁶³

Συμπίπτοντας με την υπογραφή της Αγγλοαιγυπτιακής Συνθήκης στις 19 Οκτωβρίου 1954 σχετικά με την απομάκρυνση των Βρετανικών Στρατευμάτων από τη χώρα, παρατηρείται σημαντική αύξηση στον αριθμό έκδοσης βίζας εξόδου για τους αλλοδαπούς. Από το 1955 έως το πρώτο εξάμηνο του 1957, το αιγυπτιακό Υπουργείο Εσωτερικών εξέδωσε βίζα εξόδου σε 53.160 αλλοδαπούς με δήλωση οριστικής αποχώρησης, έναντι 25.401 βίζας εισόδου με σκοπό τουρισμού, επίσκεψης και εργασίας.¹¹⁶⁴ Σημειώνεται ότι στο αριθμό έκδοσης βίζας εισόδου, 24.469 από τις 25.401 αφορούν μόνο το πρώτο μισό του 1957. Πράγμα που υποδηλώνει ότι ο αιγυπτιακός Τύπος ίσως επεδίωξε να αναδείξει το ποσοστό έκδοσης της βίζας εισόδου της χώρας στο πρώτο εξάμηνο του 1957, για να αποδείξει ότι η Αίγυπτος, ακόμη και μετά την εθνικοποίηση της διώρυγας και τον πόλεμο του Σουέζ και στη συνέχεια τους νόμους της αιγυπτιοποίησης, εξακολουθεί να αποτελεί προορισμό για τους αλλοδαπούς. Στην πραγματικότητα όμως, η είσοδος αλλοδαπών για τουρισμό ή επίσκεψη δεν αποτελεί κριτήριο για να αποδειχθεί ότι η Αίγυπτος τότε έγινε πόλος έλξης και όχι απέλασης, καθώς η παραμονή του τουρίστα στη χώρα είναι προσωρινή και δεν θα τον φέρει σε καμία επαφή με τους εσωτερικούς νόμους, ειδικά αυτούς που σχετίζονται με την εργασία. Όσον αφορά το ποσοστό της βίζας εξόδου, διαπιστώνουμε ότι το πιο αξιοσημείωτο από αυτά τα στοιχεία εμφανίζεται τον Αύγουστο του 1956, λιγότερο από ένα μήνα μετά την έκδοση της απόφασης

¹¹⁶³ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1951/10/2/1/1, Ο Πρέσβης προς ΥΠΕΞ, Κάιρο 8.02.1951. Το ίδιο νόημα βρίσκεται και σε αυτή την επίσημη επιστολή: Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1957/78/11/1/1, ο Ιωάννης Κ. Ματθαίου Πρόεδρος της Ενώσεως Ελλήνων Αποφοίτων Αμπετείου Σχολής προς τον Πρέσβη Δημητρίο Λάμπρο, έκθεση επί της καταστάσεως του Ελληνισμού της Αιγύπτου και σχέδιο ιδρύσεως Άστεως εις Αθήνας διά τους επαναπατρισησομένους Αιγυπτιώτες Έλληνες, Κάιρο, 14.05.1957

¹¹⁶⁴ Τα εν λόγω στοιχεία καλύφθηκαν στα ακόλουθα τεύχη της εφημερίδας: Al Ahram, 22. 01. 1955, σ. 7· Al Ahram, 10. 03. 1955, σ. 4· Al Ahram, 2. 06. 1955, σ. 4· Al Ahram, 13. 10. 1956, σ. 5· Al Ahram, 3. 12. 1956, σ. 3· Al Ahram, 23. 06. 1957, σ. 5· Al Ahram, 26. 08. 09. 1957, σ. 4.

εθνικοποίησης της Διώρυγας. Όπου 10.760 αλλοδαποί έλαβαν βίζα οριστικής εξόδου από την Αίγυπτο σε σχέση με μόνο 144 βίζες εισόδου: (1,3% του συνόλου).¹¹⁶⁵

Φαίνεται ότι οι Αιγυπτιώτες Έλληνες αντιμετώπισαν δυσκολίες στην απόκτηση θεωρήσεων εξόδου από τη χώρα. Ο αιγυπτιακός Τύπος έφερε στο φως διάφορες απόπειρες Αιγυπτιωτών να αποκτήσουν βίζα εξόδου με παράνομα μέσα. Ο Τύπος μάλιστα ιχνηλάτησε τη σύλληψη 3 Αιγυπτιωτών που κατηγορήθηκαν ότι ηγήθηκαν μιας «συμμορίας» που πλαστογραφούσε βίζες εξόδου, δημοσιεύοντας μία λίστα με τα πλήρη ονόματα των κατηγορουμένων. Ο πρώτος ήταν υπάλληλος του Ελληνορθοδόξου Πατριαρχείου, ο δεύτερος κατηγορούμενος ήταν Ιερέας του Ναού Αγίου Σάββα, ενώ ο τρίτος συνελήφθη ενώ δωροδοκούσε έναν αξιωματικό του Τμήματος Εγκληματολογικών Ερευνών του Υπουργείου Εσωτερικών έναντι 655 λιρών για να διευκολύνει την απόκτηση βίζας εξόδου για Έλληνες, όπως και για το λαθρεμπόριο 61.000 αιγυπτιακών λιρών εκτός Αιγύπτου με αντάλλαγμα το 20% του λαθραίου ποσού. Σύμφωνα με την *al Ahram*, αυτός ο κατηγορούμενος ομολόγησε και στην συνέχεια πέθανε στη φυλακή ημέρες πριν την παραπομπή του ενώπιον του Ανώτατου Στρατιωτικού Δικαστήριου.¹¹⁶⁶

Πιστεύουμε ότι μια τέτοια δημοσιογραφική κάλυψη μπορεί να είχε ψυχολογικό αντίκτυπο στους Αιγυπτιώτες, ειδικά αφού προέκυψε μετά την έκδοση των νόμων περί της αιγυπτιοποίησης του Ιανουαρίου 1957. Καθώς ο ρυθμός της αποχώρησης άρχισε να αυξάνεται. Αρκεί εδώ να σημειωθεί ότι ο αριθμός των άπορων Αιγυπτιωτών που εγκατέλειψαν την Αίγυπτο το 1957 υπό την αιγίδα του ΠΕΣ (Παγκόσμιο Συμβούλιο των Εκκλησιών) και της ΔΕΜΕ,^{*} τριπλασιάστηκε σε σχέση με το προηγούμενο έτος (το 1956). Όπου 396 άποροι Έλληνες εγκατέλειψαν την Αίγυπτο το 1956, έναντι 892 το 1957. Το αξιοσημείωτο είναι ότι το ποσοστό των Αιγυπτιωτών που έφυγαν από την Αλεξάνδρεια αυτή την χρονιά αποτελούσε το 66,8% του συνόλου.¹¹⁶⁷ Εν τω μεταξύ, ο Αθηναϊκός Τύπος προώθησε αυτό που θεωρούσε ότι είναι επίσημη στατιστική, υποδεικνύοντας ότι μόλις τον Ιανουάριο του

¹¹⁶⁵ Al Ahram, 22. 01. 1955, σ. 7· Al Ahram, 10. 03. 1955, σ. 4· Al Ahram, 2. 06. 1955, σ. 4· Al Ahram, 13. 10. 1956, σ. 5· Al Ahram, 3. 12. 1956, σ. 3· Al Ahram, 23. 06. 1957, σ. 5· Al Ahram, 26. 08. 1957, σ. 4

¹¹⁶⁶ Al Ahram, 1, 2. 06. 1955, σ. 4.

* ΔΕΜΕ: Διακυβερνητική Επιτροπή Μεταναστεύσεως εξ Ευρώπης.

¹¹⁶⁷ Πιο αναλυτικά βλ., Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 284. Και βλ., Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1961/21/15/2/2, Αριθ. Ε.Π. 990, Στέγασις γραφείου Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών εν Γενικό Προξενείο Αλεξάνδρειας, απόρρητο, Β. Θ. Θεωδωρόπουλος προς πρεσβεία Καΐρου, Αλεξάνδρεια, 11.10.1961.

1957 περίπου 6000 χιλιάδες ξένοι, συμπεριλαμβανομένων των Αιγυπτιωτών, εγκατέλειψαν την Αίγυπτο.¹¹⁶⁸

Ο εν λόγω ρυθμός της αναχώρησης των Αιγυπτιωτών αντιμετωπίστηκε από τον αιγυπτιακό Τύπο κατά τη δημοσιογραφική κάλυψή του χαρακτηριστικά από δύο τάσεις. Από τη μια, αδιαφορία για τον κίνδυνο εξόδου των πολιτών «των εχθρικών χωρών» από την Αίγυπτο αφενός, και αφετέρου από την απόδοση της ζωτικής σημασίας της συνέχισης της διαμονής των Ελλήνων στην Αίγυπτο και τη μη αναχώρησή τους από τη χώρα. Εμφανίστηκε αυτό το φαινόμενο καθαρά στα άρθρα του *Mostafa Amin*, αρχισυντάκτη της εφημερίδας *Akhbar al Youm*, ο οποίος δημοσίευσε μια σειρά άρθρων που συζητούσε το ρόλο των ξένων παροικιών στην Αίγυπτο. Σε ένα από αυτά τα άρθρα, ανέφερε ότι οι αλλοδαποί δεν αντέχουν πλέον να ζουν στην Αίγυπτο χωρίς προνόμια και ετοιμάζουν τις βαλίτσες τους να φύγουν. Ο *Amin* εξηγεί: «Είναι φυσικό οι αλλοδαποί να αισθάνονται τώρα ότι η Αίγυπτος δεν είναι πλέον η γενναιόδωρη και φιλόξενη χώρα που τους άνοιξε τις θύρες της χώρας για εκείνους να κοιμηθούν στα σπίτια μας ενώ μας αφήνουν να κοιμηθούμε στο χώμα. [...] Είμαστε έτοιμοι να μοιραστούμε το ψωμί μας με τους αλλοδαπούς, αλλά δεν είμαστε προετοιμασμένοι να καθίσουν οι αλλοδαποί μόνοι τους στο τραπέζι και να μας αφήσουν τα κόκαλα, όπως πριν. [...] Η Αίγυπτος έχει αλλάξει. Αυτή η γενιά δεν μοιάζει πλέον με την προηγούμενη που θεωρούσε τους αλλοδαπούς είναι οι κύριοι αυτής της χώρας ενώ εμείς ήμασταν σκλάβοι. [...] Αυτή η χώρα τελικά απέκτησε την ανεξαρτησία της μετά από εκατοντάδες χρόνια εκμετάλλευσης και ξένης κατοχής».¹¹⁶⁹

Ο ίδιος ο αρχισυντάκτης της εφημερίδας *Akhbar al Youm* στο δεύτερο άρθρο του, μια εβδομάδα μετά τη δημοσίευση του προαναφερθέντος άρθρου, αφέρωσε το κείμενο του στους Αιγυπτιώτες Έλληνες ζητώντας τους να αποφύγουν να σκεφτούν τον επαναπατρισμό, «αφού η Αίγυπτος είναι η πρώτη τους πατρίδα και είναι ίσοι με τους Αιγύπτιους σε όλα τα δικαιώματα».¹¹⁷⁰ Σε αυτό το άρθρο ο αρχισυντάκτης της *Akhbar al Youm* απευθύνθηκε στους Αιγυπτιώτες γράφοντας: «Σας μεταφέρω την γνώμη του αιγυπτιακού λαού για να δυνηθεί να γίνει γνωστή σε όλους τους Αιγυπτιώτες που κατοικούν ακόμη και στις μικρές πόλεις της Αιγύπτου και στα χωριά του μακρινού Αλ Σαΐντ (στην Άνω Αίγυπτο). Αισθανόμαστε ως αδελφούς και

¹¹⁶⁸ Έθνος, Αθήνα, 18. 02. 1957, σ. 1.

¹¹⁶⁹ *Akhbar al Youm*, 9. 02. 1957, σ. 1.

¹¹⁷⁰ *Akhbar al Youm*, 23. 02. 1957, σ. 1.

φίλους και ότι έχουν δικαίωμα να ζήσουν και να μείνουν μαζί μας, εργαζόμενοι, εμπορευόμενοι και εξασφαλίζοντας κέρδη». Ο *Amin* θεώρησε ότι οι Αιγυπτιώτες Έλληνες αντιλήφθηκαν κακώς τους νόμους περί της αιγυπτιοποίησης και ζητούν από την κυβέρνηση της Ελλάδας να διευκολύνει τη μαζική έξοδο τους από την Αίγυπτο, αφού θεώρησαν ότι «δεν υπάρχει πλέον θέση ή μέλλον για τους Έλληνες στην χώρα μας»,¹¹⁷¹ προσθέτει ο *Amin*:

«Θα μας προκαλεί βαθύτατη θλίψη εάν φαντασθεί ότι η Αίγυπτος δεν δέχεται τους Αιγυπτιώτες Έλληνες και δεν επιθυμεί την περαιτέρω διαμονή τους ή κλείνει μπροστά τους κάθε πεδίο εργασίας και ευτυχίας. [...] Επιθυμούμε να παραμένουν οι Αιγυπτιώτες στην χώρα μας, να εργασθούν μαζί μας και να αποκομίσουν κέρδη παρά το πλευρό μας. Η Αίγυπτος θα αισθανθεί βαθύτατη λύπη εάν και ένας μόνος Αιγυπτιώτης από τις 90 χιλιάδες Αιγυπτιωτών εγκατέλειπε την χώρα μας».¹¹⁷²

Στο ίδιο μήκος κύματος, ο αιγυπτιακός Τύπος συνέχισε σε μια προσέγγιση που ισχυρίζεται ότι η Αίγυπτος εξακολουθεί να αποτελεί πόλο έλξης για τους αλλοδαπούς και ότι οι τάσεις αναχώρησης είναι προσωπική απόφαση με την οποία η αιγυπτιακή κυβέρνηση δεν έχει καμία σχέση. Ο δημοσιογράφος *Mohamed Hassanein Heikal*, ο οποίος υπηρέτησε κατά κάποιο τρόπο σαν συντάκτης των ομιλιών του Προέδρου Νάσσερ, έγραψε επίσης σχετικά, λέγοντας ότι «η Αίγυπτος δεν απέβαλε και δεν θα διώξει τους αλλοδαπούς από αυτήν. [...] Αυτό που συνέβη μόνο ήταν ότι μετά τον πόλεμο του Σουέζ, μερικές γαλλικές, αγγλικές και εβραϊκές οικογένειες ενημερώθηκαν να εγκαταλείψουν τη χώρα αφού αποδείχθηκε ότι είχαν συνεργαστεί με τους εχθρούς. Αυτός ο αριθμός δεν φτάνει την χίλια. Οι υπόλοιποι αλλοδαποί ζουν στην Αίγυπτο και έχουν όλα τα δικαιώματα και κανείς δεν θα τους αναγκάσει να φύγουν. [...] Αλλά ταυτόχρονα, οι αλλοδαποί πιστεύουν ότι δεν θα έχουν τις ίδιες ευκαιρίες που είχαν αποκτήσει προηγουμένως πριν από την επανάσταση του 1952. Και έχουν δίκιο σε αυτό. Οι αλλοδαποί δεν θα έχουν άλλα προνόμια στην Αίγυπτο, όπως συνέβαινε το παρελθόν».¹¹⁷³

Από την άλλη πλευρά, φαίνεται ότι ένα σημαντικό ποσοστό των Αιγυπτιωτών είχαν αποφασίσει να επαναπατριστούν, ενώ δεν επηρέασε την απόφασή τους ούτε ο τόνος του αιγυπτιακού Τύπου υπέρ τους, ούτε η εξαίρεση των Αιγυπτιώτικων επιχειρήσεων από τους νόμους περί της αιγυπτιοποίησης. Γεγονός που επιβεβαιώνεται από τα υπομνήματα της Παροικίας του ίδιου έτους, 1957, αλλά και από τον αθηναϊκό Τύπο. Υπό τον τίτλο: «Επιτείνεται η έξοδος Ελλήνων από την

¹¹⁷¹ Akhbar al Youm, 23. 02. 1957, σ. 1.

¹¹⁷² Στο ίδιο.

¹¹⁷³ Akhbar al Youm, 2. 02. 1957, σ. 8.

Αίγυπτον», η αθηναϊκή εφημερίδα «Έθνος» είχε ερευνήσει το ρεύμα της άφιξης των Αιγυπτιωτών στην Αθήνα αναφέροντας σε «αύξουσα ολίγον κατ' ολίγον έξοδος» μεταξύ των Αιγυπτιωτών, «μολονότι αι τοπικαί Αρχαί δεν παραλείπουν να τονίζουν τα αισθήματά των συνεχώς έναντι του ελληνικού στοιχείου».¹¹⁷⁴ Από την μεριά της αιγυπτιώτικης εφημερίδας «Ταχυδρόμος», δεν παρατηρείται κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου καμία προβολή που να αναδεικνύει την τάση *αυξημένης εξόδου* από την Αίγυπτο που έδειξε ο αθηναϊκός Τύπος. Ωστόσο ενδιαφέρον προκαλεί η κάλυψη ορισμένων γεγονότων εντός της παροικίας, μέσω των οποίων αναδύεται έμμεσα το νέο ρεύμα επαναπατρισμού και εξόδου από την Αίγυπτο. Την αρχή αυτού βρίσκουμε από την παμπαροικιακή Σύσκεψη του Μαΐου του ίδιου έτους- 1957.

Μεταξύ 24 και 26 Μαΐου 1957 πραγματοποιήθηκε η παμπαροικιακή Σύσκεψη στο Μέγαρο της Ελληνικής Πρεσβείας στο Κάιρο και ελήφθησαν γενικές αποφάσεις που σχετίζονται με τους τρόπους προσαρμογής της Παροικίας προς τις νέες ανάγκες στην Αίγυπτο.¹¹⁷⁵ Ο απώτερος στόχος ήταν να καθοριστούν νέοι μηχανισμοί οι οποίοι να διασφαλίζουν τη συνέχιση διαβίωσης των Παροίκων στην Αίγυπτο ή όπως σχολίαζε ο «Ταχυδρόμος» να δημιουργηθεί ένα «στερεόν θεμέλιον μιας μελλοντικής θέσεως».¹¹⁷⁶ Από την ομιλία του Έλληνα Πρέσβη, Δ. Λάμπρου, ενώπιον των Παροίκων, φαίνεται ότι η Σύσκεψη αυτή πραγματοποιήθηκε για να ανακόψει το ήδη αυξανόμενο ρεύμα αναχώρησης και επαναπατρισμού που παρατηρήθηκε από την αρχή του 1957. Σύμφωνα με τον Πρέσβη, ο αριθμός των Αιγυπτιωτών αναχωρούντων κατά τους τρεις πρώτους μήνες του 1957 παρέχει μια ενδεικτική εικόνα, αφού αναχώρησαν από την Αίγυπτο περίπου 1500 Αιγυπτιώτες εκ των οποίων 800 προς την Ελλάδα.¹¹⁷⁷

Ίσως με την δημοσιογραφική κάλυψη για μια τέτοια Σύσκεψη δόθηκε η ευκαιρία στον Τύπο για να διαμορφώσει την κοινή γνώμη των παροίκων προκειμένου να καθυστερήσει την αποχώρησή τους από την Αίγυπτο. Σε αυτό το σημείο στο επίκεντρο της ανάλυσης έρχεται ο ψυχολογικός παράγοντας και ο ρόλος που διαδραμάτισε στην αποχώρηση των Ελλήνων μετά τον πόλεμο του 1956. Γεγονός που επιβεβαιώθηκε από την αντίληψη του Έλληνα πρέσβη ότι αυτό το κύμα αναχώρησης πραγματοποιείται από τους Αιγυπτιώτες για να ακολουθήσουν την

¹¹⁷⁴ Έθνος, Αθήνα, 18.02.1957, σ. 1

¹¹⁷⁵ Τα πρακτικά αυτής της Σύσκεψης καλύφθηκαν στα ακόλουθα τεύχη του αλεξανδρινή εφημερίδα «Ταχυδρόμος»: Ταχυδρόμος, 24, 25, 26, 27 .05. 1957, σ. 1. Ταχυδρόμος, 28. 05. 1957, σ. 3. Ταχυδρόμος, 29, 30. 05. 1957, σ. 1, 2, 3.

¹¹⁷⁶ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 24. 05. 1957, σ. 1.

¹¹⁷⁷ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 25. 05. 1957, σ. 1.

πορεία των ξένων κοινοτήτων των οποίων οι χώρες τους συμμετέχουν στον πόλεμο κατά της Αιγύπτου: «δεν υπάρχει δε λόγος να ακολουθούμε μιμητικά τους Άγγλους, Γάλλους και Εβραίους. Η πικρή αλήθεια είναι ότι δια τους Αιγυπτιώτας που φεύγουν, η αναχώρησις σημαίνει εκπατρισμό».¹¹⁷⁸

Στο ίδιο μήκος κύματος, ο «Ταχυδρόμος» στο κύριο άρθρο του επιβεβαίωσε ότι η παρουσία των Ελλήνων στην Αίγυπτο δεν συνδεόταν με την αγγλική κατοχή της Αιγύπτου και ότι ήρθαν σε αυτήν πολύ πριν από την κατοχή, και επομένως η αναχώρηση της βρετανικής ή της γαλλικής παροικίας από την Αίγυπτο δεν σημαίνει αυτόματα και την αναχώρηση των Αιγυπτιωτών.¹¹⁷⁹

Ο ίδιος ο Νάσσερ κάλεσε τους Έλληνες να μην ακολουθήσουν τα βρετανικά βήματα προς την αποχώρηση από την Αίγυπτο. Το εξέφρασε αυτό, υποδεχόμενος τους ηγέτες της ελληνικής Παροικίας και της πρεσβείας, σχολιάζοντας την αποχώρηση των Βρετανών και των Γάλλων από την Αίγυπτο, και επισημαίνοντας την ιδιαίτερη θέση των Αιγυπτιωτών στην Αίγυπτο: «Επιθυμώ να αισθάνεστε ότι βρίσκεστε στην χώρα σας [...] Παρακαλώ να μη δίδετε πίστη στις παραπλανητικές φήμες, αλλά πρέπει να έχετε εμπιστοσύνη να εξακολουθείτε τις εργασίες σας στην χώρας σας εδώ. [...] Αισθανόμαστε ότι οι Έλληνες της Αιγύπτου είναι οι αδελφοί μας».¹¹⁸⁰

Παρά τις προσπάθειες των ελληνικών διπλωματικών αρχών στην Αίγυπτο αφενός, και του «Ταχυδρόμου» αφετέρου για να ανακόψει ή παγώσει το ρεύμα αποχώρησης των Ελλήνων, η εν λόγω τάση επαναπατρισμού συνεχίστηκε. Πράγμα που εμφανίζεται στον αιγυπτιώτικο Τύπο, όπως και στα υπομνήματα της Παροικίας, τα οποία θεωρούσαν ότι όσο το ρεύμα του επαναπατρισμού γίνεται τετελεσμένο γεγονός, πρέπει συνεπώς και να ρυθμιστεί. Τον Αύγουστο αυτού του έτους, 1957, ο Έλληνας πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής επισκέφθηκε την Αίγυπτο ενώ η κρίση της εξόδου των Ελλήνων από την Αίγυπτο ήταν κύριο θέμα στις συζητήσεις του είτε με τον Νάσσερ είτε με την ηγεσία της Παροικίας. Αρκεί εδώ να αναφερθεί το υπόμνημα που υπέστειλε η Ένωση Ελλήνων Υπαλλήλων Δημόσιων Καταστημάτων Καΐρου προς τον Καραμανλή μέσα στο οποίο γίνεται αναφορά για την απόπειρα του ελληνικού κράτους άλλα και των ηγετών της Παροικίας να εμποδίσουν οποιοδήποτε ρεύμα προς τον επαναπατρισμό: «Αρκετοί είνε οι Έλληνες Πάροικοι, οι οποίοι δι’

¹¹⁷⁸ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 25.05.1957, σ. 1.

¹¹⁷⁹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 25, 26. 05. 1957, σ. 1.

¹¹⁸⁰ Al Ahram, 26. 05. 1957, σ. 1. Επίσης και βλ., Ταχυδρόμος, 26. 05. 1957, σ. 1

οιονδήποτε λόγο αποφασίζουν να επαναπατρισθούν και εξ αυτών οι περισσότεροι δεν ευπορούν. Ενώ όμως οι Προξενικά Αρχαί μας και το Εμπορικό μας Επιμελητήριο παρέχουν κάθε δυνατή διευκόλυνση και οικονομική βοήθεια δια την μετανάστευση εις Βραζιλίαν, Αυστραλίαν κλπ., προκειμένου περί επαναπατρισμού όχι δεν τους παρέχεται κάποια διευκόλυνση, αλλά αντιθέτως, τόσον εδώ όσον και εις την Ελλάδα αντιμετωπίζουν σειράν οικονομικών και άλλων επιβαρύνσεων».¹¹⁸¹

Αξίζει να αναφερθεί ότι η εφημερίδα «Ταχυδρόμος» δεν έδωσε την απαραίτητη σημασία σε αυτό το γράμμα, αλλά περιορίστηκε στο να το προσθέσει στο κάτω μέρος της 5^{ης} σελίδας, αν και αφιέρωσε τις πρώτες σελίδες της εφημερίδας στην παρουσίαση των άλλων προβλημάτων της Παροικίας. Σημειώνεται επίσης ότι αν και η κρίση του επαναπατρισμού ήταν ανάμεσα στα κυριότερα προβλήματα των Παροίκων, η ίδια η εφημερίδα δεν ασχολήθηκε με αυτό το θέμα στην επιστολή της προς τον Νάσσερ και τον Καραμανλή, η οποία δημοσιεύτηκε στο πρωτοσέλιδο. Σε μια ολόκληρη σελίδα, η εφημερίδα, μεταξύ άλλων θεμάτων, αναφέρθηκε στις ερωτήσεις που απασχολούσαν τους Παροίκους σχετικά με την έξοδο από την Αίγυπτο: «Τα τελευταία έτη, σειρά μέτρων [δημιούργησαν] πικρίαν και ζάλην εις τους πλέον ψυχραίμους. Η πικρία και η ζάλη εδημιούργησαν τον πανικόν. [...] Και ο πανικός, ως συμφορά που είναι, εδημιούργησε τας ψευδαισθήσεις: *Δεν μας θέλουν*. Αυτό άρχισε να επικρατεί εις τα ταραγμένα πνεύματα των Αιγυπτιωτών Ελλήνων: *Δεν μας θέλουν να μείνωμε εδώ και δεν μας το λένε ξεκάθαρα... Μας αφήνουν να το καταλάβωμε με τα μέτρα που λαμβάνουν... Δεν μας μένουν πιά δουλειές..* Αυταί αι σκέψεις, δημιουργήματα του πανικού ο οποίος επεκράτησε, όρθωσε προ του Ελληνισμού της Αιγύπτου καταθλιπτικούς εφιάλτες. Και ως διέξοδος; Η ΦΥΓΗ! .. Η απaráσκευος, η αμελέτητος, η ανυχολόγητος ΦΥΓΗ».¹¹⁸²

Αυτές οι ερωτήσεις μεταφέρθηκαν από τον Καραμανλή στον Νάσσερ, ενώ ο αιγυπτιώτικος Τύπος απέδωσε το παρασκήνιο της συζήτησης μεταξύ των δύο Προέδρων για αυτό το θέμα, υπογραμμίζοντας τα ξεκάθαρα μηνύματα που η κυβέρνηση του Νάσσερ προσπαθούσε να μεταφέρει στους Έλληνες που αποφάσισαν να εγκαταλείψουν την Αίγυπτο: «Είπα εις τον Πρόεδρον Νάσσερ ότι εμείς εδώ οι Έλληνες κάθε άλλο παρά αποικιοκράται είμεθα. Δεν ζητούμε τίποτε άλλο από το να δουλέψωμε και να ζήσωμε. Φυσικά δεν δυνάμεθα να σταματήσωμε την φοράν των

¹¹⁸¹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 19.08.1957, σ. 5.

¹¹⁸² Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 17.08.1957, σ. 1.

πραγμάτων. Θέλομε να μείνωμεν εδώ εργαζόμενοι έως ότου έλθη φυσιολογικά η ώρα να φύγωμε... Ο Πρόεδρος Νάσσερ μόλις ήκουσεν αυτό μέ διέκοψε και με συγκεκριμένη φωνή μου είπε: *Όχι! Δεν θέλω οι Έλληνες να φύγουν από εδώ. Τους γνώρισα καλά και τους εξετίμησα. Ξεβρω είναι παραγωγικά, δημιουργικά στοιχεία. Να μη φύγουν και εμείς θα βρούμε τρόπο να τους τακτοποιήσουμε [...]*.¹¹⁸³

Ο αιγυπτιακός Τύπος ανέδειξε ευρέως αυτή την δήλωση,¹¹⁸⁴ καθώς και δημοσιεύθηκαν αρκετά άρθρα που υμνούν την ελληνική Παροικία και τον συνεχή αγώνα της με την αιγυπτιακή κοινωνία εναντίον της βρετανικής κατοχής. Το πιο ενδεικτικό εδώ είναι το άρθρο που δημοσιεύθηκε στην *al Ahram* υπό τον τίτλο: «Οι Έλληνες είναι ένα κομμάτι από μας».¹¹⁸⁵

Από το προηγούμενο σημείο συμπεραίνουμε μια ενδεικτική αναπαράσταση του ρόλου που έπαιξε το δημοσιογραφικό περιεχόμενο στην προετοιμασία της ελληνικής κοινής γνώμης για τη σημασία της συνέχισης της παραμονής στην Αίγυπτο. Το αξιοσημείωτο είναι ότι σημειώνουμε ότι η κάλυψη του αιγυπτιακού και του αιγυπτιώτικου Τύπου ήταν παρόμοια και συμβατή όσον αφορά την ηρεμία του ρυθμού εξόδου. Αλλά η πιο προφανής ένδειξη εδώ είναι η κάλυψη αυτού του θέματος από την πλευρά του αιγυπτιακού Τύπου, ο οποίος διαφοροποίησε μεταξύ της αποχώρησης αλλοδαπών από την Αίγυπτο και της αποχώρησης των Αιγυπτιωτών. Καθώς ο αιγυπτιακός Τύπος κάλεσε τους Αιγυπτιώτες να παραμείνουν στην Αίγυπτο απευθείας, σε αντίθεση με την έλλειψη ενδιαφέροντος του να απευθύνει την ίδια πρόσκληση σε άλλες ξένες κοινότητες με τον ίδιο τρόπο.

- **Το αποκορύφωμα της αποχώρησης από την Αίγυπτο**

Ο επαναπατρισμός βρέθηκε να επιτελείται χωρίς κάποιος να μπορεί να τον ανακόψει ούτε οι καθησυχαστικές δηλώσεις από την αιγυπτιακή πλευρά, ούτε τα μέτρα που έλαβε η ελληνική πλευρά για να περιορίσει αυτό το ρεύμα. Ενώ το έτος 1957 ήταν η χρονιά κατά την οποία ξεκίνησε η ιδέα μιας μαζικής εξόδου από την Αίγυπτο λόγω της έκδοσης διαφορετικών νόμων που δεν σχετίζονται μόνο με την αιγυπτιοποίηση μέρους της ξένης οικονομίας, αλλά και σχετικά με τους νόμους της διαμονής, της εκπαίδευσης και της εργασίας που εκδόθηκαν κατά τα έτη που ακολούθησαν την επανάσταση Ιουλίου 1952. Σε υπόμνημα μάλιστα της ελληνικής

¹¹⁸³ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 19.08.1957, σ. 1.

¹¹⁸⁴ Al Gomhoria, 19. 08. 1957, σ. 1. Και βλ., Al Ahram, 21. 08. 1957, σ. 2, 4· Al Ahram, 25. 08. 1957, σ. 2· Al Ahram, 18. 09. 1957, σ. 4.

¹¹⁸⁵ Al Ahram, 20. 08. 1957, σ. 2.

κοινότητας Αλεξάνδρειας (ΕΚΑ) γίνεται αναφορά στους εν λόγω νόμους ότι προκάλεσαν «τον αρχικόν και την ακράτητον επιθυμίαν αναχωρήσεως».¹¹⁸⁶

Αν και η ελληνική Παροικία εξαιρέθηκε, προσωρινά, από τους νόμους του 1957, ο πανικός και η ανησυχία για το μέλλον οδήγησαν σε αύξηση του ποσοστού των επαναπατρισμένων σε σύγκριση με τα προηγούμενα χρόνια. Συμπεραίνεται ότι ο λόγος αυτής της αύξησης βασίζεται σε δύο εκδοχές. Η πρώτη εκδοχή είναι στο προαναφερθέν υπόμνημα της ΕΚΑ που ισχυρίζεται ότι ο λόγος της αποχώρησης το 1957 οφειλόταν στον πανικό για το μέλλον που προκλήθηκε από τους διαδοχικούς νόμους που εκδόθηκαν μετά το τέλος της Συνθήκης του Μοντρέ του 1949. Η δεύτερη εκδοχή τη βρίσκουμε στον αιγυπτιώτικο Τύπο, ο οποίος θεώρησε ότι η αύξηση του ποσοστού αποχώρησης οφείλεται στη μαζική φυγή των βρετανικών, γαλλικών και εβραϊκών κοινοτήτων από την Αίγυπτο. Ούτως ή άλλως, ο ρυθμός αναχώρησης επιβραδύνθηκε από το 1958 έως τον πρώτο εξάμηνο του 1960. Η Καϊρινή εφημερίδα «Πάροικος» μας καταγράφει την παροικιακή κατάσταση κατά το 1960, καθώς έφερε στο φως την «αισιοδοξία» του Έλληνα προξένου στο Κάιρο Θ. Μπαϊζου λόγω της μείωσης του αριθμού των αναχωρούντων Αιγυπτιωτών από την Αίγυπτο μεταξύ 1958 και 1960: «Κατά τον Μάρτιον του 1959 κατήλθε εις το ήμισυ του αριθμού των αναχωρησάντων κατά το 1957. Ήδη ευρίσκομαι εις την ευχάριστον θέσιν ν' ανακοινώσω ότι συμφώνως προς τας στατιστικάς αιτινες τηρούνται εις το Β. Γενικόν Προξενείον, κατά το 1959 εσημειώθη νέα σημαντική μείωσις, οι δε κατά το παρελθόν έτος αναχωρήσαντες μόλις ανέρχονται εις το ήμισυ των κατά το 1958 αναχωρησάντων. [...] Η μείωσις του αριθμού των αναχωρήσεων αποτελεί την καλλίτεραν διαπίστωσιν του γεγονότος, ότι η διαβίωσις εις άλλας χώρας και ιδίως εις την χώραν μας δεν είναι ανώτερα από την διαβίωσιν εν Αιγύπτω».¹¹⁸⁷

Θεωρείται ότι η δήλωση του Έλληνα Προξένου ενδέχεται να στόχευε στον περιορισμό του ρεύματος του επαναπατρισμού ή στην υποβάθμιση της σημασίας του. Ωστόσο, η αισιοδοξία του Προξένου για τη μείωση του αριθμού των αναχωρούντων δεν θα διαρκέσει πολύ, καθώς φαίνεται ότι δεν έδωσε σημασία στον κίνδυνο που σήμαινε ένας από τους νόμους που εκδόθηκαν ένα χρόνο πριν από την δήλωσή του· ένας νόμος που έστρωσε το έδαφος για άλλη μια κρίση που πρόκειται να επηρεάσει έντονα το μέλλον της εργατικής τάξης στην Παροικία. Στις 7 Απριλίου 1959,

¹¹⁸⁶ ΕΛΙΑ/ΑΕΚΑ/Εμπιστευτικά/Αλληλογραφία, 1955/1961, Υπόμνημα της Κοινότητας Αλεξάνδρειας, 2. 10. 1957.

¹¹⁸⁷ Πάροικος, Κάιρο, 4. 04. 1960, σ. 1, 4.

θεσπίστηκε ο πρώτος εργατικός νόμος στην Αίγυπτο, ωστόσο οι αρνητικές συνέπειές του εμφανίστηκαν τον Οκτώβριο του 1960, όταν εκδόθηκε το υπουργικό διάταγμα 263/1960, το οποίο επέβαλε στους αλλοδαπούς εργαζόμενους τη λήψη άδειας εργασίας και στους εργοδότες τη μείωση του ποσοστού των αλλοδαπών εργαζομένων στις επιχειρήσεις τους, στο μόλις 15 %.¹¹⁸⁸

Το εν λόγω διάταγμα επανέφερε την ιδέα του επαναπατρισμού στο προσκήνιο, και μαζί του άρχισε να αυξάνεται ο αριθμός των Ελλήνων αναχωρούντων από την Αίγυπτο, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από τις δηλώσεις των οριστικών αναχωρήσεων που κατατέθηκαν στα ελληνικά Προξενία στην Αίγυπτο. Κατά το χρονικό διάστημα «Ιανουαρίου – Ιουνίου» του 1960 δεν υπήρξε αξιοσημείωτη αύξηση σε σχέση με το προηγούμενο έτος 1959, ενώ στο δεύτερο εξάμηνο του 1960 η κίνηση διαβατηρίων των Αιγυπτιωτών δείχνει ότι η τάση επαναπατρισμού εκτινάσσεται προς την κορυφή. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, σημειώνεται ότι στο Προξενείο του Καΐρου, ο αριθμός όσων δήλωσαν οριστική αναχώρηση από την Αίγυπτο κατά το πρώτο εξάμηνο του 1960 ήταν 106 Αιγυπτιώτες, ενώ στο δεύτερο εξάμηνο του ίδιο έτους ο αριθμός διπλασιάστηκε στους 328.¹¹⁸⁹ Το πλήρες ποσοστό επαναπατρισθέντων μάς δίνει μια ενδεικτική εικόνα που αφορά τον ρυθμό της τάσης του Επαναπατρισμού. Στην προξενική περιφέρεια του Καΐρου, το ποσοστό των επαναπατρισθέντων ήταν 62,3% από το σύνολο των Αιγυπτιωτών αναχωρούντων από την Αίγυπτο.¹¹⁹⁰ Αυτό το ποσοστό δείχνει ότι η επιστροφή στην πατρίδα αποτελούσε την πρώτη επιλογή για όσους αποφάσισαν να εγκαταλείψουν την Αίγυπτο από το Κάιρο. Όμως στην προξενική περιφέρεια της Αλεξάνδρειας, υπήρχε μια αξιοσημείωτη διαφοροποίηση σχετικά με το ποσοστό των επαναπατρισθέντων σε σύγκριση με εκείνους που προτίμησαν την μετανάστευση κατά το 1960. Καθώς το ποσοστό των επαναπατρισθέντων ήταν 42.6%.¹¹⁹¹ Το ακόλουθο έτος, το ποσοστό αυτό θα διπλασιαστεί και θα υπερβεί ακόμη και το ποσοστό των επαναπατρισθέντων από την προξενική περιφέρεια του Καΐρου – όπως θα εμφανιστεί αργότερα.

¹¹⁸⁸ Αναλυτικά βλ., το τρίτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους.

¹¹⁸⁹ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1963/44/5/2/1/2, Αριθ, Ε.Π 1201/61, κατάσταση κίνησης του Γραφείου Διαβατηρίων κατά το έτος 1961, Κάιρο, 12. 01. 1962. Και βλ., Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1964/ 49/4/1, *Αποδημική κίνηση*, προξενία Καΐρου προς την πρεσβεία, 9. 07. 1964.

¹¹⁹⁰ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1964/49/4/1, *Αποδημική κίνηση*, προξενία Καΐρου προς την πρεσβεία, 9. 7. 1964.

¹¹⁹¹ Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροιμία*, ο.π., σ. 335, 338. Και βλ., Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1963/44/5/2/1/2, Αριθ, Ε.Π 1201/ 61, κατάσταση κίνησης του Γραφείου Διαβατηρίων κατά το έτος 1961, Αλεξάνδρεια, 12.01.1962

Το δημοσιογραφικό περιεχόμενο του αιγυπτιώτικου Τύπου ίσως διαδραμάτισε εξέχοντα ρόλο σε αυτή την διαφοροποίηση που εμφανίστηκε στο ποσοστό των επαναπατρισθέντων μεταξύ της προξενικής περιφέρειας του Καΐρου και της Αλεξάνδρειας. Διότι, ενώ βρίσκουμε την Καϊρινή εφημερίδα «Πάροικος» να καλύπτει τον ρυθμό του επαναπατρισμού και να υποστηρίζει αυτή την τάση, διαπιστώνουμε από την άλλη πλευρά ότι η αλεξανδρινή εφημερίδα «Ταχυδρόμος» δεν ανέδειξε αυτή την αύξηση στο ποσοστό των επαναπατρισθέντων κατά το 1960. Παρά το υψηλό ποσοστό επαναπατρισθέντων κυρίως τον Οκτώβριο του ίδιου έτους, ο «Ταχυδρόμος» παρουσίασε στο κύριο άρθρο του στο πρωτοσέλιδο μια νέα ιδέα για την ίδρυση ενός Γραφείου Πληροφοριών στην παροικία και στα ελληνικά Προξενεία στην Αίγυπτο. Η αποστολή αυτού του Γραφείου είναι να προσφέρει πληροφορίες, καθοδηγήσεις, συμβουλές και διευκολύνσεις σε όσους επιθυμούν να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό: «[...] όροι εγκαταστάσεως σε άλλες χώρες, μεταναστευτικές νομοθεσίες, όλα αυτά που ήταν μέχρι προ λίγο πράγμα που απασχολούν τους ολίγους, τώρα απασχολούν και τον απλό άνθρωπο, τον βιοπαλαιστή. [...] Θα έπρεπε λοιπόν το ταχύτερο να γίνη ένα τέτοιο Γραφείο στο Προξενείο μας και να εκλεγεί το κατάλληλο προσωπικό».¹¹⁹²

Η αξιοσημείωτη παρατήρηση εδώ είναι ότι στο προαναφερθέν άρθρο του «Ταχυδρόμου» δεν προτάθηκε πως ένα από τα καθήκοντα αυτού του Γραφείου είναι να προσφέρει πληροφορίες, καθοδηγήσεις και συμβουλές σε όσους επιθυμούν να επαναπατριστούν. Επί της ουσίας, η ιδέα της ίδρυσης ενός Γραφείου ή Ταμείου για τους επαναπατριζόμενους φαίνεται ότι δεν υποστηρίχθηκε από τους ηγέτες της Παροικίας. Ο Πρόεδρος της ελληνικής κοινότητας Καΐρου, Νικ. Πιερράκος, δήλωσε νωρίτερα ξεκάθαρα ότι η ίδρυση «οιουδήποτε Ταμείου βοήθειας των επαναπατριζομένων, θα πρέπει να τροφοδοτείται από εξωκοινοτικούς πόρους».¹¹⁹³

Ούτως ή άλλως, θεωρείται ότι η απροθυμία του «Ταχυδρόμου» να καλύψει εκτενώς την τάση του επαναπατρισμού, σε αντάλλαγμα για υποστήριξη της τάσης μετανάστευσης σε περίπτωση εξόδου από την Αίγυπτο, ενδέχεται να έχει επηρεάσει τη πτώση του ποσοστού των επαναπατρισθέντων σε σύγκριση με την τάση της μετανάστευσης που φάνηκε στην προξενική περιφέρεια της Αλεξάνδρειας κατά το 1960. Από την άλλη πλευρά, το υψηλό ποσοστό επαναπατρισθέντων που παρατηρήθηκε στην προξενική περιφέρεια του Καΐρου, αποτυπώθηκε ξεκάθαρα στην

¹¹⁹² Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 4. 12.1960, σ. 1.

¹¹⁹³ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρειας, 14. 11. 1960, σ. 1, 4.

κάλυψη της καϊρινή εφημερίδας «Πάροικος». Σε αντίθεση με την γραμμή του «Ταχυδρόμου», διαπιστώνουμε ότι ο «Πάροικος» συζήτησε αλλά και υποστήριξε την τάση του επαναπατρισμού. Στην σημερινή της στήλη υπό τίτλο: «Ζωή και αντίλαλοι», η εφημερίδα έγραψε στο πρωτοσέλιδο ότι το πρόβλημα του επαναπατρισμού αποτελεί «γεγονός αδιάψευστο». Εξηγώντας: «Καθημερινά επαναπατριζονται πάροικοι όχι από αιφνίδια νοσταλγία της πατρίδας αλλά από ζωτική ανάγκη. Αυτές τις μέρες π.χ. εννέα εργαζόμενοι μεγάλης ελληνικής βιομηχανίας του Καΐρου παρητήθησαν από τις θέσεις τους και αναχωρούν».¹¹⁹⁴

Η καϊρινή εφημερίδα επέκρινε την έλλειψη υποστήριξης προς τους παλιννοστούντες, είτε από τους ηγέτες της παροικίας είτε από την ελληνική κυβέρνηση. Ανέδειξε επίσης τους λόγους για τους οποίους προτιμάται ο επαναπατρισμός αντί της μετανάστευσης: «Πηγαίνουν στην Ελλάδα όλοι εκείνοι που δεν θέλουν να αρχίσουν νέες ταλαιπωρίες με μεταναστεύσεις, που δεν θέλουν να αφελληνισθούν στις υπερπόντιες χώρες. [...] Κανένας από αυτούς που επαναπατριζονται δεν έχει αυταπάτες για το τι θα εύρη στην Ελλάδα. Ξέρει ότι εκεί θα αντιμετωπίζουν όλες τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα οκτώ εκατομμύρια του Ελληνικού λαού».¹¹⁹⁵

Ο αιγυπτιακός Τύπος, από την πλευρά του, ίσως αισθάνθηκε νωρίς το κύμα του επαναπατρισμού των Αιγυπτιωτών κατά το 1960. Σημειώνεται λοιπόν δημοσιογραφικά δημοσιεύματα που αναδεικνύουν αφενός τις αρνητικές επιπτώσεις του επαναπατρισμού, αφετέρου και τις θετικές πλευρές της συνεχούς παραμονής των Ελλήνων στην Αίγυπτο. Ο δημοσιογράφος *Fathy Ghanem* στάλθηκε στην Ελλάδα από τον αιγυπτιακό περιοδικό *Rosa al Youssef* το 1960, και επιστρέφοντας στην Αίγυπτο, ανέδειξε στο ρεπορτάζ του ότι οι παλιννοστούντες Αιγυπτιώτες αντιμετωπίζουν σοβαρές δυσκολίες για την εξεύρεση εργασίας στην Ελλάδα καθώς και άλλα προβλήματα με τους ίδιους τους ντόπιους.¹¹⁹⁶

Ο Αιγύπιος δημοσιογράφος έμεινε έκπληκτος που «οι Αιγυπτιώτες άρχισαν να φεύγουν από την Αίγυπτο, αν και εξαιρούνταν από όλους τους περιοριστικούς νόμους», προσθέτοντας ότι: «Μειώθηκε ο αριθμός των Ελλήνων της Αιγύπτου σε 70.000 μετά τους νόμους περί της αιγυπτιοποίησης που εκδόθηκαν για την προάσπιση των συμφερόντων της χώρας. Για τους Έλληνες προβήκαμε σε πολλές

¹¹⁹⁴ Πάροικος, Κάιρο, 3. 12.1960, σ. 1, 3.

¹¹⁹⁵ Στο ίδιο.

¹¹⁹⁶ *Rosa al Youssef*, 22. 02. 1960, σ. 18, 19

εξαιρέσεις και μακρές προθεσμίες για την εφαρμογή των νόμων αιγυπτιοποίησης. Εντούτοις άρχισαν να εγκαταλείπουν την χώρα και να επαναπατρισθούν [...] Επέστρεψαν στην πατρίδα τους ευχαριστούντες για τις χρυσές ημέρες τις οποίες έζησαν μεταξύ μας». ¹¹⁹⁷

Σημειώνεται ότι στο ρεπορτάζ του περιοδικού *Rosa al Youssef*, ο Αιγύπτιος δημοσιογράφος εστίασε στις αρνητικές πλευρές του επαναπατρισμού, αναφερόμενος ταυτόχρονα σε ένα αίτημα που υπέβαλε μια «Αιγυπτιώτισσα γραία» στο αιγυπτιακό Προξενείο στην Αθήνα για να αποκτήσει βίζα είσοδο στην Αίγυπτο. Σύμφωνα με τον Αιγύπτιο δημοσιογράφο, αυτή η Αιγυπτιώτισσα ήταν από τους παλιννοστούντες στην Ελλάδα κατά τα τελευταία χρόνια, αλλά στο αίτημά της για να επιστρέψει ξανά στην Αίγυπτο σημείωσε: «Θέλω να πεθάνω και να ταφώ εκεί». ¹¹⁹⁸

Ο δημοσιογράφος του περιοδικού *Rosa al Youssef*, *Fathy Ghanem*, θεώρησε αυτή την ιστορία ως ένα κατάλληλο προοίμιο το οποίο προσφέρει εύφορο έδαφος για την ανάδειξη των προβλημάτων που βρήκαν οι Αιγυπτιώτες που αποφάσισαν να επαναπατρισθούν, γράφοντας: «Η επιθυμία του επαναπατρισμού δημιούργησε κρίσεις. Ο επαναπατρισμός προκάλεσε την αντίδραση των Ελλήνων γηγενών που κατά το πλείστο δεν είναι εφοδιασμένοι σε τρόπο ώστε να συναγωνισθούν τους Έλληνες της Αιγύπτου. Λέγουν οι γηγενείς Έλληνες: εμείς δεν θέλουμε τους Έλληνες να έρχονται από την Αίγυπτο. Μην επιτρέπετε σε αυτούς να επαναπατρισθούν. Μην τους δίδετε την ευκαιρία να μας συναγωνισθούν στην εργασία εδώ». ¹¹⁹⁹

Γενικά, το παραπάνω δημοσίευμα στο *Rosa al Youssef* επικεντρώθηκε στους κινδύνους του επαναπατρισμού, ενώ εστίασε στη σημασία της παραμονής στην Αίγυπτο. Μια εστίαση που υποδηλώνει αφενός τη συμβατότητα του πολιτικού προσανατολισμού της αιγυπτιακής κυβέρνησης με την ελληνική στην ανάδειξη των προβλημάτων των Επαναπατρισθέντων, και αφετέρου αναφέρεται στις προσπάθειες του αιγυπτιακού Τύπου να προωθούν την αναγκαιότητα παραμονής των Ελλήνων στην Αίγυπτο. Πράγμα που εμφανίζεται σαφώς και σε άλλα άρθρα στον αιγυπτιακό Τύπο κατά το ίδιο έτος, 1960.

Η εφημερίδα *al Ahram* δημοσίευσε αρκετά άρθρα για τη σπουδαιότητα της συνέχισης της παραμονής των Ελλήνων στην Αίγυπτο. ¹²⁰⁰ Το πιο χαρακτηριστικό

¹¹⁹⁷ Rosa al Youssef, 22. 02. 1960, σ. 18, 19.

¹¹⁹⁸ Στο ίδιο.

¹¹⁹⁹ Στο ίδιο.

¹²⁰⁰ Αναλυτικά βλ., Al Ahram, 5. 06. 1960, σ. 4· Al Ahram, 6. 06. 1960, σ. 3, 4· Al Ahram, 11. 06. 1960, σ. 11

παράδειγμα σχετικά με το ζήτημα του κύματος της εξόδου, το βρίσκουμε σε ένα άρθρο που δημοσιεύθηκε με τίτλο: «Οι Έλληνες περνούν τις πιο ευτυχισμένες στιγμές της ζωής τους στην Αίγυπτο. 85.000 Έλληνες στην Αίγυπτο γίνονται *Αυτόχθονες / Welād al Balād*»*. Μέσα σε αυτό το άρθρο, η εφημερίδα επισημαίνει ότι οι Έλληνες ζουν σε όλα τα χωριά της Αιγύπτου και κανείς δεν τους θεωρεί πια ξένους, αλλά είναι ντόπιοι και επομένως δεν χρειάζεται να φύγουν από την χώρα τους.¹²⁰¹ Άλλα δυο άρθρα στο ίδιο πλαίσιο δημοσιεύθηκαν στο περιοδικό *al Muṣawer*. Ο *Fikri Abaza*, αρχισυντάκτης του περιοδικού, έγραψε το πρώτο άρθρο στο οποίο αποκάλυψε τη συμβολή της ελληνικής παροικίας στην «οικονομική ανάπτυξη της Αιγύπτου», και ιδιαίτερα στη γεωργία και τη βιομηχανία.¹²⁰² Το δεύτερο άρθρο ήταν το πιο χαρακτηριστικό, το οποίο δημοσιεύτηκε υπό τίτλο «al'Anṣār»*. Ο αρχισυντάκτης του περιοδικού έγραψε ότι οι Αιγυπτιώτες Έλληνες είναι με τους Αιγύπτιους σαν οι *al'Anṣār* με τον Προφήτη του Ισλάμ, MOHAMMED. Εξηγώντας ότι οι Αιγυπτιώτες είναι «οι γιοί της πατρίδας μας» που συνέβαλαν στην ανάπτυξη της Αιγύπτου, συνεπώς δεν θεωρούνται ξένοι προκειμένου να σκεφτούν την φυγή από αυτήν.¹²⁰³

Εν ολίγοις, συμπεραίνουμε ότι ο αιγυπτιακός Τύπος παρουσίασε δύο εξέχουσες πτυχές της κρίσης του επαναπατρισμού: Η πρώτη πλευρά είναι η σημασία της συνέχισης της επιβίωσης των Ελλήνων στην Αίγυπτο εφόσον θεωρούνται ως αυτόχθον πληθυσμός. Η δεύτερη πλευρά είναι ότι οι παλινοστούντες θα αντιμετωπίσουν πολλά προβλήματα στην Ελλάδα. Αυτή η τελευταία πλευρά, μάλιστα, ταυτίζεται με αυτή που προώθησε ο Σύνδεσμος Αιγυπτιωτών Ελλήνων στην Αθήνα. Όπου στο δελτίο του μηνός Νοεμβρίου 1960, ο Σύνδεσμος ανέδειξε τις μεγάλες δυσκολίες της Ελληνικής ζωής καθώς και τα προβλήματα των Αιγυπτιωτών στην εύρεση εργασίας.¹²⁰⁴ Η καίρινη εφημερίδα «Πάροικος» σχολίασε αυτό το δελτίο ερωτώντας: «Γιατί παρουσιάζεται [σε αυτό το δελτίο] μόνο η άρνησις; Γιατί δηλαδή

* Η έκφραση «*Welād al Balād*» πρόκειται για μια αιγυπτιακή λαϊκή έκφραση που σημαίνει «οι Ιθαγενείς ή οι γιοι της Χώρας».

¹²⁰¹ *Al Ahram*, 3. 06. 1960, σ. 4.

¹²⁰² *Al Muṣawer*, 3. 06. 1960, σ. 45.

* Η έκφραση «Αλ Ανσσάρ - al'Anṣār» από την οποία προκύπτει και ο όρος «Ανσαρίτες», είναι μια αραβική έκφραση που σημαίνει «βοηθοί - συντροφιά» και υποδηλώνει τους κατοίκους της Μεδίνας (al Madīna) που αποφάσισαν να υποστηρίξουν τον Προφήτη MOHAMMED και του έδωσαν καταφύγιο στη πόλη τους, όταν η διαμονή του Προφήτη Μοχάμεντ στη Μέκκα ήταν πλέον επικίνδυνη. Σχετικά με την ισλαμική κοινότητα στην ιστορία βλ., Γεράσιμος Μακρής (2012), *Ισλάμ: Πεποιθήσεις, Πρακτικές και Τάσεις*, ο.π., σ. 49-62.

¹²⁰³ *Al Muṣawer*, 10. 06. 1960, σ. 18, 19. Στο ίδιο πλαίσιο βλ., *Al Muṣawer*, 17. 06. 1960, σ. 10-17.

¹²⁰⁴ *Πάροικος*, Κάιρο, 3.12.1960, σ. 1, 3.

ο αρθρογράφος δεν αναφέρει πως οι επαναπατριζόμενοι δεν τα βάζουν κάτω το υπόλοιπο Ελληνικό λαό να προωθούν τα προβλήματα της ζωής και εις το πείσμα της κακοδαιμονίας να επιζούν;». ¹²⁰⁵ Η αιγυπτιώτικη εφημερίδα «Πάροικος» ανέδειξε ότι ο Τύπος πανηγυρίζει την ευημερία που υπάρχει στην Ελλάδα και από την άλλη, παρουσιάζει στους παροίκους, «κόλαση στην ελληνική γη». Ο «Πάροικος» προσθέσει: «Μόνον όσοι φυγομαχούν όσοι δεν έχουν καμιά επαφή και σχέσι με τα συμφέροντα των βιοπαλαιστών παροίκων, μπορούν στο όνομα των δυσκολιών να ξορκίζουν τον επαναπατρισμό. Απλούστατα υπάρχει και όποιος αρνείται να βοηθήσει και τις χιλιάδες που θα επαναπατρίζονται». ¹²⁰⁶

Με το τέλος του 1960 το άγχος της Παροικίας διπλασιάστηκε με την πλήρη εφαρμογή του Εργατικού Διατάγματος 263/1960, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από τα στατιστικά στοιχεία όσων αποχώρησαν οριστικά από την Αίγυπτο το πρώτο μισό του 1961. Τα στατιστικά αυτά δείχνουν ξεκάθαρα ότι αν και εκδόθηκαν την ίδια χρονιά οι νόμοι περί της εθνικοποίησης, το κύμα αποχωρήσεων είχε ξεκινήσει μήνες νωρίτερα πριν από την έκδοσή τους. Αρκεί εδώ να αναφερθεί ότι κατά το πρώτο εξάμηνο του 1961, η προξενική περιφέρεια της Αλεξάνδρειας κατέγραψε οριστική έξοδο 810 Αιγυπτιωτών προς την Ελλάδα, σε σχέση με το προηγούμενο έτος που ήταν μόνο 111 όλο το χρόνο. Συνολικά η προξενική περιφέρεια της Αλεξάνδρειας κατέγραψε έξοδο 4.964 μεταξύ Ιανουαρίου και Ιουλίου 1961, ενώ ο αριθμός των Αιγυπτιωτών αναχωρούντων για όλο το έτος 1960 ήταν 3.964. ¹²⁰⁷

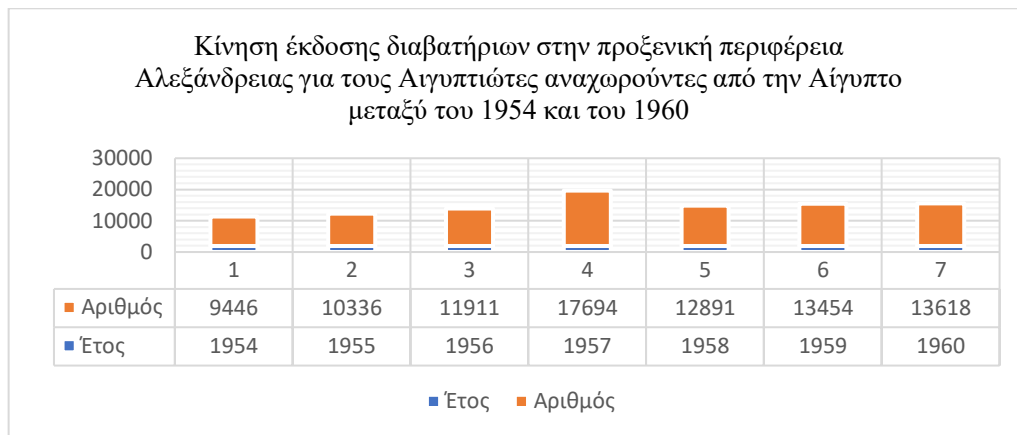
Ένα πρώτο συμπέρασμα από τα παραπάνω στοιχεία είναι ότι οι νόμοι περί της εργασίας, της διαμονής και της εκπαίδευσης είχαν άμεσο και γρήγορο αντίκτυπο στην έξοδο των Ελλήνων, υποδεικνύοντας παράλληλα ότι, σε κάποιο βαθμό, η μαζική έξοδος ξεκίνησε πριν από τη δημοσίευση των σοσιαλιστικών νόμων, επηρεασμένη περισσότερο από τα περιοριστικά μέτρα περί της εργασίας, της διαμονής και της εκπαίδευσης. Ίσως τα παρακάτω στοιχεία που εξέδωσε το Προξενείο της Αλεξάνδρειας πριν από την θέσπιση των σοσιαλιστικών μέτρων το 1961, μας δίνουν μια ένδειξη για αυτό το φαινόμενο.

¹²⁰⁵ Στο ίδιο.

¹²⁰⁶ Στο ίδιο.

¹²⁰⁷ Α.ΥΠ.ΕΞ/ ΚΥ/ 1961/21/15/2/2, Αριθ. Πρωτ. 785, παλινόστησις Ελλήνων ομογενών εξ Η.Α.Δ, Αλεξάνδρεια, 11.08.1961.

(Γράφημα 6)¹²⁰⁸

Την αισθητή αυτή αύξηση του ποσοστού έκδοσης διαβατηρίων, σχολίασε το προξενείο, τον Μάρτιο του 1961, τρεις μήνες πριν την έκδοση των *σοσιαλιστικών* νόμων, πιστεύοντας ότι «προβλέπεται με το συνεχώς αυξανόμενο ρυθμό αναχωρήσεων ότι κατά το τρέχον έτος η κίνηση των διαβατηρίων θέλει αυξηθεί έτι περαιτέρω».¹²⁰⁹ Γενικά, το ποσοστό των επαναπατρισθέντων που καταγράφηκε στην Αλεξάνδρεια το 1961 ήταν 88,2%, έναντι 87,4% στην περιφέρεια του Καΐρου.¹²¹⁰ Ένα ποσοστό που ενδέχεται να επέβαλλε μια νέα πραγματικότητα σε ένα άρθρο του «Ταχυδρόμου», που σε αντίθεση με την προσέγγισή της στα προηγούμενα χρόνια, άρχισε να διευρύνει τη συζήτηση για την οργάνωση του επαναπατρισμού και τη διευκόλυνση των διαδικασιών του. Χαρακτηριστικά είναι τα άρθρα που δημοσιεύθηκαν στην αλεξανδρινή εφημερίδα από τον Ιούλιο 1961.

Υπό τον τίτλο: «Ο ύπνος των κοινοτικών μας» στην καθημερινή στήλη «ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ», επιτέθηκε ο «Ταχυδρόμος» στις Επιτροπές της Παροικίας που σχηματίστηκαν για να εξετάσουν τα προβλήματα των Παροίκων. Σύμφωνα με το άρθρο, οι Επιτροπές αυτές δεν προσέφεραν σοβαρές βοήθειες για τους Παροίκους, ειδικά στο ζήτημα του επαναπατρισμού: «Οι κύριοι Κοινοτικοί Επίτροποι οφείλουν να γνωρίζουν καλύτερον παντός άλλου, ότι τώρα περισσότερο παρά ποτέ άλλοτε, αι εν λόγω Επιτροπαί οφείλουν να εργασθούν συστηματικά, πειθαρχημένα, οργανωμένα, δια να βοηθήσουν την Παροικίαν. Πλανάται πλάνην οικτράν το Προεδρείον της Κοινότητος, αν φαντάζεται ότι μόνος του ρόλος είναι να εκδίδη πιστοποιητικά διά τους γονείς των μαθητών που επαναπατρίζονται εις την Ελλάδα.

¹²⁰⁸ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1961/16/1/3/ 2, το Γενικό προξενείο Αλεξάνδρειας προς το ΥΠ.ΕΞ, 8. 03. 1961.

¹²⁰⁹ Στο ίδιο.

¹²¹⁰ Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π, σ. 338.

[...] Γνωρίζομεν, ότι πνεύμα μοιρολατρείας επικρατεί εις την αίθουσαν των συνεδριάσεων της Κοινοτικής Επιτροπής. [...] Αλλά η Κοινότης τι θα κάμη εμπρός εις την διαμορφουμένην αυτήν κατάστασιν ; Θα μείνη αμέτοχος; [...] Τα θέτομεν αυτά τα ερωτήματα ενώπιον της Κοινοτικής Επιτροπής, με την ελπίδα, ότι κάποτε επί τέλους θα αφυπνισθή και θα αποφασίση να παίξη τον ρόλον της μέσα εις την Παροικιακήν ζωήν».¹²¹¹

Δεν έχει παρατηρηθεί στην αλεξανδρινή εφημερίδα «Ταχυδρόμος», κατά την περίοδο της έρευνας (1949-1967), παρόμοια κριτική κατά των ηγετών της Παροικίας όπως αυτή που καταγράφεται στο προαναφερθέν άρθρο. Κριτική η οποία ανέδειξε τα προβλήματα της Παροικίας, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τον επαναπατρισμό, που φαινόταν να έχουν επιδεινωθεί, ακόμη και πριν από την έκδοση των νόμων περί εθνικοποίησης. Το παραπάνω άρθρο ακολούθησαν και άλλα δημοσιεύματα προς την κατεύθυνση του ζητήματος του επαναπατρισμού.¹²¹² Σημειώνουμε εδώ ότι η κοινή γνώμη της παροικίας, που προηγουμένως παρακολουθούσε το δημοσιογραφικό περιεχόμενο του «Ταχυδρόμου» σχετικά με την αποθάρρυνση της εξόδου και τις προσπάθειες καθυστέρησής της, βρέθηκε αντιμέτωπη με μια νέα τάση που όχι μόνο παρακινεί την διευκόλυνση και την υποστήριξη των διαδικασιών επαναπατρισμού, αλλά διαβάζει και μια επίθεση από την εφημερίδα στην παροικιακή ηγεσία.

Μάλιστα, εκτός της παροικιακής ηγεσίας, σημειώνεται επίσης ότι οι ελληνικές διπλωματικές αρχές στην Αίγυπτο «προσπάθησαν να συγκρατήσουν την έξοδο που άρχισε, με άρνηση και δημιουργία εμποδίων στον επαναπατρισμό».¹²¹³ Παρατηρείται σε αυτό το πλαίσιο ότι οι ελληνικές διπλωματικές αρχές στο Κάιρο συνέχισαν να υποστηρίζουν την τάση συνέχισης παραμονής τους στην Αίγυπτο. Σε διπλωματική επιστολή που εκδόθηκε στα τέλη του έτους 1961, ο Γενικός Πρόξενος της Αλεξάνδρειας, Βύρων Θεοδωρόπουλος, διέβλεπε την ανάγκη να στηρίξει το ελληνικό κράτος την παραμονή των Ελλήνων στην Αίγυπτο αντί να υποστηρίξει του επαναπατρισμό τους, αφού η μέριμνά τους στην Αίγυπτο θα είναι φθηνότερη από την παροχή αυτής την μέριμνας στην Ελλάδα, προσθέτοντας: «θα ευρεθώ εις την ανάγκην να ζητήσω την οικονομικήν ενίσχυσιν του Κέντρου δια την αντιμετώπισιν των κοινωνικών αυτών προβλημάτων. [...] Στοιχίζει πολύ ολιγώτερον να

¹²¹¹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 22. 07. 1961, σ. 2.

¹²¹² Ενδεικτικά βλ., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 29. 07.1960, σ. 2· Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 30.07.1961, σ.1· Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 22.11.1961, σ.1

¹²¹³ Ντίνος Κουτσούμης (1992). *Πως και Γιατί Διαλύθηκε η Ελληνική Παροικία της Αιγύπτου*, ο.π., σ. 17.

περιθάλλωμεν ένα άπορο ενταύθα παρά να τον έχωμεν προς περίθαλψιν εν Ελλάδι». ¹²¹⁴

Στο ίδιο πλαίσιο, ο Γενικός Πρόξενος του Καΐρου Ι. Δ. Γιαννακάκης, κατάθεσε πρόταση στο ΥΠ.ΕΞ, με στόχο να στηρίξει τους Αιγυπτιώτες οι οποίοι είναι πιθανόν να επαναπατρισθούν, παρέχοντάς τους οικονομική αρωγή, με σκοπό να τους ενθαρρύνουν να παραμείνουν στην Αίγυπτο. Ο Πρόξενος πρόσθεσε: «Η λήψις μιας τοιαύτης αποφάσεως είναι βέβαιον ότι θα ζημειώση το ελληνικόν δημόσιον. – Αλλ' η ζημία αυτή θα είναι οπωσδήποτε μικροτέρα της ζημίας ήτις θα προκύψη εάν οι επαναπατριζόμενοι δεν διαθέτουν ποσόν δια την θεραπείαν των πρώτων αυτών αναγκών». ¹²¹⁵

Οι εν λόγω διπλωματικές επιστολές αντιπροσώπευαν σε σημαντικό βαθμό τόσο την άποψη των διπλωματικών αρχών όσο και των ηγετών της Παροικίας για την κρίση. Αξιοσημείωτη παρατήρηση συνιστά ότι οι επιστολές αυτές εμφανίστηκαν περίπου 5 μήνες μετά τα μέτρα της εθνικοποίησης. Τα μέτρα που πάρθηκαν δυσχέραναν την θέση των Ελλήνων στην Αίγυπτο, με αποτέλεσμα να οδηγηθούν στην απόφαση να εγκαταλείψουν την Αίγυπτο, καθώς υπήρχε έλλειψη υποστήριξης για τη παραμονή τους. Η υποστήριξη της παραμονής αντί της υποστήριξης των επαναπατρισθέντων, δεν θεωρήθηκε ως κατάλληλη λύση από την άποψη της Αιγυπτιακής Αριστεράς. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Θεμιστοκλή Ματσάκη, Αιγυπτιακή φαρμακοποιού που ήταν αυτόπτης μάρτυρας των εσωτερικών συνθηκών μέσα στην Παροικία, εκπονώντας μια μελέτη από το Κάιρο την οποία δημοσίευσε το 1961, μελετώντας τις δυσκολίες των Παροίκων πριν και κατά το εν λόγω έτος, προτείνοντας ως βασική λύση για τα προβλήματα της Παροικίας κατά αυτή τη περίοδο: «Υπάρχουν δυο μονάχα τρόποι: ο ένας είναι να αποκτήσωμε την αραβικήν ιθαγένεια [...]. Ο άλλος είναι να ακολουθήσωμε τον δρόμο του επαναπατρισμού και να βρούμε την ισοτιμία μας ανάμεσα στον ελληνικό λαό. Άλλη λύσις πέρα απ' αυτές τις δυο δεν υπάρχει». ¹²¹⁶

¹²¹⁴ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1961/21/15/2/2, Αριθ. Πρωτ. 1075, Παροικιακά φιλανθρωπικά οργανώσεις, ο Γενικός Πρόξενος προς το ΥΠ.ΕΞ και την Πρεσβεία, Αλεξάνδρεια, 2 .11. 1961.

¹²¹⁵ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1963/44/5/2/1/2, αριθ. Ε.Π 553 και 544 Κάιρο, Θέμα: Προβλήματα των διαφόρων επαγγελματικών τάξεων της ομογενείας Καΐρου και διαγραφόμενοι προοπτικά, Εμπιστευτικών, Ι. Δ. Γιαννακάκης προς την πρεσβεία και το ΥΠΕΞ, Κάιρο, 18. 12. 1961. Επίσης και βλ., Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1963/44/5/2/1/2, Θέμα: Προβλήματα των διαφόρων επαγγελματικών τάξεων της ομογενείας Καΐρου και διαγραφόμενοι προοπτικά, Εμπιστευτικών, Ι. Δ. Γιαννακάκης προς πρεσβεία και το ΥΠΕΞ, Κάιρο, 4. 12. 1961.

¹²¹⁶ Θεμιστοκλή Ματσάκης (1961). *Το Δίλημμα του Αιγυπτιακού Ελληνισμού*, ο.π, σ. 17.

Εν τω μεταξύ, σημειώνουμε το ενδιαφέρον της καϊρινής εφημερίδα «Πάροικος», να μεταφέρει στην αιγυπτιώτικη κοινή γνώμη ότι «υπάρχουν τόσες δυσκολίες να υφίσταται και ανάγκη της υλικής ενισχύσεως εκείνων που επαναπατριζονται». ¹²¹⁷ Ο αιγυπτιώτικος Τύπος, έτσι, άρχισε να ενδιαφέρεται για την κρίση που αντιμετωπίζουν οι παλιννοστούντες, ταυτόχρονα με την δημοσιογραφική κάλυψη σχετικά με την ανάγκη διευκόλυνσης των διαδικασιών για όσους επιθυμούν να επαναπατρισθούν. Από την άλλη πλευρά, ωστόσο, ο αιγυπτιακός Τύπος συνέχισε να επικεντρώνεται, με πλάγιο τρόπο, στην υπόθεση ότι η τάση επαναπατρισμού δεν ήταν η σωστή απόφαση. Το 1961 σημειώνεται ότι η δημοσιογραφική γραμμή της *al Ahram*, συνέχισε να βασιζόταν στο να καλεί τους Αιγυπτίους να παραμείνουν στην Αίγυπτο και να μην φύγουν: «Αυτή είναι η πατρίδα σας, δεν χρειάζεται να φύγετε». ¹²¹⁸ Ωστόσο, κατά το πρώτο μισό του 1962 παρατηρείται ότι τα κύματα αναχώρησης και ειδικά του επαναπατρισμού έφτασαν στο αποκορύφωμά τους. Μεταξύ Ιανουαρίου – Ιουλίου του 1962, δήλωσαν 2.716 Έλληνες στα προξενεία του Καΐρου και της Αλεξάνδρειας την οριστική τους αναχώρηση από την Αίγυπτο, σε σύγκριση με τους 1.997 που αναχώρησαν οριστικά το δεύτερο μισό του 1961. Ένα ενδιαφέρον σημείο εδώ είναι ότι το ποσοστό των Αιγυπτιωτών που αναχώρησαν το πρώτο μισό του 1962 από το Κάιρο σε σύγκριση με την Αλεξάνδρεια ήταν μεγαλύτερο. Στην Αλεξάνδρεια, το ποσοστό των αναχωρούντων αυξήθηκε κατά 9% περίπου σε σύγκριση με το δεύτερο μισό του 1961, ενώ στο Κάιρο το ποσοστό αυξήθηκε κατά 31,1%. ¹²¹⁹

Κατά το 1962, ο αιγυπτιακός Τύπος μέσω Αιγυπτίων ανταποκριτών ήρθε στην Ελλάδα για να καλύψει από κοντά τις συνθήκες των παλιννοστούντων. Το περιοδικό *Akher Sa'a* δημοσίευσε ρεπορτάζ για την επίσκεψη του πρώην αρχισυντάκτη του περιοδικού στην Ελλάδα. Τα άρθρα του *Ahmed al Sawy* είχαν ως θέμα την ανάδειξη των ιστοριών των Αιγυπτιωτών που επαναπατρίστηκαν από την Αίγυπτο. Ιστορίες που έδειχναν σε κάποιο βαθμό ότι η απόφαση για τον επαναπατρισμό ήταν λανθασμένη και ότι «η κόλαση της Αιγύπτου» είναι καλύτερη από τον «παράδεισο της Ελλάδας», σύμφωνα με την περιγραφή του Αιγύπτιου δημοσιογράφου. Ο *Ahmed al Sawy* μετέφερε σε παρένθεση τα λόγια ενός μετρ που εργαζόταν σε ένα «διάσημο ξενοδοχείο» στην Αθήνα. Ο Αιγυπτιώτης μετρ ονομάζεται «Μήτσος» που γεννήθηκε στην *Tanṭa* στο Δέλτα του Νείλου, ενώ πρόσφατα επέστρεψε οριστικά στην Ελλάδα.

¹²¹⁷ Πάροικος, Κάιρο, 3.12.1960, σ. 1, 3. Επίσης και βλ., Πάροικος, Κάιρο, 4. 04. 1960, σ. 1, 4.

¹²¹⁸ *Al Ahram*, 21. 01. 1961, σ. 1.

¹²¹⁹ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1964/49/4/1, *Αποδημική κίνηση*, η προξενεία Καΐρου προς την πρεσβεία, 9. 07. 1964. Και βλ., Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 335, 338.

Λέει ο Μήτσος στον Αιγύπτιο δημοσιογράφο: «Εδώ κερδίζω πέντε φορές απ' ό, τι κέρδιζα όταν ήμουν στο Κάιρο, εν τούτοις η διάθεσή μου είναι τσακισμένη. Γεννήθηκα στην Τάντα, η ψυχή και η καρδιά μου την άφησαν εκεί στην Αίγυπτο. Είμαι Αιγύπτιος πριν γίνω Έλληνας. Εκεί είναι η πατρίδα μου».¹²²⁰ Ο Αιγύπτιος δημοσιογράφος *Ahmed al Sawy* σχολίασε τα λόγια του «Μήτσου» γράφοντας: «Η ελληνική παροικία της Αιγύπτου είναι η καλύτερη και σημαντική ξένη παροικία που πέρασε από την χώρα μας. Οι Έλληνες είναι οι αδελφοί μας, αλλά οι οικογένειες τους ή άλλες συνθήκες τους υπαγορεύουν την επιστροφή στην Ελλάδα».¹²²¹

Στην ίδια γραμμή, η εφημερίδα *al Akhbar* δημοσίευσε, 6 μήνες μετά την έκδοση των σοσιαλιστικών μέτρων, επιστολές από όσους Αιγυπτιώτες Έλληνες αποφάσισαν να παραμείνουν στην Αίγυπτο. Σύμφωνα με την εφημερίδα, έλαβε επιστολή από μια Αιγυπτιώτισσα που ονομάζεται «Βασιλική Νικολάου Παπαγεωργίου», ιδιοκτήτρια καταστήματος *Pavion San Seuss* στη Γκίζα, στα νότια του Καΐρου. Η Βασιλική Παπαγεωργίου, σύμφωνα με την αιγυπτιακή εφημερίδα, ζήτησε να δημοσιευτεί η επιστολή της υπέρ της Αιγύπτου και κατά της προπαγάνδας του ξένου Τύπου που προωθεί ότι η αιγυπτιακή κυβέρνηση διώχνει τους αλλοδαπούς από την χώρα. Η Βασιλική Παπαγεωργίου γράφει: «Εμείς οι Έλληνες γεννηθήκαμε, μεγαλώσαμε και μορφωθήκαμε εδώ, οπότε θεωρούμε την Αίγυπτο πατρίδα μας. Δεν θα φύγουμε από τη χώρα μας και κανείς δεν μας αναγκάζει να το κάνουμε. Συνεχίζουμε να ζούμε στην πατρίδα μας, στην οποία νιώθουμε αδελφοσύνη και φιλία με τον αιγυπτιακό λαό».¹²²²

Εν τω μεταξύ, παρατηρείται ένα άλλο δημοσίευμα που βρίσκουμε εξέχον στο περιοδικό *Rosa al youssef*, η οποία αφιέρωσε ένα άρθρο για την ελληνική Παροικία στην Αίγυπτο σχολιάζοντας την αύξηση του ρυθμού εξόδου των Αιγυπτιωτών Ελλήνων από την χώρα. Ο Αιγύπτιος δημοσιογράφος *Mahmoud Zehny* έγραψε στο άρθρο του ότι ορισμένες εφημερίδες στην Αθήνα εκμεταλλεύονται τους επαναπατριζόμενους στην Ελλάδα για να προωθήσουν φήμες σχετικά με την εκδίωξη των Ελλήνων από την Αίγυπτο, προσθέτοντας: «Κάποιες από την ελληνική αντιπολίτευση οργάνωσαν μια συστηματική προπαγάνδα σε μερικές εφημερίδες εναντίον της Αιγύπτου προωθώντας ότι διώχνουμε τους Έλληνες. Πώς συμβαίνει αυτό!. Αργότερα έγινε σαφές ότι το Ισραήλ βρισκόταν πίσω από αυτή την προπαγάνδα, καθώς εκμεταλλεύτηκε την έκδοση σοσιαλιστικών νόμων και την

¹²²⁰ Akher Sa'a, 3. 01. 1962, σ. 48.

¹²²¹ Στο ίδιο.

¹²²² Al Akhbar, Κάιρο, 7. 01. 1962, σ. 8.

εθνικοποίηση ορισμένων περιουσιών για τους Αιγυπτιώτες και πίεσε την ελληνική κυβέρνηση μέσω του Τύπου να αναγνωρίσει το Ισραήλ ως κράτος. [...] Ορισμένες ελληνικές εφημερίδες επιτίθενται τώρα στον Υπουργό Εξωτερικών Αβέρωφ επειδή διέψευσε τις φήμες για εκδίωξη των Ελλήνων από την Αίγυπτο και τόνισε την ισχυρή σχέση της Αιγύπτου με τη χώρα του. [...] Τώρα κλείνουμε τον δρόμο απέναντι στο Ισραήλ, καθώς η Αίγυπτος έχει αρχίσει να πληρώνει αποζημιώσεις στους Έλληνες για όλη την εθνικοποιημένη περιουσία».¹²²³

Το αιγυπτιακό περιοδικό *Rosa al Youssef* θεωρεί ότι οι φήμες για εκδίωξη, καθώς και η τάση ξένων κοινοτήτων να εγκαταλείψουν την Αίγυπτο αυτή την περίοδο, είναι αδικαιολόγητες. Αναφέροντας ότι οι Έλληνες εξακολουθούν να ζουν στην Αίγυπτο ελεύθερα, ακόμη και όσοι θέλουν να φύγουν, φεύγουν χωρίς εμπόδια, ενώ η αιγυπτιακή κυβέρνηση διευκολύνει τις διαδικασίες της διαμονής όσων επιθυμούν να μείνουν.¹²²⁴ Γενικά, η κατηγορία ότι μη αιγυπτιακές εφημερίδες προωθούν «φήμες» για εκδίωξη των αλλοδαπών από την Αίγυπτο, αναφέρθηκε επίσης τον ίδιο μήνα, Ιανουάριος του 1962, σε άλλο άρθρο του *Mohamed Hassanein Heikal*, αρχισυντάκτη της εφημερίδας *al Ahram*. Στο άρθρο του, ο *Heikal* επέκρινε τη δημοσίευση από ξένα πρακτορεία Τύπου άρθρων γνώμης που προωθούν «φήμες» για εκδίωξη των αλλοδαπών από την Αίγυπτο. Σημειώνοντας ότι η αιγυπτιακή κυβέρνηση δεν είχε εκδώσει ποτέ καμία απόφαση για απέλαση οποιουδήποτε αλλοδαπού από την Αίγυπτο, παρά μόνο μία φορά μετά τον πόλεμο του Σουέζ το 1956, ενώ ο κατάλογος των απελαθέντων περιελάμβανε μόνο πολίτες «εχθρικών χωρών» που πολέμησαν την Αίγυπτο. Ο *Heikal* συνέχισε, λέγοντας ότι αυτές οι ξένες εφημερίδες δεν απαρτιμούσαν ούτε ένα αποδεικτικό στοιχείο για την εκδίωξη αλλοδαπών. Αντίθετα, συνεχίζει, δεν ανέφεραν ότι όσοι αποφάσισαν να φύγουν από την Αίγυπτο είχαν αποφασίσει να το κάνουν με δική τους βούληση μετά τους νόμους της αιγυπτιοποίησης και εθνικοποίησης της εθνικής οικονομίας, αφού διαπίστωσαν ότι δεν είχαν πλέον οικονομικό μέλλον στη χώρα.¹²²⁵

Σε αυτό το άρθρο, ο *Heikal* αναφέρθηκε σε μια συνομιλία που είχε κάνει με έναν «ξένο πρεσβευτή» και τον *Philip Koenig*, τον αρχισυντάκτη του αμερικανικού περιοδικού *Foreign Affairs*. Ο ξένος πρέσβης, το όνομα του οποίου δεν αναφέρθηκε

¹²²³ *Rosa al Youssef*, 29. 01. 1962, σ. 26.

¹²²⁴ Στο ίδιο.

¹²²⁵ *Al Ahram*, 21. 01. 1962, σ. 1. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι ο *Heikal* ασχολήθηκε με το ίδιο θέμα σε άλλα δυο δημοσιεύματα μετά την έκδοση των σοσιαλιστικών νόμων. Βλ., *Al Ahram*, 6, 7. 11. 1961.

στο άρθρο, ρώτησε τον *Heikal*: «Γιατί οι Αιγύπτιοι άρχισαν να φοβούνται να μουν σε ξένες πρεσβείες ή να παρευρεθούν σε τελετές σε αυτές;». Ενώ ο *Koenig* έκανε μια ερώτηση στον *Heikal*: «Υπάρχει ένα νέο φαινόμενο στην Αίγυπτο που είναι η ξενοφοβία; Βλέπεις αυτό τον φόβο από τους ξένους προς το συμφέρον της χώρας σας;». Ο *Heikal* απάντησε στις ερωτήσεις αναφέροντας ότι δεν υπάρχει φόβος με την απόλυτη του έννοια, αλλά η χώρα, μετά την επανάσταση κατά της *φεουδαρχίας* και του ξένου *καπιταλισμού*, ώθησε την αιγυπτιακή κοινωνία να επανεξετάσει τις ιδεολογίες της απέναντι στο ξένο στοιχείο που, πριν από την επανάσταση, έλεγχε την οικονομική και την κοινωνική ζωή. Ο αρχισυντάκτης της εφημερίδας *al Ahram* εξήγησε αυτό που πιστεύει ότι είναι η άποψη του αιγυπτιακού λαού: «Δεν νομίζω ότι υπάρχει φόβος από τους αλλοδαπούς γενικά, και αν επισκεφτείτε τώρα πανεπιστήμια, εργοστάσια, εταιρείες, κλαμπ, δημόσια καταστήματα, θα βρείτε χιλιάδες αλλοδαπούς που δουλεύουν με χιλιάδες Αιγυπτίους. Πού είναι τότε ο φόβος; Ανοίγουμε τις καρδιές μας και τα σπίτια μας στους αλλοδαπούς και αναγνωρίζουμε τον ιστορικό τους ρόλο στην Αίγυπτο. [...] Κανένας από τους αλλοδαπούς δεν έφυγε υποχρεωτικά από την Αίγυπτο. Η αιγυπτιακή κοινωνία έχει αλλάξει και οι Αιγύπτιοι έχουν γίνει ίσοι με τους αλλοδαπούς. Αν κάποιοι ξένοι φοβούνται για το μέλλον τους στην Αίγυπτο, αυτό είναι δικαιολογημένο. Η αιγυπτιακή κοινωνία έχει *αφουπνίσει*».¹²²⁶

Από τα προηγούμενα συμπεραίνουμε πως γίνεται πιο αισθητό το δημοσιογραφικό περιεχόμενο που ασχολείται με την διευκόλυνση των διαδικασιών επαναπατρισμού στον αιγυπτιώτικο Τύπο, συγκριτικά με τα προηγούμενα χρόνια. Από την άλλη πλευρά διαπιστώνουμε ότι ο αιγυπτιακός Τύπος αρχίζει και δημοσιεύει ένα δημοσιογραφικό περιεχόμενο, με τον οποίο αναγνωρίζει την ύπαρξη μαζικής αποχώρησης των αλλοδαπών, σε σχέση με την κάλυψη του ίδιου ζητήματος κατά το 1961 και πριν. Ταυτόχρονα όμως, ο αιγυπτιακός Τύπος επέκρινε τα όσα αναφέρθηκαν περί κύματος εκδίωξης των αλλοδαπών και όχι για προαιρετική έξοδο. Ο αιγυπτιακός Τύπος για να τεκμηριώσει στην κοινή γνώμη την θέση του προέβαλε το επιχείρημα πως χιλιάδες αλλοεθνές εξακολουθούν να ζουν στην Αίγυπτο χωρίς εμπόδια.

Με άπλα λόγια, οι λόγοι που προέβαλε ο αιγυπτιακός Τύπος στον Αιγύπτιο αναγνώστη για να δικαιολογήσει αυτό το κύμα, βασίστηκαν και περιστράφηκαν σε δύο κατευθύνσεις:

¹²²⁶ Al Ahram, 21. 01. 1962, σ. 1.

- Ο πρώτος λόγος είναι ότι η έξοδος των ξένων από την Αίγυπτο είναι μια αντίδραση στην *αφύπνιση* της αιγυπτιακής κοινωνίας, στην ανάπτυξή της στη εκπαίδευση και στην ανεξαρτησία της χώρας από το ξένο στοιχείο. Αυτή η τάση προωθήθηκε από την εφημερίδα *al Ahram*, η οποία εξέφραζε στην πραγματικότητα την άποψη του αιγυπτιακού κράτους.
- Ο δεύτερος λόγος επικαλούνταν ότι η έξοδος των αλλοδαπών από την Αίγυπτο οφείλεται σε καθαρά οικονομικούς λόγους, καθώς οι ξένοι αναζητούν ένα καλύτερο μέλλον για τα παιδιά τους σε άλλη χώρα που τους εγγυάται προνόμια στην εργασία και τη διαμονή. Αυτή η τάση προωθήθηκε από το περιοδικό *Rosa al Yousef, Akher Sa'a* και την εφημερίδα *al Akhbar*.

Από την άλλη, δεν παρατηρήσαμε στον αιγυπτιακό Τύπο οποιαδήποτε αναφορά στον όρο εκδίωξη ή εξαναγκασμό των Ελλήνων να εγκαταλείψουν την Αίγυπτο. Μόνο αυτό που παρατηρείται ήταν σε άρθρα όπου ο όρος αυτός τέθηκε με τη μορφή ερώτησης: «θα μας διώχουν; [...] Δεν μας θέλουν;».¹²²⁷ Ενώ ο όρος που χρησιμοποιήθηκε για αυτό το κύμα ήταν συχνά: έξοδος, αναχώρηση ή αποχώρηση.

Εν τω μεταξύ, ο αιγυπτιακός Τύπος συνέχισε να αναδεικνύει την εσωτερική κρίση στην Παροικία καθώς και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι επαναπατρισθέντες κατά το 1962. Στο πρωτοσέλιδο του «Ταχυδρόμου» δημοσιεύθηκε ένα άρθρο του «Τάσου Παλαιολόγου» υπό τον τίτλο «πόσοι Έλληνες αποτελούν σήμερα την εδώ Παροικία; Διά να γνωρίζωμε πού βαδίζομεν». Ο αρθρογράφος ανέφερε ότι από την δημιουργία της Η.Α.Δ., δηλαδή του 1958, «αι συνθήκαι κατά γενικόν κανόνα μετεβλήθησαν και η παροικιακή μας ηγεσία έπαυσε να αποτελή οντότητα, ικανή να επιλαμβάνεται και να επιλύη προβλήματα».¹²²⁸

Αλλά αυτό που είναι αξιοσημείωτο εδώ είναι ότι ο «Ταχυδρόμος» σχολίασε το δημοσίευμα λέγοντας: «Με τον αγαπητόν κ. Τάσον Παλαιολόγον διαφωνούμε εις ότι αφορά τον ρόλον της ηγεσίας μας. Δεν θέτομεν βέβαια εν αμφιβολία την καλήν πίστιν των αποτελούντων αυτήν. Όχι, φρονούμεν, όμως, όπως πλειστάκις το ετονίσαμεν, ότι πολλά θα είχαν προληφθεί και αρκετά θα είχαν επιτευχθεί, εάν αυτή, ΕΝ ΤΩ ΣΥΝΟΛΩ ΤΗΣ, έδειχνε την απαιτουμένην αποφασιστικότητα, σταθερότητα και φαντασίαν. Αυτά δεν αφορούν μόνον τους σήμερα αποτελούντας την ηγεσίαν. Ανάγονται τόσον εις το παρελθόν, απώτερον και μη, όσον και εις το παρόν. Διότι, θα πρέπη να το ομολογήσωμεν, σειρά, μακρά σειρά σφαλμάτων, συνέτεινε τα μέγιστα

¹²²⁷ Σχετικά βλ., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 17. 08. 1957, σ. 1.

¹²²⁸ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 28. 09. 1962, σ. 1, 3.

εις την επιδείνωσιν. Δεν ομιλώμεν διά πράγματα μη δυνάμενα να είχαν προβλεφθή. Αλλά δι' άλλα, των οποίων η ύπαρξις ή η επέλευσις ήσαν φωτός φαινότεραι». ¹²²⁹

Το παραπάνω σχόλιο του «Ταχυδρόμου» σχετίζεται με τις εσωτερικές υποθέσεις της Παροικίας. Όσον αφορά τις κρίσεις των παλινοστούντων, η αλεξανδρινή εφημερίδα τους σχολίασε σε άλλο δημοσίευμα με σαφή κριτική: κρίσεις που απαιτούσαν από την Παροικία, σύμφωνα με την εφημερίδα, «νέους προσανατολισμούς και νέα καταστάσεις νέα μέτρα». ¹²³⁰ Ένα εξέχον δημοσίευμα που αναδεικνύει ελεύθερα τις κρίσεις των επαναπατρισθέντων το βρίσκουμε στο άρθρο του Ντίνου Κουτσούμη στο πρωτοσέλιδο του «Ταχυδρόμου». Υπό τον τίτλο «ομογενείς αποκλείονται» έγραψε ότι η παρακάτω *ειδοποίηση* δημοσιεύθηκε σε μια αθηναϊκή εφημερίδα:

«Γραφείο Ταξιδίων ζητεί σοβαράν και ευπαρουσίαστον Δεσποινίδα γνωρίζουσαν απταιστώσ Αγγλικήν και κάπως Γαλλικήν αλληλογραφίαν. **Ομογενείς εξ Αιγύπτου αποκλείονται.** Τηλ [...]». ¹²³¹

Η φράση «ομογενείς εξ Αιγύπτου αποκλείονται», σύμφωνα με τον Κουτσούμη, εκφράζει την πραγματικότητα της κρίσης των επαναπατρισθέντων. Προσθέτοντας: «Αυτή η τελευταία φράσις [...] ομολογούμε ότι μας εξένισε. Μέχρι τώρα δεν μπορούσαμε να φαντασθούμε ποτέ ότι η ιδιότητα του *ομογενούς εξ Αιγύπτου*, θα ήταν δυνατό να αποτελέση εμπόδιο για να καταλάβη ένας Αιγυπτιώτης μία θέσι στην μητέρα Ελλάδα. [...] Σ' αυτόν λοιπόν τον αγώνα του επαναπατριζομένου, η μικρή αυτή αγγελία αποτελεί ένα σύννεφο. [...] Εκείνο το οποίο έχει σημασία είναι η εκδήλωσις, είναι η αρχή που γίνεται. [...] Ομογενείς εξ Αιγύπτου αποκλείονται. Νέγροι δηλαδή αποκλείονται». ¹²³²

Επί της ουσίας, το δημοσιογραφικό περιεχόμενο που δημοσιεύθηκε στον αιγυπτιώτικο Τύπο του 1962, μας καταγράφει το βάθος της κρίσης των παλινοστούντων. Αφού ο αριθμός τους Αιγυπτιώτες παλινοστούντες εντός της Ελλάδας έχει αυξηθεί σημαντικά κατά αυτό το έτος. Μιας και τον ίδιο μήνα που δημοσιεύτηκε η προηγούμενη αγγελία της εργασίας, ο αιγυπτιώτικος Τύπος ανέδειξε και επίσημη ανακοίνωση που αναφέρει τον αριθμό των παλινοστούντων, που ανέρχεται ήδη σε 40 χιλιάδες. ¹²³³ Ο Αιγυπτιώτης δημοσιογράφος Ντίνος Κουτσούμης

¹²²⁹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 28. 09.1962, σ. 1, 3.

¹²³⁰ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 31. 07.1962, σ. 2.

¹²³¹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 23. 09.1962, σ. 1.

¹²³² Στο ίδιο.

¹²³³ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 14. 09. 1962, σ. 1.

περιγράφει τη σκηνή των παλιννοστούντων αυτή την περίοδο: «άρχισαν να φεύγουν φτωχοί, εργατικοί βιοπαλαιστές, χωρίς κρατική προστασία μέσα στο χειμώνα, σκηνές που θύμιζαν άλλες θλιβερές εποχές της Ιστορίας μας. Το κράτος μας δεν φαινόταν πουθενά».¹²³⁴

Γενικά, από τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία για τον αριθμό των Ελλήνων που έφυγαν από την Αίγυπτο το 1962, γίνεται αντιληπτό ότι η κορύφωση της αποχώρησης επιτελέστηκε κατά το πρώτο μισό, ενώ το κύμα εξόδου άρχισε να εξομαλύνεται κατά το δεύτερο μισό του εν λόγω έτους. Στη προξενική περιφέρεια Αλεξάνδρειας, κατά το δεύτερο μισό του εν λόγω έτους, 1962, καταγράφηκε μείωση του ποσοστού αναχωρούντων κατά 49% περίπου σε σύγκριση με το πρώτο μισό του 1962. Στην προξενική περιφέρεια του Καΐρου, κατά το δεύτερο μισό του εν λόγω έτους, καταγράφηκε μείωση του ποσοστού αναχωρούντων κατά περίπου 9% σε σύγκριση με το πρώτο μισό του έτους.¹²³⁵

Η έκρηξη του αριθμού των επαναπατρισθέντων και των αναχωρούντων γενικά από το 1960 και η επακόλουθη σημαντική μείωση του κατά το δεύτερο μισό του 1962, μπορεί να υποδηλώνει ότι ο αριθμός αυτός έχει συσχετιστεί με μια συγκεκριμένη παροικιακή τάξη. Στην οποία είχε αναφερθεί στην εφημερίδα «Πάροικος» ότι υπάρχει μια τάξη στην παροικία που είχε ετοιμάσει τις βαλίτσες της για να φύγει από το 1954, αλλά περίμενε τις όποιες διαδικασίες να την ωθήσουν να φύγει: «Αργά ή γρήγορα θα φύγωμεν».¹²³⁶

Από το έτος 1963 αισθάνθηκε μείωση του αριθμού των Αιγυπτιωτών αναχωρούντων, που θεωρείται ότι οφείλεται στο γεγονός ότι μετά την ταχεία αποχώρηση των θιγόμενων από τους νόμους του 1960 και τους σοσιαλιστικούς νόμους του 1961, εμφανίστηκε μια άλλη τάξη / κοινωνική κατηγορία που σχετίζεται με αυτούς που περιμένουν να βελτιωθούν οι συνθήκες ή που βλέπουν ότι ο επαναπατρισμός ή η μετανάστευση δεν είναι λύση. Αυτή η τάξη / η κοινωνική κατηγορία μπορεί να είχε επηρεαστεί από τις επίσημες δηλώσεις της αιγυπτιακής κυβέρνησης υπέρ των Αιγυπτιωτών.¹²³⁷ Όπου, παρά την εθνικοποίηση των περιουσιών ορισμένων Ελλήνων και μέρους των περιουσιών των ελληνικών

¹²³⁴ Ντίνος Κουτσούμης (1992). *Πως και γιατί Διαλύθηκε η Ελληνική Παροικία*, ο.π, σ. 17.

¹²³⁵ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1964/ 49/4/1, *Αποδημική κίνηση*, η προξενεία Καΐρου προς την πρεσβεία, 9. 07. 1964. Και βλ., Άγγελος Νταλαχάνης (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία*, ο.π., σ. 335, 338.

¹²³⁶ Πάροικος, Κάρο, 5. 05. 1954, σ. 1.

¹²³⁷ Σχετικά με όσους Έλληνες έμειναν στην Αίγυπτο μετά τα σοσιαλιστικά μέτρα, βλ., Eftychia Mylona (November 2018), «A Presence without a Narrative: The Greeks in Egypt, 1961-1976 », *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée*, (REMMM), 144, 175-190.

κοινοτήτων, ο Αιγύπτιος υπουργός Εσωτερικών και Αντιπρόεδρος της Δημοκρατίας, *Zakria Mohy al Din*, δεν άφησε καμία ευκαιρία να τονίσει κατά καιρούς τη φιλία και την εκτίμηση της χώρας του για τους Έλληνες της Αιγύπτου: «Ήθελα να υπογραμμίσω ότι οι σχέσεις μας δεν είναι δυνατόν να τις επηρεάσουν ή να αλλάξουν τον ρυθμό τους ορισμένα ζητήματα και ορισμένες δυσκολίες τις οποίες συναντούν μέλη της ελληνικής Παροικίας. [...] Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτές οι δυσκολίες δεν ετέθησαν ειδικώς για τους Αιγυπτίους, αλλά ήταν φυσική συνέπεια και αποτέλεσμα των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων των τελευταίων ετών, που είχαν σκοπό εξεύρεση και δημιουργία καταλλήλων ευκαιριών για την εξύψωση του βιοτικού επιπέδου απάντων των κατοίκων Αιγυπτίων και ξένων.[...] Τα μέλη της ελληνικής Παροικίας ζουν ανάμεσά μας ως συμπατριώτες».¹²³⁸ Ο αιγυπτιακός Τύπος δεν άφησε επίσης ευκαιρία να αναδείξει την «κυβερνητική υποστήριξη» για την παραμονή των Ελλήνων στην Αίγυπτο.¹²³⁹

Εκτός από τις επίσημες αιγυπτιακές δηλώσεις υπέρ των Αιγυπτιωτών, η μείωση του αριθμού των αναχωρούντων μπορεί να οφείλεται και στην πολιτική της αισιοδοξίας της ελληνικής κυβέρνησης, μέσα στην οποία σκόπευε να επιβραδύνει όσο το δυνατόν περισσότερο τον ρυθμό επαναπατρισμού των Αιγυπτιωτών. Γεγονός που επιβεβαιώνεται από τον Έλληνα υπουργό Εξωτερικών τότε Ευ. Αβέρωφ, ο οποίος σε ομιλία του στην ελληνική Βουλή την επόμενη χρονιά, δηλαδή το 1963, επιβεβαίωσε: «Φέρομεν ευθύνας διότι κατεχόμενοι από υπερβολική αισιοδοξία παρεσύραμεν τους ιδικούς μας και παρέμειναν εν Αιγύπτω».¹²⁴⁰

Ούτως ή άλλως, ο αιγυπτιακός Τύπος συνέχισε να αναδεικνύει την προσφυγική κρίση των επαναπατρισθέντων Αιγυπτιωτών, της οποίας η πραγματική κλίμακα έγινε έκδηλη στην Ελλάδα το 1963, όπου ανακοινώθηκε ότι: «Κατ' εξηκριβωμένης πληροφορίας, οι μέχρι της 15^{ης} Απριλίου [1963] επαναπατρισθέντες Έλληνες της Αιγύπτου, ανέρχονται εις 56.000».¹²⁴¹ Η αιγυπτιακή εφημερίδα σχολίασε αυτά τα στατιστικά στοιχεία διατυπώνοντας την σημασία της απογραφής μέσα στην Παροικία: «Πόσοι Έλληνες διαβιούν εις την Αίγυπτον, δεν είναι δυνατόν να δοθή απάντησις, δεδομένου ότι δεν υπάρχουν προς τούτο εξακριβωμένα στοιχεία».¹²⁴²

¹²³⁸ Al Ahram, 7. 10. 1962, σ. 1, 3.

¹²³⁹ Στο ίδιο. Και βλ., Al Akhbar, 7. 10. 1962, σ. 1.

¹²⁴⁰ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 12. 05. 1963, σ. 1.

¹²⁴¹ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 7. 05. 1963, σ. 1.

¹²⁴² Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 7. 05. 1963, σ. 1. Σχετικά με τα δημοσιεύματα του «Ταχυδρόμου», για την αναγκαιότητα της απογραφής, βλ., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 5. 12. 1962, σ. 2. Επίσης και

Με τον συνεχιζόμενο ρυθμό εξόδου των αλλοδαπών από την Αίγυπτο, η εφημερίδα *al Ahram* δημοσίευσε το 1963 ένα ολοσέλιδο ρεπορτάζ υπό τον τίτλο: «Ποιοι είναι οι αλλοδαποί που εγκαταλείπουν την Αίγυπτο για να ξεκινήσουν μια νέα ζωή στη χώρα τους». Ο *Sami Desouky*, ο συντάκτης του ρεπορτάζ, συνάντησε 6 ξένες οικογένειες κατά την αναχώρησή τους από το λιμάνι της Αλεξάνδρειας, μεταξύ των οποίων και 4 ελληνικές οικογένειες. Αξιοσημείωτο σε αυτό το ρεπορτάζ είναι ότι η εφημερίδα ανέδειξε τις δηλώσεις των οικογενειάρχων αυτών και το γεγονός ότι αποφάσισαν να παραιτηθούν από τις δουλειές τους και να επαναπατρισθούν στην Ελλάδα για να αναζητήσουν δουλειά μετά την αποχώρηση πολλών φίλων και συγγενών τους από την Αίγυπτο. Αφού μίλησε με αυτές τις οικογένειες, ο συντάκτης έγραψε: «η *al Ahram* συνάντησε υποδείγματα των αλλοδαπών που πέρασαν όλη τη ζωή τους στην Αίγυπτο χωρίς να επιχειρήσουν καν να εκμάθουν την γλώσσα του λαού μας».¹²⁴³

Επί της ουσίας, θεωρείται ότι η έλλειψη γνώσης της αραβικής γλώσσας ήταν ένα από τα κίνητρα για την αποχώρηση των Ελλήνων από την Αίγυπτο, αφού η χρήση αυτής της γλώσσας έγινε υποχρεωτική σε όλους τους κλάδους της ζωής, είτε στις εργασίες είτε στην εκπαίδευση. Στο προαναφερθέν ρεπορτάζ, η *al Ahram* ανέδειξε τα λόγια ενός Αιγυπτιώτη αναχωρούντα που ονομάζεται «Νικόλας Φώτιος». Ο συντάκτης του ρεπορτάζ συνάντησε τον Φώτιο στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας πριν αποπλεύσει το πλοίο του για την Ελλάδα. Ο Φώτιος, σύμφωνα με την εφημερίδα, είναι 38 ετών, εργάστηκε ως υπάλληλος σε ναυπηγοεπισκευαστική εταιρεία στο τελωνείο της Αλεξάνδρειας μέχρι τις 26 Νοεμβρίου 1962 και στη συνέχεια παραιτήθηκε. Λέει ο Φώτιος, «Φεύγω για Αθήνα γιατί έφυγαν οι συγγενείς μου. Αποφάσισα να φύγω γιατί η εκπαίδευσή μου ήταν στα ελληνικά και όλα στη χώρα γίνονται πλέον στα αραβικά. Έτσι παράτησα τη δουλειά και πήρα ανταμοιβή 1.000 αιγυπτιακές λίρες».¹²⁴⁴

Επομένως ότι η έλλειψη γνώσης στα αραβικά ήταν ένα από τα κίνητρα της αποχώρησης, επιβεβαιώνεται και από τον Έλληνα πρέσβη στο Κάιρο Χαρίλαο Ζαμαρία σε μία από τις επιστολές του προς τον υπουργό Εξωτερικών κατά την ίδια περίοδο. Ο Ζαμαρίας επιβεβαίωσε ότι οι Αιγυπτιώτες Έλληνες λόγω της έλλειψης

βλ., Ταχυδρόμος, 28. 09.1962, σ. 1, 3· Ταχυδρόμος, 18. 01. 1963, σ. 2· Ταχυδρόμος, 24, 25. 01. 1962, σ. 2· Ταχυδρόμος, 7. 05. 1963, σ. 1.

¹²⁴³ *Al Ahram*, 2. 03. 1963, σ. 3.

¹²⁴⁴ Στο ίδιο.

επαρκούς γνώσης στα αραβικά, δεν έχουν τα κατάλληλα εφόδια για να συμμετάσχουν πλήρως και επιτυχώς στην αναδιαμορφωμένη αιγυπτιακή οικονομία.¹²⁴⁵

Στην κρίση της έλλειψης γνώσης της αραβικής γλώσσας από τους Αιγυπτιώτες και τη σχέση της με την αναχώρησή τους από την Αίγυπτο, αναφέρθηκε και ο Πρόξενος της Αλεξάνδρειας, Βύρων Θεοδωρόπουλος, σε επιστολή του προς τον Βρετανό ομόλογό του. Ο Θεοδωρόπουλος δηλώνει ότι πολλοί Αιγυπτιώτες εργαζόμενοι σε εθνικοποιημένες εταιρείες αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την Αίγυπτο λόγω του γλωσσικού προβλήματος. Επειδή, με απλά λόγια, κάθε είδους έγγραφα εντός των εταιρειών και ο ισολογισμός είναι στα αραβικά ενώ ο Αιγυπτιώτης υπάλληλος φυσικά δεν θα υπογράψει έγγραφο που δεν καταλαβαίνει.¹²⁴⁶ Ο Αιγυπτιώτης ιστορικός «Αλέξανδρος Καζαμίας» υποστηρίζει ότι ένας από τους κύριους λόγους για αυτό «το μεγάλο γλωσσικό και πολιτιστικό χάσμα» ήταν το εκπαιδευτικό σύστημα που προσφερόταν στα αιγυπτιώτικα σχολεία και που χρηματοδοτήθηκε από Έλληνες που διαχειρίζονταν το εκπαιδευτικό σύστημα στην παροικία με συγκεκριμένη ιδεολογία. Για παράδειγμα, το 1946 ο Νικόλαος Βατιμπέλλας, μετέπειτα επικεφαλής της ελληνικής κοινότητας στην Αλεξάνδρεια, ανακοίνωσε ότι η πολιτική του ήταν να προωθήσει τον ελληνισμό στα προγράμματα σπουδών των ελληνικών σχολείων στην Αίγυπτο «για να οπλίσει τη φυλή μας για τις δύσκολες μάχες που έρχονται».¹²⁴⁷

Μολονότι ο ρυθμός της εξόδου μετά το 1963 έγινε πιο αργός σε σχέση με τα τρία προηγούμενα χρόνια (1960, 1961, 1962), ήταν συνεχής και δεν σταμάτησε εν πάση περιπτώσει. Οι σκηνές που ανέφερε ο αιγυπτιακός και αιγυπτιώτικος Τύπος στις οποίες απεικόνιζαν την αναχώρηση των Ελλήνων από την Αίγυπτο κατά τα τελευταία έτη, ήταν εκφραστικές και είχαν ενδεικτικά παραδείγματα. Στο κύριο άρθρο του «Ταχυδρόμου» υπό τίτλο: «Ένα πιάνο που φεύγει», έγραψε ο Αιγυπτιώτης δημοσιογράφος Ντίνος Κουτσούμης: «Εστάθηκα να το παρακολουθήσω το θέαμα: Από ένα σπίτι κατέβαζαν ένα πιάνο. Οι χαμάληδες είχαν δέσει το μουσικό έπιπλο με τα σχοινιά τους. [...] Ήταν ένα πιάνο παλιό, μεγάλο, επιβλητικό. [...] Είναι ξένοι που φεύγουν και το πωλούν... μού είπε ένας που στέκοταν δίπλα μου δίχως να τον ρωτήσω. Μια εποχή ολόκληρη, εσέρνονταν εκείνη τη στιγμή από πεζοδρόμιο για να φορτωθή στο κάρρο. Εθύμιζε το πιάνο εκείνο μια εποχή των ωραίων ημερών. [...]

¹²⁴⁵ Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/36/5/3/3, αριθ. Πρωτ. 6391, ο Πρέσβης προς το ΥΠΕΞ, Κάιρο, 19.3.1962.

¹²⁴⁶ Alexander Kazamias (2009). The "Purge of the Greeks" from Nasserite Egypt, *ο.π.*, pp. 13-34.

¹²⁴⁷ Στο ίδιο.

Είναι ξένοι που φεύγουν και το πωλούν. Η φράσις αυτή επαναλαμβάνεται μέσα μου [...] Παλιά αρχοντόσπιτα που το ένα μετά το άλλο κλείνουν. [...] Ήταν το ωραίο παρελθόν που έμενε σιωπηλό πλέον. [...] Και καθώς έβλεπα το πιάνο να απομακρύνεται και να χάνεται στη στροφή του δρόμου νόμιζα ότι έβλεπα έναν ολόκληρο κόσμο να πεθαίνει». ¹²⁴⁸

Εμφανίζεται σε αυτό το άρθρο, που δημοσιεύτηκε το 1965 ταυτόχρονα με τα τελευταία κύματα της εξόδου των Ελλήνων από την Αίγυπτο, μια αναφορά στην πραγματικότητα των Αιγυπτιωτών που έφυγαν και φεύγουν. Επιπροσθέτως, αναφέρεται αν και πολύ νωρίς στην έννοια της νοσταλγίας που έχει ξεκινήσει από τότε και δεν έχει τελειώσει ακόμη. Μια νοσταλγία για την Αίγυπτο στην οποία ζούσαν οι Αιγυπτιώτες πριν το 1949. Απεικονίζοντας αυτές τις τελευταίες σκηνές αναχώρησης, βλέπουμε επίσης μια αναφορά στον αιγυπτιακό Τύπο. Μόλις δύο μέρες μετά το ξέσπασμα του Πολέμου των Έξι Ημερών του 1967, η αιγυπτιακή εφημερίδα *al Ahram* απεικόνισε τη σκηνή της αποχώρησης αλλοδαπών με τα τελευταία ελληνικά πλοία που αναχωρούσαν από την Αλεξάνδρεια κατά τον πόλεμο σαν να ήταν απόδραση: «Από την Αλεξάνδρεια απέπλευσαν 350 αλλοδαποί. Η προγραμματισμένη χωρητικότητα αυτού του πλοίου είναι 250, αλλά το πλοίο έφυγε από το λιμάνι με αύξηση 100 επιβατών». ¹²⁴⁹

Άλλη μια ενδεικτική εικόνα του 1967 που μπορεί να απεικονίζει την πλήρη ή ίσως την τελευταία σκηνή της αποχώρησης των Αιγυπτιωτών, τη βλέπουμε στον «Ταχυδρόμο», η οποία ανακοίνωσε στην ίδια χρονιά για την νέα συντακτική της πολιτική: «Ο Ταχυδρόμος κυκλοφορεί σήμερα το πρώτον του φύλλον με νέαν διεύθυνσιν, νέα στελέχη και νέον πρόγραμμα. [...] Δεν μας διαφεύγει την αντίληψιν ότι η Παροιμία διαρρέει. [...] Επειδή βλέπομε την διαρροή, ξέρομε πού πάμε. Πηγαίνουμε να διατηρήσωμε εδώ μια έπαλξι Ελληνική, μια εφημερίδα Ελληνική,

¹²⁴⁸ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 21. 02. 1965, σ.1. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι ο αιγυπτιακός Τύπος συνέχισε να αναδεικνύει τις κρίσεις των Αιγυπτιωτών παλιννοστούντων στην Ελλάδα. Στην καθημερινή της στήλη: *Κρίσεις και σχόλια*, ο «Ταχυδρόμος» επιτέθηκε στη διάκριση μεταξύ Ελλήνων και των Αιγυπτιωτών παλιννοστούντων στην Ελλάδα: «Αρχίζοντες από την ισοτιμίαν, τας ταλαιπωρίας δια την αναγνώρισιν του διπλωμάτος και τας τας πεπονόφλουδος που τοποθετούνται ως απέραντος τάτης, δια να μη αποτελέσουν συναγωνιστάς εις τους γηγενείς, φθάνομεν εις την ψυχικήν οδύνην, να υπάρχουν επιστήμονες άριστοι, οι οποίοι επαναπατριζόμενοι να μη δύνανται να ασκήσουν, ούτε ως νοσοκόμοι. [...] η Πατρίς προτιμά να τους βλέπει... από μακρυνά. Διότι τότε δι' αυτούς δεν υπάρχει μέρος ούτε εις την ... Σπιναλόγκαν». Βλ., Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 25. 01. 1963, σ. 2.

¹²⁴⁹ Al Ahram, 8. 06. 1967, σ. 2.

μέσα εις τα πλαίσια της προστασίας την οποίαν μας παρέχει η Κυβέρνησις της Η.Α.Δ».¹²⁵⁰

Εν κατακλείδι, θεωρείται ότι το έτος 1967 ήταν η χρονιά που έγραψε την τελευταία σκηνή στην ιστορία της παρακμής της Παροικίας. Όταν αυτή η χρονιά ξεκίνησε, η Αίγυπτος εγκαινίασε μια νέα εποχή στη σύγχρονη της ιστορία, μετά την ήττα στον πόλεμο των έξι ημερών, την κατοχή του Σινά και του Γκολάν στη Συρία από το Ισραήλ, και την έναρξη της Αραβοϊσραηλινής σύγκρουσης για την απελευθέρωση των κατεχόμενων χωρών. Η ήττα οδήγησε σε πλήρη αλλαγή της πολιτικής του Νάσσερ: η μετάβασή του από την εστίαση στην οικονομία στα εξοπλιστικά, η παραίτηση του *Νάσσερ* από την προεδρεία και η αυτοκτονία του υπουργού Άμυνας *Abdel Hakim Amer*, ο σύμμαχος και σύντροφος του *Νάσσερ* από την επανάσταση του Ιουλίου 1952, σε ένα μυστηριώδες ατύχημα. Ακριβώς όπως αυτή η χρονιά έγινε μάρτυρας της μεταμόρφωσης της σύγχρονης ιστορίας της Αιγύπτου, ήταν επίσης μάρτυρας της εποχής της παρακμής της Παροικίας. Σε μόλις τέσσερα χρόνια, μεταξύ του 1963 και του 1967, 32.950 Έλληνες έφυγαν από την Αίγυπτο. Ο αιγυπτιώτικος πληθυσμός που ήταν 40.950 Έλληνες το 1962, μετά τη θέσπιση των σοσιαλιστικών νόμων μειώθηκε στους 17.000 κατά το 1967.¹²⁵¹

Ο Πόλεμος των Έξι Ημερών το 1967 έκλεισε μπροστά στους Αιγυπτιώτες την πόρτα της ελπίδας ότι οι εσωτερικές συνθήκες στην Αίγυπτο θα επέστρεφαν στη κατάσταση όπως ήταν πριν από το 1949 ή τουλάχιστον επρόκειτο να αλλάξει ο *Νάσσερ* τη οικονομική του πολιτική. Οι εσωτερικές συνθήκες όμως είχαν επιδεινωθεί και το φαινόμενο της εγκατάλειψης της Αιγύπτου δεν περιορίστηκε μόνο σε ξένους και Έλληνες την εποχή μετά το 1961, αλλά επεκτάθηκε και στους ίδιους τους Αιγυπτίους. Τα διαθέσιμα στοιχεία για τη οριστική μετανάστευση των Αιγυπτίων στο εξωτερικό δείχνουν ότι το ποσοστό μετανάστευσης Αιγυπτίων από την Αίγυπτο πολλαπλασιάστηκε μεταξύ 1961 και 1969, σε ποσοστό $\pm 549,5\%$.¹²⁵² Οι Η.Π.Α ήταν ο πρώτος προορισμός για τους Αιγυπτίους με 33,09%, ακολουθούμενος από τον Καναδά με 31,4%, την Αυστραλία με 30,6% ενώ το υπόλοιπο ποσοστό κατέγραψε τη

¹²⁵⁰ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 14. 11. 1967, σ.1. Αξίζει εδώ να αναφερθεί εδώ ότι στις 31 Οκτωβρίου 1967 η οικογένεια Τήνιου άφησε την ιδιοκτησία του Ταχυδρόμου. Ο ιδιοκτήτης του ο Βασίλης Τήνιος είχε εγκατασταθεί στην Νίκαια της Γαλλίας. Ο Αρχισυντάκτης του, ο Γιώργος Τήνιος, έφυγε από την Αίγυπτο τον Αύγουστο του 1967 για την Αθήνα και προσλήφθηκε στο Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων. Βλ. Ντίνος Κουτσούμης (1992). *Πως και γιατί διαλύθηκε η ελληνική παροικία της Αιγύπτου*, ο.π, σ. 11.

¹²⁵¹ Alexander Kitroeff (2019). *The Greeks and the Making of Modern Egypt*, ο.π, p. 17.

¹²⁵² Το 1962 καταγράφηκε η μετανάστευση 869 Αιγυπτίων από την Αίγυπτο, ενώ το 1969 ο αριθμός της μετανάστευσης πολλαπλασιάστηκε και έφτασε σε 5.645 Αιγυπτίους.

μετανάστευση των Αιγυπτίων σε διαφορετικούς προορισμούς, όπως η Βραζιλία, η Ιταλία και η Ελλάδα.¹²⁵³

¹²⁵³ Κεντρική Υπηρεσία Κινητοποίησης και Στατιστικής της Αιγύπτου, Δελτίο Μόνιμης Μετανάστευσης Αιγυπτίων εκτός Αιγύπτου, Ιούνιος 1990, σ. 46. Και περισσότερα για το ίδιο θέμα, βλ., Galal Amin and Elizabeth Taylor, *Hijrat Al 'Emaala Al Misrya.. Derasah Naqdia le Mo 'dal al Hegrat le al Khareg: (Η αιγυπτιακή εργατική μετανάστευση, μια κριτική μελέτη για τον ρυθμό της αιγυπτιακής μετανάστευσης στο εξωτερικό)*, Ερευνητικό Κέντρο Διεθνούς Ανάπτυξης, Ιανουάριος 1986.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Εξετάζοντας τα γεγονότα της περιόδου 1949 - 1967, συμπεραίνουμε ότι το περιεχόμενο του αιγυπτιακού και αιγυπτιώτικου Τύπου μας δίνει μια ευρύτερη εικόνα της αποχώρησης των Αιγυπτιωτών από την Αίγυπτο, αποδεδειγμένη από τη *στερεότυπη εικόνα* που θεωρεί ότι η μαζική έξοδος των Ελλήνων από την Αίγυπτο οφειλόταν μόνο στον σοσιαλιστικό προσανατολισμό στην Αίγυπτο μετά το 1960. Η καταγραφή, λοιπόν, των γεγονότων μέσω της σύγκρισης των αιγυπτιακών και ελληνικών πηγών θέτει μπροστά μας μια άλλη αναπαράσταση που μπορεί αρχικά να συνοψιστεί σε δύο σημεία:

1. Η τάση προς τη μαζική αποχώρηση από την Αίγυπτο ξεκίνησε χρόνια πριν από τους σοσιαλιστικούς νόμους του 1961.

2. Τα περιοριστικά μέτρα που αφορούν τη διαμονή, την εργασία και την ξένη εκπαίδευση στην Αίγυπτο, τα οποία άρχισαν να εμφανίζονται στη δεκαετία του 1940, ενίσχυσαν αισθητά το φαινόμενο της *ψύχωσης της φυγής* ανάμεσα στους Αιγυπτιώτες Έλληνες.¹²⁵⁴

Με βάση τα προαναφερθέντα σημεία, μπορούσαμε να προσδιορίσουμε τα κίνητρα που οδήγησαν στη μαζική αποχώρηση των Ελλήνων από την Αίγυπτο. Κίνητρα τα οποία ήταν διαφορετικά και ποικίλα, και δεν περιορίζονταν μόνο στην έκδοση νόμων περί της εθνικοποίησης, της αραβοποίησης της εκπαίδευσης και της αυστηροποίησης διαδικασιών της απόκτησης άδειας παραμονής και εργασίας. Κατ' επέκταση, συμπεράναμε ότι υπήρχαν άμεσα και έμμεσα κίνητρα για την *αποχώρηση*. Τα άμεσα κίνητρα ήταν η νομοθετική θέσπιση των περιοριστικών μέτρων περί της διαμονής, της εργασίας, της οικονομίας και της εκπαίδευσης, ενώ τα έμμεσα κίνητρα ήταν τα εξής:

Το πρώτο κίνητρο αφορά στη δυσκολία προσαρμογής στις νέες συνθήκες στις οποίες επιβλήθηκε η αραβική γλώσσα σε όλες τις πτυχές της επαγγελματικής ζωής και διαβίωσης.

Το πρόβλημα της προσαρμογής στις νέες συνθήκες, μετά την πλήρη κατάργηση των *διομολογήσεων* το 1949, εκφράστηκε σε αρκετές δημοσιογραφικές πηγές στις

¹²⁵⁴ Τον όρο ψύχωση της φυγής έχουμε δανειστεί από την ακόλουθη διπλωματική έκθεση, ο οποίος περιέγραφε την ανησυχία και τον φόβο που κυριάρχησαν μέσα στην Παροικία μετά το 1952: Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1961/16/3/2/2, *Απόρρητο/Επείγον*, Επιπτώσεις νέων οικονομικών μέτρων Η.Α.Δ επί παροικίας Αλεξάνδρειας, ο Βύρων Θεοδωρόπουλος προς την πρεσβεία Καΐρου, 26. 07. 1961.

οποίες αναφερθήκαμε στην πορεία της μελέτης μας. Ωστόσο, το υπόμνημα της Ένωσης Ελλήνων Υπαλλήλων Δημόσιων Καταστημάτων Καΐρου προς τον πρωθυπουργό Καραμανλή το 1957 μπορεί να συνοψίσει, με λίγα λόγια, αυτό το σημείο: «Το πρόβλημά μας, είναι το της ολοκληρωτικής αναπροσαρμογής μας με τας νέας συνθήκας. [...] Η αραβική γλώσσα εθεωρείτο ως γλώσσα βοηθητική, ή ακόμη χειρότερο η Αγγλική και Γαλλική γλώσσαι εθεωρούντο αι απαραίτητοι και πρωτεύουσαι γλωσσικές γνώσεις των μαθητών μας. [...] Αι δυσκολίαι ας διερχόμεθα τώρα δεν είναι αποτέλεσμα ραγδαίας εξελίξεως των Αιγυπτιακών γεγονότων, αλλά από πολλών δεκαετηρίδων, από τότε που το Εθνικο-Απελευθερωτικό κίνημα άνδρωνε». ¹²⁵⁵

Το δεύτερο κίνητρο αφορά στην εξάπλωση και την κυριαρχία της *Ψύχωσης της Φυγής* ανάμεσα στους Παροίκους, ακόμη και χρόνια πριν από την έκδοση των περιοριστικών μέτρων. Η καϊρινή εφημερίδα «Πάροικος» και η αλεξανδρινή εφημερίδα «Εφημερίς», είχαν αναδείξει πολύ νωρίς αυτό το πνεύμα. ¹²⁵⁶

Αναπαριστώντας, λοιπόν, το φαινόμενο της *αποχώρησης* μέσω του Τύπου, εστίασαμε παράλληλα στο πώς οι Αιγύπτιοι και οι Αιγυπτιώτες Έλληνες αφηγούνται και νοηματοδοτούν τα γεγονότα. Μέσω αυτής της διαδικασίας μας επιτράπηκε να εντοπίσουμε τα σημεία σύγκλισης και απόκλισης μεταξύ του αιγυπτιακού και αιγυπτιώτικου Τύπου σε τρεις βασικούς άξονες:

- (1) Αφηγήσεις Αιγυπτίων για τους Αιγυπτιώτες Έλληνες
- (2) Αφηγήσεις Αιγυπτιωτών Ελλήνων για τους Αιγύπτιους
- (3) Μεθοδολογία της *Αναπαράστασης* της αποχώρησης

(1) Αφηγήσεις Αιγυπτίων για τους Αιγυπτιώτες Έλληνες

Α) «Σας θέλουμε, αλλά υπό νέες προϋποθέσεις»

Από τον αιγυπτιακό Τύπο δεν ήταν καθόλου σαφές ότι υπάρχουν φωνές που δεν θέλουν οι Έλληνες να παραμείνουν στην Αίγυπτο. Η τάση κατά των ξένων καπιταλιστών γενικά ήταν ξεκάθαρη, αλλά αυτό που κυρίως αξίζει να σημειωθεί είναι ότι δεν υπήρχε μεταξύ των Αιγυπτίων τάση εκδίωξης των Ελλήνων από την χώρα. Ήταν σαφές από την κάλυψη των γεγονότων από τον αιγυπτιακό Τύπο ότι αντιμετώπιζει την ελληνική παροικία ως την πλησιέστερα ξένη παροικία στην

¹²⁵⁵ Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια, 19.08. 1957, σ. 5.

¹²⁵⁶ Πάροικος, Κάιρο, 5. 05. 1954, σ. 1· Εφημερίς, Αλεξάνδρεια, 4.12. 1958, σ. 1.

αιγυπτιακή κοινωνία. Ταυτόχρονα, όμως, φαίνεται ότι η αιγυπτιακή κοινωνία υποστήριξε τα νέα μέτρα που ελήφθησαν κατά της ξένης οικονομικής δραστηριότητας στην Αίγυπτο. Επομένως, βλέπουμε ότι η αιγυπτιακή πλευρά κατεύθυνε τους Έλληνες της Αιγύπτου σε έναν δρόμο προσαρμογής στις νέες συνθήκες χωρίς την αναζήτηση εξαιρέσεων: *Σας θέλουμε, αλλά με τις δικές μας προϋποθέσεις οι οποίες διακόπτουν τη νοσταλγία σας για παλιά προνόμια.*

Β) Η αποχώρηση των Αιγυπτιωτών αποτελεί ένα δευτερεύουσα σημασίας συμβάν μέσα στο μείζονος σημασίας εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα

Τα οικονομικά μέτρα που λήφθηκαν στην Αίγυπτο μεταξύ 1949 – 1967 ήταν στην ουσία ένα δευτερεύον επεισόδιο του εθνικιστικού κινήματος.¹²⁵⁷ Τη σύνδεση μεταξύ των οικονομικών μέτρων και του εθνικιστικού κινήματος, μπορούμε να συνοψίσουμε σε τέσσερα βασικά στάδια:

I. Ο πρώτος σπόρος αυτού του κινήματος και η σύνδεσή του με την παρουσία των αλλοδαπών στην Αίγυπτο εμφανίστηκε στα γεγονότα της επανάστασης του *Urabi* το 1882, όταν καταστράφηκε το κτίριο του Μικτού Δικαστηρίου στην Αλεξάνδρεια, ως συμβολική αντίδραση των Αιγυπτίων διαδηλωτών εναντίον του ελέγχου της οικονομικής ζώνης από τους ξένους, στην πυραμίδα κοινωνικής-οικονομικής διαστρωμάτωσης της Αιγύπτου.

II. Το εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα αναπτύχθηκε σταδιακά μέχρι που φάνηκε ότι έφτασε στο αποκορύφωμά του με το ξέσπασμα του *Εμπρησμού του Καΐρου*, στις 26 Ιανουαρίου 1952, το οποίο προκάλεσε την καταστροφή πολλών ξένων εργοστασίων και καταστημάτων. Αυτός ο *Εμπρησμός* αποτελούσε ένα καθαρό μήνυμα - το οποίο απευθυνόταν σε όλη την ξένη παρουσία στην Αίγυπτο - ότι το εθνικό κίνημα είχε ωφεληθεί από την κατάργηση των *Διομολογήσεων* και το τέλος της Συνθήκης του Μοντρέ το 1949, αφού οι αλλοδαποί επρόκειτο να χάσουν τον έλεγχό τους στην αιγυπτιακή οικονομία.

III. Με την έκρηξη της αιγυπτιακής επανάστασης τον Ιούλιο του 1952 τέθηκαν νέες συνθήκες που ώθησαν το αυξανόμενο εθνικό κίνημα στη χώρα.

IV. Η εθνικοποίηση της Διώρυγας του Σουέζ το 1956 συνδέθηκε με το εθνικό κίνημα στην Αίγυπτο, καθώς η Διώρυγα ήταν ένα από τα σύμβολα του ξένου ελέγχου στην αιγυπτιακή οικονομία κι επομένως η απόφαση εθνικοποίησής

¹²⁵⁷ Η ίδια θέση βασίζεται σε όσα υιοθέτησε ο αιγυπτιακός Τύπος μέσω των άρθρων του αρχισυντάκτη της *Mohamed Hassanen Heikal*: βλ., *Al Ahram*, 16. 01. 1957, σ. 1· *Akhbar al Youm*, 2. 02. 1957, σ. 6· *Al Ahram*, 7, 14. 07. 1961, σ. 1. Επίσης και βλ., Bakr Abd Al- Wahab, *The Greek Exodus: An Egyptian Perspective*, ο.π., σ. 93-100

της ήταν μια σαφής προειδοποίηση για τους Αιγυπτιώτες. Το εθνικό κίνημα που υιοθέτησε ο Νάσσερ μετά το 1956 δεν στρεφόταν εναντίον των ξένων στο σύνολό τους, αλλά απευθυνόταν στον καπιταλισμό γενικά, τόσο τον αιγυπτιακό όσο και τον ξένο.

Συνυπολογίζοντας την αύξηση των εθνικιστικών φωνών στην Αίγυπτο, γιγαντωνόταν ολοένα και περισσότερο ο πανικός στις ψυχές των Αιγυπτιωτών. Ο πανικός αυτός αυξανόταν με τα χρόνια, ενώ κορυφώθηκε με την φυγή των Εβραίων, των Βρετανών και των Γάλλων, μετά τον πόλεμο του Σουέζ του Οκτωβρίου 1956. Οι εξελίξεις αυτές συντέλεσαν στη διαμόρφωση μιας τάσης μέσα στην ελληνική παροικία προς τη *μαζική έξοδο*. Ωστόσο, η αποχώρηση των Ελλήνων από την Αίγυπτο δεν συνιστά την *εξολόθρευση ή την εκδίωξη* της πληθυσμιακής αυτής ομάδας, διότι τα οικονομικά μέτρα εις βάρος των αλλοδαπών αποτέλεσαν ένα μικρό επεισόδιο που συνδέεται με ένα ευρύτερο εθνικό πολιτικό κίνημα. Ένας από τους στόχους αυτού του εθνικού κινήματος ήταν να περιοριστεί η οικονομική δραστηριότητα των ξένων γενικά.

(2) Αφηγήσεις Αιγυπτιωτών Ελλήνων για τους Αιγύπτιους

Α) «Η ελληνική πολιτική και η αιγυπτιώτικη ηγεσία δεν μας υποστήριξαν»

Στο πλαίσιο της αναπαράστασης του φαινομένου της αποχώρησης μέσω του δημοσιογραφικού Τύπου, σημειώνεται ότι υπήρχε ένα συμπέρασμα που σχετίζεται με την έλλειψη υποστήριξης των Αιγυπτιωτών από την πλευρά της Ελληνικής πολιτικής και από την πλευρά της παροικιακής ηγεσίας, πράγμα που, όπως συμπεράναμε, οφειλόταν στα εξής βασικά σημεία:

1. Στη πεποίθηση ότι η ελληνική πολιτική δεν παρείχε αρκετή υποστήριξη στην παροικία για να πείσει την αιγυπτιακή πλευρά να υπογράψει τη *Συνθήκη Εγκαταστάσεως*. Αυτή η Συνθήκη, εάν είχε υπογραφεί, θα είχε προστατεύσει τους Αιγυπτιώτες από τις συνέπειες του περιορισμού των μέτρων για την απόκτηση αδειών εργασίας και διαμονής, μέτρα τα οποία, όταν εκδόθηκαν, οδήγησαν στην ενίσχυση του πνεύματος της αποχώρησης ανάμεσα στους παροίκους.

2. Στα προβλήματα της αιγυπτιώτικης εκπαίδευσης που επιδεινώθηκαν λόγω της έλλειψης υποστήριξης της ελληνικής κυβέρνησης στα αιγυπτιώτικα σχολεία προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα περιοριστικά μέτρα που εκδόθηκαν για την ξένη

εκπαίδευση στην Αίγυπτο. Η δημοσιογραφική αναφορά των προβλημάτων της αιγυπτιώτικης παιδείας αποκαλύπτει ότι τα αιγυπτιώτικα σχολεία επηρεάζονται από την αποτυχία της ελληνικής κυβέρνησης να ανταποκριθεί στις συνεχείς απαιτήσεις του αιγυπτιώτικου Τύπου για υποστήριξη των σχολείων με δασκάλους. Από το 1956, αυξήθηκε η εγκατάλειψη των Αιγυπτίων δασκάλων από την Αίγυπτο, γεγονός που αύξησε το έλλειμμα στα σχολεία και αυτό με τη σειρά του αύξησε την κρίση της αιγυπτιώτικης εκπαίδευσης στην Αίγυπτο.

3. Στην ανεπαρκή υποστήριξη από την πλευρά της ελληνικής κυβέρνησης για παρέμβαση με επίσημο αίτημά της, ώστε να χορηγηθεί συλλογικά η αιγυπτιακή υπηκοότητα στους Έλληνες της Αιγύπτου, πρόταση που προωθήθηκε και παρουσιάστηκε από τον αιγυπτιώτικο Τύπο στον Καραμανλή κατά την επίσκεψή του στην Αίγυπτο το 1957.

4. Στο γεγονός ότι μια σημαντική μερίδα Αιγυπτιωτών κεφαλαιούχων και ένα τμήμα της παροικιακής ηγεσίας μετέφεραν λαθραία τις περιουσίες τους στο εξωτερικό, πριν από τη θέσπιση των νόμων της αιγυπτιοποίησης και εθνικοποίησης. Μερικές φορές με τη χρήση διπλωματικών σάκων, άφηναν πίσω τους χιλιάδες εργαζόμενους Αιγυπτιώτες μόνους τους, χωρίς υποστήριξη. Εξαιτίας αυτού του φαινομένου αυξήθηκαν τα περιοριστικά μέτρα για εκείνους που επιθυμούσαν να εγκαταλείψουν την Αίγυπτο.

5. Στην απροθυμία να δεχτεί η Ελληνική Πολιτεία επαναπατρισθέντες από την Αίγυπτο. Στα πρώτα χρόνια της κρίσης, η Ελλάδα υποστήριζε την παραμονή των άπορων Ελλήνων στην Αίγυπτο, με την παροχή κατάλληλης οικονομικής βοήθειας, προκειμένου να αποτραπεί μια μαζική προσφυγική κρίση στην Ελλάδα. Ο Αιγυπτιώτης, που προτιμούσε τότε τον επαναπατρισμό από τη μετανάστευση, η αγωνία και η ταλαιπωρία του δεν σταμάτησε με την έξοδό του από την Αίγυπτο. «Η μοναδική παρέμβαση του ελληνικού κράτους προς όφελος των επαναπατρισθέντων Ελλήνων της Αιγύπτου έγκειται στο επίπεδο της αποζημίωσης των ιδιοκτησιών τους και λοιπών περιουσιακών στοιχείων που εθνικοποιήθηκαν».¹²⁵⁸ Το επίπεδο βοήθειας, λοιπόν, σχετιζόταν με όσους είχαν περιουσία στην Αίγυπτο.

6. Στον χωρισμό των παλιννοστούντων σε δύο κοινωνικές τάξεις/κατηγορίες, σε πλούσιους και φτωχούς, ενώ ο επαναπατρισμός προοριζόταν, όπως είδαμε, για μία συγκεκριμένη τάξη Αιγυπτιωτών. Η πολιτική ταξικού διαχωρισμού σε εκείνους που

¹²⁵⁸ Αναλυτικά βλ., Βασίλης Παναγιωτόπουλος, «Οι Έλληνες της Αιγύπτου στην Αθήνα», *ο.π.*, σ. 140.

επιθυμούσαν να επαναπατρισθούν, ξεκίνησε με το τέλος της μεταβατικής περιόδου των *Διομολογήσεων*, το 1949, ενέτεινε την αγωνία των Αιγυπτιωτών και υποστηρίχθηκε στην αρχή από την αλεξανδρινή εφημερίδα «Ταχυδρόμος».

Β) Η προσαρμογή στις νέες συνθήκες: «δεν καταφέραμε ή δεν θέλαμε να αναπροσαρμοστούμε»;

Επειδή η καινούρια κατάσταση στην Αίγυπτο ήταν πολύ διαφορετική από την προηγούμενη, η νοσταλγία για την εποχή των προνομίων δημιούργησε, σε κάποιο βαθμό, εμπόδια στην προσαρμογή του Αιγυπτιώτη στις νέες συνθήκες. Από αυτή τη νοσταλγία πηγάζει το ερώτημα: δεν κατάφερε ο Αιγυπτιώτης να αναπροσαρμοστεί ή εξαρχής δεν επιδίωξε να αναπροσαρμοστεί;

Η αδυναμία προσαρμογής του Αιγυπτιώτη Έλληνα στις νέες συνθήκες πιθανολογούμε ότι οφειλόταν στα εξής σημεία:

I. Στο εμπόδιο της αραβικής γλώσσας. Κάθε είδους έγγραφα εντός των εταιρειών και ο ισολογισμός ήταν στα αραβικά και ο Αιγυπτιώτης υπάλληλος / εργαζόμενος ασφαλώς δεν μπορούσε να υπογράψει έγγραφο που δεν καταλαβαίνει.

II. Στην παροχή μεγαλύτερων διευκολύνσεων στην εργασία και προτεραιότητα στην πρόσληψη Αιγύπτιου εργαζόμενου, αφού ο Αιγυπτιώτης Έλληνας αρκετές φορές στερούταν τις ίδιες ευκαιρίες, κάτι που δεν συνέβαινε κατά την εποχή των προνομίων κατά την οποία ο ξένος εργαζόμενος ήταν συχνά σε υψηλόβαθμη θέση εργασίας σε σχέση με τον Αιγύπτιο ο οποίος εργαζόταν σε περιθωριακές δουλειές.

III. Στην εξάρτηση στην εργασιακή και κοινωνική ζωή από άλλες ξένες κοινότητες. Όταν άρχισε να καλλιεργείται η τάση για μαζική έξοδο από την Αίγυπτο μέσα στις ξένες κοινότητες, εξαπλώθηκε μέσα στην ελληνική παροικία *Ψύχωση της Φυγής*, κατάσταση η οποία στέρησε από την Αίγυπτο τον *κοσμοπολίτικο* χαρακτήρα της, αφού μέχρι τότε θεωρούνταν πόλος έλξης για τον Αιγυπτιώτη.

Όσον αφορά την απροθυμία προσαρμογής του Αιγυπτιώτη στις νέες συνθήκες, καταλήγουμε ότι αυτή οφειλόταν στους ακόλουθους παράγοντες:

I. Στην άνοδο του αραβικού εθνικιστικού συναισθήματος, που με τη σειρά του δημιούργησε ένα χάσμα μεταξύ του ξένου στοιχείου και του αραβοαιγυπτιακού στοιχείου.

II. Στην πολιτική αναταραχή στην Αίγυπτο μετά τον πόλεμο του Σουέζ το 1956.

III. Στον προβληματισμό του Αιγυπτιώτη γύρω από τη νομική και κοινωνική του υπόσταση στην Αίγυπτο, πριν και μετά το 1949. Προβληματισμός ο οποίος στηριζόταν στην ερώτηση: «Γιατί να είμαι στην Αίγυπτο σαν Αιγύπτιος, και να μην είμαι στην Αίγυπτο σαν *Khawağa Ευρωπαίος*;».¹²⁵⁹

IV. Στην αίσθηση του Αιγυπτιώτη ότι ο χρόνος που χρειάζεται για να προσαρμοστεί στη νέα κατάσταση και να μάθει την αραβική γλώσσα μπορεί να μην αξίζει τον κόπο, και επομένως να είναι καλύτερο να κάνει αυτή την προσπάθεια σε άλλη χώρα. Η αίσθηση αυτή αποτυπώνεται εύστοχα μέσα από τη γνώμη του Αιγυπτιώτη αρχισυντάκτη της καίρινης εφημερίδας «Πάροικος», Σοφιανού Χρυσοστομίδη, ο οποίος έγραψε ότι παρά τα περιοριστικά μέτρα που συρρίκνωσαν τις θέσεις εργασίας για τους Παροίκους, οι Έλληνες εργαζόμενοι μπορούσαν να μείνουν στην δεύτερη πατρίδα τους, αφού κανένας δεν τους είπε: «Φύγετε». Όμως, συνεχίζει ο Χρυσοστομίδης, «το ψυχολογικό κλίμα, που είχε ήδη διαμορφωθεί, ήταν τόσο βαρύ, ώστε ως μόνη λύση να φαντάζει η μαζική έξοδος».¹²⁶⁰

Γ). «Οι Αιγύπτιοι δεν είδαν το συμφέρον τους γιατί, εάν το έβλεπαν, θα μας κρατούσαν».

Σε μια σημαντική μερίδα Αιγυπτιωτών υπήρχε η αντίληψη ότι η εργασία τους με τους Αιγυπτίους φελάχους έχει συμβάλλει σημαντικά στη βελτίωση του επιπέδου ζωής των Αιγυπτίων.¹²⁶¹ Αυτή η πεποίθηση μπορεί να οφείλεται στα εξής:

I. Στις καινοτομίες που εισήγαγαν οι Αιγυπτιώτες στον τομέα της καλλιέργειας και επεξεργασίας του αιγυπτιακού βαμβακιού.

¹²⁵⁹ Ο όρος «al Khawağa» είναι ένας όρος που εισήχθη από τους Τούρκους στην Αίγυπτο για να φέρει την έννοια του αφεντικού ή του εργοδότη. Αλλά αυτή η έκφραση αιγυπτιοποιήθηκε για να σημαίνει: «οι Ευρωπαίοι που ζουν στην Αίγυπτο, και συγκεκριμένα ο Έλληνας και ο Ιταλός». Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με αυτό τον όρο, βλ., Ahmed Amin (2012), *Qamous al 'Adat wa al Taqal'ed wa al Ta'aber al Masria: (Λεξικό αιγυπτιακών εθίμων, παραδόσεων και εκφράσεων)*, εκδ. Henawy, Κάρο, σ. 199-200.

¹²⁶⁰ Σοφιανός Χρυσοστομίδης (2002). «Ελληνική παροικία Αιγύπτου. Η Έξοδος», *ο.π.*, σ. 117-131.

¹²⁶¹ Σχετικά με την ίδια θέση, βλ., Μανώλης Μαραγκούλης (2011). *Καιρός να Συγχρονισθώμεν*, *ό.π.*, σ. 369, 370

II. Στην πεποίθηση των Αιγυπτιωτών Ελλήνων ότι έχουν συνεισφέρει στον τραπεζικό τομέα, τις ασφαλιστικές εταιρείες, το εμπόριο αλλά και την Παιδεία. Οι συνεισφορές σε αυτούς τους τομείς δεν διαψεύστηκαν, μάλιστα, από τις αιγυπτιακές πηγές οι οποίες αναφέρθηκαν σε αυτές. Ο υπουργός Οικονομικών, *Hassan Zaki*, στον οποίο ανατέθηκε από τον Νάσσερ η εφαρμογή των νόμων της εθνικοποίησης, υποστήριξε ότι η έξοδος των ξένων από την Αίγυπτο θα είχε αρνητικό αντίκτυπο στην αιγυπτιακή οικονομία και κοινωνία. Διότι, όλοι οι τομείς της οικονομίας είχαν τεθεί υπό τον έλεγχο του κράτους χωρίς καμία προετοιμασία για τα αποτελέσματα αυτής της κίνησης.¹²⁶²

III. Στην επαρκή εμπειρία των Αιγυπτιωτών Ελλήνων στον τομέα του εμπορίου και της βιομηχανίας, ενώ ο Αιγύπτιος περιοριζόταν στον πρωτογενή τομέα στη γεωργία. Με άλλα λόγια, οι Αιγυπτιώτες Έλληνες είχαν εμπειρία σε τομείς στους οποίους οι Αιγύπτιοι δεν είχαν πρόσβαση. Έτσι, ο παράγοντας της εμπειρίας του Αιγυπτιώτη Έλληνα έπαιξε φανερό ρόλο στην πεποίθηση των αναχωρούντων Ελλήνων ότι η Αίγυπτος δεν έβλεπε το συμφέρον της, όταν άφησε τους Έλληνες να φύγουν.

IV. Στην διαπίστωση ότι η πεποίθηση της πολλαπλής απώλειας της Αιγύπτου σε περίπτωση αποχώρησης των Ελλήνων προωθήθηκε από τον αιγυπτιώτικο Τύπο από νωρίς. Τέσσερις μήνες πριν από το τέλος της μεταβατικής περιόδου της Συνθήκης του Μοντρέ, το 1949, η εφημερίδα «Ταχυδρόμος» ανέφερε σε αρκετά άρθρα ότι είναι προς το οικονομικό και κοινωνικό συμφέρον της Αιγύπτου να συμφωνήσει να υπογράψει τη *Συνθήκη Εγκαταστάσεως* για τη διατήρηση της παρουσίας των Ελλήνων στην Αίγυπτο.

(3) Μεθοδολογία της Αναπαράστασης της αποχώρησης

(A) Επωνυμία

Μέσα από την αποδελτίωση και ανάλυση του εξεταζόμενου περιεχομένου στον αιγυπτιακό και αιγυπτιώτικο Τύπο και στις άλλες πηγές, διακρίνουμε διάφορους τύπους προσέγγισης του θέματος της αποχώρησης των Ελλήνων από την Αίγυπτο. Η αντίδραση των δυο πλευρών (η αιγυπτιακή και η ελληνική) απέναντι στη νέα οικονομική, κοινωνική και πολιτική κατάσταση εμφανίστηκε μέσα από τέσσερις διαφορετικές προσεγγίσεις:

¹²⁶² Αναλυτικά, βλ., Al Masry Al Youm, 24. 07. 2009, σ, 1, 4

Από την μεριά των Αιγυπτιωτών:

1. Αυτοενοχοποιητική αναπαράσταση: «εμείς φταίμε που δεν προσαρμοστήκαμε»

2. Διεθνιστική αναπαράσταση: «καλά κάνουν οι Αιγύπτιοι»

Από τη μεριά των Αιγυπτίων:

1. Τιμωρητική αναπαράσταση: «οι Αιγυπτιώτες και οι αλλοδαποί απολάμβαναν τα προνόμια κατά την κυριαρχία της βρετανικής κατοχής, δεν θα προσπαθήσουμε να τους κρατήσουμε στη χώρα μας»

2. Ρεαλιστική: «όταν φύγουν οι ικανοί, Έλληνες και αλλοδαποί, θα καταφέρουμε κάτι μόνοι μας;»

Εξετάζοντας αυτά τα σημεία, βλέπουμε ότι οι *Αυτοενοχοποιητικές* φωνές μέσα στην παροικία υποστήριζαν ότι οι πάροικοι φταίνε που δεν προσαρμοστήκανε στις νέες συνθήκες: *Έπρεπε να κάνουμε μία ακόμη προσπάθεια για να αναπροσαρμοστούμε στις νέες συνθήκες*. Η δεύτερη προσέγγιση αποτέλεσε μια *διεθνιστική αναπαράσταση* που δίνει δίκαιο στους Αιγυπτίους που εξέδωσαν περιοριστικά μέτρα κατά των ξένων στη χώρα. Η προσέγγιση αυτή βασίστηκε στην πεποίθηση ότι λήφθηκαν περιοριστικά μέτρα για την προστασία της αιγυπτιακής εργατικής τάξης στην Αίγυπτο, μετά το υψηλό ποσοστό ανεργίας μεταξύ των μορφωμένων Αιγυπτίων. Τα μέτρα αυτά ελήφθησαν, επιπλέον, για να περιοριστεί ο έλεγχος των ξένων *καπιταλιστών* στην αιγυπτιακή οικονομία: έλεγχος που προηγουμένως είχε αυξηθεί χάρη στη Συνθήκη των *Διομολογήσεων*, συνεπώς ακολούθησε το στάδιο τροποποίησής της.

Υπήρξαν, ασφαλώς, και Αιγύπτιοι πολιτικοί, δημοσιογράφοι και αναλυτές που υποστήριζαν τα περιοριστικά μέτρα σχολιάζοντας ότι «*καλά κάνουμε*», γιατί τόσα χρόνια υπήρχε μια πολύ άδικη κατάσταση για τους Αιγυπτίους. Αυτή η προσέγγιση αποτελεί μια *τιμωρητική αναπαράσταση*, όπως την ονομάσαμε. Άλλη μια αναπαράσταση που θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε «ρεαλιστική» ή «αληθοφανή αναπαράσταση» απαντάει στο πώς οι Αιγύπτιοι διαχειρίστηκαν την οικονομία μετά την αναχώρηση ξένων από την Αίγυπτο και πώς θα διαχειριστούν όλες αυτές τις επιχειρήσεις που εθνικοποιήθηκαν. Η απάντηση σε αυτά τα ερωτήματα μοιάζει να ήρθε λίγα χρόνια μετά το θάνατο του Νάσσερ, όταν ο διάδοχός του στην προεδρία, *Anwar al Sadat*, κινήθηκε για να ακολουθήσει μια οικονομική πολιτική εντελώς διαφορετική από αυτή που ακολούθησε ο Νάσσερ: ο *al Sadat* στράφηκε στο να δώσει στον ιδιωτικό τομέα και στους ξένους επενδυτές τις ίδιες ευκαιρίες που είχαν

αποκτήσει πριν από τη δεκαετία του '60. Αυτή την αλλαγή στην οικονομική πολιτική υιοθέτησε ο *al Sadat*, στηριζόμενος στην αποτυχία της εμπειρίας του Νάσσερ στη διαχείριση του δημόσιου τομέα και τις εθνικοποιημένες εταιρείες.

Τέλος, διακρίνουμε ακόμη έναν τύπο προσέγγισης του θέματος της αποχώρησης, ο οποίος συνδυάζει την αιγυπτιακή με την αιγυπτιώτικη ελληνική πλευρά σε μια κοινή αναπαράσταση. Αυτή την προσέγγιση κατηγοριοποιούμε σε δύο ομάδες: **1.** Θύματα των *Διομολογήσεων*, **2.** και Θύματα της διπλής εθνικής ταυτότητας.

1) Θύματα των Διομολογήσεων

Ο Αιγύπτιος, εργάτης ή φελάχος, έπεσε θύμα «προνομίων» που περιόριζαν την εργασία του κατά κάποιο τρόπο στη γεωργία ή σε άλλες περιθωριακές δουλειές κατά την εποχή των Διομολογήσεων πριν το 1949. Ο ίδιος ο Αιγυπτιώτης Έλληνας ήταν επίσης, σε κάποιο βαθμό, θύμα των *Διομολογήσεων*.

Αν και τα *προνόμια* άνοιξαν την πόρτα στον Αιγυπτιώτη με σκοπό να πλουτίσει, να εργάζεται ελεύθερα και να διαμένει στην Αίγυπτο χωρίς περιορισμούς, ταυτόχρονα του έδιναν την αίσθηση, ίσως την ψευδαίσθηση, ότι η Αίγυπτος είναι η *πατρίδα* και όχι η χώρα μετανάστευσης. Την ανάπτυξη αυτής της αίσθησης ακολούθησε το αίσθημα της *ψευδούς ασφάλειας* αφού η κατάσταση στην Αίγυπτο θα παρέμενε έτσι και δεν θα άλλαζε. Αυτή η ψευδής αίσθηση ασφάλειας δημιούργησε τις εξής περιστάσεις:

I. Πρώτα απ' όλα, διεύρυνε την απόσταση μεταξύ της αιγυπτιώτικης ελληνικής και της αιγυπτιακής κοινωνίας, πράγμα το οποίο εμπόδισε τον Αιγυπτιώτη να δει σοβαρά την προσαρμογή του στις νέες συνθήκες στην Αίγυπτο, αφού τα «προνόμια» έδωσαν τη δυνατότητα στον Αιγυπτιώτη να μην χρειάζεται να μαθαίνει τη γλώσσα του τόπου στον οποίο ζει. Ο Αιγύπτιος στην ουσία είχε ανάγκη από μια κοινή γλώσσα, εκτός της αραβικής, για να επικοινωνεί με τους αλλοδαπούς στην Αίγυπτο, ενώ ο Αιγυπτιώτης Έλληνας δεν ήταν απαραίτητο να ασχοληθεί με την αραβική γλώσσα, διότι ο κοσμοπολίτικος χαρακτήρας της Αιγύπτου, του έδινε το πλεονέκτημα να επικοινωνεί με άλλες ξένες κοινότητες και, ακόμη και σε αλληλογραφία με επίσημους φορείς ή με τις εταιρείες, χρησιμοποιούσε τα αγγλικά ή τα γαλλικά.

II. Έπειτα, εμπόδισε τον Αιγυπτιώτη να προχωρήσει στις διαδικασίες για την απόκτηση της αιγυπτιακής υπηκοότητας, ώστε να μην χαθεί το πλεονέκτημα της Συνθήκης των *Διομολογήσεων*. Εξάλλου, υπήρχαν Έλληνες που θεωρούσαν την αιγυπτιακή υπηκοότητα ως *στίγμα*.

Αυτοί οι δύο παράγοντες ίσως έκαναν τον Έλληνα, θύμα του συστήματος των *Διομολογήσεων* αφού υιοθετούσε μια μη ρεαλιστική θεώρηση της διαμονής του στην Αίγυπτο ως χώρα μετανάστευσης. Η στάση αυτή οδήγησε τελικά σε πανικό καθώς πλησίαζε η μαζική έξοδος του Αιγυπτιώτη από την Αίγυπτο.¹²⁶³ Τον πανικό αυτό προσπάθησαν να κατευνάσουν με τις καθησυχαστικές πληροφορίες που δημοσίευσαν οι αιγυπτιακές και αιγυπτιώτικες εφημερίδες για τις εξαιρέσεις από τα περιοριστικά μέτρα και το συναίσθημα της *δεύτερης πατρίδας*. Αυτή η προσέγγιση μπορεί να συνοψιστεί προσθέτοντας ένα μικρό απόσπασμα ενός κύριου άρθρου που δημοσιεύτηκε στην καίρινη εφημερίδα «Πάροικος» τον Σεπτέμβριο του 1956, δυο μήνες μετά την εθνικοποίηση της Διώρυγας του Σουέζ και ένα μήνα πριν από το ξέσπασμα του πολέμου του Σουέζ. Υπό τον τίτλο: «Ας σταθούμε όλοι άξιοι», έγραψε ο «Πάροικος»: «Ξένοι δεν είμαστε πια ούτε και νιώθουμε πια σαν *δεύτερη πατρίδα* μάς αυτόν τον τόπο. Έχομε ριζώσει εδώ και είναι φυσική πατρίδα μας η Αίγυπτος».¹²⁶⁴

2) Θύματα της διπλής εθνικής ταυτότητας

I. Οι Αιγύπτιοι

Πριν από την επανάσταση του 1952, η συνείδηση της «αιγυπτιακής ταυτότητας» ήταν ξεκάθαρη. Όμως, μετά την άνοδο του Νάσσερ στην εξουσία, η έννοια «ταυτότητα» έγινε περίπλοκη, καθώς η αιγυπτιακή κοινωνία έπεσε θύμα υιοθέτησης της διπλής εθνικής ταυτότητας και βρέθηκε ανάμεσα στην αραβική και στην αιγυπτιακή. Ο Νάσσερ υιοθέτησε ένα αραβικό εθνικό σχέδιο, με τίτλο «ο Παναραβισμός— *al 'Urouba*», και η επωνυμία «η αιγυπτιακή ταυτότητα» εξαφανίστηκε από την προσέγγιση του κράτους και από την πολιτική του Νάσσερ. Ο Αιγύπτιος έπρεπε, λοιπόν, να υιοθετήσει αυτήν την προσέγγιση και να εξοικειωθεί με τον όρο: «αραβική εθνική ταυτότητα». Η νέα αυτή πολιτική στάση ήταν αποτέλεσμα της απόφασης του Νάσσερ να εθνικοποιήσει την Διώρυγα του Σουέζ το 1956 και να αντιμετωπίσει τις μεγάλες δυνάμεις, κίνηση για την οποία τον αποκάλεσαν *ήρωα του αραβικού έθνους*. Αυτή η νέα στάση στηρίχθηκε στην ανάγκη υιοθέτησης μιας *ενιαίας ταυτότητας* που θα ένωνε όλους τους *Αραβες* κάτω από αυτή, ενώ ο Νάσσερ θα γινόταν ο ηγέτης της. Στη συνέχεια, δημιουργήθηκε η ένωση της Αιγύπτου με τη Συρία, το 1958, και η Αίγυπτος έγινε από τότε «η Αραβική Δημοκρατία».

¹²⁶³ Σχετικά με την ανάλυση αυτής της ψυχολογικής τάσης για την αποχώρηση των Ελλήνων από την Αίγυπτο, βλ., Nikos Sider's (2009). *The Greek Settlers' Flight from Egypt: The Psychological Aspects*, ο.π., p. 145, 151

¹²⁶⁴ Αναλυτικά βλ., Πάροικος, Κάιρο, 1. 09. 1956, σ. 1

Αυτή η διπλή ταυτότητα, η Αιγυπτιακή και η Αραβική, ενίσχυσε τις μορφές διάκρισης μεταξύ του ξένου και του αραβικού στοιχείου στην Αίγυπτο. Η Αίγυπτος έχασε το πλεονέκτημα της εθνοτικής διαφορετικότητας και ταυτόχρονα έχασε την εμπειρία των ξένων που εγκατάλειψαν την χώρα. Η μόνη εθνότητα της οποίας η παρουσία της στην Αίγυπτο θα είναι ευπρόσδεκτη είναι η *αραβική εθνότητα*. Ενώ οποιαδήποτε άλλη εθνότητα έπρεπε είτε να αναπροσαρμοστεί σε αυτή τη νέα τάση είτε να φύγει. Στην περίπτωση των Αιγυπτιωτών Ελλήνων διαπιστώνουμε ότι δεν είχαν καταφέρει ακόμη να αναπροσαρμοστούν στην ιδέα της «αιγυπτιακής ταυτότητας», πόσο μάλλον να τη μετατρέψουν σε «αραβική ταυτότητα» για να μπορέσουν να ενσωματωθούν στις νέες εξελίξεις.

II. Οι Αιγυπτιώτες Έλληνες

Με την όλο και πιο έντονη αίσθηση των Αιγυπτιωτών Ελλήνων ότι η Αίγυπτος είναι η *δεύτερη πατρίδα τους*, βλέπουμε ότι έχουν ήδη πέσει θύματα της διπλής ταυτότητας καθώς φαινόταν ότι υπήρχαν ερωτήματα μέσα στην παροικία: «Είμαστε Αιγύπτιοι ή Έλληνες;», «Σε ποια ταυτότητα ανήκουμε;», «Η ταυτότητά μας είναι αναμειγμένη, δηλαδή έχουμε μια ελληνοαιγυπτιακή ταυτότητα;», «Εξακολουθεί να είναι καθαρά ελληνική; Ή έχουμε μια καθαρή αιγυπτιακή ταυτότητα που μεγαλώνει μέσα στο υποσυνείδητό μας χωρίς να το συνειδητοποιούμε;».

Το δημοσιογραφικό περιεχόμενο που μελετήσαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, μας επέτρεψε να αναδείξουμε αυτά τα διλήμματα. Συγκεκριμένα, στο πρώτο μέρος της παρούσας μελέτης προέκυψε η σημασία της απόκτησης της αιγυπτιακής υπηκοότητας και της εγκατάλειψης της ελληνικής. Κάτι που φάνηκε και στο δεύτερο μέρος της μελέτης, με τον αντίκτυπο της ανάπτυξης της «αραβικής εθνικιστικής αίσθησης» στην ξένη εκπαίδευση στην Αίγυπτο και την επιβολή της διδασκαλίας της αραβικής γλώσσας στα αιγυπτιώτικα ελληνικά σχολεία. Το δίλημμα της διπλής ταυτότητας στην πραγματικότητα αποτελούσε, έστω και έμμεσα, πλούσιο υλικό για τον Τύπο για την κάλυψη των γεγονότων που θα οδηγούσαν τους Έλληνες στην αποχώρηση.

(B) Η αναπαράσταση της αποχώρησης στην πάροδο του χρόνου

Στο τέλος αυτής της μελέτης, είναι σκόπιμο να κάνουμε μία αναφορά στο πώς εξελίχθηκε η αναπαράσταση της αποχώρησης μέσα στο χρόνο. «Τι λένε στους

Αιγυπτίους μετά την αποχώρηση των Αιγυπτιωτών», είναι μια βασική ερώτηση σε αυτό το σημείο. Με την έλλειψη ιστορικού υλικού σε εγχειρίδια που διδάσκονταν στα αιγυπτιακά σχολεία για την ιστορία των ξένων κοινοτήτων κατά την εποχή του Νάσσερ, ο ρόλος των αιγυπτιακών ντοκιμαντέρ και ορισμένων δραματικών ταινιών στο να μας δώσουν μια απάντηση σε αυτή την ερώτηση, γίνεται καθοριστικός. Εδώ θα αναφερθούμε μόνο σε τρία παραδείγματα αιγυπτιακών δραματικών ταινιών που πραγματεύονταν την παρουσία και την αποχώρηση των Ελλήνων από την Αίγυπτο:

I. Μαύρη Τίγρης – *al Nemr al Aswād*

Το 1984 παρήχθη η αιγυπτιακή ταινία «Μαύρη Τίγρης – *al Nemr al Aswād*», βασισμένη σε αληθινή ιστορία. Η ταινία περιστρέφεται γύρω από δύο βασικούς χαρακτήρες. Ο πρώτος είναι ένας νεαρός Αιγύπτιος πυγμάχος που ονομάζεται *Mohamed Hasan* και εργάζεται στο Παλιό Κάιρο ως Μηχανικός σε ένα μικρό εργαστήριο τόννου, ιδιοκτησίας Αιγυπτιώτη Έλληνα. Ο δεύτερος χαρακτήρας της ταινίας είναι ο «*al Khawağa Κώστας*», ένας Αιγυπτιώτης πυγμάχος που έφυγε από την Αίγυπτο τη δεκαετία του 1960 και μετανάστευσε στη Γερμανία. Στην αρχή της ταινίας, ο *Mohamed Hasan* περιγράφει τον Αιγυπτιώτη ιδιοκτήτη του εργαστηρίου, που έμεινε στο Κάιρο και δεν έφυγε, και το ρόλο που αυτός διαδραμάτισε στο να μάθει ο νεαρός *Hasan* το επάγγελμα του τόννου και της σιδηρουργίας. Ο ιδιοκτήτης του εργαστηρίου θεώρησε τον *Hasan* καινοτόμο και άξιο να εργαστεί σε μια καλύτερη χώρα, γι' αυτό τον βοήθησε να μεταναστεύσει στη Γερμανία, για να εργαστεί σε ένα εργοστάσιο αυτοκινήτων που ανήκε σε έναν Αιγυπτιώτη Έλληνα, ο οποίος μετανάστευσε από την Αίγυπτο, μετά τα σοσιαλιστικά μέτρα του 1961. Όταν ο *Hasan* έφτασε στη Γερμανία, συνάντησε τυχαία τον δεύτερο κύριο χαρακτήρα της ταινίας, τον «*al Khawağa Κώστα*», ο οποίος τον βοήθησε μέχρι που ο *Hasan* μπόρεσε να προωθήσει τη δουλειά του στο εργοστάσιο και στην πυγμαχία. Ο *Hasan* τελικά με την βοήθεια του «*al Khawağa Κώστα*» κατάφερε να ιδρύσει ένα εργοστάσιο αυτοκινήτων στη Γερμανία.

Μέσα από τρεις βασικούς άξονες, αυτή η ταινία αναδεικνύει την αιγυπτιακή αντίληψη για τους Αιγυπτιώτες Έλληνες, μετά τα κύματα της εξόδου τους από την Αίγυπτο: **1)** Η ιστορία του Αιγύπτιου που αγωνίζεται να βελτιώσει την καριέρα του με τη βοήθεια του *al Khawağa*, του ιδιοκτήτη του εργαστηρίου στο οποίο εργάζεται, **2)** η ιστορία του Αιγυπτιώτη Έλληνα που έμεινε στην Αίγυπτο και συνέχισε να εκπαιδεύει τους Αιγύπτιους στο εργαστήριό του και **3)** η ιστορία του «*al Khawağa Κώστα*», ο οποίος μετανάστευσε από την Αίγυπτο αλλά εξακολουθεί να ονειρεύεται

να επιστρέψει σε αυτήν, ενώ αυτή η επιθυμία τον ωθεί να παρέχει πάντα ένα χέρι βοήθειας σε κάθε Αιγύπτιο που συναντά στη Γερμανία.

II. Ζιζένια -*Zezenia*

Το 1997 παρήχθη η σειρά *Zezenia*, η οποία διαδραματίζεται στην Αλεξάνδρεια και ένας από τους κύριους χαρακτήρες της σειράς είναι ένας Αιγυπτιώτης Έλληνας παντοπώλης, ο οποίος κατοικούσε στην περιοχή *al Manshiah* και συμμετείχε στον αιγυπτιακό αγώνα εναντίον της βρετανικής κατοχής.

III. Μαῆmoud al Maῆry

Το 2004 παρήχθη η σειρά «Μαῆmoud al Maῆry». Τα γεγονότα της σειράς περιστρέφονται γύρω από τον al Maῆry, τον Αιγύπτιο Αλεξανδρινό έμπορο, ο οποίος επηρεάστηκε από τα σοσιαλιστικά μέτρα και έτσι μετανάστευσε στην Αμερική, για να εργαστεί. Λόγω της αποτυχίας του στην Αμερική, ο *al Maῆry* μετανάστευσε στην Αθήνα, για να συναντήσει τον φίλο του, τον Ανδρέα, ο οποίος τον βοήθησε και τον απασχόλησε στην εταιρεία του. Μέσα από τον χαρακτήρα του Ανδρέα στη σειρά διαφαίνεται η ιστορία ενός Έλληνα γεννημένου στην Αλεξάνδρεια που είχε ναυτιλιακή εταιρεία στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας που εθνικοποιήθηκε το 1961, και έτσι αποφάσισε να εγκαταλείψει την Αίγυπτο και να ιδρύσει μια νέα εταιρεία στην Αθήνα. Η ιστορία της σειράς έδειξε τη νοσταλγία του Ανδρέα για τη δεύτερη πατρίδα του.¹²⁶⁵

Αξιοσημείωτο είναι εδώ ότι αυτά τα έργα που παράγονται σε διαφορετικές εποχές, τη δεκαετία του '80, του '90 και τη δεκαετία του 2000, αναδεικνύουν ότι η αιγυπτιακή πλευρά συνεχίζει να δείχνει θετικά το αιγυπτιακό ελληνικό στοιχείο είτε που έζησε στην Αίγυπτο είτε που την εγκατέλειψε, παρά το γεγονός ότι υπήρχαν και άλλα ξένα στοιχεία που αναδείχθηκαν σε αυτά τα προηγούμενα έργα. Αλλά είναι αξιοσημείωτο ότι το αιγυπτιακό ελληνικό στοιχείο που απεικονίζεται στα προηγούμενα έργα ήταν το μόνο ξένο στοιχείο που προβλήθηκε θετικά, σε αντίθεση

¹²⁶⁵ Το 2019 γυριστήκαμε ένα ντοκιμαντέρ με τον τίτλο «Από Αιγυπτιακή Καταγωγή – Μπ'Asl Maῆry». Οι δύο πρωταγωνιστές του ντοκιμαντέρ, ο *Tareq Radwan*, καθηγητής ελληνικών σπουδών στο Πανεπιστήμιο *al Azhar* στο Κάιρο, και η Αιγυπτιώτισσα μεταφράστρια Πέρσα Κουμούτση, αφηγούνται την ιστορία της νοσταλγίας των Αιγυπτιακών Ελλήνων για την Αίγυπτο από τη μια, και από την άλλη αναδεικνύουν το αιγυπτιακό ελληνικό στοιχείο που έχασε η Αίγυπτος αφού το μεγαλύτερο μέρος της ελληνικής παροικίας εγκατέλειψε την χώρα. Βλ. το ντοκιμαντέρ με υπότιτλους στα αγγλικά:
https://www.youtube.com/watch?v=c_80uWI8bsQ

με άλλους ξένους πληθυσμούς που απεικονίζονταν ως αλλοδαποί που εκμεταλλεύονται τους Αιγυπτίους και τον πλούτο τους.

Εν κατακλείδι, αυτή η μελέτη ίσως θα είναι ο πρώτος σπόρος στον τομέα μελέτης των αιγυπτιακών πηγών σχετικά με το θέμα της αποχώρησης των Ελλήνων από την Αίγυπτο. Πρόκειται για μια πρώτη προσπάθεια που φιλοδοξεί να ανοίξει δρόμο για τους ερευνητές, ώστε να αξιοποιηθούν τα στοιχεία και τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης και να ολοκληρώσουν την έρευνα στις αραβικές και αιγυπτιακές πηγές. Και ίσως στο μέλλον, οι ερευνητές δεν θα αντιμετωπίσουν δυσκολίες στη μελέτη του αιγυπτιακού αρχείου, όπως αυτές που συναντήσαμε κατά την ερευνητική μας περίοδο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ - ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΙΓΥΠΤΙΩΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

ΤΥΠΟΣ

- Αιγυπτιώτης Έλληνα, Αλεξάνδρεια 1934, 1936.
- Έλληνα, Αλεξάνδρεια 1946.
- Εφημερίς, Αλεξάνδρεια 1956.
- Παναγιόπτια, Αλεξάνδρεια 1936, 1937, 2003.
- Πανόραμα, Αλεξάνδρεια 1928.
- Πάροικος, Κάιρο 1954, 1956, 1957, 1960, 1961.
- Ταχυδρόμος, Αλεξάνδρεια 1926, 1935, 1948-1967.
- Φως, Κάιρο 1926, 1960.

ΚΡΑΤΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ

Διπλωματικό και ιστορικό αρχείο του ελληνικού Υπουργείου των Εξωτερικών (ΥΠ.ΕΞ)

Κεντρική υπηρεσία, αριθμός Φακέλων:

Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1937/31/9/1

Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1938/6/Β/ΑΓ

Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1944/13/4

Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1946/36/5

Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1948/59/3/3/2

Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1948/92/4/2/1

Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1948/94/1/1/1

Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1948/103/1/6/1

Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1957/78/11/1/1

Α.ΥΠ.ΕΞ / ΚΥ/1959/19/5/1/2

Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1961/16/1/3/1

Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1961/16/1/3/2

Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1961/16/3/2/1

Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1961/16/3/2/2

Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1961/21/17/2/1/2

Α.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1961/21/4/1/1

A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1948/108/1/6/1
A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1949/42/1/5/2
A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1950/1/1
A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1950/16 1/1
A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1951/6/1/6/2
A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1951/10/2/1/1
A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1951/95/2/3/2
A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1952/48/1/1/1
A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1954/61/2/1/1
A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1954/61/6/1/1
A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1954/62/1/1/1
A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1956/75/5/1/1
A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1957/22/9/1/1
A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1957/75/6 /1

A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1961/21/15/2/2
A.ΥΠ.ΕΞ/ ΚΥ/1962/36/4/2/1
A.ΥΠ.ΕΞ/ ΚΥ/1962/36/4/2/2
A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/36/5/3/3
A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/36/6/2/1
A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/36/6/2/2
A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/36/8/2/1
A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/43/6/1/1
A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1962/43/7/1/1
A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1963/44/5/2/1/2
A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1964/43/7/1/1
A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1964/49/4/1
A.ΥΠ.ΕΞ/ΚΥ/1964/49/5/1/1

ΠΑΡΟΙΚΙΑΚΟ ΑΡΧΕΙΟ

Αρχείο της Ελληνικής Κοινότητας του Καΐρου (ΑΕΚΚ)

Ανέκδοτα έγγραφα

Αλληλογραφία, αριθμός φακέλων:

ΑΕΚΚ/26/Δ., 1949-1961.

ΑΕΚΚ/13/Α., 1955-1960.

ΑΕΚΚ/74/1-1143., 1957.

ΑΕΚΚ/1084-87/Α., 1957-1958.

ΑΕΚΚ/7/Γρ.

Δημοσιευμένες εκδόσεις:

ΑΕΚΚ/ Ισολογισμός ετών: 1959, 1960, 1961

Αρχείο της Ελληνικής Κοινότητας της Αλεξάνδρειας (ΑΕΚΑ) στο Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ)

Ανέκδοτα έγγραφα

ΑΕΚΑ/Κ 547.

ΑΕΚΑ, Συνδέσμου Αποστρατευθέντων Ελλήνων Αλεξάνδρειας, Υπόμνημα επί της
Ελληνοαιγυπτιακής Συνθήκης Εγκαταστάσεως

ΑΕΚΑ/Κ 13^Α/51

ΑΕΚΑ/Φ. Απόρρητα, 1953-1957

ΑΕΚΑ, Κ. 278

ΑΕΚΑ, Κ. 825

ΑΕΚΑ, Κ. 827

ΑΕΚΑ/Κ/1004/1957

ΑΕΚΑ/Ν/198

ΑΕΚΑ, Πρακτικά Εφορείας Σχολείων

ΑΕΚΑ/ Εμπιστευτικά, Αλληλογραφία 1954-1961

ΕΛΙΑ, ΥΠΕΞ, Αριθ. Πρωτ. 1256, Η Πρεσβεία προς τις Προξενικές Αρχές, Κάιρο, 15. 01.
1956

Δημοσιευμένες εκδόσεις:

ΑΕΚΑ, λογοδοσία ετών 1953 – 1968

Ελληνική Στατιστική Αρχή, Αναλυτικοί πίνακες της μεταναστευτικής και τουριστικής
κινήσεως της Ελλάδος μετά του εξωτερικού κατά τα έτη 1931-1940 (χ.τ., χ.χ.)

ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

ΤΥΠΟΣ

- Akhbar al Youm 1948, 1955, 1956, 1957, 1959, 1961, 1962
- Akher Sa'aa 1962, 1996
- Al Ahram 1948-1967
- Al Akhbar, Κάιρο 1948-1963, 1972
- Al Ġomhoria, Κάιρο 1954-1963
- Al Helal 1951-1954
- Al Lewa' al Ġadid, Κάιρο 1949
- Al Maşry 1948-1952
- Al Maşry Al Youm 2009, 2015
- Al Mass`a 1960 – 1962
- Al Mouşawer 1952, 1957, 1960, 1961
- Al Tale'a 1965 – 1968
- Al Teğarah 1953, 1954
- Al Watan, Κάιρο 1927, 1928

- Al Zaman, Κάιρο 1949
- Rosa al Youssef 1960, 1962
- Wadi al Nile, Αλεξάνδρεια 1926, 1928

ΚΡΑΤΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ

Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου (Dār al Wathā'iq al Qawmiyya)

I. Αρχείο του Αιγυπτιακού Υπουργικού Συμβουλίου:

- **Ανέκδοτα έγγραφα:**

Φάκελος 47/53, διαπραγματεύσεις για Συνθήκες από το 1938 έως το 1951: (Ma'hāfez Maḡāles al- Wazārāt, Malaf Mofawadāt wā Mo'ahadāt 1938 – 1951).

Φάκελος υπό τίτλο: «η Ετήσια Αναφορά της Αιγυπτιακής Υπηρεσίας Πληροφοριών για τα έτη 1932 και 1936. (Al Taqrer al Sanawey el al Mokhabarāt al Mesriaht).

Φάκελος 212, Πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου, Υπομνήματα του 1949 (Ma'hāfez Maḡles al-Ūzarā, Sery, Egtema 'ta Maḡles al-Ūzarā).

Φάκελος 122/346, Πρακτικά Συνεδριάσεων του Αιγυπτιακού Υπουργικού Συμβουλίου, Φεβρουάριος – Μάρτιος 1940.

Φάκελοι 206, 213, 345, 515, 627 και 706, Πρακτικά Συνεδριάσεων του Αιγυπτιακού Υπουργικού Συμβουλίου από τις 5 Απριλίου 1959 έως τις 19 Οκτωβρίου 1962.

Φάκελοι 226 και 2001, Πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου, Αιτήματα για απόκτηση της αιγυπτιακής υπηκοότητας 1951-1962: (Masā'el wa Talabāt al-Taḡanos be-lḡensyat al-Maṣryat).

Φάκελος 647, περί της κατάστασης των Αιγυπτίων εργατών: (Ma'hāfez Maḡles al-Ūzarā, Aḡual al 'Emalah al Maṣriah).

Φάκελος 6025, Πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου, Συζητήσεις σχετικά με τον εργατικό νόμο του 1959: (Besha 'n al Kānon al 'Amāl Masā'el wa talabāt al-taḡanos be-lḡensyat al-Maṣryat).

Φάκελος 801, Υπομνήματα του Τμήματος Διαβατηρίων προς τον Υπουργό Εσωτερικών σχετικά με την διαμονή και η απέλαση των αλλοδαπών από την Αίγυπτο μεταξύ 1950-1959: (Wazārāt al-Dākhelyat besha'n al- eqāmat wa al-Esteb'ād mēn Maṣr).

Φάκελος 50, το Αρχείο 'Abdeen: (Malaf-Wath'iq 'Abdeen).

Φάκελος 580, Πρακτικά της Γενικής Αρχής Αγροτικής Μεταρρύθμισης μεταξύ του 1952 – 1962 (Mahader Galasat al Edarah al 'Ama le al Eṣlah al Zera'y).

Φάκελος 907, Αρχείο του Δικαστηρίου του Khedive, καταγγελίες στα Μικτά Δικαστήρια (Mahader al Mahkama al Khedawēah, Qadaia al Mahākem al Mokhtalata).

Φάκελος 0075, Διοικητής του Διοικητικού Συμβουλίου, Αποφάσεις σχετικά με εξαιρέσεις για αιγυπτιοποίηση τραπεζών, ασφαλιστικών εταιρειών και εμπορικών κατοικιών του 1957:

(Qararat Besah `an Estethna `at mn Tamṣer al Benouk wa Sharāket al Ta`amen wa al Beiou al Toḡariah).

Φάκελος με τίτλο: «το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο της Αιγύπτου, Υπόθεση Αρ. 57 του 4 Δικαστικού Έτους, συνεδρίαση στις 6 Φεβρουαρίου 1993: (Al Mahkama al Destoriah al `Oliah, al Qadiah rakam 57).

Αρχείο του Ανώτατου Συνταγματικού Δικαστηρίου της Αιγύπτου, Υπόθεση Αρ. 57 του 4 Δικαστικού Έτους, συνεδρίαση στις 6 Φεβρουαρίου 1993.

- **Δημοσιευμένες πηγές**

Δελτίο της Αρχής της Διώρυγας του Σουέζ του 2005, Απομνημονεύματα του Αντιστράτηγου Mahmoud Younis: (Al Nashrat al Sanawea le Qanat al Suez, Mozakerat)

II. Αρχείο του Υπουργείου Οικονομικών:

- **Ανέκδοτα έγγραφα:**

Φάκελοι 20, 21, 54, 61, 99 και 115, Πρακτικά του Αιγυπτιακού Τμήματος των Εταιρειών μεταξύ 1941-1957: (Watha`eq wā Ma`hāfez Maṣlahet al Sharekata).

Φάκελοι 134, 182, 209, 211, 212, 313, 607 και 3019, Πρακτικά του Τμήματος των Εταιρειών, το Αρχείο των εκθέσεων των επιθεωρητών του αιγυπτιακού υπουργείου Οικονομικών για τις ελληνικές εταιρείες στην Αίγυπτο μεταξύ 1947-1956: (Ma`hāfez Maṣlahat al Sharekāt, Taqarar al Moshrfen `alah al Sharekāt al Youniah fe Maṣr).

Φάκελος, 0081, Υπόμνημα του *Makram Ebaid* στην προεδρία της κυβέρνησης, 18. 09. 1945 (Mozakerāt Makram Ebaid ela Re`asat al Wezara `).

Η Απογραφή ανωνύμων εταιρειών, Ιούνιος 1949/1950: (Wazārāt al Malyat, Ehsa`ā al Sharekāt al Mosahemah).

- **Δημοσιευμένες πηγές:**

Αιγυπτιακή Στατιστική Αρχή, η Απογραφή του Αιγυπτιακού Πληθυσμού του 1927, 1937, 1942 και 1947, εκδ. al-Matba`at al-Amyryat: (Maṣlahat al-ehṣaā, Wazārāt al Malyat, te`dād al-`ām lel-sokkān).

Τμήμα Απογραφής και Στατιστικής, η Γενική Ετήσια Απογραφή Πληθυσμού του 1949-1950 και 1950-1951, εκδ. al-`Ameryat, Κάιρο, 1953.

Τμήμα Απογραφής και Στατιστικής, Γενική Απογραφή Πληθυσμού του 1960, εκδ. al-`Ameryat, Κάιρο, 1962.

Τμήμα Απογραφής και Στατιστικής, Γενική Απογραφή Πληθυσμού του 1967, εκδ. Maṣlahat al-ehṣaā, Κάιρο, 1970.

Αρχείο της Γενικής Αρχής Στατιστικής, Επετηρίδα Γενικής Στατιστικής από το 1952 έως το 1960: (al Ketab al Sānawey el al Ehsa`a al `Am)

Κεντρική Υπηρεσία Κινητοποίησης και Στατιστικής της Αιγύπτου, Δελτίο Μόνιμης Μετανάστευσης Αιγυπτίων εκτός Αιγύπτου, Ιούνιος 1990 (Nashrat Hegrat al Masreen)

Report on the work of the foreign official bureau, 1923 -1927, In Relation to law No. 28/1923, H. W. Beckett, Director foreign official Bureau, to Mr. Patters on 22. May 1927

III. Αρχείο του Γραφείου Τύπου της Αιγυπτιακής Προεδρίας

Φάκελος 214, περί κατάστασης των αραβικών εφημερίδων και περιοδικών: (al Maktab al ṣahāfy le Re`asat al Gomhoriah, Ḥalat al ṣahāfa al `Arabiah)

IV. Αρχείο του Υπουργείου Εσωτερικών

Φάκελοι 212/08, 230/10 και 237/12 περί αποφάσεων σχετικά με την άδεια πολιτογράφησης ξένης ιθαγένειας μεταξύ 1953 και 1964: (Ūzarāt al Dakhiklia, Qarārat taht ism masā`el al Ezn be-ltaganos begensyat agnabyat)

Φάκελοι 354/01, 354/02 και 077/801, περί της κατάστασης των αλλοδαπών στην Αίγυπτο 1952-1953: (Ma`hāfez Wazārāt al-Dākhelyat Ḥawla Wada` al Aḡaneb fi maṣr)

Φάκελοι 93 και 893, περί Λαθρεμπορίου Κεφαλαίων από την Αίγυπτο (Besh`an Tahreeb al `Amoual mn Maṣr).

Φάκελος 120, Υπομνήματα του Υπουργείου Εσωτερικών προς τον Υπουργείου Εξωτερικών (Mozakerat Wazārāt al-Dākhelyat ela Wazārāt al-Khargiah).

V. Αρχείο του Υπουργείου της Παιδείας

• Ανέκδοτα έγγραφα:

Φάκελος 049, Έγγραφα σχετικά με την Ελληνική Παροικία στην Αίγυπτο μεταξύ 1936 και 1938: (Mostanadat Khaṣah be al Ġaliah al Younania fe Meṣr).

Η Γενική Παρακολούθηση Έργων και Στατιστικής, Στατιστική των Διαφορετικών Ειδών Εκπαίδευσης στο σχολικό έτος 1950/1951, εκδ. Al`Ameriat, Κάιρο 1952: (Wezarat al Ma`aref, al Moraqaba al `amah le al Mashro`at wa al Ehsaa).

• Δημοσιευμένες πηγές:

Τμήμα Απογραφής και Στατιστικής, η Απογραφή των Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων στην Αίγυπτο, έτη 1930, 1931, 1948, 1949, 1950, 1951, 1953, 1954, 1955, 1957, 1958, 1959: (Maṣlahat al te`dād wa al-ehṣaa. ehṣaa al Madāres)

Η Επίσημη Έκθεση για την ανάπτυξη της Παιδείας στην Αίγυπτο κατά το σχολικό 1951 – 1952, εκδ. η Τυπογραφία Al Amariyat, Κάιρο, 1952: (Ḥalat al Ta 'lem fe Maṣr fe 'Am 1951/1952).

Η αιγυπτιακή Παιδείας εν δεκαετία 1952/1962, η εθνική τυπογραφείο, Κάιρο, 1962 (Ḥalat al Ta 'lem fe Maṣr fe 'Aṣhar Sanawat).

Η Κατάσταση της Παιδείας στην Ηνωμένη Αραβική Δημοκρατία (Η.Α.Δ) κατά το σχολικό έτος 1967/1968, εκδ. al 'Ameryat, Κάιρο 1968 (Maṣlaḥat al te 'dād wa al-eḥṣā. eḥṣā Ḥalat al Ta 'lem).

Συνεδρία για την Εκπαίδευση στον Αραβικό Κόσμο, από το 1952 έως το 1972, Κάιρο 1972: (Mo 'tamar Ḥaula al Ta 'lem fe al Watan al 'Araby).

VI. Αρχείο της Βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας

Αρχείο του Γκαμάλ Άμπντ ελ Νάσσερ

Φάκελος υπό τίτλο: Συλλογή ομιλιών του Προέδρου Νάσσερ (Māktabāt al Eskāndria, Archive al Ra 'es Gamal Abdel Nasser, Maḡmo 'at Khetabat al Ra 'es).

Φάκελος υπό τίτλο: Δηλώσεις και Άρθρα του Νάσσερ στον αιγυπτιακό Τύπο: (Taṣrihat wā Maqalāt al Ra 'es fe al Saḥafa al Maṣriah).

Φάκελος υπό τίτλο: Εκθέσεις περί Μέτρων των Αγροτικών Μεταρρυθμίσεων, Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1952: (Taqaerer Ḥawlāh Egra 'at al Eṣlah)

Αρχείο του Mohamad Anwar al Sadat

Συλλογή των Εγγράφων του Προέδρου: (Māktabāt al Eskāndria, Archive al Ra 'es al Sadat, Maḡmo 'at al Wathā 'iq)

VII. Αρχείο της Αιγυπτιακή Βουλής και της Γερουσίας

Εθνικό Αρχείο της Αιγύπτου, Πρακτικά των συνόδων της Αιγυπτιακής Βουλής, έτη 1941, 1948, 1950: (Dār al- al-Wath 'iq al-Qawmiyya, Ma 'hāfez Maḡles al Nuab).

Πρακτικά της Αιγυπτιακής Γερουσίας, έτη 1939, 1940, 1948: (Ma 'hāfez Maḡles al-Shūkh. Maḡmū 'at dūr al-en 'eqād al- 'ady, madbat al-ḡalsat).

VIII. Η αιγυπτιακή Κυβερνητική Εφημερίδα: Al Waqa 'i ' al Miṣriyya:

Φύλλο Εφημερίδας της Κυβέρνησης (ΦΕΚ): 23/1929, 72/1947, 75/1949, 91/1950, 100/1950, 101/1950, 9^α/1952, 102/1952, 117/1952, 131/1952, 22/1953, 4^α/1954, 58/1954, 6/1955, 79^α/1955, 93/1955, 24/1956, 41/1956, 93/1956, 32/1956, 79/1956, 5^α/1957, 5^β/1957, 28β/ 1957, 35^α/1957, 32/1958, 29/1958, 71β/1959, 76/1959, 36/1960, 71/1960, 81/1960, 3/1961, 154/1961, 161/1961, 162/1961, 138/1961, 166/1961, 16/1963, 33/1963, 80/1963, 33/1981, 31/1983.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αθανασιάδης, Γιώργος (1948). *Ο Παροικιακός Ελληνισμός και η Παιδεία του*, (χ.τ), Κάιρο.
- Αρμενάκης Αντώνης, Γκοτσόπουλος Θεόδωρος, Δεμερτζής Νίκος, Παναγιωτοπούλου Ρόη και Χαραλάμπης Δημήτρης (1996). Ο εθνικισμός στον ελληνικό τύπο: το Μακεδονικό ζήτημα κατά την περίοδο Δεκεμβρίου 1991-Απριλίου 1993, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχος 89-90, Αθήνα.
- Γιαλαμπούκη, Ελένη (2008). Δημοσιογραφικός Λόγος και Διακειμενικότητα, *διδακτορική διατριβή*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Γιαλουράκης, Μανώλης (1967). *Η Αίγυπτος των Ελλήνων*, Μητρόπολις, Αθήνα.
- _____ (2005). *Η Αίγυπτος των Ελλήνων. Συνοπτική ιστορία του Ελληνισμού της Αιγύπτου*, 2^η έκδοση, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα.
- Δεμερτζής, Νίκος (1996). *Ο Λόγος του Εθνικισμού: Αμφίσημο Σημασιολογικό Πεδίο και Σύγχρονες Τάσεις*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Δρούλια, Λουκία (2005). *Ο ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/ Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα.
- Έντουαρντ Σαϊντ (1996). *Οριενταλισμός*, μτφρ. Φώτης Τερζάκης, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα.
- Ηλιάδης, Μάνος (2007). *Το Απόρρητο Ημερολόγιο της ΚΥΠ για την Κύπρο*, εκδ. Οίκος Ι. Σιδέρης, Αθήνα.
- Θεοδωρίδης, Πέτρος (2004). *οι Μεταμορφώσεις της Ταυτότητας. Έθνος, Νεωτερικότητα και Εθνικιστικός Λόγος*, εκδ. Αντιγόνη, Θεσσαλονίκη.
- Κιτροέφ, Αλέξανδρος (1984). «Η ελληνική παροικία στην Αίγυπτο και ο Δεύτερος Παγκόσμιος πόλεμος. Η Περίπτωση του Εθνικού Απελευθερωτικού Συνδέσμου'», *Μνήμων* 9, 1-32.
- _____ (2005). Ο Τύπος ως Πηγή για την Ιστορία των Ελλήνων στις ΗΠΑ, *Ο ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, 23-25 Μαΐου 2005*, Επιμέλεια, Λουκία Δρούλια, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/ Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα, σ. 371-379.
- Κονταξή, Ελένη (2006). «Κώστας Τσαγκαράδας: ένας Πηλιορείτης Λόγιος στην Αίγυπτο των Αρχών του 20^{ου} αι. Αρχειακή, Γραμματολογική, Λογοτεχνική και Πολιτισμική Εξέταση του Έργου του», *διδακτορική διατριβή*, πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Κουτσούμης, Ντίνος (1992). *Πως και γιατί διαλύθηκε η Παροικία της Αιγύπτου*, χ.τ., Αθήνα.
- Κωνσταντινίδου, Άννα (2017). *Ο Ρόλος της Ελληνικής Παροικίας στην Αίγυπτο: Η έξοδος και το Αιγυπτιακό Ζήτημα*, εκδ. Σταμούλη Αντ, Θεσσαλονίκη.
- Μακρής, Γεράσιμος (2012). *Ισλάμ : Πεποιθήσεις, Πρακτικές και Τάσεις*, εκδ. Πατάκης, Αθήνα.

- Μαραγκούλης, Μανώλης (2011). *Καιρός να συγχρονισθούμεν. Η Αίγυπτος και η αιγυπτιώτικη διανοήση 1919-1939*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.
- Μαρκαντωνάτος, Λεωνίδας (1957). *Τα εν Αιγύπτω ελληνικά εκπαιδευτήρια*, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.
- Ματσάκης, Θεμιστοκλής (1961). *το Δίλημμα του Αιγυπτιώτου Ελληνισμού: μελέτη*, (χ.τ), Κάιρο.
- Μιχαηλίδης, Ευγένιος (1972). *Πανόραμα*, ήτοι Εικονογραφημένη ιστορία του δημοσιογραφικού περιοδικού Τύπου της Αιγύπτου υπό Αιγυπτιωτών Ελλήνων (1862-1972), εκδ. κέντρο ελληνικών σπουδών, υπ' αριθ. 20, Αλεξάνδρεια
- Μπάλτα, Νάση και Παπαδημητρίου, Δέσποινα (1993). *Σημειώσεις για την Ιστορία του Τύπου. Η ελληνική και η Ευρωπαϊκή Διάσταση*, εκδ. Οδυσσέας.
- Νικολάου, Γ. (1915). *Ο Αιγυπτιώτης Ελληνισμός και η Μελλοντική αυτού Κατεύθυνσις*, Πατριαρχικά Τυπογραφεία, Αλεξάνδρεια.
- Νικηταρίδης, Νίκος (2016), *Τα Ελληνικά Σχολεία στην Αίγυπτο*, εκδ. Αγγελάκη, Αθήνα.
- Νταλαχάνης, Άγγελος (2010). «Μεταξύ Παροικίας, Μητρόπολης και Διασποράς Στρατηγικής Μετανάστευσης για τους Έλληνες της Αιγύπτου 1945-1956», *Μνήμων* 31, σ. 187-214.
- _____ (2016). *Ακυβέρνητη Παροικία, οι Έλληνες στην Αίγυπτο από την κατάργηση των προνομίων στην έξοδο 1937 -1962*, πανεπιστημιακές εκδόσεις, Κρήτης, Ηράκλειο.
- Παναγιωτόπουλος, Βασίλης (Μάιος 2002). «οι Έλληνες της Αιγύπτου στην Αθήνα», *Αρχειοτάξιο ΑΣΚΙ*, 4, σ. 132 -141.
- Παναγιωτοπούλου, Ρόη (1996). Κατασκευή εθνοκεντρικών στερεότυπων από τον τύπο στο παράδειγμα του Μακεδονικού ζητήματος, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχος 89-90, σ. 232–274.
- Παντελής Κ. Λέκκου (2001). Το Αβερόφειο Γυμνάσιο Αλεξάνδρειας από της Ιδρύσεως του έως το 1960, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.
- Παπαδημητρίου, Δέσποινα (2006). *Από τον Λαό των Νομιμοφρόνων στο Έθνος των Εθνικοφρόνων*, Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα.
- Πολίτης, Αθανάσιος (1928). *Ο Ελληνισμός και η Νεωτέρα Αίγυπτος 1798-1927*, τόμος Α., εκδ. Γράμματα, Αλεξάνδρεια-Αθήνα.
- _____ (1930). *Ο Ελληνισμός και η Νεωτέρα Αίγυπτος*, τόμος Β. εκδ. Γράμματα, Αλεξάνδρεια-Αθήνα.
- Ρώτα, Μαρία (1994). «το Περιοδικό Γράμματα της Αλεξάνδρειας 1911-1919», *διδακτορική διατριβή*, Φιλοσοφική Σχολή, ΕΚΠΑ.
- _____ (2005). Πρωτεύουσες και Περιφέρεια- Αλεξανδρινά Έντυπα, *Ο ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου,

- 23-25 Μαΐου 2005, Επιμέλεια, Λουκία Δρούλια, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών / Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα.
- Σουγιουλτζόγλου, Ηράκλειτος (2017). «Η ελληνική Αίγυπτος ως Τόπος Ιστορίας και Μνήμης», *διδακτορική διατριβή*, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πανεπιστήμιο Παντείου, Αθήνα.
- Σουλογιάννης, Ευθύμιος (1999), *Η Θέση των Ελλήνων στην Αίγυπτο*, εκδ. Πολιτισμικός Οργανισμός Δήμου Αθηναίων, Αθήνα.
- Τομαρά-Σιδέρη, Ματούλα (2004). *Αλεξανδρινές Οικογένειες Χωρέμη, Μπενάκη, Σαλβάγου*, εκδ. ΚΕΡΚΥΡΑ, Αθήνα.
- _____ (2007). *Οι Έλληνες του Καΐρου*, εκδ. Κέρκυρα, Αθήνα.
- _____ (2011). *Ο Αιγυπτιώτης Ελληνισμός στους Δρόμους του Βαμβακιού*, εκδ. Κέρκυρα, Αθήνα.
- Τσαγκαράδας, Κώστας (1946). *Τα Προβλήματα της Ξενιτειάς. Χρονικό των Μεταφυτευμένων Βλαστών του Ελληνισμού στην Νειλόρρυθη Κοιλιάδα*, εκδ. καταστήματα Σπ. Γρίβα, Αλεξάνδρεια.
- Τσαραβόπουλος, Νικόλας (Απρίλιος 1948). *Η Εγκατάσταση των Ελλήνων στην Αίγυπτο*, Διάλεξη στην ένωση ελλ. Αποφοίτων Αμπετείου, Τύποις Κ. Τσούμα και Σία, Κάιρο.
- Χάαγκ, Μίχαελ (2005), *Αλεξάνδρεια, Η πόλη της μνήμης*, μτφ. Δημήτρης Γ. Στεφανάκης, εκδ. Ωκεανίδα, Αθήνα.
- Χριστοδούλου, Γεώργιος (2002). *Ελ Αλαμείν, Μέση Ανατολή, Μπάρντια, η Ιστορία ενός Αιγυπτιώτη Έλληνα στρατιώτη (1915-1966)*, Εστίας, Αθήνα.
- Χρυσοστομίδης, Σοφιανός (Μάιος 2002). Ελληνικής παροικία Αιγύπτου: η έξοδος, *ΑΣΚΙ Αρχαιοτάξιο*, 4, σ. 117-131.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abd Al- Wahab, Bakr (2009). The Greek Exodus: An Egyptian Perspective, *The Journal of the Hellenic Diaspora*, Pella Publishing Company, New York, Vol. 35.2, σ. 93-100.
- Abdalla, Nazem (Feb. 1982). The Role of Foreign Capital in Egypt's Economic Development: 1960-1972, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 14, No. 1, Cambridge University Press, pp. 87-97
- Abdel Kareem και Ahmed Ezat (1945). *Tarikh al Ta'alem fe 'Asr Ismail wa Tawfik 1862-1882:(Ιστορία της Εκπαίδευσης στην Εποχή του Ισμαήλ και Ταοφίκ)*, Τομέα 2, τυπογραφείο του Υπουργείου Παιδείας Al Ma'aref, Cairo.
- Abdel Nasser, Gamal (1954). *Falsafet al Thaworah: (η Φιλοσοφία της Επανάστασης)*, εκδ. Dar al Ma'aref, Cairo.
- Al Rafa'e, Abdel Rahmān (1951). *Fe A'qāb al Thūrat al Maṣryat 1921-1951: (Στον Απόηχο της Αιγυπτιακής Επανάστασης)*, εκδ. Maktabat al-Nahdat al-Maṣryat, Cairo.

- _____ (1981). *Mozakraty 1889-1951: (ta Apomnhmonēumatá mou)*, Dar Akhbar al Youm, Cairo.
- _____ (1987). *Moqademāt Thawrāt Jul: (Ta Prōta Bēmata της Επανάστασης του Ιουλίου 1952)*. Dar al Mā' ref, Cairo.
- Abdu, Ibrahim (1945). *Tataūr al-Şahāfat al-Maşryyat wa Atharoha fe al-Nahdatayn al-Fekreat wa al-Eġtēma 'eat: (H Anáptuxē tou Aiyūptiakou Týpou kai η Επίδρασή του στην Πνευματική και Κοινωνική Αναγέννηση)*, Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιο Fu'ad Al-Awal, Cairo.
- Abdulrazak, Fawzi (1976). «Nasir, Documents and Sources in Arabic», *Middle East Journal*, Vol. 30, no. 4, pp. 545-550.
- Ahmed Ezat Salam (1945). *Tarikh Al Ta'alem fe Mişr Mn 1863 Hatah 1882: (H Ιστορία της Παιδείας στην Αίγυπτο από το 1863 μέχρι το 1882)*, εκδ. το Υπουργείο της Παιδείας, Cairo.
- Al Beshry, Tareq (2002). *Al Haraka al-Syaseat fe Maşr 1945-1953 (To πολιτικό κίνημα στην Αίγυπτο)*, εκδ. Dār al-Shorūq, Cairo.
- Al Deeb, Tharwat 'Alī (1992). *Al Tale'em Al Khas wa Al Tahawlat Al Eksadia fi Al Mogtama'a Al Maşry: (H Ιδιωτική Εκπαίδευση και ο Οικονομικός Μετασχηματισμός στην Αιγυπτιακή Κοινωνία)*, εκδ. Πανεπιστήμιο 'Ain Shams, Cairo.
- Al Desoky, Assem (2007). *Major Landowners in Egypt: 1914-1952*, Dar Al Shorouk, Cairo.
- _____ (2007). *Kebār Molak al Arady al Zera'ia wa Dorahom fe al Mogtama' al Maşry: (Οι Μεγάλοι Ιδιοκτήτες Γεωργικής Γης και ο Ρόλος τους στην Αιγυπτιακή Κοινωνία μεταξύ 1914 και 1952)*, Dar Al-Shorouk, Cairo.
- Al Ghadrefy, Ibrahim (1967). *Tatawr Tashri' al 'Amal (η Ανάπτυξη Εργατικής Νομοθεσίας)*, Γενική Αρχή Βιβλίου, Cairo.
- Al Nakash, Farida (2014). *Al 'Arab wa As'elat Al Hawia: (ο Αραβικός Κόσμος και οι τα Ζητήματα της Ταυτότητας)*, εκδ. η Αιγυπτιακή Γενική Αρχή Βιβλίου, Cairo.
- Al Sa'ed, Ref'at (1983). *Monazmat al Yassar al Masry: (Αιγυπτιακές Αριστερές Οργανώσεις 1950-1957)*, εκδ. al Thakafah, Cairo.
- Al-Jundi, Anwar (1967). *Tataūr al-Şahāfat al-Arabiahfe Maşr: (H Ανάπτυξη του Αραβικού Τύπου στην Αίγυπτο)*, Al-Risala Press, Cairo.
- 'Alī, Haridy Farghaly (2003). *Al Rā'semalia Al Agnabiah fe Maşr: (ο Ξένος Καπιταλισμός στην Αίγυπτο)*, part 1, Al Hā'ea al mesriah al 'ama le al ketāb, Cairo.
- Amin, Ahmed (2012,). *Qamous al 'Adatwa al Taqalēdwa al Ta'aber al Maşria:(Λεξικό Αιγυπτιακών Εθίμων, Παραδόσεων και Εκφράσεων)*, εκδ. Henawy, Cairo.
- Amin, Galal and Taylor, Elizabeth (Ιανουάριος 1986), *Hijrat Al 'Emaala Al Mişrya.. Derasat le Mo'adel al Heġrat le Alkhareġ: (H Αιγυπτιακή Εργατική Μετανάστευση, Μια κριτική*

- μελέτη έρευνας για τον ρυθμό της αιγυπτιακής μετανάστευσης στο εξωτερικό), Ερευνητικό Κέντρο Διεθνούς Ανάπτυξης, Cairo.
- Anwar al Sadat, Mohamed (1979). *Al Bahth 'An Al Zaat: (Διερευνώντας την Ύπαρξή μου)*, εκδ. al Maktab al Masry al Hadeth, Cairo.
- Aya Samir Gharib (2019). *Al Omiat fe Maṣr 1923 – 1952, Selselat Tarykh al-Maṣryyn: (ο αναλφαβητισμός στην Αίγυπτο 1923-1952, Τόμο ιστορίας των Αιγύπτιων)*, εκδ. Αιγυπτιακή Γενική Αρχή Βιβλίου, Cairo.
- Badawi, Zaki (1953). *Sharh Tashri'at al'Amal fe Maṣr: (η Επεξήγηση της Εργατικής Νομοθεσίας στην Αίγυπτο)*, εκδ. Dar al Fekr al 'Araby, Cairo.
- _____ (Μάιος 1985). *Al Tarbia wa al Taba'ia fi Al T'alem Al Agnaby: (η Παιδεία και εξάρτηση στην Ξένη Εκπαίδευση)*, Περιοδικό Σύγχρονης Εκπαίδευσης, τεύχος 3, Cairo.
- Badran, Shebl (1993), *Sena'at al Akl, Derasah Bayna al Tarpiah wa al 'Aidolojia: (Η καλλιέργεια του Πνεύματος: Μια μελέτη στην σχέση μεταξύ Εκπαίδευσης και Ιδεολογίας)*, εκδ. al Ahaly, Cairo.
- Botman, Selma (Spring 1985). *The Rise and Experience of Egyptian Communism: 1919-1952*, Volume 18, Issue 1, University of Southern California, pp, 49-66.
- Brinton, Jasper Y. (1950). The Closing of the Mixed Courts of Egypt, *The American Journal of International Law*, Apr. 1950, vol. 44, No. 2, Published by: Cambridge University Press, pp. 303-312.
- Caldas-Coulthard, Carmen and Coulthard, Malcom (1996). *Texts and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis*, εκδ. Routledge, London.
- Collins, Robert (2008). *A History of Modern Sudan*, Cambridge University Press, 1st Edition, New York.
- Dalachanis, Angelos (2009). The Emigration of Greeks from Egypt during the Early Post-War Years, *The Journal of the Hellenic Diaspora*, Pella Publishing Company, New York, Vol. 35.2, σ. 34-44.
- _____ (2017). *The Greek Exodus from Egypt*, Berghahn Books New York.
- Dekmejian, Hrair R. (1971), *Egypt under Nasir, A study in Political Dynamics*, Albany: State University of New York Press.
- Dunne, J. Heyworth (Jul. 1940). Printing and Translations under Muḥammad 'Alī of Egypt: The Foundation of Modern Arabic, *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, No. 3, Cambridge University Press, pp. 325-349.
- Elie, Podeh (1999). *The Decline of Arab Unity: The Rise and Fall of the United Arab Republic*, Sussex Academic Press, the University of Michigan.

- Elsheshtawy, Yasser (2014). The Great Cairo Fire and the Founding of a Modern Capital, 1952-1970, *Built Environment (1978)*, Vol. 40, No. 3, Urban Violence, Alexandrine Press, Oxon, Oxford, pp. 408-425.
- Fahmy, Email (1975). *Al Ta'alem fe Miṣr: (η Παιδεία στην Αίγυπτο)*, η βιβλιοθήκη του al Anghelo, Cairo.
- Fairclough, Norman (1993). Critical discourse analysis and the marketization of public discourse, *Discourse & Society*, Vol. 4, Apr. (2), 133-168.
- Fukuyama, Francis (1980), *Soviet Threats to Intervene in the Middle East 1956- 1973*, εκδ. Rand.
- Ghanam, Moḥamed Ahmed (1983). *Al Tafqer Al Estratijy fi Al Tarbiawa Al Tale'em (η Στρατηγική Σκέψη στην Εκπαίδευση)*, Περιφερειακό Γραφείο Εκπαίδευσης της UNESCO στον Αραβικό Κόσμο.
- Gorman, Anthony (May 2002). «Egypt's Forgotten Communists: The Post-war Greek Left», *Journal of Modern Greek Studies*, Vol. 20, Number 1, pp. 1-27.
- _____ (2009). The Failures of Readjustment (Anaprosarmoge): The Post-war Egyptian Greek Experience, *The Journal of the Hellenic Diaspora*, Pella Publishing Company, New York, VOL. 35.2, σ. 45-60
- Haag, Michael (2004). *Alexandria: City of Memory*, Yale University Press UK.
- Ḥamza, 'Abdel Latif (2002). *Qeṣat al Saḥafa al 'Arabiah fe Maṣr: (Η Ιστορία του αραβικού Τύπου στην Αίγυπτο)*, εκδ. Dār al Ketāb, Cairo.
- Heikal, Moḥamed H., (1986). *Cutting the Lion's Tail: Suez Through Egyptian Eyes*, André Deutsch Limited.
- Ibrahim Gharib, Samah (2016). Al Batalat wa al Mogtama' al Maṣry fe al- Nesf al- Awal mn al Qarn al 'Eshreen 1918-1952: (Η Ανεργία και η Αιγυπτιακή Κοινωνία στο Πρώτο Μισό του Εικοστού Αιώνα), *PhD*, Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιου του Καΐρου.
- James, Angel (1901). "The Turkish Capitulations", *The American Historical Review*, Vol. 6., No. 2, 1901, σ. 254-259.
- Jankowski, James (2002). *Nasser's Egypt, Arab Nationalism, and the United Arab Republic*, εκδ. Lynne Rienner Publishers, London.
- Kandil, Hazem (2014). *Soldiers, Spies, and Statesmen Egypt's Road to Revolt*, Verso Books, London.
- Karam, Fouad. *Al Aḡāneb fe Maṣr wa Ektesab al ḡensya al Maṣrya: (Οι Αλλοδαποί στην Αίγυπτο και η Κτήση της Ιθαγένειας)*, εκδ. οίκος Abd Allah Wahba, Cairo, [x.x].
- Karanasou, Floresca (1992). «Egyptianisation: The 1947 Company Law and the Foreign Communities in Egypt», *PhD*, Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης.
- _____ (1999). "The Greeks in Egypt: from Moḥamed Ali to Nasser, 1805-1961", in R. Clogg (ed.) *The Greek Diaspora in the Twentieth Century*, New York.

- Kazamias, Alexander (2009). "The purge of the Greeks from Nasserite Egypt: Myths and Realities", *Journal of the Hellenic Diaspora*, Vol 32.2, σ. 13-34.
- _____ (19 - 25 January 2012), "Ptolemy's exodus, Fifty years", *Al Ahram weekly*.
- Khanki, Jamil (1950). *Al- Ahūāl al- Shakhshyale al-aġaneb fe Maṣr: (η Προσωπική Κατάσταση των Αλλοδαπών στην Αίγυπτο)*, εκδ. al Matba'a al 'Asria, Cairo.
- Kitroeff, Alexander (1989). *The Greeks in Egypt 1919-1937, Ethnicity and Class*, the Middle East Centre, St. Antony's College, Oxford for Ithaca Press.
- _____ (2019). *The Greeks and the Making of Modern Egypt*, The American University in Cairo Press.
- Lahav, Pnina (July 2015). "The Suez Crisis of 1956 and Its Aftermath: A Comparative Study of Constitutions, Use of Force, Diplomacy and International Relations", *Public Law & Legal Theory Paper No. 15-50, Boston University Law Review*, Vol. 95, No. 4, pp. 1279-1354.
- Landes, David S. (1958). *Bankers and Pashas: International Finance and Economic Imperialism in Egypt*, Harvard University Press.
- Lockman, Zachary (1987). *Workers on the Nile Nationalism, Communism, Islam, and the Egyptian Working Class 1882-1954*, Princeton University press, Princeton.
- Houtsma M. & Wensinck, A. J. & Levi- Provençal E. & Gibb, H. A. R. & Heffening W. (1987), *Encyclopaedia of Islam*, Νέα Υόρκη, εκδ. E. J. Brill Leiden.
- Mitchell, Timothy (1989), *The World as Exhibition, Comparative Studies in Society and History, Vol. 31, No. 2 (Apr., 1989)*, Published by: Cambridge University Press, pp. 217-236.
- _____ (1991), *Colonising Egypt*, University of California Press, Ltd. London, England.
- _____ (2002), *Rule of Experts: Egypt, Techno-Politics, Modernity*, University of California Press, Ltd. London, England.
- Mare 'y, Sa'ed (1954). *Al Elṣaḥ al Zerāy mn September 1952 ela Mares 1954: (η Αγροτική Μεταρρύθμιση από τον Σεπτέμβριο του 1952 έως τον Μάρτιο του 1954)*, χ.τ, Cairo.
- McDermott, A., (1988). *Egypt from Nasser to Mubarak: A Flawed Revolution*, Croom Helm, London.
- Metwally, Mahmoud (1974). *Al 'Osoul Al Tarikhia le al Ra 'asmalia wa Taṭwrha: (Η Ιστορική Προέλευση του Αιγυπτιακού Καπιταλισμού και η Ανάπτυξή του)*, εκδ. η Εθνική Γενική Αρχή Βιβλίου, Cairo.
- Mohamed Eid, Na'ema (1961). *Al Nashat Al Tarbawy Al Ajnaby wa Athroh fe al Tale 'em al Qawmy fi al Eqlim Al Misry: (Η δραστηριότητα της ξένης εκπαίδευσης και η ο αντίκτυπός της στην εθνική Παιδεία στην Αίγυπτο)* εκδ. η Εθνική Αρχή Βιβλίου, Cairo.

- Reda, Mohamed Rashid (2012). *Tarikh al Emam Mohamed 'Abdo: (H Ιστορία του Ιμάμη Μοχάμεντ Αμπντό)*, Εθνικό Αιγυπτιακό Ίδρυμα Βιβλίου, Τομέα Α, Cairo.
- Mohi Eldin, Khaled (1992). *Modhakrat 'Odo Magles Qiadataal Thawrah, al 'An Atakalam: (Αναμνήσεις ενός μέλους του Συμβουλίου Διοίκησης της Επανάστασης του Ιουλίου: Τώρα Μιλώ)*, Al Ahram Center for Translation and Publishing, Cairo.
- Monte, Palmer (1966). The United Arab Republic: An Assessment of Its Failure, *Middle East Journal*, Vol 20, σ. 50–67.
- Morsy, Ahmed και Said, Ismail 'Alī (1971). *Tarikh Al Ta'alem fe Miṣr: (H Ιστορία της Εκπαίδευση στην Αίγυπτο)*, εκδ. 'Alam al Koutobo, Cairo.
- Mylona, Eftychia (2018). “A Presence without a Narrative: The Greeks in Egypt, 1961-1976”, *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée [REMMM]*, 144 | November 2018, Publications de l'Université de Provence, pp. 175-190.
- Naṣr, Marlene (1982). *Al Taṣaww al Qawmi al 'Arabi fi Fiqr Naṣer: (η Αραβική Εθνικιστική Αντίληψη στη Σκέψη του Νάσσερ 1952-1970)*, Ίδρυμα Αραβικών Ερευνών, Beirut.
- Nutting, Anthony (1972). *Nasser, E.P.* Dutton and C°, Boston Massachusetts, London.
- Poljarevic, Emin (2009). “Egypt, Revolution of 1952”, *International Encyclopedia of Revolution and Protest*, ed. Immanuel Ness, Blackwell Publishing, pp. 1076-1079.
- Poljarevic, Emin (2009). *Egypt, Revolution of 1952, International Encyclopedia of Revolution and Protest*, ed. Immanuel Ness, Blackwell Publishing, Cairo.
- Reyad, Abdelrahim (2019). *Discourse Analysis as Historical Method*, Democratic Center Strategic, Political & Economic studies, Berlin.
- Robert, Stephens (1971). *Nasser: A Political Biography*, New York: Simon and Schuster.
- Ryzova, Lucie (2005). “Egyptianizing Modernity through the “New Effendiya””: Social and Cultural Constructions of the Middle Class in Egypt under the Monarchy”, in Barak A. Salmoni, Arthur Goldschmidt and Amy J. Johnson, Arthur Goldschmidt (επιμ.), *Re-Envisioning Egypt. 1919-1952*, The American University in Cairo Press.
- Saeed Ismail 'Alī (1972). *Al Mogtama' al- Maṣry fe 'Ahd al- Eḥtlāl al- Bretānay: (H Αιγυπτιακή Κοινωνία την Εποχή της Βρετανικής Κατοχής)*, εκδ. al Anglo al Māṣryah, Cairo.
- Said, Aburish (2004). *Nasser, the Last Arab*, New York: St. Martin's Press.
- Sakkas, John (2009). Greece and the Mass Exodus of the Egyptian Greeks, 1956-1966, *The Journal of the Hellenic Diaspora*, Pella Publishing Company, New York, vol. 35.2, σ. 101-115.
- Salama, Anwar (1962). *Al Mo'sassat al 'Ama. Nashrat Ma 'ahad al Takhtet al Qawmy: (Ο Δημόσιος Τομέας. Το Ετήσιο Δελτίο Ινστιτούτου του Αιγυπτιακού Εθνικού Σχεδιασμού)*, Cairo.

- Salama, Gerges (1966). *Athr al Ehtelal al Bretany fe al Ta 'alem al Qawmy al Masry: (H Επίδραση της Βρετανικής Κατοχής στην Εθνική Εκπαίδευση της Αιγύπτου)*, εκδ. η βιβλιοθήκη του Al Anghelo, Cairo.
- Samy, Amin (1917). *Al Ta 'alem fe Masr: (H Παιδεία στην Αίγυπτο)*, Η Τυπογραφία του Υπουργείου Παιδείας Al Ma'aref, Cairo.
- Shechter, Relli (April 2009). From effendi to infitāhī? Consumerism and Its Malcontents in the Emergence of Egyptian Market Society, *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 36, No. 1, σ. 21-35.
- Sider's, Nikos (2009). The Greek Settlers' Flight from Egypt: The Psychological Aspects, *The Journal of the Hellenic Diaspora*, , Pella Publishing Company, New York, Vol. 35.2, pp. 145, 151.
- Sofianos, Chrysostomidis (2009). The Left, Nasser, and the Exodus of the Greeks from Egypt, *The Journal of the Hellenic Diaspora*, Pella Publishing Company, New York, Vol. 35.2, σ. 155- 160.
- Sofir, Antawan (1953). *Mohêit al- Tashriât (η Εγκυκλοπαίδεια Νομοθεσίας 1856 – 1952)*, τομ. 1, εκδ. al 'Ameryat, Cairo.
- _____ (1962). *Moheit al- Tashriat (η Εγκυκλοπαίδεια Νομοθεσίας 1856 – 1952)*, τομ. 5, εκδ. al 'Ameryat, Cairo.
- Soltān, Hāmed (Σεπτέμβριος 1946). *Fe Tanzym Eqāmat al-Aḡaneb fe al-Mamlakat al-Masryat: (Σχετικά με τις Ρυθμίσεις της Διαμονής των Αλλοδαπών στο Βασίλειο της Αιγύπτου)*, το περιοδικό al-Qanūn wa al-Eqtesāṭ, τ.χ 3, έτος 16°, Cairo, p. 376.
- Tignor, Robert (Jul. 1980). The Economic Activities of Foreigners in Egypt, 1920-1950: From Millet to Haute, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 22, No. 3, Cambridge University Press, pp. 416- 449.
- _____ (Sep. 1987). Decolonization and Business: The Case of Egypt, *The Journal of Modern History*, Vol. 59, No. 3, The University of Chicago Press, pp. 479-505.
- _____ (1995). “Foreign capital, foreign communities, and the Egyptian Revolution”, Shimon Shamir (επιμ.), *Egypt from Monarchy to Republic: A Reassessment of Revolution an Change*, Boulder, West view Press.
- Tomara-Sideri, Matoula (2009). The Demographic Aspect of the Greek Flight from Egypt, *The Journal of the Hellenic Diaspora*, Vol. 35.2, pp. 61-72.
- _____ (2017). “Benefaction in Modern Greece. Theory and History”, economia publishing, Athens.
- Trimi-Kirou Katerina, (2009). The Big Decision: Literary Narrative as a Historical Source, *Journal of the Hellenic Diaspora*, Vol. 35.2, pp. 73-92.
- Wilson, Rodney (1983). *Banking and Finance in the Arab Middle East*, Palgrave Macmillan.

Yahia Abdel Qader (1953). *Ġawazāt al Safar wā Eqāmat al -Aġāneb fī Maṣr: (Τα Διαβατήρια και η Διαμονή των Αλλοδαπών στην Αίγυπτο)*, Garēdat al Tegarah wā al Melāha, Matbāt Prokah Shebā, Alexandria.

Yassin, Abdel Qader (2012). *Al Ḥaraka al Shio ĩa al Maṣriah: (Το Κομμουνιστικό Κίνημα της Αιγύπτου 1921-1960)*, η Γενική Αρχή Βιβλίου της Αιγύπτου, Cairo.

Ηλεκτρονικές Πηγές

Το Ψηφιακό Αρχείο του Νάσσερ στα Αγγλικά:

<http://nasser.bibalex.org/Photos/PhotosMain.aspx?lang=en>

Το Ψηφιακό Αρχείο του *Mohamed Anwar Al Sadat*:

http://sadat.bibalex.org/More_Pages/23Revolution.aspx?TextID=AR_8920

Ντοκιμαντέρ του Al Jazeera World υπό τον τίτλο: «Egypt: The Other Homeland, 5. 09. 2011:

https://www.youtube.com/watch?v=Cjw4VIg1_r0&t=2507s

Ντοκιμαντέρ του BBC υπό τον τίτλο: «Οι Σύγχρονοι Φαραώ της Αιγύπτου- Νάσσερ», 26. 01. 2016:

https://www.youtube.com/watch?v=YvZ_ngOvsgk&t=268s

Το δικό μας ντοκιμαντέρ: «Από Αιγυπτιακή Καταγωγή – Men 'Aṣl Maṣry», 21. 12. 2019.

https://www.youtube.com/watch?v=c_80uWI8bsQ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΤΑ ΑΡΑΒΙΚΑ

مُلخَص الرسالة باللغة العربية

تتناول هذه الدراسة إشكالية رحيل أبناء الجالية اليونانية عن مصر ما بعد عام 1937 حتى عام 1967، عبر تحليل ونقد الخطاب الإعلامي للصحف اليونانية ومقارنته بنصوص مختارة من الصحافة المصرية في تلك الحقبة. وقد حُدِّثت النصوص الصحفية كمصدرٍ أولي للدراسة، بينما تفحص وتُحلل الدراسة أيضًا مصدرًا آخر مُساعدًا، وهو وثائق وزارة المالية والتعليم والخارجية اليونانية ووثائق الجالية اليونانية في القاهرة والإسكندرية. على أساس ذلك، تعتبر هذه الدراسة أن التحليل المُقارن لتلك النصوص الصحفية والوثائق الرسمية يمنحها إمكانية الوصول إلى معالجة جديدة ورؤى أوسع لإشكالية رحيل اليونانيين عن مصر ما بعد الحرب العالمية الثانية، واضعة هذا النص المُقارن في سياقه التاريخي المُناسب.

اعتمدت الدراسة على منهج "التحليل النقدي للخطاب" وأداة تحليل "الخطاب الصحفي"، وذلك من أجل دراسة وتحليل ونقد النصوص الصحفية والوثائق الرسمية التي تناولت موضوع رحيل اليونانيين عن مصر بعد توقيع معاهدة إلغاء الامتيازات الأجنبية عام 1937. وتُعتبر النصوص الصحفية هي نقطة الارتكاز التي تعتمد عليها هذه الدراسة، لأن آلية الإخبار وتغطية الأحداث لها علاقة مباشرة بعملية التأريخ. بينما تُمكننا دراسة الخطاب الإعلامي من الوصول إلى استنتاجات جديدة تتعلق بدور التغطية الصحفية للأحداث التي تناولت الوضع القانوني والاجتماعي للجاليات الأجنبية في مصر بعد انتهاء الحرب العالمية الثانية، في إعادة تشكيل رؤية اليونانيين تجاه قرار الرحيل عن مصر.

تتساعد المقارنة بين المصادر اليونانية والمصرية في سياق فصول الدراسة، بتقسيمها إلى بابين استنادًا إلى ترتيب زمني للأحداث. يدرس **الباب الأول**، الذي يتعلق بالإطار الزمني 1937-1963، النصوص الصحفية والوثائق التي تُحلل الصورة الذهنية لدى اليونانيين حول الأحداث في مصر، وذلك قبل اندلاع حرب السويس عام 1956. بالإضافة إلى ذلك، يُحلل **الباب الأول** من الدراسة النصوص التي تناولت التدابير والتشريعات التي ساهمت بشكل غير مباشر في رحيل اليونانيين عن مصر في حقبة ما بعد الحرب العالمية الثانية وحتى عام 1961. وقد تم تقسيم **الباب الأول** إلى ثلاثة فصول يمكن إجمالها كالتالي:

الفصل الأول: تناول فيه الباحث "معاهدة التوطين"، وقد تم تقسيمه إلى مبحثين رئيسيين. في **المبحث الأول** تم دراسة وتحليل النصوص التي تناولت المفاوضات التي أجرتها الجالية اليونانية لتوقيع "معاهدة التوطين" مع مصر عام 1949، والتي كان مقرراً أن تضمن لأبناء الجالية اليونانية الإقامة والعمل في مصر بدون تصريح، ومعاملتهم معاملة المصريين في مجالات الاستثمار والتعليم. ومن واقع تحليل ونقد النصوص الصحفية والوثائق الرسمية التي تناولت المفاوضات ونتائجها، تم تسليط الضوء على العلاقة بين نتائج هذه المفاوضات وقرار أبناء الجالية اليونانية بالرحيل عن مصر ما بعد عام 1937.

أما **المبحث الثاني** فقد تناول أسباب فشل توقيع المعاهدة وأثرها المباشر على تسريع وتيرة رحيل اليونانيين عن مصر في عام 1949، مستخدماً أداة "تحليل الخطاب الصحفي" في دراسة النصوص التي ربطت بين المعاهدة وبين رحيل اليونانيين عن مصر ثم تحليلها عبر إخضاع هذه النصوص إلى منهج التحليل النقدي للخطاب.

جاء **الفصل الثاني** في ترتيبه استكمالاً منهجياً للفصل الأول، حيث تناول أثر عدم توقيع "معاهدة التوطين" على مستقبل الجالية اليونانية في مصر. لذلك تم اختيار موضوع "الجنسية المصرية كحلٍ للبقاء" عنواناً للفصل الثاني من الدراسة، والذي تناول محاولات اليونانيين الحصول على الجنسية المصرية من أجل ضمان بقائهم في مصر دون الخضوع للقوانين المحلية المتعلقة بالعمل، والإقامة، والاستثمار، والتعليم. وقد تم تقسيم الفصل الثاني إلى مبحثين رئيسيين: **المبحث الأول** قارن بين النصوص الصحفية والوثائق الدبلوماسية التي تناولت المحاولات الأولى لليونانيين من أجل الحصول على الجنسية المصرية، وقد أخضع الباحث هذه النصوص للتحليل والنقد باستخدام أداة التحليل النقدي للخطاب، مُسلطاً الضوء على عدم لجوء أبناء الجالية اليونانية إلى حل الجنسية المصرية إلا بعدما فقدوا "الامتيازات الأجنبية" التي مُنحت لهم سابقاً. حيث يُلاحظ أن اليونانيين لم يسعوا إلى الجنسية المصرية رغم سهولة الحصول عليها قبل عام 1937.

أما **المبحث الثاني** من الفصل الثاني فقد تناول الصعوبات التي واجهت اليونانيين للحصول على الجنسية المصرية، بعدما أصبحت المعرفة الكافية باللغة العربية شرطاً للحصول على الجنسية المصرية. إذ لم يكن كثير من اليونانيين في مصر على معرفة كافية باللغة العربية الفصحى على عكس معرفتهم بالعامية المصرية. وقد قدم الفصل تحليلاً نقدياً للخطاب الصحفي

ومقارنته بالوثائق الدبلوماسية، وذلك للوصول إلى نتائج محددة تتعلق بأثر التأخر في الحصول على الجنسية المصرية وعدم الدراية الكافية باللغة العربية، في رحيل اليونانيين عن مصر.

استكمالاً للبناء المنهجي للدراسة جاء **الفصل الثالث من الباب الأول** مخصصاً لدراسة النتائج المترتبة على الفشل في توقيع "معاهدة التوطين" والتأخر في الحصول على الجنسية المصرية. في **المبحث الأول** من هذا الفصل سلط الباحث الضوء على محاولات أبناء الجالية اليونانية في مصر الحصول على تصاريح الإقامة، من أجل التأقلم مع التغيرات الجديدة في مصر بعد إلغاء معاهدة الامتيازات الأجنبية عام 1937 والمحاكم المختلطة عام 1949. أما في **المبحث الثاني** من هذا الفصل فقد تم تحليل ونقد الخطاب الإعلامي الذي تناول موضوع فرض تشريعات جديدة بعد عام 1949 تتعلق بضرورة استصدار الأجانب لتصاريح عمل، وذلك لضمان عدم منافسة العمالة الأجنبية للأيدي العاملة المصرية.

في **خاتمة الباب الأول** أشارت الدراسة إلى عدة استنتاجات تتعلق بأثر فشل توقيع "معاهدة التوطين" والحصول على الجنسية المصرية، ثم فرض تصاريح الإقامة والعمل على تسريع وتيرة رحيل اليونانيين من مصر بعد عام 1949. وقد تم الاستفادة من منهج "التحليل النقدي للخطاب" في دراسة النصوص الصحفية والوثائق الدبلوماسية التي تناولت قضية إقامة وعمل اليونانيين في مصر بعد إلغاء معاهدة "امتيازات الأجانب".

أما **الباب الثاني** من الدراسة فقد تناول عصر "أفول الجالية اليونانية في مصر" في الفترة الزمنية ما بين 1947-1967، تزامناً مع التحول الاجتماعي والنهضة الاقتصادية القومية في مصر، وتزامناً أيضاً مع صدور تشريعات جديدة في مصر، وأثر ذلك على رحيل اليونانيين عن مصر. وفي مقدمة **الباب الثاني** من الرسالة يُعرض رد فعل الجالية اليونانية على إلغاء الامتيازات الأجنبية والمحاكم المختلطة وتشريع قوانين العمل والإقامة والاستثمار، التي فرضت المساواة بين المصريين والأجانب في سوق العمل.

في **الفصل الأول من الباب الثاني للدراسة**، والذي جاء بفكرة محورية عن "التحولات الاجتماعية والاقتصادية في مصر"، تم دراسة التغطية الصحفية اليونانية لموضوعات الإصلاح الزراعي وتأميم قناة السويس وتمصير البنوك الأجنبية، ومقارنة هذه التغطية بالوثائق الدبلوماسية اليونانية ثم تحليلها تحليلاً نقدياً، استخلص الباحث من خلاله نتائج عن دور هذا التحول الاقتصادي في تسريع وتيرة رحيل اليونانيين عن مصر.

يأتي **الفصل الأول من الباب الثاني** بمعالجة تفصيلية لفكرة محورية تعكس، عبر ثلاث مباحث، سردية جديدة استخلصها الباحث بفضل أداة "تحليل الخطاب الصحفي" والتحليل النقدي للخطاب الصحفي والدبلوماسي الذي تم دراسته. اعتبرت هذه السردية الجديدة أن التحول الاقتصادي في مصر وقوانين التأمين والتمصير لم تكن سبباً رئيساً في رحيل اليونانيين عن مصر، على عكس ما ذهب إليه الدراسات اليونانية السابقة عن إشكالية رحيل اليونانيين عن مصر. حيث إن التحول الاقتصادي المصري ما بعد عام 1947 كان حلقة صغيرة ضمن حلقات تحول اجتماعي أكبر، ساهم في صعود ونمو الطبقة المتوسطة المصرية.

ساهم هذا الصعود، وفقاً للنصوص التي تم دراستها وتحليلها، في منح فرص عمل أكبر للعمال المصرية على حساب العمالة الأجنبية التي كانت تُسيطر في السابق على سوق العمل، بسبب غياب التشريعات المنظمة لعملها واستثماراتها، الأمر الذي كان يمنح العمالة اليونانية والأجنبية الجزء الأكبر من فرص العمل، بينما يُمنح المصريون الوظائف الهامشية. وقد وصلت الدراسة في هذا الفصل إلى استنتاج رئيس يركز حول دور التحولات الاجتماعية والاقتصادية وإعادة تشكيل الطبقة العاملة المصرية في تراجع أعداد اليونانيين في مصر، حيث وجد اليونانيون أنفسهم أمام تشريعات جديدة تُنظم عملهم وإقامتهم، وذلك على عكس الحرية التي منحت لهم في عصر "الامتيازات الأجنبية".

جاء **الفصل الثاني من الباب الثاني** في ترتيبه استكمالاً منهجياً للفصل الأول وذلك بتأوله أثر التحول الاقتصادي والاجتماعي المصري على مستقبل مدارس الجالية اليونانية في مصر. حيث تم فحص وتحليل النصوص الصحفية التي أشارت إلى الدور الذي لعبته المؤسسات التعليمية اليونانية في مصر في تسريع وتيرة رحيل اليونانيين عن مصر. ناقش الباحث في **المبحث الأول** من هذا الفصل مسار المدارس اليونانية من التأسيس إلى الإغلاق، وأثر صعود القومية المصرية على مستقبل التعليم الأجنبي في مصر. أما **المبحث الثاني** من هذا الفصل فقد عالج ظهور مصطلح "تعريب التعليم الأجنبي" وأثره في تراجع أعداد المدارس اليونانية في مصر.

اعتمد الباحث في هذا الفصل على تحليل النصوص الصحفية ومقارنتها بالنصوص الدبلوماسية اليونانية التي تناولت الأزمات التي أحاطت بمسار المدارس اليونانية في مصر،

وعلاقة هذه الأزمات برحيل اليونانيين عن مصر، بعدما تراجعت أعداد المدارس مع رفض كثير من أبناء الجالية التسجيل لأبنائهم في المدارس المصرية الخاصة أو الحكومية .

استكمالاً للبناء المنهجي للرسالة، جاء **الفصل الثالث** من الباب الثاني ليقدم تصورًا جديدًا يتفق وسير التقسيم المنهجي لفصول الرسالة، ألا وهو دور جميع الأحداث المتتالية في الفصول السابقة في رحيل اليونانيين عن مصر. حيث توصلت الدراسة إلى نتائج تعتبر أن رحيل اليونانيين عن مصر كان نتيجة لتراكم تحولات مجتمعية في مصر، والتي بدأ يشعر بها اليونانيون والأجانب في مصر بعد إلغاء "الامتيازات الأجنبية" عام 1937.

تم تقسيم **الفصل الأخير** من الدراسة إلى مبحثين رئيسيين، ناقش **المبحث الأول** كيفية تصوير الصحافة والوثائق الدبلوماسية اليونانية لقضايا تهريب الأموال من مصر والتي أُدين فيها "رأساليون يونانيون" مارسوا منذ عام 1949 نشاطًا واسعًا من أجل تهريب رؤوس أموالهم إلى خارج مصر، وذلك قبل سنوات من صدور تشريعات التأميم والتمصير. عبر تحليل خطاب هذه النصوص، استخلص الباحث نتائج جديدة تتعلق بدور عمليات التهريب تلك في التأثير سلبيًا على مستقبل العمالة اليونانية في مصر، والتي كان تعدادها يُمثل 92% من إجمالي تعداد الجالية في مصر، حيث ترك "الرأساليون اليونانيون" العمالة اليونانية في مصر وحدها دون أي غطاء مؤسسي مما اضطرهم إلى الرحيل عن مصر.

بينما يدرس **المبحث الثاني** من الفصل الأخير الأزمات التي واجهها اليونانيون الذين قرروا الرحيل إلى وطنهم- اليونان. عبر التحليل النقدي للنصوص التي تمت دراستها في الرسالة، استخلصت الدراسة عدة نتائج تتعلق بأسباب الأزمات التي واجهها اليونانيون الذين قرروا الرحيل إلى وطنهم، وذلك على عكس اليونانيين الذين قرروا الهجرة إلى بلاد أخرى غير اليونان.

يعرض الباحث في هذا الفصل ووثائق تُثبت قيام "رأساليين يونانيين" بوضع عقبات أمام الراحلين اليونانيين من مصر إلى اليونان، وذلك بهدف إجبارهم على الهجرة إلى البلاد التي قام "الرأساليون اليونانيون" بنقل استثماراتهم إليها بعدما قاموا بتهريب أموالهم من مصر. يُشير الباحث في هذا المبحث إلى دور "الرأساليين اليونانيين" في تسريع وتيرة رحيل اليونانيين عن مصر، وذلك بعدما نقلوا أموالهم إلى الخارج وشجعوا خروج اليونانيين للعمل في هذه المؤسسات الاقتصادية الجديدة لتشغيلها بمرتبات زهيدة.

بدراسة وقائع جميع فصول هذه الدراسة، تصل الرسالة إلى الخاتمة التي تُعرض فيها نتائج الدراسة. من بين هذه النتائج نجد أن تحليل "الخطاب الصحفي" ومقارنته بما ورد في الوثائق الرسمية، يمنحنا صورة أوسع لإشكالية خروج المصريين من مصر، متحررين من الصورة النمطية التي تعتبر أن الهجرة الجماعية لليونانيين من مصر يرجع فقط إلى التحولات الاقتصادية في مصر ما بعد عام 1961، ولكن يرجع لأسباب رئيسية أخرى أدت إلى الرحيل. من أبرز هذه الأسباب إلغاء امتيازات الأجانب، ووضع إجراءات تشريعية جديدة لتصاريح الإقامة والعمل، وفرض الرقابة على المدارس الأجنبية في مصر التي كان لها الحق في ممارسة عملها دون أي إشراف أو رقابة من وزارة التعليم المصرية "المعارف".

بجانب ذلك، استخلصت الدراسة في نتائجها أن رحيل اليونانيين عن مصر لم يرتبط بفترة زمنية محددة، ولكنه بدأ تدريجيًا في الصعود منذ توقيع مصر اتفاقية إلغاء معاهدة "الامتيازات الأجنبية" عام 1937، الأمر الذي ساهم في تنامي شعور القلق على مستقبل الجالية في مصر في حال الخضوع للقوانين المحلية في مصر، خاصة تلك التشريعات المتعلقة بالإقامة، والعمل، والاستثمار، والتعليم. وفي هذا السياق تعرض الدراسة رسمًا بيانيًا للمعدل المتغير لتعداد اليونانيين في مصر منذ عام 1927، حيث يتضح جليًا من هذا الرسم البياني أن التعداد الرسمي لأبناء الجالية اليونانية في مصر قد بدأ في الانخفاض في النصف الثاني من ثلاثينيات القرن العشرين، وذلك تزامنًا مع توقيع اتفاقية إلغاء الامتيازات الأجنبية عام 1937.

وفقًا لما قامت به الدراسة من تحليل ونقد للنصوص الصحفية والوثائق الرسمية اليونانية، أوضحت خاتمة الدراسة أن الأزمة الأكبر التي واجهت أبناء الجالية اليونانية بعد عام 1937 كانت صعود الشعور بالحنين (*Nostalgia*) إلى عصر الامتيازات الأجنبية، حيث العمل والإقامة بدون تصريح، والاستثمار وتأسيس مدارس بدون أية رقابة من المشرع المصري.

أضيفت في الخاتمة أيضًا عدة نتائج تم استخلاصها من فصول الدراسة، تتعلق في مجملها بعدم ربط الرحيل بحدث أو أزمة محددة، وذلك على عكس ما اتجهت إليه الدراسات اليونانية السابقة التي ربطت رحيل اليونانيين عن مصر بقوانين التأميم التي صدرت في مصر عام 1961. حيث أثبتت الدراسة أن ذروة رحيل اليونانيين من مصر كانت قبل ذلك التاريخ (1961)، وأن هذا الرحيل ارتبط بشكل أكبر بالتحول الاجتماعي في مصر وليس بالتحول الاقتصادي، بعدما اتسعت رقعة الطبقة المتوسطة وأصبح للمصريين الحق في الحصول على

نفس الوظائف التي يشغلها اليونانيون والأجانب في الشركات والمؤسسات الاقتصادية المختلفة، الأمر الذي زاد من المنافسة بين العمالة الأجنبية والمصرية ومَنَحَ الأفضلية للعمالة المصرية، بينما دفع العمالة اليونانية نحو الرحيل. تزامن هذا التحول أيضًا مع تشجيع "الرأسماليين اليونانيين" للعمالة اليونانية على الرحيل عن مصر إلى بلاد مهجر جديدة أسسوا فيها مؤسسات اقتصادية، وذلك بهدف تشغيلها والاستفادة من خبرة هذه العمالة اليونانية المهاجرة من مصر. انتهت الدراسة في خاتمتها إلى تبيان نقاط الاختلاف والتلاقي بين النصوص الصحفية والوثائق الدبلوماسية اليونانية فيما يتعلق بتصوير ومعالجة أسباب رحيل اليونانيين عن مصر.